NEIL PRICE

COPIII FRASINULUI ȘI AI ULMULUI

O ISTORIE A VIKINGILOR

grey spot

NEIL PRICE

COPIII FRASINULUI ŞI AI ULMULUI

O ISTORIE A VIKINGILOR

Traducere din limba engleză
de Sigrid Crasnean

Lebăda Neagră
Iași, 2022

Neil Price
Original title *THE CHILDREN OF ASH AND ELM: A HISTORY OF THE VIKINGS*
Copyright © Neil Price 2020
All rights are reserved by the author throughout the world.

First Edition: May 2020, New York, United States of America.
Published by Basic Books, an imprint of Perseus Books, LLC, a subsidiary of Hachette Book Group, Inc.

Basic Books
Hachette Book Group
1290 Avenue of the Americas, New York, NY 10104
www.basicbooks.com

© 2022 by Editura Lebăda Neagră

www.blackswanpublishing.ro
Editura Lebăda Neagră
Iași, Str. Plopii fără Soț, nr. 45, 700273

ISBN ePub: 978-606-9623-23-7
ISBN PDF: 978-606-9623-24-4
ISBN print: 978-606-9623-22-0

Credit foto copertă: © iStock.com/eugenesergeev

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

Neil Stuppel Price este arheolog englez specializat în studiul epocii vikingilor din zona scandinavă și arheologia șamanismului. În prezent, este profesor la Departamentul de Arheologie și Istorie Antică de la Universitatea Uppsala, Suedia.

Născut în sud-vestul Londrei, Price și-a început cariera arheologică în 1983, lucrând pentru Museum of London la excavarea siturilor romane și medievale din jurul Londrei Mari. A obținut licența în arheologie la Universitatea din Londra, înainte de a scrie prima sa carte, *The Vikings in Brittany* (1989). Și-a întreprins cercetările doctorale din 1988 până în 1992 la Universitatea din York, înainte de a se muta în Suedia, unde, în 2022, și-a terminat doctoratul la Universitatea din Uppsala. A editat o antologie intitulată *The Archaeology of Shamanism for Routledge* (2001), urmată de susținerea și publicarea tezei de doctorat, *The Viking Way* (2002), considerată drept unul dintre cele mai importante studii ale epocii vikingilor și ale religiei precreștine. În 2017, Price a fost ales membru corespondent al Societății Regale din Edinburgh.

Pentru fylgjur*, toate dintre ele*

Harta 1. Geografia politică și etnică simplificată a Europei în jurul anului 565 e.n., cu evidențierea schimbărilor rezultate în urma crizei din deceniile anterioare. Granițele Imperiului Roman de Răsărit sunt reprezentate așa cum erau la moartea împăratului Iustinian. (Hartă realizată de © Neil Price)

Harta 2. Grupări tribale, districtele juridice și regatele scandinave, după surse datând din jurul anilor 500-1350 e.n., inclusiv *Getica* lui Iordanes (c. 551 e.n.) și poemul englezesc din secolul al X-lea *Widsith*. (Legendă: ○ – Trib, densitatea populației) (Hartă realizată și utilizată prin amabilitatea © Ingvild T. Bøckman și Frode Iversen, Muzeul de Istorie Culturală, Universitatea din Oslo)

Harta 3. Locurile atacate în prima fază a raidurilor vikingilor, 750-833 e.n., cu centrele comerciale europene de coastă și principalele așezări din Scandinavia. (Legendă: ● – Raidurile vikingilor între 750-833 e.n.; ■ – Emporii și așezări principale (Hartă realizată de © Ben Raffield și Daniel Löwenborg)

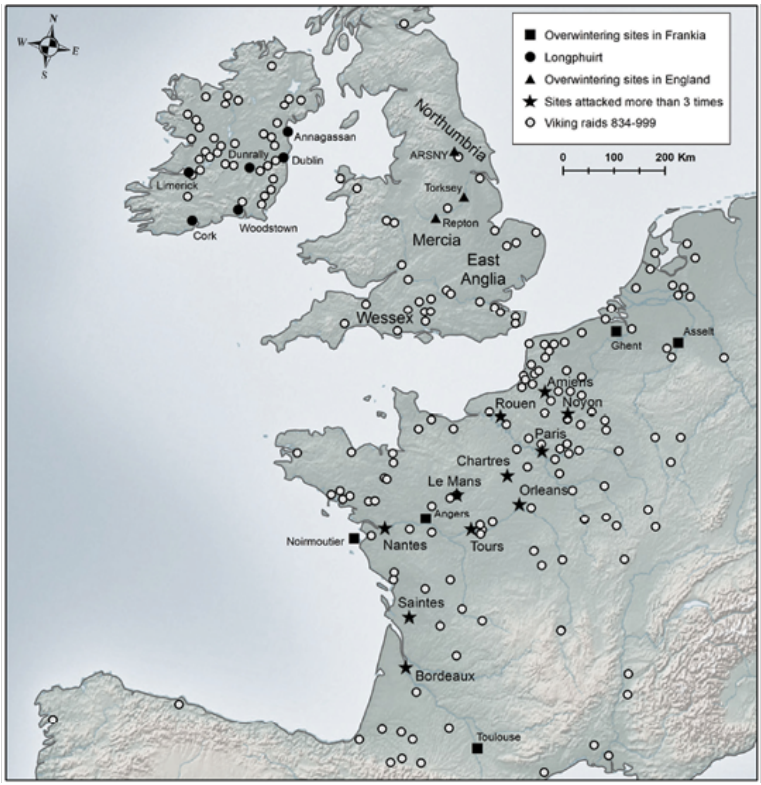

Harta 4. Asalturile succesive ale vikingilor asupra Insulelor Britanice și a Franciei, 834-999 e.n., cu bazele stabilite în Irlanda, Anglia și pe continent. (Legendă: ■ – Zone pentru iernat în Francia; ● – Longphurt; ▲ – Zonele pentru iernat în Anglia; ★ – Situri atacate mai mult de trei ori; ▢ – Raidurile vikingilor între 834 și 999)(Hartă realizată de © Ben Raffield și Daniel Löwenborg)

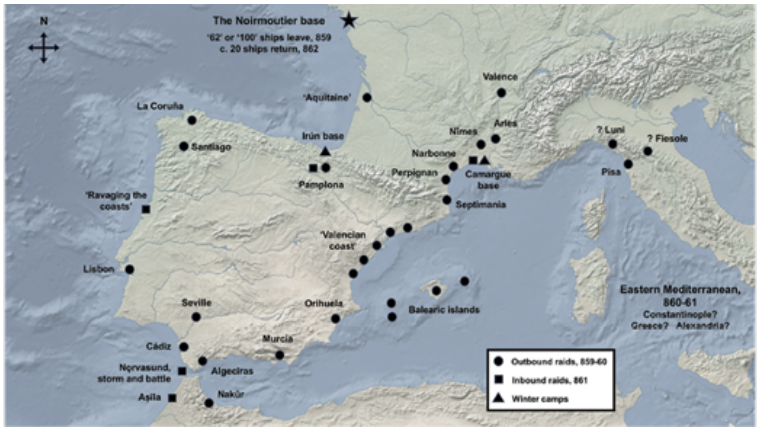

Harta 5. Marele raid mediteraneean din anii 859-862 e.n., presupus a fi comandat de Björn Braț-de-fier și Hásteinn. Traseul flotei vikingilor poate fi urmărit spre sud, de la baza sa de la Noirmoutier, în estuarul Loarei, înconjurând coastele Franciei și ale Iberiei și ajungând chiar în Marea Mediterană; trei ani mai târziu, o treime din nave au ajuns acasă, după ce au petrecut ceva timp undeva în estul Mediteranei și au luptat pentru trecerea Strâmtorii Gibraltar (Nörvasund). (Legendă: ● – Raiduri externe, 859-860; ■ – Raiduri interne, 861; ▲ – Tabere de iarnă) (Hartă realizată de © Neil Price)

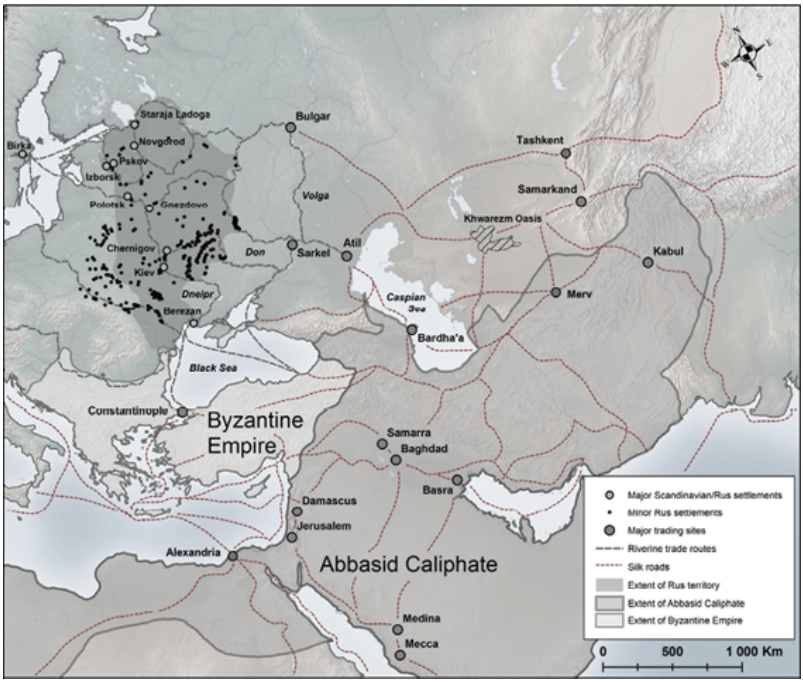

Harta 6. Diaspora vikingilor în Orient, în Bizanț, în stepă și dincolo de ea. Rutele fluviale de la Marea Baltică până la Marea Neagră, dominate de varegii Rus', legate fără probleme de caravanele Califatului Abbasid și de rutele Drumului Mătăsii, extinzându-se până departe în Asia. (Legendă: ▢ – Principalele așezări ale scandinavilor/varegilor Rus'; ● – Așezările mai mici ale varegilor Rus'; ● – Principalele centre comerciale; ——— Rute comerciale fluviale; --- Drumul Mătăsii; ■ – Întinderea teritorială a varegilor Rus'; ■ – Întinderea teritorială a Califatului Abbasid; ■ – Întinderea teritorială a Imperiului Bizantin) (Hartă realizată de © Ben Raffield, Daniel Löwenborg și Neil Price)

Harta 7. Epoca târzie a vikingilor în Scandinavia și Marea Nordului, de la domnia lui Harald Dinte Albastru (c. 960-987 e.n.) până la „imperiul" lui Knút cel Mare (c. 1016-1035 e.n.). Sunt reprezentate cele șase fortărețe circulare de tip „Trelleborg" cunoscute: 1. Aggersborg; 2. Fyrkat; 3. Nonnebakken; 4. Trelleborg; 5. Borgring; 6. Borgeby. (Legendă: – Întinderea teritorială a Imperiului Knút; – Situri importante; – Fortărețe de tip „Trelleborg") (Harta realizată de © Ben Raffield și Daniel Löwenborg)

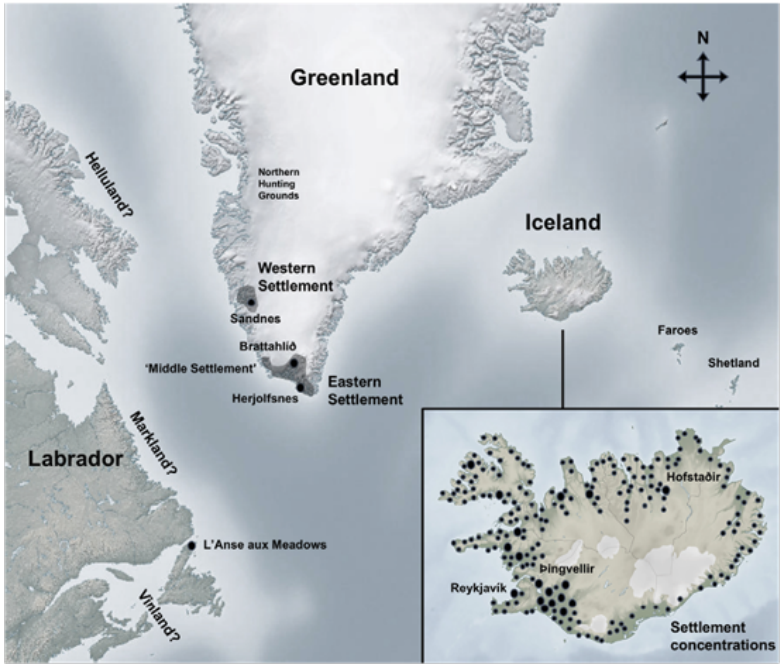

Harta 8. Nordicii în Atlanticul de Nord. Islanda a fost colonizată în jurul anului 870 e.n. și a atras rapid o populație numeroasă. Aproximativ un secol mai târziu, islandezii au fondat așezările din estul și vestul Groenlandei, iar la rândul lor au navigat spre ceea ce este astăzi estul Canadei. Locația exactă a regiunilor pe care le-au numit Helluland, Markland și Vinland poate fi doar estimată, L'Anse aux Meadows din Newfoundland rămânând singura așezare nordică confirmată din America de Nord. (Hartă realizată de © Neil Price)

NOTĂ ASUPRA LIMBAJULUI

O mare parte din această carte se referă la ființe, locuri și concepte ale căror nume folosite astăzi provin fie din limba nordică veche (de fapt, un termen prescurtat pentru o gamă complexă de dialecte și ramuri lingvistice din Islanda și Scandinavia, care datează din Evul Mediu și de și mai de mult), fie din limbile moderne ale țărilor nordice. Acestea pot reprezenta un peisaj sonor complex de navigat și nu există o modalitate simplă de a-l normaliza într-un text în limba română, respectând totodată varietatea sa originală. Am optat pentru lizibilitate și convenție în detrimentul consecvenței, iar limbajul a fost simplificat în mai multe moduri.

Două litere nordice vechi (și islandeze moderne) au fost anglicizate, cu excepția cazului în care se citează texte în original și a unor nume: *Þ/þ* sau litera *thorn devine* „th” și se pronunță ca primele două litere ale englezescului **th***ought*; *Ð/ð* sau litera *eth*, pronunțată mai blând ca în englezescul *brea***th***e*, este redată prin „d”. În același mod, diftongul nordic vechi *æ* a fost despărțit în „ae” și se pronunță aproximativ „e”.

Accentele ascuțite nordice de pe vocale au fost păstrate în mare parte în nume: *á* lung se pronunță „au” și astfel *há* (înalt) se pronunță „hau”. *É* este „ei”, *í* este un „i” lung. *Ó* este o versiune mai ascuțită, mai definită a sunetului obișnuit „o”; *ú* este lung și profund, pronunțat aproximativ „uă”, în care *u* este lung, iar *ă* este scurt. În limba nordică veche, *y* este, de asemenea, vocală, pronunțată aproximativ „eu”; *ý* accentuat prelungește vocala.

În toponime și în numele de persoane, literele scandinave moderne *å*, *ä/æ* și *ö/ø* au fost folosite acolo unde este cazul, cu mici diferențe între suedeză și daneză/norvegiană. Acestea se

pronunță aproximativ după cum urmează: *å* ca un *o* lung, *ä/æ* ca un sunet între *a* și *e*, precum în franțuzescul *p***ai***n*. Litera suedeză *ö* a fost folosită pentru „ǫ”, *o*-ul cu sedilă (*ogonek*) din nordica veche.

Unele lucrări academice – inclusiv multe dintre ale mele – folosesc nominativul vechi nordic pentru numele proprii, chiar și atunci când acest lucru devine problematic din punct de vedere gramatical din cauza contextului limbii de astăzi. Cel mai comun exemplu, care include și unele dintre literele și accentele mai sus amintite, este probabil numele zeului Óðinn. Cu unele excepții, acest exemplu și alte cazuri similare (cum ar fi fiul său, Þórr) sunt anglicizate în cartea de față, devenind astfel „Odin” și „Thor”.

Citatele din textele în limba nordică veche sunt în mare parte redate fără original, cu toate că ocazional am păstrat și varianta medievală, mai ales când e vorba de versuri. Când este recitată în mod corespunzător într-un cadru adecvat, poezia epocii vikingilor poate aduce un gust de fier dur pe limbă, rimele sale complexe suprapunându-se una peste alta precum niște straturi de gheață – înșelătoare, însă frumoase. Dobândim ceva străvechi și veritabil în această limbă, chiar dacă o putem înțelege numai prin traducere, și din acest motiv am inclus o selecție aici.

PROLOG: CIOTURILE

Urmele pașilor zeilor se întind în spatele lor într-o linie șerpuitoare, limpede în nisipurile de pe malul oceanului care îl înconjoară. Valurile sale se sparg și spumegă lângă ei, vuietul său răsună în urechile lor. Plaja este complet lipsită de urmele trecerii altora, deoarece încă nu există oameni pe această lume.

Trei frați vedem umblând: Odin – cel mai puternic și mai de temut dintre toți – și frații săi, Vili și Vé. Ei sunt cunoscuți sub multe nume, ceea ce va deveni un lucru obișnuit în familia lor divină, Aesir.

Deși pare pașnic și liniștit, totul în jurul lor a fost construit din sânge, pământul și cerurile au fost modelate – la propriu – din trupul dezmembrat al unei victime ucise. Universul ca scenă a crimei: este o poveste tulburătoare, stranie, plină de violență și de contradicții, o poveste ale cărei adevăruri trebuie simțite mai degrabă decât explicate și pricepute numai. O vom explora în timp, dar, deocamdată, în urma sa totul este liniștit. Curioși sunt acești zei, mereu se interesează neobosit de natura lucrurilor pe care le întâlnesc în noua lor creație strălucitoare. Ce este asta*? Și* asta? *Sunt, de asemenea, singuri, în acest loc încă fără spirit, noimă și culoare.*

Însă acum zeii se află pe țărm și au zărit ceva la marginea apei.

Două cioturi mari au ajuns la mal odată cu valul, dar altfel plaja e pustie sub imensitatea cerului. Odin și frații săi se apropie de ele, răsucind cu efort trunchiurile în nisip. Și abia atunci își dau ei seama ce se află înăuntru, așa cum un sculptor își vede sculptura în blocul de piatră neprelucrată, așteptând să fie eliberată. Cei trei zei se apucă să lucreze lemnul, dându-i

formă, șlefuindu-l, modelându-l de-a lungul fibrei. Un nor de așchii și praf. Își zâmbesc unul altuia, cuprinși de bucuria creației. Încetul cu încetul, lucrurile din interior devin vizibile, căpătând formă sub presiunea degetelor divine. Aici se vede un braț, acolo un picior și, în sfârșit, chipurile.

Mai întâi, un bărbat – primul bărbat – și apoi o femeie. Zeii îi privesc. Odin este cel care se mișcă acum, suflând în gura lor, dându-le viață; tușesc, încep să respire, încă sunt prinși în lemn. Vé este cel care le deschide ochii și urechile, le pune limba în mișcare, le netezește trăsăturile; priviri sălbatice, zgomote amestecate. Vili le dă inteligență și mișcare; oamenii se scutură și se eliberează din cioturi, bucăți de scoarță cad de pe ei.

În cele din urmă, zeii le dau nume, substanța lor este transformată în sunet. Omul este Askr*, frasinul. Femeia este* Embla*, ulmul.*

Primii oameni de pe lume privesc mirați în jurul lor, ascultând liniștea și apoi umplând-o cu sunete, strigăte, râsete. Arată către ocean, cer, pădure, din ce în ce mai multe, numindu-le pe toate, râzând din nou. Încep să fugă, să fugă departe de zeii care îi privesc, de-a lungul nisipului, din ce în ce mai departe în noua lor casă, până când se pierd din vedere. Poate că le fac cu mâna lui Odin și celorlalți, poate că nu, însă îi vor revedea.

Din acest cuplu se trage toată omenirea, de-a lungul mileniilor până în vremea noastră.

Vikingii se bucură de o mare recunoaștere și un interes împărtășit de puține alte culturi antice. Mai mult sau mai puțin, toată lumea cel puțin a auzit de ei. Pe parcursul a doar trei secole, aproximativ din 750 până în 1050 e.n., popoarele din Scandinavia au transformat lumea nordică în moduri care se fac simțite și astăzi. Au schimbat harta politică și culturală a Europei și au dat formă unor noi configurații privind comerțul, economia, așezările și conflictele care s-au întins în cele din urmă de la țărmurile est-americane până la stepa asiatică. Vikingii sunt cunoscuți astăzi pentru un stereotip al agresiunii maritime – acele lungi corăbii celebre, jefuirea și prădarea, dramaticele înmormântări în flăcări. Dincolo de aceste clișee, există ceva adevăr în toate, dar scandinavii au exportat, de

asemenea, idei, tehnologii, credințe și practici noi în ținuturile pe care le-au descoperit și către popoarele pe care le-au întâlnit în calea lor. În acest proces, ei înșiși s-au schimbat, dezvoltându-și noi moduri de viață într-o vastă diasporă. Numeroasele mici regate ale patriilor lor aveau să devină în cele din urmă națiunile Norvegiei, Suediei și Danemarcei, care sunt încă aici, pe când credințele tradiționale ale Nordului au devenit treptat subordonate creștinismului. Acea credință inițial străină va schimba fundamental viziunea lor asupra lumii și viitorul Scandinaviei.

1. Un desen extraordinar din 1895 e.n. de Lorenz Frølich, înfățișând un festin al zeilor, așa cum este relatat în poemul nordic vechi Lokasenna, *Cuvintele de harță ale lui Loki*. Zeii Aesiri sunt reprezentați ca o încrucișare între oaspeți barbari după stilul clasic și meseni contemporani destul de manierați, în timp ce Loki joacă rolul unchiului beat, totul într-o cameră rococo sub ceea ce pare a fi un candelabru. (Imagine din domeniul public)

În sensul propriu, vikingii sunt, desigur, oameni din trecut, morți și dispăruți – dar în același timp locuiesc într-o preistorie straniu de palpabilă, una care pare să răspundă la orice presiune aplicată asupra sa. Mulți au fost tentați să se amestece

în trecut și și-au imaginat că impulsul de a face acest lucru nu a pornit de la ei înșiși, ci datorită descoperirii adevărurilor ascunse îngropate de timp. Călugării și cărturarii medievali și-au reinventat strămoșii păgâni fie ca înaintași nobili nechibzuiți, fie ca agenți ai diavolului. În manuscrise iluminate medievale, au devenit sarazini, cu un fel de prejudecată orientalistă, dușmani ai lui Hristos, înfățișați cu turbane și săbii curbate. În Anglia lui Shakespeare, vikingii au fost preluați ca niște catalizatori violenți în povestea timpurie a măreției regatului. Redescoperită în timpul Iluminismului ca un fel de „sălbatic nobil", imaginea vikingului a fost adoptată cu entuziasm de romanticii naționaliști din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Aflați în căutarea propriilor identități emergente, imperialiștii victorieni au cercetat literatura scandinavă în căutarea unor modele nordice pozitive, care să exprime destinul vădit al anglo-saxonilor prin verii lor nordici. Concluzia logică a acelei traiectorii a venit un secol mai târziu, când naziștii și-au însușit imaginea vikingilor în urmărirea ficțiunilor lor rasiste, ridicându-i la rangul unui fals arhetip arian; succesorii lor moderni ne mai chinuie și astăzi. Elementele largii comunități păgâne caută acum o alternativă spirituală care să se inspire din religia vikingilor, cu condimente tolkiene adăugate într-o fiertură nordică mai tulbure. Toți aceștia și mulți alții, inclusiv academicienii și publicul dramelor istorice, au preluat materialul fragmentar și rămășițele scrise despre vikingi și le-au turnat în forme alese de ei. Uneori pare că personajele care au existat cu adevărat aproape că au dispărut sub balastul pe care au fost obligate să îl poarte. Ne aducem aminte de *Brideshead Revisited* și Anthony Blanche, *Oh, la fatigue du Nord*[1].

2. Unde totul a mers prost. Un afiș de recrutare pentru SS, care promovează un miting în Norvegia ocupată de naziști în 1943. Însușirea politică a imaginii vikingilor este cât se poate de evidentă. (Imagine din domeniul public)

Ceea ce unește majoritatea acestor perspective este că ele privilegiază observatorul, privindu-i pe vikingi din afară, și ignoră modul în care ei înșiși vedeau lumea. Această atitudine are o lungă genealogie și, de fapt, datează din scrierile victimelor vikingilor, de la care cu greu ne putem aștepta să fie imparțiale. În mod ironic, chiar și oamenii cu care scandinavii au intrat în contact (adesea din vârful unei săbii) nu au fost întotdeauna pe deplin siguri cu cine au de-a face cu adevărat. Ca să luăm un singur exemplu de la sfârșitul secolului al IX-lea, după un război feroce cu o întreagă armată a vikingilor, Alfred cel Mare, rege al ținutului de Wessex, din sudul Angliei, i-a pus întrebare după întrebare la curtea sa unui negustor norvegian necombatant: De unde veneau? Cu ce se ocupau? Cum trăiau? Regele nu a fost singurul plin de incertitudine și curiozitate.

Aceleași puzzleuri au continuat să fie dezbătute în următoarea mie de ani, cu mai multă fervoare în ultimele două

secole, odată cu amploarea cercetării academice și a erudiției. Totuși, din nou, accentul tinde să cadă în mare parte pe ceea ce au făcut vikingii, mai degrabă decât pe motivul pentru care au făcut-o. Într-un sens, acest punct de vedere privește prin capătul greșit al telescopului istoric, definind (și adesea judecând) un popor doar prin prisma consecințelor acțiunilor sale, mai degrabă decât pentru motivațiile din spatele acestora.

Această carte adoptă abordarea opusă, lucrând din interior și privind în afară. Accentul aici cade foarte ferm pe cine au fost cu adevărat vikingii, ce motivații au avut, cum au gândit și simțit. Expansiunea lor dramatică nu va fi ignorată, desigur, dar contextul său și originile sale stau la baza celor ce urmează.

Așadar, ce început mai bun există dacă nu chiar creația însăși? Povestea zeilor care modelează primii oameni din cioturi pe țărmurile oceanului lumii are rădăcini care pătrund foarte adânc în mitologia nordică. Lăsând la o parte confuzia înfricoșătoare cu privire la identitatea lor a acelora care i-au întâlnit, în mintea vikingilor nu a existat niciodată nicio îndoială: ei erau copiii Frasinului, copiii Ulmului.

1 „O, osteneala nordului!” (n.tr.).

INTRODUCERE: STRĂMOȘII ȘI MOȘTENITORII

Ce înseamnă „viking” de fapt? Ar trebui folosit termenul și, dacă da, cum?

Scandinavii din secolul al VIII-lea și până în cel de-al XI-lea cunoșteau cuvântul – *víkingr* în limba nordică veche, atunci când se referă la o persoană –, dar nu s-ar fi recunoscut pe sine sau vremurile lor în acest nume. Pentru ei ar fi însemnat poate ceva asemănător ca termen cu „pirat”, definind o ocupație sau o activitate (și probabil una relativ marginală); cu siguranță nu era o identitate a unei întregi culturi. Chiar și atunci, cuvântul nu avea neapărat o conotație negativă sau nu era întotdeauna asociat cu violența – aceste tente aveau să apară în jurul termenului în secolele de după epoca vikingilor. În mod similar, nu se referea exclusiv la scandinavi; s-a aplicat, de asemenea, la jefuitorii baltici în general, iar cuvântul a fost folosit chiar și în Anglia. În același mod, țintele vikingilor nu se aflau în niciun caz numai în afara Scandinaviei; tâlhăria maritimă violentă rareori respectă astfel de limite. Chiar și în secolul al XI-lea, o piatră runică suedeză comemorează un bărbat – un anume Assur, fiul lui Jarl Hákan – „care a stat de veghe împotriva vikingilor”, supraveghind incursiunile vecinilor.

Derivarea exactă a termenului este necunoscută, dar interpretarea acceptată la scară largă astăzi pornește de la cuvântul norvegian *vík*, un golf al mării. Astfel, vikingii ar fi fost inițial „oameni din golf”, corăbiile lor așteptând ascunse să dea peste cap traficul maritim în trecere. O altă alternativă leagă termenul de regiunea Viken din sud-vestul Norvegiei, din care se credea că veniseră primii atacatori; și asta poate avea o oarecare validitate.

În limbile nordice moderne, *vikingar* sau *vikinger* este încă folosit doar în sensul precis al atacatorilor de pe mare, în timp ce în engleză și în alte limbi a ajuns să servească pentru oricine a avut, așa cum a spus resemnat un cercetător de la Cambridge, „o legătură oricât de îndepărtată cu Scandinavia *în acele vremuri*”. Au existat multe încercări de a rezolva problema, soldate însă cu puțin succes (cum ar fi regretatul istoric care a umplut câteva pagini cu ceea ce considera că este neglijență terminologică din partea colegilor săi, numai pentru a se mulțumi să folosească termenul „Norsemen” – norvegieni, masculin –, excluzându-i astfel pe danezi, suedezi, dar și pe femei). Unii cercetători folosesc acum în engleză „vikingi” scris cu literă mică pentru a se referi la populația generală, păstrând varianta cu majusculă a cuvântului pentru aceia care se ocupau cu pirateria. În această carte, cuvântul „vikingi” este definit prin context.

Nu vrem doar să căutăm nod în papură semantic. E vorba de mai mult de atât. Când vorbim despre o epocă a vikingilor folosind un termen care i-ar fi surprins pe oamenii presupus etichetați cu acesta, istoricii au creat într-un fel o abstracție inutilă. Desigur, trecutul a fost întotdeauna împărțit convenabil în bucăți de timp, dar atunci când oamenii de știință susțin când *a început* epoca vikingilor, aceasta nu este același lucru cu a dezbate, să zicem, originile Imperiului Roman, care nu este nicidecum un concept retrospectiv.

Este bine de reținut că niciun alt popor din acea perioadă nu s-a răspândit în lumea eurasiatică și nord-atlantică cunoscută pe atunci în aceeași măsură ca scandinavii. Aceștia au călătorit prin teritoriile a vreo patruzeci de țări actuale, iar întâlnirile lor cu peste cincizeci de culturi sunt bine documentate. Unii cercetători au încercat să susțină că, în acest sens, vikingii nu au fost în niciun fel remarcabili sau semnificativi în sine, ci doar manifestarea regională a mobilității continentale și a tendințelor generale în reorganizarea economiei postromane: în esență un fel de înflorire a Uniunii Europene medievale timpurii, cu niște negociatori deosebit de agresivi din Nord. Este adevărat că raidurile și războiul maritim au existat fără îndoială în jurul

Mării Baltice și Mării Nordului cu secole (și probabil milenii) înainte de vremea vikingilor. Cu toate acestea, nu există nicio îndoială că fluxul, amploarea și varietatea pirateriei maritime au crescut treptat, dar dramatic începând cu anii 750 e.n., culminând cu campaniile militare în toată regula din secolele al IX-lea și al X-lea, care aveau să spulbere structurile politice ale Europei de Vest. În același timp, au existat mișcări paralele și întrepătrunse de colonizare, comerț și explorare, în special spre Est. Pe scurt, „epoca vikingilor", un construct retrospectiv al cercetătorilor, are totuși fără îndoială o validitate reală.

Au existat și alte încercări de a-i șterge pe vikingi din istorie, care s-au concentrat în mod ironic pe modul în care aceștia au fost menționați în ea. Ideea este că această parte din trecut a fost „colonizată" de către viitor și s-a deformat pentru a se potrivi nevoilor sale – în esență, vikingii au fost creații ale imaginațiilor popoarelor de mai târziu. Acest lucru nu prea are sens pentru mine. Da, romantismul naționalist, imperialismul victorian și succesorii lor europeni și mai întunecați au avut cu siguranță un impact asupra modului în care vikingii au fost văzuți după aceea, dar de fapt nu spun nimic despre ceea ce s-a întâmplat cu adevărat între mijlocul secolului al VIII-lea și cel de-al XI-lea, ci numai despre cum a fost ulterior însușit acesta și, uneori, transformat în armă (ceea ce, desigur, nu este de ignorat).

Cu toată această ambiguitate și un atât de lung istoric de abuz sociopolitic, este deci vital de clarificat că acest concept al epocii vikingilor are o realitate care poate fi testată, empirică, care poate fi adusă la lumină printr-un studiu atent. Cei trei sute de ani de la aproximativ 750 e.n. au fost, mai presus de toate, o perioadă de transformare socială atât de profundă, încât aceasta a modelat în cele din urmă nordul Europei pentru următorul mileniu, un proces care în sine justifică noțiunea de epocă separată a vikingilor.

Sintetizarea tuturor celor de mai sus este o perspectivă descurajantă. Este nevoie de o pistă narativă care se desfășoară cronologic pentru a înțelege în context evenimentele din aceste trei secole, însă nu există o singură direcție de urmat în vastele și variatele arene ale diasporei vikingilor. Există cărți mai

lungi decât aceasta, exclusiv despre interacțiunile scandinave cu ceea ce este acum Rusia europeană, ca să luăm doar un exemplu, iar același lucru se poate spune despre restul lumii lor. Inevitabil, ceva se va pierde atunci când folosim un astfel de obiectiv cu unghi larg. Cititorii care doresc o discuție detaliată despre arta vikingilor, tipologiile artefactelor, metodele de construcție a navelor și multe altele au numeroase studii tehnice bine ilustrate din care pot alege și se pot folosi de referințele de la sfârșitul acestei cărți ca punct de pornire. În mod asemănător, dacă scandinavii au întâlnit peste cincizeci de culturi, chiar și o mie de cuvinte despre fiecare ar umple cu ușurință o jumătate de carte cu descrieri seci. În timp ce imaginea de ansamblu este întotdeauna în fundal atunci când pornim la drum alături de vikingi, accentul cel mai productiv poate cădea pe simultaneități, pe instantanee și vizite scurte în diferite momente și locuri.

Această abordare deschide noi posibilități, dar recunoaște și limitele. În special, noțiunea de excepționalism al vikingilor (care nu este același cu diferența) este problematică și, cred, ar trebui evitată acolo pe cât posibil. Pentru a folosi o imagine pe care și-ar fi dorit-o, basmele populare din nordul Europei gravitează adesea în jurul căutării numelui secret al cuiva (povestea lui Rumpelstiltskin/Săltărețul este un exemplu evident). Vikingii au lăsat indicii la libera alegere, adevăratul sine zăcând ascuns. Un puternic simț al locului sublim curge prin poezia nordică și chiar prin inscripțiile runice, create de minți în armonie cu mediul lor. Aceeași mentalitate se poate vedea în cultura lor materială, pe fiecare suprafață disponibilă – inclusiv corpul uman – acoperită de desene întrețesute, modele întortocheate, animale și alte imagini care au fost impregnate de sens. Lumea lor freamătă de viață, dar granițele ei, atât interioare, cât și exterioare, erau în multe sensuri mai permeabile decât ale noastre, conectate mereu și constant prin căi alambicate cu tărâmurile zeilor și ale altor puteri.

Cu toate acestea, alături de povestirile care se dezvăluite în paginile acestei cărți, este important să nu pierdem din vedere ceea ce este absent, lucrurile care *nu* sunt cunoscute. Unele dintre ele sunt detalii; altele sunt fundamentale. Lacunele

rezultate pot părea straniu de aleatorii. Este posibil să umplem aceste spații goale, dar numai prin speculații informate (iar istoria nu este altceva decât o disciplină care presupune, uneori asemănătoare cu un fel de ficțiune speculativă a trecutului).

Nu înțelegem prea multe, de exemplu, despre modul în care vikingii măsurau timpul. Muzica și cântecele lor sunt un mister; aici există un potențial punct de plecare mulțumită celor câtorva instrumente care au supraviețuit, cu calități tonale care pot fi reconstruite, dar ceea ce făceau vikingii cu ele este cu totul altă chestiune. Nu este clar unde se credea că merg femeile după moarte. De ce a fost îngropat atât de mult argint în pământ și nu a fost recuperat niciodată? Acestea și alte întrebări continuă să existe și să-i sâcâie pe cercetători de secole întregi. Unele întrebări sunt mai experimentale, iar răspunsurile lor pot rămâne necunoscute. Tot merită însă să fie puse. Dacă ai crede cu adevărat – de fapt, *ai ști* – că omul care trăiește în vale se poate transforma într-un lup în anumite circumstanțe, cum ar fi să fii vecinul lui? Cum ar fi să fii căsătorit cu el?

Probabil că nu vom rosti niciodată numele secret al vikingilor, dar dacă suntem deschiși la vocile lor, la preocupările și ideile lor – într-un cuvânt, la mintea lor –, cred că este posibil nu numai să explorăm cu adevărat aceste vieți străvechi, ci să scriem și o nouă istorie despre cum am devenit cine suntem. Prin urmare, aceasta este epoca copiilor de vikingi ai Frasinului și ai Ulmului: un set de puncte de observație din care să privim asupra oamenilor, locului și timpului, inevitabil finite, dar în continuă mișcare. Desigur, este într-un fel epoca *mea* a vikingilor, bazată pe mai bine de treizeci de ani de cercetare, dar – la fel ca în munca oricărui cercetător specializat al trecutului – la fel de constrânsă de propriile mele prejudecăți și idei preconcepute.

Dar cum să ajungi acolo? În termeni practici, ce surse atestate pot fi folosite pentru a ne apropia de vikingi?

La fel ca multe domenii ale activității științifice, studiile asupra vikingilor sunt ocazional convulsionate de certuri

interdisciplinare, în special între cei care lucrează cu texte și colegii lor arheologi care abordează trecutul prin lucruri și locuri – o ceartă care nu se calmează niciodată cu adevărat, ci pur și simplu continuă să huruie ca neregularitățile pe o falie. Producerea textului este, desigur, și un act profund material: cioplirea semnelor în piatră ori lemn sau pictarea lor cu o pană pe pergament, un proces care necesită direcție, efort, resurse, pregătire, totul, desigur, cu un scop și un context social dincolo de simpla comunicare. Unele dintre cele mai rare surse, cum ar fi marele poem epic *Beowulf*, de exemplu, există doar într-un singur manuscris; acestea sunt, la propriu, artefacte.

Cei care îi studiază pe vikingi tind să se specializeze pe o anumită lățime de bandă de semnale de la sfârșitul primului mileniu, dar trebuie să se familiarizeze cu multe altele, care adesea se întorc mult în timp: arheologie, studii privind saga, filologie, runologie, istoria religiilor. Lista continuă, acum cu contribuții tot mai mari din partea științelor naturale și ale mediului, inclusiv genomică. Cunoașterea limbilor scandinave moderne este esențială, la fel ca cel puțin o familiaritate aplicativă cu limba nordică veche și latina.

În calitate de arheolog, nu este deloc surprinzător că o mare parte din această carte se bazează pe rezultatele săpăturilor și muncii de teren. Fie că se referă la obiecte, clădiri, înhumări sau mostre pentru analize științifice de diferite tipuri, toate acestea se referă în esență la *lucruri* – sau, pentru a folosi termenul academic, „cultura materială”, termen destul de potrivit.

Unele dintre aceste lucruri, în special conținutul mormintelor, au supraviețuit deoarece oamenii vremii au făcut aranjamente intenționate pentru eliminarea lor: mai simplu spus, obiectele au fost găsite pentru că au fost lăsate deliberat acolo unde au fost plasate. În morminte este posibil să-i întâlnim direct pe vikingii înșiși, sub forma rămășițelor lor scheletice sau incinerate. Cu toate acestea, în cea mai mare parte, ceea ce descoperă studiile arheologice sunt fragmente, sparte și prost conservate, care au supraviețuit întâmplător prin pierdere, abandon, aruncare sau degradare. Acestea includ straturile de ocupare ale așezărilor cu toate resturile

care și-au găsit drumul în pământ de-a lungul anilor în care oamenii au trăit acolo: ceramică spartă, resturi de mâncare, obiecte care au fost aruncate sau lăsate în urmă când a venit în sfârșit timpul să se mute. Arheologii găsesc, de asemenea, urme ale clădirilor în sine, păstrate drept contururi întunecate în solul unde lemnul a putrezit, sau găuri în care odată se înfigeau bârne care susțineau acoperișurile și pereții. În rare ocazii, se găsesc pietre de temelie sau șanțuri în care se aflau acestea înainte ca cineva să le ducă la reciclat.

Arheologia este un demers foarte interpretativ, o echilibrare constantă a probabilităților și alternativelor. Se poate specula cu diferite grade de încredere, dar nu este întotdeauna sigur. O condiție esențială pentru un bun cercetător este opțiunea de a greși, invitația la o critică constructivă. Cu toate acestea, deși concluziile trebuie formulate cu atenție, este inutil să dăm totul uitării, să credem că este imposibil să știm cu adevărat ceva despre trecut. În această privință, arheologii sunt ajutați de un aparat teoretic impresionant, unul care evoluează mereu, controversat și deseori impenetrabil din exterior, dar totuși esențial. Poate fi uluitor și înălțător să comparăm înțelegerea noastră despre trecutul epocii vikingilor (și globale) din urmă cu cincizeci de ani cu ceea ce știm în prezent. Vikingii pe care i-am studiat în facultate în anii 1980 erau destul de diferiți de oamenii despre care predau actualilor studenți și, cu siguranță, același lucru va fi valabil și pentru studenții acestora, la rândul lor. Așa ar trebui să fie.

Mai există și alte probleme. Una comună pentru majoritatea siturilor arheologice este problema conservării, care depinde în mare măsură de tipurile de sol locale și de aciditatea lor relativă. Piatra este materialul cel mai rezistent la deteriorare, deși este posibil să fi fost ciobită sau erodată dacă a fost expusă la intemperii pe o perioadă lungă de timp. Este foarte probabil ca metalul și ceramica să fi supraviețuit (deși corodate sau degradate în alt mod), în timp ce oasele se conservă doar variabil. Cele mai rare dintre toate sunt substanțele organice – lucruri din material textil, piele, lemn și altele asemenea – care aproape întotdeauna au dispărut, cu excepția cazului în care

solul este plin de apă sau în alte situații în care oxigenul nu este prezent.

Toate acestea se aplică lucrurilor din pământ, dar arheologii înregistrează și peisajul vizibil – cel mai evident pentru epoca vikingilor sub formă de lucrări de pământ, fortificații sau movile funerare, dar și menhire, delimitări sub formă de șanțuri sau ziduri din piatră și așa mai departe. Este posibil ca topografia în sine să se fi schimbat, deoarece râurile și-au modificat cursul, țărmurile s-au înălțat sau au fost erodate, mlaștinile au secat și, în cazuri rare, au avut loc evenimente naturale, cum ar fi erupții vulcanice, cu efecte mai drastice, dar dovezile sunt prezente. Din moment ce peisajele pot fi „citite", la fel se poate face și cu ceea ce se ascunde sub ele, folosind tehnici de recunoaștere nedistructive, cum ar fi georadarul și o diversitate de metode electromagnetice care pot pătrunde în sol pentru a dezvălui elemente îngropate, șanțuri, gropi de postament și vetre.

Pe măsură ce combinăm săpăturile, măsurătorile în teren și prospectarea geofizică, arena mai largă a așezărilor din epoca vikingilor poate fi pusă cap la cap, până la detaliile vieții cotidiene a oamenilor. Acest lucru ne poate dezvălui cum au trăit, ce haine au purtat și ce au mâncat; ne poate arăta lucrurile pe care le-au făcut și le-au folosit. Arheologii le pot reconstrui casele și fermele, modul în care trăiau și se îngrijeau și își pot face o idee despre gospodăriile lor. De asemenea, se poate zugrăvi o imagine schematică a structurii familiei și a ierarhiilor sociale, o aproximare a sistemelor politice și a modului în care puterea s-ar fi putut manifesta. Arheologia mai poate recupera activități rituale, atât pentru cei vii, cât și pentru cei morți, care pot deschide ferestre în mintea și peisajele religiei. Nu în ultimul rând, toate acestea pot ilustra și modul în care au interacționat între ele aceste popoare din epoca vikingilor, atât pe teritoriul uriaș al actualei Scandinavii, cât și dincolo de el.

În ultima jumătate de secol, știința arheologică a schimbat dramatic înțelegerea noastră asupra trecutului, epoca vikingilor nefiind mai puțin afectată decât în alte perioade de timp. Analiza izotopilor de stronțiu și oxigen din dinții și oasele

umane poate stabili locurile în care oamenii și-au petrecut anii de formare, ne poate spune dacă s-au mutat și, de asemenea, ne dezvăluie ce mâncau. Știința materialelor poate identifica obiecte și substanțe atât de prost conservate, care în trecut doar puteau fi presupuse. Analiza științifică poate stabili originea metalelor, argilelor și mineralelor utilizate pentru fabricare; speciile și habitatele animalelor a căror blană, oase și fildeș au fost folosite ca materii prime; și date exacte din inelele de creștere ale arborilor, oferindu-ne uneori anul și chiar anotimpul unui eveniment. Arheologii pot dezgropa o corabie scufundată în Danemarca și pot stabili dacă a fost construită în Irlanda. Analiza ADN-ului străvechi poate determina cu certitudine trăsăturile sexuale ale decedaților, le poate lămuri relațiile de rudenie și chiar dezvălui culoarea ochilor și a părului; de asemenea, face posibilă urmărirea la scară mai largă a migrațiilor și a schimbărilor demografice mai mari. Studiile de mediu pot recrea flora așezărilor și a peisajelor, pot determina dacă o zonă a fost cultivată sau acoperită de pădure și ce culturi au fost folosite și oferă o imagine de ansamblu în privința utilizării terenurilor de-a lungul timpului.

Niciun specialist nu poate stăpâni toate aceste domenii, dar munca în echipă a arheologilor pe teren, în laborator și în bibliotecă are acum un potențial mai mare ca niciodată pentru recompunerea vieților popoarelor trecute.

Însă dovezile pentru epoca vikingilor se bazează pe mai mult decât pe această cultură materială și pe celelalte urme naturale și fizice ale vremii, deși datele sunt variate și tot mai numeroase. Dar sursele scrise? Culturile Scandinaviei din această vreme erau predominant orale, adică nu au lăsat dovezi literare sau documentare – vikingii nu și-au scris niciodată propriile istorii. Acest lucru nu înseamnă a fi analfabet; utilizarea scrisului runic era larg răspândită în Nord, de la apariția sa în epoca romană până la înflorirea inscripțiilor chiar în epoca vikingilor. Cu toate acestea, materialul este limitat. Există mii de scurte inscripții comemorative și epitafuri sculptate în piatră, uneori poezii de

câteva rânduri, precum și exemple rare de note și inscripții cotidiene scrijelite pe bucăți de lemn. Nu există totuși texte mai lungi din interiorul societăților epocii vikingilor din Nord.

În schimb, cultura lor este ceea ce se numește protoistorie, în sensul că „istoria" acestora provine din ceea ce unii dintre contemporanii lor străini au scris despre ei. Aceasta totuși ridică probleme care sunt în multe privințe nucleul tuturor stereotipurilor moderne despre vikingi, din motivul evident că majoritatea surselor de acest fel au fost scrise de oameni afectați de aspectele cele mai dificile și mai periculoase ale agresiunii vikingilor. Cea mai mare parte a acestor scripte iau forma unor anale de curte regală, de obicei scrise în latină pentru dinastiile conducătoare din Europa de Vest. O serie de texte, adesea luând numele mănăstirilor în care au fost produse sau păstrate, acoperă Imperiile Franc și Otonian (german) de pe continent, iar manuscrisele în engleza veche, variante ale așa-numitei *Cronici anglo-saxone*, s-au răspândit în Anglia. Există echivalente din lumea arabă, în special în Califatul Córdoba din Andaluzia, și din Imperiul Bizantin care a dominat din Constantinopol, ca să numim doar câteva.

La acestea se mai poate adăuga documentația legală mai săracă a acordărilor de terenuri și a arendelor, dintre care unele păstrează informații incidentale ale activităților vikingilor, cum ar fi referiri la pozițiile fostelor lor lucrări și tabere de apărare. Există, de asemenea, legea în sine – legislația regională medievală timpurie scrisă cu un secol sau mai mult după vremea vikingilor, dar care codifică adesea o varietate de informații utile, care sunt în mod clar foarte vechi. Același mediu cultural a dat naștere și unui număr mai mic de texte mai personale scrise de călugări și preoți, călători, diplomați și negustori, spioni, poeți și alții care i-au întâlnit pe vikingi în țară sau în străinătate.

Toate aceste tipuri de documente vor fi abordate în capitolele următoare, dar, mai presus de toate, este important să înțelegem două dintre calitățile lor. În primul rând, deși își au originea în relatări din acea perioadă și uneori ale martorilor oculari, în forma lor actuală aproape toate au fost compilate, editate sau transcrise la o dată ulterioară și trebuie

să punem întrebări critice cu privire la acest context. În al doilea rând, deși deseori capătă aspectul unui reportaj simplu, ele sunt întotdeauna scrise cu un scop anume, adesea propagandă directă, ceea ce nu numai că îi pune pe autori într-o lumină favorabilă care îi umbrește pe vikingi, ci reprezintă și un dezavantaj pentru alte regate sau popoare vecine. Pe scurt, aceste documente trebuie abordate cu grijă.

Pe lângă sursele scrise, în general din acea perioadă, există poate cele mai faimoase povestiri dintre toate: corpusul extraordinar de texte islandeze care a dat Nordului propria sa tradiție literară. Pentru mulți, vikingii sunt atât de sinonimi cu „saga", încât sunt surprinși să descopere că, de fapt, aceste narațiuni vii datează din secolele de după evenimentele pe care pretind că le descriu. Pentru oricine dorește să înțeleagă mai multe despre epoca vikingilor, abordarea acestor texte este o chestiune complexă.

Saga înseamnă pur și simplu „povestire", literalmente „ce este spus", atât în limba nordică veche, cât și în limbile scandinave moderne. Ca în orice tradiție a poveștilor, există numeroase stiluri și genuri narative, compuse în momente și locuri diferite și pentru o mare varietate de scopuri. Primele saga nordice vechi au fost scrise în Islanda la sfârșitul anilor 1100, la mai bine de un secol după sfârșitul convențional al epocii vikingilor. Tradiția a continuat timp de secole după aceea, deși cu o evoluție creativă în anii 1200, iar noi saga au fost compuse chiar și după Reformă și în epocile moderne timpurii. Termenul înșelător de simplu îmbrățișează astfel o gamă largă de texte, de la istorii formale la povești de noapte bună pentru ascultătorii din jurul vetrei, cu multe altele pe parcurs.

Cele două genuri de scriere saga citate cel mai adesea în legătură cu vikingii sunt saga islandezilor, cunoscute și sub denumirea de „saga de familie", și așa-numitul *fornaldarsögur*, povestiri din vremuri antice, cel mai adesea denumite „saga legendare". Ambele genuri sunt preocupate în mod activ de epoca vikingilor, dar în moduri distincte și cu grade diferite de credibilitate, deși chestiunea aceasta depinde de abordarea textelor medievale respective.

Saga islandezilor se concentrează de obicei asupra familiilor individuale de coloniști din acea țară tânără din Atlanticul de Nord și, adesea, pe o regiune mai mică, cum ar fi o vale sau un district. Moștenirea genealogică a coloniștilor este urmărită în detaliu, nu numai de la ocuparea Islandei, ci de la strămoșii din Scandinavia. Saga urmăresc în mod viu viețile și aventurile acestor oameni, uneori de-a lungul deceniilor, iar în acel proces schițează o imagine convingătoare a Islandei de la acea vreme: un experiment politic unic, o republică a fermierilor într-o epocă a regilor. Conflictul și răzbunarea sunt teme comune, certurile dintre vecini escaladând la furt și crimă, în timp ce procesele concurente încearcă să oprească valul de violență dintre generații care de obicei se succedă. Aceste teme sunt împletite cu aventuri de iubire și război și cu întreaga gamă de emoții umane în comunități rurale strâns legate, dar care au contact internațional. Sub stratul superficial al majorității povestirilor se simte un puls constant de legături magice cu Lumea Cealaltă, a vrăjitoriei și clarviziunii, a spiritelor și a ființelor supranaturale, deși rareori a zeilor în vreun sens direct. Din secolul al X-lea încoace (după cronologiile interne ale saga), astfel de activități sunt din ce în ce mai contrastate și uneori în conflict cu influența tot mai mare a „Hristosului Alb", numele lor pentru Isus. Toate aceste evenimente au adesea loc pe fondul tensiunilor cu familiile regale din Norvegia, care priveau Islanda cu invidie teritorială, și al contextului mereu prezent al evenimentelor politice într-o lume mai mare.

După cum sugerează și numele lor, saga legendare includ elemente comune cu basmele fantastice – eroi care se luptă cu monștri, blesteme ale vrăjitoarelor rele și așa mai departe –, dar acestea sunt adesea imbricate în povestiri care au totuși o anumită legătură cu istoria cunoscută. În special, saga legendare includ uneori narațiuni care se referă aparent la evenimente petrecute cu mult *înainte* de epoca vikingilor, ce se întind până la vremea marilor migrații, când harta postromană a Europei a fost violent transformată. Apar personaje precum Attila, căpetenia hunilor (mai degrabă aprobator), alături de regi și lideri militari din secolul al VI-lea

care se luptă pentru dominație. Spre deosebire de saga de familie, în aceste povestiri atenția nu cade întotdeauna pe Islanda, ci ele acoperă întreaga lume europeană, până departe în Est.

Există și alte forme mai recente care tratează vremea scriitorilor de saga înșiși, printre care saga *Sturlunga*, o colecție care relatează soarta politică a familiei omonime, saga Episcopilor, mai multe soiuri de povestiri cu morală creștină și așa mai departe. Islanda medievală era departe de a fi izolată, existând chiar și o saga care poartă clar influențe ale modei europene pentru romantismul cavaleresc, cu povestiri despre cavaleri în armură strălucitoare care salvează prințese din gura dragonilor și altele asemenea. Chiar și epopeea populară a Războiului Troian a fost reformulată într-o versiune în limba nordică veche, *Saga Ektors*, care se concentrează mai degrabă în mod revelator pe eroul homeric condamnat decât pe asasinul său, Ahile – poate un indiciu asupra noțiunilor scandinave de onoare marțială.

Există, de asemenea, o altă categorie importantă de texte nordice vechi, și anume poezia. Și aceasta este de mai multe feluri, uneori compusă ca versuri de sine stătătoare, însă mai des drept comemorări ale evenimentelor sau, cel mai adesea, ca ode. Poezia a fost folosită și ca mediu pentru stocarea și comunicarea mitologiei și ca inventar al povestirilor eroice.

Spre deosebire de textele în proză ale saga medievale, experții cad în general de acord că vechiul corpus poetic nordic este probabil considerabil mai vechi și ar putea de fapt să fi păstrat vocile epocii vikingilor. Acest lucru se datorează structurii extrem de complexe și rimelor poeziei nordice, ceea ce înseamnă că, pentru a funcționa, versurile trebuie să fie memorate și redate în mare parte intacte. Talentul poetic era o calitate foarte apreciată în epoca vikingilor, o abilitate admirabilă pe care o stăpâneau persoanele cunoscătoare și, mai ales, oricine avea aspirații de conducător. Acestea au contribuit la supraviețuirea poeziei. Memoria individuală – moștenirea lăsată de un nume bun după moartea cuiva – era crucială și era încurajată în mod intenționat de straturile superioare ale societății, care fie au compus versuri în propria

lor onoare, fie au acționat ca mecena pentru cei care puteau să o facă pentru ei. Poeții aceștia profesioniști erau faimoșii skald și trebuie spus că și-au făcut treaba: despre subiectele laudelor lor elegante la comandă încă se vorbește o mie de ani mai târziu.

Există trei surse principale de poeme nordice vechi, dintre care una este corpusul saga în sine, care le-a păstrat ocazional sub forma discursului protagoniștilor. O mare parte dintre celelalte a supraviețuit în două lucrări medievale islandeze cunoscute sub numele de *Edda*. Derivarea și sensul cuvântului sunt incerte. Au fost propuse multe explicații, dar fie prin definiție, fie prin aluzie metaforică, pare să se refere la crearea de poezie.

Una dintre ele, cunoscută sub numele *Edda în proză*, este o lucrare distinctă a cărturarului, istoricului și politicianului Snorri Sturluson, scrisă în jurul celui de-al doilea sau de-al treilea deceniu al secolului al XIII-lea și păstrată în mai multe manuscrise ulterioare. *Edda* lui Snorri este la propriu un manual pentru poeți, un manual de stil împărțit în trei secțiuni cu un prolog, întregul text acoperind genul și metrul, cu discursuri pe subiecte adecvate diferitelor ocazii și scopuri. Conținând o bogăție uriașă de informații sub forma comentariilor în proză, faptul-cheie este că Snorri își exprimă punctele de vedere prin exemple citate. Așadar, *Edda în proză* își contrazice într-un anume sens numele, deoarece paginile sale sunt pline de poezii, citate întregi sau fragmente, adesea însoțite de numele autorilor. O parte din material ne este cunoscut din alte surse, dar majoritatea provine doar de la Snorri. Textul abundă în special în versuri skaldice, aluzii la mitologie și la religia tradițională, numeroase fragmente de povestiri și liste de termeni poetici alternativi pentru o gamă largă de lucruri, inclusiv entități supranaturale (cum ar fi numeroasele nume ale lui Odin, de exemplu). *Edda* lui Snorri este unul dintre cele mai remarcabile documente literare ale Evului Mediu.

Alături de acest manual stă o altă lucrare medievală cunoscută sub numele *Edda poetică*, deși, la fel ca în cazul cărții lui Snorri, acesta este un titlu modern. Păstrată în mare

parte în două manuscrise care variază între ele, alături de copii ulterioare, aceasta este o colecție largă de versuri anonime cu teme mitologice și eroice. Se cunoaște prea puțin despre cum au ajuns să fie adunate sub această formă, de către cine sau de ce. S-a speculat chiar că manuscrisul principal (așa-numitul *Codex Regius*, păstrat la Reykjavík) a fost opera unui colecționar de curiozități, ceea ce ar putea explica de ce este o carte mică, făcută din pergament refolosit – un material inadecvat pentru un document glorios. Cine știe ce l-a pus pe un creștin islandez din secolul al XIII-lea să păstreze atât de atent povestirile esențiale ale trecutului său păgân, dar ce noroc că a făcut-o. Poeziile sunt ambigue, evazive și greu de interpretat și vorbesc indirect despre cunoștințe sacre puternice pentru cei deja inițiați. Ele sunt, de asemenea, dificil de datat, deși se crede că cele mai vechi au fost compuse spre sfârșitul epocii vikingilor, bazându-se pe modele mai vechi. Cu toată complexitatea sa și problemele legate de surse, *Edda poetică* este fundamentul principal pentru ceea ce numim mitologie și cosmologie nordică, legendele despre zei și zeițe și bazele eroice ale Nordului. Fragmente din *Edda poetică* apar și în scrierile lui Snorri și ocazional în saga, formând în total un corpus de aproximativ patruzeci de lucrări.

Cu excepția inscripțiilor runice, toate textele nordice vechi care au supraviețuit datează din secolele de *după* vremea vikingilor și au fost scrise de creștini. Prin urmare, ele sunt separate de epoca păgână a vikingilor pe care pretind că o descriu prin bariere sugestive de timp, cultură și perspectivă ideologică. Multe dintre saga se concentrează și pe Islanda, fie prin dispunere și/sau creație narativă, introducând astfel o prejudecată geografică în ceea ce trebuie să fi fost inițial o lume mult mai largă, pan-scandinavă a povestirilor. În plus, fiecare text era unic și scris din motive specifice, nu toate fiind imediat evidente pentru un cititor modern. Chiar și aici, trebuie să adăugăm capriciile conservării: textele au devenit corupte prin copiere defectuoasă în timp (aproape niciodată nu avem manuscrise „originale”), s-au pierdut pasaje sau au fost editate și modificate sau pur și simplu cenzurate și, desigur, problema supraviețuirii unei lucrări nu este niciodată

garantată. Uneori caracterul fragmentar al unui text este evident, precum și modalitatea și intenția. Alteori sunt cunoscute numele unor saga ce nu au supraviețuit, împreună cu scurte rezumate ale conținutului lor. În multe cazuri, este imposibil să știm ce s-a pierdut.

Înainte de a aborda saga sau de fapt orice alte lucrări de proză și poezie nordică veche, este necesar să răspundem la o întrebare înșelător de simplă: ce vrem să facem cu ele? Pentru mulți dintre cei care studiază un text de saga, fie din perspectiva cercetării literare sau materiale, apare adesea (cum a spus Tolkien cu privire la *Beowulf*) „o dezamăgire în momentul descoperirii în sine și nu ceva ce cărturarului i-ar fi plăcut mai mult". După cum sugerează și numele, saga au fost în primul rând povestiri menite să fie rostite cu voce tare, dar pentru ascultătorii lor au avut și un context. Viețile vikingilor erau structurate în jurul relațiilor nu doar din cadrul familiilor, ci și dintre acestea, extinzându-se mult mai departe în societate, în rețele de dependență reciprocă. Saga i-au ancorat pe oameni în timp și le-au oferit o legătură cu trecutul, cu ceea ce Tolkien a numit din nou „acel simț al perspectivei, al obiceiurilor străvechi cu un obicei mai străvechi și totuși mai întunecat din trecut".

Această percepție nu a dispărut. O parte din efectul de dislocare al saga de familie asupra unui public modern este felul în care acestea *par* atât de reale, de parcă ar permite cumva cititorului să simtă ceea ce însemna să trăiești în acea lume străină, cu toată drama ei laconică și cu simțul accentuat al lucrurilor. În Islanda, patria lor, saga sunt chiar și acum opere în întregime vii, familiare tuturor. Toată lumea poate (și ar trebui!) să se bucure de aceste povestiri ca de adevăratele capodopere ale literaturii mondiale ce sunt, fără îndoială, dar atunci când cineva dorește să meargă dincolo de asta, să le „utilizeze" în vreun fel, atunci apar probleme mai fundamentale. Întrebarea cea mai importantă dintre toate are legătură cu accentul: ne interesează adevărata epocă a vikingilor, cea trăită, pe care saga o au ca temă, sau vrem să știm cum a fost mediată și însușită această experiență străveche în mediul medieval al compunerii saga și al

contextului social? Acestea sunt întrebări complet diferite.

Într-o primă etapă acceptabilă, trebuie să ne întrebăm dacă este chiar posibil să percepem ca autentice viețile din epoca vikingilor sub patina textelor medievale sau dacă acestea au existat măcar pentru a avea un punct de plecare. Merită să luăm în considerare ce ar însemna un răspuns cu totul negativ. Chiar și cei mai sceptici dintre cercetătorii literari, cei care resping în general textele nordice vechi ca surse viabile (oricât de îndepărtate) pentru adevărata epocă a vikingilor, nu continuă întotdeauna să se confrunte cu întrebarea pe care o cere acest punct de vedere: de ce, în acest caz, ar fi creat islandezii medievali de-a lungul mai multor secole cel mai remarcabil de detaliat, cuprinzător și mai consecvent corpus de ficțiune istorică din lume? În timp ce unii susțin că în saga există anumite alegorii creștine – poetul-războinic odinnic Egil Skalla-Grímsson ca un avatar al Sfântului Pavel, de exemplu –, de ce să elaborezi un astfel de instrument când nordicii erau perfect capabili să asimileze direct poveștile biblice? Dacă intenția a fost aceea de a lega retrospectiv virtuțile creștine cu strămoșii care încă puteau fi admirați pentru că nu te puteai aștepta să le cunoască mai bine, cum explică acest lucru un gen de povestire care, în nucleul său moral, promovează o viziune păgână asupra vieții, total în contradicție cu regulile predominante ale gândirii medievale? Mult dincolo de epoca de aur tulbure a unei *Iliade* sau de miturile întemeietoare ale *Eneidei*, acestea sunt cicluri întregi de povestiri care tratează în detaliu noblețea condamnată a oamenilor din fața cărora biserica din vremea scriitorilor de saga ar fi dat înapoi.

Această carte respinge un asemenea punct de vedere în ceea ce privește textele în limba nordică veche și încearcă o călătorie clară, dar nu lipsită de critică, pe cealaltă cale – cea care sperăm că ne va conduce în lumea vikingilor înșiși; nu vom zăbovi foarte mult în umbra sa târzie, cea medievală. Cu toate acestea, obstacolele în citirea surselor în acest fel sunt numeroase. În linii mari, scrierile medievale de toate soiurile nu pot fi citite aproape *niciodată* ca un reportaj direct, demn de încredere a ceea ce pretind că descriu. Există întotdeauna însemnări pentru o anumită descriere, deși gradul de

veridicitate al acestui lucru este individual pentru fiecare text în parte și întotdeauna discutabil. Saga și celelalte scrieri ce aparțin vechii mentalități nordice sunt într-adevăr minunate, dar trebuie interpretate cu multă prudență. Trebuie să fim întotdeauna conștienți de lacunele (uneori mai degrabă prăpastii) din informațiile pe care le pot transmite.

Sursele oferă termeni de referință, dar înainte de a continua este necesar să stabilim niște termeni și condiții: acelea de context social, responsabilitate intelectuală și etică. La fel cum experiențele oricui de a trăi în prezent sunt întotdeauna subiective, același lucru este valabil și pentru istorie și studiul ei. Vikingii ar putea servi cu ușurință drept proba A.

De-a lungul secolelor, foarte mulți oameni i-au presat cu ardoare pe vikingi în serviciul (i)moral, iar unii o fac în continuare. Cu toate acestea, această intensitate a interesului dezvăluie și faptul că viețile lor străvechi ne vorbesc și astăzi. Cred cu tărie că orice implicare semnificativă din secolul al XXI-lea cu vikingii trebuie să recunoască modurile adesea profund problematice în care reminiscențele lor sunt activate în prezent. Cercetătorii vikingilor vor recunoaște sentimentul unui alt nonsens care ține piept faptelor și care iese la suprafață în discursul public sau privat și, prin urmare, este important să fie clar, fără echivoc, chiar de la bun început.

Lumea vikingilor pe care o explorează această carte a fost un loc puternic multicultural și multietnic, cu tot ce sugerează asta în ceea ce privește migrarea populației, interacțiunea (în fiecare sens al cuvântului, inclusiv cel mai intim) și toleranța relativă necesară. Acest lucru se extinde mult în urmă, până în preistoria nordică. Nu a existat niciodată un așa-zis sânge „pur nordic”, iar oamenii vremii ar fi fost probabil derutați de această noțiune. Folosim termenul „vikingi” ca o etichetă conștient problematică pentru populația majoritară a Scandinaviei, dar aceștia își împărțeau lumea imediat înconjurătoare cu alții, în special cu poporul Sámi seminomad. Cronicile specifice privind poziționarea lor se extind atât de adânc în trecutul epocii de piatră, încât orice discuție modernă despre cine a fost primul este complet absurdă. Scandinavia a

primit, de asemenea, imigranți timp de milenii înainte de epoca vikingilor și nu există nicio îndoială că o plimbare prin piețele și târgurile vremii ar fi fost o experiență vibrant de cosmopolită.

Vikingii nu pot fi reduși la un șablon, dar dacă conceptele abstracte pot descrie impactul lor și interacțiunile cu lumea din jurul acestora, atunci ar trebui să privim la curiozitatea, creativitatea, complexitatea și sofisticarea peisajelor lor mintale și, da, la deschiderea lor pentru noi experiențe și idei. A aborda serios vikingii și vremea lor înseamnă să îmbrățișezi toate acestea și sub nicio formă să nu îi reduci la stereotipuri. Vikingii au fost la fel de feluriți precum *fiecare* cititor al acestei cărți. În același timp, nimeni nu ar trebui să își întoarcă privirea de la ceea ce ar fi aspectele lor mai puțin savuroase, în special agresiunea care, parțial, le-a alimentat migrația în lumea mai largă – dincolo de clișeele de „cotropitori vikingi", acest aspect al culturilor scandinave medievale timpurii a fost foarte real. Erau oameni războinici în vremuri conflictuale, iar ideologiile lor erau, de asemenea, susținute într-o măsură semnificativă de împuternicirea supranaturală a violenței. Acest lucru putea căpăta forme extreme, manifestate în orori precum violul ritualic, sacrificarea și înrobirea la scară mare și sacrificiul uman. Nu ar trebui să-i considerăm pe vikingi înapoiați față de vremea noastră, dar oricine îi privește într-o lumină „eroică" ar trebui să-și reevalueze concepțiile.

La baza oricărei relații moderne cu vikingii trebuie să se afle un angajament pentru claritate. A observa că aceste popoare nordice au îndoit cu adevărat arcul istoriei nu înseamnă nici a aproba, nici a condamna, ci pur și simplu a recunoaște o realitate străveche cu moșteniri vizibile și astăzi.

Studiile convenționale despre vikingi tind să fie organizate regional, păstrând noțiunile artificiale de arene de activitate „occidentale" și „răsăritene", care sunt de fapt doar moșteniri academice ale Războiului Rece, cu bariera sa mai mult sau mai puțin impermeabilă care se întinde în toată Europa. Astfel, de obicei, suntem ghidați secvențial prin Insulele Britanice, Continent și Atlanticul de Nord, de la primele incursiuni până

la Bătălia de la Stamford Bridge din 1066, după care urmează un tur cronologic separat al Răsăritului în aceeași perioadă. Pe parcurs, în lucrările de acest fel, se pot întâlni și teme separate frumos împachetate (cum ar fi capitolul 4, *Religie*).

Această carte încearcă ceva diferit, nu numai în ceea ce privește promovarea viziunii vikingilor asupra lumii, dar și subliniind că *aceiași oameni* au străbătut acea mare hartă a culturilor și a conflictelor – nicio Cortina de Fier nu a existat pentru ei. În plus, viețile lor trebuie privite ca un întreg în care se îmbină „religia", politica, genul, subzistența și toate celelalte aspecte ale existenței într-o percepție generală a realității în sine – pur și simplu modul în care li se păreau lucrurile. Ceea ce pentru unii reprezintă fundalul, ajungând la lucrurile pe care vikingii le-au realizat în lume, aici este ideea în sine.

Textul este împărțit în trei secțiuni principale, urmând o direcție aproximativ cronologică, dar recunoscând contemporaneitatea, precum și succesiunea.

Noua casă în care s-au trezit Frasinul și Ulmul se numea *Miðgarðr* sau Midgard, adică „Tărâmul de mijloc" (inspirația, de altfel, pentru Pământul de Mijloc al lui Tolkien). Aceasta, desigur, este și lumea noastră, deși vikingii au văzut-o destul de diferit. Limitele sale geografice nu par să fi fost definite prin alte mijloace decât experiență și călătorie. Prima parte explorează acest tărâm prin prisma sentimentului de sine al vikingilor și al mediului lor și începe prin a delimita contururile acestui peisaj atât pe sol, cât și în mințile lor. Explorează cunoașterile lor unice despre persoana, genul și locul individului în numeroasele dimensiuni ale cosmosului. Aceasta sugerează și întâlnirea cu celelalte ființe cu care vikingii au împărțit spațiile respective.

Experiența scandinavă este trasată de la declinul Imperiului Roman de Apus și interacțiunile sale cu triburile germanice dincolo de granițele sale, prin anii tulburi ai secolelor al V-lea și al VI-lea, până la noua ordine care a fost construită pe rămășițele celei vechi. Scena socială timpurie a Nordului este descrisă aici: cultura materială a vieții cotidiene, peisajul ocupat și structurile generale ale politicii, puterii, ritualului, credinței, legii și războiului. Sunt explorate granițele

dintre vii și morți, alături de relațiile umane cu populația invizibilă din jurul lor. Cronologia de aici ne duce până în secolul al IX-lea, aproximativ la jumătatea epocii vikingilor, așa cum este socotită în mod convențional.

A doua parte merge înapoi la începutul anilor 700, dar urmează o cale diferită pentru a căuta evoluțiile sociopolitice majore și factorii demografici care s-au combinat încet pentru a declanșa fenomenul vikingilor în sine. Acesta a fost momentul incursiunilor și escaladarea lor treptată de la atacuri izolate la invazii de cucerire, în contextul mereu prezent al extinderii rețelelor comerciale. Cultura maritimă a Scandinaviei, ascensiunea regilor mării și dezvoltarea unor organizații statale unice de piraterie mobilă sunt în centrul atenției aici. Începuturile diasporei pot fi trasate în toate direcțiile: de-a lungul râurilor estice de argint până în Bizanț și la califatul arab, creând o nouă identitate în comercianții războinici cunoscuți sub numele de varegi Rus'; în vest, în Insulele Britanice; la sud, în imperiile continentale și în Marea Mediterană; și prin deschiderea rutei Atlanticului de Nord. Această secțiune urmărește aceste evenimente până la începutul secolului al X-lea într-o serie de narațiuni paralele, simultane.

Partea a treia mută povestea la mijlocul secolului al XI-lea, pe când fenomenul vikingilor s-a diversificat în întreaga lume nordică. Consecințele sale au inclus o revoluție urbană în economiile scandinave și reorganizarea zonelor rurale, în paralel cu consolidarea puterii regale și influența în creștere a unei noi credințe. În străinătate, baze ale puterii vikingilor și regate concurente au fost înființate în Francia, Anglia, Irlanda și Insulele Scoțiene. Înflorirea republicii islandeze a dus la călătorii spre vest, în Groenlanda, și la debarcarea europeană în America de Nord. În est, statul varegilor Rus' s-a extins din ce în ce mai mult. Până în aproximativ 1050, granițele moderne ale Norvegiei, Danemarcei și, în cele din urmă, ale Suediei erau deja clare, popoarele scandinave începând să-și ia locul pe scena Europei creștine.

Epoca vikingilor nu „a luat sfârșit" cu anumite evenimente în anumite momente sau locuri, la fel cum nici nu a „debutat"

astfel. În schimb, a devenit altceva, cu o altă schimbare de perspectivă, cu noi puncte de vedere, pe măsură ce scandinavii s-au mutat în multele lor posterități diferite. Această carte a început cu cioturi pe țărm, când primul cuplu uman a pășit pe nisip, începutul tuturor. Se va încheia cu bătălia finală și sfârșitul cosmosului, apocalipsa nordică: Ragnarök. Lupii vor înghiți soarele și luna, stelele albe încinse se vor scufunda în mare și vor învălui lumea în abur, puterile nopții se vor revărsa printr-o gaură din cer, iar zeii vor mărșălui la război pentru ultima oară.

Avem însă cale lungă de bătut până atunci, iar drumul cotește de multe ori. Începe de la un trunchi de copac.

CREAREA TĂRÂMULUI MIDGARD

1

CASA FORMELOR LOR

La prima vedere, lumea vikingilor părea aproape la fel cu cea a tuturor celor din jur: persoane care arătă aproximativ ca tine și ca mine, dar purtând haine diferite, care își fac treburile și se deplasează prin peisaje și așezări care, deși cu aspect rustic, ar putea fi încă deslușite cu atâtea secole mai târziu. Însă atât a fost, un strat superficial, un ecran care maschează ceva foarte diferit, foarte vechi și foarte straniu.

Orice încercare de a-i înțelege pe vikingi trebuie mai întâi să străpungă acel exterior înșelător pentru a pătrunde în mintea lor, chiar și în trupurile lor. Ceea ce se găsește acolo și implicațiile sale oferă prima cheie pentru a vedea cu adevărat lumea prin ochii lor.

Vikingii nu erau singuri, ci își împărțeau lumea cu o mulțime de „Ceilalți" – nu doar alți oameni, ci cu totul alte ființe. Cele mai evidente dintre acestea erau zeii, iar forma de plural în sine îi deosebea pe vikingi de culturile monoteiste ale marelui Continent de la sud. De asemenea, erau familiarizați cu slujitorii acelor divinități (unii dintre ei cu totul înspăimântători) și cu o întreagă mulțime de alte ființe, spirite și creaturi care au supraviețuit sub eticheta reconfortantă de „folclor", însă care la acea vreme erau foarte reale. Această chestionare a realității este importantă pentru că vikingii nu *credeau* în acele lucruri mai mult decât cineva din zilele de astăzi care „crede în" mare. În schimb, *știau* despre ele: toate acestea erau o parte naturală a lumii, la fel de mult ca arborii și stâncile. Faptul că aceste ființe nu puteau fi văzute nu ar fi avut mare importanță.

În plus, această populație obscură care-i însoțea pe vikingi includea mai mult decât o singură lume. Iată și o altă diferență: scandinavii se situau în centrul multor tărâmuri ale existenței: cu mult dincolo de familiarele dualități ale vieților de apoi „bune” și „rele” prezente în numeroase religii. În mentalitatea vikingilor, aceste lumi erau destinate celorlalți locuitori, dar erau aranjate și conectate într-o manieră care le făcea accesibile dacă știai căile de urmat.

La un nivel fundamental, în interiorul fiecărei persoane din epoca vikingilor nu se găsea doar un „suflet” abstract (dacă asta vă este pe plac din punct de vedere spiritual), ci mai multe ființe separate și chiar independente. Fiecare era o componentă a întregului.

Așadar, a-i judeca atunci pe vikingi la prima vedere ar fi fost o mare greșeală, deși una făcută de mulți dintre contemporanii lor. Câțiva dintre aceștia, în special creștini, par să-și fi dat seama exact cine și ce erau vikingii și, în mod normal, s-au retras. Astăzi, acest lucru nu mai este necesar. Privindu-i pe vikingi cu ochii și mintea deschisă, este posibil să intrăm în lumea lor.

Nu există o geografie pe deplin înțeleasă a cosmosului nordic, nimic care să aibă un sens coerent în poezii și povestiri. Acest lucru poate fi un rezultat al călătoriei lungi și dificile a povestirilor până când au ajuns la noi după secole întregi, dar, în egală măsură, poate reflecta o lipsă de claritate sau chiar îngrijorare la acel moment. Nu ar trebui să căutăm să interpretăm prea mult acest lucru pentru că, până la urmă (luând doar un exemplu religios), câți dintre cei mai devotați credincioși creștini de astăzi pot schița o hartă exactă a vieții de apoi? De asemenea, este important să înțelegem că nordicii nu au auzit niciodată de „miturile nordice”. Colecțiile vândute acum convenabil sub acest nume în librăriile noastre sunt sintezele unor vremuri mult mai târzii, compilate după fosilizarea lor ca text de către unii care nu erau pe deplin de acord cu ceea ce conțineau. Acestea sunt foarte diferite de lumea plină de viață, organică a istorisirilor orale, care s-a schimbat în povestire și care, probabil, varia considerabil de-a

lungul văilor, câmpiilor, munților și căilor navigabile din Scandinavia.

Numele și naturile lumilor și începuturilor lor sunt descrise într-o serie de texte mitologice culese în *Edda poetică*, precum și sub o formă narativă mai lungă de către Snorri. Informațiile sale sunt deosebit de dificil de evaluat tocmai pentru că *sunt* atât de detaliate, atât de bogate. De ce ar trebui acest înțelept politician creștin, foarte conștient de locul său în lume, să se străduiască atât de mult să înregistreze complexitățile unei religii moarte care fusese considerată anatemă pentru Biserica ale cărei interese le susținea el? Răspunsul constă poate în faptul că temele spirituale din poeziile skaldice pe care le citează erau aproape toate adunate dintr-o singură cauză: lauda regilor și consemnarea faptelor lor. Dacă acele aluzii și metafore mitologice nu ar fi păstrate în mod activ, nu ar exista nicio posibilitate de înțelegere și perpetuare adecvată a istoriilor regale eroice. Acesta poate fi motivul pentru care Snorri și-a scris *Edda,* pentru a activa acea resursă în slujba memoriei valorificate în scopuri politice. Din fericire pentru cercetătorii vikingilor, loialitatea lui Snorri față de ideea monarhiei scandinave ne-a oferit o bogăție de informații despre aceste alte lumi. Întotdeauna indirect, cu ajutorul întrebărilor și răspunsurilor sau pe măsură ce informațiile sunt împărtășite cu reticență, se formează o imagine fragmentară – de abia dacă este suficientă.

În centrul tuturor se afla un arbore, *Arborele*, care se întindea prin toate lumile și le unea. Un frasin măreț, pe nume Yggdrasill, care înseamnă „armăsarul celui strașnic”. Acesta din urmă era unul dintre numeroasele nume ale lui Odin și un indiciu pentru proprietățile mai extinse ale copacului, deoarece el nu doar lega tărâmurile, ci servea și drept drum între tărâmuri pentru cei care știau să-l călărească. Faptul că primul om a fost făcut din aceeași substanță se poate să nu fi fost o coincidență, ceea ce denotă o calitate subtilă de umanitate care a infuzat universul.

> La început nu existase decât prăpastia fără iarbă din Ginnungagap, un gol care se întindea la nesfârșit. Deși nu

chiar gol, pentru că în adâncul său se afla un potențial latent, o putere și o prezență în absență care așteptau să fie trezite. La nord (direcțiile sunt importante aici) se afla spațiul înghețat Niflheim, „lumea întunecată”. La sud se întindea Muspelheim, în flăcări. Râuri de otravă, Élivágar, curgeau dintr-un izvor din Niflheim și înghețau în Ginnungagap. Pe măsură ce scânteile din Muspelheim s-au întâlnit cu această gheață, ea a început să se topească și, în acel proces, să se schimbe – picăturile în cădere lentă căpătând înfățișare și formă. Prima ființă din toată creația a luat naștere: gigantul de gheață, Ymir. Curând i s-a alăturat altceva, ceva foarte diferit, iar numele ei era Audumbla – o vacă enormă fără coarne care se legăna în locul acela gol. Laptele ei l-a ținut pe uriaș în viață.

La fel ca în cazul primilor oameni care aveau să iasă mai târziu din cioturi, zeii înșiși au avut un început similar. Așa cum fac vitele, lui Audumbla îi plăcea să lingă sarea care se forma pe blocurile de gheață răspândite prin Ginnungagap și, sub limba ei, primul dintre oameni s-a trezit la viață. În prima zi, i-a s-a ivit părul, în a doua zi, capul i s-a eliberat, în a treia zi, a ieșit din gheață și a pășit în frig. Numele lui era Búri, strămoșul Aesirilor, familia divină. Curând, tot mai multe creaturi au apărut în acest loc pustiu. Cumva, mai mulți giganți s-au unit din sudoarea de la subțioara lui Ymir. Unul dintre picioarele sale s-a împerecheat cu celălalt și a zămislit un copil. Printre acești descendenți s-au numărat Bölthorn și fiica sa, Bestla, strămoșii uriașilor.

Este greu de știut cum au perceput oamenii din epoca vikingilor aceste povestiri, cu stranietatea, contradicțiile și absurditățile lor aparente. Au dat cu istețime din cap la misterele, la înțelepciunea străveche împărtășită privilegiaților? Au râs? Au fost acestea adevăruri profunde, legendare pentru bătrâni sau basme pentru copii? Singura certitudine este că, într-o formă sau alta, povestirile au supraviețuit timp de secole până în vremurile noastre: cineva, de fapt mulți oameni de-a lungul anilor, trebuie să fi simțit că

sunt într-adevăr foarte importante.

> Búri, de asemenea, a avut în mod misterios un fiu – Burr.
> Din împreunarea sa cu uriașa Bestla a venit pe lume primul dintre Aesiri. Fiii lor au fost Odin și cei doi frați ai săi, iar ei au început să modeleze lumile. Au făcut-o prin crimă, atent planificată.
> Cei trei zei tineri îl pândesc pe Ymir. Îl atacă prin surprindere, îl ucid, îl sfâșie pur și simplu. Sângele lui Ymir urcă tot mai sus, înecându-i pe toți uriașii, cu excepția a doi dintre ei, Bergelmir și soția lui, care alunecă pe o plută. El și sămânța, giganții de gheață, își vor crea propria lume; se vor întoarce și își vor aminti ce au făcut Odin și frații săi.
> După ce sângele începe să se retragă, zeii târăsc cadavrul lui Ymir în centrul tărâmului Ginnungagap. Creează pământul din carnea sfâșiată a uriașului. Părul se transformă în copaci, iar apele curg din sângele lui: toate râurile și lacurile sunt roșii. Oasele lui sunt stâncile și munții; dinții săi, molarii lui sunt bolovanii și pietrele. Deasupra tuturor se află bolta cerului făcută din craniul lui Ymir. Pentru a susține marea greutatea, zeii pun patru pitici la colțurile pământului: numele lor sunt Austri, Vestri, Nordri și Sudri: punctele cardinale. Apoi aruncă grămezi din creierul uriașului în ceruri și astfel formează norii.
> În jurul a toate acestea, zeii pun un mare gard făcut din sprâncenele și genele lui Ymir – o graniță defensivă pentru lume, un stăvilar puternic împotriva oceanului de sânge care o înconjoară. Numesc această palisadă Midgard, numele sub care va fi cunoscut întregul tărâm, locul Frasinului și al Ulmului.

Această componentă finală a tărâmului Midgard, limita sa, este un exemplu de concept central în mentalitatea vikingilor, întâlnit în întreaga lor viziune asupra lumii. Sufixul *-garðr* înseamnă un spațiu închis, un loc împrejmuit. Chiar și astăzi, în limbile scandinave cuvântul *gård* înseamnă pur și simplu

„fermă” și acesta este sensul său de bază: un loc stabilit, un loc *mărginit*, chiar o lume întreagă; cu același sens de împrejmuire, este rădăcina englezescului „yard”. Această idee de a fi în interiorul zidului, dincolo de ceea ce este în afară și, prin urmare, în afara controlul cuiva, stă la baza conceptelor așezărilor și ordinii din epoca vikingilor. Este o perspectivă asupra modului lor de gândire.

Pe moment, Midgard era întunecat, dar zeii au adus lumini smulse din jarul topit din Muspelheim și le-au așezat în jurul firmamentului. La început, corpurile cerești au fost confuze; în cuvintele din *Profeția Clarvăzătoarei*:

> Sól [soarele] nu știa casa
> unde-i va fi.
> Máni [luna] firea nu și-o cunoștea.
> Stelele locul nu și-l aflaseră.

Atunci zeii au făcut ordine pe cer. Craniul lui Ymir a început să strălucească în timp ce carul Zilei îi traversa bolta, luminat de soare; fratele ei, Máni, urma caii Nopții pentru a finaliza ciclul (doar în treacăt, ca o altă perspectivă asupra mentalității nordice, e demn de remarcat genul neobișnuit al corpurilor cerești, soarele e feminin, luna e masculin). Pentru a stabili ritmul soarelui și al lunii, chiar și acum sunt amândouă urmărite de lupi, o vânătoare care nu se va termina niciodată până la Ragnarök, bătălia finală și sfârșitul tuturor lucrurilor.

> Atunci Odin și frații săi pornesc să se plimbe de-a lungul plajei, unde îi așteaptă cioturile. Unde așteptăm *noi.*

Pe măsură ce Midgard și oamenii săi au căpătat formă (perioada de timp este la fel de ambiguă ca întotdeauna), celelalte lumi din jurul lor au fost aduse la ființă, cu marea cenușă în mijlocul lor. Într-o oarecare măsură, avem cel puțin niște locații relative. Deasupra era *Ásgarðr* sau Asgard, un alt spațiu delimitat, cu alte cuvinte „Tărâmul Aesirilor”, casa zeilor. Acesta era un peisaj vast și întins de câmpuri și păduri, munți și lacuri, în esență o oglindă divină a lumii umane de

dedesubt, în care totul a fost mărit în mod corespunzător atât în dimensiune, cât și în grandoare, așa cum se potrivea locuitorilor săi.

Un drum, sau mai degrabă un pod, făcea legătură între tărâmul zeilor și casa oamenilor: curcubeul, care se arcuia peste lumi. Numele său era Bifröst, „calea sclipitoare”, iar conform poemului, ardea în flăcări. Cunoscut și sub numele „Podul Aesir” și „Drumul Puterilor”, reprezenta și o linie de apărare împotriva uriașilor. Sub ea curgeau năvalnic două râuri puternice, Körmt și Örmt, mereu torențiale.

Apa curgătoare despărțea Midgard și de tărâmul uriașilor, Jötunheim (uneori găsit la plural, tărâmurile uriașilor), care se întindea la est. Undeva la această graniță se afla și Járnviðr, „Pădurea de Fier”, unde uriașele femei trol au zămislit lupii care aveau să înghită corpurile cerești la sfârșitul vremurilor.

Și mai la est era *Útgarðr*, Utgard, „Locul din Afară”, o sălbăticie aflată dincolo de lumile oamenilor, zeilor și uriașilor, după cum sugerează și numele. Există puține detalii în povestiri, dar Utgard pare să fi fost un spațiu agitat, întunecat și fără formă, casa lucrurilor pe care nu te puteai baza: troli, monștri și puteri malefice. Nu era un loc în care ai fi vrut să mergi. În texte, atât lumea uriașilor, cât și lumea de dincolo se deplasează constant spre nord pe măsură ce materialul sursă medieval se îndepărtează în timp de epoca vikingilor, ceea ce este poate o reorientare care reflecta una dintre locațiile creștine ale iadului.

De asemenea, nordicii aveau un tărâm special al morților, deși nu există nicio sugestie din acea perioadă conform căreia acesta ar fi fost rău sau un loc de osândă. Numele acestei lumi era Hel, deconcertant de aproape de echivalentul ei creștin negativ în limba engleză; relația exactă, dacă există, este necunoscută, dar nuanțele creștine pot fi văzute limpede în sursele ulterioare. Unii filologi au susținut că, în limba nordică veche, numele original se referă în schimb la ceva subteran – în esență o metaforă a mormântului, ceea ce ar avea sens. Potrivit lui Snorri, calea către Hel se întindea la nord și în jos. Era cu siguranță un tărâm subteran, care se întindea nouă leghe în pământ, prin nouă lumi ale morții, cu Niflhel,

„Întunecatul Hel”, în partea de jos. Era mărginit de un gard mare, Nágrind sau „Poarta cadavrelor”, având un câine fioros la intrare. Pentru a ajunge acolo, trebuia să traversezi un râu agitat plin de cuțite și săbii și blocuri de gheață care se izbesc, peste podul Gjallabrú cu acoperiș de aur, păzit de o uriașă.

Din nou, cel care lega toate aceste tărâmuri era marele frasin, Yggdrasill. Au existat numeroase încercări de vizualizare a relațiilor spațiale ale lumilor nordice, toate speculative și unele plonjând într-o fantezie New Age cu un abandon neglijent. Erau ca niște discuri concentrice, unul în interiorul celuilalt, mișcându-se înspre afară în două dimensiuni ca undele pietrei aruncate de Arborele Lumii? Sau erau suprapuse, un șir vertical de tărâmuri prinse pe trunchiul arborelui Yggdrasill? Poate că erau cocoțate pe fiecare dintre ramurile sale. Potrivit *Cântului lui Grímnir*, arborele avea trei rădăcini care acopereau lumile oamenilor, ale giganților și ale morților. Varianta lui Snorri diferă ușor, rădăcinile întinzându-se peste zei, giganți și Niflheim.

Yggdrasill era veșnic verde, spre deosebire de omologii săi pământești, și se hrănea din trei izvoare de la rădăcinile sale. Din nou, sursele diferă, dar pare limpede că cel puțin două dintre ele se înălțau din fântâni. Sub rădăcina care ducea către tărâmul uriașilor de gheață se afla Fântâna lui Mímir, străjuită de o ființă cu același nume. Apele sale conțineau toată înțelepciunea și puteau fi băute din Gjallarhorn. Rădăcina zeilor se ridica spre cer (spune Snorri, urmând fizica contradictorie a cosmosului nordic), dar sub ea se afla Fântâna lui Urd, „izvorul destinului”, care era și locul adunării Aesirilor. A treia rădăcină cobora în lumea întunecată, hrănindu-se din izvorul Hvergelmir, „ceaunul clocotitor”, în care râurile tuturor lumilor își aveau izvorul.

E clar că o parte din cosmologia nordică se baza pe natura fizică. La urma urmei, aproape toată lumea a văzut Bifröst, podul curcubeu, la un moment dat. În mod similar, peisajele vulcanice din Islanda, unde au fost scrise majoritatea surselor, sunt un fundal natural pentru amestecul volatil de foc și gheață din care s-au format lumile. Arborele poate avea și o manifestare în percepția de zi cu zi. Se știe relativ puțin despre

modul în care vikingii înțelegeau cerul nopții, stelele și constelațiile. Dincolo de câteva referințe ambigue în Snorri, pe care unii le resping, în timp ce alții le iau în serios, nu avem nicio pistă. Cu toate acestea, un cercetător islandez este convins că Yggdrasill poate fi văzut ca o interpretare a Căii-Lactee – cu siguranță o idee plauzibilă, mai ales atunci când scăpăm de poluarea luminoasă nocturnă a orașelor noastre și îi vedem măreția ridicându-se deasupra capului, imposibil de vastă, cu brațele sale înnorate cuprinzând cerul ca niște ramuri.

Forma lumilor nordice poate fi percepută vag de-a lungul secolelor care ne separă, marele Arbore conectându-le prin vid. Însă locuitorii lor?

Măsura în care vikingii au suferit din cauza stereotipurilor este mai mult decât egalată de modul în care au fost percepuți zeii lor și alte ființe supranaturale. În imaginația populară, lumea divină din Asgard deține un singur palat: Valhalla (de fapt o greșeală de ortografie victoriană a lui Valhöll), palatul lui Odin, astăzi cunoscut în întreaga lume ca „raiul vikingilor", destinația morților demni și sinonimă cu însăși nordica viață de apoi. Cu toate acestea, din mituri reiese limpede că Valhöll era doar una dintre multele astfel de reședințe, deoarece fiecare dintre zeii principali locuia pe propria proprietate. Acestea ar fi văzute ca un palat preferat, având de jur împrejur colibe, hambare și grajduri pentru gospodărie și animale – reflectări de dimensiuni divine ale conacelor elitelor din Midgard. Asgard era în mare măsură un peisaj natural, o lume în sine.

Originile literale ale celor mai vechi zei, care ies din gheața primordială, nu explică în niciun caz toate divinitățile nordice. Ele proveneau din două familii, Aesir – al căror conducător este Odin – și Vanir, care într-un fel straniu pare a fi cea mai veche dintre cele două, în ciuda faptului că nu apar în mitul fundamental al creației. Vanirii erau zei ai pământului și ai bogățiilor sale, reprezentând relația de dependență dintre oameni și pământ într-o societate agricolă. Aesirii erau distincți, cu o structură familială mai patriarhală și o înclinație

mai mare spre violență (ceea ce nu înseamnă că Vanirii erau în întregime pașnici). *Profeția Clarvăzătoarei* descrie modul în care familiile s-au ciocnit inițial într-un război intens, cu lupte care au zguduit Asgard, soluționate doar după negocieri complexe și predarea de ostatici.

Nu este clar ce înseamnă cu adevărat cele două familii divine sau dacă aceasta este o întrebare importantă. Să fie Vanirii rămășițele presupuselor religii pământești din epoca bronzului și epoca timpurie a fierului, cu multe secole în urmă? Războiul zeilor este o imagine amplificată a turbulenței în lumea umană reală și (în termenii artificiali ai istoricilor) o metaforă a tranziției din secolul al V-lea la „epoca târzie a fierului”? Unii cercetători așa cred, dar nu este deloc clar ce credeau cu adevărat scandinavii mai îndepărtați, preistorici. În ciuda dovezilor arheologice extraordinare adunate în ultimele două secole și analizate în profunzime, nu putem fi siguri. Soarele și ciclul corpurilor cerești erau importante, la fel ca și locurile liminare, cum ar fi mlaștinile și zonele umede, o sugestie a puterilor htonice de dedesubt. Toate acestea au fost menționate în cultura materială, înfățișate în artă și onorate prin ofrande cu vase de apă din aur, metale scumpe, hrană, animale și oameni sacrificați. Se pare că a existat o preocupare clară pentru mântuire, un fel de poliță de asigurare sacră pentru prosperitatea agriculturii, fertilitatea individuală și probabil succesul în război. Oamenii din epoca fierului nu erau singurii cu astfel de preocupări, dar nu este greu să-i încadrăm pe Vaniri în această imagine.

În povestiri, Vanirii s-au alăturat Aesirilor după ce a fost declarat un armistițiu în războiul lor, iar apoi apar împreună în Asgard – o imagine a unei societăți refăcute? Calitățile particulare ale zeilor mai vechi apar apoi ca abilități și atribute specifice alături de cele ale noilor lor veri, mai degrabă decât diferențe care separau în mod fundamental familiile.

Capul Vanirilor este Njörd, un izvor de înțelepciune și un furnizor de recolte abundente, plase pline de pește și vânt bun în pânze. Ca ocrotitor al fermierilor și al marinarilor, ar fi fost un mare zeu numai bun pentru epoca bronzului și epoca timpurie a fierului. Palatul lui este Nóatún, „cabina

căpitanului”. Chiar de la început, această figură fondatoare întruchipează unul dintre principalele aspecte ale Vanirilor așa cum apar în surse: o pată deconcertantă și dezaprobatoare a devierii sexuale. Copiii lui sunt Freyja și Freyr, iar mama lor a fost propria soră a lui Njörd. Se zvonea că, la rândul lor, erau amanți, precum și frați gemeni. În timp ce carnalitatea fățișă era cu siguranță o trăsătură a Vanirilor, ideea că aceasta era una negativă poate fi o intervenție creștină în surse. Freyja, în special, era întocmai genul de femeie independentă din punct de vedere sexual care îngrozea Biserica.

Freyr apare în texte ca un stăpân al ploii și al soarelui, zeul din câmpii, călărețul unui mistreț de aur și stăpânul unei nave speciale care ar putea fi împăturită într-un buzunar. Din anumite motive, el este adesea asociat cu uriașii și poate fi întâlnit atât luptându-se cu ei, cât și curtându-i. Încercarea sa de a o seduce pe uriașa Gerd printr-un intermediar are loc cu amenințări violente și abuzive. Freyr este în general o ființă sexuală, iar o descriere din secolul al XI-lea a ceea ce pare a fi imaginea lui într-un templu îl înfățișează ca fiind înzestrat cu o erecție gigantică. Palatul lui este la Alfheim, „casa Elfilor”.

Sora lui, Freyja, este în mod obișnuit văzută ca o zeiță a fertilității și uneori chiar a iubirii, de parcă ar fi un fel de Venus a vikingilor. Astfel de clișee seamănă prea puțin cu felul în care ea apare în povestiri. Freyja este în primul rând o întruchipare a femeilor și a fiecărui aspect al vieții, al acțiunilor și al potențialului lor, inclusiv nașterea. Mai presus de toate, ea este o ființă puternică, una dintre cele mai mari zeități. Întotdeauna în control, ea sfidează încercările zeilor, piticilor, giganților și ale altora de a o obiectiva și constrânge. Ea conduce un car tras de pisici. Sexualitatea lui Freyja se află în centrul ființei ei, pentru amuzamentul și folosirea sa, uneori cu tentă afectuoasă, dar și ca manipulare și mijloc violent. Deși este căsătorită cu Ód, soțul ei este practic absent din mitologie, iar Freyja are în schimb mulți amanți (conform lui Loki, ea s-a culcat cu toți elfii din Asgard, precum și cu toți Aesirii). A cumpărat colierul lui Brísingamen, culcându-se pe rând cu cei patru pitici fierari care l-au făurit, fiind foarte curtată de uriași. I-a sedus pe regi, convingându-i să facă o greșeală

fatală; ea și-a împărțit afecțiunile între rivali, conducându-i la distrugere reciprocă; a exploatat pofta altora pentru propriul ei câștig material. Unii dintre ceilalți zei, în special Loki, încearcă să o facă de rușine cu acuzații de promiscuitate; Freyja le ignoră pe toate. Este clar că e stăpâna propriului trup și a privilegiilor acestuia (asta este ceea ce probabil i-a supărat pe zei) și că, de asemenea, nu prea ține seama de opiniile celorlalți. Ea este, de asemenea, o zeitate a câmpului de bătălie și a consecințelor acestuia. Contrar presupunerii generale că războinicii vikingi decedați mergeau la Odin în Valhöll/Valhalla, doar jumătate dintre ei și-au găsit de fapt o casă postumă acolo; restul au călătorit la Freyja în palatul ei mare din Sessrúmnir, „Camera tronului”.

3. O Putere pe tron? Acest mic tron de argint turnat cu un ocupant a fost găsit cu ajutorul unui detector de metale în 2009, lângă situl regal Lejre din Danemarca. Datează din jurul anului 900, iar detaliile sale cu corbi, lupi și faptul că figura are un singur ochi (confirmat prin analiză microscopică) sugerează că acesta ar putea fi Odin stând pe tronul său de putere, Hlidskjálf. Faptul că silueta poartă ceea ce poate fi interpretat în mod convențional drept îmbrăcăminte femeiască nu face decât să adâncească ambiguitatea interesantă. (Fotografie folosită prin amabilitatea © Ole Manning/Muzeul Roskilde)

Probleme similare de atitudine (atât antice, cât și moderne) tind să le afecteze și pe celelalte zeițe, cărora conotațiile de „rodnicie” și „fecunditate” le-au devenit, de asemenea, asociate atât de des, încât au ajuns să constituie un fel de metaforă reflexivă. Astfel, Idun, păstrătoarea merelor speciale care asigurau tinerețea veșnică a zeilor, este văzută mai degrabă ca o zeiță pasivă a „belșugului”, decât cea care ține în puterea ei înseși viețile nemuritorilor. Ea nu a fost singura zeiță cu influență asupra destinului și sorții. Frigg, al cărei soț era Odin, acționa ca guvernator al tărâmului Asgard și îi controla organizarea; unii s-au închinat în fața autorității ei, care îi aparținea, aceasta nefiindu-i acordată de un zeu masculin. Da, zeițele erau frumoase, așa cum ar fi dictat stereotipul, dar într-un fel care inspira atât teroare, cât și dorință.

4. Acesta este un ciocan al zeilor. Arma sacră a lui Thor, Mjölnir, pare să fi fost adoptată relativ târziu ca simbol al cultului său în epoca vikingilor, poate ca reacție la folosirea creștină a crucii. Găsite ca pandantive și pe inele-amuletă, aceste obiecte sunt printre cele mai comune legate de religia tradițională. Acest exemplu din Købelev, Lolland, Danemarca, poartă inscripția runică explicativă „Ciocan” .(Fotografie folosită prin amabilitatea

© John Lee/Muzeul Național al Danemarcei)

Printre Aesiri, figura principală este în mod clar Odin, deși dacă el este cu adevărat stăpânul tuturor e adesea ambiguu în sursele scrise. Are peste două sute de nume: el este Masca, el este Cel de-al treilea, Șoimul, Arborele victoriei, Stăpânul-fantomă, Spintecătorul, Strigătorul războinic și multe altele. Odin este un zeu al războiului și un ucigaș care își agită sulița, Gungnir. Este protectorul regilor și al proscrișilor, dar și un mincinos desăvârșit. El vă poate acorda frumoasele daruri ale poeziei sau vă poate prinde în capcană prin trădare. Probabil că se va culca cu soția dumneavoastră sau poate cu soțul dumneavoastră. O ființă a contradicțiilor și a seducției, nedemnă de încredere. Însă înțelepciunea este premiul lui, lăcomia lui (și-a dat ochiul pentru ea), și sunt puține lucruri pe care nu le-ar face pentru a *cunoaște* cu adevărat. Cu predilecție, el vorbește morților prin vrăji și face trupurile spânzuraților să grăiască. Odin este priceput în a desface cusăturile acolo unde lumile se unesc, doar cât să se strecoare înăuntru călare pe armăsarul său cu opt picioare și rune gravate pe dinți, al cărui nume, Sleipnir, înseamnă „Cel care alunecă". Odin este maestrul suprem al vrăjitoriei, trimițându-și cunoașterea și memoria sub formă de corbi pentru a cerceta lumea în căutare de vești. Odin are mai multe reședințe demne de un rege: Valaskjálf, Gladsheimr și, bineînțeles, Valhöll, „Palatul celor uciși".

Liderii Aesirilor erau în mare parte înrudiți, deși au unul dintre cei mai încâlciți arbori genealogici. Thor era fiul lui Odin cu o uriașă dintr-una dintre multele aventuri din afara căsătoriei sale cu Frigg. Thor era cel mai puternic zeu, stăpânul vântului și al vremii, cel care chema furtunile și tunetul. O centură mare îi încingea corpul deja foarte musculos, iar mănușile lui de fier îi dădeau putere, mai ales pentru a mânui celebrul său ciocan, Mjölnir. Amulete sub forma acestei arme au fost găsite în întreaga lume a vikingilor, fiind clar că era venerat de oameni. Thor era spaima uriașilor; unul dintre

poeme este pur și simplu o listă a numeroaselor sale victime, iar aceste întâlniri alcătuiesc cea mai mare parte a miturilor. Palatul lui este Bilskírnir, pe care Snorri îl numește cea mai mare clădire realizată vreodată, cu 540 de uși. Îl împarte cu soția sa, Síf, al cărei păr blond era invidia tuturor celor care îl vedeau, folosit de poeți ca metaforă a aurului.

Baldr, zeul luminii, este fiul lui Odin și al lui Frigg, cu palatul său la Breidablikk. Iubit de toate lucrurile, el este astfel imun la vătămări. Moartea neașteptată a lui Baldr prin uneltirea lui Loki și comisă de fratele său neștiutor și orb, Höd (alt fiu al lui Odin), a declanșat evenimente care vor duce în timp la sfârșitul lumilor. Höd va fi, la rândul său, ucis de Váli, un alt fiu al zeului războiului cu o altă zeiță, Rindr – straturi peste straturi de crime în familie.

Apoi îl avem pe Ull, arcașul, vânătorul, schiorul și fiul lui Síf (deși, se pare, nu cu Thor). Ull nu apare aproape nicăieri în mituri și totuși se găsește în toponimele sacre din Scandinavia, în special în Suedia. Cultul său pare să fi fost larg răspândit odinioară. Snorri spune: „Lui este bine să te rogi în duel”. Palatul lui Ull era la Ýdalir și zeul folosea un scut pe post de barcă.

Heimdall, cel care suflă în corn, își are reședința la Himinbjörg. Aceasta se află la capătul lui Bifröst, păzind podul curcubeu împotriva momentului inevitabil în care uriașii vor veni în sfârșit pentru a porni războiul în Asgard. Povestirile sale sunt îngropate în obscuritate, dar era evident foarte bătrân când acestea, oarecum contradictorii, au fost în sfârșit scrise. Heimdall este fiul a nouă mame, are dinți de aur, poate vedea la peste o sută cincizeci de kilometri, aude cum crește iarba. Își va petrece veșnicia ca paznic al zidului până când cocoșul Gullinkambi („pieptene de aur”) va anunța că Ragnarök a început.

Týr, despre care Snorri spune că era un alt fiu al lui Odin, însă despre care alte surse susțin că se trăgea din uriași, este unul dintre cei mai vechi zei, cu rădăcini care se află în preistoria germanică. Era cunoscut pentru curajul și vitejia sa, deși există foarte puține detalii, cultul său fiind bine-cunoscut (pentru a judeca din nou după toponimii). Ca și ceilalți zei

măreți, el ne-a dat o zi a săptămânii în limba engleză. După duminică și luni, ziua lui Týr (Tuesday/marți) vine înaintea zilei tatălui lui, Odin (ziua lui Woden/Wednesday/miercuri), iar apoi urmează zilele lui Thor (Thursday/joi) și Freyr (Friday/vineri). Săptămâna se încheie cu o zi care, în engleză, poartă numele unui zeu roman, Saturnus (Saturday/sâmbătă), dar în limbile scandinave este încă *lördag*, derivat din cuvântul nordic vechi pentru un izvor termal fierbinte – cu alte cuvinte, noaptea îmbăierii, o perspectivă minunată asupra obiceiurilor vikingilor legate de igienă.

În cele din urmă, există și Loki, una dintre cele mai proeminente ființe din povestirile mitologice, dar și una oarecum misterioasă. Născut din Laufey, nu se poate spune cu adevărat dacă este un zeu. Unii îl văd ca pe un semizeu și farsor, o figură clasică ce are paralele în multe alte culturi, dar acest tip de nomenclatură poate să fie de ajutor în a-l înțelege din perspectiva vikingilor înșiși. Loki își schimbă forma, transformându-se într-un pește, o pasăre sau o insectă, după voia sa. Împreună cu uriașa Angrboda au zămislit monștri, inclusiv lupul Fenrir, șarpele Midgard și Hel, care domnește asupra morților. Sub forma unei iepe, l-a născut pe Sleipnir, calul lui Odin (un act de perversitate cu adevărat tulburătoare în mentalitatea nordică). În multele povestiri despre el, provoacă nesfârșite necazuri zeilor și cauzează probleme cu uriașii, pentru ca aproape întotdeauna să rezolve el însuși dezastrul rezultat. Este chipeș și plin de haz, viclean și răutăcios, toate în același timp. Loki a fost cel care i-a tăiat părul lui Síf, apoi a făcut o înțelegere cu piticii pentru a-i face cosițe noi care să-i crească strălucitoare ca aurul; a avut și o aventură cu ea, spre furia lui Thor. După ce a influențat uciderea lui Baldr, Loki va fi în cele din urmă legat în măruntaiele propriului său fiu, cu un șarpe deasupra capului picurându-i venin pe față, până la venirea momentului Ragnarök, când toate lanțurile vor fi rupte. La sfârșit, el va conduce corabia morților împotriva zeilor.

Listele Aesirilor sunt lungi. Zeița Sága în palatul ei de la Sökkvabekk, „Malul scufundat”, unde bea în fiecare zi cu Odin. Skadi, fiica uriașului Thjazi, și ea considerată zeiță, s-a

căsătorit mai întâi cu Njörd și mai târziu a devenit amanta atât a lui Odin, cât și a lui Loki. Din cauza dorului de casă, în palatul de lângă mare al lui Njörd, ea se întoarce în cele din urmă la munții ei iubiți și la reședința ei din Thrymheim. Forseti, fiul lui Baldr, în palatul său de aur și argint de la Glitnir.

Mulți dintre acești zei au avut copii cu uriași sau cu soțiile lor, adesea în atât de multe combinații încât structura familiei este cu adevărat complexă. Există, de asemenea, multe alte zeități menționate doar o dată sau de două ori: un nume și nimic altceva, uneori un scurt licăr a ceea ce trebuie să fi fost, dar incomplet și greu de distins. Bărbosul Bragi, zeu al poeziei, căsătorit cu Idun a merelor. Fulla, zeița-slujnică a lui Frigg și păstrătoarea secretelor sale. Vídar, fiul lui Odin și al uriașei Grithr, care va răzbuna moartea tatălui său la Ragnarök. Eir, o zeiță a vindecării. Gefjon, în unele povestiri o zeiță a virginității, în altele o amantă a unuia dintre fiii lui Odin. O listă poetică a *ásynjur*, zeițele, este singura sursă pentru unele dintre ele: Sjöfn, care stârnește pasiunea, Lofn, consolatoarea, Vár, zeița jurământului, Vör, o întruchipare a conștientizării, Syn, cea care păzește porțile, al cărei nume înseamnă „refuz”, Snotra, înțeleapta, Gná, mesagera, al cărei cal poate traversa marea și cerul.

Unele dintre ele erau deja probabil relicve în vremea vikingilor, poate doar niște nume chiar și atunci. Ar fi rezonat, cu siguranță, dar ca ecouri îndepărtate ale vechilor credințe din lumea memoriei ancestrale, pe care scandinavii au perceput-o întotdeauna în urma lor în straturi din ce în ce mai adânci de tradiție și moștenire. Nu trebuie să uităm niciodată că și vikingii au avut un trecut; i-au spus poveștile și ei înșiși nu s-au opus misterului.

Varietatea numeroaselor povestiri ridică o problemă importantă. Dincolo de personalitățile și calitățile individuale ale zeilor, de aventurile lor care alcătuiesc multe dintre mituri, există întrebarea mai primordială a ceea ce *fac* ei de fapt. În afara marilor credințe monoteiste, ne-am obișnuit cumva ca divinitățile să fie zei *a* ceva, unice personificări ale vremii, recoltei, vânătorii și altele asemenea. Acest lucru nu este

adevărat pentru Aesiri și Vaniri, deoarece o mare parte dintre ei întruchipează mai multe lucruri în același timp, adesea suprapunându-se unul cu celălalt în interesele și activitățile lor (mai degrabă ca noi, de fapt). Au existat cu siguranță zei ai războiului, de exemplu, dar fiecare dintre ei s-a raportat la acesta într-un mod care se potrivea personalității sale. În acest context, Thor era forța brută și lupta însăși; Odin era planul, comanda, norocul și agresivitatea frenetică; Freyja era răutatea, viclenia calculată necesară pentru a învinge soarta; și mai erau și alții, mai intimi în alianțele și favoriții lor.

Este clar că zeii nordici nu erau neapărat admirabili printr-o prismă modernă și, probabil, vikingii au simțit același lucru. În timp ce Aesirii și Vanirii își puteau oferi sprijinul oamenilor și proiectelor pe care le aveau, acest lucru era în mare parte dintr-un capriciu, aproape pentru propriul amuzament. Puteau fi, de asemenea, grosolani, proști, îngrozitor de plini de prejudecăți în ochii noștri, violenți și cruzi – zeii erau, în esență, o familie certăreață, în mare măsură indiferenți față de oameni, care nu erau văzuți decât ca obiecte de interes temporar. Aici putem face o paralelă între locuitorii din Asgard și panteonurile mai vechi ale culturilor clasice mediteraneene, zeitățile grecești certărețe ale Muntelui Olimp și descendenții lor romani, ceea ce duce la o întrebare mai amplă care necesită o examinare mai atentă: poate fi identificată o legătură autentică între credințele vikingilor și cele din Antichitatea clasică?

Cu siguranță există multe aspecte asemănătoare nu numai în familiile divine, ci și în detaliile mitologiei în sine. În cosmogonia greacă, așa cum relatează Hesiod în jurul anului 700 î.e.n., lumile au început în *haos* (ca termen specific, original), ce avea sensul unui vid care se căscă – la fel ca Ginnungagap. Chiar și continuarea poveștii creației este similară, cel puțin parțial, cu zeii generați sau născuți spontan prin cuplări improbabile și un cosmos creat din crime sângeroase și dezmembrări. Pot fi legate și alte elemente, cum ar fi câinele cel mare care păzește ușile lui Hel, omologul lui Cerber în lumea subterană greacă, și multe altele.

Unii cercetători văd zeii nordici ca umbre ulterioare ale

precursorilor antici, lucru care a fost argumentat în special în cazul lui Odin. Alții urmăresc descendența Asgardului, în mod controversat, și mai în urmă, până la religiile vag perceptibile ale indo-europenilor, despre care se spune că își au originea fie în stepa asiatică, fie în Anatolia, cu mii de ani înainte de vremea vikingilor. Există comparații rezonabile care pot fi făcute, care, de asemenea, încep să depășească intervalele imense de timp în cauză. De exemplu, unele ritualuri înregistrate pentru perioada vedică a Indiei din epoca bronzului (c. 1500-500 î.e.n.) sunt remarcabil de apropiate de unele practici nordice. În cele din urmă, totuși, golful cronologic și geografic este vast, iar legăturile sunt, în cel mai bun caz, provizorii.

La un anumit nivel, există, fără îndoială, o rețea de moștenire culturală, deloc limitată la religie, care leagă preistoriile multor popoare nordice, iar aceasta se poate extinde dincolo de Europa însăși. Cu toate acestea, atunci când privim mai îndeaproape anumite momente și locuri, apar calități unice, ceea ce nu este deloc surprinzător. În ciuda asemănărilor individuale, există mult mai multe aspecte în care lumea spirituală a Scandinaviei din epoca vikingilor diferea semnificativ de ce anume se petrecuse înainte (chiar și paralelele clasice sunt doar cazuri izolate). Când sunt analizate împreună în toată complexitatea lor minunată, produsele minții nordice formează o categorie doar a lor și ar trebui să le abordăm în acest fel.

Pentru a lua doar un exemplu din tărâmul zeilor, cu greu se cuvine să vorbim despre un „panteon nordic", cel puțin în sensul clasic al termenului. Cu excepția poemului *Cuvintele de harță ale lui Loki* și a altor câteva povestiri, cum ar fi moartea lui Baldr și unele elemente ale *Profeției Clarvăzătoarei*, divinitățile nordice rareori par să se întâlnească sau să interacționeze între ele în povestirile mitice. Lumea tărâmului Asgard pare să fi fost la fel de cosmopolită ca oglinda sa umană de mai jos, populația lui mărindu-se de-a lungul timpului cu cei veniți de peste tot – o reproducere extrem de fidelă a tărâmului Midgard, de altfel.

O altă dimensiune a vieții zeilor ne pune pe gânduri. În

mod straniu, Asgard conținea și temple, clădiri de cult în care *zeii înșiși aduceau ofrande* – dar pentru ce sau cui? Mitologia vikingilor este una dintre puținele din toate culturile lumii în care divinitățile practicau și religia. Asta sugerează ceva în spatele și dincolo de zei, ceva mai străvechi și mai obscur, și nu neapărat „indo-european", chiar deloc. Nu există niciun indiciu că oamenii din epoca vikingilor știau ce reprezintă, la fel ca noi.

Ideea unei puteri legate de zei are legătură și cu propriii lor Ceilalți, giganții. Ei sunt prezenți în cosmogonie chiar de la început, de fapt, înainte de apariția primului zeu. Sunt ființe primare și reapar în numeroasele povestiri ale aventurilor divine ca dușmani ai Asgardului. Ca răzbunare pentru moartea lui Ymir, crima din nucleul lumii vikingilor, ura giganților față de Aesiri va dura până la Ragnarök, când armatele lor de gheață și foc vor invada casa zeilor. Au existat multe încercări de a înțelege ce *înseamnă* uriașii. Spre deosebire de zei, ei nu par să fi afectat deloc lumea umană Midgard, dar fac parte din cele mai profunde și mai vechi straturi ale povestirilor. Sunt oare spiritele pustiei adversarii finali? Oare îi reprezintă pe Sámi, parteneri cu zeii nordici, dar diferiți? Sunt oare cuplurile nesfârșite dintre giganți și Aesiri cumva simboluri ale căsătoriilor rituale regale, ce uneau subdiviziunile unui tărâm? Pur și simplu nu știm, dar uriașii nu pot fi lăsați la o parte din arena mai largă a marilor puteri.

Un anumit concept era mai presus de toate pentru relația zeilor cu lumea umană și se intersecta cu viețile celorlalți locuitori ai săi, supranaturali: ideea de soartă. Aceasta guverna ființele de orice soi – muritoare și divine, vii și moarte – și dicta viitorul. Soarta se afla în centrul mentalității nordice. Pentru scandinavii din epoca vikingilor, soarta nu reprezenta absența alegerii, ci mai degrabă manifestarea unui adevăr preexistent. Liberul arbitru exista, dar exercitarea sa a dus inevitabil la a deveni persoana care ai fost dintotdeauna, cu adevărat.

Soarta era întruchipată sub multe forme, dar nici una mai clară decât nornele, ființe feminine supranaturale cu o putere imensă, care erau responsabile pentru desfășurarea destinului

individual. Ca întotdeauna, sursele sunt amestecate și ambigue, combinând versurile eddice și skaldice cu proza lui Snorri. Cel mai des menționate sunt cele trei femei – Urd, Verdandi și Skuld – ale căror nume au, probabil, conotații ale trecutului, prezentului și viitorului (sau poate doar perspective diferite asupra *ființei*). *Urd* cel puțin are tente clare de „Soartă", iar cele trei norne locuiau într-un palat de lângă fântâna cu același nume, la rădăcina Arborelui lumii care făcea legătura cu Asgard. În fiecare zi, luau lut umed de la marginea apei și-l întindeau pe trunchiul și ramurile copacului, pentru a-l menține pe Yggdrasill rece și sănătos. În unele descrieri poetice, femeile sunt uriașe, în altele, fete tinere; vârsta lor relativă este incertă, dar nu ar trebui să ne încredem prea ușor în clișeele de „fecioară, femeie, bătrână" care li se atașează adesea. În versurile skaldice, nornele apar ca metafore ale judecății, avocați ai vieți care aduc un fel de arbitraj suprem al sorții.

Nornele își foloseau puterea în umbră, invizibile, deși uneori apăreau în vise. Unghiile lor aveau fiecare câte o rună, simbolurile tainelor. Nornele sunt adesea descrise urzind soarta pe un război de țesut, un alt motiv comun mai multor tradiții mitologice. Pe un război de țesut vertical, urzeala unui material textil are întotdeauna un model, inerent de la început și determinat de înfășurarea fusceilor. Se face prin deciziile țesătorului, dar nu poate fi perceput pe deplin până când pânza nu se apropie de starea sa finală. Este o metaforă elegantă a conturului esențial al unei vieți, dezvăluit prin experiența umană, care se termină doar atunci când ultimul fir este tăiat.

5. Femeie războinică. Această figurină de argint suflată cu aur din secolul al X-lea din Hårby, Danemarca, este prima imagine tridimensională a unei femei înarmate cunoscute în lumea vikingilor. Subiectul este neclar – walkirie, zeiță de război, femeie războinică sau o altă ființă marțială –, dar sabia și scutul ei se disting limpede, iar coafura caracteristică pare să fi fost principalul semn feminin în arta vikingilor. (Fotografie folosită prin amabilitatea © John Lee/Muzeul Național al Danemarcei)

Unele versuri eddice se referă la mai multe norne legate de tipuri de ființe, în afară de oameni, inclusiv elfi, pitici și chiar zei. Ocazional există referiri la norne „bune” și „rele”, care sunt responsabile pentru diferite răsturnări ale destinului, deși nu este clar dacă acest lucru ar trebui luat la propriu. Snorri spune că nornele Aesirilor vizitează fiecare copil uman la naștere, modelând cursul zilelor sale viitoare. Este posibil ca această multiplicitate de norne să fie imaginea nordică cu mai mult adevăr și ca ideea unei trinități primare să fie influențată de modele clasice, probabil filtrate prin scriitorii creștini.

Alături de marile celebrități ale „panteonului nordic”, celelalte ființe supranaturale cele mai cunoscute astăzi sunt

walkiriile. Și ele erau agenți ai sorții, dar, după cum sugerează numele lor – „cele care aleg dintre cei uciși” –, domeniul lor era războiul. Walkiriile sunt excepțional de bine documentate în sursele scrise, atât în proză, cât și în versuri, de la sfârșitul secolului al IX-lea până în anii 1300 și mai târziu. Imaginile care cu siguranță le reprezintă se găsesc în mod obișnuit în iconografia epocii vikingilor și nu există nicio îndoială că au fost o parte autentică a sistemului de credințe. La fel ca vikingii înșiși, și walkiriile au fost ascunse de secole de apropriere și stereotipie.

În literatură, walkiriile sunt slujitoarele lui Odin și îi aleg pe cei mai curajoși războinici să moară în luptă. Poate că acest lucru nu pare ceva pozitiv, dar era, de fapt, un compliment pentru cei aleși, deoarece însemna că se vor alătura zeului războiului în Valhöll. În timp ce cei uciși se pregătesc pentru Ragnarök, li se servește mied de către walkirii, gazdele din acest palat, și, probabil, li se oferă mai mult confort personal. Walkiriile sunt descrise ca fiind înarmate cu sulițe, săbii și scuturi, purtând zale și uneori coifuri. Ele călăresc pe cer; roua de pe iarbă este sudoarea căzută de pe pulpele armăsarilor walkiriilor. Războinicele îmbracă ocazional pieile și aripile lebedelor, permițându-le să zboare. În poemele eddice, walkiriile adoptă uneori un erou uman individual, protejându-l în luptă și adesea îndrăgostindu-se de el – dar chiar în acest moment (dacă nu mai devreme) încep să fuzioneze cu ceea ce avea să devină legenda lor.

O căutare de imagini pe internet dezvăluie că „walkiriile” sunt astăzi reciclate la nesfârșit prin prisma privirii masculine, de obicei fiind înfățișate ca tinere voluptuoase, cu săbii mari și îmbrăcăminte minimală. Aceste tablouri sumbre se aseamănă puțin cu demonii măcelului din mitologia nordică, dar ele reflectă vag ceea ce pare să fi găsit mentalitatea creștină medievală în walkirii. Clericii, în special, aveau fantezii proprii și și-au creat imaginea de eroine îndrăgostite. Reformate ca femei frumoase, înarmate și învelite în armură, au fost o subversiune incitantă atât a realităților medievale, cât și a idealului cavaleresc. În poemele eroice nordice vechi, ele depășesc obstacolele pentru a-și salva sau măcar plânge iubiții

umani, luându-le în brațe cadavrele reînviate în mormânt. Fiorul ulterior de groază gotică pare să nu fie departe, care era îndeosebi pe placul victorienilor, iar aceste Brünnhilde sunt cele care s-au bucurat de o lungă viață de apoi pentru a popula *Inelul Nibelungilor* al lui Wagner și corespondenților săi. Cu toate acestea, versiunea lor nu are loc în conștiința epocii vikingilor sau în cea a secolelor anterioare, din care au apărut inițial walkiriile.

Aceste walkirii „primitive” nu vizitau câmpul de luptă, coborând cu grație pentru a-și purta eroii aleși; în schimb, se dezlănțuiau asupra lui și îi personificau realitățile dure. Într-adevăr, ele par să fi reprezentat cu adevărat aspecte ale bătăliei, așa cum reiese din numele lor. Cunoaștem vreo cincizeci și două de walkirii individuale și sunt multe, mult mai multe incluse în mod anonim în grupuri. Este extraordinar și grăitor câți termeni diferiți pentru „luptă” și „război” pot fi găsiți în numele walkiriilor. În mod clar, multe dintre ele au întruchipat condiția luptei în sine, adesea prin metafora unei furtuni violente. Sentimentul de haos învolburat este sporit de partea semnificativă a walkiriilor ale căror nume se referă la zgomot, la zgomotul asurzitor și confuzia stridentă a unui câmp de luptă din epoca vikingilor. Astfel, le întâlnim pe Göndul, „Cătușe--de-Război”, care aducea ezitarea înghețată ce putea fi fatală; poate același lucru se înțelege prin Hlökk, „Lanțul”, sau Mist, „Norul”. În jurul lor le avem pe Hjalmthrimul, „Zornăie-Coif”, Hjörthrimul, „Zgomot-de-Sabie”, și Hjlód, „Urletul”. Mai sunt Randgnithr, „Zgârie-Scut”, iar în urma ei Skalmjöld, „Vremea- -sabiei”, Sváva, „Ucigașa” și Tanngnithr, „Scrâșnet-de-Dinți”. Numele altor walkirii se concentrează pe arme în combinație cu diferite elemente: Geirahöd, „Luptătoarea-cu-Sulițe”, Geirdríful, „Aruncătoarea-de-Sulițe”, Geirskögul, „Cea--Care-și-Agită-Sulița” și așa mai departe. Numele multor surori includ Urzitoarea--de-Bătălii, Agitatoarea, Dezordinea, Mirosul- -Bătăliei, Spuma-Victoriei, Vibrația, Instabila, Zdrobitoarea, Albă-ca-lebăda, Distrugătoarea-de-Scuturi, Ajutătoarea, Armura, Devastatoarea și Liniștea. Lista continuă.

Sunt multe de învățat aici despre realitățile războiului

medieval timpuriu și, de asemenea, despre spiritele de luptă despre care vikingii credeau că îi guvernează soarta. Walkiriile erau într-adevăr slujnice ale lui Odin, dar în sensul demn de slujitorii brutali ai unui zeu al războiului. Există doar dovezi minime care sugerează că erau atrăgătoare din punct de vedere fizic, dar multe care sugerează că erau înfricoșătoare. Poate ca ecou la guvernarea gândirii militare a lui Odin, chiar și zărirea walkiriilor putea fi letal de hipnotizantă, precum spune *Saga Völsunga*, referindu-se la rolul lor de fecioare războinice: „Să le privești era ca și cum ai privi în flăcări”.

Ca agenți ai sorții, walkiriile au, de asemenea, legături evidente cu nornele, iar Snorri chiar spune că „cea mai tânără” nornă, Skuld, călărește cu walkiriile pentru a-i alege pe cei uciși. Într-un straniu poem de luptă numit „Pânza sulițelor”, datând fie din secolul al X-lea, fie din cel de-al XI-lea, o trupă de douăsprezece walkirii purtate de cai este văzută descălecând pentru a intra într-o colibă. Când privitorul se uită înăuntru, le vede lucrând la un imens război de țesut făcut din părți omenești, țesând o pânză din măruntaie vopsite cu sânge, folosind arme drept unelte. Femeile cântă versuri care arată clar că, de fapt, țes rezultatul unei bătălii îndepărtate, iar mișcările instrumentelor lor imită (și efectuează) săgețile și aruncarea proiectilelor pe teren. Aici, walkiriile și nornele se contopesc cu adevărat. După ce termină pânza, o rup în bucăți și se îndepărtează cu resturile.

Walkiriile erau esența violenței, feroce și teribilă.

Nu toți locuitorii ascunși, non-umani ai lumii nordice erau la fel de periculoși. Mulți reprezentau o extensie a frumuseții naturale care îi înconjura pe scandinavi în fiecare zi.

Pentru ochii străinilor, dincolo de peisajele lor urbane vibrante, țările nordice de astăzi sunt încă o regiune de pace neîntreruptă, o vastă țesătură de păduri, munți și căi navigabile, aparent unul dintre ultimele locuri din Europa care oferă adevărata solitudine a sălbăticiei. Pentru o persoană din epoca vikingilor, o astfel de viziune ar fi de neînțeles. Oricine deplasându-se prin peisajele dominate de copaci și stânci, zăpezi și ghețuri, vânt și apă ar fi înțeles că se află în mijlocul

vieții abundente – nu doar animale și insecte, ci și ceva mult mai mult decât atât –, cealaltă populație de ființe cu care oamenii își împărțeau lumea.

Este greu să găsim un substantiv colectiv pentru ele și chiar și termenii individuali pot fi dificili în limbile moderne. Se poate vorbi de „elfi" și de „pitici", de exemplu, dar ar fi necinstit să pretindem că astfel de ființe pot fi văzute cu adevărat acum fără să ne gândim la încarnările lor ulterioare în Tolkien și alte medii fantastice. În același timp, personajele din jocurile și filmele de astăzi sunt foarte diferite de *álfar* și *dvergar* pe care le cunoșteau vikingii. Creaturile de acest fel sunt importante nu doar datorită interesului lor intrinsec, ci și pentru că au jucat un rol mult mai mare în viețile de zi cu zi ale oamenilor decât puterile superioare ale zeilor și ale slujitorilor lor. În suedeza modernă se numesc *väsen*, un termen general care nu poate fi tradus cu ușurință, dar care cuprinde întreaga varietate de ființe supranaturale, deși aici din nou apar probleme, deoarece esența lor era *în întregime* „naturală". Nordicii nu ar fi făcut o distincție ca noi în această privință.

Termenul meu preferat pentru ele provine din Islanda modernă (deși cu precedente mai vechi), unde sunt cunoscute ca *huldufólk*, „Oamenii ascunși", un termen în general vag, dar care surprinde distincția corectă prin aceea că ceea ce îi desparte de noi este în principal discreția lor. În Islanda de astăzi, credința în Oamenii ascunși supraviețuiește relativ (deși într-o măsură mult mai mică decât ați crede din broșurile turistice) ca parte a unui respect mai profund și mai răspândit pentru moneda spirituală a trecutului în raport cu un peisaj nicidecum inert.

Alfar sau elfii au fost probabil cele mai răspândite ființe ale naturii nordice și au intrat adesea în contact direct cu oamenii. Puteau avea influență în prosperitatea unei ferme, deoarece erau capabili să afecteze animalele sau recoltele dacă doreau. Era recomandat să le intri în grații. Persoana obișnuită din epoca vikingilor simțea probabil rar prezența zeilor, dar era o rutină la fermă să lași niște unt pentru elfii care trăiau în stânca din spatele casei. *Alfar* îi puteau vindeca pe cei bolnavi

sau îi puteau îmbolnăvi pe cei sănătoși. Puteau aduce noroc sau ghinion. Mai multe saga relatează despre ceremoniile de aducere de ofrande pentru elfi: sacrificiile *álfablót* aveau loc în palate la intervale regulate, așa că este posibil să fi făcut parte din calendarul ritualic într-un mod similar cu zilele sfinte de astăzi din credințele lumii.

Piticii se deosebeau de elfi, deși Snorri îi numește *svartálfar* sau „elfi negri” și pare să creadă că existau legături între ei într-un fel. În puținele imagini ale acestora care există, de exemplu pe sculpturi care înfățișează scene cunoscute din legenda lui Sigurd, piticii par să arate la fel ca oamenii. Nu se observă că ar fi deosebit de mici, ceea ce a fost o modificare medievală. Trăiau în mare parte sub pământ și erau creaturi ale pietrei. În mituri, ei sunt înfățișați ca meșteșugari pricepuți, bijutieri și mineri, maeștri ai transformării mistice a minereului, mineralelor și cristalelor în obiecte frumoase. Nu există dovezi ale ritualurilor săvârșite pentru ei și par să fi fost o prezență în general prietenoasă în lumea umană. Erau ființe rezervate.

Unele ființe din alte lumi erau mai personale în interacțiunile lor cu oamenii. Cele mai importante dintre ele erau *dísir*, un amestec ambiguu de zeiță și spirit, care se pare că reprezentau moștenirea ancestrală a familiilor – poate sufletele matroanelor sale moarte. Aceste femei supranaturale erau adesea invizibile, dar apăreau în vise și puteau fi percepute și de cei care aveau acest dar. Ele luau ocazional aspecte marțiale, cu tentă de walkirii, sau reprezentau perspectiva victoriei, „zărite” înaintea unei lupte. Alteori, ele garantau fertilitatea, în special a recoltei. Ca spirite tutelare, *dísir* acționau fie individual, fie în grupuri și uneori apăreau sub forma unor călăreți învești mântați în mantii. În vise, culoarea straielor lor, negru sau alb, prevestea binele sau răul. Astfel de variante erau cunoscute sub numele de *spádísir*, „dísir profetice”. Există o sugestie conform căreia aceste ființe aveau o legătură specială cu Odin. Însuși cuvântul *dís* era sinonim pentru zeiță și pentru femei în general. De exemplu, apare ocazional ca parte a numelor personale feminine.

În cinstea lor erau făcute sacrificii și există chiar mențiuni

despre clădiri speciale în acest scop: *dísasalir* „sălile pentru dísir”. În Uppsala exista un târg anual și o adunare a *dísir*, numită Disting, la care se aduceau ofrande „pentru pace și prosperitate”. În mod minunat, are o istorie continuă și se ține și astăzi, în fiecare an, la începutul lunii februarie, dar este încorporată în calendarul creștin ca Întâmpinarea Domnului.

Majoritatea populației invizibile este mai greu de clasificat și poate că e mai bine să nu încercăm. Nordicii îi numeau *vaettir*, „spirite”, iar termenul pare să fi însemnat la fel de mult sau la fel de puțin atunci precum astăzi. Erau spirite ale pământului, ale apei, ale mării și ale aerului. Cele ale pământului erau deosebit de puternice, acționând ca gardieni ai locului și poate și ca administratori ai resurselor sale. Mai putem citi despre *dísir* ale pământului, care trăiesc în stânci. Un cod de lege din *Cartea așezărilor* islandeză medievală relatează că atunci când corăbiile se apropie țărm trebuie să-și dea jos galionul ca să nu sperie spiritele. Astfel de restricții juridice tind să nu fie frivole, așa că acest lucru ar trebui să fie luat în serios.

Apoi avem ființele mai periculoase din sălbăticie, trolii și *thurs*, un cuvânt greu de tradus, dar care înseamnă ceva de genul „căpcăun”. La fel ca piticii, ei trăiau în stânci și sub pământ, dar în locuri mai îndepărtate, și erau cu toții amenințători. Sunt rareori descriși îndeaproape și mai des par să reprezinte pericole abstracte, o insinuare a ceea ce li s-ar putea întâmpla celor care nu erau prudenți. În Evul Mediu, trolii deveniseră monștri nedefiniți în poveștile de speriat copiii la culcare, dar în epoca vikingilor erau în mod clar suficient de „reali”. Saga și poeziile folosesc prefixul *trol-* ca parte a termenilor compuși care denotă răutate supranaturală în general, uneori cu o sugestie de magie neagră. Trolii erau ființe din Utgard, tărâmul de dincolo de granițe. Ceva aproape unic în rândul populației invizibile, este posibil ca pe insula baltică Bornholm să fi supraviețuit o reprezentare a trolilor din epoca fierului, sub forma unor mici monștri grotești din aur ștanțat: niște creaturi nodulare cu bărbiile în piept, urechi ascuțite și brațe supradimensionate. Astăzi supraviețuiesc prin arta turistică și prostioare captivante, simboluri ale țărilor

nordice pentru consumul extern, departe de originile lor ca terori ale sălbăticiei.

Așa cum este percepută și transmisă astăzi, epoca vikingilor reprezintă o experiență vizuală intensă: arta complicată întrețesută, liniile elegante și acaparatoare ale navelor, peisajele mormintelor și monumentelor comemorative și, desigur, oamenii înșiși așa cum au fost văzuți de-a lungul mai multor secole de mediere în picturi romantice, gravuri în lemn și reconstituiri pe hârtie și ecrane. În cele din urmă, derivând din relatările culturilor alfabetizate pe care scandinavii le-au întâlnit în incursiunile și călătoriile lor, în special ale englezilor, francilor și arabilor, aceasta este „cealaltă" imagine care a conturat în mod covârșitor percepția populară a vikingilor în vremurile noastre.

Cu toate acestea, în mentalitatea nordică se construiau lumi foarte diferite. Iată o altă distincție între aparențe și realitate, între stratul superficial și ceea ce ascunde acesta. Din sursele medievale scrise problematice și din mențiunile ocazionale din poemele eddice și skaldice reiese unul dintre cele mai remarcabile aspecte ale vikingilor: împărțirea în patru a ființei și o noțiune extrem de complexă a ceea ce s-ar putea numi în mod vag suflet.

Dacă ai întâlni un scandinav din epoca vikingilor pe stradă, i-ai vedea *hamr*, „carapacea" sau „forma" sa, în esență ceea ce pentru noi este corpul. Concepută ca un recipient pentru alte aspecte ale persoanei, *hamr* era manifestarea fizică a ceea ce era cineva, dar, în mod esențial, *se putea modifica*. De aici vine conceptul de schimbare a formei, în sensul că se credea că structurile reale ale corpului curg și se transformă. Însă acest lucru nu era valabil pentru toată lumea, doar pentru cei supradotați (sau poate blestemați). Cei mai mulți oameni rămâneau așa cum păreau, dar unii, în circumstanțe speciale – în anumite nopți, când erau agitați sau speriați, mâniați sau în momente de relaxare extremă –, puteau deveni altceva.

Pentru oamenii cu aceste abilități, forma alternativă era cel mai adesea un mare prădător, cum ar fi un urs sau un lup (unul dintre cei mai faimoși vikingi dintre toți, poetul războinic

Egil Skalla-Grímsson, a avut un bunic pe nume Kveldulf, „Lupul de seară”, cu tot ce implică acestea). Femeile par să fi avut o afinitate specială pentru creaturile de apă, în special focile, așa cum aflăm în povestirile despre soțiile foci și selkies care au paralele în multe culturi nordice. Unele femei se puteau transforma în păsări. Oricare ar fi fost forma acestor metamorfe, ochii lor rămâneau întotdeauna umani.

Astfel de indivizi traversau granițele dintre oameni și animale. Nu știm cum erau percepuți cu adevărat de contemporanii lor, dar în termenii noștri, ei formau probabil un gen cu totul aparte. Propriul nostru spectru care se tot extinde include multe variații ale sinelui, dar toate sunt delimitate de uman; este posibil ca vikingii să fi mers chiar dincolo de asta, în ceea ce numim acum postumanism (dar ei au ajuns acolo primii). Cu toate acestea, este posibil, deși bizar pentru mentalitatea modernă, ca astfel de abilități să fi fost considerate mai degrabă ca un fel de aptitudine decât orice altceva. Unii oameni erau pricepuți la tâmplărie, alții aveau o voce frumoasă pentru cântat, iar vecinul tău putea să se transforme în urs când era enervat.

În interiorul „formei” unei persoane se afla a doua parte a ființei sale, *hugr*, pentru care nicio traducere modernă nu este cu adevărat suficientă. Combinând elemente de personalitate, temperament, caracter și mai ales mintale, *hugr* reprezenta ce era cineva cu adevărat, esența absolută a sinelui, lipsită de orice artificiu sau efect superficial. Este cel mai apropiat lucru pe care îl aveau vikingii de sufletul independent găsit în credințele lumii ulterioare, deoarece putea lăsa corpul fizic în urmă. Convingerile în viața de apoi ale vikingilor, din care cu siguranță aveau o întreagă sumedenie, vor fi luate în considerare în timp util, dar este mai puțin clar ce parte a unei persoane „trecea mai departe” după moarte. Din câte se poate spune, probabil era *hugr*.

În mod esențial, unii oameni cu înzestrări diferite, la fel de neliniștitoare, ar putea *vedea* aceste aspecte ale altora. În fragmentul poetic *Ljóðatal* (*Lista de vrăji*), Odin se laudă cu abilitatea sa magică printr-o serie de farmece individuale, iar într-unul dintre ele vedem adevărata brutalitate a puterii sale:

Știu o a zecea [vrajă]:
dacă văd vrăjitoare
jucându-se în aer,
pot născoci ceva în așa fel
încât să se rătăcească
de la casa formelor lor [*heimhama*]
de la casa minții lor [*heimhuga*].

Vraja este direcționată împotriva spiritelor independente ale vrăjitoarelor, trimise din trupurile lor să îndeplinească sarcini pentru stăpânele lor. Vraja lui Odin este îngrozitoare pentru că le separă sufletele, desprinse pentru a se risipi pentru totdeauna.

În mentalitatea vikingilor, undeva în interiorul fiecăruia dintre noi se află și o *hamingja*, o ființă remarcabilă care este personificarea norocului unei persoane. Acesta era un atribut foarte important pentru oamenii nordici la sfârșitul epocii fierului, deoarece cărarea fiecăruia în viață era determinată de soartă, dar călărea pe un val de noroc. O femeie sau un bărbat care erau norocoși și erau considerați astfel de contemporanii lor ca urmare a succesului lor reprezentau într-adevăr persoane norocoase și respectate. Nu întâmplător Leif Eiríksson, presupus a fi primul european care a pus piciorul în America de Nord, a fost cunoscut și sub numele de *hinn hippni*, „Norocosul”. Interesant este că *hamingjur* (în forma de plural) ar putea părăsi corpul să se plimbe, în mare parte invizibili pentru toți, cu excepția celor care știau să privească. Există relatări în saga despre bărbați care se retrag dintr-o luptă viitoare, deoarece adversarii lor aveau în mod clar prea multe spirite de noroc alături de ei și nimeni în toate mințile nu s-ar împotrivi unor astfel de șanse. În mod curios, un *hamingja* avea și voință independentă și, în situații extreme, putea chiar să aleagă să-și părăsească persoana. Zicala englezească ce zice că norocul cuiva s-a terminat este de fapt un proverb nordic, cu excepția faptului că vikingii o spuneau la propriu.

Ultima din cele patru părți ale sufletului era cu totul altceva: o ființă separată care sălășluia cumva în interiorul

fiecărui om, nedespărțită de el, dar totuși distinctă. *Fylgja* era un spirit feminin – *întotdeauna* de gen feminin, chiar și pentru un bărbat – și însoțea persoana pretutindeni pe tot parcursul vieții sale. Cât de minunat și cât de subversiv față de stereotipul axat pe bărbați, unde fiecare viking avea la propriu o femeie-spirit în sine.

Cuvântul *fylgja* înseamnă „însoțitor", deși uneori este tradus „aducător" și echivalat cu ființe similare din culturile vecine. *Fylgja* era un paznic, un protector, dar și legătura întrupată cu strămoșii (în unele texte, amintesc puternic de *dísir*, iar uneori cele două ființe par a fi aceleași). Ea continua după moarte, dăinuind pe linia familiei (deși nu se știe exact cum – oare *fylgja* aștepta ca următorul să se nască sau o persoană putea să moștenească una la mult timp după naștere?). În orice caz, toți purtau cu sine – prin ei – spiritul familiei lor, care îi veghea și le călăuzea pașii. *Fylgjur* nu puteau fi văzute decât în vise, în care apăreau cu atenționări și sfaturi. Dintre toate ființele spirituale din epoca vikingilor, acestea s-au dovedit cele mai tenace. Islandezii moderni își dau ochii peste cap când sunt întrebați de către vizitatori, iar și iar, dacă cred în elfi – însă întrebați-i despre *fylgjur* și s-ar putea să fiți întâmpinați cu o privire directă și poate chiar cu o schimbare de subiect.

Acest sentiment de ceva cu totul străin aflat sub piele, care se manifestă ocazional prin acțiuni sau cuvinte, este poate una dintre cele mai semnificative diferențe dintre vikingi și oamenii pe care aceștia îi întâlneau. Cu siguranță, pentru un creștin european, sufletul compus, cu formele și învelișurile sale, ar fi fost profund neliniștitor. S-ar putea să i se fi părut și îngrijorător de familiar, deoarece Europa precreștină avea multe astfel de convingeri, care erau suficient de adânc înrădăcinate pentru a supraviețui venirii noii credințe, îngropate în memorie și folclor.

Acum ar trebui să fie evident că vikingii nu erau cu siguranță barbarii nesofisticați stereotipici. În egală măsură, lumea mintală (și, în termenii lor, cea fizică sau naturală) pe care o ocupau nu era aceeași cu cea a francilor, germanilor sau

englezilor, pentru a pomeni doar câteva. Când creștinii continentali își deschideau ușile dimineața, ei nu vedeau munca elfilor, a piticilor și a spiritelor naturii. Ziua lor nu era rânduită de norne. Roua din iarbă nu era sudoarea căzută de pe caii supranaturali. Curcubeul nu ducea la Asgard și la palatele cerești ale zeilor. Nici chiar bătăliile, deși îngrozitoare, nu erau terenul de joacă al femeilor războinice înspăimântătoare, care răcneau asurzitor pline de furie. Pe scurt, vikingii erau diferiți.

2

EPOCA VÂNTURILOR, EPOCA LUPILOR

Epoca vikingilor nu a început cu faimoasele incursiuni în vest, cu corăbiile lungi care țâșneau din mările agitate pentru a-i urmări pe englezi și pentru a înspăimânta clerul. Nici măcar nu a început cu vikingii, o denumire care uneori mai degrabă încurcă decât luminează. Lumea pe care Frasinul și Ulmul aveau să o populeze a căpătat formă cu mult înainte, cu secole în urmă, în ceea ce arheologii numesc epoca fierului. Pentru a-i înțelege pe vikingi, este mai întâi necesar să le descoperim trecutul.

Scandinavii primului mileniu trăiau în umbra singurei lor superputeri a lumii lor, Imperiul Romei, a perioadei sale de glorie și, de asemenea, a declinului său lung și lent. Granița imperială trecea de-a lungul Rinului, tăind ținuturile triburilor germanice nu departe de sudul Danemarcei. Comerțul și schimbul transfrontalier – atât de idei și atitudini, cât și de mărfuri – au fost elemente de bază ale vieții scandinave timp de sute de ani, în special în rândul elitelor.

Pe măsură ce Imperiul de Vest a început să se destrame în secolul al V-lea, acest lucru a afectat și Nordul. În Europa, puterea romană s-a risipit și s-a destrămat treptat, luând noi forme, distrugând vechile structuri și declanșând evenimente care au zguduit continentul. Oamenii erau în mișcare: ca expediții militare, ca fluxuri de refugiați, în orice fel și pentru orice motiv din care ființele umane își părăsesc casele pentru a căuta un trai nou în altă parte. În același timp, autoritatea romană a fost parțial absorbită și sporită de geamănul său imperial de la Răsărit – ceea ce mai târziu se va numi Imperiul

Bizantin, cu capitala la Constantinopol (Istanbulul modern). Noile politici și noii politicieni erau în ascensiune și își făceau simțită prezența. Aceste rețele de influență și contact au ajuns și în Scandinavia, iar oamenii din Nord au fost întotdeauna strâns legați de împrejurimile lor.

Impactul general al acestor schimbări neregulate din sud asupra scandinavilor a fost unul de instabilitate, de schimbare, dar și de oportunitate, adesea pentru cei puțini, în detrimentul celor mulți. Ceea ce arheologii identifică de mult timp drept „perioada migrațiilor" din secolul al V-lea până la mijlocul secolului al VI-lea a inclus crize prelungite cu efecte de amploare. Impactul lor a fost accelerat și mai mult de un dezastru climatic îngrozitor pe care nimeni nu l-ar fi putut prevedea, provocând decese în masă în Nord. Originile mai profunde ale Scandinaviei epocii vikingilor pot fi regăsite în aceste răsturnări sociale și politice. Recuperarea după o jumătate de secol de traumă a fost începutul a ceva diferit, o nouă ordine de războinici și suitele lor, de regate mărunte conduse din mari palate – și întreaga cultură a puterii ritualice mitologizate care i-a susținut –, care în cele din urmă avea să pregătească terenul pentru fenomenul viking.

Declinul lent al Romei a determinat consecințe imprevizibile care, secole mai târziu, au dus la ascensiunea vikingilor. Într-un sens foarte real, „noua lume" a Scandinaviei din epoca vikingilor a început într-o iarnă rece și nesfârșită, sub un soare întunecat.

Epoca scandinavă a fierului
Cronologie și terminologii regionale

Subdiviziuni	Date	Norvegia	Suedia	Danemarca
EPOCA TIMPURIE A FIERULUI	500-0 î.e.n.	Epoca preromană a fierului	Epoca celtică a fierului	
0-400 e.n.	Epoca romană a fierului			
EPOCA TÂRZIE A FIERULUI	400-550 e.n.	Perioada migrațiilor	Epoca germanică timpurie a fierului	
550-750 e.n.	Perioada merovingiană	Perioada Vendel	Epoca germanică târzie a fierului	

750-1050 e.n.	Epoca vikingilor

Roma a făcut întotdeauna parte din „lunga” epocă scandinavă a fierului, așa cum o numesc arheologii. Chiar și denumirile convenționale actuale pentru componentele sale cronologice fac referire la imperiu, începând în mod straniu înainte de nașterea sa: perioada „preromană” a debutat în jurul anului 500 î.e.n. și s-a extins până la căderea Republicii și ascensiunea Cezarilor.

Ca orice construct imperial, la apogeu, puterea romană era o entitate complexă cu administrații regionale, o armată dispersată și o economie de rețea extinsă. Aceste elemente au funcționat cu grade diferite de autonomie, iar oficialii și-au urmărit adesea propriile interese pe lângă îndatoririle lor formale. Sfâșiat de tensiunile și conflictele interne, imperiul s-a angajat și în misiuni de „menținere a păcii” în interiorul granițelor sale și expediții pacificatoare dincolo de frontiere. Toate aceste lucruri au variat la nivel regional și s-au schimbat în timp; imperiul era departe de a fi static. Pe parcursul a aproximativ două secole, din anii 370 până în anii 560, aceste schimbări au subminat însăși structura puterii imperiale. Imperiul de Apus a început să se fragmenteze, în același timp în care un număr mare de popoare de la granițe, adesea caracterizate oarecum înșelător ca fiind „triburi barbare”, au început să se deplaseze.

Problema imperiului eșuat și a acestei așa-numite perioade a migrațiilor continuă să îi sâcâie pe istorici și să genereze dezbateri aprinse uneori, dar totuși au apărut o serie de poziții clare. Acestea ocupă, în esență, puncte pe o scară care, la o extremă, văd o structură imperială dezintegrându-se sub presiunea externă crescândă din partea jefuitorilor mobili și a migrațiilor militarizate, în timp ce din perspectiva opusă se văd transformările interne treptate ale imperiului însuși, stimulând migrațiile popoarelor de la graniță. Nu există nicio îndoială că aceasta a fost o perioadă de mari schimbări, de la inversări ale echilibrului strategic în punctele critice ale frontierelor imperiale, la noi structuri sociale apărute dincolo

de *limites* (cum erau numite acele granițe în latină) în care influența Romei a jucat un rol important. Perioada migrațiilor nu a reprezentat o simplă cronologie a invaziilor și jafurilor, cu harta clasică europeană străbătută în mod înșelător de săgeți de diferite culori pentru a marca deplasările „triburilor".

Din secolul al III-lea încoace, coeziunea imperială a fost testată mai mult sau mai puțin constant, atât din interior, cât și din exterior. Conflicte destabilizatoare s-au desfășurat în Galia, Spania și Africa de Nord la începutul anilor 400, în timp ce puterea romană s-a deteriorat constant sub atacurile lui Attila și ale hunilor săi. La rândul lor, aceste acțiuni au provocat deplasări sociale în întregul imperiu, în timp ce un șir de uzurpatori înarmați au încercat să pună mâna pe tronul imperial. În realitate, „declinul" Romei nu a reprezentat un proces singular, ci există doar incidente izolate care arată un declin brusc (deși unele dintre ele au fost dramatice, cum ar fi prădarea „Orașului etern" însuși de către goți în anul 410). Au fost ani buni și ani răi, care au avut loc ocazional în același timp în diferite părți ale imperiului. Pentru cetățenii statului și oamenii de dincolo de granițele sale, dar încă pe orbita sa, toate acestea s-ar fi resimțit în moduri foarte diferite, unele brusc, iar altele acționând atât de încet încât au fost imperceptibile în propria desfășurare.

Rutele comerciale au fost realiniate pe măsură ce anumite bunuri au fost scoase din producție sau și-au schimbat piețele, în timp ce altele s-au dezvoltat pentru a umple golul. Fără îndoială, au existat lipsuri, lucruri care nu se mai găseau pe piață, dar și reorientări ale comerțului pentru a face față cererii în schimbare sau noilor realități economice. Aceste procese au fost catalizatorii schimbărilor mai profunde, pe măsură ce tipologia așezărilor și demografia s-au modificat în jurul lor. În termeni moderni, ne-am putea gândi la comunitățile de succes de la marginea drumurilor care își văd prosperitatea scăzând odată ce o nouă autostradă trece pe lângă ele și traficul le lasă în urmă.

Oamenii se mută mereu în vremuri tulburi, pe măsură ce nesiguranța se infiltrează în structura vieții cotidiene, și atât indivizii, cât și colectivele se confruntă cu alegeri complicate.

Parțial, „perioada migrațiilor” a fost un astfel de caz. Oamenii – în procesele de migrațiune deopotrivă mari și mici – au plecat la drum în căutarea unei schimbări pozitive. Unii fugeau, de alții se fugea. Majoritatea căutau securitate economică, siguranță și o viață mai liniștită, în timp ce o minoritate puternică încerca în mod proactiv să modeleze o lume pe placul său. Totul a fost caracterizat printr-o slăbire a puterii (deja descentralizată) și un proces constant de negociere locală. Popoarele și organizările statale au găsit modalități de adaptare și de supraviețuire, formând noi identități și etnii în acest proces.

În Scandinavia, așezările umane au fost dintotdeauna determinate de geografia și topografia unică a regiunilor: fiordurile muntoase din Norvegia cu periferia lor agricolă, pădurile întinse, lacurile și câmpiile arabile fertile ale Suediei, peisajul jos al Danemarcei, bogat în potențial agricol și cu acces complet la mare. Odată ce terenul agricol viabil a fost ocupat și pregătit pentru cultivare, modelul de viață s-a stabilizat într-un peisaj cu ferme răsfirate și sate mici.

În secolul al V-lea, viața în Scandinavia se concentra în jurul caselor lungi, o caracteristică de bază a comunităților de acolo timp de milenii, înainte de vremea vikingilor. Fermele adăposteau o gamă variată de animale domestice, printre care bovine, oi și capre, precum și cai și alte animale trebuincioase în gospodărie, cum ar fi câinii. În perioada de migrație, ca și mai înainte, oamenii și animalele împărțeau adesea locuința principală, animalele fiind găzduite la un capăt al structurii, într-un staul împărțit în boxe de-a lungul laturilor, cu un jgheab central pe mijloc. Căldura animalelor contribuia la încălzirea clădirii, un compromis poate cu mirosurile de gunoi de grajd și piei umede. Chiar și acum, multe părți ale Scandinaviei rurale sunt înconjurate cu ziduri joase de piatră, care delimitau odinioară câmpurile din epoca fierului și căile de acces pe care animalele erau scoase la pășunat în fiecare zi. Vara, animalele păsteau mai departe, sus pe dealuri și în munți.

Orzul și ovăzul erau culturile principale de cereale, completate de cantități mici de grâu. Erau cultivate și alte

plante, precum inul. Se folosea un sistem ciclic, cu fânul de pe câmp care hrănea animalele, care, la rândul lor, asigurau gunoiul de grajd pentru culturi. Pe parcursul epocii fierului, tehnologiile simple ale acestor practici s-au îmbunătățit, ducând la o extindere a bazei agricole a regiunii în secolele al IV-lea și al V-lea și la o creștere constantă a populației. Defrișarea terenurilor pentru cultivare a continuat, cu dovezi arheologice care atestă deschiderea regiunilor nordice pentru agricultură. Desigur, cele mai fertile soluri susțineau cele mai bogate ferme, iar produsele lor, în special surplusul care putea fi comercializat, au devenit strâns legate de putere și statut.

În zonele mai periferice, resursele marine și vânătoarea reprezentau o parte mai importantă a economiei de subzistență. Peștele putea fi uscat pentru iarnă, iar mamiferele marine, cum ar fi focile, morsele și balenele, erau utilizate în moduri diferite. Pădurile erau populate de animale precum elanul (elanul nord-american), ursul, păsările și vânatul mic, care îmbogățeau dieta vânătorilor și furnizau blănuri și piei.

Autorități mai mult decât capabile de organizare coordonată existau în Nord încă din perioada preromană. Stratificarea socială se dezvoltase probabil cu secole mai devreme, în timpul epocii bronzului, datorită capacității anumitor grupuri de a controla fluxul de materii prime importate utilizate în producerea metalului. Aceste niveluri de complexitate socială vor continua să crească. De asemenea, spre sfârșitul epocii romane a fierului, obiceiurile funerare au început să se schimbe, iar incinerarea a devenit regula de eliminare a cadavrelor, o practică ce urma să rămână neschimbată pe tot parcursul perioadei precreștine, până când procesul de convertire a câștigat teren în timpul epocii târzii a vikingilor.

Grupări locale și regionale ale scandinavilor (nu există un lexic adecvat, atât „triburi”, cât și „popoare” par nepotrivite) interacționau de mult timp cu imperiul, cu precădere mai la sud. În timpul primelor secole din era noastră, la apogeul puterii romane, există, de asemenea, dovezi bune pentru contactul dintre părți ale Norvegiei și provinciile galice. Se detectează și un anumit nivel comercial. Bunurile romane,

cum ar fi paharele și vesela de calitate, și-au găsit drumul în Scandinavia. Este clar că elementele care indicau statutul social erau preferate, deoarece acestea transmiteau o nouă demnitate socială proprietarilor lor prin asocierea cu autoritatea imperială îndepărtată. Mai simplu spus, se credea că era mai elegant să bei vin în loc de bere sau mied.

Au fost găsite și arme romane în cantitate mare, ca mărfuri de import în actuala Danemarca. Este o strategie cunoscută: imperiul vindea armament nu vecinilor săi imediați, ci celor de la granițele *lor* de dincolo, ajutând la menținerea frontierei. Societățile repsective erau capabile de un război la scară relativ mare, acest lucru reieșind din cantitățile masive de echipament militar din acea perioadă găsit în mlaștinile din sudul Scandinaviei. Acele depozite au fost interpretate ca fiind ofrande, probabil către puteri supranaturale, în urma înfrângerii forțelor inamice invadatoare. Câteva dintre aceste ansambluri din mlaștină sunt compuse din arme și obiecte personale caracteristice vestului și sudului Norvegiei, ceea ce înseamnă că de aici proveneau acești atacatori. Este greu de înțeles natura exactă a comunităților care ar putea organiza astfel de expediții maritime majore sau motivele exacte ale acestora, dar pare plauzibil ca un sistem tribal sau bazat pe clanuri destul de extins să se fi dezvoltat până în acest moment.

Unii susțin că unitățile militare care pot fi deduse în aceste depozite au fost organizate pe liniile armatei romane. Descoperirile din mlaștinile daneze care datează din epoca romană târzie a fierului indică, de asemenea, că grupurile din Suedia efectuau incursiuni în insulele daneze și în Peninsula Iutlanda (cea mai mare parte a Danemarcei moderne, care făcea legătura cu continentul). Legăturile cu imperiul sunt, de asemenea, atestate de obiecte de rang înalt importate, care ar fi funcționat ca simboluri vizibile ale statutului social. Este de remarcat spectaculoasa mască de cavalerie romană de la Hellvi, de pe insula baltică Gotland, care a fost realizată probabil la sfârșitul secolului al II-lea, dar a fost găsită într-un context din secolul al VI-lea. Cum și când a ajuns în Gotland acest coif este un mister, el fiind inițial destinat utilizării în

spectacolele de cavalerie romană și jocurile ecvestre, dar faptul că acest obiect era deja străvechi la momentul depunderii lui acolo sugerează că trebuie să fi fost unul deosebit de prețuit sau venerat, care conferea statut și putere proprietarului său.

În mod special, mulți scandinavi s-au angajat ca ajutoare mercenare în forțele imperiului de mai târziu, organizați după etnie și formând astfel unități de războinici cu aceeași origine. Deplasarea constantă a acestor grupuri potențial violente înainte și înapoi peste granițe nu numai că a contribuit la importul influențelor romane în nord, dar a determinat și un răspuns destabilizator în interiorul imperiului. În cele din urmă, multe „migrații" și-au avut originile în miliții străine organizate și mercenari de acest fel. Întotdeauna, o parte dintre soldați s-au așezat acolo unde au fost demobilizați (sau unde au dezertat), iar decăderea romană târzie nu a fost o excepție.

Impulsul mai mare al perioadei migrațiilor în Europa și transformarea demografică subsecventă au fost considerabile. Dar ce a însemnat de fapt pe termen lung pentru Scandinavia căderea Imperiului de Apus pentru Scandinavia?

Imaginea de ansamblu de-a lungul epocii romane a fierului și până la sfârșitul anilor 400 este una de creștere în fiecare zonă. Se poate vedea asta în numărul și amploarea fermelor și a satelor, în defrișarea pădurilor pentru cultivare, în legăturile comerciale și economiile interne. Dar asta avea să se schimbe. În încercarea de a trasa originile mai profunde ale direcțiilor sociale care vor da naștere culturilor epocii vikingilor, este dificil (și adesea neînțelept) să izolăm evenimentele individuale mai presus de procese. Cu toate acestea, se știe de mult timp că în lumea nord-europeană s-a întâmplat ceva neobișnuit de drastic în secolul al VI-lea e.n., semnalat în arheologie de o schimbare relativ bruscă a naturii dovezilor care au supraviețuit.

La sfârșitul anilor 400 și în prima jumătate a anilor 500 și mai ales spre mijlocul secolului, are loc o scădere remarcabilă a numărului de așezări, morminte și, într-adevăr, a majorității

celorlalți indicatori ai activității umane. În multe regiuni din centrul și sudul Suediei, de exemplu, unele așezări, care fuseseră ocupate în unele cazuri de milenii întregi, au fost abandonate aproape complet. Peste o mie de ferme au rămas pustii pe fiecare dintre insulele baltice Gotland și Öland. Același lucru este valabil și pentru cimitire, care au încetat să mai fie folosite în același timp cu așezările pe care le deserveau. Au dispărut și funeraliile bogate și cultura materială elaborată din secolul precedent. Există discontinuități corespondente ale producției de ceramică și de multe alte mărfuri. Cel mai important aspect dintre toate, analiza polenului, arată că pădurile au crescut din nou peste câmpurile odinioară cultivate. Nu există nicio îndoială că aceste locuri au fost cu adevărat abandonate și lăsate nelocuite.

Dislocări similare au fost depistate în repertoriul simbolic al artei scandinave, în dispariția rapidă a stilurilor și schemelor decorative care persistaseră secole întregi. Avem toate motivele să credem că numeroase elemente din „arta" epocii fierului erau intens încărcate de sens și, prin urmare, aceasta a reprezentat mai mult decât o schimbare de ornamente și gust. Monede de aur au fost îngropate în cantități mari la acest moment, iar alte practici rituale s-au schimbat brusc.

Luate laolaltă, aceste efecte reprezintă o ruptură clară de un mod de viață anterior, o diferență fundamentală nu numai în modelele de așezare și economie, ci și în credințe – structurile minții. Una este să etichetăm acest declin drept „criza" perioadei târzii a migrațiilor – dar ce s-a întâmplat de fapt și care a fost rezultatul? Ce ar fi putut cauza o schimbare atât de drastică în viața scandinavilor?

Există puține dovezi care să sugereze că expansiunea din perioada migrațiilor a mers prea departe, așa cum credeau cândva oamenii de știință: nu a fost vorba de supraexploatarea resurselor sau de niveluri nesustenabile de populație. De fapt, țăranii din epoca timpurie a fierului aveau o înțelegere sofisticată asupra mediului lor și potențialului acestuia, așa cum era de așteptat. Se practica rotația culturilor, un sistem de agricultură mixtă era în vigoare de secole întregi, împreună cu

utilizarea îngrășămintelor naturale, iar producția de cereale era combinată cu creșterea animalelor la scară largă, adaptată la climatul nordic. Desigur, au existat variații regionale în aceste modele, legate de posibilitățile oferite de clima și topografia locală. Ceea ce funcționa pentru oamenii din pajiștile încălzite de soare din unele văi ar putea fi nepotrivit pentru vecinii lor de cealaltă parte a versanților, aflați adesea la umbră. În mod evident, diferitele regiuni ale Scandinaviei și-au urmat propriile traiectorii, influențate nu numai de condițiile de mediu și de practicile de subzistență, ci și de tipicul politicii locale.

Unii cercetători au sugerat că destabilizarea progresivă a fost cauzată de războiul de pe continent, parte a luptei fracționare care a izbucnit acolo pe măsură ce autoritatea romană s-a redus. Acest tipar ne este familiar din conflictele mai recente, deoarece unitățile obișnuite de mult cu angajări profitabile și lupte active se pomenesc plutind în derivă, uneori răsculându-se împotriva acelorași autorități care le-au angajat sau întorcându-se acasă în căutarea unor conflicte. Asemenea situații riscă să creeze o lume a micilor lorzi și un fel de cultură a gangsterilor: în parte bandiți, în parte armate mici, dar eficiente, care subminează activitatea instituțiilor sociale și lasă haos în urma angajamentelor lor civile brutale. Într-o cultură care nu își înregistrează în mod formal istoria, chiar și cea mai profundă traumă poate dispărea relativ repede, fără a lăsa prea multe urme materiale. Cu toate acestea, astfel de trupe de război *se aflau* în mișcare în nord și probabil că au pătruns în Scandinavia în anumite efective. Descoperirea recentă a unui sit unde a avut loc un masacru la fortăreața Sandby borg de pe insula Öland este o dovadă unică a incursiunilor care erau probabil mai mult decât obișnuite. Sisteme întregi de fortificații au fost construite în acel moment de-a lungul unei centuri maritime de la Bornholm din Danemarca până pe insula Gotland și, de asemenea, mai departe, în interiorul teritoriului. Aceste locuri au fost frecvent atacate și arse, fiind clar că zona de conflict se întindea din Skagerrak până în centrul Suediei.

Alți cercetători au sugerat că un rol major a fost jucat de

huni, care își au originea în Caucaz. Invaziile lor europene sub conducerea lui Attila la începutul secolului al V-lea au adus nu numai violență, ci și la influențe de tot soiul, inclusiv artistice, și noi direcții de gândire. Impactul lor a fost considerat deosebit de important în sfera religiei, aspecte ale credinței nordice având paralele în culturile din stepă. Apogeul puterii hunilor se încheiase de mult în anii tulburi ai secolului al VI-lea, dar este notabil faptul că reminiscențele lor au rămas vii chiar și mult după epoca vikingilor. Trebuie să existe un motiv pentru care Hoarda apare atât de evident în saga legendare.

Un alt factor de recesiune ar fi fost probabil întreruperile în cadrul schimburilor comerciale internaționale și al celor negustorești, la care chiar și sistemele robuste sunt vulnerabile dacă situația aprovizionării externe se schimbă (mai ales când are loc relativ brusc). Astfel de perturbări au avut loc la sfârșitul secolului al V-lea și în cel de-al VI-lea.

Timp de decenii, oamenii de știință au avut tendința să cadă în extreme în interpretările lor despre ceea ce se întâmpla în anii 500, fie pentru a vedea acești ani ca pe o criză de proporții aproape catastrofale, fie pentru a sublinia rezistența și continuitatea. Acest lucru nu numai că simplifică prea mult problema, dar presupune, de asemenea, că pretutindeni au predominat condiții similare și că aceste comunități din diferite zone au reacționat toate în același mod. Nu a fost nici pe departe cazul. De asemenea, este important să subliniem că declinul „brusc” vizibil în arheologie depinde de datarea și cronologiile uneori imprecise și că aceste procese s-au desfășurat totuși cel puțin pe parcursul câtorva decenii sau poate mai mult. Abandonarea cimitirelor poate avea de-a face mai degrabă cu comportamentul decât cu demografia, iar aceste lucruri pot fi greu de citit. Atât în așezări, cât și în cimitire, trebuie luată în considerare și măsura în care „declinul” a reprezentat în realitate mai degrabă o reorganizare, deși nu există totuși nicio îndoială că a existat un fel de contracție socială majoră. În mod clar, „criza” perioadei migrațiilor trebuie să fi avut mai multe cauze care au fuzionat, aceasta continuând mult timp după aceea.

Cu toate acestea, un număr tot mai mare de colaborări între

experți în științe naturale, istorici și arheologi au dezvăluit altceva în această combinație: o scurtă secvență de evenimente atât de enormă ca amploare și impact, încât să-i facă inițial să se întrebe dacă ar putea fi reală. A început cu analiza de mediu a carotelor de gheață prelevate atât din Groenlanda, cât și din Antarctica, și cu identificarea unor straturi semnificative de aerosoli cu sulfat, un material care rezultă din erupțiile vulcanice. Aproximativ în același timp, informațiile noi privind cronologia inelelor arborilor au scos la iveală că datarea aerosolilor corespundea unei perioade scurte de creștere a pădurilor, semnificativ redusă în mari părți ale lumii. La rândul lor, experții naturaliști au observat că datele oferite de polen, care indică reducerea suprafețelor împădurite și dispariția terenului cultivat, se suprapuneau și ele cu această perioadă de timp. Din ce în ce mai multe dovezi colectate din numeroase surse indicau în mod clar fie un singur eveniment climatic, fie poate mai multe într-un număr redus de ani, evenimente care împreună au căpătat proporții majore.

Inițial, constatările au fost respinse de istorici, numind-o chiar „cea mai recentă teorie a Marelui Dezastru”. Acest lucru s-a schimbat rapid. După ani de muncă perseverentă pe tot globul, vulcanologii și cei care realizează modele climatice sunt acum siguri: în anii 536 și 539/540, au avut loc cel puțin două erupții vulcanice de o magnitudine aproape fără precedent. Este posibil ca prima dintre ele să fi fost undeva la tropice, deși locația nu a fost încă stabilită în mod concludent. A doua a avut loc în zona lacului Ilopango din El Salvador, o explozie atât de vastă, încât întreg vulcanul s-a prăbușit, lăsând doar craterul inundat, care poate fi văzut și astăzi, suficient de mare cât să înglobeze capitala.

Se estimează că numai Ilopango a produs până la 87 km^3 de ejecții, suficient de mult pentru a le șoca până și pe cele mai sceptice autorități (da, *kilometri cubi*). Emisiile de sulfați măsurau probabil până la două sute de megatone, semnificativ mai mari decât cele de la Tambora (1815), care a fost a doua cea mai mare erupție din istorie. Erupția din zona Ilopango a fost printre cele mai mari zece de pe Pământ din ultimii șapte mii de ani și, nu uitați, aceasta a fost precedată de cea din 536,

nelocalizată până acum. Noile cercetări sugerează și că acestea ar fi putut fi urmate de o a *treia* erupție majoră, în 547.

Efectele au fost devastatoare, deoarece ejecțiile și aerosolii de dioxid de sulf au ajuns în stratosfera inferioară și au început să înconjoare globul. Lumina soarelui a fost blocată de o ceață groasă, care nu permitea căldurii să pătrundă, în timp ce noaptea cerul era plin de perdele oscilante de o culoare ca de foc, ca un apus de soare care a durat luni de zile (faimoasa pictură a lui Edvard Munch, *Țipătul*, înfățișează astfel de ceruri, la acel moment un rezultat al erupției vulcanului Krakatau).

Oamenii de știință se referă la acest fenomen ca la un „nor de praf".

Impactul a fost similar cu cel al unei ierni nucleare. Copacii au început să se usuce, creșterea lor a încetinit, așa cum se vede în datele dendrocronologice. Frigul nesezonier a cuprins emisfera nordică, în lunile de vară fiind vizibilă zăpada în datele norvegiene de la mare altitudine. Lumina slabă a soarelui a avut cel mai direct efect asupra vieții plantelor de toate tipurile, inclusiv a culturilor, distrugând la propriu aprovizionarea cu alimente. Surse scrise din China și India descriu problemele de recoltare și modelele meteorologice perturbate; sunt numeroase mărturiile privind transformările din mediul înconjurător din America de Nord până în Europa continentală. În lumea mediteraneeană, scribi goți și alți urmași subordonați ai imperiului au descris foametea, revoltele și afundarea în tulburări civile ca rezultat al recoltelor eșuate din iarna nesfârșită.

Însă pentru Scandinavia, consecințele ecologice au fost mult mai grave. Acolo, condițiile naturale de mediu făceau ca oamenii săi să trăiască deja la limitele rezistenței. În cel mai fericit caz, producția lor agricolă era extrem de vulnerabilă la fluctuațiile termice și la alte schimbări climatice. Pare clar că temperaturile au scăzut cu cel puțin două grade, posibil chiar cu trei până la patru grade. Estimările actuale (2019) sugerează o scădere temporară a temperaturii de poate trei grade și jumătate Celsius. În Norvegia, unde doar 3% din teren este

propice în primul rând pentru agricultură, acest lucru ar fi fost suficient pentru a face de nelocuit părți semnificative din țară din cauza colapsului cultivării sustenabile a cerealelor. Reducerea suprafeței împădurite la ceea ce fuseseră cândva câmpuri mănoase arată că, în multe locuri, agricultura însăși a fost sistată. Ploile acide cauzate de erupții se poate să fi afectat chiar și viața marină, inclusiv capturile de pește, deși într-o măsură mai mică decât catastrofa agricolă.

Cele mai grave dintre aceste efecte au durat trei ani. În 2016, o echipă de climatologi a sugerat că impactul ecologic cumulativ pe termen lung al norului de praf a persistat în diferite proporții până la *optzeci de ani*.

Am văzut efectele asupra modelelor de așezări și agricultură, abandonarea în masă a zonelor locuite și a terenurilor arabile, dar ce a însemnat acest lucru în termeni simpli? Fermele au rămas goale pentru că oamenii dispăruseră. Consecințele norului de praf i-au ucis la propriu. Cei care au supraviețuit s-au luptat între ei pentru ceea ce mai rămăsese. Și, peste toate acestea, este posibil ca și pandemia de ciumă din timpul lui Iustinian, care a cuprins Europa din 541 încoace, să fi ajuns și în Scandinavia. Până acum aceasta a fost constatată până în Germania.

Estimările privind reducerea populației în Scandinavia cresc până la 50%, o valoare considerată rezonabilă atât de vulcanologi, cât și de arheologi. Zeci de mii de oameni au murit de foame deoarece sursele majore de hrană au încetat pur și simplu să mai existe. Prin comparație istorică, ciuma bubonică („Moartea neagră”) se crede că a curmat viețile a 45-60% dintre europeni la mijlocul secolului al XIV-lea. În Războiul de Treizeci de Ani din 1618-1648, probabil o treime dintre oamenii de pe continent au murit. În urma ambelor evenimente, a durat mai bine de un secol pentru ca nivelul populației să se redreseze.

Situația din Scandinavia pare să fi fost atât de rea, încât a marcat religia însăși, în ceea ce cercetătorii numesc geomitologie, în cadrul căreia evenimentelor și dezastrelor naturale li se oferă sens prin articularea lor în povestiri sacre. Geomitologia este prin însăși natura sa un concept imprecis: în

esență, imposibil de dovedit, supus prejudecăților privind autenticitatea și constrâns de lipsa unor datări precise atât în dovezile scrise, cât și în cele arheologice. Cu toate acestea, avem aici un caz convingător pentru o astfel de conexiune, un paradox în care părți ale epocii vikingilor și-ar putea avea originea, tocmai odată cu închipuirea sfârșitului ei.

Una dintre cele mai cunoscute narațiuni ale miturilor nordice se referă la sfârșitul lumilor, bătălia finală catastrofală din momentul Ragnarök, în care zeii și oamenii vor pieri pentru totdeauna. Preludiul apocalipsei vikingilor este de fapt destul de specific în detaliile sale, așa cum stă consemnat în diverse poeme. Iată-l descris în *Edda* lui Snorri:

Mai întâi va veni o iarnă numită Fimbulwinter.
Apoi zăpada va năvăli din toate direcțiile.
Apoi vor fi ghețuri mari și vânturi aprige.
Soarele nu va fi de vreun folos.
Vor fi trei din aceste ierni la un loc
și nicio vară între ele.

Descrierea acestei teribile distorsiuni a anotimpurilor, Fimbulwinter sau „iarna cea mare", este remarcabil de similară cu ciclul postulat de oamenii de știință pentru efectele imediate ale erupțiilor. În câteva dintre poemele eddice, cum ar fi *Profeția Clarvăzătoarei*, se regăsește aceeași descriere:

Negre devin razele soarelui
în verile care urmează,
vremea toată trădătoare.

Câteva versete mai jos putem din nou citi că „soarele începe să se întunece". Există descrieri clare și surprinzător de precise ale unei întunecimi în ceruri ca preludiu al momentului Ragnarök. „Distrugerea lunii" vine sub forma lupului care o urmărește încă de la bun început. Pe măsură ce soarele dispare, stelele se scufundă în mare, unde căldura lor dă naștere unor aburi care acoperă cerul.

Ceva asemănător se găsește într-o mitologie vecină,

„Kalevala” finlandezilor, care au o legendă despre întunecarea continuă a corpurilor cerești și a cerului cauzată de Stăpâna Nordului, care răpește soarele și luna de pe cer. Descrierile sunt straniu de asemănătoare:

> Chibzui, gândi: Ce, oare,
> E acum în fața lunii,
> Stă azi soarelui ’nainte,
> Că nici luna nu lucește,
> Că nici soarele nu arde.
> […]
> Nu lucea preascumpul soare,
> Luna de-aur de pe ceruri,
> […]
> Gerul a lovit în plante,
> Vitele trai rău avură,
> Preaciudat au dus-o păsări,
> Plictisiți au fost și oameni;
> Soarele nu da căldură,
> Nu lucea vreodată luna.[2]

O altă versiune a textului, așa-numita *Kalevala veche*, spune că soarele a dispărut de ani de zile:

> Fără de sfârșit fu noaptea,
> Bezne lungi domniră-n voie,
> Fu noapte timp de cinci ani,
> fără soare timp de șase,
> nici lună timp de opt ani.

Pare puțin probabil să fie o coincidență faptul ca în acest moment să dispară imaginea discului soarelui în flăcări, un motiv central în iconografia sacră scandinavă de câteva mii de ani. Soarele dispăruse, iar oamenii se îndreptau către orice alternativă la care se puteau gândi. Noile ofrande de monede de aur (discuri solare?) și alte metale prețioase pot fi văzute ca ritualuri de criză, încercări din ce în ce mai disperate de a invoca ajutorul puterilor superioare pentru a preveni teribila

fracturare a societății care căpăta tot mai mult elan. Acest lucru se observă limpede și în poezia nordică veche, nu numai în neliniștile și luptele civile, ci și în distrugerea cadrului obiceiurilor și a cuviinței. Din nou, din *Profeția Clarvăzătoarei*:

> O epocă a securii, o epocă a săbiilor
> – scuturile sunt sparte –
> o epocă a vântului, o epocă a lupilor –
> înainte ca lumea să se ducă de râpă.

Poemul menționează cum frații își ucid frații, verii „spurcă legăturile de rudenie" – o referire la incest – și familiile sunt dezbinate. Crizele de la mijlocul secolului al VI-lea trebuie să fi dus în Nord la un sentiment răspândit de dezintegrare, pe măsură ce liantul social care ținea laolaltă comunitățile scandinave a început să-și piardă din putere. În multe privințe, structura vieții s-a destrămat în mod evident.

Un argument evident împotriva norului de praf ca model pentru Fimbulwinter este că lumea scandinavă nu s-a sfârșit, de fapt, la mijlocul secolului al VI-lea. Dar asta depinde de perspectivă și retrospectivă – într-un sens foarte real, un model de societate a fost cu adevărat distrus de răsturnările vremii. Este clar că iarna vulcanică nu a fost singura cauză, poate nici măcar cea primară. Însă a aținat un incendiu existent și, cu siguranță, a jucat într-adevăr un rol foarte important. Ceea ce a ieșit din haos *a fost* într-un fel o lume nouă, fondată pe principii sociopolitice destul de diferite de cele vechi. Această reînnoire este reprodusă și în mitul extins al momentului Ragnarök, al cărui început este Fimbulwinter – dar asta înseamnă să tragem concluzii pripite.

Chiar și veteranii și victimele civile ale războaielor moderne ar avea dificultăți în a contempla moartea a jumătate din populație și, în consecință, prăbușirea instituțiilor sociale. Astăzi, chiar și cele mai grave dezastre, cu cele mai îngrozitoare pierderi se desfășoară totuși pe o scenă mai largă, unde aceste lucruri nu se petrec. Nu este greu să ne imaginăm cum au simțit scandinavii din secolul al VI-lea că întreaga lor lume se prăbușește și alunecă înapoi în golul primordial din

care s-a născut. Într-o cultură bazată pe tradițiile orale pentru păstrarea și medierea istoriei, nu ar fi surprinzător dacă, două sute de ani mai târziu, trauma aceasta era încă limpede încorporată în povestiri – o viziune înspăimântătoare a sfârșiturilor și începuturilor care făceau, de asemenea, parte dintr-un ciclu mai lung. La urma urmei, predestinarea, inevitabilitatea sfârșitului Ragnarök și cunoașterea de către zei a sfârșitului lor formează *acel* puls constant al mitologiei nordice.

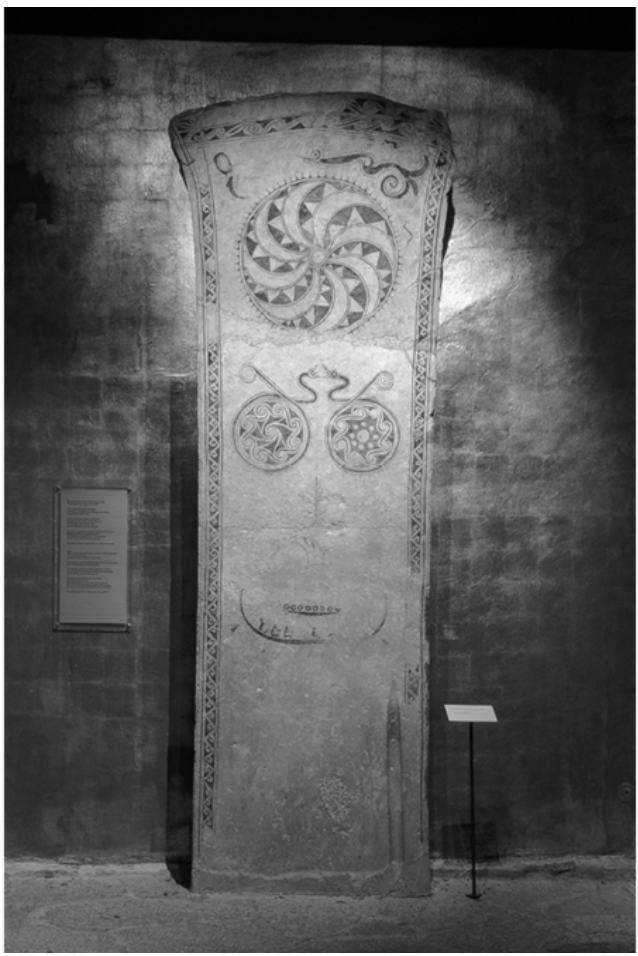

6. Apusul soarelui. Un așa-numit monument comemorativ cu pictură în piatră din insula Gotland, datând din secolul al V-lea sau al VI-lea, care înfățișează discul caracteristic în flăcări, despre care se crede că reprezintă soarele, însoțit de lună și stele. În timpul crizei climatice din secolul al VI-

lea, astfel de imagini au dispărut pe măsură ce soarele și-a pierdut din intensitate și nu au mai revenit vreodată în arta nordică din epoca fierului. Această piatră provine de la Biserica Sanda și are o înălțime de 3,5 m. (Fotografie folosită prin amabilitatea © Fredrik Sterner/Muzeul Gotlands).

Nu toți au fost afectați în mod egal, atât la nivel regional, cât și la nivel local. În unele părți din estul Norvegiei, există diferențe perceptibile chiar și de la un district la altul, în funcție de topografia locală, structurile politice și factorii externi ai schimbărilor climatice. În nordul îndepărtat al Scandinaviei, imaginea este din nou diferită, poate din cauza disponibilității resurselor marine care au fost mai puțin afectate de evenimentele climatice din anii 530 și 540. În unele zone, nu a existat deloc abandonarea așezărilor și sunt prezente foarte puține semne de declin. Unele zone au suferit foarte mult, în timp ce altele se poate de fapt să fi prosperat de pe urma lor. De exemplu, se pare că a existat o schimbare a puterii din vestul Norvegiei către regiunea de est din jurul fiordului Oslo, astăzi Østfold și Vestfold, cu accesul lor protejat la mare. Unii se pare că au prosperat cu adevărat, văzând o oportunitate și ajustând noua realitate la propriile lor scopuri.

Pentru scandinavii din perioada migrațiilor, Fimbulwinter (în combinație cu alți factori care s-au propagat mai lent) era un sfârșit – dar și un început nou, acesta fiind punctul-cheie. Noile societăți care s-au clădit din peisajul sumbru lăsat în urmă de anii fără vară au făcut-o pe un nou model, creând structuri fundamental diferite de putere și comunitate și, odată cu ele, moduri de trai modificate, în care se află sămânța viitorului viking. Prin urmare, de-a lungul timpului, arheologii au ajuns să vadă transformările de la începutul epocii târzii a fierului nu doar în termeni de reabilitare, ci mai degrabă ca alegeri premeditate, adoptarea de noi strategii politice și apariția unor noi forme de putere, în special ascensiunea elitelor militarizate.

Această nouă lume era Midgard, casa oamenilor din a căror

conștiință colectivă a apărut: scandinavii. Însă cum arăta ea?

În imaginația populară, mai ales atunci când este privită de la distanță, Scandinavia este încă un loc al gheții și al zăpezii, nordul înghețat arhetipal. Realitatea este foarte diferită, cu variații ale formelor de relief, climei și condițiilor sezoniere, care sunt printre cele mai extreme din lume. Cu toate acestea, într-un sens, stereotipul este adevărat, în sensul că efectele ultimei epoci glaciare au fost cele care au creat peisajul pe care îl recunoaștem și astăzi.

Din toată Europa, Scandinavia a fost una dintre zonele în care ghețarii au zăbovit cel mai mult, îngropând pământul sub gheața groasă de doi kilometri, chiar și atunci când o mare parte a continentului era colonizată de vânători, pescari și culegători nomazi. Pe măsură ce ghețarii și-au început îndelunga topire în urmă cu aproximativ treisprezece mii de ani, când Nordul a început să se încălzească, retragerea lor a fost cea care a sculptat fiordurile, râurile și lacurile care urmau să devină atât de caracteristice patriilor vikingilor. Aceasta a pus în mișcare și o altă transformare în curs de desfășurare care va continua timp de milenii, manifestată prin modificări ale nivelului relativ al mării. Pe măsură ce ghețarii s-au topit, ei au eliberat apă în oceanul din jur în același timp în care ușurarea de greutatea lor imensă a făcut ca pământul însuși să se înalțe. Rata schimbării a fluctuat și, de asemenea, a fost diferită de la o regiune la alta, dar rezultatul net a fost o scădere constantă a nivelului relativ al mării: din vremea vikingilor, părți din centrul Suediei s-au înălțat cu aproximativ cinci metri deasupra nivelului de atunci. Acest lucru înseamnă că oamenii vremii au avut parte de râuri pe care se puteau transporta mai multe mărfuri mai departe în teritoriu decât aceleași căi navigabile de astăzi, porturi mai adânci care ofereau un acces mai bun la corăbii mai mari și lacuri care de atunci au secat. Procesul continuă și acum, deoarece centrul Suediei se înalță cu o rată de câțiva milimetri pe an. În epoca vikingilor și în secolele precedente, peisajul era pe alocuri substanțial diferit de aspectul său actual și avea mult mai multe întinderi deschise de apă.

Dintre toate zonele Scandinaviei, Norvegia de astăzi este

cea care poartă cel mai limpede amprenta gheții. Pe măsură ce ghețarii s-au deplasat încet spre Vest, au brăzdat văi adânci în roca de bază, care s-au inundat și au devenit fiorduri, caracteristici definitorii ale reliefului norvegian. De-a lungul a peste douăzeci de mii de kilometri de coastă, aceste produse ale ultimei glaciațiuni au făcut din Norvegia un mediu extrem de maritim, pentru a supraviețui populația sa fiind mereu dependentă preponderent de mare. În larg, lanțuri de insule mici au creat pasaje ferite care au protejat transportul maritim de cele mai vitrege condiții meteorologice ale oceanului și au transformat căile maritime într-o rută de transport de mare importanță. Cea mai mare parte a uscatului norvegian este ocupată de munți care se întind în lanțuri succesive pentru a forma de la nord la sud o creastă înălțată de-a lungul Peninsulei Scandinave. Climatul de acolo a fost întotdeauna aspru și neprimitor, cu ierni letal de reci și straturi groase de zăpadă care persistă timp de multe luni în fiecare an, intercalate cu cicluri de îngheț și dezgheț. În nordul îndepărtat al țării se află o zonă de tundră fără copaci, dar mai la sud, fiordurile erau mărginite de păduri.

Suedia a fost separată în mod natural de Norvegia la vest, prin lanțurile muntoase. Întinzându-se dincolo de Cercul Arctic, aproximativ 60% din țară este cunoscută astăzi ca Norrland („Pământul Nordic”) și se află în zona de taiga, care ajunge în cele din urmă mult spre est, până în câmpiile Siberiei. Peisajul de aici este caracterizat de dealuri acoperite cu vaste păduri de conifere care au făcut regiunea practic impracticabilă în epoca vikingilor. În nordul Suediei, așezările agrare au fost, prin urmare, în mare măsură limitate la malurile râurilor care tăiau văile mari spre est până la mare – un model de subzistență în mare măsură similar cu cel găsit de-a lungul fiordurilor norvegiene.

În regiunile centrale și sudice ale Suediei, pădurile de conifere s-au rărit și s-au contopit cu specii de foioase, creând o regiune împădurită mai deschisă, asemănătoare cu regiuni ale continentului european. Pământurile fertile argiloase care se află deasupra rocii de bază din granit formează nucleul agricol al țării, presărat cu lacuri care din nou au rezultat din efectele

glaciațiunii. Morenele lăsate în urmă de gheață au format rute naturale de transport de-a lungul rețelelor navigabile și râurilor. Clima de aici era foarte puternic sezonieră, cu o variație anuală remarcabilă. La sfârșitul epocii vikingilor, vremea perioadei calde medievale, nu ar fi fost neobișnuit ca o persoană care locuia în centrul Suediei să resimtă un interval de temperatură de cincizeci până la șaizeci de grade Celsius în decursul unui an, de la iarna înzăpezită până la vara fierbinte.

Peisajul Danemarcei este semnificativ diferit de cel al verilor săi nordici, constând aproape în întregime din câmpii agricole joase, cu soluri afânate, dar fertile, presărate cu lacuri, bălți și mlaștini. În epoca vikingilor, o mare parte a terenului domol al regiunii era acoperit cu păduri de foioase, dar a fost totuși un producător de bază în economia agrară scandinavă. Deși diferită ca dimensiuni și topografie, Danemarca a susținut o societate maritimă la fel de extinsă precum Norvegia, nicio parte din țară nefiind la mai mult de patruzeci și cinci de kilometri de mare. În special în nord, fiordurile adânci taie ținutul, deși sunt delimitate mai degrabă de dealuri line decât de munți. În comparație cu vecinii săi din nord, deși privată de un fond cinegetic bogat, Danemarca a combinat resursele marine cu producția de cereale la scară mare favorizată de solurile fertile din câmpie.

În timpul perioadei migrațiilor din secolele al V-lea și al VI-lea, se estimează că aproximativ patruzeci până la cincizeci de organizări statale s-au înființat de-a lungul regiunilor de coastă și în regiunile agricole interioare ale Scandinaviei. Dovezile acestora pot fi trasate în arheologie, corelate (până la un punct) cu mențiuni foarte rare în sursele scrise ulterioare și legate de zone geografice în mare măsură definite de topografie.

Este greu să numim aceste mici centre de putere. Primul etnonim nativ – un nume al unui popor – pe care îl avem din Norvegia provine din epoca vikingilor însăși și, de fapt, din prima descriere a Scandinaviei care a supraviețuit de la unul dintre locuitorii săi. Acest lucru s-a păstrat într-un document englez remarcabil care înregistrează conversațiile dintre Alfred cel Mare, regele de Wessex, și un vizitator la curtea sa în

anii 880, așa cum am menționat, în prolog. Numit „Ohthere” în text, era aproape în mod cert Óttarr în propria sa limbă și pare să fi venit din regiunea din jurul insulelor Lofoten din Norvegia arctică. Potrivit scribului englez care a consemnat întâlnirea, Óttarr și-a numit țara *Norðveg*, care în limba nordică veche ar fi fost aproximativ aceeași, și ar fi păstrat același sens: „Calea Nordului”. Acesta a fost la propriu pasajul urmat spre Nord, făcând referire în mod clar la o rută maritimă de-a lungul coastei Norvegiei. Cei care locuiau acolo, semenii lui Óttarr, erau „nordicii”, iar exact același sens se păstrează în termenii moderni pentru „Norvegia” și „norvegieni”. În cuvintele lui Óttarr, filtrate prin textul în engleza veche:

> El a spus că pământul nordicilor era foarte întins și foarte îngust. Tot ceea ce pot fie să pășuneze, fie să are se află lângă mare; și chiar și acesta este foarte stâncos pe alocuri; la răsărit și lângă pământul cultivat se întind munți sălbatici.

Este greu să ne gândim la o descriere mai exactă.

Spre deosebire de Norvegia, nu există nici un etnonim universal cunoscut folosit de populația care trăiește în ceea ce este acum Suedia modernă pentru a-și descrie teritoriul sau pe ei înșiși în timpul primului mileniu al erei noastre. Există unele dovezi care sugerează că atât identitățile politice, cât și probabil cele etnice au fost orientate regional în secolele imediat premergătoare epocii vikingilor. Suedia central-sudică, în esență teritoriile de la sud de Norrland, a fost împărțită în mare parte între două grupuri, deși este dificil să găsim cu exactitate un nume care să reflecte natura organizării lor statale. Cel mai la sud, cuprinzând ținuturile vaste ale lacurilor Vänern și Vättern și mărginind bariera forestieră din Småland, se aflau Gautar sau Götar (uneori anglicizați problematic ca goți). Aceștia ocupau regiunea Götaland, răsfrântă astăzi în linii mari în provinciile de est și vest sub acest nume.

La nord de ei, aflați pe Valea Mälar și în întinsele câmpii învecinate, se aflau suedezii (Svíar, scris astăzi Svear). Există

multe forme ale numelui, dar una care a intrat în uzul comun este *Svíþjóð* în nordica veche, „poporul Svíar”, un termen folosit uneori pentru teritoriul lor, Svealand. Aceștia au ajuns să-și dea numele întregii țări (în suedeza modernă, *Sverige* înseamnă „Regatul suedezilor”). În ciuda unificării în nume, Suedia va rămâne fragmentată din punct de vedere politic de-a lungul acestor linii până în Evul Mediu, iar relațiile sociopolitice dintre Svealand și Götaland rămân o problemă care generează tensiuni chiar și astăzi.

În toate acestea, structurile politice ale epocii vikingilor din Suedia diferă semnificativ de cele din Norvegia, unde procesul de unificare politică a început la o dată mult mai timpurie, și cu atât mai mult de cele din Danemarca, care pare să fi atins un grad de coeziune socială și politică cu mult înaintea vecinilor săi din nord. Cea mai veche înregistrare a numelui *Denamearc* provine din același text englez menționat mai sus: descrierea norvegianului Óttarr a patriilor și a călătoriilor sale cu ocazia întâlnirii sale cu regele Alfred cel Mare. Termenul latin pentru locuitorii săi, *Dani* („danezi”), are antecedente mai extinse și reiese clar din descoperirile arheologice că identitatea regională s-a format relativ devreme.

O parte a motivului rezidă în geografie, în legătura dintre Peninsula Iutlanda cu Europa continentală și arhipelagul de peste patru sute de insule care străjuiește intrarea în Marea Baltică prin strâmtorile Skagerrak și Kattegat. Întreaga zonă a dezvoltat legături sociale foarte strânse cu cel puțin o jumătate de mileniu înainte de epoca vikingilor, cu o cultură coerentă care se întindea din Iutlanda prin insulele daneze mai mari Sjælland și Funen și pe continent, în ceea ce este acum sudul Suediei. Această din urmă regiune a fost separată de ținuturile centrale ale lacurilor Suediei printr-o graniță naturală de păduri dese și dealuri, în esență astăzi provincia Småland. Zonele din sud, ce includ Skåne și părți din provinciile Blekinge și Halland, erau considerate ca făcând parte din punct de vedere cultural și politic din Danemarca până cu mult după Evul Mediu și nu au fost încorporate oficial în națiunea suedeză până la sfârșitul anilor 1600.

Dincolo de cele trei regiuni principale ale Scandinaviei și

arhipelagurile lor de coastă, fiecare dintre ele împărțită în numeroase mici state la începutul epocii vikingilor, exista și o serie de mari insule baltice care își susțineau propriile culturi distinctive, dar care făceau totuși parte din mai larga sferă nordică. Acestea includ Bornholm, la est de insula daneză Sjælland, insulele Öland și Gotland, situate în largul țărmurilor sudice și centrale ale Suediei, și lanțul extins al insulelor Åland dintre Suedia și Finlanda de astăzi. Toate se bucurau de un climat temperat propice pentru așezărilor agricole, toate având o poziție avantajoasă în cadrul rețelelor maritime care se extindeau de-a lungul Mării Baltice și dincolo de ea.

Această carte pune accent pe populația majoritară a ceea ce numim acum Scandinavia. Lăsând la o parte problemele de terminologie și etichetare, vikingii erau vorbitori de limbi indo-europene, cu origini în cele din urmă nord-continentale, trăind pe teritoriile Norvegiei, Suediei și Danemarcei de astăzi. Însă nu erau singuri acolo. Deși nu joacă un rol principal aici, seminomazii Sámi erau vânători, pescari și culegători și au interacționat intens cu vecinii lor „germanici".

Originile Sámi sunt necunoscute, deși dovezile genetice și lingvistice sugerează că aceștia au migrat spre nord, din sudul Europei în Scandinavia, în timpul epocii de piatră. S-a irosit multă energie în dezbaterea acerbă despre cine „a ajuns primul" în regiune și, prin urmare, care dintre popoarele nordice sau Sámi poate pretinde că este populația indigenă a Scandinaviei. Nu în ultimul rând, din limbaj reiese clar că cele două grupuri aveau identități și culturi fundamental diferite. În ultimii ani, au apărut sugestii conform cărora etnia lor s-a dezvoltat mult mai târziu, în timpul epocii fierului, efectiv ca o diviziune între o existență agrară așezată și o economie mobilă bazată pe vânătoare. Cu toate acestea, deși acesl strategii diferite de subzistență au coexistat cu siguranță, nu există nicio dovadă că ele s-au exclus reciproc și cu atât mai puțin care să sugereze că reprezintă în sine un fel de dihotomie Sámi-nordică.

În epoca vikingilor, este absolut cert că nordicii și Sámi erau prezenți în Scandinavia de milenii întregi. Patria Sámi de

astăzi, cunoscută sub numele de Sápmi, ignoră granițele geopolitice ale țărilor nordice și se întinde în zonele de nord ale Norvegiei, Suediei și Finlandei, cu o mică parte în Rusia, în Peninsula Kola. Totuși, în epoca vikingilor, Sámi se întindeau mult mai spre sud. Resturile funerare care unora le-ar părea foarte asemănătoare cu cele ale riturilor Sámi, vestigiile specifice taberelor circulare de corturi cu vetre centrale de piatră și descoperirile izolate de obiecte decorate în stiluri specifice populației Sámi au fost găsite în jurul regiunii Trøndelag din zona centrală a Norvegiei și chiar la nord de Oslo, iar în centrul Suediei, în regiunea Uppsala. Identitatea este o chestiune mai complexă decât modelele ornamentale sau riturile de înmormântare, dar în combinație, datele acestea sunt covârșitoare, în special în comparație cu așezările din jur, tipic „nordice".

Unii Sámi se ocupau cu păstoritul renilor domestici (animale numite karibu în America de Nord) și foloseau fiecare parte a animalului, inclusiv laptele pentru hrana zilnică, precum și carnea și alte materii prime de origine animală. Alții vânau și puneau capcane pentru a face rost de hrană și blănuri sau pescuiau în râuri, lacuri și în largul coastelor. Sámi erau oameni ai munților, așa cum apar în descrierile populare de astăzi, dar și ai căilor navigabile, ai taigalelor boreale și ai tundrei din nord.

Mai presus de toate, Sámi erau oameni ai tobelor, instrumentul sacru care era apanajul *noaidi-ului* lor sau ceea ce antropologii ar numi șaman. Credințele și practicile lor spirituale erau profund legate de cele ale altor culturi circumpolare și diferă semnificativ de cele ale scandinavilor. În perioada modernă timpurie, când misionarii au încercat să-i convertească pe Sámi la creștinism, adesea prin forță brutală și prin distrugerea intenționată a valorilor lor spirituale străvechi, a fost creat un cuvânt care să reprezinte trecutul vechilor obiceiuri care se estompează rapid, încapsulând tradițiile care datează din epoca vikingilor și nu numai: *goabdesájgge* (în limba Lule Sámi), „vremea tobei". De-a lungul narațiunilor acestei cărți, trebuie să nu uităm că timpul vikingilor a fost și timpul tobelor.

În Scandinavia din epoca vikingilor au subzistat astfel două populații distincte, care trăiau în strânsă apropiere și în relativă cooperare, uneori în aceleași așezări sau chiar gospodării, dar având propriile lor moduri de viață și utilizând tipuri substanțial diferite de cultură materială. Sámi nu par să fi jucat un rol activ în consolidarea politică a Nordului, deși erau integrați în economia acestuia. Cu toate acestea, sprijinul din partea comunităților lor din păduri și munți ar fi putut fi un factor vital în menținerea stabilității și a controlului puterii.

În Norvegia, primele organizări statale s-au concentrat în zona fiordurilor, cu scopul de a controla căile navigabile, și în micile fâșii de teren agricol aflate de-a lungul văilor. În Suedia, suprafețele acestora erau mai mari în jurul câmpiilor și lacurilor centrale și sudice, dar mai mici și concentrate în estuarele râurilor din nord care se încrucișau cu căile navigabile dinspre munți. În Danemarca, o regiune mai mică, dar și mai plată ca relief și, de asemenea, situată mai aproape de marile blocuri de putere ale continentului, organizările statale în curs de dezvoltare erau și mai extinse, urmând impulsul obscur către o coeziune politică mai rapidă, care se resimte în zonă mai devreme, în epoca fierului.

Aceste tărâmuri în miniatură par să fi fost conceptualizate drept regate, dar unele foarte mici în ochii privitorilor moderni. Un factor-cheie în noile structuri ale puterii era dreptul de a deține pământuri, care, la rândul său, se baza pe modul în care fusese obținut acel pământ. În ordinea socială care s-a dezvoltat după *Fimbulwinter*, proprietatea funciară pare să se fi concentrat mai nou în mâinile celor puțini și nu ale celor mulți, fiind apoi împărțită printr-o formă de arendă. Sistemul de deținere de la distanță a terenurilor pare să fi debutat cu mult înainte de norul de praf din 536, dar a căpătat clar amploare după aceea. O tranziție de acest fel se poate să fi avut loc cu forța, dar poate că fermele abandonate din cauză că locuitorii lor erau fie morți, fie dispăruți au fost pur și simplu preluate de alții – un alt context în care un conflict armat este posibil să fi fost astfel justificat.

Această confiscare de facto a averii funciare a fost apoi

consacrată printr-o stratificare complexă de consolidare. Aceasta reiese din construcția de mari săli și reședințe „regale” pentru noii „monarhi”. Apare în alocarea proprietăților unor membri de încredere ai suitei aflați pe statul de plată, a căror violență loială a deschis calea către putere, dar a și oferit garanția finală a păstrării acesteia. Poate fi percepută în sprijinul energic acordat comerțului și piețelor externe și interne, care asigurau mărfurile de lux necesare pentru plata suitei. A lăsat urme în crearea unor false tradiții ancestrale de funcții de drept, asociate cu zeii și strămoșii mitici, susținute de ritualuri religioase care onorau astfel de divinități ale războiului. În sfârșit, în concluzia sa fatală, s-a manifestat prin construirea de movile funerare mai mari decât oricare dintre cei întâlniți până în acel moment, o dovadă permanentă a puterii întipărite inevitabil în peisaj, pentru ca toți să-i fie martori. Tot acest efort s-a concentrat la nivel de indivizi, reprezentanții autodesemnați ai colectivelor care au fost într-o oarecare măsură propriile lor creații, primii pași în întemeierea dinastiilor de familie care să le ducă numele mai departe.

Vidul de putere de la Roma, care servise cândva drept model politic, a fost umplut în mod conștient de aceste noi elite, care au emulat chiar și limbajul simbolic al fostei autorități imperiale: descendența divină, portretizarea și o versiune scandinavă a monumentelor lor grandioase. Acest lucru nu este surprinzător, deoarece ei sau strămoșii lor imediați cunoșteau bine imperiul și lumea sa vizuală. Nu au fost niciodată rupți complet de ceea ce a devenit Roma. Puterea din nord a ajuns similară etalării sale într-un limbaj vizual suficient de grosolan pentru ca sensul să fie de la sine înțeles pentru oricine.

Având în vedere presiunile ecologice ale secolului al VI-lea și consecințele lor, într-un sens cu totul propriu, noile elite au fost produsul propriului mediu. Mai exact, fiecare scandinav autoproclamat „rege” a făcut din mediul său o extensie a sa, în timp ce el și milițiile sale și-au lăsat amprenta pe pământuri și pe oameni deopotrivă. În cele două sute de ani care au precedat epoca vikingilor, o anumită versiune a acestui sistem

a fost construită în nord și extinsă și consolidată de fiecare conducător succesiv din fiecare regat mărunt. Acest proces a inclus, de asemenea, toate căpeteniile lor de război, toți oamenii lor, familiile și arendașii lor. Astfel de conducători și popoare predomină în poemele epocii vikingilor, istorii ancestrale și povestiri care păstrau o strânsă legătură cu trecutul. Deși este un text în engleza veche, poemul epic *Beowulf* reprezintă o povestire exclusiv scandinavă, a danezilor și suedezilor și geților, a războaielor și rivalităților lor și a culturii obsedate de onoare care i-a hrănit. În saga legendare islandeze apar ecouri confuze ale acelorași amintiri comune și, uneori, ale acelorași persoane. În fiecare caz, protagoniștii sunt membrii unei dinastii: Ynglinga, Skjöldunga, Völsunga și alții. Ei erau cei proaspăt îmbogățiți, oamenii realizați de la sfârșitul epocii fierului, care s-au luptat pentru putere și au creat tărâmuri în miniatură după chipul și asemănarea lor. Un istoric i-a numit pe acești războinici „oportuniști violenți" și are dreptate.

Acest mod de viață a fost transpus în peisajele monumentale ale movilelor funerare și ale marilor săli, vestigiile cărora pot fi văzute și astăzi în locuri precum Gamla (adică „vechea") Uppsala în Uppland în Suedia, Borre în Vestfold în Norvegia și Lejre lângă Roskilde în Danemarca. Ele reprezintă o confluență de factori familiari din vremuri mai recente, în special un accent pe exclusivitate și importanța apartenenței la un grup definit. Etosul lor militarist a prosperat cu ajutorul noțiunilor de companie onorabilă, legată prin obligații și jurăminte de sprijin reciproc și, într-un fel, reprezenta un rafinament al identităților care erau prezente în Scandinavia cel puțin încă din epoca bronzului. Construit în jurul a ceea ce un cercetător a numit „frumusețea războinicului", combina o estetică violentă cu jurământul de fidelitate și o cultură materială uimitoare a uciderii.

Movilele regale de la Uppsala au fost toate înmormântări prin incinerare, astfel bogățiile pe care le conțineau cândva s-au redus la fragmente arse, dar arheologii încă pot reconstitui colanele de aur, coifurile, armele ornate cu granate și obiectele luxoase de import. Alte situri, precum Högom din Norrland, ne

dezvăluie hainele pe care le purtau oamenii: costume întregi din pânză roșu aprins, cu nasturi aurii și fir de aur și argint mărginind manșetele și tivurile. Ar fi sclipit în lumină în timp ce purtătorii se mișcau; aceasta nu era îmbrăcăminte pentru cei de rang modest.

La câțiva kilometri de Uppsala se află câmpul funerar din Valsgärde, locul de înmormântare a ceea ce pare a fi un grup familial ce se întinde de-a lungul întregii epoci a fierului. S-au descoperit aproximativ cincisprezece bărci funerare îngropate, câte una pe generație, cu magnifice însemne regale: scuturi enorme, uneori trei într-un mormânt, acoperite cu montúri decorate în formă de animale și împletituri, sulițe grele de război și arme aurite ornate cu modelele specifice roșu pe auriu cu granate încrustate în stil cloisonné.

Simbolul suprem al codului social era sabia cu inel, menționată în poeme și prezentă în multe descoperiri arheologice: o armă cu un inel de aur în jurul mânerului. Acesta era semnul loialității în luptă, însemnul unui comandant de război. În marile bărci funerare din secolele al VI-lea și al VII-lea, cele mai impresionante dintre toate sunt coifurile, fiecare reprezentând o mască de război ce acoperă fața (și uneori întregul cap și gâtul printr-o perdea de zale). Suprafețele lor sunt alcătuite din zeci de plăcuțe mici, fiecare decorată în relief cu scene din mitologia nordică. Putem observa bărbați minusculi care se luptă pe jos și călare, monștri, creaturi înaripate, metamorfe și ceea ce par a fi înșiși zeii războiului. Acești bărbați erau o reprezentare ambulantă a ideologiei lor. Mormintele conțin și rămășițele câinilor de luptă, cu zgărzi cu țepi și lese din lanț, precum și păsări de vânătoare dresate. Bărcile erau înconjurate de animale sacrificate, cum ar fi cai și vite, care trebuie să fi inundat pământul cu sângele lor. Chiar și vasele erau decorate, cu marginea împodobită cu spirale curbate de fier, îndreptate probabil înainte precum coama unui dragon.

Aceștia erau bărbați pe care toată lumea i-ar fi recunoscut, care ieșeau în evidență din mulțime oriunde mergeau, o întruchipare a ierarhiei la propriu.

În Suedia, primul sit de acest fel descoperit, câmpul funerar

cu bărci de la Vendel, în Uppland, a dat numele unei întregi perioade de timp, c. 550-750, cele două secole care precedă epoca vikingilor. Terminologiile variază: în Norvegia, perioada Vendel este cunoscută ca merovingiană, în timp ce în Danemarca este combinată cu perioada migrațiilor ca epoca germanică a fierului.

Noua ordine socială a implicat toată lumea din comunitate, nu doar elitele predominant masculine. La Valsgärde, bărcile funerare alternează cu incinerațiile și încăperile mortuare, în multe dintre ele găsindu-se femei care fuseseră îngropate înconjurate de obiecte specifice unui rang înalt, asemănătoare cu cele ale comandanților corăbiilor. Doar prejudecata modernă este cea care atribuie „spectaculoaselor" bărci funerare mai multă importanță. Într-adevăr, poezia acestor regate celebrează în mod explicit puterea reginelor, luminile călăuzitoare ale marilor săli, aducând băuturi în cupe de mied decorate cu nestemate autoproclamaților eroi.

Amploarea acestor peisaje mortuare este de asemenea de apreciat. Numai în provinciile centrale suedeze Uppland, Södermanland și Västmanland, teritorii care mărginesc Lacul Mälaren și, prin urmare, poarta de intrare către Marea Baltică, se întâlnesc aproape trei sute de movile funerare monumentale de peste douăzeci de metri în diametru. Aceasta depășește cu mult orice tumul convențional, iar aceste morminte aparțin noilor „regi", susținătorilor lor de elită și membrilor de rang înalt din suita lor. Modelul se repetă în vestul Suediei și, la o scară mult mai mică, în nord.

Transpunerea pe hartă a acestor morminte ne permite să estimăm dimensiunea suitei pe care ar fi avut-o căpeteniile de război. Judecând după movilele funerare, regiunea Uppsala ar putea susține probabil patruzeci până la cincizeci de lideri de genul celor îngropați în bărcile din Valsgärde, însoțiți de o oaste de poate cinci până la opt sute de războinici. Dacă ar fi vrut să pornească pe mare, ar fi avut nevoie de vreo cincizeci și ceva de bărci de tipul celor din Valsgärde. Aceasta era „armata" pe care regii din Uppsala au purtat-o cu ei la război.

Există, de asemenea, aspecte ale mormintelor monumentale care ridică alte întrebări, deoarece unele dintre marile corăbii

funerare conțin pânze de corturi Sámi din scoarță de mesteacăn, cu ornamente specifice pirogravate. Acestea au fost folosite pentru a înfășura unele dintre navele funerare; din perspectiva Sámi, acest lucru ar transforma întregul vas într-un mormânt conform practicii lor. Cu greu ne putem da seama ce înseamnă asta: poate un dar diplomatic, precum un demnitar străin care depune o coroană de flori la înmormântarea unui politician din vremurile noastre sau ceva mai interactiv? Pare totuși să existe o relație strânsă între scandinavi și Sámi la cele mai înalte niveluri.

Transformarea socială a Nordului s-a extins în casele fermierilor, până și amenajarea și stilul clădirilor modificându-se pentru a se potrivi noilor reguli de viață domestică. A avut loc o trecere de la ospețele comunale în aer liber și utilizarea gropilor pentru gătit la cultura interioară a sălii, care a fost reprodusă la scară mai mică în casele celor din popor.

Îndeosebi cadrul de reconstrucție a fost crucial pentru noile ideologii ale Nordului, deoarece aceste noi drame ale puterii necesitau spații performative expansive pentru a fi puse în scenă. Ascensiunea culturii sălii poate fi trasată în această perioadă. În esență, într-o desfășurare a planului unei case lungi tradiționale scandinave, zona de zi a fost redefinită ca un spațiu comun destinat primirii oaspeților. Zonele pentru gătit erau așezate la un capăt, ferite privirii, în timp ce încăperile private ale lordului se aflau la celălalt capăt, de asemenea separate de sala principală în sine. Aceste structuri aveau intrări diferite pentru persoane de rang diferit și, uneori, zone de recepție sau vestibuluri pentru lepădarea armurilor și a armelor înainte de a pătrunde în sală.

În centrul sălii se întindeau vetre mari, cu paliere de ambele părți, unde oaspeții se așezau pe bănci. Mai târziu, toate acestea erau date la o parte pentru a dormi. Fie la un capăt al camerei, fie la mijlocul uneia din laturile lungi se afla tronul lordului sălii, punctul focal al încăperii. Oaspeții erau bineveniți; într-adevăr, prezența lor era parțial esențială, fiind legată de logica sumbră a ospitalității obligatorii și reciproce care făcea parte din codul elitei. Acestea erau scene dedicate

recunoașterii reciproce, depănării povestirilor despre banchete și băute (cu predilecție despre băute!), dăruirii și primirii de inele și de alte semne de generozitate cu care lordul își controla oamenii, care, la rândul lor, îi impuneau dorințele în rândul plebei. Clădirile acestea erau, de asemenea, locuri separate clar în funcție de gen, încărcate de un simbolism legat de rolurile bărbaților și ale femeilor.

Sala avea propriul său etalon verbal, un limbaj special al stimei de sine și al laudelor publice la comandă, care reda cel mai bine mesajele de putere pe care clădirea era proiectată să le transmită. Sala reprezenta mediul primar al poeziei și al maeștrilor ei, poeții numiți *skald*. Într-o societate orală sofisticată precum cea de la Vendel, iar mai târziu cea a vinkingilor, Scandinavia, una dintre sarcinile principale ale poeților era să găsească un limbaj memorabil în care să distileze ceea ce trebuia știut, permițând oamenilor să păstreze ceea ce era necesar din trecutul lor colectiv. Acest proiect a crescut cu timpul, făcând parte din mecanismele de autoperpetuare care au păstrat în mișcare aceste societăți. Astăzi ne-am putea întreba ce „înseamnă" un poem, dar aceasta ar fi în sine lipsit de sens pentru munca skalzilor. Zugrăvindu-și imaginile prin cuvinte complexe, aceștia pur și simplu au permis ca lucrurile pe care le relatau să fie mai precis ele însele.

Într-un fel, vitalitatea acestei lumi a poveștilor epocii târzii a fierului depindea de organizarea locuinței, de cercul șovăitor de lumină din jurul vetrei – fie că vorbim de casa unui țăran sau de spațiul grandios al unei săli. În interior sălășluia apropierea dintre povestitori și ascultători, iar afară, întunericul. În cel mai important poem medieval timpuriu dintre toate, *Beowulf*, o clădire faimoasă de acest fel este aproape un personaj central. Aici, sala reprezintă civilizație, lumină, faimă, onoare, memorie, istorie și bucurie. Monștrii haosului și ai nopții se află dincolo de ușile sale, în poem dărâmându-le la propriu.

Multe dintre poeziile nordice vechi prezintă narațiuni detaliate și complexe ale faptelor regilor și ale priceperii eroilor, adesea în contrast cu actele mai puțin demne ale

oamenilor de rang inferior. Acestea făceau uz de multe scheme de metru și rimă elaborate, de imagini și jocuri de cuvinte. Mai putem vorbi, de asemenea, de lumea bogat texturată a comparațiilor sau *kennings*, în care două sau mai multe substantive și descriptori se combină pentru a evoca un obiect din punct de vedere vizual sau metaforic. Astfel, oceanul era „drumul balenelor", o corabie era un „cal al valurilor", iar gândurile unei persoane erau „valuri pe malul mării cunoașterii". Copacii erau metafore frecvente pentru oameni, aproape sigur bazându-se pe Frasin și pe Ulm. În această imagine poetică, oamenii erau „trunchiuri" care susțineau alte lucruri. Astfel, se putea vorbi despre oameni ca „arbori de arme", despre femei drept „arbori de bijuterii" și așa mai departe, pentru că brațele și încheieturile erau „ramuri" de care obiectele se puteau agăța precum păsările. Când descriau jocul de lumini pe arme sau armuri, îl vedeau ca fiind „ca soarele pe un câmp de gheață spartă". Din nou, oricine pune la îndoială gradul de sofisticare a minții scandinave din epoca târzie a fierului nu trebuie decât să examineze poezia din perioada aceasta, o sursă inepuizabilă de surprize. Aceste abilități aveau un mit doar al lor.

> La sfârșitul războiului familiilor divine, zeii au pecetluit pacea scuipând într-un vas comunal, iar din salivă au făcut un om.
> Numele lui era Kvasir; știa răspunsul la fiecare ghicitoare și putea descâlci orice joc de cuvinte. În călătoriile sale, Kvasir a fost atacat și ucis de doi pitici, care i-au amestecat sângele cu miere pentru a face un mied ce conținea toate puterile poeziei. După o serie de fapte malefice, piticii au înfruntat un uriaș și au fost nevoiți să predea băutura pentru a scăpa cu viață. Faima miedului s-a răspândit, dar acesta era păzit în interiorul unui munte de fiica uriașului, Gunnlöd. După ce a încercat să guste din poțiune prin șiretlicuri *(o povestire care, cu brutalitatea caracteristică, denotă uciderea a nouă sclavi), Odin a săpat în interiorul stâncii un tunel sub forma unui șarpe și*

a sedus-o pe Gunnlöd.
A stat cu ea trei nopți. Ea i-a dat trei halbe de mied, dar el a înghițit totul cu lăcomie. Transformat într-un vultur, Odin a zburat înapoi
la Asgard, evitând uriașii care-l urmăreau și vomitând miedul în vasele pe care zeii le pregătiseră.

Povestirea are toate caracteristicile lui Odin: viclenie, violență, adulter, furt, metamorfoză și victorie. De atunci încoace, darul poeziei a stat în puterea zeilor, iar un adevărat skald era astfel considerat ca binecuvântat cu harul divin, așezat în mod corespunzător pe tronul unui rege.

Sala și cultura sălii au reprezentat motorul din centrul noilor regimuri scandinave. Este fascinant să pătrundem în universul lor.

Săpăturile de la Gamla Uppsala de-a lungul multor ani au scos la iveală o succesiune de săli regale extraordinare pe terase înălțate în cel mai înalt punct al sitului. Înălțându-se peste câmpia din jur, ar fi fost vizibile kilometri întregi, ceea ce înseamnă de fapt *Uppsala*: sălile înalte. Structura principală avea cincizeci de metri lungime și doisprezece metri lățime, probabil cu două etaje, fiind una dintre cele mai mari clădiri din nord. Stâlpii interiori de susținere ai acoperișului erau constituiți din copaci întregi, îngropați la câțiva metri în pământ în terasa de dedesubt. O rampă largă procesională ducea de la câmpie la ușile sale duble, având o lățime de trei metri. La un moment dat, structura a ars, multe detalii păstrându-se intacte, în timp ce fragmentele din finisajele sale au fost adunate cu grijă și îngropate ca ofrande de-a lungul pereților și găurilor pentru stâlpii de susținere.

Zeci de spirale de fier au fost găsite de-a lungul aliniamentelor pereților și grupate în jurul ușilor, oferindu-ne cea mai bună imagine de până acum despre cum arăta o astfel de clădire. Cea mai mică spirală este de lungimea unui deget, cea mai mare cât un antebraț. Sala fusese acoperită cu țepușe curbate de fier, ieșind prin bușteni. Ele sunt identice cu spiralele corăbiilor funerare din Valsgärde din apropiere, ceea

ce sugerează că reprezentau un fel de însemn al oamenilor din regiune. Și mai captivante au fost decorațiunile feroneriei de pe uși: mai multe spirale lipite pe lemn, volute și alte modele, totul semănând cu ușile bisericilor medievale (ceea ce dovedește clar că tradiția era mult mai veche decât se credea anterior). Și apoi mai erau balamalele ușilor: sulițe adevărate, bătute cu ciocanul în jurul stâlpilor ușii, așezate astfel încât lamele lor să se sprijine drept pe suprafețele ușii, cu vârfurile spre centru. Intrarea în sală se făcea astfel printr-un portal de arme, aducând aminte de descrierea propriei reședințe a lui Odin, Valhöll – o altă trimitere la regii din Uppsala.

În Lejre, Danemarca, cetatea de scaun a regilor Skjöldunga din Sjælland (și posibila locație a marii săli Heorot din *Beowulf*), au fost excavate șiruri de clădiri regale în vârful versantului, dominând câmpia de la poale întocmai ca la Uppsala. Din nou, acestea au aproape cincizeci de metri lungime, dar aici complexul este înconjurat de clădiri auxiliare, ateliere și structuri de cult pe care arheologii de-abia încep să le identifice la siturile suedeze. Dimensiunile acestor săli variau în funcție de climă. Cea mai mare dintre toate, la Borg, în insulele Lofoten din Norvegia arctică, are *optzeci de metri lungime*. Este de dimensiunea catedralei medievale din Trondheim, construită secole mai târziu. Puțini oameni de astăzi au văzut vreodată construcții din lemn la această scară. Își merită pe deplin conceptul de spațiu grandios.

Arhitectura aceasta s-a repetat de-a lungul Nordului. Dovezi similare, chiar dacă nu atât de măreațe, apar în multe situri. Le întâlnim la Borre și la Kaupang în Norvegia, unde locul era cunoscut sub numele de Skiringssal, „Sala strălucitoare”. Descoperirile unor cuptoare de var indică faptul că sălile de la Tissø din Danemarca aveau pereți văruiți, iar istoricul roman Tacitus descrie ceva similar cu aproximativ șapte sute de ani mai devreme printre triburile germanice continentale. Aceste clădiri măreațe ar fi strălucit în soare.

Cu sprijinul arheologiei, puțin ajutor oferit de documentele scrise și un pic de imaginație, putem vizualiza o scenă din interiorul lor. În special, există descrieri ulterioare, cum ar fi un episod minunat din *Saga lui Egil Skalla-Grímsson* din

secolul al XIII-lea. Aici, faimosul războinic-poet și oamenii săi se distrează în sala dușmanului său de moarte, ura unuia față de celălalt mocnind sub regulile de fier ale ospitalității. Se servește mâncare rafinată; cornul cu bere trece din mână în mână în lumina slabă, plină de fum, în care este greu să-ți dai seama exact ce se întâmplă. Toasturile nesfârșite; bărbați leșinând și vomitând, unii ajungând până la uși, alții nu. Femeile privesc cu prudență, servesc bere și mâncare, încercând să se ferească din calea lor. Tensiune clocotindă într-o clipă, iar în următoarea, bonomie beată; există întotdeauna posibilitatea violenței mortale, care izbucnește din cauza unui cuvânt aruncat cu neglijență (sau foarte intenționat).

Încă o dată, putem apela la *Beowulf*, întregul poem epic încapsulând acest etos războinic al sălii. Iată-l pe tânărul erou Wiglaf, fiul lui Weohstan, apărându-și stăpânul până în ultima clipă și îndemnându-și tovarășii să-și aducă aminte de jurămintele lor:

> Aminte mi-aduc de-alte vremuri, când beam băutură de mied,
> când toți în castel ne-am legat cu cuvântul
> și spus-am stăpânului nost' dătător de inele
> că noi vom plăti pentru-al luptei dichis
> și spade și coifuri, de-o fi să-l silească
> strâmtori ca aceasta! Doar el ne-a ales,
> din toată armata, să-i dăm ajutor dinadins;
> spre slavă ne-a-mpins când ne-a spus de făloasele fapte
> și-aceste alcale mi-a dat mai ales socotind
> ca suntem semeți sulițași.[3]

Acestea erau soiul de versuri recitate în jurul vetrei.

Lumina focului avea, de asemenea, un efect neliniștitor, care dădea un aer nepământean stăpânilor sălii. Poezia descrie modul în care aceștia își purtau coifurile în spațiile interioare, iar flăcările portocalii pâlpâitoare ale vetrei ar fi animat imaginile în relief de pe plăcuțele lor metalice. Chipurile războinicilor lorzi erau acoperite de o masă de figuri în mișcare, dansând în întuneric. Iarăși în lumina focului, pe

unele dintre figurile de pe coifuri se putea zări un ochi lipsă, efect obținut prin omiterea selectivă a suportului reflectant din foiță de aur a granatelor încrustate în stil cloisonné de pe acestea: un lord cu un singur ochi pentru zeul cu un singur ochi, Odin, protectorul suprem al noii regalități. Este posibil să fi interpretat toate acestea ca posesie, aproape o transformare.

Același efect era cultivat de vizitatori. În multe dintre săli, arheologii au găsit mici foițe dreptunghiulare de aur pur, subțiri și ștanțate cu imagini. Avem figuri umane, singure sau în perechi, care fac gesturi formale – indică ceva, o îmbrățișare, un sărut – ori au brațele în poziții atât de specifice încât trebuie cu siguranță să însemne ceva. Figurile sunt de obicei din profil, dar ocazional sunt văzute din față. Îmbrăcămintea și coafura lor sunt reprezentate cu minuțiozitate, fiind o sursă importantă a cunoștințelor noastre despre modă, îmbrăcăminte specifică genului și însemne sociale. Poartă toiege, arme, cornuri și cupe. Figurile sunt delimitate cu mărgele de aur sau modele întrețesute. Câteva dintre ele nu se află deloc pe foițe, ci sunt decupate ca niște păpuși de hârtie din metal prețios. Chiar și mai puține sunt foarte clar neuman sau divine, ci cu totul altceva: forme ciudate, umflate, poate monștri sau ființe de pe altă lume. Foițele apar predominant în jurul gropilor pentru stâlpii care susțineau acoperișul. Probabil că odinioară erau fixate de stâlpi cu rășină sau cu un adeziv similar.

În câteva ocazii s-au găsit matrițele utilizate pentru ștanțarea în masă a foițelor. Este evident că existau motive speciale pentru complexele individuale de săli; cu alte cuvinte, un design specific denota un singur loc sau oamenii de acolo. Poate că foițele erau cărți de vizită speciale sau însemne ale ambasadorilor, prezentate de vizitatori și apoi fixate la locul lor în sala gazdei. Mai multe foițe care se repetă pe stâlpi indică mai multe vizite și, prin urmare, o primire generoasă. Cu cât varietatea foițelor dintr-un singur loc este mai mare, cu atât este mai renumit lordul care i-a primit pe oaspeții de departe. În strălucirea focului ar fi strălucit și foițele, stâlpii falnici de acoperiș ivindu-se prin fum ca niște coloane de luminițe aurii licăritoare.

La urma urmei însă, cum erau plătite și întreținute toate acestea?

Comerțul pe distanțe lungi nu era ceva nou în Scandinavia. Rețelele din epoca bronzului străbătuseră odinioară Europa și chiar și după contracția de la începutul epocii fierului, influența Imperiului Roman a adus inovație și importuri în nord. Însă acele legături au fost afectate și ele de declinul imperiului – au constituit o parte veritabilă a crizei din perioada migrațiilor și poate chiar una dintre cauzele acesteia. Se știe de multă vreme că războinicii de dinaintea epocii vikingilor au reușit într-un fel să realimenteze și chiar să realinieze și să extindă legăturile de peste mări, dar studiile recente au arătat că acestea se întindeau mult mai departe decât s-a crezut anterior, dincolo de granițele lumii lor, așa cum ni le-am imaginat până recent.

Excavările arheologice ale atelierelor unor bijutieri suedezi au dezvăluit stocuri de granate, importate ca materie primă din India și Sri Lanka. Fildeșul de elefant a călătorit probabil pe o cale similară, fie prin Golful Persic și apoi pe uscat pe rutele caravanelor, fie pe Marea Roșie către porturile mediteraneene. Sticla și bijuteriile romane, precum și metalele bizantine au sosit în același mod. Avem mărgele de cornalină din Sindh, ghiocuri prețioase din Arabia, chiar și piei de șopârlă din Bengal. Pe locul așezării din apropierea mormintelor lui Sutton Hoo din estul Angliei, exact echivalentul din acea perioadă al câmpurilor funerare Vendel din Suedia, s-a găsit o găleată decorată din Egipt. Lista continuă, iar arheologii abia acum încep să descopere cum funcționau aceste rețele și până unde s-au extins, urmărind traseul obiectelor. Cea mai recentă sugestie, una convingătoare, este că, în secolele VI-VIII, Nordul era de fapt capătul vestic al Drumului Mătăsii, care se întindea în cele din urmă până în China din vremea dinastiei Tang, în Silla, și statele de nord și de sud ale Coreei, iar în secolul al VIII-lea, până în Nara, Japonia.

Elitele scandinave au dezvoltat strategii atente pentru a accesa aceste rețele comerciale. Pentru a participa la un astfel

de comerț îndepărtat, trebuie să fi avut un stoc de bunuri solicitate în străinătate. Care erau aceste lucruri și de unde proveneau? Ultimul deceniu de cercetare arheologică a dezvăluit că, pe lângă promovarea schimbului de daruri prestigioase și folosirea mărfurilor străine, noii conducători au înființat și rețele reciproc avantajoase de comerț la distanță *în interiorul* Scandinaviei – resursele unui regat mărunt completând în mod util bogăția internă a altuia. În practică, până și produsele din zonele îndepărtate ale nordului puteau fi redirecționate către regatele în ascensiune de pe coaste, care apoi le-ar fi putut canaliza spre comerțul exterior.

Descoperirea acestei economii tranzacționale înseamnă regândirea structurilor fermelor în sine, care guvernau modul în care erau produse și transferate mărfurile; în special, conceptul tradițional al terenului agricol proximal (zona din jurul fermei unde se semănau culturile) și periferic. Acestea din urmă erau adesea văzute ca zone de pășunat, aflate de obicei pe pajiștile montane, medii marginale, dar totuși utile pentru creșterea animalelor, care erau folosite fie la o distanță de fermă, fie chiar sezonier, în microclimate mai neprielnice. Astăzi este clar că zonele acestea periferice ca zonă economică noțională s-ar fi putut extinde, de fapt, la sute de kilometri de punctele pe care le aprovizionau, fiind nevoie de o nouă definiție a lor și mai ales a scopului lor.

Pentru a da doar câteva exemple, industria de fabricare a gudronului s-a dezvoltat constant până la sfârșitul epocii fierului, exporturile din pădurile suedeze fiind mutate la mare și servind unei cereri de protecție asupra masei lemnoase și a pânzelor (un comerț pe care suedezii aveau să-l continue până în secolul al XIX-lea). În mod similar, în sudul Suediei apar pieile de urs, care provin de la animalele vânate în pădurile din nordul îndepărtat, fiind transportate de-a lungul coastei din zone de la estuarele regiunii Norrland. Un comerț paralel îi conecta pe vânătorii din Jämtland, de la granița cu Norvegia, cu consumatorii din zonele suedeze de câmpie. Toate aceste regiuni erau așadar zone periferice ale comunităților agricole din cealaltă parte a Scandinaviei, asemenea pășunilor destinate animalelor aflate la câteva sute de metri distanță de

terenurile agricole proximale.

Terenurile acestea periferice includ chiar și zonele de pescuit de pe coastele atlantice. Astfel, o balenă capturată în apele arctice din Lofoten, Norvegia, putea furniza osul pentru o piesă de joc cu care puteai câștiga la popularul joc de societate *hnefatafl* din Uppsala suedeză, sau placa pe care un danez netezea o cămașă de in. Catalogul acestor mărfuri se extinde tot timpul.

Nu toate sunt un produs al „crizei" și al răspunsului la aceasta. De exemplu, vânătoarea de elani și reni cu ajutorul capcanelor a început în mod clar să se accelereze în anii 400, înainte de declinul principal al așezărilor. Exploatarea excesivă a terenurilor agricole periferice care începuse să ia amploare în secolul al VI-lea a fost astfel parțial o adaptare a tendințelor care apăruseră deja, deși poate că aplicată mai abitir în contexte noi. Este clar că între est și vest au existat legături comerciale între nordul îndepărtat al Scandinaviei și sud, precum și cu continentul european cel puțin din anii 500 (și poate mult mai devreme). Însă utilizarea internă extinsă a terenurilor periferice (în această nouă definiție a lor) a furnizat mărfurile comerciale necesare pentru a activa comerțul extern, în special sub forma pieilor și a blănurilor, și a susținut în mare măsură expansiunea regatelor mărunte.

Utilizarea terenurilor periferice începând cu secolul al VI-lea a acționat astfel ca un fel de teren de antrenament experimental pentru expansiunea comercială mai mare care avea să caracterizeze epoca vikingilor. Diferența este că în perioada previkingilor comerțul se pare că a ajuns în mare parte *în* Scandinavia posibil prin agenți intermediari către o arenă comercială comunală din Marea Baltică și de-a lungul țărmurilor sale. În epoca vikingilor, scandinavii înșiși au dus comerțul peste mări și pe uscat la punctele sale de origine.

De asemenea, de la începutul anilor 500 încoace, putem detecta o creștere semnificativă a producției de fier. Acesta era folosit pentru arme, armuri și niturile care țineau navele laolaltă. Acest fapt nu numai că semnalează același tip de nouă inițiativă economică observabilă și pentru alte mărfuri, dar utilizările specifice ale fierului sunt grăitoare: Scandinavia se

înarma.

De-a lungul acelei perioade de schimbări profunde, Scandinavia nu a fost nicidecum izolată de restul Europei, iar astfel de evoluții nu s-au limitat la nord. Au existat conexiuni active cu Polonia actuală, regiunea de graniță cu Germania, nordul Italiei, Ungaria și nu numai. Chiar dacă este greu să fim siguri cu privire la forma exactă pe care au căpătat-o aceste legături, au existat forțe militare mobile care exploatau în mod constant consecințele profitabile ale retragerii imperiale. Pe când „noul nord" a început să prindă contur, merovingienii se luptau în mod similar pentru a-și întemeia regate în Franța, cu aspirații care se extindeau la părți din sudul Germaniei; longobarzii au preluat puterea în Alpii Italiei; saxonii și-au consolidat stăpânirea de-a lungul regiunii de la granița daneză.

În aceeași perioadă postromană au apărut și primele așezări ale popoarelor germanice de nord în sudul Britaniei. De-a lungul secolelor următoare, acești germanici vor deveni englezi și, în cele din urmă, vor da naștere națiunii care le poartă numele. Legăturile dintre zonele norvegiene și suedeze joase și estul Angliei au fost deosebit de strânse și, în anumite privințe, nu au pierit niciodată. Celebra navă îngropată de la Sutton Hoo, datată c. 625, conținea un coif, însemne regale și un set de arme care nu ar fi fost ceva ieșit din comun în Suedia. Într-adevăr, se pare că obiectele ar fi fost importate cel puțin parțial din Uppland. Una dintre plăcuțele de pe coif fusese chiar presată pe o matriță realizată în același atelier ca una dintr-un mormânt regal din Uppsala, cu ritualuri care indică un set comun de valori și idei politice. Convingerile din perioada previkingilor, indiferent dacă oamenii de știință o numesc astăzi Vendel sau a merovingienilor, s-au extins fără probleme dincolo de Marea Nordului.

Ideea nu trebuie exagerată, dar este izbitor că principiile-cheie ale noilor societăți care s-au ivit din criza perioadei migrațiilor par să fi inclus o creștere semnificativă a ideologiei militariste, infuzată cu coduri de onoare fără compromisuri, loialitate prin jurământ și obligații de despăgubire violentă. Aceste valori au fost exprimate în ascensiunea unei culturi de elită expansioniste bazate pe marile săli, a cărei viziune înaltă

despre sine era alimentată de un apetit constant pentru război. La baza tuturor stătea o dependență din ce în ce mai mare de familie și rude, o dependență de ultimele redute ale coeziunii sociale și de legăturile lor de nedistrus. Nu este greu să vedem toate acestea ca pe un parapet împotriva amintirii îndepărtate a colapsului din secolul al VI-lea.

Acestea au fost, deci, elementele de bază ale epocii vikingilor, fixate cu peste două sute de ani mai devreme: prăbușirea lentă a puterii postromane, efectele sale secundare în ceea ce privește instabilitatea economică și militară în nord și stratagemele oportuniste ale celor care au încercat să profite de ele. Situația deja instabilă a fost dată peste cap de evenimentul teribil care s-a petrecut în văzduh în anii 530: întunecarea cerului care a pus sub semnul întrebării înseși fundamentele credințelor nordicilor în zeii lor. Pe măsură ce norul de praf a continuat să dăinuie „trei dintre aceste ierni/ și nicio vară între ele”, iar recoltele s-au dus, legăturile societății au început să se rupă. Apoi a venit foametea, urmată de anii de luptă pentru firimituri. Poate că jumătate din întreaga populație scandinavă a pierit, Ragnarök se contura. De-a lungul deceniilor și secolelor următoare, Nordul și-a revenit, însă refăcut și remodelat într-un alt tip de lume. Putem trasa conturul a aproape tot ce va urma încă din această perioadă: structurile sociale și politice, economiile și legăturile comerciale pe distanțe lungi peste hotare, ritualurile și mentalitatea și înclinația către violență.

2 Elias Lönnrot, *Kalevala, epopee populară finlandeză*, traducere de Iulian Vesper, Editura pentru Literatură, București, 1968.

3 *Beowulf*, traducere de Leon Levițchi, Dan Duțescu, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1969, 160 p.

3

REȚEAUA SOCIALĂ

În cele din urmă, toți oamenii din Scandinavia epocii vikingilor își ducea traiul pe orbita extinsă a fermei și a familiei, precum și în limitele codurilor sociale care îi legau. Cele mai importante dintre toate erau legăturile de rudenie, fie de sânge, fie dobândite prin instituții precum căsătoria. Mai ales bărbații erau legați printr-un tip special de prietenie formală și prin alianțe politice întruchipate în legăturile personale. Toate aceste conexiuni erau complexe și de anvergură, dar ferme. Fiecare aspect al vieții, de la alegerea posibilă a partenerului până la organizarea căminului și a gospodăriei, chiar și ceea ce purta și mânca o persoană, totul depindea de rețeaua socială și de locul unei persoane în ea. Aceste structuri, aceste relații și toate numeroasele obiecte utilizate zilnic se află în miezul lumii sociale a vikingilor, situată fizic în jurul fermei și în cadrul gospodăriei. Ele trebuie examinate împreună.

Apar iute câteva surprize. De exemplu, multe căsătorii între vikingi erau poligame. Bărbații se puteau căsători cu mai multe femei, însă fiecare femeie își puteau lua numai un singur soț. În plus, exista o instituție a concubinajului, care în epoca vikingilor era foarte diferită de subordonarea sexuală invocată de clișeul oriental al haremului. Aceasta, de asemenea, îi lega pe bărbați și femei unul de altul în moduri complicate și variate.

Arheologia permite reconstituirea în detaliu a acestei rețele sociale, de la tipurile de arhitectură până la mâncarea de pe masă, inclusiv a comportamentului din acel cadru. Poate că în

acest context vikingii se dezvăluie cel mai clar ca fiind opușii clișeului de „barbari păroși”. De fapt, bărbații și femeile din epoca vikingilor erau bine îngrijiți, chiar meticuloși cu privire la înfățișarea lor, după cum se și cuvinte, deoarece trăiau într-o lume complet vizuală. Hainele, obiectele, mobilierul, vehiculele și clădirile lor erau toate decorate, la fel ca pielea lor. Noțiunea de „artă” nu redă fidel această lume atotcuprinzătoare de simbolism și etalare. Este doar un motiv în plus pentru care vikingii ieșeau adesea în evidență față de contemporanii lor.

Majoritatea populației din epoca vikingilor întâlnită în arheologie și în sursele scrise era compusă din „țărani liberi”, în figura de stil des întâlnită. Acest lucru este adevărat până la un punct, dar este important să nu îl confundăm cu egalitatea. Societățile epocii vikingilor erau profund stratificate, locul unei persoane în societate depinzând în mare măsură de resursele de care aceasta dispunea, sub formă de pământ, avere și, nu în ultimul rând, sprijinul altor persoane. O persoană fără pământ era doar cu un deget deasupra celor lipsiți de libertate și a celor foarte săraci.

Rudenia, familia, era liantul care a ținut împreună comunitățile epocii fierului, ceea ce se vede cel mai clar când acesta a început să slăbească, precum în timpul crizei din secolul al VI-lea și în perioada ce a urmat. Majoritatea oamenilor aparținea clasei medii rurale a *bœndr* (țărani), care trăiau în mediul protector al *hjón*, gospodăria. Aceasta nu era întotdeauna independentă, ci putea include conceptul de arendă și o obligație de a plăti taxe sau impozite de orice natură către un stăpân. Mai includea și sfera protectoare a familiei care se adăpostea sub acel acoperiș.

Această legătură intimă între oameni se extindea și la pământ. Dreptul asupra proprietății poate fi stabilit prin îngroparea bunurilor personale, care uneori erau sparte pentru a sublinia faptul că ocupanții aveau de gând să rămână acolo. Este posibil ca obiectele depuse în interiorul proprietății să fi fost dedicate strămoșilor, pe când cele de dincolo de limite să fi fost dedicate altor ființe. În timp, pe măsură ce astfel de

acțiuni s-au acumulat de-a lungul generațiilor, împreună cu gorganele de la hotare și monumentele comemorative de piatră ridicate pentru a marca limitele, „proprietatea îi deținea pe proprietari”.

Este greu să ne dăm seama câte persoane locuiau într-o gospodărie „obișnuită” din epoca vikingilor, dar probabil aceasta era asemănătoare cu fermele din secolele precedente. Dacă ar fi să ghicim, probabil că într-o mică gospodărie se aflau șapte până la zece persoane, cuprinzând o familie formată din părinți și copii, o rudă sau două în vârstă și, eventual, doi sau trei muncitori. Pe moșiile mai mari, numărul ocupanților se putea ridica la treizeci sau patruzeci, incluzând constelații familiale extinse, împreună cu suita lor și un număr mult mai mare de sclavi.

Viața de familie era consacrată și perpetuată prin căsătorie, dar aceasta avea mai multe nuanțe. În epoca vikingilor, căsătoria era în primul rând mai degrabă un contract între familii decât între persoane individuale. Ea reprezenta un mijloc prin care se formau și se adaptau structurile de rudenie, identitățile și ierarhiile sociale și politice. Accentul cădea atât pe relațiile atent planificate, cât și pe legăturile de sânge; într-adevăr, prima categorie poate să fi avut mai multă importanță decât cea din urmă. O căsătorie favorabilă, de pildă, era esențială nu numai pentru asigurarea statutului social și politic al persoanelor și al rudelor acestora, ci și, în unele cazuri, pentru asigurarea supraviețuirii în perioadele de conflict. Bărbații foloseau o varietate de strategii pentru a pune mâna pe partenere de căsătorie care să le permită să domine chestiunile legate de diplomația familiei. Acestea, la rândul lor, sugerează relațiile din interiorul gospodăriei, din politică și din zona conflictelor.

Negocierile erau manevre complexe, iar fetele se puteau logodi de timpuriu, începând de la treisprezece ani, deși căsătoria era adesea amânată până când viitoarea mireasă împlinea șaisprezece ani. În *Saga lui Gunnlaug Limbă-de-Șarpe*, o anume Jófríd este deja văduvă când se căsătorește cu Thorsteinn la vârsta de optsprezece ani. Nu era nimic neobișnuit în asta. Bărbații erau adesea mult mai în vârstă

când se căsătoreau, ceea ce însemna că, în timp, multe femei deveneau văduve și se recăsătoreau. Femeile își păstrau propriile drepturi funciare în căsătorie. *Mundr*, zestrea sau prețul miresei, nu era plătit de familia miresei, ci de cea a mirelui. În *Saga Confederaților*, un tată se plânge că niciuna dintre fiicele lui nu este căsătorită încă deoarece niciun bărbat nu este suficient de bogat pentru a și le permite.

Toate aceste rețele deveneau cu atât mai alambicate și mai încărcate cu potențiale consecințe cu cât persoana urca mai mult în ierarhia socială. La aceste niveluri superioare, căsătoriile erau în primul rând alianțe familiale – pârghii și garanții în strategiile de putere menite să promoveze interesele pe termen lung ale elitelor. Obiceiurile reale ale căsătoriei par, de asemenea, să fi variat în practică de la un strat social la altul, iar ceea ce nobilimea considera corespunzător putea să difere mult de felul în care se făceau lucrurile „la țară". Poemul eddic *Cântul lui Rig* descrie o nuntă elaborată a unor persoane de rang înalt, cu așternuturi fine și mult fast. La cealaltă extremă, un episod din *Saga lui Egil Skalla-Grímsson* relatează cum un fermier o cumpără pe fiica altuia pentru o uncie de aur „într-un soi de căsătorie"; nu e greu să ne imaginăm restul.

Divorțul nu era neobișnuit, iar o femeie putea iniția procedura întocmai ca un bărbat. Putea invoca o varietate de motive, inclusiv simpla nemulțumire, toate puternic în favoarea ei. În *Saga lui Njál*, o femeie își părăsește soțul din cauza impotenței sale, care era considerată motiv oficial de divorț. În *Saga lui Gísli*, o femeie amenință cu divorțul atunci când soțul se opune adulterului ei. Sărăcia extremă, vina soțului pentru că nu-și întreținea familia erau, de asemenea, motive suficiente. Violența domestică apare și ea semnificativ în cererile de divorț, deși severitatea rănilor citate în astfel de cazuri este atât de mare, încât se pare că pragul de toleranță față de agresiunea masculină era ridicat.

De importanță primordială este faptul că, în epoca vikingilor, căsătoriile puteau fi poligame. Existența acestei practici s-a dovedit controversată în mediul academic, ceea ce este derutant, deoarece dovezile sunt puternice. Probabil că

acest lucru indică din nou persistența stereotipului, ceea ce sugerează tipul de epocă a vikingilor pe care oamenii sunt pregătiți (sau nu) să-l accepte. Există trimiteri la bărbați cu mai multe soții în relatările directe ale călătorilor arabi care i-au întâlnit pe vikingi în Rusia în secolul al X-lea. Peste o sută de ani mai târziu, în jurul anului 1070, clericul german Adam din Bremen a scris despre suedezi că „un bărbat, după mijloacele sale, are două sau trei sau mai multe femei deodată, iar bărbații bogați și prinții, un număr nelimitat". Mai devreme, în aceeași lucrare, povestește despre necazurile prietenului său, regele Danemarcei, care fusese condamnat deoarece se căsătorise cu verișoara sa, spunând că la scurt timp după aceea „și-a luat alte soții și concubine, apoi iarăși încă pe altele". Acestea sunt informații directe despre un bărbat pe care Adam l-a cunoscut. Este semnificativ faptul că astfel de surse par să facă distincția între soții și concubine.

De asemenea, poligamia se regăsește într-o oarecare măsură în corpusul nordic vechi. Poemul eddic despre Helgi Hiovardsson începe cu un prolog care le descrie pe cele patru soții ale unui rege. În *Saga Regelui Harald Păr-Frumos* citim că el „a avut multe soții" într-un pasaj care continuă să le numească pe trei dintre ele. Se mai precizează că una dintre căsătoriile sale a adus cu sine stipulația „că și-a dat la o parte nouă dintre soții". Un verset skaldic pomenește diferitele districte din Norvegia din care proveneau aceste femei, iar capitolele anterioare arată limpede că regele avea concubine pe lângă soțiile sale. În *Saga lui Harald Sigurdsson* există, de asemenea, o scurtă mențiune despre regele care și-a luat o a doua soție.

Poligamia este într-adevăr destul de lipsită de ambiguitate în sursele juridice islandeze, continuând până în perioada creștină (și nicidecum nu ar fi putut fi o inovație introdusă de Biserică). Un proclamator al legii era căsătorit simultan cu o femeie și cu fiica ei. Papa a fost forțat să scrie de două ori clerului islandez, protestând împotriva acestei practici (și de către cler, printre alții). Până în anii 1400, preoții erau îngropați cu mai multe soții și copii, cum se întâmplă, de exemplu, la Skríðuklaustur. Instituția era cunoscută eufemistic

drept *bi-fruar*, ceea ce se traduce aproximativ prin „soții pe lângă”. Doi episcopi islandezi au fost în cele din urmă canonizați în parte pentru că fuseseră singurii clerici rămași celibatari în întreaga țară. Căsătoria a fost întotdeauna supusă controlului ca instrument principal al puterii, motiv pentru care poligamia a durat mai mult în rândul clasei conducătoare decât în rândul populației.

Corpusul de inscripții runice în piatră din epoca târzie a vikingilor din centrul Suediei include multe texte care menționează relațiile conjugale, dar aproape niciunul în care să fie numită mai mult de o soție. Acest lucru nu este atât de contradictoriu pe cât pare. În primul rând, este clar că aceste căsătorii poligame aveau aproape întotdeauna ierarhii interne de statut relativ între soții și nu este deloc sigur că altcineva în afară de „prima soție” ar fi numită în inscripții care au adesea de-a face cu moșteniri și revendicări de terenuri. În al doilea rând, și cel mai important, pietrele suedeze datează aproape toate din secolul al XI-lea, de la sfârșitul epocii vikingilor, și au de obicei un context creștin clar. Având în vedere că Biserica respingea acerb poligamia, ar fi surprinzător ca pietrele să menționeze *de fapt* astfel de relații. Există două excepții: cea de la Uppinge, în Södermanland, și cea de la Bräcksta, în Uppland, ambele având inscripții care menționează două soții ale aceluiași bărbat. De asemenea, pe pietrele din Suedia centrală sunt menționați numeroși frați vitregi, probabil cu descendență mixtă, fapt combinat cu obiceiul de a avea mai mulți sponsori din familie pentru un singur monument. Acest lucru contrastează cu inscripțiile din sudul Suediei, care s-a convertit mult mai devreme și unde doar sponsorii unici sunt norma.

În afara căsătoriei și a preludiului său sub forma logodnei, concubinajul oferea un alt tip de relație formală. Instituția aceasta era importantă în contextul politicii de gen și includea mai multe categorii de acorduri prin contract verbal, fiecare cu propriul vocabular. Ele constau în legături aranjate în scopul de a conecta familii puternice, de a întări conexiunile politice sau de a ajusta rețelele complexe de obligații reciproce care erau esențiale în viața nordică publică. Alte tipuri de relații de

acest soi se limitau în esență la compania sexuală; câteva implicau legături de afecțiune autentică încă de la începuturile lor (sau le dobândeau pe parcurs).

Femeile din epoca vikingilor nu inițiau sau conduceau oficial aceste relații, deși uneori se poate să fi fost un mijloc prin care atașamentele emoționale puteau fi modelate împreună cu un anumit grad de sancțiune socială, în afara a ceea ce ocazional trebuie să fi fost căsătorii lipsite de dragoste. Cu toate acestea, în codurile juridice este clar că bărbații (care făceau legile) își atribuiau rolul dominant în astfel de aranjamente. În plus, o femeie care devenea concubină renunța astfel la dreptul de a obține o zestre pentru familia ei, în sensul că nu se mărita, ci acum era „promisă".

Este important faptul că un bărbat putea avea mai mult de o concubină, pe lângă mai multe soții, toate în același timp. Indiferent de statut, fiecare dintre femeile implicate era legată de un singur bărbat. În măsura în care ne putem baza pe ele, saga de familie includ și câteva dintre aceste relații. În *Saga poporului din Laxardal*, un bărbat căsătorit cumpără o sclavă pentru a-și împărți patul cu ea drept concubină. În *Saga Poporului din Vatnsdal*, un alt bărbat căsătorit are în mod clar o relație sexuală oficializată cu o concubină, care mai târziu îi naște un copil. În *Saga lui Njál*, relația extraconjugală anterioară a personajului omonim este recunoscută în mod deschis în fața soției sale, implicând din nou existența unui copil provenit din acea uniune.

Concubinajul putea fi impus împotriva voinței unei femei, deși acest lucru era practic ilegal. Există cazuri în care conducătorii locali fie le răpeau pe fiicele arendașilor lor, fie nu le dădeau acestora de ales și ei trebuiau să-și dea femeile pe mâna lor. Acestea erau de obicei ținute captive o vreme și apoi eliberate. Există sugestii cum că acesta era un joc al puterii din partea elitelor, un fel de escrocherie mafiotă, sau chiar că arendașii încercau să le intre în grații (există cazuri fără echivoc în care țăranii își ofereau fiicele regilor). De asemenea, există dovezi poetice că această practică ar fi putut avea de-a face cu ritualurile de fertilitate pentru care stăpânul era responsabil ca intermediar divin. Adevărul se poate să fi fost

undeva la mijloc sau variabil, dar, în orice caz, nu ținea cont de consimțământul femeii. Cuvântul generalizat din acea perioadă pentru concubină, *frilla*, a continuat să fie folosit până în timpurile moderne ca termen peiorativ ce sugerează aventuri sexuale ocazionale, promiscuitate sau de-a dreptul chiar prostituție, toate în termeni definiți de bărbați.

Sclavele puteau fi, de asemenea, concubine, care se ridicau (deși poate nu cu mult) deasupra abuzului sexual care însoțea adesea condiția lor mizerabilă. Saga menționează câteva care au reușit să se folosească de astfel de relații ca o scară către o viață mai bună, cum ar fi nobila irlandeză Melkorka, care, în *Saga Poporului din Laxardal*, este capturată în timpul unei incursiuni și înrobită, și care apoi se căsătorește în Islanda. În *Beowulf*, chiar și impunătoarea regină daneză Wealhtheow, stăpâna marii săli Heorot, are întotdeauna în urmă o istorie foarte diferită, aceea de prizonieră de război: unii au sugerat că numele ei ar însemna „sclav străin".

Pe lângă căsătorie și concubinaj, cu impactul lor asupra rudeniei prin conexiune, a existat și o altă componentă a rețelei sociale în Scandinavia din epoca vikingilor, care în sursele scrise de mai târziu este numită *vinátta*. Însemnând „prietenie", avea conotații subtil diferite față de conceptul nostru modern. Termenul nordic *vinr*, „prieteni" (limbile moderne scandinave îi au pe *venner* și *vänner*), combină gradul de apropiere al „fraților de arme" cu aceleași feluri de conexiuni complexe, precum legăturile sociale de rudenie. În acest sens deosebit, mecanica și impactul social al prieteniei reies cel mai clar începând cu secolul al X-lea, dar codurile sale fundamentale pot fi observate și la începutul epocii vikingilor. Acestea erau rețele masculine, însă exista și un echivalent feminin. La rândul lor, femeile puteau recurge la sistemele de sprijin printre „prietenele" lor.

Prietenia între vikingi a fost încă un alt mijloc de structurare a ajutorului reciproc, în cadrul unor comunități care altminteri nu aveau garanții pe deplin certe de siguranță și sprijin. Suprapunerea rețelelor sociale era cheia unei societăți (relativ) pașnice. Prietenia era cimentată prin

dăruirea de cadouri, precum între lord și suita sa, cu obligația legală de reciprocitate.

Un element-cheie al acestor relații (pentru bărbați) era protecția reciprocă, nu doar fizică, în luptă, ci și în sensul purtării de grijă prietenilor. Aceasta putea include sprijin în procedurile judiciare, dar și în dinamica complexă a războiului. Un bărbat putea fi legat de un lord prin jurăminte de loialitate, lumea violenței obligatorii care domina cultura sălii. Cu toate acestea, dacă prietenul unui bărbat era văzut într-o oaste inamică înainte de a se alătura bătăliei, există referiri la negocierea armistițiilor pentru a evita problema delicată a forțării „prietenilor" să se lupte unii cu alții și a supunerii loialităților relative unui test, ceea ce nu ar fi fost în avantajul nimănui. Acest fapt, la rândul său, era legat de sistemele de prietenie formală între căpetenii și regi și chiar zei.

Familiile, indiferent de componența lor, presupun viața de familie și scena sa, gospodăria. Unitatea de bază a așezărilor din Scandinavia în epoca vikingilor era ferma, *garðr* sau *gård*, un concept familiar care denotă un loc împrejmuit, locuit. Aici se întâmpla (aproape) totul în ciclul vieții rurale, care diferă foarte puțin de cel din secolele următoare. Câteva din poemele eddice păstrează chiar și un fel de filozofie domestică, o serie de aforisme despre cum trebuie omul să trăiască. Din *Cântecul Celui înalt*:

> Lângă foc se bea bere,
> pe gheață se patinează;
> cumpără o iapă suplă
> și o lamă neșlefuită –
> îngrașă calul acasă,
> dar câinele la un vecin.

Exista o clădire centrală, fie o casă lungă dreptunghiulară, fie o structură mai scurtă, cel mai probabil construită din lemn. Acoperișul era susținut de stâlpi verticali care formau trei coridoare în interior, iar pereții erau realizați din panouri din

nuiele acoperite cu lut. Lemn era din belșug, iar unii oameni mai bogați își făceau pereții din scânduri, fie montate orizontal între stâlpii verticali, fie sprijinindu-se vertical pe traverse. Dacă se găsea, piatra putea fi folosită ca fundație pentru un perete de lemn, izolând lemnul de umezeala solului. În zonele cu climă mai aspră, izolația era o problemă, iar pereții erau mai groși, cu interior de piatră și acoperiți din plin cu straturi de iarbă, care se puteau extinde la acoperiș. Scoarța de copac putea fi și ea folosită ca protecție împotriva intemperiilor, chiar și sub acoperișurile de paie. Cei care dispuneau cu adevărat de resurse puteau acoperi marea sală cu mii de șindrile de lemn.

Cele mai multe activități domestice aveau loc în acest spațiu comun: luatul mesei, dormitul și munca meșteșugărească din casă. Interiorul putea fi ușor transformat dând așternuturile, păturile și lucrurile repede la o parte. Dacă era nevoie de un loc în plus, probabil că aveau vreun taburet la dispoziție. Bunurile erau depozitate în cutii și cufere, încuiate pentru siguranță (lacătele sunt o descoperire uzuală în săpături), sau în saci. Carnea și ierburile erau uscate pe acoperiș, afumate deasupra focului. Lucrurile de orice soi puteau fi depozitate pe platforme construite în căpriori – nu era un al doilea etaj ca atare, ci un loc util pentru a depozita obiecte. Produsele alimentare erau îndesate și adesea păstrate în butoaie.

„Sufrageria” centrală a clădirilor casnice, fie că era încăperea spațioasă a unei săli, fie zona mai înghesuită a unei colibe mai mici sau a unei case urbane, era slab luminată chiar și în timpul zilei. Iluminarea se făcea prin ușă, în cazuri foarte rare printr-o fereastră mică acoperită cu piele sau cu obloane sau sub forma unei raze de lumină ce pătrundea printr-un orificiu pentru fum. Se foloseau lămpi cu ulei făcute din lut, piatră sau metal, așezate pe o suprafață plană sau fixate în pereți, flacăra lor oferind o lumină blândă. Principala sursă de lumină și căldură era vatra centrală, înconjurată de pietre zdravene pentru a preveni accidentele cauzate de scântei, focul reprezentând un pericol major pentru toate clădirile din lemn.

Seara, vatra era centrul comunității. Acesta era principalul

spațiu pentru gătit în care se preparau toate mesele, fie în vase de lut așezate direct în jar, pe grătar sau prăjite în tigăi de fier, fie suspendate deasupra focului în cazane pe lanțuri sau picioare. Vasele ceramice erau în cea mai mare parte foarte simple, dar unii foloseau articole slave din lut negru, de calitate mai ridicată. O casă mai înstărită putea avea unul sau două vase ceramice de pe continent, în special din Germania, care ajunseseră la ei pe uscat prin granița daneză. Printre acestea se numărau ulcioare smălțuite, castroane, un fel de site și chiar un tip de ceramică din Renania împodobită cu foiță argintie care strălucea, mai ales când era udă.

Masa se lua în jurul flăcărilor îmbietoare. Când vine vorba de cultura alimentară a vikingilor, oarecum încă părem fixați pe scenele de tavernă ale filmelor medievale, în care toată lumea răcnește beată sau râde cu poftă și sfâșie bucăți de carne cu dinții în timp ce o bătaie izbucnește în fundal. Realitatea era foarte diferită și includea o bucătărie variată și sofisticată.

Manierele erau respectate la masă. Toți cei din lumea vikingilor purtau un cuțit de buzunar: un mic obiect utilitar pentru nevoile de zi cu zi, în special pentru mâncare. De-a dreptul omniprezente, se găsesc în aproape fiecare mormânt, unele mai bogat ornamentate, dar toate servind aceluiași scop practic. La fel de importantă precum cuțitul era piatra de ascuțit. S-au descoperit mii de mici dreptunghiuri din piatră, adesea cu o buclă pentru a fi atârnate. Multe aveau doar rol practic, dar unele erau făcute din ardezie multicoloră, aleasă pentru frumusețea sa funcțională. Indiferent de aspect, au rămas o parte esențială a setului de unelte cotidiene.

Furculițele mari pentru carne erau folosite pentru servirea mâncării din ceaune și alte vase mari de gătit, dar furculițele mici, individuale, nu existau. Lingurile și polonicele erau realizate din lemn sau corn, adesea decorate, iar mare parte din mâncare era cel puțin semilichidă, sub forma unor supe și tocane groase sau terciuri.

În gospodăriile simple, mâncarea era servită în boluri de lemn sau pe platouri. Vesela de calitate mai bună era făcută la strung, rezultând o suprafață netedă cu o granulație plăcută;

piețele făceau un comerț înfloritor cu astfel de produse, care erau fabricate de specialiști cu echipamente pe măsură. O alternativă mai rudimentară era vasul din lemn sculptat sau scobit manual, brut, dar folositor, și poate având propriul său farmec. Farfuriile de lemn și suprafețele de tăiat erau obișnuite chiar și în gospodăriile cu statut superior, deși poate erau decorate. Foarte puțini aveau vase din metal. Pentru unele mese, pâinea putea fi folosită eficient ca farfurie, absorbind mâncarea pusă în ea înainte de a fi consumată.

S-a scris o întreagă teză de doctorat doar despre pâinea vikingilor. Tocmai aceste detalii ale vieții de zi cu zi ne dezvăluie cu adevărat cât de vie era lumea lor. Cunoaștem cel puțin nouă tipuri distincte de pâine din mormintele și așezările din toată Suedia centrală, dar mai ales din mormintele de la Birka: pâini dreptunghiulare coapte în formă, pâini rotunde înșirate pe un fir subțire, chifle ovale, pâini plate subțiri, moi și pliabile, coapte într-o tigaie circulară, mai degrabă ca un fel de tortilla nordică de umplut. Roți subțiri de pâine uscată, crocantă, cu o gaură în centru, astfel încât să poată fi agățate pentru depozitare (le puteți cumpăra încă în toată Scandinavia astăzi), cel puțin două tipuri diferite de biscuiți, bile mici de aluat prăjit și gustări crocante în formă de opt, care se aseamănă cu covrigeii, în special cu covrigii suedezi numiți *kringlor*. Vikingii își făceau pâinea cu orz decorticat și ovăz, uneori și cu grâu pentru formele mai subțiri și foarte rar cu secară.

Pâinea era realizată în modurile cunoscute, toate depistate în cultura materială a coacerii. Cerealele erau măcinate în făină între pietre rotative, aluatul era frământat în jgheaburi de lemn, apoi rulat și turtit. Pâinea era întinsă manual și pusă în forme. Unele pâini erau crestate deasupra (s-au găsit instrumentele de fier cu care se făceau modele). Aluatul putea fi opărit în apă clocotită, prăjit în tigăi cu mâner lung sau copt în cuptoare de lut. Putem vedea chiar de câte ori erau întoarse diferitele pâini și prăjituri și dacă vikingii le preferau moi și pufoase sau uscate și crocante. Cel puțin o parte din pâini par să fi fost aromatizate cu ierburi sau cu semințe presărate deasupra pentru decor și gust. Însă nu știm încă cât de tipic era

acest lucru: era pâinea de la Birka faimoasă în toată lumea, aveai parte cam de același soi oriunde sau fiecare regiune avea propriile tradiții?

Carnea era o parte comună a regimului alimentar, judecând după resturile de oase cu urme caracteristice de măcelărie găsite în haznale și gropile pentru foc. Vikingii consumau carne de oaie, capră, vită și se pare că le plăcea mai ales carnea de porc. Călătorii arabi din Orient au remarcat cât de mult iubeau scandinavii acest fel de carne. La urma urmei, asta se servea eroilor decedați în Valhöll. Vikingii creșteau găini atât pentru ouă, cât și pentru carne, și vânau rațe, gâște și alte păsări de baltă. Au fost descoperite țepușe înguste pentru carne, care arată că pentru cină se prepara un fel de kebab. Existau versiuni mai lungi, asemănătoare cu un fel de sulițe pentru carne, care erau folosite la frigerea bucăților mari. Carnea de elan și ren oferea o mulțime de proteine gustoase, iar carnea de mistreț era și ea apreciată. Mamiferele marine, cum ar fi focile și balenele, constituiau un adaos hrănitor. Vikingii pescuiau multe feluri de pești de apă dulce, dar și specii de adâncime. Cultivau verdețuri în grădinile lor și le foloseau pentru aromatizarea alimentelor de tot felul. Creșteau albine pentru miere. Produsele lactate de la vaci, oi și capre includ brânzeturi, zer și produse fermentate care puteau fi, de asemenea, folosite ca alternativă la sare pentru păstrarea cărnii pe timpul iernii. Vikingii consumau deliciosul produs acidolactic numit *skyr*, popular și astăzi în Islanda ca un soi de gustare asemănătoare iaurtului, acrișoară, dar cu o ușoară dulceață (încercați-l dacă îl găsiți). Fructele de pădure erau disponibile la scară largă și erau culese din pădure (adăugați-le în *skyr*!), la fel și ciupercile și tuberculii.

Din păcate, știm foarte puțin despre ce anume făceau vikingii cu toată această abundență. Nu există rețete scrise cu rune, dar varietatea de mâncare disponibilă sugerează că scandinavii erau la fel de creativi în bucătărie precum în alte domenii. Având în vedere afluxul de comercianți străini și alte influențe din străinătate care s-au intensificat în timpul epocii vikingilor, nu există niciun motiv să presupunem că acest lucru nu includea obiceiurile alimentare. Probabil că existau

feluri „etnice” de mâncare disponibile cel puțin în târguri și poate că erau aduse apoi în mediul rural, dacă oamenii aveau poftă de o schimbare. De asemenea, ne imaginăm că un slujitor străin de la fermă putea aduce o contribuție inovatoare în jurul focului de gătit, poate tânjind după arome familiare.

Toate acestea erau însoțite de bere și mied făcut cu miere. Ambele se beau din cornuri sau din vase din piele sau lemn. Obiceiul dicta uneori ca acestea să fie golite dintr-o singură dușcă, dar există și multe referiri scrise despre trecerea unui corn din mână în mână. Poate ca un răspuns iritat la vederea binecuvântării creștine, la sfârșitul epocii vikingilor există descrieri ale unor oameni care făceau semnul ciocanului lui Thor deasupra cupei înainte de a bea.

Alternativele mai slabe erau laptele și, poate, apa de izvor, dacă era disponibilă. La ocazii speciale, se poate să se fi băut *beor*, nu chiar bere, așa cum sugerează numele, ci aparent un fel de amestec dulce, ca un vin fructat, consumat din cupe mici. Unele băuturi erau cu siguranță foarte tari. Călătorii din Califat i-au observat pe vikingi bând ceva care a fost redat în arabă ca *nabīdh*, clar alcoolic, dar de natură incertă. Oamenii începeau să se amețească după o cupă sau două. La funeraliile unei căpetenii, care poate să fi fost o ocazie excepțională din multe puncte de vedere, un astfel de vizitator i-a văzut pe oameni bând zdravăn timp de zece zile și a remarcat că uneori *mureau* astfel, cu o cupă în mână. Nu pare să fi fost o exagerare.

Vinul era cu siguranță cunoscut în rândul elitelor, așa cum fusese încă din vremea romană. Deși marfă de import, era atât scump, cât și rar întâlnit. În mormintele cele mai bogate au fost găsite pahare delicate aduse (sau furate) din Francia și din alte părți ale continentului. Uneori erau reparate cu minuțiozitate cu cleme de metal, indicând cât de apreciate erau, nu numai în sine, ci și ca simboluri ale statutului oamenilor care își permiteau să bea vin și să cumpere recipientele pentru acesta. Vasele repsective aveau formă conică și, prin urmare, nu puteau fi așezate pe masă. Uneori, acest lucru a fost interpretat ca însemnând că până și vinul era băut dintr-o singură înghițitură, ca berea, dar, mai probabil, paharele erau fie ținute în mod constant (și ostentativ?) în mână, fie așezate într-

un fel de suport de lemn – un alt indiciu cu privire la etichetă. Erau puțin mai mici decât un pahar de vin obișnuit de astăzi, spre deosebire de unele exemple serioase din perioada migrațiilor, care conțineau mai mult de jumătate de sticlă din vremurile moderne.

Viziunea vikingilor despre băutură atingea apogeul în viața de apoi, așa cum se vede din descrierea paradisului Valhöll, palatul războinicilor nemuritori al lui Odin. În poemul eddic *Cântul lui Grímnir*, *einherjarii*, așa cum sunt numiți decedații, sunt serviți cu bere din cornuri purtate de walkirii. Însă gazda care prezidează banchetul nocturn al celor uciși nici măcar nu trebuie să mănânce: „Numai cu vin trăiește Odin, gloriosul armelor". În manierele de la masă ale conducătorului zeilor găsim fantezia supremă a vikingilor despre apogeul luxului.

Consumul de mâncare și băutură era urmat în scurt timp de alte nevoi (poate mai puțin în Valhöll). În mediul rural, natura asigura propriile toalete în aer liber, dar în cadrul așezărilor, existau de obicei latrine sub forma unor gropi adânci în vecinătatea caselor. În mediul urban, acestea se găseau în curțile din spate. Adesea înconjurate cu răchită pentru stabilitate, aveau uneori un băț sau – opțiunea supremă – chiar o scândură găurită pe care te așezai. Când erau aproape pline, gropile erau pur și simplu umplute și astupate, iar una nouă era săpată în apropiere. Acestea se numără printre elementele vieții medievale timpurii cel mai nesuferit de excavat, mai ales dacă pământul este îmbibat de apă, păstrând astfel tot conținutul latrinelor în stare imaculată, încă umed, cu buchetul original. Am petrecut odată o săptămână mizerabilă încercând să-mi țin respirația în timp ce săpam la baza unei latrine din York. Înăuntru se aflau grămezi de mușchi folosite pe post de hârtie igienică, bucăți de pânză, care erau echivalentul vikingilor pentru absorbante, și, ocazional, tot felul de alte obiecte pe care oamenii le-au scăpat în timp ce erau antrenați în alte acțiuni, dar au hotărât să nu le recupereze. Latrinele sunt, de asemenea, visul unui arheolog de mediu: coporlitele (fecalele conservate) pot fi testate pentru paraziți intestinali, reconstruind astfel flora și sănătatea intestinală din epoca vikingilor; resturile de semințe, proteine

și alte resturi alimentare ne oferă indicii despre dieta lor.

După luarea mesei, în timp ce unii se furișau discret afară, alții se foloseau de lumina focului pentru a îndeplini treburile casnice care nu necesitau vedere de aproape și, bineînțeles, stăteau de vorbă. Existau și jocuri de societate, cum ar fi *hnefatafl*, în care scopul era capturarea regelui prin manevre strategice cu piese din os, corn sau sticlă. Vatra era și scena povestirilor, atât în casele modeste ale țăranilor, cât și în teatrul skaldic al marilor săli. S-au găsit ocazional instrumente muzicale, printre care fluiere din lemn extrem de rudimentare și tuburi sau uneori barele unor lire cu coarde – acordurile acestora ar fi însoțit recitările de versuri.

Copiii alergau și se jucau, așa cum au făcut dintotdeauna, și s-au găsit jucării în mai multe situri: cai miniaturali din lemn, unul dintre ei cu roți, bărci din lemn (mai multe, așa că trebuie să fi fost populare), mingi făcute din cârpe, dar și niște măști monstruoase din pânză și piele. Este însă posibil ca acestea din urmă să fi avut un scop ritualic. Există chiar și săbii și alte arme, realizate din lemn și reduse ca dimensiune, potrivite pentru mâinile mici, dar urmând același tipar precum versiunile din acea perioadă pentru adulți. Cu alte cuvinte, copiii doreau săbii care să semene cu cele pe care le aveau *faðir* (tatăl) sau poate chiar *móðir* (mama). În Lund, sudul Suediei, arheologii au găsit chiar fragmente din secolul al XI-lea ale unui scaun de fag pe mărimea unui copil, cu o bară de lemn care putea fi fixată în față pentru a-l împiedica pe micul viking să scape. Este cea mai timpurie piesă de mobilier pentru copii care s-a păstrat în Europa.

Aceste încăperi erau, de asemenea, foarte pline de fum. Știm acest lucru mai ales din descrierile din saga, care probabil se refereau la săli medievale cu aceleași condiții interioare. În *Saga lui Hrólf Kraki*, de exemplu, o femeie trebuie să părăsească urgent sala, iar o prietenă îi scuză comportamentul spunând că i se făcuse rău de la fumul vetrei; asta nu surprinde pe nimeni. În mod clar, aerul proaspăt devenea o necesitate pentru toată lumea la un moment dat al serii.

Când venea vremea de culcare, ușa exterioară era zăvorâtă sau încuiată pentru siguranță. În casele modeste, oamenii

dormeau pur și simplu la comun pe bănci sau se înghesuiau lângă vatră, înfofoliți în pături. Sălile mai mari erau prevăzute cu paravane care ofereau intimitate. Existau chiar și paturi. Acestea erau destul de scurte după standardele moderne, deși oamenii din epoca vikingilor erau de statură medie în comparație cu europenii de astăzi. Paturile lor erau probabil mai degrabă făcute pentru a sta așezat, susținut de perne și cuverturi. În alcovurile de dormit ale caselor islandeze de mai târziu, oamenii dormeau așezați sau pe o parte, cu picioarele ridicate. În mormintele celor bogați s-au găsit perne și pilote umplute cu puf, care oferă o căldură minunată în timpul iernii. S-au găsit pene de găină și corb și, în așternuturile celor mai înalte elite, chiar și de bufniță. Într-un mormânt de rang înalt din secolul al X-lea din Mammen, în Danemarca, se afla o pernă specială cu o adâncitură în centru, dar avea umplutură suplimentară pe fiecare parte. Aceasta se putea plia în jurul gâtului și al umerilor pentru confort.

Dimineața, cei mai mulți oameni se spălau rapid într-unul dintre numeroasele castroane sau ligheane aflate în preajmă și își pieptănau părul: nici pomeneală de legendele vikingilor neîngrijiți. Arheologia indică un respect relativ ridicat pentru igiena personală. În special pieptenii erau universali, făcuți din os sau corn și păstrați într-o cutie specială pentru a le proteja dinții fini. Erau de multe forme și dimensiuni, adesea bogat ornamentați, iar fabricarea lor constituia o industrie majoră, care alimenta comerțul la distanță cu materii prime. Un specialist în aceste obiecte merge chiar mai departe, plasând designul, fabricarea și utilizarea lor în centrul a ceea ce el numește „stilul de viață al vikingilor". De asemenea, pieptenii au dat naștere unui bogat simbolism, fiind folosiți pentru a reprezenta persoana și prezența acesteia. Descoperirile unor cutii pentru piepteni sparte în mod intenționat, îngropate în orificiile pentru stâlpii de susținere ai clădirilor militare, sugerează un legământ de a rămâne pe loc: „Aici mă aflu".

Un cronicar din Oxfordshire citat adesea, care scria în jurul anului 1220, dar lucra cu surse mai vechi, a consemnat că bărbații vikingii care soseau în Anglia își pieptănau părul în

fiecare zi, se spălau o dată pe săptămână, își schimbau în mod regulat hainele și „atrăgeau atenția asupra lor prin multe astfel de capricii frivole” – un comportament atât de uimitor, încât englezoaicele îi preferau soților lor. Chiar și rarele imagini tridimensionale ale bărbaților din epoca vikingilor care au supraviețuit, cum ar fi faimosul portret sculptat în corn de la Sigtuna din Suedia, înfățișează mustăți răsucite cu grijă și păr lung frumos ondulat pe gât. Alte reprezentări îi înfățișează pe bărbați cu părul până la umeri, pieptănat drept și bărbi atât scurte, cât și aranjate într-un cioc. Există un exemplu de *dreadlocks* și bărbi lungi. În Orient, un comandant scandinav din Bizanț a fost descris ca având capul ras, cu excepția a două șuvițe lungi pe lângă urechi, înfățișarea sa fiind completată de un cercel mare de cornalină.

Părul femeilor este adesea descris într-un mod standard în artă: purtat lung și prins la spate într-o coadă lejeră. În unele cazuri, părul le ajunge aproape până la călcâie. Ocazional avem imagini care înfățișează femeile mai degrabă din față decât din profil și pare că părul este adus în față din ambele părți în cozi voluminoase. Există și alte reprezentări în care observăm cărări pe mijloc și părul prins la spate într-un coc strâns. Ceea ce au în comun toate aceste coafuri este că sunt atât meticuloase, cât și intenționate.

Îngrijirea personală nu se oprea aici. Când un soldat-diplomat arab pe nume Aḥmad ibn Faḍlān i-a întâlnit pe vikingi pe Volga în 922, el a remarcat cum „fiecare bărbat, de la vârful degetelor de la picioare până-n gât, este acoperit cu linii de culoare verde închis, desene și altele asemenea”. Cu siguranță că descria tatuajele, aparent universale (*fiecare* bărbat) și prezente pe tot corpul. Acesta este un context estic, dar grupul călătorise acolo din Scandinavia.

Unii bărbați își pileau dinții. Cercetările asupra cimitirelor din epoca vikingilor au dus la o descoperire remarcabilă conform căreia 5-10% dintre bărbați, majoritatea decedați înainte de a împlini patruzeci de ani, aveau modificări dentare. Acestea constau în șanțuri cu profil în V săpate în smalțul dinților din față, formând linii orizontale și, uneori, zigzaguri. Unii bărbați aveau o singură linie, alții mai multe, uneori pe

același dinte. Șanțurile erau probabil colorate cu rășină, vizibile ca niște linii roșii pe dinți. Ar fi fost ceva de speriat să vezi un rânjet de viking.

7. Modificări dentare. Șanțuri orizontale pilite în smalțul dinților din față ai unui bărbat din epoca vikingilor; exemplu din Vannhög, Suedia. (Fotografie folosită prin amabilitatea © Staffan Hyll/Carolina Ahlström Arcini)

Modificările dentare par să fi fost un atribut exclusiv masculin și, în plus, erau limitate la locuri specifice: porturile comerciale, popasurile de pe traseul rețelelor de călătorie ale lumii vikingilor și zonele litorale. Cu alte cuvinte, bărbații care își pileau dinții aparțineau acelei părți a comunității din epoca vikingilor care trăia în mișcare. Practica a continuat cel puțin două secole; bărbații își pileau dinții în diferite modele și în ocazii succesive. Aceasta era o formă de artă corporală care putea fi modificată în timp. Nu putem decât să speculăm ceea ce a *însemnat*, dar pare probabil că modificarea dentară reflecta oarecum un anumit stil de viață și, poate, realizările din cadrul acesteia. Asta ne duce cu gândul la tatuajele tradiționale ale marinarilor din vremuri mai recente, cu variațiuni în funcție de mările pe care le-au străbătut, cu stiluri și motive legate de timpul petrecut în anumite porturi și așa

mai departe. Sau poate că șanțurile pilite indicau altceva? Un însemn de rang, de inițiere sau de apartenență la un grup sau poate chiar numărul de inamici uciși? Este greu să nu fim tentați de noțiunea că aceste semne se referă într-un fel la adevărata viață „a vikingilor", în sensul strict al termenului. Avem puține motive să presupunem că pilirea dinților transmitea întotdeauna aceleași semnale. S-ar putea să fi existat multe variații subtile de semnificație care acum sunt indescifrabile pentru noi, dar care cândva erau ușor de înțeles pentru cunoscători.

În cele din urmă, avem o singură referire la cosmeticele faciale în scrierile lui Ibrāhīm ibn Ya'qub, un drumeț evreu din Spania care a făcut o călătorie memorabilă în centrul comercial Hedeby din Danemarca. Aflându-se acolo în anii 960, el a observat că „există și un machiaj nefiresc pentru ochi. Când este folosit, sporește atât frumusețea bărbaților, cât și a femeilor și nu dispare niciodată". Nu cunoaștem mai multe, nu știm dacă aceasta a fost doar o modă daneză sau a fost mai răspândită, dar imaginația mea este atinsă de o descriere atât de diferită despre vikingii despre care am învățat cândva.

Dacă răsfoiți paginile oricărei cărți bine ilustrate despre vikingi sau vizitați un târg festivalier care recreează vremurile medievale timpurii, ar fi ușor să credeți că îmbrăcămintea și moda epocii ne sunt foarte cunoscute. Această noțiune este pusă puternic sub semnul întrebării de două descoperiri făcute cu detectorul de metale în Danemarca în 2012 și 2014.

Prima descoperire a fost făcută la Hårby, lângă Roskilde, la sfârșitul lunii decembrie, în pământul înghețat: o mică figurină din argint suflat cu aur, tridimensională (un lucru rar în arta vikingilor), sub forma unei persoane în picioare, înarmată cu sabie și scut. Detaliile decorative sugerează că datează din aproximativ 800. Figurina are o coadă lungă, înnodată, considerată în mod convențional ca semn feminin. Prin urmare, a fost interpretată aproape universal ca fiind femeie, dar există și ambiguități de gen. Figurina nu are sâni evidenți, deși avem atât de puține imagini umane tridimensionale, încât nu știm dacă aceasta era convenția artistică sau poate chiar o

preferință culturală în epoca vikingilor pentru un piept mai plat. Ar putea fi aceasta o reprezentare a unui bărbat cu o tunsoare transgresivă?

Îmbrăcămintea este, de asemenea, neobișnuită și dificil de atribuit unui gen. Silueta de la Hårby poartă o fustă cu pliuri care pare să ajungă până la glezne, dar picioarele figurinei sunt rupte, așa că nu putem fi siguri. Peste aceasta este ceea ce pare a fi un fel de maiou, cu un decolteu adânc în formă de V și două bretele subțiri care lasă o zonă foarte liberă în jurul brațelor. Lenjeria nu pare să treacă de talie, deoarece silueta este aparent în pielea goală sub această „vestă". Interesant este că tivul ei nu e drept, ci înclinat în jos de la dreapta la stânga figurinei. În afară de faptul că este destul de frapant, un alt efect este acela că lasă mai puțin material la nivelul taliei lângă mâna dreaptă, cea care ține sabia, iar orificiile largi pentru brațe conferă, de asemenea, o bună libertate de mișcare. Ca un soi de pieptar lung până jos peste vestă și fustă, silueta poartă (probabil) o mantie ce cade drept, bogat ornamentată cu modele întrețesute, făcute dintr-un fel de email negru numit *niello*. Îmbrăcămintea figurinei de la Hårby este de un tip nemaivăzut până acum.

Al doilea obiect a fost descoperit în 2014 la Revninge, în estul Danemarcei. Este vorba despre un straniu pandantiv din argint suflat cu aur, lung de aproximativ cinci centimetri, sub forma unei figurine umane. Corpul este plat, bidimensional, iar capul iese în relief, tridimensional, având la spate un orificiu pentru a fi agățat. Și acesta este un obiect unic, pe baza stilului artistic, datând de la începutul secolului al IX-lea, aceeași datare precum figurina de la Hårby. Pandandivul de la Revninge este deosebit datorită îmbrăcămintii extraordinar de detaliate (probabil cel mai complex exemplu cunoscut), a surprizelor dezvăluite de aceasta și datorită faptului că, la fel ca figurina de la Hårby, oferă puține indicii cu privire la genul persoanei.

Silueta poartă o fustă, peste care are o robă cu mâneci lungi cu centură, ce ajunge până la glezne. Corsajul este strâns și pare să existe un fel de șal în jurul umerilor. Fiecare articol de îmbrăcăminte este redat într-un stil diferit și cu elemente

decorative diferite, care reprezintă cu siguranță o varietate de țesături, modele și poate chiar culori. Dacă cineva ar transforma această imagine în realitate, efectul trebuie să fie uluitor. Peste șal, silueta poartă un colier cu mai multe șiraguri. Mâinile sunt lăsate să cadă chiar sub centură, de fiecare parte a unei „catarame" care pare să fie o încheietoare mare sub formă de treflă. Se crede că astfel de bijuterii erau purtate mai sus pe corp, fixate pe șal, astfel că poziția lor aici este neobișnuită și neașteptată. Există dovezi excavate de ornamente de sabie cu trefle din Francia, aproape la fel de mari ca cel al figurinei de la Revninge, refolosite în contexte scandinave. Poate că acesta este unul dintre acestea. Două linii, cu medalioane în partea jos, pleacă din catarama în formă de treflă. Nu este limpede dacă sunt capetele lungi ale curelei de pe pandantiv sau marginile brodate ale rochiei. Părul figurinei este strâns într-un coc la spate, cu cărare pe mijloc și urechile descoperite.

8. Ambiguitățile vestimentației. Enigmatica figurină de la Revninge, Danemarca, cu îmbrăcămintea sa elaborată. (Fotografie folosită prin amabilitatea © John Lee/Muzeul Național al Danemarcei)

Inițial, figurina de la Revninge a fost descrisă aproape universal ca fiind femeie și, adesea, fie ca zeiță a fertilității, fie ca walkirie, clișeele obișnuite în goana de a pune o etichetă. Dar îndoielile au apărut la scurt timp; de fapt, există puține lucruri care să indice dacă este bărbat, femeie sau ceva dincolo de astfel de noțiuni binare. În imaginile scandinave de la sfârșitul epocii fierului, multe figurine aparent masculine sunt înfățișate purtând jachete lungi sau caftane, cu o secțiune inferioară asemănătoare unei fuste în cloș. Acestea apar pe plăcile coifurilor din perioada Vendel, pe mai multe figurine-pandantiv și pe pietrele runice pictate din Gotland, printre multe altele.

Luând în considerare ambele figurine, cea de la Hårby și cea de la Revninge, ne-am putea uita la îmbrăcăminte, am putea chiar să o reconstituim într-o anumită măsură, dar, în cele din urmă, nu există nicio modalitate de a ști dacă aceasta reprezenta într-adevăr o modă, iar dacă era așa, ce statut social aveau persoanele pe care le întruchipau, cu toate că erau cu siguranță bogate. Dacă aceasta era îmbrăcămintea unui zeu sau a unei zeițe sau a unei alte ființe supranaturale, atunci poate că figurina de la Harby este prima care înfățișează chipul unei walkirii? Este figurina de la Revninge cea a unei *fylgja* sau a unei *dís*, acele femei-spirit ancestrale din nord? Aceste lucruri ar fi fost, probabil, evidente pentru o persoană din epoca vikingilor, dar nu și pentru noi. Este însă o lecție faptul că două mici figurine de cinci centimetri au schimbat, ba chiar au subminat presupusele estimări ale cercetătorilor despre hainele din epoca vikingilor. Ținând cont de acea atenționare, ce știm cu adevărat despre îmbrăcăminte în acest moment?

Cea mai mare parte a informațiilor provine din ilustrările oferite, de pildă, de numărul imens de figuri umane înfățișate de picturile în piatră (un fel de sculptură ilustrată întâlnită doar pe insula Gotland) și foițele de aur, precum și din fragmente de îmbrăcăminte găsite în morminte și conservate în produse de resturile corodate ale obiectelor metalice care au

venit în contact cu materialele textile. Aceste informații pot fi puse cap la cap cu bijuterii și alte accesorii vestimentare descoperite în morminte, cu funcții care pot fi ghicite în funcție de poziția lor pe corp. Aceasta reprezintă o bază de date care a fost construită pe parcursul a mai mult de un secol de muncă pe teren și care include mii de exemple. Îmbrăcămintea în sine a fost reconstituită prin munca răbdătoare a specialiștilor dedicați, cum ar fi personalul Centrului de Cercetare a Textilelor din Copenhaga și colegii lor din instituții similare.

Femeile de toate rangurile sociale par să fi purtat o cămașă lungă până la glezne, făcută din lână sau poate in, deși acesta din urmă necesita multă atenție. Aceste articole erau netezite cu grijă pe plăci din os de balenă – adesea frumos decorate cu animale care-și arată colții – folosind pietre ovale din sticlă goală pe dinăuntru, verde sau albastră, cu o latură plată care venea așezată pe pânză. Cămașa avea o crăpătură verticală în față, prinsă cu o fibulă mică. Agrafa era confecționată din orice fel de metal, de la plumb la aur, în funcție de bugetul fiecăreia. Pentru cele mai sărace, aceasta reprezenta probabil toată îmbrăcămintea lor.

Unele femei purtau rochii lungi peste cămașă, o ținută simplă și practică de zi cu zi. Cele de statut superior, însă, par să fi preferat un articol vestimentar asemănător unui șorț, care începea de la nivelul pieptului și era prins de umeri prin bretele subțiri care se prindeau în față, deasupra sânilor, cu două fibule ovale, câte una de fiecare parte. Bretelele erau adunate în spatele fiecărei fibule și fixate cu un ac, deși îmbinarea era ascunsă sub metal. Deoarece fiecare fibulă putea fi desfăcută independent, permițând desprinderea unei părți a șorțului în timp ce cămașa era dată la o parte, se crede că designul era de folos și pentru alăptare. Arheologii au găsit ocazional în interiorul fibulelor cu formă de carapace de țestoasă mai multe straturi de material textil, ca și cum o serie de articole de îmbrăcăminte diferite ar fi fost prinse dedesubt în același timp. Unele femei se pare că purtau straturi suplimentare de material atârnate în față, poate pentru etalare sau ca un sarafan care să le protejeze restul hainelor atunci când își îndeplineau sarcinile.

Fibula ovală a devenit cel mai comun semn presupus feminin din mormintele din epoca vikingilor, unde prezența lor este adesea folosită pentru a determina genul persoanei în cazul în care nu există niciun os uman. Fibulele aveau multe modele și stiluri și erau făcute din felurite materiale, de la bronz și aliaj de cupru, până la argint suflat cu aur și chiar aur curat. Stilurile artistice utilizate pot fi datate cu acuratețe, ceea ce ne oferă una dintre cronologiile principale ale perioadei. Unele dintre fibule puteau fi demontate și aveau suprafețe superioare ajurate, ceea ce permitea folosirea unui material de culoare contrastantă la interior, sporind astfel efectul vizual. Multe dintre fibulele ovale erau complet acoperite cu decorațiuni, împletituri răsucite sau animale mitice, uneori în relief.

Pe deasupra, femeile puteau purta o haină mai grea, care ajungea până la pământ, cu mâneci largi și lungi. Unele exemplare aveau nasturi sau se prindeau sus la gât, în timp ce altele erau deschise în față, astfel încât ar fi fost vizibile rochia de dedesubt, fibulele ovale și mărgelele. Femeile purtau o bonetă simplă care le acoperea părul și care se strângea sub bărbie, făcută fie din pânză subțire, fie, în cazul femeilor înstărite, din mătase importată din Marea Mediterană, Orientul Mijlociu sau chiar China. De asemenea, în unele morminte, găsim benzi subțiri de argint care se purtau în jurul frunții și al tâmplelor, fie ca un fel de tiară, fie, mai probabil, ținând o basma pe cap.

S-au găsit pantofi și cizme din piele, unele până la glezne și prinse cu o simplă fâșie de piele în față. Altele se strâng pe picior prin mai multe ochiuri, chiar sub partea superioară a deschiderii, nu în față, ca pantofii de astăzi. Aceasta era o încălțăminte ieftină, practică, deși unele exemplare erau decorate cu fire colorate. În schimb, cizmele scumpe erau până la gambă sau genunchi, din piele groasă, prelucrată și decorată cu modele întrețesute (una dintre cele mai bune amintiri de-ale mele de la săpături este dezgroparea cu răbdare a unei cizme din noroiul gros și negru al unui oraș din perioada vikingilor îmbibat cu apă). În interior, ciorapii tricotați din lână, uneori în tehnica *nålebindning*, mențineau picioarele

calde și uscate. Oamenii mai săraci probabil se descurcau folosind iarbă și paie strânse în jurul picioarelor, care să le asigure atât căldură, cât și o potrivire perfectă.

O întrebare rar pusă și la care e greu de răspuns se referă la modul în care oamenii din epoca vikingilor *foloseau* îmbrăcămintea. Cum îi făcea să se simtă: combinațiile de materiale, senzația acestora pe piele, circumstanțele în care le purtau? La fel ca noi, și vikingii aveau un stil vestimentar, iar îmbrăcămintea era folosită pentru a evidenția nu numai avuția și gustul, ci și multe alte lucruri, unul din cele mai importante fiind puterea (sau lipsa acesteia, în cazul oamenilor care aveau mai puțină libertate în a-și alege propria ținută). Îmbrăcămintea transmitea realizare, dar și aspirație. Contextul internațional al epocii vikingilor a oferit noi surse de materiale textile și ținute cu care să experimenteze și noi scene pentru a le încerca. Probabil că cel puțin unii dintre aceia care aveau o viață în mișcare, cu toate oportunitățile și riscurile ei, se îmbrăcau precum genul de persoană care își doreau să fie – în cele din urmă, poate că au și reușit să-și atingă țelul.

Șiragurile de mărgele, uneori în mai multe rânduri, erau atârnate între fibulele ovale sau uneori doar înfășurate în jurul gâtului. Fabricate din sticlă importată din Marea Mediterană ca materie primă și apoi reprelucrate în nord, acestea se găseau într-o gamă diversificată de forme și culori. Până la mijlocul epocii vikingilor, mărgele finisate de cornalină și alte materiale intrau în Scandinavia din Levant în cantități mari. Ibn Faḍlān menționează cât de mult prețuiau astfel de articole negustorii pe care i-a întâlnit, în special pe cele de culoare verde-închis. Fiecare avea o valoare pecuniară reală și, astfel, funcționa ca o afișare publică a avuției. Arheologii au găsit, de asemenea, exemplare de chihlimbar și mărgele de cristal brut.

O varietate de fibule ornamentale erau purtate pentru a fi etalate, la fel ca astăzi. Unele erau zoomorfe, cu animale și monștri, altele sub formă de corăbii, călăreți și multe altele. Existau multe modele de pandantive, de exemplu, cele care reprezentau așa-numitele fiare care apucă, niște creaturi destul de stranii care par să rânjească în timp ce se sugrumă

între ele. Se mai găsesc figurine enigmatice de purtat la gât, mici figurine feminine de argint ținând cornuri (poate walkirii?), „dansatori înarmați” (poate Odin?) și multe altele, inclusiv una tulburătoare, care provine din Suedia și înfățișează o figură cu chipul inexpresiv și o singură gaură unde ar trebui să fie ochii.

După începutul incursiunilor din secolul al VIII-lea, prada străină a fost uneori reutilizată ca bijuterii: suporturi de volume ecleziastice transformate în fibule, ornamente ale săbiilor engleze reciclate în mod similar, monede găurite și atârnate de coliere. În Norvegia există o raclă irlandeză sau scoțiană, aproape sigur furată dintr-o mănăstire, care pare să fi fost folosită de o femeie pe post de cufăr de lux. Runele înscrise pe ea spun astfel: „Ranveik deține această raclă”.

Bijuteriile feminine aveau multe variații regionale, stiluri preferate și modă locală, în special pe insula Gotland. Deși aici întâlnim formele standard, majoritatea femeilor mai bogate au înlocuit fibulele ovale cu fibule cu cap de animal, arătând relativ a urși sau bursuci, cu botul lung sprijinindu-se pe umeri. Fibula pentru șal nu era una cu disc sau treflă, ci o cutie mică rotundă, purtată în același stil, care putea fi deschisă și folosită ca recipient. Precum în cazul tuturor bijuteriilor, și acestea aveau diferite grade de complexitate și o gamă largă de materiale și finisaje. Fibulele-cutie sunt deosebit de fascinante, deoarece pot oferi un indiciu cu privire la identitatea comercianților pe care ibn Faḍlān i-a întâlnit pe Volga. Descriindu-le pe femei, acesta specifică faptul că purtau la piept ceva rotund, ca o cutiuță. Oare erau din Gotland? Ar avea sens, având în vedere geografia rutei lor.

‚După întâlnirea sa cu scandinavii în est, ibn Faḍlān îi descrie astfel pe bărbați: „nu am văzut niciodată un fizic mai perfect decât al lor – sunt ca palmierii, sunt blonzi și roșcați și nu poartă tunică sau caftan. Bărbatul poartă o pelerină cu care își acoperă o jumătate de corp, lăsând unul dintre brațe descoperit”. Acest lucru se potrivește cu descoperirile arheologice.

Dacă și-o puteau permite, bărbații purtau o tunică pe dedesubt, probabil din lână moale sau mai degrabă in, o

țesătură respirabilă. Peste aceasta purtau o cămașă cu mâneci lungi, cu o deschidere largă în partea de sus a gâtului, prin care să o tragă pe cap. Această cămașă avea uneori broderie la decolteu și la manșete și era ușor evazată sub talie.

În epoca fierului, pantalonii erau strâmți pe picior. Judecând după descoperirile din morminte, aproape toată lumea purta cingători, probabil indispensabile pentru croiurile lejere, iar unele fragmente de haine aveau catarame. Unii colanți care s-au păstrat acopereau tot piciorul, precum pijamalele pentru copii din zilele noastre, iar acest lucru este menționat ocazional și în saga. Chiar și atunci când pantalonii erau puțin mai largi, unii bărbați purtau legături bine strânse (în esență moletiere) în partea inferioară a piciorului, pentru termoizolare și ușurință în mișcare. De asemenea, pe pietrele runice pictate și în alte reprezentări, precum și în sursele scrise, găsim dovezi ale unei mode clar orientale a pantalonilor, care a devenit populară în Scandinavia în timpul epocii târzii a vikingilor. Aceștia erau făcuți din cantități extravagante de pânză pentru a avea un aspect foarte larg, umflat peste coapse și în zona genunchilor, cu țesătura adunată în cizme sau sub legăturile înfășurate strâns pe gambe.

Un set special de tehnici de țesut numit *röggvar* folosea bucăți suplimentare de lână pentru urzeală în timpul fabricării, care apoi erau pieptănate la suprafață (ca atunci când agățăm accidental un fir dintr-un pulover de lână, deși în mod intenționat în cazul de față) pentru a obține un efect de blană. Există unele dovezi cum că această metodă se folosea pentru producerea unui tip deosebit de exagerat de pantaloni. Poate că de aici se trage porecla celebrului viking Ragnar Lothbrók din secolul al IX-lea, însemnând „pantaloni lățoși”. Efectul ar fi fost dramatic și, la fel ca în unele stiluri vestimentare moderne, succesul acestora trebuie să se fi bazat pe charisma purtătorului pentru a trece de la ridicol la stilat.

În funcție de vreme, se putea purta o jachetă din lână groasă, uneori căptușită cu blană. Unele dintre acestea erau influențate de moda răsăriteană și se asemănau cu caftanele, cu cele două părți suprapuse în față și prinse cu o centură.

Scandinavii care operau pe râurile rusești optau și pentru un fel de jachetă din brocart, fixată cu închizători de tip Brandenburg sau cu bucle, cu fir de argint în față.

Multe dintre aceste țesături puteau fi însuflețite de broderii sau alte modele, probabil de tipul celor făcute de fierari. Chiar și nasturii erau decorați cu sculpturi în os sau ornamente turnate din metale prețioase. Pe lângă alte tipuri de bijuterii destinate deopotrivă femeilor și bărbaților, unii bărbați purtau și coliere, deși acestea diferă uneori foarte mult de cele purtate de femei. Pandantivele includeau colți de urs sculptați, ciocanul lui Thor, arme în miniatură și altele asemenea.

Interesant este că nu s-a găsit vreodată îmbrăcăminte din epoca vikingilor care să aibă buzunare, nici pentru femei, nici pentru bărbați, ceea ce denotă existența unor tipuri de genți și alte accesorii necesare pentru a transporta până și obiecte mici.

Pelerinele erau prinse la umăr fie printr-un simplu ac inelat (o invenție unică scandinavă, indicator al unui sit viking), fie cu o fibulă de o complexitate variabilă. Dacă un bărbat din epoca vikingilor purta accesorii pe cap, putea alege dintre o căciulă simplă de lână sau, dacă se simțea bogat, o pălărie conică mai elaborată din mătase și blană.

Îmbrăcămintea copiilor era în esență o versiune în miniatură a modei pentru adulți, deși tindea mai mult spre cămăși simple și tunici pentru cei foarte mici. Descoperirea mea arheologică preferată din epoca vikingilor din Islanda este o pereche de mănuși mici pentru copii, făcute din lână groasă, încă prinse una de cealaltă printr-un șnur lung care ar fi trecut prin spate și în jos prin mânecile unei jachete. S-ar potrivi unui copil de doi sau trei ani. Ne putem imagina o fată sau un băiat din epoca vikingilor jucându-se în frig cu mănușile legănându-se în urmă. Măcar astfel nu le pierdeau.

Munca de zi cu zi avea o diversitate de forme. Munca manuală la fermă presupunea în mare parte semănarea, fertilizarea și îngrijirea culturilor, la care se poate adăuga păstoritul animalelor și supravegherea acestora pe câmpuri.

La fermă, oamenii creșteau vite, porci, oi, capre și uneori

găini. Cocoșii joacă un rol clar în mitologia nordică, unde cântatul lor prevestește evenimente majore; la fermă trebuie să fi avut un rost similar, anunțând începutul zilei. De asemenea, nordicii aveau cai, fie de tracțiune, fie pentru călărie, dar aceștia erau scump de întreținut. Jucau un rol important în multe ritualuri, iar consumul cărnii lor era privit de către creștini ca o parte atât de importantă a practicii păgâne, încât a fost interzis în mod explicit. De asemenea, în epoca vikingilor, caii erau antrenați să se bată, iar luptele dintre doi armăsari care se loveau și se mușcau unul pe altul (deseori până la moarte) sunt un sport popular în saga. Există chiar și reprezentări ale unor astfel de competiții violente pe pietrele runice pictate din Gotland. La fermă, oamenii aveau câini de turmă și câini de vânătoare (și, în unele cazuri, de luptă – așa cum au fost identificați în bărcile funerare din Valsgärde). Pisicile erau crescute atât pentru companie, cât și pentru blana lor.

Toate acestea necesitau unelte, făcute atât din lemn, cât și din fier. Majoritatea fermelor ar fi avut o fierărie simplă, cu doi sau trei fierari. În multe săpături arheologice s-au descoperit focare, capete de foale, nicovale și produse reziduale. În morminte au fost găsite și celelalte unelte: clești și ciocane, cleme, pene și tot ce mai era necesar pentru producerea și repararea obiectelor din fier de uz casnic, printre care seceri, lame de tot felul, cuțite de uz casnic, harnașamente pentru cai și alte accesorii. Unele dintre instalațiile forjelor erau ușor elaborate, cu obiecte în plus, cum ar fi piatra unicat pentru foale de la Snaptun din Danemarca, gravată cu un chip masculin cu buzele cusute, aproape cu siguranță zeul farsor Loki – o alegere potrivită pentru o protecție împotriva incendiului. Majoritatea atelierelor erau însă destul de simple.

Săpăturile din mediile inundate din porturile urbane, în locuri precum Hedeby, în Danemarca, și Birka, în Suedia, au scos la iveală aspectele organice ale vieții cotidiene, care altminteri supraviețuiesc rar și care includ unelte din lemn, cum ar fi cazmale, ciocane și un fel de roabă stranie, care nu avea roți, ci era purtată de doi oameni aproximativ ca o targă.

Există o mulțime de articole pentru depozitare, cufere solide din lemn, cutii mici și recipiente din scoarță de mesteacăn sigilate cu rășină. Și frânghie, atât de multe feluri de frânghie. Obiectele par să fi fost strânse la un loc cu fibre răsucite sau purtate în hamuri făcute atât pentru oameni, cât și pentru animale. Produsele vrac erau probabil puse pe un umăr sau legate de care. Cantitatea imensă de elemente de fixare împletite, sfori, cabluri și altele asemenea oferă o imagine vie a unei societăți practice care se grăbește de colo-colo în activitățile sale zilnice. Arheologii au găsit, de asemenea, mânerele de lemn ale traistelor de pânză, similare cu cele folosite astăzi pentru lucrul manual și tricotat, alături de o gamă de tolbe din piele, curele de umăr și rucsacuri. Lemnul era folosit pentru cuie, închizători și elemente de fixare de toate felurile.

Toată această activitate ridica praful, așa că potecile obișnuite din așezări erau acoperite cu crengi, scânduri peste zonele cele mai proaste și, în unele târguri, chiar și cu piatră spartă. În plus, pe deasupra acestora se foloseau așchii de lemn de la toată munca de tâmplărie. Odată, în centrul urban rusesc Novgorod, unde astfel de obiecte se păstrează bine în solul îmbibat cu apă, am tras în piept mirosul de pin proaspăt vechi de o mie de ani, întregul sit fiind saturat de parfumul tuturor resturilor de prelucrare a lemnului care zăceau unde le lăsaseră tâmplarii din epoca vikingilor.

Sfera domestică a locuințelor și organizării proprietății se afla în principiu în stăpânirea femeilor. Aprovizionarea, pregătirea și servirea mâncării ocupau o mare parte din timp. Dincolo de acestea, însă, una dintre activitățile primare ale femeilor era fabricarea și prelucrarea materialelor textile și transformarea acestora într-o gamă de produse, de la îmbrăcăminte la pânze pentru corăbii.

Lâna era curățată, sortată, pieptănată și apoi toarsă cu ajutorul unei vârtelnițe până când era gata pentru războaiele de țesut. În Scandinavia din epoca vikingilor se foloseau războaiele de țesut verticale, puțin mai înalte decât un adult. Acestea erau de obicei poziționate lângă o ușă, pentru lumină maximă. Erau produse felurite tipuri de țesături, dintre care

cel mai obișnuit era *vaðmál*, folosit și ca mijloc standard de troc. Întâlnim mai multe feluri de twill, dar și alte modele. În plus, s-au descoperit fragmente de țesături, de obicei pelerine, realizate după tehnicile *röggvar*, care creau un efect de blană artificială. Mătasea și brocartul importate erau folosite la îmbrăcămintea de lux pentru căptușeli, manșete decorate și gulere. În același mod erau folosite și marginile de blană.

Majoritatea fermelor își produceau propria pânză și o prelucrau pentru a obține hainele necesare. S-au descoperit ace de bronz și os, precum și foarfeci de tot felul. „Cumpărăturile" în sensul de astăzi erau într-adevăr rare și scumpe, ceva posibil doar la târg sau, poate, la vânzătorii ambulanți. Producția de textile, consumatoare de timp, dar vitală, reprezenta probabil cea mai mare parte a activităților zilnice ale femeilor.

De asemenea, la un nivel superior, munca textilă putea avea altă însemnătate, cum ar fi rolul de povestitoare jucat de femei în țeserea și brodatul tapiseriilor ilustrative. Aceste narațiuni vizuale erau povestiri în aceeași măsură ca povestirile orale și, prin urmare, jurnale ale memoriei sociale, istoriei politizate și folclorului religios. Controlând astfel de medii, femeile au dobândit încă o sursă de putere reală, una potențial subversivă. Așa s-a întâmplat mai ales în cazul sălilor de rang înalt, în care astfel de decorațiuni erau expuse de perete.

Epatarea era importantă. Așa cum fiecare suprafață a marilor săli ale lorzilor războinici postromani (și ale succesorilor lor) era acoperită de decorațiuni, la fel se întâmpla și aproape cu toate aspectele culturii materiale din epoca vikingilor. Arheologii au petrecut mult timp studiind „stilurile de artă", tendințele în schimbare în ornamentația vizuală care sunt utilizate pe metal, lemn, os, piatră, piele și textile. O colecție mică de cărți abordează strict acest subiect, inventariind evoluția expresiei estetice a vikingilor din secolul al VIII-lea până în cel de-al XI-lea. Se pot observa șase grupări stilistice principale, suprapuse parțial în timp și luându-și numele de la siturile în care au fost identificate pentru prima dată.

Acestea variază de la gravuri fine, ușor baroce, de la începutul epocii vikingilor, până la lanțuri de inele care se întrepătrund și animale care apucă, care de-a lungul timpului se transformă în fiare mărețe și împletituri cu puncte. În secolul al XI-lea, îndeosebi arta împletiturilor a dat naștere unor vițe cărnoase răsucite în jurul unor creaturi elegante, impunătoare. Clădiri întregi puteau fi acoperite cu aceste gravuri ornamentale sinuoase. Există variații regionale ale acestor stiluri în Scandinavia și fuziuni cu alte tradiții culturale (și cu forme hibride) în diaspora vikingilor: de aici așa-numitele stiluri anglo-scandinave din nordul Angliei, tradițiile hiberno-nordice din Irlanda și așa mai departe.

Aceste scheme istorico-artistice sunt utile și necesare mai ales pentru datarea obiectelor și a locurilor în absența materialului pentru analize științifice mai precise, însă ar trebui studiate în paralel cu contextul uman în care au fost folosite. Cu riscul de a exagera doar foarte puțin, supuși constrângerilor de timp, unelte și buget, oamenii din epoca vikingilor decorau mai mult sau mai puțin tot ce era posibil. Purtau haine brodate cu ornamente și bijuterii care erau o masă de creaturi și modele ce se zvârcoleau. Cu excepția celor mai elementare, toate obiectele din lemn erau gravate, uneori chiar elaborat. Același lucru este valabil și în cazul obiectelor metalice de toate felurile, cu cele mai complicate decorațiuni dintre toate lucrate atât de fin, încât avem nevoie de o lupă pentru a le vedea cum trebuie. Scaunele pe care ședeau, paturile în care dormeau, castroanele din care mâncau, carele care îi transportau, hamurile cailor lor, pereții caselor lor – imagini peste tot. Mai ales armurile și armele lor erau pline cu simboluri vizuale și coduri ilustrative.

Toate acestea aveau un sens. Când înțelegem cum să „citim” unele dintre modelele împletite, descâlcind nu numai diferitele animale răsucite împreună, dar și încercând oarecum să le potrivim cu narațiunile din mitologii și din povestirile eroice, iese la iveală o lume a povestirilor redate prin imagini. Unele erau destinate proiecției exterioare, afișării și proclamării (alianțelor, opiniilor sau identităților?), în timp ce altele erau mai private. Există chiar și modele metalice pe fibule, de

exemplu, care au sens doar atunci când sunt văzute din perspectiva purtătorului, privind în jos la propriul corp. La fel ca ideologiile ilustrate pe coifurile din perioada migrațiilor și perioada Vendel, și acesta este un mesaj, o afirmație culturală colectivă despre cine simțeau oamenii din nord că erau. Văzute din exterior, explică de ce vikingii au fost adesea percepuți ca fiind atât de diferiți de cei pe care îi întâlneau.

Au existat și diferențe în cadrul societății din epoca vikingilor. În afara rețelelor lor sociale, oamenii vremii se simțeau înconjurați de o populație invizibilă de spirite și alte ființe, dar mai exista și o altă comunitate, mai tangibilă, a celor marginalizați și ignorați, mult mai aproape de casă. La propriu, mare parte din „lumea vikingilor” a fost clădită, susținută și întreținută de către sclavi. Timp de peste un mileniu, aceștia au dispărut din istoriile epocii vikingilor, iar acum este timpul să le redăm locul de drept.

4

ÎN CĂUTAREA LIBERTĂȚII

Una dintre cele mai persistente și mai politizate componente ale imaginii vikingilor este noțiunea de libertate – aventura unui orizont îndepărtat și tot ceea ce era asociat cu ea. Însă pentru mulți, aceasta a fost o speranță de neatins. Orice lectură adevărată a vieții din epoca vikingilor trebuie mai întâi să ajungă la un acord cu un aspect al vieții cotidiene care reprezenta probabil cea mai elementară diviziune în societățile acelor timpuri: diferența dintre cei care erau liberi și cei care nu erau. Dincolo de rețeaua socială, orice altă deosebire de statut, clasă, oportunitate și bogăție pălește în fața libertății elementare și a posibilității liberului-arbitru.

Instituția sclaviei are o istorie îndelungată în Scandinavia, probabil cu mii de ani înainte de vremea vikingilor. Până în secolul al VIII-lea, în nord trăia deja o populație considerabilă de oameni care nu erau liberi, statutul lor fiind în mare parte unul ereditar, construit de-a lungul generațiilor. În epoca vikingilor, această imagine s-a schimbat dramatic, deoarece pentru prima dată scandinavii au început să transforme comerțul cu sclavi într-un element-cheie al economiei lor. Acesta a fost unul dintre obiectivele principale ale incursiunilor vikingilor și ale campaniilor militare, iar rezultatul l-a reprezentat o creștere masivă a numărului de sclavi din Scandinavia.

Prin urmare, trebuie precizat clar: vikingii nu erau numai stăpâni de sclavi, ci răpirea, vânzarea și exploatarea forțată a ființelor umane a fost întotdeauna un pilon central al culturii lor.

Unul dintre motivele pentru care această realitate a avut atât de puțin impact public este faptul că vocabularele convenționale ale sclaviei – așa cum sunt folosite de academicieni și de alții care se ocupă, de exemplu, de domeniul comerțului transatlantic pentru secolele mai recente – au fost rareori aplicate epocii vikingilor. Există în special o ambiguitate în terminologie, deoarece în loc de „sclav" a fost folosit întotdeauna un cuvânt foarte diferit: termenul din nordica veche *þræll*, care ni l-a dat pe englezescul *thrall*, de la care derivă *enthralled* (captivat, fermecat), pe care îl folosim astăzi.

Nu putem ști cu cât timp în urmă a apărut practica sclaviei în preistoria scandinavă. Cercetătorii au propus în mod plauzibil că a fost o instituție datând cel puțin din epoca bronzului și poate că era foarte veche chiar și pe atunci. Nu există niciun motiv să credem că a existat vreo discontinuitate în folosirea muncii neplătite și a aservirii involuntare de-a lungul epocii fierului. Pentru perioada vikingilor, o combinație bine aleasă de surse arheologice și scrise poate contura o imagine relativ amplă a sclaviei.

Termenul pentru înrobire era *ánauð*, însemnând „legare" sau „constrângere" – sensul de bază este acela al oamenilor supuși prin forță și lipsiți de liberul-arbitru. Există o terminologie de bază în limba nordică veche a gradelor sale, păstrată în legile norvegiene *Gulathing*. Un sclav era un *þræll*, un rob. În cadrul acelei categorii, exista un termen specific, *þjónn*, pentru un sclav care servea drept slujitor domestic. O femeie înrobită era o *ambátt*. Dacă era pusă să țească, era o *seta*, dacă sarcinile atribuite ei includeau coptul, era o *deigja*. Au existau și *fjósner*, „sclavi care trăiau în grajd", o categorie specială care nu numai că aveau grijă de animale, dar erau și ținuți la un loc cu ele.

Este clar că a existat un fel de stare intermediară de aservire care era voluntară până la un punct, deși încheiată sub o constrângere economică considerabilă – de exemplu, ca mijloc de plată a datoriilor. De asemenea, o persoană putea sluji ca sclav pe o perioadă determinată, în urma unei hotărâri

legale împotriva sa pentru săvârșirea unei infracțiuni. Sistemul nordic de sclavie nu a fost întotdeauna o sclavie completă, dar cei mai mulți sclavi aveau puțină libertate. După cum au observat doi cercetători de seamă ai vikingilor în urmă cu cincizeci de ani, „sclavul nu putea deține nimic, nu putea moșteni nimic, nu putea lăsa nimic în urmă". Nu erau plătiți, desigur, dar în anumite circumstanțe li se putea permite să rețină o mică parte din veniturile obținute la piață atunci când vindeau bunuri pentru proprietarii lor. Prin urmare, deși rar, era posibil din punct de vedere practic ca un sclav să-și răscumpere libertatea. De asemenea, puteau fi eliberați oricând din sclavie. Din această cauză, unii cercetători au susținut că numărul efectiv de sclavi din societatea epocii vikingilor era relativ scăzut. Cu toate acestea, pe măsură ce s-a lucrat mai mult asupra documentelor europene detaliate referitoare la incursiunile vikingilor care au avut ca obiectiv luarea de sclavi, amploarea comerțului a fost serios revizuită și chiar mai mult.

Unii se nășteau în sclavie, dacă ambii părinți erau deja sclavi sau dacă un bărbat născut liber care lăsa însărcinată o femeie sclavă refuza să recunoască odrasla. Alții erau luați prizonieri, fie în incursiuni întreprinse adesea în acest scop, fie în război. Deși un sclav putea trece prin multe mâini într-o călătorie care dura luni sau ani de zile, aproape întotdeauna totul începea cu o răpire violentă. În spatele fiecărui raid al vikingilor, de obicei vizualizat astăzi ca o săgeată sau un toponim pe o hartă, se afla trauma îngrozitoare a tuturor oamenilor în momentul înrobirii, experiența de necrezut de a deveni proprietate în câteva secunde.

Nu toți sclavii – într-adevăr, poate doar o minoritate – au fost reținuți personal de răpitorii lor și puși la muncă. Majoritatea au intrat în rețeaua mai largă de trafic, transportați către piețe și puncte de vânzare în așezările din întreaga lume a vikingilor și nu numai. Robii au fost mutați prin punctele comerciale din Scandinavia, precum și pe distanțe mai lungi până în zonele comerciale din Europa de Vest. Practica era în întregime legală în statele creștine. În timp, sclavia avea să devină probabil principalul element de

schimb care s-a dezvoltat în timpul epocii vikingilor de-a lungul râurilor din estul Rusiei europene și actualei Ucraine. Nu exista o infrastructură solidă de piețe de sclavi special create, cu platforme pentru licitații și altele asemenea. În schimb, tranzacțiile se făceau probabil la scară mică, dar frecvent, una sau două persoane fiind vândute în orice moment, în orice circumstanțe care păreau rentabile.

Robii apar frecvent în saga: bărbații fac muncă manuală și îndeplinesc sarcinile zilnice ale fermei, în timp ce femeile slujesc în interiorul casei și îngrijesc animalele din grajduri. Povestirile descriu modul în care femeile înrobite erau uneori exploatate sexual de către bărbații din casă, ceea ce putea duce la tensiuni cu soțiile lor. Numărul de sclavi este greu de estimat, dar ar putea fi probabil de doi sau trei pentru o fermă de dimensiune medie, în timp ce moșiile mari puteau găzdui cu zecile.

Unul dintre poemele eddice, *Cântul lui Ríg*, este o lucrare curioasă care își propune să descrie originea divină a claselor sociale din rândul oamenilor. Esența intrigii sale este că zeul Heimdall, folosind numele de Ríg, vizitează pe rând trei gospodării. Una este umilă și săracă, a doua este modestă, dar bine întreținută, iar a treia este bogată și măreață. Ríg petrece trei nopți în fiecare casă, dormind între cuplurile care locuiesc acolo și, în timp util, se nasc o serie de copii, respectiv precursorii sclavilor, ai țăranilor și ai elitelor. Poemul include o listă de nume de persoane specifice rostului lor în viață pentru fiecare dintre clasele sociale. „Primul cuplu” din clasa sclavilor este format din Thrall și Thír, acesta din urmă însemnând efectiv „sclavă”. Numele fiilor lor se traduc prin Zgomotosul, Băiatul-de-grajd, Corpolentul, Lipiciosul, Partenerul-de-pat, Halenă, Butucănosul, Dolofanul, Mocăitul, Căruntul, Cocoșatul și Picioare-lungi. Fiicele se numesc Butucănoasa (o formă feminină a echivalentului masculin, cu un sens înjositor), Prostănaca, Gambe-groase, Nas-de-foale, Urlătica, Legata, Gură- -spartă, Șolduri--ciolănoase și Gambe-de-stârc. Toate în mod clar peiorative, câteva dintre nume denotă boli și lipsa de igienă, iar una se referă în mod clar la constrângerea sexuală. Niciunul dintre nume nu recunoaște

identitatea sau personalitatea individuală.

Poemul menționează și sarcinile robilor: „Reparau garduri, împrăștiau bălegar pe câmpuri, râneau la porci, păzeau caprele, săpau turba". Bărbatul Thrall cară, de asemenea, mănunchiuri grele de lemn pentru foc și nuiele pentru a împleti coșuri. Corpurile lor poartă semnele muncii manuale, piele zbârcită, arsă de soare, unghii murdare, degete noduroase și ochi goi. Picioarele lor goale sunt murdare de pământ.

Femeile înrobite erau extrem de vulnerabile la abuzurile sexuale din partea stăpânilor lor, pe care le resimțeau ca pe un pericol constant alături de sarcinile manuale ale vieții cotidiene. Prin definiție, un stăpân de sclavi nu putea fi acuzat că și-a violat propriul sclav, deoarece, ca proprietate, acesta nu avea drepturi în gospodăria lui, iar corpul său aparținea stăpânului, care putea să facă ce poftea. În saga există referiri la bărbații care veneau în vizită și cărora li se propunea să „împrumute" o femeie sclavă pentru o noapte. Se pare că ospitalitatea sexuală făcea de asemenea parte din instituția mai largă a generozității față de oaspeți. În plus, conducătorii își răsplăteau activ adepții militari cu femei înrobite, despre care se spunea clar că sunt destinate patului lor. Oda skaldică *Hrafnsmál* (*Cuvintele corbului*), compusă în onoarea lui Harald Păr-Frumos, subliniază modul în care regele le oferă oamenilor săi „aur din Hunland și sclave din ținuturile răsăritene".

Bărbații sclavi puteau fi și ei exploatați în acest fel. Numele sclavului tradus mai sus Partenerul-de-pat, *Kefser* („partener servil de pat"), este masculin și figurează printre cele pentru bărbații înrobiți. Numele *Leggialdi*, „Picioare-lungi", are un sens de aprobare condescendentă, un soi de fluierat de vino-ncoace verbal, și este, de asemenea, masculin. Se știa că până și zeițele se culcau cu bărbați sclavi din plictiseală, poftă sau, într-un caz, ca o modalitate de a-și mustra soțul.

Cel puțin o parte din comerțul vikingilor cu sclavi depindea în mod explicit de traficul de persoane, în special în est. Așezările erau vizate în mod special pentru înrobirea femeilor, în timp ce bărbații erau adesea uciși pe loc. Femeile tinere erau

transportate pe distanțe lungi pentru a fi vândute ca sclave pentru relații sexuale și erau în mod uzual agresate de răpitorii lor pe parcurs. Aḥmad ibn Faḍlān, întâlnindu-se cu scandinavii pe Volga în 922, a notat mai multe cazuri de astfel de abuzuri. Relatarea lui este cu atât mai brutală cu cât este vorba de observațiile unui martor ocular. Acesta explică limpede că tinerele înrobite care călătoreau cu negustorii fuseseră alese pentru înfățișarea lor, în ideea vânzării ulterioare ca slujitoare sexuale. Ca parte a rutinei de zi cu zi, el îi descrie pe vikingi întreținând relații sexuale în grup cu femeile, aparent în timp ce soțiile lor îi priveau fără grijă. Chiar și la punctul de vânzare, o femeie era uneori violată pentru ultima dată în prezența cumpărătorului ei. Textul lui Ibn Faḍlān ar trebui citit obligatoriu de oricine este tentat să îi glorifice pe războinicii vikingi „eroi”.

Sursele arabe menționează că unii dintre liderii vikingi din est, la fel ca în vest, le acordau bărbaților lor sclave trupești pe lângă alți sclavi pentru nevoile lor domestice. Deși învăluit în imagini de flirt, dreptul de a-i exploata sexual pe cei lipsiți de libertate era văzut ca o prerogativă evidentă și de necontestat a bogăției. De exemplu, în poemul eddic *Primul poem al lui Helgi Hundingsbane*, cineva insultă un lord susținând că nu făcea altceva decât să sărute femei-sclave încontinuu. Același lucru se aplică probabil și în relația dintre proprietarii și sclavii de la o fermă mică, pur și simplu la o scară mai redusă.

În saga, statutul sclavilor ca proprietate, mai degrabă decât ca oameni, este ambivalent. În unele cazuri, narațiunile notează calități personale în termeni favorabili: un sclav neobișnuit de priceput la o anumită sarcină, considerat rațional și de încredere, sau mai ales arătos. Cu toate acestea, când motivele frecvente din saga ale disputelor vecinilor încep să escaladeze dincolo de cuvintele aspre și devin acțiuni violente, acestea iau adesea forma uciderii sclavilor adversarilor, fapt evident considerat o formă deosebit de personală de păgubire materială. O viziune alternativă a acestui sistem sumbru de valori ne este oferită din nou de Aḥmad ibn Faḍlān, care a văzut cu ochii săi cum sclavii care mureau de boală în timpul călătoriei erau pur și simplu

aruncați ca niște gunoaie. Dacă doreau, proprietarii de sclavi puteau, de asemenea, să-și ucidă propriii robi fără a fi pedepsiți conform legii. Astfel erau probabil eliminați sclavii în vârstă, prea infirmi pentru a lucra, și copiii nedoriți ai sclavilor.

Robii aveau foarte puține drepturi legale și în aproape toate cazurile apar în lege doar ca proprietate. Aproape toate plățile de daune pentru vătămare sau deces erau direcționate către proprietari, deoarece „paguba economică" era a lor. Ies în evidență câteva excepții neobișnuite, ambele legate de infracțiuni sexuale împotriva soțiilor sclavilor. În legea *Borgarthing* din sudul Norvegiei, un sclav care își găsește soția în pat cu un alt bărbat trebuie „să meargă la pârâu și să ia o găleată plină cu apă, și să o arunce peste ei și să-i ureze rudei sale prin căsătorie să doarmă bine". Acest lucru înseamnă vorbe goale pentru severitatea unei infracțiuni împotriva instituției căsătoriei, infracțiune care era disputată prin lege în cazul oamenilor liberi. În același timp, reușește să transmită dispreț prin transformarea situației sclavului într-o glumă urâtă. În Islanda, situația stătea altfel; un bărbat sclav încornorat avea dreptul să omoare orice bărbat care îi seducea soția. Acest lucru este deosebit de neobișnuit prin faptul că un proprietar de sclavi care considera o femeie sclavă ca fiind „femeia lui" (cum spune legea) *nu* putea ucide un alt bărbat care se culcase cu ea, deoarece propria lor relație era inegală. În mod similar, era un lucru rușinos să mori ucis de un sclav.

Câteva texte păstrează vocile reale ale unor sclavi. Unul este o piatră cu semne runice din secolul al XI-lea, bogat decorată, aflată la Hovgården, moșia regală de pe insula Adelsö, vizavi de centrul comercial Birka de pe Lacul Mälaren, Suedia. Inscripția îl onorează pe administratorul proprietății regelui și este un exemplu rar de oameni care își ridică o piatră cât sunt încă în viață:

> Citiți aceste rune! Tolir, *bryti* din Roden, numit de rege, a poruncit să fie gravate. Tolir și Gylla au pus să fie gravate, soț și soție,
> în propria amintire [...] Hákon le-a gravat.

Elementul-cheie aici este că un *bryti* reprezenta o clasă specială de sclavi, căreia îi fusese încredințată multă responsabilitate, dar totuși un rob. În alte culturi există multe paralele în care sclavii ajung uneori în poziții de o putere considerabilă, estompând limitele a ceea ce însemna cu adevărat statutul lor. Pe insula Adelsö, Tolir reușise în mod clar să se căsătorească (deși este o altă chestiune dacă această căsătorie avea statut legal) și să-și permită să ridice o dovadă magnifică a poziției sale de servitor regal.

O altă piatră de la o dată similară din Hørning din Danemarca spune o poveste mai simplă, dar poate mai emoționantă:

> Fierarul Tóki a ridicat această piatră în memoria lui Thorgisl,
> fiul lui Gudmund, care i-a dat aur și l-a eliberat.

Un sclav eliberat avea un statut ambiguu, care nu era robie, dar nici libertate deplină. Toți sclavii eliberați, femei sau bărbați, aveau încă obligații față de foștii lor stăpâni și era de așteptat să-i susțină, dar nu erau niciodată considerați pe deplin egali cu oamenii născuți liberi. Foștii robi aveau, de asemenea, mai puține drepturi la compensație conform literei legii. Piatra ridicată de Tóki indică profesia lui, o meserie utilă, dar nu este clar dacă aceasta era ceva nou sau o moștenire a sarcinilor sale anterioare de sclav. În timp, copiii și nepoții robilor eliberați aveau să dobândească drepturile depline cu cei născuți liberi.

Dovezile materiale ale sclaviei sunt izolate, dar semnificative. La nivel de bază, au fost găsite cătușe de fier în centrele urbane din Birka, Hedeby și în câteva alte situri cu legături comerciale. Sunt obiecte ambigue până la un punct, în sensul că unele dintre ele ar fi putut fi folosite pentru animale, dar mai probabil este că au fost create pentru a fi puse în jurul gâtului, încheieturilor sau gleznelor oamenilor. Un sit irlandez a dezvăluit un lanț lung cu mai multe cătușe. La Hedeby, cele cinci cătușe găsite provin în mare parte din zona portului,

sugerând fie că s-au pierdut direct, căzând de pe o corabie, fie că, probabil, comerțul cu sclavi avea de fapt loc pe cheiuri.

9. Viața de sclav. Cătușe pentru sclavi datând din epoca vikingilor, orașul insular Birka de pe Lacul Mälaren, Suedia. (Fotografie © Muzeul de Istorie din Stockholm, licență Creative Commons)

Există cel puțin o reprezentare care pare să înfățișeze momentul înrobirii. Un desen scrijelit pe ardezie din situl monahal insular Inchmarnock din Scoția, datat provizoriu în secolul al VIII-lea sau al IX-lea, înfățișează ceea ce par a fi consecințele unei incursiuni de luare de sclavi. Trei siluete înarmate și îmbrăcate în zale, printre care una cu barbă și coafură extravagantă, se îndreaptă către o corabie care-i așteaptă. Figura cu barbă conduce un prizonier, poate un călugăr, cu mâinile prinse laolaltă și cu un fel de lesă în jurul gâtului.

O a doua astfel de reprezentare este de natură mai formală și provine de la Weston, din nordul comitatului Yorkshire. Găsită la biserica de acolo, aceasta reprezintă un fragment de sculptură în piatră care forma odată brațul superior al unei cruci care stă în picioare. Inițial realizată în manufacturile

anglicane, a fost reclioplită în secolul al IX-lea sau al X-lea în tradiția anglo-scandinavă. Pe o parte, brațul crucii este acoperit de o reprezentare frontală a unui războinic cu coif, cu un topor de luptă într-o mână și o sabie în cealaltă. Pe partea cealaltă, ceea ce pare a fi aceeași siluetă încă ține sabia, dar cu cealaltă mână ține o femeie de gât; mâinile ei sunt împreunate, posibil legate. Aceasta este singura ilustrare din lumea vikingilor a violenței masculine directe asupra unei femei. În mod clar, a fost o alegere neobișnuită a motivului, poate considerată nepotrivită. Alte cruci de piatră din Northumbria sculptate similar înfățișează, de asemenea, războinici înarmați. S-a sugerat că fie sunt sponsorii lucrării, fie reprezintă trimiteri la scene de război din Biblie.

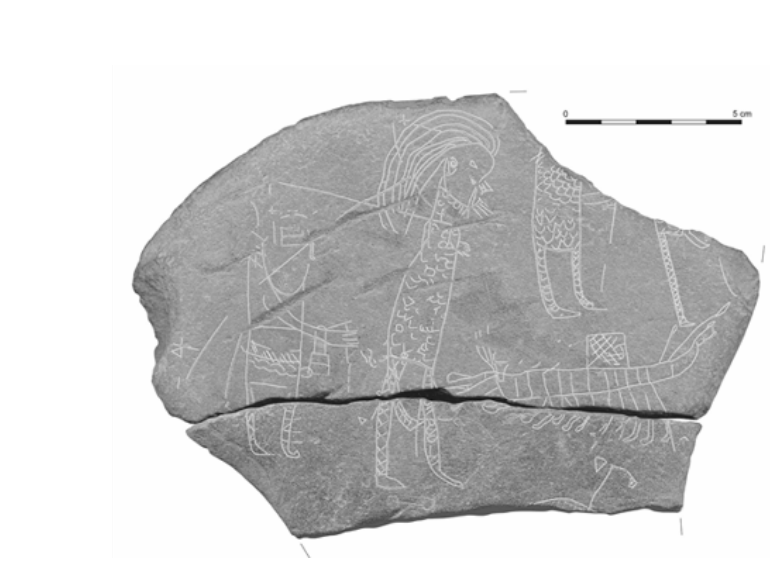

10. Realitățile incursiunilor. Această piatră gravată descoperită la mănăstirea insulară Inchmarnock din Scoția înfățișează după câte se pare niște jefuitori din rândul vikingilor purtând armuri, conducând cel puțin un prizonier legat spre o corabie în așteptare. (Fotografie folosită cu permisiunea © Chris Lowe/Headland Archaeology Ltd)

În ceea ce privește viețile domestice ale robilor, doar o singură descoperire arheologică a fost făcută până în prezent

în Scandinavia. Nu este din epoca vikingilor, ci de la începutul primului secol al erei noastre, din epoca romană a fierului. Cu toate acestea, există o continuitate culturală, iar descoperirea păstrează aproape cu siguranță urmele oamenilor înrobiți într-un cadru domestic. La Nørre Tranders în Iutlanda, Danemarca, arheologii au descoperit rămășițele arse ale unei case lungi tipice epocii fierului, din care a supraviețuit numai jumătate: zona pentru staule. Clădirea a fost complet mistuită de foc. Arheologia experimentală a arătat că în doar trei sau patru minute de la aprinderea focului, aerul din interiorul unor astfel de structuri devine toxic din cauza efectelor fumului. Dacă un incendiu începea noaptea, în timp ce ocupanții casei dormeau, era puțin probabil ca aceștia să scape cu viață. Ceva de genul ăsta pare să se fi întâmplat la Tranders. Arheologii au descoperit cadavre de vite și cai care au murit în boxele lor și o turmă de oi și miei înghesuiți către ușa de la nord, pe care se pare că au blocat-o în panica lor. Animalele nu erau singure. În mijlocul oilor a fost găsit corpul unui bărbat; un al doilea bărbat și trei copii zăceau la frontonul de est, în spatele zonei pentru animale, unde probabil au murit încercând să dărâme peretele exterior. De ce erau la un loc animalele și oamenii, inclusiv copiii? Par să fi fost *fjósner*, „sclavi care trăiau în grajd", acea categorie specială menționată de surse, oamenii înrobiți care locuiau cu animalele pe care le îngrijeau. În mod remarcabil, ruinele casei lungi nu au fost date la o parte, ci, în schimb, întreaga structură, cu tot cu trupurile carbonizate, a fost acoperită cu o movilă, practic marcând astfel „mormântul" întregii clădiri. Este de remarcat și poate grăitor că în mod evident nu s-a făcut nicio distincție între oameni și animale. Satul a continuat să fie folosit, așa că timp de decenii după incendiu, locuitorii săi și-au desfășurat viața de zi cu zi cu o movilă uriașă în mijlocul așezării lor, un mormânt pentru robi. Orice s-ar fi întâmplat, evenimentele din acea noapte trebuie să fi dăinuit în povestiri.

Majoritatea materialului arheologic este mai greu de interpretat, deoarece reflectă doar indirect prezența sclavilor. Aceștia ar fi avut nevoie de locuință și hrană, iar munca lor trebuie să fi fost nu numai integrată în economie, ci poate

chiar un motor principal al acesteia. La începutul epocii vikingilor, de exemplu, cine a trudit pentru expansiunea rapidă a industriei de producție a gudronului, cu utilizarea intensivă a forței de muncă, împreună cu creșterea în paralel a exploatării teritoriilor exterioare? Mai târziu în epoca vikingilor, a avut loc o reorganizare a economiei din cauza nevoii crescânde de pânze pentru corăbii (și, prin urmare, de lână, respectiv de ovine), ceea ce denotă evident creșterea rapidă a necesarului de mână de lucru. De asemenea, spațiile construite ale moșiilor s-au dezvoltat, sporind numărul de structuri mai mici (poate locuințe pentru sclavi?) pe lângă sălile principale și clădirile anexe. Pe măsură ce incursiunile pentru luarea de sclavi deveneau mai numeroase, munca acestora era necesară pentru a construi, echipa și întreține flotele folosite în astfel de atacuri și așa mai departe într-un sistem care se autoconsolida.

O întrebare conexă se referă la cultura materială *a* sclavilor și dacă există ceva în arheologia așezărilor care a aparținut robilor. Acest lucru rămâne incert, dar dacă ne uităm la descoperirile făcute în contextele în care se știe că aceștia lucrau, cum ar fi colibele în care se țesea și altele asemenea, se pare că nu exista un semn material specific sclaviei, ci mai degrabă îmbrăcămintea și posesiunile robilor reflectau cel mai de jos nivel al statutului social în general. Erau așadar probabil imposibil de distins de cele ale celor mai săraci oameni liberi. De asemenea, este posibil ca puținele obiecte pe care sclavii le „dețineau” (pentru că, în realitate, nu dețineau absolut nimic) să fi fost lepădate de alții, nedorite, dar totuși o parte integrantă a inventarului material general al vremii.

Una dintre cele mai timpurii identificări arheologice a sclavilor a fost făcută în registrele funerare și în urma descoperirii mormintelor în care presupusul ocupant principal era însoțit dincolo de moarte de una sau mai multe persoane ucise evident în timpul ritualurilor mortuare. Acest lucru nu este deloc obișnuit, dar acum există zeci de exemple în diaspora vikingilor. Fiecare mormânt este diferit, dar în general mormintele conțin o singură persoană, de obicei un bărbat, înmormântată conform regulilor în vigoare. „Jertfele”

erau așezate apoi fie în mormânt alături de ocupantul principal – lângă sau deasupra cadavrului –, fie la un nivel superior în aceeași movilă funerară. Erau adesea legați de mâini și/sau picioare și spânzurați, decapitați sau uciși cu lovituri puternice în cap. Unul dintre cele mai grafice exemple este la Ballateare, pe Insula Man, unde un tânăr scandinav de rang înalt din secolul al X-lea a fost înmormântat într-un sicriu împreună cu o varietate de arme. Mormântul său a fost acoperit de o movilă funerară elaborată, făcută din mai multe straturi de pământ aduse din diferite localități (câmpurile lui, poate?). Înainte de finalizarea movilei, deasupra a fost așezat cadavrul unei femei între douăzeci și treizeci de ani; partea din spate a craniului ei fusese spartă dintr-o singură lovitură puternică, probabil de sabie. Rigor mortis se instalase în momentul în care a fost adusă la movilă, poate că murise cu până la șaptezeci și două de ore înainte. Trupul ei a fost apoi acoperit cu cenușa unui cal, a unui bou și a unei oi, apoi movila a fost în sfârșit terminată și un stâlp a fost pus în vârf.

Sugestia că astfel de victime nefericite erau sclavi și, prin urmare, în esență doar alte posesiuni ale morților apare la începutul istoriei arheologiei vikingilor. Logica este evidentă, dar greu de demonstrat. Se poate ca unii sau chiar toți dintre ei să fi fost în schimb criminali, prizonieri de război sau oricine altcineva a cărui moarte era considerată necesară de către comunitate și potrivită pentru o ceremonie publică. De asemenea, nu e necesar ca aceeași explicație să se aplice tuturor exemplelor. Totuși, în favoarea acestei interpretări există numeroase descrieri fără echivoc ale practicii, în relatările martorilor oculari arabi despre înmormântările scandinave din est, care descriu cum sclavii, atât femei, cât și bărbați (dar cel mai adesea femei și tineri), sunt uciși în timpul ritualurilor funerare. Există, de asemenea, observații bizantine despre practici identice, inclusiv măcelărirea în masă a prizonierilor de război.

Lucrări recente bazate pe noile metode științifice au arătat că există, de fapt, diferențe reale între mormintele „inițiale” și persoanele executate. Un studiu efectuat pe izotopii de oxigen din mormintele norvegiene de acest tip din epoca vikingilor a

ajuns la concluzia că oamenii „sacrificați” aveau o alimentație semnificativ inferioară celorlalți decedați, indicând probabil un statut social inferior. Un studiu similar al mormintelor din Suedia a ajuns la aceeași concluzie, stabilind o alimentație mult mai bogată în pește de apă dulce în rândul victimelor. În plus, studiul a conchis că mulți dintre acești oameni aveau dinții modificați prin pilire. Să fi fost acesta de fapt un semn de sclavie, asemănător cu înroșirea cu fierul? Totuși, mulți sclavi au fost cândva liberi; starea lor se putea schimba, voluntar sau nu. Este posibil ca acești oameni sacrificați să fi fost prizonieri de război sau pilirea să însemne ceva cu totul diferit în acest context.

Pare destul de sigur că oamenii uciși descoperiți lângă mormintele altora aveau un statut inferior, ceea ce sedimentează ideea că cel puțin unii dintre ei erau robi. Fără îndoială, studiile viitoare vor elucida și mai mult acest aspect, dar este limpede că experiențele mizerabile ale sclavilor s-au extins, în unele cazuri, chiar și asupra circumstanțelor și a modului morții lor.

Pentru sclavi, perioada de la mijlocul secolului al VIII-lea și până la mijlocul secolului al XI-lea a fost o experiență complet diferită de cea a oamenilor liberi din jurul lor. Epoca vikingilor a fost în mare măsură o perioadă a granițelor, granițe între culturi și moduri de viață, între diferite viziuni asupra realității și între indivizi, inclusiv la nivelul libertății în sine. A fost și o perioadă în care acele granițe au fost depășite, testate și uneori șterse: și aceasta este o parte fundamentală a ceea ce a făcut aceste secole atât de relevante.

Vikingii pot fi văzuți ca printr-o prismă, fiecare rotire a sticlei producând oameni noi, reflexii noi. Fiecare avea propria identitate – imaginea de sine – și proiecțiile sale exterioare; unii dintre ei ne erau familiari, alții înspăimântător de străini. Depășirea frontierelor, în orice sens al cuvântului, a stat în centrul epocii vikingilor, iar acum este timpul să trecem și noi de cealaltă parte.

5

DEPĂȘIREA HOTARELOR

Condiția de om în Scandinavia în epoca vikingilor nu se limita la exteriorul corpului sau la viața interioară a sufletului: mai exista și natura individuală a personalității în sine.

Parte din imaginea vikingilor de astăzi este o caricatură a masculinității: războinicul cu părul lung încă încorporat în logouri sau în reclamele pentru produse care fac apel la un presupus ideal de comportament masculin. Acest lucru este egalat în cultura populară de o imagine aproape la fel de plină de clișee a femeii unic independente, folosită fie ca presupusă arhetip „nordic" sau (cu mai multă înțelegere) ca model de urmat pentru încrederea în sine și emanciparea feminină. Prin urmare, este ironic că realitatea epocii vikingilor a îmbrățișat o adevărată fluiditate a genului.

Patriarhatul reprezenta regula societății vikingilor, dar una care a fost subminată la fiecare pas, adesea în moduri care, în mod fascinant, erau incluse în structurile sale. De asemenea, vikingii erau familiarizați cu ceea ce astăzi s-ar numi identități *queer*. Acestea ocupau un spectru larg care depășea cu mult noțiunile binare convenționale ale genului biologic, chiar dincolo de limitele a ceea ce am numi uman. Limitele erau controlate cu rigiditate, uneori cu tentă morală, iar presiunile sociale impuse asupra bărbaților și a femeilor erau foarte reale. În același timp însă, aceste limite erau și permeabile, cu un anume grad de dezaprobare socială. Există o tensiune clară aici, o contradicție care poate fi productivă pentru oricine încearcă să înțeleagă mentalitatea vikingilor.

În zilele noastre am dezvoltat un vocabular bogat pentru identitate și preferințe, pentru orientarea sexuală și expresiile sale infinite, pentru corpurile noastre și modul în care le ocupăm, pentru relațiile noastre cu ceilalți, inclusiv pentru modurile noastre preferate de adresare – în esență, o terminologie care, în cel mai bun caz, recunoaște și emancipează cine simțim fiecare că suntem. De asemenea, putem articula ce se întâmplă la interfețele dintre aceste identități și reacțiile societății la ele, de bine sau de rău. În explorarea echivalentelor antice ale vieții moderne, poate fi problematic să transferăm direct percepțiile de astăzi în epoca târzie a fierului. Unii cercetători susțin cu tărie că este imposibil să facem acest lucru. Limbile nordice vechi nu conțineau cuvinte pentru multe dintre conceptele pe care le folosim acum. Este posibil ca oamenii vremii să nu se fi regăsit în acești termeni sau să fi considerat inutile astfel de etichetări. Contextul social era și el diferit în unele moduri fundamentale.

Este limpede că societatea vikingilor a stabilit destul de emfatic așteptările bazate pe conceptele normative masculine și feminine, exprimate în standarde de comportament specific genului, atât pentru femei, cât și pentru bărbați. Unele surse (în special Snorri) transmit informații printr-un filtru creștin, masculin, dar există și texte mai lipsite de prejudecăți.

Există sentimentul unui tărâm în aer liber al bărbaților, în timp ce teritoriul femeilor se afla în interiorul locuinței, dar ambele sfere erau percepute ca locuri de putere și autoritate autentice. Această distincție nu exista la propriu, ci se referea în schimb la sferele de responsabilitate. Astfel, „casa”, în practică, însemna gestionarea întregii ferme, atât din punct de vedere economic, cât și social. De asemenea, o gamă largă de sarcini interne și casnice revenea femeilor, printre care se numărau activitățile legate de bucătărie și alimentație de toate felurile, munca textilă (un efort major, după cum am văzut) și ciclul zilnic al vieții agricole. Nimic din toate acestea nu își pierdea din valoare prin noțiuni disprețuitoare de „treburi femeiești”. Dimpotrivă, erau deprinderi și activități vitale, iar abilitatea aducea respect. Ca să luăm doar un exemplu, acest lucru se poate observa clar pe un remarcabil monument runic

din aproximativ 1050, o piatră din parohia Fläckebo din Västmanland, în Suedia, ridicată în memoria unei doamne bogate cu numele unic Óðindísa („femeia-Odin”, deși folosind spiritul *dísir* ca metaforă): „Nu va veni/ la Hassmyra/ nicio gospodină mai bună/ care să pună la cale moșia”.

În plus, femeile aveau un rol primordial în desfășurarea ritualurilor gospodărești și comunitare, de exemplu oficiind sacrificii pentru elfi și *dísir*. În adevăratul sens al cuvântului, ele gestionau și economia spirituală a oamenilor. Aceasta era o altă sursă de adevărată putere socială, cea de paznic al căilor de comunicare dintre comunitate și celelalte lumi, canale care poate trebuiau deschise în orice moment.

Pentru bărbați, „lumea largă” se extindea la mare, vânătoare și pescuit, prelucrarea metalelor și fierărie, adunări publice, comerț, drept și război. În special politica era domeniul bărbaților. Un influent studiu de la începutul anilor 1990 susținea că societatea vikingilor a funcționat pe un model care, în esență, îi separa pe cei puternici de cei lipsiți de putere, indiferent de gen. Rolurile masculine erau prioritare, dar femeile și le puteau asuma dacă circumstanțele o dictau (de exemplu, în cazul văduvelor fără bărbați adulți rămași în familie). Cei mai mulți cercetători s-au îndepărtat de rigiditatea acestui concept, punând accent în schimb pe independența relativă a femeilor și pe propriile acțiuni, dar nu există nicio îndoială că uneori ele își puteau asuma sarcini și îndatoriri masculine, aparent fără prejudecăți sociale. Există exemple clare de femei care acționează în instanță, dețin și vând proprietăți și fac comerț.

Unele arene sociale erau strict separate pe genuri, cum ar fi tot ceea ce ținea de nașterea copiilor, în care nu există niciun indiciu de implicare masculină. În schimb, femeile erau cel mai adesea scutite de represaliile directe în cazul violenței cauzate de răzbunare – însă desigur nu și de consecințele acesteia.

De asemenea, este la fel de eficient și necesar să luăm în considerare trăsăturile împărtășite *dincolo* de limitele genului, în care identitatea era formată atât de rolul social, cât și de gen sau orientarea sexuală. Acest lucru este diferit de modelul

unisex, deoarece nu acordă nicio întâietate puterii masculine. De exemplu, un studiu recent asupra obiceiurilor funerare din Norvegia a arătat că foarte multe morminte nu par a fi deloc clar caracterizate de vreun gen anume și că identitatea morților poate fi mijlocită în multe moduri. De asemenea, un studiu atent dezvăluie că ipotezele despre conexiunile dintre gen și activitate (problematice în sine) nu pot fi aplicate în mod consecvent în Scandinavia; de pildă, ustensilele pentru gătit apar mai frecvent în mormintele bărbaților norvegieni decât în cele ale femeilor. În plus, trebuie să amintim că în epoca vikingilor culturile Scandinaviei recunoșteau foarte clar grade de libertate personală, de la tipuri de aservire (in)voluntară până la robie deplină. Aceste condiții de viață aveau și o profundă dimensiune legată de gen.

Statutul se poate intersecta și el cu genul, ducând la întrebări legate de ierarhie. Atunci când luăm în considerare și alți factori, cum ar fi vârsta relativă, precum și gradul de dezvoltare fizică și intelectuală, definițiile pot deveni problematice: spre exemplu, aspectele copilăriei în epoca vikingilor și trecerea spre viața adultă. Ce au însemnat toate acestea în practică pentru modul în care era privită o persoană (chiar și atunci când și dacă puteam vorbi de o persoană) și ce era permis sau de așteptat să facă? Există puține dovezi conform cărora copiii din Scandinavia precreștină erau considerați automat ființe pe deplin sociale încă de la naștere. S-au găsit ocazional copii de puțin peste cinci ani îngropați cu seturi complete de „bunuri funerare”, obiectele care îi însoțesc în țărână. De cele mai multe ori, acestea sunt reduse ca dimensiune pentru folosința lor (de exemplu, bijuterii mici), dar uneori copiii sunt îngropați cu lucruri pentru adulți. Acesta este mai ales cazul băieților foarte tineri îngropați cu arme, ceea ce presupune o confirmare sau conferire de statut, poate legată de identitatea familiei îndoliate. Cu toate acestea, astfel de cazuri sunt rare.

Cei care supraviețuiau copilăriei par să fi trecut printr-o serie de ritualuri de trecere (cum ar fi înțărcarea, căpătarea numelui și așa mai departe) înainte de a se alătura relativ rapid forței de muncă, indiferent de rolul lor. În jurul vârstei

de paisprezece ani, orice diferență între „copii” și „adulți” se estompează în morminte, așadar acesta pare să fi fost pragul maturității. Aceasta ar fi inclus căsătoria și participarea la război. Nu a fost o perioadă sentimentală.

Studiile bioarheologice asupra rămășițelor scheletice dezvăluie uneori semne de malnutriție în copilărie, iar rezultatele sunt grăitoare. În centrul Suediei cel puțin pare să apară un model tipic, până la 7% dintre bărbați fiind subnutriți în copilărie, comparativ cu până la 37% dintre femei. Mortalitatea infantilă era ridicată, estimată la 30-60%, ceea ce duce la o concluzie inevitabilă: fetele și băieții primeau cantități și calități diferite de hrană, puternic în avantajul băieților și într-o măsură care putea pune în pericol viața fetelor. Este imposibil să nu ghicim un sistem de valori înfricoșător în această discrepanță.

O întrebare dificilă se referă la posibilitatea pruncuciderii, uciderea intenționată a copiilor nedoriți. Aceasta a devenit o figură de stil standard a perioadei, dar dovezile reale sunt rare și adesea ambigue. Bărbații par să fi avut dreptul de a respinge orice copil al soției sau al concubinei sale, iar menționarea pruncuciderii în textele din saga sugerează că aceasta era practicată, deși nu se știe în ce măsură. Acest lucru este susținut de numeroase coduri de legi creștine medievale, care includ statute ce prescriu pedepse pentru abandonarea copiilor, indicând că aceasta a dăinuit mult după convertire.

S-a susținut că rămășițele pământești ale sugarilor dezgropate din haznale, mormane de pietre și gropi de gunoi, de exemplu, sunt un indicator al acestei practici. În plus, nu s-a găsit nici pe departe un număr suficient de morminte de copii care să coincidă cu rata mortalității lor, ceea ce înseamnă că nu toți au avut parte de un mormânt convențional. Aici avem și un punct de vedere extern de la călătorul evreu din secolul al X-lea, Ibrāhīm ibn Ya’qub, care spune că în Hedeby, Iutlanda, copiii nedoriți erau aruncați în mare. Având în vedere codurile de lege care se referă la abandonarea copiilor, care nu ar lăsa urme arheologice, trebuie să observăm că acest fapt corespunde relatării lui Ya’qub. Pruncuciderea selectivă de către *femei* este deosebit de dificil de trasat, deși există mici

sugestii în arheologie. Inscripțiile runice din centrul Suediei menționează până la șase fii ai unei familii, dar niciodată nu pomenesc mai mult de două fiice. Acest lucru nu se potrivește cu rata naturală a natalității, deși poate fi o consecință a prejudecăților sau a obiceiurilor mai degrabă decât a pruncuciderii.

Descoperirile funerare sugerează alte paralele pentru acest dezechilibru și în rândul adulților. Un studiu al mormintelor scandinave din nordul Scoției dezvăluie un număr ponderat de morți îngropați cu arme și bijuterii, dar totuși, în unele părți din vestul Norvegiei, acesta variază de la 77% la 12%. Dacă ipotezele asupra artefactelor în funcție de gen sunt adevărate, aceasta denotă un tratament radical diferit al bărbaților și femeilor decedate în aceste două zone, ceea ce reprezenta cu siguranță un contrast și în atitudinile sociale.

Noțiunile de gen și relațiile dintre indivizi sunt, de asemenea, strâns legate de sexualitate, nu în ultimul rând în ceea ce privește orientarea și exprimarea acesteia în comportamentul sexual, indiferent dacă este sancționat social sau nu.

Căsătoria heterosexuală, uneori poligamă, era manifestarea de bază a valorilor familiei în societatea din epoca vikingilor, inclusiv a ceea ce era considerat sexualitate legitimă. Cu toate acestea, nu toate legăturile se stabileau în cadrul codurilor căsătoriei sau concubinajului, iar unele erau mult mai informale. Interesant este că, deși adulterul era privit cu dezaprobare, acesta nu era neapărat un motiv de divorț (într-adevăr, dezaprobarea unei căsătorii deschise putea *duce* la separare). Femeile căsătorite își iau iubiți în mai multe povestiri, inclusiv în *Saga lui Grettir*, *Saga poporului din Eyri* și *Saga islandezilor* (a nu se confunda cu categoria generică); în *Saga poporului din Ljósavatn*, o tânără are o întreagă serie de iubiți.

Existau și echivalente divine. În straniul și destul de amuzantul poem eddic *Cuvintele de harță ale lui Loki*, farsorul îi întrerupe pe zei în timpul unui ospăț în Asgard și continuă prin a-i insulta pe fiecare dintre ei, aducând acuzații aprinse în legătură cu numeroase nereguli de natură sexuală. Devine

limpede nu numai că fiecare afirmație este în esență adevărată, ci și că nimănui nu îi prea pasă. Când zeițele sunt acuzate de infidelitate, zeul Njörd oferă un răspuns interesant: „N-are a face dacă doamnele își iau un bărbat, un băiat amant, sau pe ambii". În mod clar, deși fiecare zeiță este căsătorită, acționează după bunul plac. Se spune că Frigg s-a culcat cu fiecare dintre frații lui Odin și, de asemenea, cu un sclav, drept răzbunare pentru o insultă din partea soțului ei; Idun s-a culcat cu ucigașul fratelui său; Gefjon „și-a pus coapsa peste" un tânăr care nu este numit (și, prin urmare, ea este deasupra); Loki a avut relații intime cu soțiile lui Týr, Thor și chiar cu Njörd însuși; iar Freyja s-a culcat cu fiecare zeu din încăpere, inclusiv cu fratele ei.

Cu excepția incestului, aceasta este poate reflectarea practică a concubinajului, o licență acceptată a dorinței feminine, deși fără o structură formală comparabilă. Legitimitatea sentimentelor sexuale ale femeilor este menționată de mai multe ori în surse și același lucru este valabil și pentru ființele feminine supranaturale, cum ar fi walkiriile, care își plâng iubiții umani morți. Astfel, luptătoarea titulară din poemul eddic al lui Gudrún se plânge că îi este dor de bărbatul ei, „pe tron și în pat".

De asemenea, multe saga subliniază atracția reciprocă ca fundament al relațiilor sexuale, cu un element constant de alegere din partea femeilor libere (spre deosebire de sclave). Întâlnirile sunt inițiate prin așezarea lângă o persoană sau în poala sa și apoi trecând la săruturi. Acest lucru apare în saga drept comportament consensual. Relația sexuală este descrisă în termenii unei îmbrățișări pasionale, *faðmr* și *faðmlag*, cuprinzând literalmente partenerul cu brațele. Cuplurile „se întorc" unul către celălalt în pat.

Această idee despre libertatea sexuală a femeilor scandinave apare și în textele străine, cum ar fi relatarea unei misiuni diplomatice din emiratul musulman din Iberia la o curte a vikingilor în ceea ce se bănuiește a fi sudul Danemarcei, păstrată într-o sursă din secolul al XIII-lea. La mijlocul anilor 800, ambasadorul Yahyā b. Hakam al-Jayyānī, cunoscut sub numele de al-Ghazāl („Gazela") datorită

înfățișării sale chipeșe, a petrecut ceva timp cu regalitatea scandinavă și a fost un favorit special al reginei vikingilor numite Nūd în arabă, nume pe care unii cercetători l-au interpretat drept nordicul Aud. Potrivit textului, al-Ghazāl este deranjat de atenția pe care i-o acordă o femeie de rang atât de înalt, la care ea îi spune: „Nu avem astfel de lucruri [tabuuri sexuale] în religia noastră și nici nu avem gelozie. Femeile noastre sunt cu bărbații noștri doar din alegerea lor. O femeie rămâne cu soțul ei cât timp vrea să facă asta și îl părăsește dacă nu-i mai face plăcere". Nu știm cât ne putem încrede în spusele acestea, iar unii cercetători au respins întregul text ca fiind o amestecătură medievală, dar probabil ne putem baza pe el la fel de mult ca pe saga. Alte surse arabe menționează nu doar ceea ce ei consideră drept promiscuitatea femeilor scandinave, ci, în mai multe rânduri, și modul în care ele însele au dreptul de a iniția divorțul. Acest lucru este destul de exact, repetat în mai multe texte anonime și nu poate fi respins ca o simplă prejudecată despre femeile străine, care se presupune că trăiesc liber. De asemenea, se corelează bine cu sursele nordice, inclusiv cu legile. Corpusul poetic conține mai multe farmece pentru atragerea sexului opus, majoritatea fiind folosite de zei, însă reflectând în mod clar preocupări umane. Uneori Odin folosește ceea ce el numește *mánvelar*, „vrăji de dragoste", pentru a seduce grupuri întregi de femei în poeme eddice precum *Cântul lui Harbard.* În mod similar, *Lista de vrăji* ce se regăsește în *Cântecul Celui Înalt* include două de acest fel:

> Cunosc o a șaisprezecea [vrajă]:
> dacă vreau de la o fată deșteaptă
> să capăt toată mintea și plăcerea dragostei ei,
> sucesc gândurile
> femeii cu brațe albe
> și o fac să se răzgândească de tot.
> Știu o a șaptesprezecea [vrajă],
> așa că foarte târziu [adică niciodată]
> M-ar respinge o tânără fecioară.

Saga relatează și câteva cazuri în care vrăjitoarele au fost plătite de iubiți nefericiți pentru a face o astfel de magie. Există vrăji pentru a induce impotența și opusul ei, erecția până la disfuncție. Alte vrăji îi oferă destinatarului înfățișarea altuia pentru a seduce pe cineva sub deghizarea partenerului său preferat. O lovitură cu toiagul unui vrăjitor putea induce supunere sexuală sau dorință neînfrânată. O vrajă deosebit de crudă permitea unui bărbat să atragă toate femeile, cu excepția celor pe care le iubea cu adevărat, acesta fiind poate un indiciu asupra moravurilor sociale din epoca vikingilor. O parte din această magie se făcea cu ajutorul runelor, dintre care trei aveau nume care însemnau aproximativ Poftă trupească, Dorință sexuală și Patimă insuportabilă. Vrăjitoarele care dețineau astfel de puteri erau considerate ele însele a fi prădătoare sexuale și nu era înțelept să ajungi să le cunoști prea bine. Se credea că aveau capacitatea de a învălui mintea unui bărbat într-un fel de negură carnală.

Desigur, atracția sexuală putea fi și prozaică și vulgară. Există un alt vocabular în limba nordică veche, unul destul de diferit, o lume mai grosolană în care bărbații se lăudau unul altuia cui ar fi vrut să *serða* și *streða*, adică să „o bage” și să „o scoată”. Chicoteau despre cum se „zbenguiau pe burta unei femei” și despre cum o „mângâiau între picioare”.

Cultura materială ne oferă câteva instantanee arheologice remarcabile. Avem osul inscripționat cu rune din Oslo din secolul al XI-lea pe care este gravat adânc „Sărută-mă”. Ne întrebăm cui îi era adresat. Un alt set de exemple vine din cel mai improbabil loc. Pe cea mai mare dintre insulele Orkney, în largul coastei de nord a Scoției, se află marele mormânt cu mai multe încăperi Maeshowe, datând din neolitic. Construit cu mii de ani înainte de vremea vikingilor, este unul dintre cele mai frumoase monumente din Europa din epoca târzie a pietrei. Conține, de asemenea, cea mai mare colecție de inscripții runice din afara Scandinaviei, realizate la sfârșitul epocii vikingilor și la începutul anilor 1100, când coloniștii nordici au pătruns în interior, l-au golit și s-au folosit de nișele funerare convenabile în cu totul alte scopuri decât cele prevăzute inițial. Maeshowe era în mod evident un loc pentru întâlniri secrete,

un loc retras pentru cei care căutau intimitate la adăpost de vânt, cu alcovuri de piatră care deveneau rapid confortabile cu o pătură și o lumânare făcută dintr-un pai. Inscripțiile, adesea semnate, acoperă o varietate de subiecte, dar includ mai multe cu aluzii sexuale grosolane, una dintre ele referindu-se la pasajul lung și jos prin care se intra în cameră (numele bărbaților sunt în cursive):

> Ingibjörg, frumoasa văduvă. Multe femei
> s-au aplecat aici. Un mare spectacol. [semnat] *Erlingr*.
>
> Ingigerd… sexul [?]… este cel mai frumos… [un text fragmentar lângă o gravură a unui câine care salivează]
>
> I-am tras-o lui Thorný. *Helgi* a gravat [runele].

În rest, nu există aproape nimic explicit erotic în arta și iconografia epocii vikingilor. O parte dintre plăcuțele poleite cu foiță de aur, cărțile de vizită ale aristocraților, cele fixate pe stâlpii de susținere ai sălilor conțin scene de cupluri îmbrățișate și săruturi inocente. În jurul caselor s-au găsit câteva figurine cu bărbați în stări de excitare sexuală, de obicei goi, cu excepția unei centuri pe care o țin în mână, dar acestea par mai degrabă embleme ale virilității divine (sau seculare): sexul ca putere, o altă dimensiune a culturii marilor săli. Același lucru se aplică probabil și celebrei figurine tridimensionale din bronz dintr-o movilă funerară de la Rällinge în Södermanland, Suedia, care este reprodusă în fiecare carte despre vikingi și de obicei etichetată ca reprezentându-l pe zeul Freyr. Nud, cu excepția unui coif și a brățărilor, stă cu picioarele încrucișate, cu o mână pe genunchi și cu cealaltă pe barbă și are o erecție vizibilă. În ciuda încrederii încurajatoare a identificării tradiționale, pur și simplu nu există nicio modalitate de a ști dacă este zeu, o altă creatură faimos de libidinoasă, cum ar fi un pitic, sau om. Poziția ciudată și detaliile vestimentare specifice sugerează din nou ceva dincolo de sensul pur sexual. La fel de necunoscut este și contextul în care era destinat să fie folosit sau văzut sau,

în fapt, ascuns. Știm doar că a însoțit pe cineva în mormânt.

Din câte știu, în întreaga lume a imaginilor scandinave din epoca vikingilor există doar o singură reprezentare a împreunării sexuale. Pe o piatră runică din Onslunda din Uppland, Suedia, ridicată de trei frați în memoria tatălui lor, Ófeig, o pereche de figuri umane stau întinse împreună, cea cu barbă fiind deasupra, iar picioarele lor răsucite nerealist. Reprezentarea pare a fi un desen scrijelit (deși este departe de a fi unul obișnuit, deoarece ar fi fost nevoie de efort pentru a-l ciopli), adăugat după ce piatra a fost ridicată. Nu pare să aibă legătură cu desenul principal și cu inscripția pictată în roșu, deși ar fi putut fi un fel de comentariu despre cel comemorat.

În sfârșit, există un artefact derutant care are fără îndoială tente sexuale, dar o funcție incertă. Încă înainte de epoca vikingilor, hotarul de sud al peninsulei *Jylland* (Iutlanda – n.trad.) era protejat de o fortificație liniară, un set complex de metereze cunoscut sub numele de Danevirke. Într-unul dintre malurile sale din secolul al IX-lea, arheologii au găsit un falus din lemn lung de douăzeci și trei de centimetri, sculptat erect și rupt la bază. Poate că provenea de la un fel de idol, poate că era o jucărie sexuală, dar, la fel ca multe astfel de semnale din epoca vikingilor, sensul său adevărat este acum ascuns.

Nu toate relațiile sexuale erau consensuale. Legile *Grágás* („Gâscă cenușie”, un nume cu înțeles obscur) din Islanda timpurie datează din manuscrise din anii 1200 și sunt aproape sigur o compilație din diferite locuri și vremuri, dar probabil că își au originea cel puțin parțial în secolul al X-lea. Potrivit statutului ei, o femeie putea invoca o gamă largă de circumstanțe drept motive de divorț, inclusiv violența conjugală. Aceasta era o problemă majoră, care apare destul de frecvent și în alte coduri de legi, deși din cauza datării lor medievale (în mare, contemporană cu saga de familie) este dificil să știm cât de fidel reflectau realitățile epocii vikingilor. În general, se crede că ele conțin urme ale obiceiurilor anterioare, iar în unele cazuri practicile pe care le interzic sunt atât de sfidător necreștine, încât cu greu ar fi putut fi un produs al noii credințe.

Presupunând că interzicerea prin lege este adesea un ghid precis pentru ceea ce făceau cel puțin unii dintre oameni de fapt, aceste texte ne oferă o lectură oripilantă. Deși avem puține indicii care să arate că Scandinavia medievală timpurie era o excepție în acest sens, imaginea zugrăvită contrazice cu siguranță puternic stereotipul „femeii independente din epoca vikingilor". Legile sunt îngrozitor de specifice, cu sancțiuni pentru rănile vizibile pe față, pentru membrele rupte în așa fel încât femeilor le era imposibil să se miște sau să muncească, pentru pierderea unui ochi și așa mai departe. O categorie de „răni majore" le include pe cele care pătrund în creier, în corp și în măduva oaselor. Violența împotriva femeilor este pedepsită în mod deosebit când e comisă în pat, ceea ce sugerează că era recunoscut conceptul de viol conjugal.

Saga conțin câteva exemple de consecințe negative practice pe care violența domestică le putea avea pentru făptași. În *Saga lui Njál*, de exemplu, un bărbat pe nume Gunnar Hámundarson își plesnește soția, pe Hallgerd, în timpul unei certe, iar ea îi răspunde că într-o bună zi va regreta. Ani mai târziu, când Gunnar este asediat de inamici, i se rupe coarda arcului în mijlocul luptei și, disperat, își roagă soția să-i lege una nouă. Ea refuză, amintindu-i de palma de mai demult. Ca urmare, Gunnar este copleșit de dușmani și ucis.

Agresiunea sexuală și violul erau clasificate legal și condamnate penal în funcție de statutul social relativ al agresorului și al victimei sale. Un violator de rang înalt era pedepsit mai puțin aspru decât un sclav care săvârșea aceeași crimă, dar amândoi erau tratați cu mai multă clemență dacă victima avea un statut inferior. În schimb, o femeie înstărită care supraviețuia putea cere pedeapsa supremă pentru atacatorul ei, oricine ar fi fost el.

Ca în multe societăți esențial patriarhale, onoarea femeilor era un bun de preț pentru familiile lor și trebuia răzbunată dacă era pierdută. Onoarea era folosită ca monedă de schimb. Potrivit legilor *Grágás*, orice bărbat care găsea pe altul în pat cu soția, fiica, mama, sora, fiica adoptivă sau mama adoptivă avea dreptul să-l omoare pe acesta, indiferent dacă avusese loc un act sexual sau nu. Dacă o femeie necăsătorită rămânea

însărcinată, era responsabilitatea tatălui să aibă grijă de mamă și copil. Dacă femeia însărcinată refuza să divulge numele bărbatului, rudele ei de sex masculin aveau permisiunea legală de a-i smulge răspunsul „cu forța”, atâta timp cât nu îi provocau „răni de lungă durată sau urme vizibile” (cuvintele legii). Acestea fiind spuse, este, de asemenea, clar că exista un grad foarte ridicat de responsabilitate personală pusă pe umerii bărbaților vinovați de crime sexuale. Violarea unei femei de rang inferior era totuși o infracțiune mai gravă decât adulterul consensual comis cu o femeie cu stare. La fel, codurile de legi par să recunoască într-adevăr pretenția unei femei la integritatea trupească și a persoanei sale, pentru ea însăși, mai degrabă decât doar ca o extensie a rudelor ei. Existau legi împotriva atingerii nedorite fără violență, cu pedepse care variau în funcție de partea corpului pe care bărbatul își pusese mâinile sau buzele.

11. Pecetluit cu un sărut. Două figuri îmbrățișate pe o foiță de aur din Suedia, epoca timpurie a vikingilor. Astfel de imagini sunt dovada principală pentru convențiile privind îmbrăcămintea bărbătească (stânga)

și femeiască (dreapta). (Fotografie © Gunnel Jansson/Muzeul de Istorie din Stockholm, licență Creative Commons)

Așadar, codurile de legi recunosc atât independența și liberul-arbitru al femeilor, cât și vinovăția individuală a făptașilor, dar consolidează și rețelele inevitabil misogine de obligație tranzacțională, onoare și statut social în care toți erau prinși.

În linii mari, nu prea avem motive să ne îndoim că majoritatea oamenilor se conformau aparent regulilor sociale acceptate de comportament și sexualitate. Un cercetător danez numește asta „ideea de bine". Mărturie stau inscripțiile comemorative runice ale epocii târzii a vikingilor, sub forma unor rezumate biografice scurte, dar aprobatoare, fără îndoială cu diferite grade de veridicitate. Cu toate acestea, viețile vikingilor puteau fi trăite în multe moduri. Avem sugestii clare de identități *queer* în epoca vikingilor (cu o avertizare cu privire la aplicarea retrospectivă a lexicului din acea perioadă). Acestea pot fi greu de definit, accesat și vizualizat la o rezoluție adecvată pentru studiu, dar în unele cazuri este posibil.

Și în acest caz putem extrage informații utile din codurile de legi. Multe reguli sociale se manifestau în înfățișare, iar îmbrăcămintea era clar diferită în funcție de gen, definită prin croială și stil, poate prin culoare și, cu siguranță, prin decorațiuni și podoabe. Corelațiile de gen și statut mai erau exprimate și prin calitate. Deși unele tipuri de bijuterii erau unisex, cele mai multe erau concepute fie pentru bărbați, fie pentru femei (ceea ce nu înseamnă că astfel de semnale nu puteau fi subminate). Legile *Grágás* definesc o ofensă clară atât pentru bărbații, cât și pentru femeile care purtau îmbrăcăminte sau tunsori destinate sexului opus. Acest lucru confirmă nu numai că existau reguli masculine și feminine de îngrijire personală și aspect, dar și că unele persoane le încălcau în mod evident.

Aproape nu există exemple în acest sens din literatura saga. Un episod din *Saga poporului din Laxardal*, amplasată în

secolele al IX-lea și al X-lea, înfățișează un bărbat care divorțează de soția sa pe motiv că aceasta purta pantaloni, ca „o femeie masculină”, după ce anterior s-a plâns de toate lucrurile teribile care se presupune că se pot întâmpla dacă „femeile umblă îmbrăcate ca bărbații”. Există și echivalente feminine, când femeile pun capăt unei căsătorii din cauza presupusei efeminații a soților lor, care se manifesta în purtarea cămășilor atât de decupate încât li se vedea pieptul (ceea ce este relevant, deoarece, în acest caz, hainele bărbaților căsătoriți erau de obicei făcute de nevestele lor, fapt care oferă indicii interesante ale deciziilor în cadrul unei relații). Există și povestiri mitologice despre travestire, în care Thor și alți zei ajung să poarte ținute feminine în scenarii de deghizare și înșelăciune atât de întortocheate, încât sunt demne de Shakespeare. Aici însă efectul este de obicei unul de ridicol și batjocură. În toate aceste cazuri, este clar că astfel de alegeri vestimentare sunt menite să sugereze orientarea sexuală care se abate de la convențiile heteronormative și că acest lucru era privit negativ. Este cu totul altă chestiune ce înseamnă toate acestea pentru *practica* vremurilor vikingilor.

Există o posibilă imagine arheologică a unor bărbați travestiți pe două picturi în piatră gotlandice în Lärbro Tängelgårda. Acestea înfățișează persoane în rochii lungi, care de obicei semnalează femeile. Unele dintre ele țin în mână cornuri pentru băut. Însă unele figuri par să aibă barbă și poate coifuri. Pe una dintre pietre apar patru dintre aceste figuri una lângă alta, iar „bărbile” sunt foarte pronunțate, deși este evident că ar putea să reprezinte o altă convenție stilistică locală sau preferința artistului; semnalmentele de gen în acest tip de material sunt atât de greu de descifrat, încât s-ar putea să nu existe deloc.

În mai multe situri s-au găsit îngropate în mod concludent persoane cu fizic masculin purtând haine convențional feminine și/sau cu accesorii specific feminine. Klinta pe insula Öland este un astfel de sit. Există asemenea morminte și în Anglia, de exemplu la Portway în Andover, în sudul Angliei, unde un cadavru identificat osteologic ca aparținând unui bărbat a fost îngropat într-o rochie de femeie, inclusiv cu un

set complet de bijuterii. Mai sunt și alte cazuri.

Nu există nicio îndoială că aceasta a fost o perioadă de homofobie extremă. Putem trasa o cale clară, deși întreruptă cronologic, către popoarele germanice din vremea lui Tacitus. Acesta relatează cum bărbații găsiți vinovați de acte homosexuale erau aruncați în mlaștini și ținuți forțat în apă sub garduri de răchită. Arheologii au descoperit multe cadavre de sex masculin din epoca fierului în mlaștinile Germaniei și Danemarcei, adesea dezbrăcate, uneori legate, prezentând de obicei diverse leziuni traumatice: gâtul tăiat, lovituri la nivelul capului, sfori în jurul gâtului. Unele dintre aceste victime au fost găsite în perechi și chiar acoperite de răchită, așa cum descrie Tacitus.

În epoca vikingilor, bărbații homosexuali erau tratați cu dispreț extrem și cu un soi complex de groază morală, mai ales aceia care se lăsau penetrați. Un astfel de bărbat era *ragr*, nu numai homosexual prin înclinații și acțiuni, dar și într-o stare de a fi care se extindea la calități etice și sociale. Acest complex de concepte a fost studiat pe larg și, în cuvintele cronicarului, „bărbatul nebărbătesc este tot ceea ce nu ar trebui să fie un bărbat în ceea ce privește morala și caracterul. Este efeminat și este un laș și, în consecință, lipsit de onoare”.

Nu există descrieri ce susțin relațiile între persoane de același gen în sursele scrise, dar acest lucru nu este deloc surprinzător, având în vedere că au fost compilate de creștinii medievali. Relatări dezaprobatoare apar mai ales sub forma insultelor formale, ceea ce nordicii numeau *níð* (de obicei anglicizat ca *nid*). Codurile de legi alocă mult spațiu acestor defăimări, ceea ce ne arată cât de mult preț se punea pe onoarea astfel atacată. Toate aceste insulte și insinuări sunt adresate exclusiv bărbaților. Aluzia din saga la „femeile masculine” care purtau pantaloni nu include neapărat o dimensiune sexuală, desigur, dar implicația se poate ghici oricum. Relațiile homosexuale dintre femei pur și simplu nu sunt menționate.

Insultele homofobe sunt folosite atât de mult în saga și poeme și apar atât de des în legi, încât trebuie să fi fost relativ comune. Un exemplu arheologic ne oferă o ilustrare incomodă:

o inscripție runică pe os care face referire la o a doua inscripție, gravată în pereții de lemn ai unei biserici. Textul ia forma unui dialog și este scris la două mâini diferite (H1 și H2), ceea ce înseamnă că a avut loc între două persoane, care au scris pe rând următoarele:

H1: Ce ai gravat în Biserica Crucii?
H2: Óli nu s-a șters și și-o trage în fund.
H1: Asta sună bine!

Nid de acest fel erau clasificate formal în drept. De exemplu, legile medievale norvegiene timpurii *Gulathing* descriu *tréníð*, „*nid* de lemn”, ca o reprezentare sculptată a doi bărbați implicați într-un act sexual sau o descriere runică a aceluiași act (neghiobul din Biserica Crucii de mai sus ar fi comis o astfel de crimă). Exista și *nid* verbal, o afirmație calomnioasă a practicilor homosexuale. Declarațiile de acest fel erau *fullrétisorð*: cuvinte pentru care se primea pedeapsa maximă. O altă categorie de „vorbe exagerate” includea acuzații de lucruri rușinoase care nu erau posibile în viață, dar care aveau note de dezgust, cum ar fi afirmația că un bărbat născuse. Existau mai multe categorii de acest fel și toate erau pedepsite prin proscriere, la fel ca pentru omor și viol. În esență, această pedeapsă era ceea ce denotă numele ei: scoaterea la propriu în afara legii, expunându-l astfel pe vinovat la vătămări fizice fără posibilitatea de despăgubire.

În centrul *nid* și al homofobiei din vremurile vikingilor se afla presupunerea „că un bărbat care se supune altuia în relațiile sexuale va face același lucru în alte privințe”. Cheia unor astfel de insulte nu era atât acuzația de perversiune sexuală percepută, cât un atac la onoare. Aceasta din urmă definea parțial genul cultural pentru vikingi și, de asemenea, depindea parțial de acesta ca să aibă sens. În epoca vikingilor, ceea ce acum numim orientare sexuală era complet legat de coduri mult mai largi și mai profunde de comportament și demnitate, extinzându-se mult dincolo de preferințele fizice și emoționale. *Nid* lega conceptele sexuale și etice și le împletea cu noțiuni prevalente despre masculin și feminin. Nimic din

toate acestea nu sugerează un dispreț pentru femei; feminin și efeminat nu înseamnă același lucru.

Ocazional, femeile puteau prelua rolurile sociale ale bărbaților, pe lângă propriile lor domenii de putere specifice și importante. Cu toate acestea, femeile nu puteau să arate asemenea bărbaților sau să încerce să fie simbolic bărbați (ca în cazul purtătoarei de pantaloni din Laxardal). Pentru bărbați, nu exista o astfel de estompare a limitelor și era intolerabil ca un bărbat să preia vreun aspect al vieții și îndatoririlor unei femei. Interesant, genul masculin este cel limitat și puternic, în timp ce genul feminin era într-o măsură nelimitat și slab. În același timp, masculinitatea demonstrativă era o cheie de boltă a fundamentelor sociopolitice. *Nid* contesta acest lucru, dar îl și afirma, pentru că celor care li se aduceau astfel de acuzații li se cerea să se apere, susținând astfel cu fermitate regulile standard ale puterii specifice genului.

Poate cel mai mare potențial de recuperare a *queerness*-ului din epoca vikingilor stă în analiza magiei și a rolurilor acesteia în societatea lor. Fiecare nivel de comunicare dintre comunitate și celelalte puteri era implicat în practica vrăjitoriei, pe care doar femeile o puteau îndeplini în mod corespunzător. Bărbații puteau și chiar practicau magia, dar cu prețul de a intra într-o stare de *ergi*: deveneau astfel *ragr* și luau asupra lor tot bagajul său de conotații efeminate. Există o terminologie largă pentru vrăjitori, la fel ca pentru echivalentele lor feminine, dar unele dintre cuvinte sunt derogatorii. Există referiri la animale femele (vaci, iepe, cățele și așa mai departe) și, din nou, la capacitatea lor de a da naștere. De asemenea, categorii întregi de *nid* erau activate în contextul magiei, cum ar fi afirmația că un bărbat zămislise nouă lupi.

Se pare că mecanismele și recuzita ritualurilor aveau ceva cu tentă sexuală explicită, corespunzătoare genului feminin, dar care ar fi plasat un vrăjitor într-un rol efeminizant. Instrumentul principal al vrăjitorului era un toiag de metal ținut probabil între picioare și rotit (se pare că serveau ca furci de tors simbolice, folosite să „întoarcă” sufletul călător al celui care le utiliza, suflet care era atașat de corp printr-un fel de fir

spiritual). Câțiva dintre termenii pentru aceste toiege sunt sinonimi cu organul sexual masculin; mențiunile despre cei care făceau magie îi descriu „călare”, iar postura corpului este și ea sugestivă. Unii cercetători au susținut, de asemenea, că toiagul era folosit în penetrarea sexuală la propriu, ca parte a ritualurilor cu obiective carnale indubitabile (sursele ne oferă liste lungi cu ceea ce este, în esență, magie sexuală). Chiar și în gravurile medievale în lemn există reprezentări ale unor vrăjitoare goale, cu furci de tors între picioare, făcând limpede trimitere la concepte de sexualitate deviantă.

Se cade să punem o întrebare evidentă: dacă practica masculină a vrăjitoriei aducea cu sine ceea ce era efectiv o formă de moarte socială și risca o sancțiune capitală reală, de ce ar alege cineva să urmeze deschis o astfel de cale? Răspunsul este că aceasta le conferea puteri și experiențe care nu puteau fi dobândite în alt mod; era impregnată cu calități – și poate cu un fel de statut subversiv – care o făceau să merite chiar și pentru un preț atât de mare. Ceea ce este interesant este că aceasta s-a desfășurat uneori într-o manieră care avea totuși tente de acceptare socială, mergând mult dincolo de convenția discreției. În saga există mai multe exemple de regi care angajează echipe întregi de vrăjitori pentru scopuri magice specifice, fără nicio reacție din partea societății.

Demonstrația supremă a acestui târg vine tocmai din Asgard, casa zeilor. Odin era maestrul magiei, dar mai ales stăpânul acestui tip de vrăjitorie care făcea un om *ragr*. Pentru a vă face o idee despre cât de puternică era contradicția socială, nu trebuie decât să vă imaginați zeul creștinismului medieval, cu pedepsele sale capitale pentru multe tipuri de presupuse transgresiuni sexuale, fiind descris clar în textele biblice ca fiind implicat în relații între persoane de același gen. Așadar, îl avem pe Odin, stăpânul zeilor, divinitatea războiului și a poeziei, patronul elitelor regale pentru care un ideal masculin heterosexual era esențial, portretizat de asemenea ca practicantul suprem al magiei, care era homofob de rușinoasă pentru bărbați. O cercetătoare norvegiană a ajuns la miezul problemei cu câțiva ani în urmă într-o serie de lucrări inovatoare despre ființa divină prin care se făcea referire la

„Odin cel queer”. Același termen se aplică desigur vrăjitorilor care deveneau ținta disprețului social, dar îl și controlau și foloseau ca armă. Poate că *toți* cei care foloseau magia și vrăjitoria aveau un gen diferit, cel puțin atunci când îi privim prin prisma verilor lor mult mai bine atestați documentar din culturile circumpolare ai ultimilor trei sute de ani. De exemplu, s-a susținut adesea că, în marea parte a Siberiei, „șaman” (sau echivalentul său) constituie un gen în sine.

Alte aspecte ale vrăjitoriei și cultului implicau în mod clar performanța sexuală. Există o descriere extraordinară a unor astfel de ritualuri în *Povestea lui Völsi*, o povestire în proză cu elemente poetice păstrate în manuscrisul *Flateyjarbók* din secolul al XIV-lea care, pe baza detaliilor interne, conține informații autentice din epoca vikingilor. Relatează un ritual casnic de la începutul secolului al XI-lea, perioadă în care păgânismul era suprimat în Norvegia, și povestește cum un rege creștin și suita sa participă deghizați la o ceremonie. În cadrul unei sărbători comunale, are loc o serie lungă de ritualuri în care penisul conservat al unui cal trece din mână în mână și se rostesc versuri spontane. Conținutul sexual este explicit, la fel și acțiunea, întrucât este clar că cei prezenți se așteaptă ca slujitoarele casei să folosească obiectul pentru a se masturba:

[*Stih rostit de fiul cel mare*]
Pentru tine, slujitoare,
acest falus va fi
destul de vioi
între coapse.

[*Răspunsul unei sclave în timp ce ia obiectul*]
Cu siguranță nu m-aș putea
abține să nu
îl vâr în mine
dacă am sta singuri laolaltă
în plăcere reciprocă.

Există mai multe versuri de acest fel, inclusiv observația

grafică conform căreia falusul va „fi udat în seara asta” de fiica acelei case. Alte texte creează, de asemenea, legături sexuale între femei și cai și există o serie de poezii misogine care folosesc imaginile animalelor în călduri pentru a descrie dorința feminină.

Aceste teme și conexiuni pot fi observate în studiul mormintelor. Arheologii determină sexul morților îngropați prin analiza oaselor (care este de încredere, deși nu sigură) sau a ADN-ului lor (care folosește o definiție cromozomială ce este în general necontroversată, deși ar trebui să știm că există și alte modalități de a determina sexul bazate pe organele genitale sau interne). Acest lucru determină sexul indivizilor cu trup de bărbat sau femeie, dar nu este deloc același lucru cu genul lor: acest lucru depășește domeniul științei.

Cu toate acestea, în multe cazuri defuncții au fost incinerați, iar din cenușa rezultată este greu să ne dăm seama de sexul lor. Cel mai adesea, condițiile de conservare din sol sunt nefavorabile supraviețuirii oaselor indiferent de starea în care se află. În plus, există multe morminte fără rămășițe omenești (deși, evident, erau prezente inițial). În aceste cazuri, de secole întregi arheologii recurg la determinarea sexului morților prin asocierea cu obiecte presupuse a aparține unui gen: astfel, se consideră că armele sugerează că mormântul aparține unui bărbat, seturile de bijuterii denotă o femeie și așa mai departe. Dincolo de problemele evidente de confundare a sexului cu genul și, de asemenea, de a asocia un sex metalului, aceste interpretări riscă pur și simplu să suprapună seturi de ipoteze în ceea ce factorii de decizie legiști numesc un efect de „bulgăre de zăpadă” de interpretări cumulativ discutabile. În mod clar, acest lucru este nesatisfăcător și, în cel mai rău caz, poate duce la o interpretare greșită majoră a genului din epoca vikingilor din literalmente zeci de mii de morminte care au fost analizate în acest fel de-a lungul anilor.

Însă nu e totul pierdut. În primul rând, ar trebui să recunoaștem că, ținând cont de potențialele atenționări, majoritatea acestor corelații sex/gen/artefacte probabil reflectă realitatea epocii vikingilor. Nu există dovezi care să sugereze

contrariul. Cu toate acestea, nu *toate* mormintele se conformează unor astfel de modele, iar deschiderea față de excepții – despre care știm că au existat – este vitală. Fără aceasta, nu putem spera niciodată să facem dreptate arheologică spectrului de gen perceptibil în textele medievale sau să comparăm acest lucru cu realitatea empirică din epoca vikingilor. Și mai interesant, arheologia poate aduce dovezi pentru identități și genuri care nu apar în sursele scrise.

Punctul de plecare se găsește în mormintele cu material osos viabil. În astfel de cazuri, arheologii găsesc ocazional oameni îngropați cu obiecte și îmbrăcăminte de obicei asociate cu sexul opus, urmând o perspectivă binară. Acestea includ schelete masculine care poartă ceea ce par a fi rochii de tipul celor găsite adesea îngropate cu femei sau broșe ovale pentru îmbrăcămintea feminină și combinații similare. În cazul mormintelor cu ocupante feminine, un echivalent este prezența armelor în număr suficient pentru a sugera în mod plauzibil o identitate de războinic. La Vivallen în Härjedalen, Suedia, există chiar o persoană, aparent bărbat, îngropată conform ritualurilor Sámi, într-o așezare Sámi, dar purtând echipament convențional masculin Sámi peste o rochie de in, completată cu bijuterii pe măsură – o încrucișare atât a regulilor de gen, cât și a celor culturale.

În mod proverbial, morții nu se îngroapă singuri, iar obiectele depuse într-un mormânt nu reflectă neapărat posesiunile defunctului în viață. Pot fi create noi identități post-mortem prin asocierea artefactelor și cadavrului. Cum ne putem da seama? Este posibil să citim viața unei persoane din inventarul material al mormântului ei? Este esențial să fim precauți; fiecare caz ar trebui să fie examinat contextual și în condiții egale, țintind spre un echilibru al probabilităților. Pentru o identitate de războinic, de exemplu, există dovezile din poemele care descriu fără echivoc războinici adevărați îngropați cu armele lor ca o demonstrație și afirmare a acestui rol. Se recomandă revizuirea permanentă a dovezilor și contestarea lor.

Cel mai elocvent exemplu de până acum combină în mod util aproape toate genurile vikingilor într-un singur mormânt,

ridicând mai multe întrebări în loc să ne ofere răspunsuri. Într-o cameră mortuară din secolul al X-lea, Bj.581, dintr-un cimitir urban din Birka, Suedia, un cadavru scump înveșmântat a fost îngropat în șezut și înconjurat de un set complet de arme (ceea ce este rar), cu doi cai de călărie. Acest mormânt cu adevărat spectaculos a fost excavat în 1878 și a fost considerat încă de atunci ca aparținând unui războinic de rang înalt de la mijlocul anilor 900, un fel de „viking suprem" al timpului. Bj.581 a fost descris ca atare în generații de lucrări de referință. Ca parte a acestui pachet interpretativ, s-a presupus întotdeauna că defunctul era bărbat, deoarece războinicii erau „evident" masculini (combinând sexul și genul într-un mod familiar). În 2011, totuși, un studiu osteologic a sugerat că persoana îngropată era de fapt femeie, iar acest lucru a fost confirmat de analiza genomică din 2017: decedata avea cromozomi XX. Dezbaterea care a urmat despre „femeia războinică" din Birka a devenit virală și acum convulsionează studiile despre vikingi, într-o discuție uneori injurioasă, care nu are prea mult de-a face cu femeile și cu războiul, ci mai mult se preocupă de fisurile care stau la baza presupunerii genului în disciplină și nu numai.

Într-un fel, nu contează cu adevărat dacă persoana din mormântul de la Birka a fost o femeie războinică cu trup de femeie sau nu (deși, ca unul dintre autorii principali ai echipei de cercetare, cred cu fermitate că ea a fost toate acestea). Este posibil ca persoana respectivă să fi fost în egală măsură transgender, în termenii noștri, sau non-binară sau de gen fluid. Există și alte posibilități, dar ideea este că *toate trebuie recunoscute ca identități posibile în epoca vikingilor*, în timp ce – esențial – nu presupunem că așa trebuie să fie. Nu în ultimul rând, în interpretarea Bj.581, experții ar trebui să aibă grijă să nu nege liberul-arbitru de bază al femeilor și potențialul lor de a alege un mod de viață în detrimentul altuia; această persoană nu trebuie să fie neapărat diferită. În plus, *toate* aceste intersecții de activitate și identitate erau în sine profund legate de gen, de la „războinicie" la toate celelalte. Important este că nimic din toate acestea nu era neapărat fix și permanent. În textele ulterioare în proză, chiar dacă sursele

sunt dificile, întâlnim indivizi care își schimbă numele atunci când o apucă pe un nou drum în viață: când anumite femei devin războinice, de exemplu. Asta se petrece însă doar uneori. Nu există nimic universal aici și, ca întotdeauna, sursele medievale sunt problematice, târzii, ambigue și incerte.

Trupul poate lua multe forme și există o sferă majoră a vieții vikingilor despre care se cunoaște relativ puțin: atitudinea față de (diz)abilități. Există referiri literare la indivizi cu mobilitate și dexteritate limitate, fie din cauze congenitale, fie din cauza rănilor. Registrul funerar conține și câteva exemple de persoane fără membre sau cu condiții naturale care le-ar fi restricționat grav mișcările; există și morminte care conțin indivizi cu creștere limitată. Se sugerează clar că oamenii puteau supraviețui până la vârsta adultă și puteau fi îngropați precum restul populației chiar dacă trăiau cu diferite forme de provocări fizice. Din când în când, trebuie să fi primit îngrijire și asistență.

O persoană celebră, Ívarr hinn beinlausi, Ivar Fără-de-Oase, a fost un comandant războinic din secolul al IX-lea care a luptat în Insulele Britanice; unele saga îl descriu ca fiu al lui Ragnar Lothbrók. Porecla lui a fost mult discutată și, în orice caz, este problematică, deoarece i-a fost atribuită pentru prima dată în texte care datează cu mult timp după moartea sa. O sursă din secolul al XII-lea spune: „Se spunea că îi lipsesc oasele", deși cuvântul pentru „oase" mai poate însemna „picioare". *Dacă* numele era real și *dacă* acesta se referea (cum cred unii) la un bărbat care, dintr-un motiv sau altul, nu-și mai putea folosi picioarele, atunci este fascinant că a fost capabil să ajungă într-o astfel de poziție respectată de conducere.

Deficiența vizuală, completă sau parțială, apare de mai multe ori în mitologie, mai ales în legătură cu Odin, dar și ca laitmotiv în saga. Există, de asemenea, multe figurine din metal, atât bi-, cât și tridimensionale, cu ochi care aparent diferă unul de altul; în niciun caz toate acestea nu pot fi interpretate cu ușurință ca fiind zei. Este greu să deslușim semnificațiile tainice ale acestui lucru, dar se pare că noțiunile vikingilor de normativitate corporală au fost relativ incluzive.

De asemenea, în acest moment se cade să ne amintim limita relativă dintre natura oamenilor și cea a animalelor, manifestată în calitățile potențial schimbătoare ale *hamr*, „forma”. Astăzi recunoaștem și sprijinim identitățile LGBTQI+ și încercăm să extindem această sensibilitate la oamenii din trecut, dar este captivant să credem că mentalitatea vikingilor depășea chiar și limitele umane în acest sens.

În timp ce unele dintre regulile lor pot părea rigide, scandinavii le aplicau cumva în moduri care permiteau, de asemenea, ca acestea să fie puse la îndoială, subminate și contrazise. În multe feluri și de mulți ani, cercetătorii vikingilor au fost naivi și inocenți în ceea ce privește acceptarea și recunoașterea variației de gen în epoca târzie a fierului. De prea multe ori, studiile noastre s-au limitat la explorări profunde ale vieții femeilor, reducând astfel jumătate din umanitate la o entitate distinctă, ghetoizată, contra unei presupuse reguli masculine asumate implicit. Pe lângă suprimarea prezenței și liberului-arbitru evident al femeilor, acest lucru ignoră și vastul ocean de vieți trăite în termeni diferiți.

Până la un punct, ar trebui să rezistăm și impulsului de a categorisi: poate că oamenii din epoca vikingilor își alegeau și renegociau identitățile în fiecare zi, așa cum mulți dintre noi o fac. Imaginea lor despre gen mergea cu mult dincolo de noțiunile binare ale sexului biologic, așa cum încep acum să-și dea seama oamenii de știință. Din păcate, privilegiul necesar pentru a ne acorda o astfel de inocență a fost vreme îndelungată mult mai puțin conștientizat.

6

EXERCITAREA PUTERII

Apariția lentă a noilor instituții scandinave în haosul de la finele perioadei migrației a fost în mare măsură o realiniere a puterii și a intersecțiilor acesteia cu societatea mai largă. Din perioada Vendel și până în secolul al VIII-lea – începutul epocii vikingilor –, acesta a fost începutul lungului drum către regatele unificate, către un adevărat sens de statalitate și, în cele din urmă, către națiunile nordice pe care le recunoaștem astăzi. Însă în spatele acestui proces inevitabil dezordonat se află ceva mai vechi și mai adânc înrădăcinat în culturile scandinave: noțiunea de putere ca entitate publică, ceva care poate fi observat și dezbătut, rostit și exercitat. Pe măsură ce traiectoriile politice ale noilor elite au luat avânt în secolele al VIII-lea și până la al XI-lea, agendele lor erau în tensiune constantă cu rămășițele acestei ordini anterioare. Un alt laitmotiv-cheie din istoria epocii vikingilor poate fi în multe privințe încadrat drept conversație socială (sau poate mai corect, ca argument) despre modalitățile de a trăi și de a conduce.

Arenele acestui conflict – sau dialog, dacă se preferă o perspectivă mai blândă – au fost instituțiile adunării populare și legile promulgate acolo, ambele manifestate și întruchipate în monumentele din peisaj. O componentă crucială a acestui lucru era comunicarea, în principal sub formă orală. Păstrarea datelor era o chestiune de memorie, dar și de notare cu ajutorul runelor, cel puțin până la un punct. Au supraviețuit mii de inscripții runice pe lemn, os și, mai ales, piatră, care dovedesc importanța pe care au avut-o în viețile vikingilor,

atât în viața de zi cu zi, cât și în politică sau în chestiuni de spiritualitate.

Forțele sociale gemene ale dreptului și ale alfabetizării se unesc în exprimarea puterii, însă a existat și o a treia forță, una care a ajuns, într-un fel, în centrul imaginii populare a vikingilor: mobilitatea. Popoarele din Scandinavia epocii vikingilor erau adesea în mișcare, mai întâi ca indivizi și colectivități, și, în cele din urmă, ca națiuni. Călătoreau pe drumuri, de-a lungul râurilor și pe gheață în timpul lunilor de iarnă, dar călătoreau mai ales pe mare. Corabia vikingilor, cea mai clișeizată dintre imagini, a fost într-adevăr una dintre principalele expresii ale puterii lor și instrumentul succesului acesteia.

Explorând aceste elemente disparate în exercitarea puterii, ne apropiem de vikingi și de societatea lor pentru a înțelege de unde au venit, încotro se îndreptau și, în special, de ce și cum.

În urma crizei și în anii norului de praf cu traumele cauzate de acesta, apariția și ascensiunea rapidă a structurilor de putere bazate pe elitele militarizate au fost bine stabilite. Acestea includeau crearea „culturii sălii" în jurul conducătorilor și a suitelor lor și a infrastructurii care îi susținea. Sub diferite forme, acest model de ierarhie socială, în esență un fel de piramidă, va continua în epoca vikingilor, cu toate că dimensiunea, forma și teritoriile organizărilor statale se vor schimba.

Totuși, în spatele acestor conducători războinici, al regatelor lor mărunte și al ierarhiei sociale în care au încercat să avanseze stăteau continuitățile vieții politice, care făceau parte din cultura scandinavă de secole întregi. Este vorba despre așa-numitul *thing* (*þing* în nordica veche), o adunare regulată a reprezentanților aleși, care avea rolul de a exercita practic puterea la nivel local. Cu rădăcini care duc în trecutul preistoric, cel puțin încă din epoca romană a fierului, adunările generale reuneau oameni liberi de vârsta la care puteau purta arme pentru a vorbi în numele comunităților lor, pentru a rezolva probleme de interes comun și pentru a da sentințe în dispute legale. Deși forma precisă varia în funcție

de regiune, adunările funcționau la mai multe niveluri, abordând probleme mai complexe în funcție de vechimea socială și geografică a *thing*.

În Norvegia, unde fenomenul a fost investigat îndeaproape prin măsurători arheologice și cercetări documentare, se cunosc aproximativ treizeci de situri ale *thing* din primul mileniu al erei noastre. Unele sunt în interiorul țării, dar majoritatea se află de-a lungul coastei, în zonele cu cele mai multe așezări. În cadrul acestora, se pare că existau trei niveluri de adunări: comitatul (*fylki*), jumătatea de comitat și sfertul de comitat. Această diviziune tripartită se distinge și în alte părți ale Scandinaviei, chiar și în contexte destul de diferite; de exemplu, forța militară „norvegiană" de la începutul secolului al III-lea, ale cărei arme și echipament au fost aduse drept jertfă la Illerup Ådal în Danemarca după o invazie eșuată, pare să fi fost împărțită în mod clar în trei niveluri de rang, probabil corespunzând aceleiași diviziuni sociale găsite în siturile *thing*.

Siturile norvegiene ale adunărilor seamănă cu niște curți, odată chiar fiind cunoscute sub acest nume, și constau dintr-un număr de structuri asemănătoare caselor lungi, dispuse într-un cerc deschis sau în formă de potcoavă în jurul unui spațiu central. Clădirile erau locuințe temporare pentru delegații care călătoreau într-acolo în scopul unor întâlniri regulate desfășurate în zona împrejmuită. În fiecare regiune, caracteristicile arheologice ale epocii fierului se corelează remarcabil de strâns cu unitățile administrative teritoriale și de populație înregistrate pentru aceleași zone în codurile de legi și studiile din Evul Mediu timpuriu și chiar din perioada modernă timpurie. De exemplu, la situl Dysjane din Tinghaug („movilă *thing*"), Rogaland, cele treizeci și două de structuri construite în jurul curții specifice par să corespundă celor treizeci și două de regiuni maritime înregistrate ulterior pentru regiunea Ryger, în care se află ansamblul. În unele cazuri, chiar și amenajarea complexului de clădiri reproduce de fapt geografia relativă a districtelor pe care fiecare structură aparent o reprezenta. Amplasamentul curții forma astfel un fel de hartă fizică a zonelor din care veniseră

delegații, așa că aceștia se puteau plimba prin zonă ca prin peisajul administrativ pe care adunarea îl reflecta. În funcție de locul în care erau găzduiți (poate și combinat cu semne distinctive ale îmbrăcămintii sau steagurilor), ne-am fi dat pe loc seama cine era fiecare și pe cine reprezenta.

În interiorul curții, o zonă strict definită care era probabil păzită, se discutau treburi serioase și se luau decizii cu privire la litigiile locale, dar și asupra infracțiunile capitale. Cu cât nivelul ansamblului este mai ridicat, cu atât se aseamănă mai bine cu „treburile de stat" și funcțiile parlamentare (în aceste lumi mici). Dacă o chestiune nu putea fi soluționată de una dintre adunări, aceasta trecea la următorul nivel, uneori într-un interval de câteva luni.

Delegații își reprezentau districtele, adesea cu purtători de cuvânt care erau deosebit de talentați la oratorie sau argumentare juridică. Discursurile erau ascultate de către oficialul care prezida întrunirea, așa-numitul proclamator al legii, care, după cum sugerează și numele său, era obligat să memoreze și să recite la propriu legile. Bazându-se pe aceste resurse, el era și judecătorul cauzelor prezentate, deși, în circumstanțe litigioase, era uneori necesar să câștige opinia delegaților adunați. Fracționismul era endemic, mai ales în experimentele ulterioare de republicanism, precum în Islanda, iar una dintre principalele îndatoriri ale adunării era să controleze disputele interpersonale sau familiale înainte ca acestea să scape de sub control. Asemenea vendete puteau fi mortale în comunitățile mici, iar sistemul de onoare în care toate insultele trebuie fie despăgubite, fie răzbunate necesita un control foarte strict. Multe dintre saga islandeze gravitează în jurul a ceea ce se poate întâmpla atunci când sfada depășește capacitatea de constrângere a legii.

Adunările *thing* nu erau strict democratice, însă erau totuși axate pe idei formale de reprezentare corectă și o încercare de a crea spații neutre pentru soluționarea disputelor. Cel puțin în Islanda este limpede că familiile dominante exercitau o influență disproporționată asupra procedurilor (sau încercau să o facă), iar saga raportează de obicei eforturile acestora de a influența hotărârile în avans și de a obține decizia cea mai

favorabilă lor.

Unele dintre siturile norvegiene ale adunărilor au structuri ușor diferite ale clădirilor, în timp ce altele includ instalații liniare enorme de gropi cu jar pentru organizarea ospețelor în aer liber. În Suedia și Danemarca, cu climă mai blândă și teren mai primitor, pare să fi fost mai puțină nevoie de situri stabilite cu clădiri semipermanente, în schimb punându-se accent pe zonele deschise în care oamenii se puteau aduna în deplin confort. Numeroase movile-*thing* (pe care probabil stăteau vorbitorii) supraviețuiesc și astăzi în mediul rural, uneori separat sau ca parte a cimitirelor, alteori mărginite de apă pentru a forma un hotar protocolar pentru legi. La Anundshög în Västmanland, Suedia, există un complex deosebit de elaborat, unde o movilă funerară masivă era înconjurată de un cimitir mai mic, dispuneri complexe de pietre sub forma unor corăbii, un șir de toiege de lemn și o piatră runică. Spre vârful acestei ierarhii avem siturile asociate cu regalitatea, cum ar fi movila-*thing* de pe coama dealului cimitirului de la Gamla Uppsala, probabil inițial un mormânt, dar mai târziu nivelat în partea de sus și utilizat pentru adunarea generală. Construite de noile elite pentru a-și ancora stăpânirea în rândul oamenilor, astfel de locuri erau poziționate strategic în mijlocul peisajelor monumentale de autoafirmare.

În funcție de condițiile meteorologice, ne putem imagina mici orașe cu corturi care se dezvoltă în jurul siturilor, găzduind un număr mare de oameni pentru perioade scurte. La fel ca în cazul oricărei adunări populare, activitățile nu erau limitate la treburile legale și administrative ale zilei, ci s-ar fi extins la socializarea generală la marginea adunării. Adunările serveau nu doar ca organe de guvernare comunală, ci și ca ocazie de schimb de mărfuri și bârfe, într-o atmosferă ce amintește de un iarmaroc. Ele formau, de asemenea, o scenă pentru punerea în aplicare a ritualurilor religioase publice.

În special în Norvegia (unde avem o analiză mai vastă a datelor), dar și în restul Scandinaviei, întrebarea majoră este ce s-a întâmplat cu acest sistem de guvernare comunală la punctele sale de contact cu puterea în creștere a regilor. Nu

întâmplător, această fricțiune politică începe să se facă simțită tocmai în secolul al VIII-lea, la începutul a ceea ce numim epoca vikingilor. Chiar dacă relația lor cu stăpânii marilor săli și noile monarhii se va schimba în timp, adunările *thing* nu vor dispărea niciodată pe deplin. Chiar și astăzi, Alþingi din Islanda, adunarea supremă a întregii țări în epoca vikingilor, încă funcționează la Reykjavík drept cel mai vechi parlament continuu activ din lume. Împarte această onoare cu Tynwald din Insula Man, de asemenea un construct nordic.

Unul dintre elementele-cheie ale structurii puterii era proprietatea funciară, deținerea de terenuri de la distanță fiind una dintre posibilele pietre de temelie ale elitelor din epoca târzie a fierului. Un factor major pentru aceasta era reprezentat de drepturile de moștenire, inclusiv transferul de pământ în cadrul familiilor. În primă instanță, pământul trecea întotdeauna pe linie masculină, deși femeile puteau moșteni pământ în absența rudelor de gen masculin. Dacă o căsătorie nu producea copii, proprietatea revenea de obicei familiei de origine. Astfel, un văduv fără copii nu ar moșteni pământul regretatei sale soții nici chiar de l-ar fi lucrat împreună în timpul căsătoriei lor, ci acesta ar reveni în schimb rudelor ei. Conceptul *óðal*, adică alodiu, este unul central și se regăsește în legile medievale ale Norvegiei și Suediei. Posibilele sale origini în epoca vikingilor sunt foarte disputate. Dacă membrii aceleiași familii dețineau o parcelă pentru o perioadă mai lungă de timp (convenția era șase generații), moștenitorii acestora aveau un drept inalienabil asupra pământului, iar vânzarea către alții era blocată. Un efect interesant a fost acela de a proteja drepturile de moștenire ale fiicelor, care puteau păstra pământul în detrimentul drepturilor rudelor de gen masculin din afara familiei imediate.

Una dintre funcțiile primare ale pietrelor runice de mai târziu în secolul al XI-lea a fost să înregistreze aceste drepturi de moștenire, trasând linii clare de descendență și, ne imaginăm, subliniind legalitatea pretențiilor care fuseseră cândva (și probabil încă erau) contestate.

O piatră în special – cea din Hillersjö din Uppland – a devenit pe bună dreptate faimoasă, nu numai pentru detaliile

fără precedent ale relațiilor familiale pe care le descrie, ci și pentru rezultatul lor:

> Citiți! Germund a luat de soție pe Gerlög, fecioară. Apoi au avut
> un fiu înainte ca el [Germund] să se înece și apoi fiul a murit.
> După aceea, ea l-a luat pe Gudrik de soț. El [...] acest [aici textul este ilizibil, dar probabil se referă la achiziția Hillersjö]. Apoi au avut copii, dar o singură fată a supraviețuit, pe numele ei Inga. Ragnfast din Snottsta a luat-o de soție. După aceea au murit el și apoi fiul.
> Și mama [Inga] a moștenit de la fiul ei. Apoi l-a avut pe Eiríck ca soț. Apoi ea a murit. Atunci Gerlög a moștenit de la Inga, fiica ei. Skaldul Thorbjörn a inscripționat runele.

Așadar o avem pe Gerlög, de două ori văduvă, căreia i-au murit toți copiii și nepoții înaintea ei și care în cele din urmă a moștenit pământul a trei familii. Ce viață și, în microcosmos, ce imagine a vieții contemporanilor ei din epoca vikingilor: mortalitate infantilă, căsătorii multiple, decese timpurii, nicio certitudine și, deasupra tuturor, legea în permanența ei gravată.

Alte trei exemple ne oferă o privire sumară a bogăției care se regăsește în inscripții (există mii din acestea), a legăturii intime cu pământul și a naturii critice a proprietății, precum și a tuturor detaliilor omenești dintre ele.

> Östen a ridicat această piatră în memoria lui Torgärd, sora lui, Hallbjörn în memoria mamei sale.
>
> Bergaholm, Södermanland

> Sibba a ridicat piatra în memoria lui Rodiaud, soția sa, fiica lui Rodgair în Anga. A murit tânără, lăsând copii mici în urmă.
>
> Ardre, Gotland

Sibba a făcut această piatră în memoria fiicei lui și a lui Rodiaud.

Ardre, Gotland

Pe prima piatră, cea din Bergaholm, Hallbjörn este minor, motiv pentru care unchiul său este principalul sponsor al pietrei; pământurile lui Torgärd se află în custodia sa și unchiul își înregistrează pretenția la moștenire dacă i s-ar întâmpla ceva băiatului. Cele două „pietre Sibba" din Gotland, ridicate de același bărbat pentru soția și fiica lui, subliniază drepturile copiilor la moștenire și, de asemenea, că aceștia îl vor moșteni pe bunicul lor matern: acestea sunt cuvintele unui bărbat care protejează viitorul liniei sale de sânge.

Pământul nu era doar revendicat, ci desigur și numit. Multe toponime fie se referă la caracteristici topografice evidente, un pârâu sau izvor, o pădure, un vad sau o pajiște, fie le alătură numelui unei persoane. Uneori este vorba despre așezări întregi. Datarea numelor de acest fel (sau orice alt fel) nu este ușoară și ocupă un întreg domeniu de studii de peste un secol, însă acum știm mai multe despre peisajul care a primit nume în epoca fierului.

Obiceiurile variază în timp, în special la nivel regional. Se distinge o anumită zonificare a funcției, reprezentând nu numai diviziuni administrative, ci și locația fizică a elementelor distinctive ale puterii. Dincolo de locurile legate de regalitate, există sufixul *-by* („sat") legat de funcții și roluri, situându-i astfel pe acești oameni într-o rețea de consolidare, dominație și reacție rapidă pe tot teritoriul. Luând doar exemple suedeze, avem sate pentru *rinkr* (un fel de ofițer militar), *karlar* („bărbații", efectiv suita în sine), chiar și *smed*, fierari, o categorie semnificativă dacă doriți să aveți acces facil la repararea armurilor și a armelor. Există nume pentru centre administrative de putere și așezări centrale în sine, cum ar fi *tuna* și *husa* și multe altele.

Și apoi mai sunt zeii, poate mai presus de toate sau poate de asemenea prinși în aceleași rețele de putere. În ceea ce numim toponime teoforice, o divinitate este legată de un tip de sit, cel

mai adesea un fel de loc de cult. Exemplele includ *-lund*, o dumbravă sacră, așadar Odenslunda înseamnă „Dumbrava sacră a lui Odin”; *-vé*, numele unui sanctuar închis, deci Ullevi este „Sanctuarul din Ull”; *-åker*, un fel de câmp sacru, poate unde se aduceau ofrandele, așadar Torsåker înseamnă „Câmpul lui Thor”; și așa mai departe. Un alt exemplu este Frösö, „Insula lui Freyr”, și alte tipuri de toponime legate de un cuvânt pentru sacru, cum ar fi și Helgö, „Insula sfântă”. Cele mai multe dintre tipurile de nume cultice sunt legate de mai mulți zei.

Numele teoforice variază foarte mult ca răspândire, cu tendința ca zei specifici să fie grupați în anumite regiuni. Nu există numele Ull în Danemarca, dar el predomină în estul Suediei centrale. Numele Týr se întâlnește aproape exclusiv în Danemarca, iar numele Thor este comun în Suedia și Norvegia. Odin apare rareori la vest de munți și așa mai departe. Unii cercetători au susținut că acest lucru sugerează diferite regiuni centrale pentru venerarea acestor divinități. Într-adevăr, poate așa este, dar diferențele dintre obiceiuri nu reflectă neapărat o schimbare a credințelor care le susțin. De exemplu, Jésus (Isus) este un nume masculin obișnuit în America Latină, în timp ce acest nume este rar întâlnit în Europa, dar asta nu înseamnă că nu există catolici în Europa. Acest lucru poate fi valabil și pentru numele teoforice nordice.

După cum am văzut, principalul rol oficial în cadrul adunărilor îi aparținea proclamatorului legii. Una dintre sarcinile sale era recitarea din memorie a legilor, acționând astfel ca garant al legalității procesului. Inscripțiile runice satisfăceau aceleași nevoi de reiterare și documentare exactă. Acest lucru ridică probleme evidente privind păstrarea orală a dovezilor și relația dintre cuvântul vorbit și cel scris.

Problema alfabetizării este una interesantă în cazul vikingilor. Când folosim cuvântul astăzi, cel mai adesea ne referim la capacitatea generală de a citi și de a scrie, cu tot ceea ce denotă acest lucru pentru modul în care noi (sau alții) folosim aceste abilități în viața cotidiană. Cu toate acestea, pentru scandinavii din epoca vikingilor avea un sens diferit,

mult mai axat pe scopuri și circumstanțe specifice. Desigur, existau scrieri disponibile pentru a fi utilizate: runele. Acestea s-au dezvoltat mult mai devreme, în epoca fierului, și nu sunt deloc o invenție a vikingilor, în ciuda asociațiilor lor bine-cunoscute. Runele nu numai că aveau prototipuri în Europa germanică, ci și o relație clară cu latina.

Runele sunt semne intenționat angulare, concepute astfel pentru a fi gravate cu ușurință în suprafețe dure, precum piatra și mai ales lemnul. De asemenea, uneori erau pictate. În linii mari, există două forme ale alfabetului runic scandinav, cunoscute sub numele *futhark* vechi și nou, după combinația literelor sale inițiale. Prima serie avea douăzeci și patru de semne. Versiunea ulterioară, care a înflorit în epoca vikingilor, era mai scurtă, având șaisprezece semne, dar refolosea litere de la predecesoarea sa:

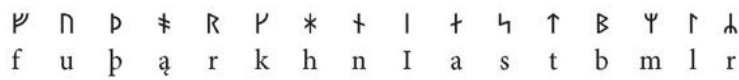

Fiecare rună putea fi folosită pentru a reprezenta mai multe sunete, așa cum sunt exprimate prin filtrul diferitelor dialecte regionale. Semnificația inscripțiilor timpurii poate fi deosebit de greu de descifrat din cauza schimbărilor în limba în sine. Alfabetul *futhark* de șaisprezece rune al vikingilor pare să fi fost o inovație conștientă, adaptată pentru simplificarea și reducerea sistemului mai vechi: pe scurt, un răspuns la o nevoie. Fidelitatea lingvistică față de proprietățile fonetice ale vorbirii a fost clar redusă, dar scrierea a devenit astfel mai accesibilă și probabil mai ușor și mai rapid de utilizat. După cum a subliniat unul dintre cei mai mari runologi, „era ușor pentru *scrib* să scrie cuvinte în acest nou alfabet, dar nu întotdeauna ușor pentru un cititor să decidă ce înseamnă”.

Există multe variante locale și exemple de nuanțe personale (sau confuzii) ale gravorilor individuali. Dincolo de acestea însă, alfabetul *futhark* nou se găsește în două forme. Prima era o versiune „comună” de caractere clare, destul de formale și

ornate. În epoca vikingilor, acestea sunt semnele care se regăsesc cel mai adesea pe monumente precum pietrele runice și sunt, de asemenea, cele mai cunoscute astăzi. Al doilea tip este reprezentat de așa-numitele rune scurte (există multe denumiri alternative) pentru utilizare rapidă. Acestea sunt de fapt un fel de stenografie runică: erau semnele pe care oamenii din epoca vikingilor le foloseau în comunicarea de zi cu zi. Runele aveau și nume individuale, unele dintre ele asociate cu anumite calități, deși multe dintre presupusele „sensuri" runice popularizate astăzi datează din vremuri relativ moderne ori au o proveniență dubioasă. Inscripțiile runice constau adesea doar într-o listă a semnelor din alfabetul *futhark* însuși: fie secvența completă, fie doar literele inițiale. În funcție de context, aceste inscripții puteau reprezenta orice, de la un exercițiu de scris până la un act cu semnificație ritualică.

Mitologia conferă o origine sacră, mistică runelor, care i-au venit în minte lui Odin într-o transă de fervoare extatică. După ce a stat atârnat nouă nopți în Arborele lumii și trupul i-a fost străpuns de propria sa suliță sacră – un sacrificiu de sine la propriu („eu însumi pentru mine însumi", cum spune el) –, zeul are o viziune. În cuvintele din *Cântecul Celui Înalt*:

> Am luat runele,
> țipând le-am luat,
> apoi am căzut de acolo.

Această asociere a runelor cu energiile magice și religioase are o istorie îndelungată și predomină în imaginația populară de astăzi. Runele erau gravate pe dinții calului cu opt picioare al lui Odin, Sleipnir, și pe unghiile nornelor, femeile-spirit ale sorții. Cu siguranță că *puteau* fi folosite pentru vrăjitorie și farmece atunci când erau scrijelite pe bețe sau obiecte de uz casnic, pe stâlpi pentru blesteme și altele asemenea sau chiar în carne vie. Ele apar de mai multe ori în acest context în saga, în scene foarte impresionante. Una dintre poeziile eddice, *Cântul lui Sigrdrifa*, include o listă detaliată de rune pentru scopuri speciale: pentru protecție în luptă, pentru a ușura

nașterea („să fie înscrise în palme și prinse pe încheieturi”), pentru vindecare și vânt din pupă („trebuie scrijelite pe proră și pe cârmă și arse cu foc pe vâsle”). Există chiar și „rune de discurs” menite să ofere elocvență în oratoria juridică și „rune pentru minte” pentru o gândire limpede. În mod similar, ele se regăsesc și pe amulete runice și pe bucăți de metal inscripționate descoperite în morminte și așezări, având rolul de a feri de vătămare și de boală sau rol de agenți ai răului împotriva altora. Unele pietre runice conțin, de asemenea, formule magice sau inscripții criptice care trebuie descifrate pentru a-și dezvălui conținutul mitologic (adesea destul de elementar), cum ar fi numele zeilor. Oricât ar fi de importante, în cele din urmă acestea reprezintă totuși o utilizare marginală a ceva ce nu reprezintă de fapt decât o scriere. Evident, literele romane de astăzi au fost și ele folosite în toate aceste scopuri și multe altele, dar în sine nu sunt mai magice decât runele.

În total, s-au păstrat multe mii de inscripții runice până în zilele noastre, majoritatea sub formă de mesaje atent gravate pe menhire – faimoasele „pietre runice” menționate de multe ori în carte –, în texte încadrate în chenare decorate și în alte modele de bestii și simboluri alambicate. Pictate inițial în culori strălucitoare, uneori desenele și inscripțiile erau în schimb gravate pe suprafețele netede ale bolovanilor din peisaj. Cele mai timpurii exemple datează de dinaintea epocii vikingilor și ajung până la perioada migrațiilor din secolul al V-lea. Mai apoi au crescut în număr în epoca târzie a fierului, după care au explodat în popularitate în timpul secolului al XI-lea (în special în Suedia centrală), odată cu introducerea creștinismului. Ceea ce aproape toate au în comun este că sunt monumente comemorative pentru decedați, ocazional marcând morminte reale, dar de obicei fiind doar amplasate în locuri importante de-a lungul drumurilor și podurilor, unde ar fi fost foarte vizibile. Foarte puține dintre ele au fost ridicate de oameni pentru o autopromovare încrezătoare în timpul vieții lor. De asemenea, mai găsim rune din epoca romană târzie, scrijelite pe suprafața obiectelor metalice cum ar fi monedele și ca semne de posesie pe arme și bijuterii. Această practică va continua în epoca vikingilor.

Toate acestea le-au sugerat de mult timp cercetătorilor că alfabetizarea runică era o chestiune a elitelor și un semn al statutului în sine. Numai cei relativ înstăriți își puteau permite să comande un monument comemorativ runic pentru membrii decedați ai familiei, iar afișarea lor publică era, de asemenea, o demonstrație a statutului social. În orice caz, acest lucru a ridicat în mod firesc întrebarea cu privire la cine le putea citi, cu excepția cazului în care ideea era exclusivitatea activă, subliniind faptul că unii puteau înțelege semnele angulare, în timp ce majoritatea nu reușeau. Argumentul conform căruia runele erau un privilegiu al elitei a primit o lovitură decisivă la mijlocul secolului XX, odată cu descoperirile din orașele portuare norvegiene Bergen și Trondheim. Sute de mici fâșii de lemn inscripționate cu rune au fost găsite intacte în depozitele medievale pline de apă de pe străzile din zona docurilor. Acestea îndeplineau o varietate fascinantă de funcții. Unele conțin calculele comercianților, notând conținutul sacilor și lăzilor, altele erau liste de cumpărături, bilețele de dragoste, etichete cu numele unor proprietari, încercări vulgare de umor și multe altele. Înfățișează preocupări familiare – „Sigmund deține acest sac", „Ingibjörg m-a iubit când eram în Stavanger", „Gyda îți spune să mergi acasă" (aceasta are o încercare de răspuns într-un scris diferit, dar este o mâzgălitură ilizibilă făcută la beție), „Nu-mi merge bine, partenere. Nu am făcut rost de bere sau de pește. Vreau să știi acest lucru și să te rog să nu mă presezi" – pe scurt, aspecte normale ale vieții de zi cu zi, exprimate în scris. Nu toată lumea știa să scrie și să citească, dar evident mulți oameni erau în stare, poate chiar și copiii. În deceniile mai recente, au fost făcute descoperiri similare în întreaga lume a vikingilor.

Pietrele runice erau produse la comandă în atelierele specialiștilor. Literele runice veritabile erau sculptate de maeștri, care își semnau cu mândrie munca. Multe inscripții se încheie cu astfel de semnături, așadar putem depista diferite „școli" în regiunile Scandinaviei. Uneori putem chiar urmări un gravor care se deplasează pentru a îndeplini comenzi. De exemplu, Ärnfast și Åsmund activau în Uppland, la fel ca Öpir, care are astăzi chiar și propria sa biografie savantă. Au fost

înregistrate multe alte nume. Unele inscripții detaliază chiar și procesul și, ocazional, găsim nu numai numele gravorului de rune, ci și al întregii echipe: cel care a cioplit piatra însăși, altul care a realizat modelele de împletituri în care se află runele (știm dintr-un astfel de text că acestea se numeau ceva de genul „panglici-șarpe” sau „anghile-șarpe”, deși cuvântul este greu de analizat) și un al treilea care a pictat culorile. O piatră frumoasă și foarte elaborată din Gotland îi enumeră astfel pe toți meșterii, dar, în mod miraculos, include și câteva rune mici în plus, tremurate, care nu respectă schema principală de design, ci șerpuiesc dezordonat în ceea ce ar trebui să fie un spațiu gol: „Iar Gairlaiv [a făcut] câteva cât s-a priceput”. Ne putem întreba dacă echipa era cumva în pauza de prânz, iar la întoarcere l-au surprins pe nefericitul asistent scrijelind cu entuziasm. Nu contează – oricând se puteau umple și picta peste și nici nu este sigur că sponsorul a aflat vreodată.

Cele mai multe dintre inscripțiile ulterioare, aproape toate cu un ton creștin, urmează linii similare: o listă de sponsori și relațiile lor familiale, numele celui (celor) comemorat (comemorați), poate un loc sau o profesie asociată. Unele includ scurte remarci despre locul și/sau modul în care a murit o persoană: în luptă, într-o expediție, în est, sub comanda lui Ingvar. În cazuri foarte rare, ne oferă o poezie. Adesea există o cruce și o rugăciune pentru suflet. Uneori, inscripțiile menționează un act comemorativ, cum ar fi construirea unui drum sau amenajarea altor monumente, cum ar fi șiruri de menhire sau stâlpi. Din când în când, putem întrezări istoria unei localități, iar prin grupurile asociate de pietre putem urmări soarta generațională a familiilor sale conducătoare. Lexiconul numelor runice nordice (în suedeză) listează peste o mie cinci sute de nume proprii întâlnite pe pietrele acestea – un tezaur de cunoștințe despre vremea vikingilor care ne aduce aproape de oameni și de preocupările lor.

12. Piatra runică din Rök. Oferindu-ne cea mai lungă inscripție runică din Scandinavia, această piatră din secolul al IX-lea din Östergötland, Suedia, conține liste criptice de povestiri fragmentare, legate de secrete mitologice și de comemorarea morților. (Fotografie © Bengt Olof Åradsson, licență Creative Commons din Wikipedia)

Spre deosebire de cărți, pietrele runice păreau să satisfacă nevoia vikingilor de a avea dovezi permanente. Acesta este un element important, deoarece nu există nicio îndoială că vikingii înțelegeau ce erau acele stive legate de pergament ilustrat, cum să le facă și cum funcționau. La urma urmei, a

scrie în latină cu o pană nu este chiar atât de diferit de a scrijeli rune cu un cuțit. Nimeni nu știe exact de ce scandinavii au respins cărțile și cultura literară distinctivă asociată cu ele, dar probabil că nu le ofereau nimic din ceea ce și-ar fi dorit. În mentalitatea vikingilor, cunoașterea era un lucru precar. În același mod, monopolul pe care Biserica îl deținea atât asupra învățăturii, cât și asupra folosirii scrisului – cărți sfinte, cu oameni pioși care să le interpreteze pentru tine – era subtil diferit și sufocant față de sensul vikingilor de a scrie.

Exemplul suprem este piatra runică de la Rök, Östergötland, Suedia, de la începutul secolului al IX-lea, care ne oferă cea mai lungă inscripție din toată Scandinavia. O bucată mare de granit acoperită complet de semne pe fiecare latură a sa, inclusiv partea superioară (care este greu până și de văzut), textul acesta lung conținând aluzii la mai multe povești, provocând în mod intenționat cu fragmente care presupun cunoștințe anterioare ale cititorilor și care subliniază exclusivitatea sa. Avem aici ghicitori, jocuri de cuvinte și referiri la trecutul profund al perioadei migrațiilor și al mitologiei din prezentul gravorului. Toate acestea, la rândul lor, fac referire la familiile și preocupările zonei. Însă piatra este în primul rând un monument comemorativ ridicat de un bărbat în onoarea fiului său. Nu toată lumea putea citi runele de pe piatra Rök și nu toți cei care erau în stare ar fi putut descifra semnificațiile lor mai profunde, dar, ca toate inscripțiile comemorative de acest fel și alte utilizări ale scrierii runice, era profund integrată social (și vizibil) într-un fel în care culturile livrești ale continentului nu și-au dorit niciodată să fie.

Aceleași trăsături se pot observa și în rândul zeilor, mai ales în cazul lui Odin. Cunoștințele lui au necesitat sacrificiu, asta este mereu clar, și sunt, de asemenea, condiționale: el știe, în timp ce alții nu, el poate transmite mai departe ceea ce a învățat, dar, în egală măsură, poate alege să păstreze cunoașterea pentru sine. Odin îi învață runele (nu este întâmplător că acest cuvânt înseamnă și „secrete”) pe favoriții săi. Foarte puțini pot învăța vrăjile și farmecele pe care le cunoaște, în timp ce sfaturile lui sunt pentru toți. Există o intimidare în această utilizare a înțelepciunii, a informațiilor și

a memoriei, precum și a traducerii lor într-o formă deosebit de pură de putere, care este totuși diferită de cea a clerului creștin învățat.

În timp ce mulți oameni rămâneau acasă, în gospodărie și în împrejurimi și nu mergeau niciodată nicăieri, o proporție destul de mare a comunității se afla cel puțin periodic în mișcare.

Peisajul era străbătut de numeroase trasee: drumuri de pământ nepavate și poteci bătătorite de folosirea constantă, care urmau curbele reliefului, așa cum o făcuseră timp de secole întregi. Oamenii călătoreau cu căruțe sau care de lemn, cu roți zdravene fixate prin țăruși, uruind în urma unei perechi de animale de tracțiune. O parte din harnașamentul pentru cai era extraordinar de fin, cu arcuri pentru ham și distribuitoare care să împiedice frâiele să se încâlcească, toate acoperite cu ornamente împletite, animale și ființe mitice. Câteva erau lucrate chiar în aur. Căruțele erau fabricate cu remorci detașabile pentru marfă, care puteau fi încărcate separat și mutate. Oamenii se deplasau călare (iarăși, folosind o gamă de hamuri splendid ornamentate) sau pur și simplu pe jos, croindu-și cărarea de-a lungul crestelor, la poalele zonelor muntoase sau prin trecători, traversând râurile prin vaduri sau pe poduri acolo unde era necesar. Unele cimitire din epoca vikingilor încă mai păstrează urmele drumurilor care le străbăteau mai demult, iar prin câmpii putem încă trasa căi bătătorite similare, ocolind mlaștinile, străbătând peisajul rural de-a lungul rutelor care erau, în mod evident, cele mai raționale și mai puțin dificile opțiuni cu milenii înainte de transportul auto modern.

Societățile scandinave au fost caracterizate de relația lor strânsă cu apa încă de la primele semne de colonizare a regiunii. Această legătură s-a manifestat nu numai în exploatarea râurilor, a lacurilor și a mării ca mijloc de subzistență și transport, ci și în expresii rituale care includeau sedimentarea de bogății materiale, arme, obiecte de zi cu zi și chiar oameni în mlaștini și alte medii apoase.

Totuși, importanța apei pentru aceste comunități reiese cel

mai bine în timpul epocii vikingilor. Dependența de apă a vikingilor guverna multe aspecte ale vieții cotidiene, aceștia fiind o cultură cu adevărat maritimă. Modificările nivelului mării, de exemplu, au avut consecințe importante în întreaga Peninsulă Scandinavă, cu implicații cruciale și în continuă evoluție pentru circulație și așezăminte. Spre deosebire de punctul de vedere al multor oameni de astăzi, apa nu era percepută ca o barieră în calea comunicării și transportului, ci mai degrabă ca un mijloc de a le facilita. Comunitățile insulare și de coastă nu ar fi fost considerate îndepărtate și inaccesibile, ci strâns legate între ele printr-o rețea extinsă de rute maritime.

Un concept-cheie este acela de distanță-timp, prin care transportul este perceput nu în termeni de separare fizică măsurată între așezări, ci prin timpul necesar pentru a călători de la un loc la altul. Obișnuiți să privim geografia prin intermediul hărților (ceea ce digitizarea nu a schimbat), poate fi greu de înțeles că Anglia și Norvegia ar putea fi „mai apropiate" în termeni perceptuali pe apă decât printr-o călătorie pe uscat de cincizeci sau șaizeci de kilometri. Experimentele daneze recente de pe *Sea Stallion*, o replică a unei corăbii a vikingilor, bazată pe un exemplar din secolul al XI-lea excavat lângă Roskilde, au demonstrat că, dacă vântul este favorabil, e posibil să călătorești din Danemarca pe coasta de est a Britaniei în doar câteva zile. Dacă vremea permite, o călătorie de întoarcere de aproximativ două săptămâni nu este deloc peste putință, ceea ce subliniază cât de strâns conectate erau comunitățile de la Marea Nordului. Atunci când aplicăm aceste tipuri de calcule în Scandinavia, omniprezența transportului maritim devine clară.

Râurile, fiordurile, lacurile și canalele de pe coastele nordice reprezentau căile principale de deplasare în Scandinavia din epoca vikingilor, dar călătoriile nu erau neapărat efectuate pe apă; mare parte din ele aveau loc iarna pe aceleași trasee, pe gheață. În mormintele din epoca vikingilor s-au găsit sănii, boburi și troici, printre care și vehicule mari, destinate transportului mai multor pasageri. Oamenii foloseau patine de gheață făcute din oase de vacă

legate de pantofi cu ajutorul curelelor de piele; purtătorul se deplasa înainte cu ajutorul unei prăjini zdravene, precum cele folosite în *punting*. Atât oamenii, cât și animalele foloseau crampoane de fier prinse de încălțăminte sau copite. Se mai foloseau schiurile, scânduri simple sau duble cu capete rotunjite, adesea bogat ornamentate și, din nou, propulsate cu ajutorul unei prăjini.

Dintre toate imaginile asociate cu epoca vikingilor, una dintre cele mai puternice este cea a vaselor lor, în special a corăbiilor împodobite cu dragoni la proră, popularizate în filme și alte medii vizuale. Cu toate acestea, trebuie să reiterăm că ele erau doar unul dintre multele tipuri de ambarcațiuni utilizate de-a lungul perioadei. Cel mai obișnuit vas din epoca vikingilor era umila barcă scobită din buștean, o ambarcațiune simplă care ar fi putut oferi aproape oricui acces la transportul maritim și la căile de comunicație. Cioplite dintr-un singur trunchi de copac, acestea variau în mărime, de la bărci pentru o singură persoană până la cele mai mari, de până la zece metri lungime, cu spațiu atât pentru oameni, cât și pentru marfă. Aceste ambarcațiuni sunt adesea trecute cu vederea în literatura mai vastă despre epoca vikingilor, dar prezența lor în număr mare este o dovadă a mobilității maritime a vremii. Un alt vas relativ comun era barca cu vâsle sau schiful, deținută poate de pescari înstăriți. Țăranii importanți dintr-un district foloseau probabil bărci cu pânze de zece metri lungime sau mai mult.

Navele mai mari erau comandate de importanți proprietari de pământ și de familiile lor, de consorții de negustori sau de nobilime. Acestea ne-au fost cunoscute multă vreme numai din imaginile de pe monede, tapiserii precum cea de la Bayeux și desene scrijelite. Abia la sfârșitul secolului al XIX-lea lumea post-medievală a văzut pentru prima dată cum arată cu adevărat. În 1867 au fost descoperite la Tune în Østfold, Norvegia, fragmentele avariate ale unei corăbii lungi de optsprezece metri cu douăsprezece perechi de vâsle. Acestea erau fascinante, dar greu de pus cap la cap; vasul a fost mai târziu datat ca fiind din jurul anului 910. Cu toate acestea, în 1880, la Gokstad, în Vestfold, a fost descoperită prima dintre

marile corăbii funerare intacte. Aparent potrivindu-se cu relatările scrise despre astfel de morminte, conținea cadavrul unui bărbat adult, dar majoritatea obiectelor care-l însoțeau fuseseră prădate în Antichitate. Nava avea douăzeci și patru de metri lungime și cinci metri lățime în mijloc, cu treizeci și două de vâsle. Echipajul său obișnuit număra aproximativ patruzeci de oameni, dar putea transporta aproximativ șaptezeci dacă era necesar. Dendrocronologia a plasat construcția sa în jurul anului 890, în timpul domniei lui Harald Păr-Frumos. Era o adevărată navă de război oceanică.

În 1904 a fost găsită în apropiere la Oseberg o a treia corabie funerară, și mai spectaculoasă. Acesta rămâne cel mai bogat mormânt din epoca vikingilor excavat vreodată. Îngropată în jurul anului 834, când avea câteva decenii vechime, corabia de la Oseberg avea douăzeci și unu de metri și jumătate lungime și cinci metri lățime, cu cincisprezece perechi de vâsle. Puțin mai mică și mai veche decât cea de la Gokstad, a fost poate un șlep aristocratic pentru uz maritim. Oseberg a fost mormântul a două femei, una în vârstă de optzeci de ani și cealaltă cu vreo treizeci de ani mai tânără. Nu știm care dintre acestea a „contat”, asta dacă poate fi vorba de așa ceva, dar starea mormântului este cu siguranță demnă de regi. Să fie acestea două o regină și servitoarea ei și, dacă da, care era care? Sau erau egale din punct de vedere social? Datarea cu carbon radioactiv indică faptul că au murit în același timp sau aproximativ în aceeași perioadă, iar analiza izotopilor arată că au avut parte de diete alimentare la fel de îmbelșugate. Analizele ADN recente au sugerat că tânăra femeie are o descendență familială destul de apropiată de Orientul Mijlociu, posibil din Persia, o dovadă a realităților călătoriilor și a contactului pe distanțe lungi. Asta ne aduce iarăși aminte că, să spunem așa, nu toată lumea din nord avea părul blond și ochii albaștri. Atât corabia funerară din Gokstad, cât și cea din Oseberg au fost însoțite de jertfe generoase de animale.

De-a lungul secolului XX, a crescut exponențial corpusul de nave vikinge descoperite. Acestea s-au păstrat în mare doar sub forma niturilor, după ce materialul lemnos s-a descompus

sau a ars. Corpusul include câmpurile de bărci funerare din Uppland, Suedia, inițial la Vendel și Valsgärde, dar acestora li s-au alăturat morminte asemănătoare din Ultuna, Tuna Alsike și Tuna Badelunda, Arboga și multe altele, inclusiv chiar Gamla Uppsala. Au fost găsite corăbii funerare și pe teritoriul Götar, în sud-vestul Suediei, ceea ce arată că era vorba despre un rit pancultural.

Din nou, într-un context diferit, în 1962, o excavare inovatoare cu batardou a scos la iveală cinci corăbii care au fost sabordate în mod deliberat în secolul al XI-lea pentru a face parte dintr-o blocadă scufundată care controla accesul la fiordul Roskilde din Danemarca. S-au dovedit a fi corăbii nemaivăzute până atunci în arheologie, care însă au corelat tipologia navei vikinge cu sursele scrise: un mic vas de război de tip *snekkja*, o navă de război mai mare, de treizeci de metri lungime, cu pescajul de doar un metru și un echipaj de până la optzeci de oameni, trei nave de marfă de dimensiuni diferite, două dintre ele pentru utilizare în larg și călătorii în apele de coastă, iar a treia o navă comercială de adâncime, de tip *knarr*. Acesta din urmă era genul de corabie care transporta coloniști peste Atlanticul de Nord, mai puțin cunoscută decât frumoasele corăbii lungi, dar, în realitate, remorcherul maritim din epoca vikingilor. Câteva alte nave de marfă mari au fost găsite de atunci la Klåstad în Norvegia, Hedeby în Danemarca și Äskekärr în Suedia.

13. Un remorcher viking. Rămășițele corabiei Skuldelev 1, excavată din fiordul Roskilde din Danemarca, fabricată inițial în vestul Norvegiei în c. 1030. Vas de tip *knarr*, acesta era pilonul de bază al transportului maritim din epoca vikingilor, folosit pentru călătorii pe mare și pentru transportul mărfurilor. (Fotografie © Cassiopeia, licență Creative Commons din Wikipedia)

Lucrările au fost continuate în aceeași zonă de către Muzeul Corăbiilor Vikinge din Roskilde, înființat pentru a adăposti cele cinci vase excavate. S-au descoperit și mai multe nave, inclusiv cea mai lungă corabie găsită vreodată, de treizeci și doi de metri, cu un echipaj standard de optzeci de oameni, număr care s-ar fi putut dubla pe timp de război. Datând de la începutul secolului al XI-lea, este de dimensiunile pe care saga le oferă celor mai importante corăbii regale de război.

Danemarca are și ea bărci îngropate spectaculoase în Ladby, Hedeby și alte locuri. În Norvegia au fost găsite numeroase exemplare la Borre, Avaldsnes și în mai multe locații de-a lungul coastei. Avem acum mici bărci vikinge îngropate din Insulele Orkney, Scoția continentală și Insula

Man, precum și un exemplar spectaculos din Île de Groix, o insulă foarte micuță din largul Bretaniei. Cel mai recent, la Salme, pe insula estonă Saaremaa, au fost găsite două gropi comune de neconceput în bărci îngropate. Datând din c. 750, cea mai mare dintre cele două corăbii oferă prima dovadă concludentă a utilizării velelor în Scandinavia. Punctul său de origine pare să fi fost Suedia centrală: aceeași regiune ca a mormintelor din Uppland și inima regatului Svear, aflat la acea vreme în curs de organizare.

Numărul mare de vestigii împreună cu rămășițele organice ale navelor din Vestfold ne oferă multe indicii cu privire la evoluția navelor vikinge. Descoperirea de la Salme demonstrează că vasele de război cu vele erau disponibile în Scandinavia cel puțin încă din jurul anului 750 și că, probabil, se alăturau corăbiilor cu vâsle găsite lângă bărcile îngropate din Uppland. Bărcile mai mici cu vâsle, precum Salme I, poate având și posibilitatea de a înălța un catarg, funcționau drept escortoare și vase auxiliare. Cu siguranță puteau însoți navele mai mari în apele Mării Baltice. După cum a sugerat un arheolog maritim, este posibil ca introducerea „târzie” a velei să fie de fapt doar o altă manifestare a aristocrațiilor în ascensiune din Scandinavia previkingilor, încă unul din instrumentele lor de dominare. Dacă așa stăteau lucrurile, atestarea corăbiilor cu pânze poate fi văzută ca parte a arhitecturii puterii, nu mai prejos de marile săli și monumentalele movile funerare. La fel ca acestea, vela servea o nevoie și necesita tehnologii speciale evidente atât în aplicarea lor, cât și în ceea ce privește resursele necesare pentru a le crea.

La sfârșitul secolului al VIII-lea, se pare că navele au devenit mai late și mai încăpătoare – oare pentru a facilita călătoriile oceanice (în special peste Marea Nordului) mai degrabă decât călătoriile regionale din Marea Baltică, care fuseseră regula până atunci? Căile fluviale din vestul Europei nu fuseseră închise anterior navelor scandinave, dar mareele mici ale Mării Baltice ar fi fost cu siguranță mai ușor de abordat.

De-a lungul secolelor al IX-lea și al X-lea, a existat o

accelerare masivă a dezvoltării tehnologiei transportului maritim în ceea ce privește eficiența, capacitatea și diversificarea. În timp ce vasele mai late ale epocii vikingilor par să fi fost polivalente, capabile să transporte atât echipaje, cât și mărfuri, începând cu sfârșitul anilor 800 există dovezi ale unor corăbii specializate, de la bărci de patrulare în larg până la echivalentul iahturilor regale, cargouri, vase de pescuit și, desigur, o serie de corăbii de război înguste de diferite dimensiuni. Acestea din urmă variau de la ambarcațiuni potrivite pentru apărare sau piraterie de-a lungul coastelor și fiordurilor până la vase oceanice proiectate pentru incursiuni masive și război maritim propriu-zis. Având în vedere aceste variații în dimensiune și atribuții, vasele vikinge trebuie să fi avut un echipaj de la o singură persoană până la peste o sută, iar pe corăbiile mari de război echipajul putea fi mărit pentru misiuni de luptă cu rază scurtă de acțiune.

Arheologia și reprezentările descoperite oferă detalii izbitoare. Au fost găsite mai multe giruete din aliaj de cupru suflat cu aur, concepute pentru a fi fixate pe prora sau catargul corabiei. Decorate cu „marea fiară”, tipică secolului al XI-lea, au și șiruri de găuri pentru panglici care ar fi fluturat în briză. Una dintre ele prezintă chiar urme aparent cauzate de proiectile. Un neobișnuit os sculptat de la Bergen înfățișează prorele unei întregi flote: vasele se sprijină ancorate unul lângă altul, iar pe unele dintre etrave se pot observa astfel de giruete. Bordajul corăbiilor – scândurile lungi, orizontale ale carenei – puteau fi vopsite în culori alternante (întâlnite pe textile), iar pânzele se poate să fi fost în carouri sau cusute cu simbolurile căpitanilor lor.

S-au găsit câteva galioane care datează din epoca timpurie a fierului, dar până acum nu ne este cunoscut niciunul din epoca vikingilor în sine. Totuși, există mai multe reprezentări sculptate și gravate ale acestora: capete de dragoni și alte animale care își întind coada până la pupa corabiei. Pe nava din Oseberg, atât etrava, cât și pupa se termină în spiralele unui șarpe cioplit, o parte integrantă a navei care nu a putut fi înlăturată. Navele din Ladby și Groix și probabil unele dintre cele din Valsgärde conțin o serie de spirale de fier care se

potrivesc cu coamele dragonilor de pe broșele metalice pentru rochii de la Birka și din alte situri. Se pare că și aceste corăbii aveau prore cu dragoni, care au fost sculptați în lemn, dar cu detalii metalice.

Ce resurse erau necesare pentru a susține acest nivel de putere maritimă? De primă necesitate era materialul lemnos din pădurile stăpânite de mulți ani, zone aflate în grija unora cu reale abilități silvice și administrative. Apoi mai era fierul pentru nituri și unelte, care implică un proces etapizat, de la procurarea la fabricarea resurselor. Dintre materialele organice, trebuie să amintim de tachelaj și armături, toate știfturile din lemn și diblurile și clemele, vâslele și furcheții – pe scurt, echipamentul complet al unei nave. Necesarul de textile ar fi inclus îmbrăcămintea pentru vreme neprielnică pentru echipaj și haine de schimb. Mai presus de toate, desigur, pânzele. Angajamentul privind perioada și forța de muncă a fost imens, fiind egalat de capacitatea de organizare și capacitatea de investiții necesară pentru a le pune în mișcare. Era într-adevăr un demers foarte serios și costisitor să faci o corabie și să o dotezi cu ce trebuie. Construirea unei flote a reprezentat o adevărată industrie.

De asemenea, odată lansate la apă, corăbiile trebuiau întreținute. Ca să luăm doar un exemplu, vasele de toate felurile aveau nevoie de gudron pentru a li se izola carena și impermeabiliza pânzele de lână. Întreținerea ambarcațiunilor ar fi fost o trăsătură constantă a activității pe docuri. Mai ales în jurul cheiurilor de la Birka și Hedeby, arheologii au găsit zeci de perii rupte cu capete de cârpă și alte materiale textile, acoperite cu un strat gros de gudron în care probabil au fost cufundate chiar înainte ca o mișcare neglijentă să rupă coada și să le zvârle cu totul în apă, unde aveau să fie descoperite o mie de ani mai târziu.

Imaginea finală pe care o avem cu corăbiile din epoca vikingilor ar putea fi una mai estompată și, din nou, un instantaneu al trecutului care nu este de obicei luat în considerare. În *Saga lui Magnús Cel Desculț*, parte din *Heimskringla* lui Snorri care are loc în secolul al XI-lea, putem citi despre vasele regale construite în fiordul Trondheim:

> În primăvară, în apropiere de Întâmpinarea Domnului, regele Magnús a pornit în toiul nopții și s-a făcut remarcat cu corăbiile
> sale cu corturi și cu lumini sub ele [corturile] și a navigat la
> Capul Hefring, unde au rămas peste noapte și unde au aprins focuri mari pe țărm.

Imaginați-vă o flotă a vikingilor ancorată pe timpul nopții, legănată de valuri, cu corturile de pe punte iluminate din interior, apa strălucind cu punctulețe blânde de lumină precum un festival fluvial asiatic.

Să îi lăsăm acolo, în fiord, și să ne mutăm în arene diferite ale exercitării puterii, de fapt, pe alte tărâmuri – cele ale zeilor și ale altor ființe și ale numeroaselor lor puncte de contact neliniștitoare cu lumea celor vii.

7

ÎNTÂLNIREA CU CEILALȚI

Conceptul de religie, în sensul în care avem tendința de a-l folosi astăzi, ar fi fost cu greu înțeles de o persoană din epoca vikingilor. Acesta a reprezentat și una dintre tensiunile spiritualităților tradiționale din Scandinavia și credințele livrești pe care le-au întâlnit sub forma creștinismului și islamului. Distincția dintre credință și cunoaștere este semnificativă pentru relațiile vikingilor cu populația invizibilă cu care își împărțeau lumea. Cu toate acestea, ambele atitudini față de „ceilalți" sunt, de asemenea, oarecum abstracte: localizate în minte, nu în domeniul tangibil al acțiunii și practicii.

Cu alte cuvinte, una este să înțelegem cum se raportau vikingii la zeii lor și la toate celelalte ființe (supra)naturale din cele nouă tărâmuri care alcătuiau cosmosul nordic, însă ce au *făcut în* privința asta? Pentru a lua câteva exemple din unele credințe mondiale cunoscute astăzi, un creștin pios, un musulman sau un evreu s-ar simți pe deplin confortabil cu noțiunea unei vieți structurate prin respectarea principiilor religioase, punerea în aplicare a ritualurilor (inclusiv rugăciunea) și vizitele regulate la clădirile sfinte, fie ele biserici, moschei sau sinagogi. Aveau vikingii un echivalent pentru asta, și, dacă da, care era acela?

Navigând în acest peisaj numinos al practicii religioase, întâlnim o lume de locuri speciale dedicate comunicării cu

puterile. Acestea puteau fi clădiri, monumente de piatră, platforme stranii ridicate pe insulele din mlaștini – sau pur și simplu dumbrăvi sau câmpuri, alteritatea lor manifestându-se în moduri care nu erau imediat vizibile. Acestea erau locuri pentru sacrificiu, de lepădare a obiectelor dragi, locuri pentru sânge și timp într-al ființelor privilegiu.

Aceste locuri și ritualuri puteau fi activate în diverse moduri în diferite momente pe parcursul vieții și, de asemenea, prin diferite tipuri de intermediari între oamenii obișnuiți și Ceilalți. Vikingii aveau specialiști în ritualuri (în lipsa unui termen mai bun) și erau dedicați deschiderii unor canale foarte specifice de comunicare cu zeii în general sau cu un zeu în special, cu spiridușii, cu *dísir* și alții. Aveau și multe feluri de vrăjitorie și magie – și oameni care să le practice – pentru scopuri mai personale care puteau fi atinse prin negocierea cu lucruri dincolo de uman.

Pentru vikingi, întâlnirea cu Ceilalți era probabil o experiență incertă sau neliniștitoare, dar nu una necunoscută. Pentru a-i înțelege, trebuie să avem și noi parte de aceste întâlniri.

Cel mai apropiat echivalent pentru „religie” apare în nordica veche sub forma *forn siðr*, „vechile obiceiuri”, contrastând în mod explicit cu cele noi aduse de regii creștini de mai târziu. Cu toate acestea, nu este un termen formal pentru ceva separat, ci mai degrabă un mod de a distinge ceva de opusul său. Ce presupuneau cu adevărat aceste vechi obiceiuri? Indiferent de diferențele dogmatice, multe dintre credințele lumii de astăzi sunt cel puțin într-o oarecare măsură religii livrești (în sensul cel mai larg al scrierilor sacre), cu ortodoxii și reguli de comportament mai mult sau mai puțin rigide, care întruchipează de obicei concepte de ascultare și venerare. Aceasta din urmă este importantă, deoarece denotă și aprobarea fără rezerve a zeului (zeilor). Vikingii nu ar fi făcut nimic din toate acestea. Ceea ce am izola acum ca religie era pe atunci pur și simplu o altă dimensiune a vieții cotidiene, strâns legată de orice alt aspect al existenței. Aceasta îi includea pe zeii înșiși, care erau pur și simplu *acolo* ca o parte

neschimbătoare a lumilor. Desigur, s-ar putea să fi fost nevoie să fie îmbunați pentru a le rămâne pe plac (și în grațiile lor), dar nu trebuia să-ți și placă de ei în acest proces.

Un concept care mi se pare că surprinde perfect esența spiritualității nordice este acela de „religiolect". La fel cum un dialect codifică o variantă locală de vorbire, acest termen face același lucru pentru religie, combinând credința și practica într-un pachet distinct care ar putea fi activat în anumite locuri sau situații sociale. Religiolectele specifice ar putea fi legate de un grup etnic, de adepții cuiva sau de un set de circumstanțe contextuale în care anumite tipuri de expresie spirituală s-au manifestat sau au fost necesare. Astfel, principalul specialist în acest domeniu vorbește despre religiolectele marilor săli, ale fermelor, insulelor, ținuturilor. Ne putem imagina ceva asemănător legat de război, fertilitate, manufactura textilă sau chiar de universul liniar și contra cronometru al activității comercianților pe distanțe lungi. Ca să luăm un exemplu etnic suedez, popoarele Svear și Götar erau probabil diferite în această privință, iar suita fiecărui rege avea probabil propriile coduri de comportament ritual.

Un religiolect prezintă diferențe nu numai în practicile rituale, ci și potențial în etica și dogmele sale. Aceste variații afectează și alte aspecte ale societății, inclusiv statutul sau relațiile sexuale, spațiul exterior sau domestic și așa mai departe. Religiolectele nu sunt neapărat exclusiviste, ci pot fi și un mijloc de comunicare, după cum sugerează termenul. Poate că se aflau în joc la limitele credinței, de exemplu între nordici și Sámi. Ele surprind nucleul diversității în peisajul mintal al vikingilor.

În mod interesant, însăși noțiunea de religie nordică poate fi în parte un produs creștin. Acest lucru pare contradictoriu la început, dar are paralele în alte culturi în care misionarii sosiți pe alte meleaguri au încercat să substituie credințele tradiționale cu o biserică reglementată. Ceva codificat, organizat și eficient sistemic (tot ceea ce nu era credința nordică) este mult mai ușor de contrazis, deoarece reprezintă o țintă coerentă și ar putea fi suprimată ca o singură entitate. Dacă aceasta nu era deja prezentă, atunci putea fi modelată în

acea reprezentare. Iată începutul procesului care a transformat în cele din urmă lumea vie, organică a povestirilor din nord în „miturile nordice”, un fel de scripturi păgâne care nu au existat niciodată. Nu ajută la nimic că și creștinii par să fi înțeles greșit multe dintre lucrurile pe care le-au întâlnit și, la rândul lor, și-au încorporat concepțiile greșite în ortodoxia păgână retrospectivă pe care au creat-o.

Pentru a înțelege cu adevărat universul spiritual al epocii vikingilor, este necesar să săpăm sub acele straturi ulterioare pentru a ajunge la cele originale de credință și practică.

Poate fi dificil să abordăm o viziune spirituală a lucrurilor care nu acordă prioritate zeilor. Mulți creștini de astăzi încă îi recunosc pe sfinți și puterile lor de mijlocire, cei foarte evlavioși cred poate că îngerii sunt reali, iar o minoritate dintre cei care cunosc bine textele ar putea merge și mai departe, la mulți alți locuitori ai raiului (și ai celuilalt loc), care sunt parțial un produs al complicatelor ierarhii ecleziastice medievale. Cu toate acestea, *niciunul* dintre acești credincioși nu ar plasa alte ființe mai sus decât Dumnezeu în chestiunile umane.

Vikingii nu își ignorau zeii, în niciun caz, și cu siguranță aveau ritualuri de mărturisire și nevoie, „ajungând la un acord” cu ei. Acesta ar putea fi un proces ad-hoc și privat care depindea de persoană, precum rostirea unei rugăciuni în gând. La nivelul organismului politic au existat însă și „structuri cultice” (termenul cu tentă neutră pe care arheologii îl folosesc pentru a evita cuvântul „templu”), unde erau săvârșite astfel de rituri, și specialiști în ritualuri care să asiste la acestea. Din nou, terminologia este șubredă, deoarece acești bărbați și femei – în special femei – nu erau „preoți”, ci, în schimb, membri de vază ai comunității, ale căror abilități sau conexiuni făceau ca ei să-și asume roluri de intermediari spirituali, pe lângă sau datorită statutului lor social general.

„Noile elite”, a căror ascensiune la putere în secolele al V-lea și al VI-lea a declanșat parțial traiectoria lungă de schimbări sociale care a culminat în epoca vikingilor, aveau o ideologie bine articulată care a servit la legitimarea poziției

lor. O componentă-cheie a acestui lucru era afirmația că se trăgeau din Odin, Freyr și restul zeilor. Dreptul divin al regilor era o noțiune adevărată și nu se limita la monarhii creștini. La cel mai înalt nivel, acești regi sacri erau ei înșiși agenți în comunicațiile bidirecționale cu celelalte tărâmuri și, în unele circumstanțe, puteau prelua personal aspecte transsubstanțiate ale zeilor. În vremuri de restriște și tulburări în rândul poporului – după o succesiune de recolte eșuate, de exemplu –, regii se puteau pomeni, de asemenea, sacrificați de adunările populare, oferiți ca ofrande ocrotitorilor lor de odinioară din Asgard.

În viața de zi cu zi însă, oamenii erau mai preocupați să se înțeleagă cu populația invizibilă a spiritelor și ființelor naturii. De asemenea, toate aceste creaturi trebuiau împăcate, necesitau chiar o formă de mită spirituală. Acestea erau relații tranzacționale, pragmatice, care aveau loc într-un peisaj numinos de putere din altă lume, prin care fiecare persoană din epoca vikingilor trebuia să-și croiască drum. Clădirile și construcțiile cultice speciale pentru zei puteau servi și drept căi de acces către această lume plină de viață, dar existau și festivaluri speciale dedicate slujirii lor (cum ar fi *álfa-* și *dísablót*), precum și multe ritualuri ținute în aer liber. Aici trăiau desigur aceste ființe, și, uneori, era pur și simplu politicos ca oamenii să meargă la ele.

Cum arătau aceste locuri de cult și ce se petrecea înăuntrul lor? Sursele scrise păstrează termenul *hörgr*, care pare să descrie mici clădiri sau incinte în care erau săvârșite ritualuri pentru zei. De-a lungul anilor, săpăturile la reședințele celor de rang înalt – complexele de mari săli – au scos la iveală de câteva ori structuri pătrate adiacente clădirii principale, adesea delimitate de un gard. Este evident că nu e vorba de locuințe casnice. Sunt adesea fie foarte curate (și, prin urmare, evident păstrate astfel), fie pline de ofrande funerare de diferite feluri. Au fost găsite astfel de structuri în Danemarca, Norvegia și Suedia, iar lista de situri este în continuă creștere. Apropierea spațială a acestor clădiri speciale de marile săli, în interiorul limitei generale a sitului, dar și în interiorul propriilor incinte, aproape că sugerează o funcție de „capelă

privată” de tip mai familiar în aristocrațiile creștine. Acest lucru nu înseamnă că populația nu avea unde să comunice cu puterile, dar ar servi la întărirea ierarhiilor militarizate pe care s-au întemeiat aceste societăți și, de asemenea, ar întări afirmația conducătorilor de a avea o relație personală cu zeii – lordul trebuie să vorbească *singur* cu Tatăl Atotputernic.

Unul dintre aceste situri este cu adevărat extraordinar, în special datorită duratei sale de ocupare și a gradului de conservare. La Uppåkra, în provincia Skåne din sudul Suediei (care în epoca vikingilor făcea parte din Danemarca), a fost excavată o așezare masivă, care pare să fi fost un centru de putere protourban și un precursor imediat al actualului Lund (în sine un loc sacru). Alături de săli și alte structuri, găsim acolo o clădire dreptunghiulară foarte înghesuită în interior, dar foarte înaltă: stâlpii interiori care susțineau acoperișul erau înfipți câțiva metri în pământ și erau în esență trunchiuri de copaci. Structura aproape sigur avea să fie un al doilea etaj, fie poate ceva asemănător unui turn în centru, care amintește de multiplele niveluri ale bisericilor creștine din lemn care încă supraviețuiesc în Norvegia (acest lucru poate să nu fie o coincidență). Avea trei uși, un număr inutil din punct de vedere funcțional, ceea ce înseamnă că ele aveau scopuri diferite sau restricții sociale; una dintre ele prezenta și o prelungire asemănătoare cu un pridvor.

Stâlpii de susținere și pereții clădirii din Uppåkra erau pare-se acoperiți cu foițe de aur. Peste două sute din acestea au fost găsite în gropile săpate pentru stâlpi și de-a lungul pereților. Ar fi strălucit în întuneric, captând lumina impresionantei vetre centrale. Ar fi fost foarte cald în interior. În interiorul încăperii principale s-a găsit un „inel de legământ” de fier, cunoscut din surse scrise ca obiectul asupra căruia se jurau cele mai sacre făgăduieli. Un al doilea exemplu a fost recuperat din afara clădirii. În podea s-au găsit un vas de sticlă importat din Marea Neagră, fragmente din mai multe vase și multe resturi de obiecte din aur și bijuterii, toate aparent aduse ca ofrande când clădirea era funcțională. Lângă vatră se afla un pocal de argint și bronz ferecat în benzi de aur decorat – un obiect cu mare putere ritualică. Nu numai că toate aceste lucruri au

rămas acolo când structura a fost în cele din urmă abandonată, dar nimeni nu a îndrăznit vreodată să le fure. „Templul” din Uppåkra (măcar acum cuvântul este poate justificat) era flancat la nord și la sud de ofrande de arme, în principal sulițe și scuturi sparte, și de alte jertfe, printre care și rămășițe umane. Situată în centrul complexului Uppåkra, funcționând într-un fel și ca recepție, precum încăperea centrală a unei săli, clădirea de cult a avut o durată de viață extraordinară: primele sale faze de construcție datează din secolul al III-lea e.n., a trecut prin cel puțin șase reconstrucții în același loc și apoi a fost în uz până în epoca vikingilor.

Unele clădiri aparent laice par să fi avut și scopuri religioase, în special marile săli ale familiilor conducătoare. Există acum tot mai mult consens că proprietarii de pământ și căpeteniile locale ar fi jucat ei înșiși un rol în ritualul cultic și că sălile de sărbătoare ale proprietăților lor ar fi găzduit uneori sacrificii și alte ceremonii. Cuvântul nordic vechi pentru astfel de locuri era *hof*, un termen care în limbile scandinave moderne a ajuns să însemne curte regală. Îl găsim în toponimiile din epoca vikingilor, cum ar fi Hofstaðir din Islanda, unde s-au găsit dovezi de ofrande animale. Această integrare a funcțiilor de sală și „templu” pare să fi devenit o regulă în timpul perioadei vikingilor, pe măsură ce „capelele private” anterior separate au fuzionat efectiv cu reședințele elitelor.

Probabil că Adam din Bremen avea în minte ceva de genul acestor clădiri, împreună cu forța vizuală pură a așezării Uppåkra atunci când a așternut pe hârtie una dintre cele mai faimoase descrieri ale epocii vikingilor. Este vorba despre același Adam care a scris despre poligamia în rândul scandinavilor, dar darul său pentru cercetătorii vikingilor constă în mare parte dintr-un alt pasaj din aceeași lucrare. Adam era un cleric în slujba arhiepiscopului Adalbert de Hamburg. În jurul anului 1070, în timp ce lucra la mănăstirea Bremen din nordul Germaniei, a întocmit o istorie oficială a arhiepiscopiei, care includea activitățile sale misionare din nord. Avea multe surse, dar una dintre ele era regele danez Svein Ástríðarsson, care i-a transmis detalii originale. Nu este

sigur în ce măsură aveau el sau Adam o agendă creștină de propagandă antipăgână. Relatarea include o lungă descriere a marelui templu de la Uppsala, o clădire uriașă în care atârnau lanțuri de aur și care găzduia idoli de lemn:

> Poporul acela [Svear] are un templu foarte faimos numit Ubsola, situat nu departe de orașul Sictona. În acest templu, împodobit
> cu totul în aur, oamenii se închină statuilor celor trei zei, iar cel mai înțelept și mai puternic dintre ei, Thor, ocupă un tron în mijlocul încăperii; Wodan și Fricco șed de o parte și de alta. Semnificația acestor zei este după cum urmează: Thor, spun ei, guvernează aerul, care stăpânește tunetele și fulgerele, vânturile și ploile, vremea frumoasă și culturile. Celălalt, Wodan – adică Furiosul –, poartă războaie și conferă omului putere asupra dușmanilor săi. Al treilea este Fricco, care aduce pace și plăcere muritorilor. De asemenea, înfățișarea lui e a unui falus imens. Dar Wodan e sculptat înarmat, după cum poporul nostru are obiceiul de a-l reprezenta pe Marte. Thor, cu sceptrul său, pare să semene cu Jupiter. Oamenii mai preaslăvesc eroii transformați în zei, pe care îi înzestrează cu nemurire din cauza faptelor lor remarcabile, așa cum putem citi
> în Vita lui Saint Ansgar că au făcut în cazul regelui Eric.

Autorul mai include un detaliu legat de noțiunea de săli ca temple, în sensul că termenul latin pe care îl folosește pentru încăperea în care aveau loc ritualurile este *triclinium*, de obicei cuvântul pentru încăperea de luat masa a unei case. Poate că tocmai asta a vrut să spună.

Descrierea aceasta lungă continuă cu un copac veșnic verde cu ramuri mari întinse, un sacrificiu uman divinatoriu într-o fântână sfântă și cu o dumbravă sacră. Adam descrie, de asemenea, calendarul ritual de la Uppsala și un „teatru” natural înconjurat de „munți” unde aveau loc riturile. Acesta din urmă se poate corela cu curbura crestei cimitirului pe care au fost ridicate movilele funerare regale – nu chiar munți, dar

cu toate acestea dominând împrejurimile. Adam menționează și că erau însoțite de festivități atât de obscene, încât „cel mai bine este să trecem peste ele în tăcere” (la naiba!).

De-a lungul anilor, o întreagă industrie academică a încercat să analizeze textul lui Adam, cu diferite grade de credulitate și respingere, dar, în ultimele decenii, direcțiile dintre ceea ce descrie acesta și descoperirile arheologilor sunt din ce în ce mai apropiate. Chiar și ritualurile care l-au îngrijorat atât de mult par a fi remarcabil de asemănătoare cu magia erotică și sărbătorile sexuale la care participă zei precum Freyja și Freyr, care ar fi trimis pe loc orice creștin la spovedanie. În zilele noastre, senzația este că relatarea lui poate fi în mare credibilă, deși unii cercetători încă nu se opun vehement. De asemenea, descrierea lui Adam se aseamănă cu relatarea lui Thietmar din Merseburg a jertfelor de sânge din secolul al X-lea la o scară și mai mare din Lejre, echivalentul danez al așezării Uppsala. Acestea nu au fost fenomene izolate.

În textele în limba nordică veche găsim și *vé*, un fel de sanctuar întâlnit în toponime, care pare să fi lăsat urme arheologice. La Lilla Ullevi („Micul *vé* din Ull”) în Uppland, Suedia, s-a descoperit un morman dreptunghiular de pietre cu două creste liniare de piatră care par să formeze un fel de curte, totul fiind situat la marginea unui versant. Există dovezi de platforme construite pe piloni și stâlpi în jurul acestora, creând o linie suplimentară de împrejmuire și separare. În jurul acestor structuri se aflau depuneri rituale de obiecte îngropate – se presupune că erau ofrande aduse puterilor – sub formă de arme, cremene și peste șaizeci de inele-amuletă. Aceste jertfe par să fi fost aduse chiar la începutul perioadei vikingilor, iar activitățile din sit datează cu cel puțin un secol înainte.

Un al doilea astfel de sanctuar suedez a fost excavat la Götavi („*Vé* al zeilor”) în Närke, cu caracteristici și mai remarcabile. Numele denotă, de asemenea, că avea o clientelă spirituală mai largă decât siturile numite după o singură zeitate – poate, precum Panteonul din Roma, un „templu” al tuturor Aesirilor? În mijlocul unei câmpii deschise și destul de mlăștinoase, nouă linii paralele de aglomerări masive de pietre

au fost așezate și apoi îngropate sub un strat de lut. Construcția dreptunghiulară rezultată pare să fi avut o adâncitură ușoară sub formă de bol în centru și era delimitată de un gard. Analizele chimice arată că în interiorul incintei s-a vărsat o mare cantitate de sânge, mai ales lângă unul din capete, unde au fost ridicați stâlpi mari. Pare limpede că există o legătură cu sacrificiul de animale (și poate uman). În jurul perimetrului platformei de lut s-au aprins multe focuri pe o perioadă lungă de timp. Orice se întâmpla de fapt în interiorul incintei ar fi fost ecranat de un zid de fum, iar ritualurile în curs ar fi fost vizibile de la mare distanță. Această aparentă intenție de a-i separa pe „inițiați" (sau cum ar trebui numiți) de un grup mai larg se reflectă și în localizarea sitului, deoarece platforma de lut ar fi format în esență o insulă în pământul mlăștinos. Nu era nicidecum o mlaștină adevărată, dar terenul era suficient de înșelător pentru a îngreuna accesul. Era un loc în care trebuia să pășești cu mare grijă.

14. Întâlnirea cu zeii. Situl ritual în aer liber de la Lilla Ullevi, Uppland, Suedia. Ofrandele erau îngropate în pământ, atât în fața platformei de piatră, cât și în jurul acesteia; stâlpii se aflau lângă aceasta. Un „loc de cult" tipic enigmatic de la sfârșitul epocii fierului. (Fotografie © Max Marcus/ Hawkeye)

Spre deosebire de Lilla Ullevi, sanctuarul de la Götavi este uimitor de târziu, existând indicii că era încă în uz în secolul al XI-lea, când, de exemplu, Danemarca era deja creștină de mai bine de un veac. Acest lucru pare să confirme numeroasele tradiții literare (și pe Adam din Bremen) care descriu Suedia ca rezistând la influența creștină mult mai mult timp decât restul Scandinaviei.

De asemenea, cele nouă aglomerări de piatră de la Götavi aduc în discuție o componentă importantă și recurentă a spiritului vikingilor: numărul sacru. Nouă și rădăcina sa pătrată, trei, apar de nenumărate ori în poveștile mitologice ale Nordului. Zeitățile mării Aegir și Rán au nouă fiice, spiritele valurilor; Heimdall are nouă mame; uriașul Baugi are nouă sclavi; frumoasa Menglod are nouă însoțitoare; mama ei, Gróa, are nouă farmece protectoare; Odin are optsprezece vrăji – de două ori nouă; Thrivaldi, un alt uriaș care este ucis de Thor, are nouă capete. Freyr o așteaptă pe Gerthr, iubita și mai târziu soția sa, timp de nouă nopți, aceeași perioadă de timp în care Odin stă spânzurat de arbore ca sacrificiu de sine și transpiră între focurile din *Cântul lui Grímnir* și întreprinde lunga călătorie până în Hel călare pe Sleipnir. În Valhöll, în fiecare a noua noapte cad opt inele din marele inel de aur, Draupnir (astfel nouă în total), sursa bogăției lui Odin. Prințesa Laegjárn din Muspelheim are un cufăr care trebuie închis cu nouă lacăte, unul câte unul. Lista continuă și are corespondent în tărâmul uman Midgard: conform lui Adam, marile sacrificii din Uppsala durează nouă zile și au loc la fiecare nouă ani, iar nouă creaturi de fiecare fel sunt ucise (apropo, în evaluarea veridicității textului lui Adam, ne-am putea întreba cum ar fi inventat tocmai *acel* mic detaliu ca să se potrivească atât de bine cu o perspectivă despre care nu avea cum să știe).

Și, desigur, există nouă tărâmuri și nouă cercuri ale lui Hel, nouă leghe sub pământ. La sfârșitul vremurilor, în momentul Ragnarök, Thor, grav rănit, va face nouă pași mari spre moarte.

În interiorul tuturor acestor clădiri și incinte trebuie să fi avut loc o serie de activități ritualice, dar esențială a fost *blót*, un

termen adesea tradus ca „ofrandă”, dar care însemna mult mai mult decât sacrificiu. Mai aproape de termenul „dar”, *blót* era de obicei un act de ucidere în care animalele (și uneori oamenii) erau jertfite în mod ritualic, iar sângele lor era turnat în boluri sau pe pietre. Privitorii și clădirile deopotrivă erau împroșcați cu sânge de pe crenguțe cufundate în acesta.

Amploarea ritualurilor depindea de statutul celor care participau și le oficiau. În sala-templu Hofstaðir din nordul Islandei, boii erau decapitați în ritualuri sezoniere regulate de-a lungul multor ani, iar craniile lor erau fixate pe pereții clădirii – o dovadă permanentă și vizibilă a pactului respectuos dintre ocupanții sălii și puterile din jurul lor. Analizele osteologice ale traumatismelor au arătat că animalele erau ucise cu lovituri puternice de sabie sau topor aplicate lateral în zona gâtului, în timp ce animalele erau imobilizate de către o a doua persoană. Metoda a fost astfel elaborată pentru a produce un mare arc de sânge: o demonstrație grafic de violentă ce denotă devotament, ceva demn de văzut. De asemenea, în special uciderea păsărilor pare să fi fost o trăsătură comună a ritualurilor nordice. Se presupune că moartea lor funcționa ca mijloc de deschidere a unei căi între lumi, în special pentru cei morți.

În alte locuri, depunerile de material s-au acumulat în mod clar de-a lungul timpului, deoarece obiectele au fost împrăștiate sau îngropate în mod repetat în structurile cultice și în jurul lor. Exemplele includ nu numai armele și inelele-amuletă menționate mai sus, ci și alte obiecte, cum ar fi crampoane de gheață (poate o rugăciune pentru o călătorie lină pe timp de iarnă), mărgele sparte și zgura de la prelucrarea metalelor. De asemenea, este limpede că se consuma mâncare în timpul acestor ceremonii, probabil în cadrul unor ospețe ritualice, iar resturile erau uneori împrăștiate în jur.

De asemenea, dincolo de aceste clădiri și sanctuare de cult, există dovezi numeroase ale unor ritualuri desfășurate în aer liber și în natură cu semnificație sacră. Se aduceau ofrande în mlaștini și în alte zone umede, cum ar fi cele de coastă. Armele erau depuse în râuri sau pâraie și adesea la hotare –

comportament observat și în coloniile de peste mări ale vikingilor. În schimb, inelele și alte obiecte metalice costisitoare erau aruncate în ape stătătoare, în lacuri și iazuri, oferite ființelor care locuiau în adâncuri.

În locuri care nu erau nici uscat, nici apă, deci un fel de spațiu liminal între cele două, vikingii au construit structuri speciale pe care să-și aducă jertfele. Printre ele se numără platforme din piatră spartă prin ardere sau din lemn, înconjurate de resturile de la sărbătorile ritualice. S-au găsit animale acoperite cu stuf și papură și cu mănunchiuri de in. Ofrandele aduse pe aceste platforme includ adesea vite, dar și porci, câini și mai ales cai. Cele mai multe animale au fost ucise cu lovituri la cap, în unele cazuri chiar cu topoare de piatră care datează din neolitic, fabricate cu mii de ani înaintea vikingilor. Uneltele acestea au fost în mod evident culese de pe câmp de oamenii din epoca vikingilor; se mai găsesc și astăzi în mediul rural, iar tradiția folclorică le leagă de zeul Thor. Văzându-le ca „trăsnete", vikingii ar fi putut crede că aceste arme antice de piatră aveau puteri speciale, ceea ce le făcea un instrument de sacrificiu încărcat de simbolism.

Nu erau folosite toate părțile cadavrelor, în special ale cailor. Cel mai adesea, au fost găsite doar cranii și extremități, ceea ce sugerează că acestea erau de fapt piei cu capul și copitele atașate. Există descrieri scrise în care aceste artefacte înspăimântătoare sunt așezate pe un eșafod la marginea locurilor de sacrificiu. Se pare că unele platforme, cum ar fi cea de la Bokaren din provincia Uppland, Suedia, erau înconjurate de astfel de eșafoade. Pe alte platforme s-au descoperit vase ceramice cu o gaură perforată la bază. Orice lucru turnat sau pus în aceste vase așezate drept pe lemnăria inundată avea să dispară încet, topindu-se ca și cum ar fi fost consumat de puterile apei – dovada acceptării ofrandelor.

Jertfele din mlaștini apar constant în Scandinavia de la sfârșitul epocii bronzului încoace: arme, echipamente, obiecte metalice prețioase, vehicule și chiar corăbii întregi scufundate. Oamenii din epoca vikingilor au continuat astfel o tradiție îndelungată, care în mod semnificativ a inclus întotdeauna jertfa umană. Unii au fost în mod clar uciși ritualic pentru a-i

însoți pe alții în moarte. Cu toate acestea, jertfele de sânge puteau avea loc și în afara contextului funerar și este relativ normal să găsim resturi umane alături de cadavre de animale oferite zeilor sau altor forțe supranaturale. În Suedia, multe dintre locurile în care arheologii au găsit jertfe umane reapar în folclor mult mai târziu, fiind adesea asociate cu un fel de spirit de apă numit *Näcken*. De obicei, această ființă apărea fie ca un om dezbrăcat, fie un cal alb cu ochi neliniștitor de umani, cântând din voce sau la vioară într-un mod care-l îmbia pe ascultător să se apropie. Dacă nu erau aduse ofrande adecvate, călătorul ghinionist era tras sub apă de Näcken și dispărea pe vecie. Să fie asta o vagă amintire a ritualurilor sângeroase din epoca vikingilor, unde unii dintre cei care veneau acolo rămâneau pentru totdeauna?

În mlaștini s-au descoperit și statuete de lemn cu formă vag umană, fie idoli, fie poate locțiitori ai oamenilor, un fel de sacrificiu permanent. Au fost excavate multe obiecte de acest fel. Unele sunt foarte mari, mai înalte decât oamenii (poate așa se și cuvine dacă sunt într-adevăr zei). Adesea erau făcute din copaci aleși pentru vreo particularitate anume de creștere, care putea fi utilizată pentru a sugera detalii anatomice, cum ar fi statueta masculină, la care o ramură proeminentă formează un falus imens. Ele pot fi întâlnite chiar și în poezie. În *Cântecul Celui Înalt*, Odin rătăcește pe poteci în personajul său proscris și face o observație interesantă:

> Hainele mele le-am dat pe drum
> celor doi bărbați de lemn;
> campioni s-au crezut
> acum că aveau straie,
> bărbatului gol îi este rușine.

Unele dintre cele mai dramatice și publice locuri de sacrificiu sunt dumbrăvile sacre, aceleași care apar în toponimii. Adam din Bremen menționează una în relatarea sa despre ritualurile de la Uppsala, un pâlc de „copaci divini”, în care au fost atârnați și lăsați să putrezească aproximativ șaptezeci și două de animale masculi (nouă din fiecare), inclusiv oameni și

animale de dimensiuni mari, așa cum sunt armăsarii. Scene similare sunt reprezentate pe pietrele runice pictate din Gotland și pe tapiseriile din Oseberg din epoca vikingilor. Poate că nu este o coincidență faptul că mai multe dintre numele lui Odin se referă la el ca fiind zeul spânzurătorii și că unele mituri povestesc cum putea să-i trezească pe morții spânzurați și să le pună întrebări despre viitor. Divinația juca un rol important în ritualul vikingilor, și poate că și acest lucru avea legătură cu dumbrăvile pentru jertfe.

Misionarii priveau astfel de spectacole cu un oprobriu deosebit. Culturile creștine din Europa considerau că era normal să omoare oameni într-o mulțime de moduri oribile și publice, dar totuși dădeau înapoi cu groază atavică din cauza unui copac în care atârnau cadavre de animale.

Aceste situri sunt foarte greu de depistat prin arheologie, dar, în mod surprinzător, ceva de genul acesta s-a păstrat la Frösö (aceeași „Insulă a lui Freyr" pe care am întâlnit-o mai devreme ca toponim), în nordul Suediei. Când a fost nevoie să fie îndepărtată podeaua bisericii medievale pentru anumite modificări, arheologii au găsit chiar sub altar un ciot de mesteacăn bine conservat, înconjurat de sute de fragmente osoase. Datarea cu carbon radioactiv a scos la iveală că arborele a fost tăiat la sfârșitul secolului al XI-lea, cu alte cuvinte, cam la vremea când a fost ridicată prima biserică de lemn (și aproape de vremea istorisirii lui Adam din Bremen despre dumbrava din Uppsala). Rămășițele osoase datează din secolul al X-lea, plasând astfel ferm activitățile din jurul copacului în epoca vikingilor.

Oasele reprezentau un număr substanțial de animale din mai multe specii. Probabil că fuseseră aduse acolo ca ofrandă de-a lungul multor ani. Poate că trupurile animalelor au fost chiar atârnate de ramuri. În total, s-au găsit rămășițele a unsprezece porci, două vaci și cinci oi sau capre, plus capetele a șase elani (elanul nord-american) și doi cerbi, împreună cu carcasele complete a cinci urși. Trebuie să fi fost o priveliște extraordinară. Părți de veverițe, reni, cai și câini împânzeau peisajul. Într-o corelație tulburătoare cu textele, ansamblul includea oase umane: oamenii se numărau printre ofrandele

din arborele lui Freyr. Cercetările recente asupra rămășițelor de animale de la Frösö arată cum sacrificiile aveau loc sezonier, în special primăvara, ceea ce sugerează clar că ritualurile de acolo făceau probabil parte dintr-un *vårblót* sau jertfa de primăvară. De asemenea, porcii (animalul sacru al lui Freyr) erau selectați pentru lungimea neobișnuită și ferocitatea colților lor – încă o dată, spectacolul vizual era important.

Copacul era cu siguranță menit să fie văzut, deoarece se afla în cel mai înalt punct al insulei, cu vedere spre lacuri și munți. Numele locului acestuia este, de asemenea, grăitor: Hov, cu alte cuvinte *hof*, cuvântul pentru sălile-templu. În mod similar, nu întâmplător creștinii și-au ridicat biserica tocmai pe acest loc (se presupune că au doborât și copacul), construind altarul peste ciot. Specialiștii vorbesc adesea despre religie sincretică: fuziunea diferitelor tradiții sau credințe pentru ușurarea tranziției, dar rar întâlnim așa ceva în arheologie, deși aici s-ar putea interpreta mai bine dovezile ca indicând o abordare violentă. Precum în alte situații similare, în mod limpede creștinii nu au distrus întotdeauna direct obiceiurile spirituale din nord, ci au încercat în schimb să-i convingă pe adepții lor că reprezentau un precursor prost realizat al noii credințe – convertirea necesita o mișcare, o ajustare, nu o respingere totală a ceea ce erau ei.

Lumea vrăjitoriei se conturează puternic în spiritualitatea vikingilor, la fel ca femeile și bărbații *ergi* care au practicat-o. Rolul lor în viața și mentalitatea nordică a fost unul crucial, dar mult timp trecut cu vederea. Aceste femei și acești bărbați speciali erau familiarizați cu legăturile lumii mai mult decât cei din jurul lor. Ei cunoșteau locurile în care se suprapuneau diferite aspecte ale realității și, de asemenea, spațiile rămase uneori între ele. Din cauza diferenței lor față de ceilalți, se pare că acești lucrători ai magiei au fost împinși la periferia societății – dar tot acolo și-au găsit puterea. Într-un sens, ei trăiau de ambele părți ale râurilor dintre tărâmuri, lăsând urme de pași pe ambele maluri.

Majoritatea conversațiilor cu puterile se purtau prin

intermediul vrăjitoriei, nu al cultului. S-au scris multe în încercări zadarnice de a clasifica sau defini magia nordică, ceea ce trece cu vederea faptul că practicanții ei probabil nu au făcut-o niciodată cu adevărat și, prin urmare, nici noi nu ar trebui. La modul cel mai simplu, vrăjitoria era un mijloc sau o metodă, un set de mecanisme prin care oamenii încercau să-i influențeze sau să-i oblige pe Ceilalți să le facă voia. În epoca vikingilor, acesta era un domeniu de comportament care se afla în sfera comunităților obișnuite, mai degrabă decât în cea preoțească sau regală.

Dovezile vrăjitoriei în epoca vikingilor sunt greu de evaluat, deoarece provin în mare parte din saga și poezii medievale. Pe de altă parte, acestea sunt complet saturate de magie. Într-o măsură mai mare sau mai mică, magia apare în aproape fiecare povestire, adesea în termenii cei mai vii. Astfel, într-un episod din *Saga lui Hrólf kraki* când s-a dezlănțuit vrăjitoria, citim cum „aerul și căile erau pline de magie". Versul surprinde puterea stranie a nordicii vechi, tensiunea tangibilă a Celeilalte lumi, la intersecția cu a noastră. Desigur, nimic din toate astea nu este reportaj direct sau ceva asemănător, dar este frapant modul în care, incontestabil, lumea literară a magiei scandinave *nu* este o copie a vrăjitoriei medievale europene, așa cum era percepută la vremea scriitorilor de saga. De fapt, cultura materială descrisă în saga este, în general, în concordanță cu lumea epocii vikingilor pe care o descrie, nu cu cea medievală a scribilor, acesta fiind un argument serios pentru cel puțin o bază de circumstanțe istorice și tradiția orală.

Un alt aspect al vrăjitoriei care reiese din surse este varietatea sa. Existau diferite forme de magie, unele relativ bine definite, altele la fel de vagi precum termenii pe care îi folosim astăzi. La rândul lor, acestea erau întrebuințate de o gamă largă de practicanți, dintre care unii erau într-adevăr foarte specializați.

Cea mai avansată, cea mai teribilă magie – cea care se încadra în setul de abilități ale lui Odin și Freyja (care l-a învățat pe Odin) – era *seithr*. Putea fi întrebuințată pentru a citi viitorul, prezice soarta, îmbunătăți recolta sau umple fiordul

cu pește. *Seithr* putea să vindece și să facă rău. Putea aduce noroc sau ghinion. Putea fi folosită pentru a vorbi cu morții. Putea fi utilizată pentru a seduce, fermeca sau reduce o persoană la supunere sexuală. *Seithr* putea să deruteze și să distragă atenția într-un moment fatal sau să umple mintea de groază. Putea să întărească membrele sau să le facă inutile, să ofere cuiva o dexteritate divină sau să-l reducă la stângăcie completă. Putea face armele indestructibile sau casante precum gheața. *Seithr* putea răni, putea ucide și îi putea învia pe cei uciși. Era magia câmpului de luptă, a fermei, a câmpului, a corpului, a patului și a minții. Nimic nu este întâmplător în asocierile sale cu divinitățile războiului, sexului și intelectului.

Mai era și *galdr*, un cântat ascuțit care, s-a argumentat, supraviețuiește într-o anumită măsură în chematul vitelor, unul dintre elementele de bază ale muzicii populare nordice. O altfel de magie, *gandr*, era adesea folosită de bărbați. Existau multe alte forme de vrăjitorie, cu o terminologie diferențiată în mod justificat în limba nordică veche, pe care pur și simplu nu o putem traduce. Toate ar putea fi folosite singure sau în combinație, inclusiv cu *seithr*, pentru a duce treaba la bun sfârșit. Imaginați-vă un set de instrumente plin de unelte magice alese pe rând pentru fiecare etapă a unei sarcini.

Din moment ce practica magiei era extrem de diversă, la fel era și gama de practicanți ai acesteia. Saga și poeziile ne oferă aproape patruzeci de termeni diferiți pentru vrăjitori. Unii au roluri sau conexiuni specifice: poartă toiege, fac profeții; un întreg grup „călărește” în întuneric sau frig; folosesc tipuri specializate de magie. Alți termeni au semnificații mai generalizate asemănătoare sensului modern de „vrăjitoare” sau chiar „vrăjitor”. Toate acestea erau profund codificate cu tente sexuale.

15. Mormântul unei vrăjitoare. Camera mortuară Bj. 660 de la Birka, Suedia; mormântul unei posibile vrăjitoare, identificată ca atare prin toiagul ei de fier și colierul-amuletă. Reconstrucție de Þórhallur Þráinsson. (Fotografie © Neil Price)

Este posibil să identificăm astfel de oameni în arheologie, precum în cazul celor peste cincizeci de morminte care conțin toiege de metal ce seamănă foarte mult cu descrierile din saga ale instrumentului principal al unei vrăjitoare, consacrat chiar și în numele celui mai obișnuit tip de femeie care folosea magia: *völva* sau „purtătoarea de toiag”. Aceste morminte au fost clasificate ca aparținând femeilor prin intermediul asocierii problematice cu artefacte pe care le-am amintit mai devreme, iar cadavrele poartă cu siguranță îmbrăcămintea „convențională” feminină din epoca vikingilor. Cu toate acestea, nu exista nimic convențional în cazul vrăjitorilor. Se poate ca unii dintre purtătorii de toiag din morminte să fie bărbați travestiți sau femei trans sau oameni care se vedeau pe sine în moduri destul de diferite. Pe lângă toiege, aceste morminte includ și alte „unelte ale meseriei”, inclusiv halucinogene, diferite părți din corpul animalelor, talismane și

amulete și detalii de îmbrăcăminte ieșite din comun. Nu putem spune cu siguranță că a fost identificat mormântul unei *völva* sau al oricărui alt tip specific de vrăjitor, dar practicile de magie descrise în sursele medievale scrise par să aibă o bază reală în dovezile din epoca vikingilor.

O interpretare a practicilor magice cum ar fi *seithr* dăinuie de peste 150 de ani, și anume ideea că acestea reprezintă un fel de echivalent norvegian al conceptului care în altă parte a fost numit șamanism. Dovezile includ desprinderea sufletului, transa lui Odin și ritualurile sexuale cu toiege pentru a aduce spiritele înapoi la „casa formelor lor". Aceste dezbateri continuă, dar lumea socială complexă a vrăjitoriei nordice pare să-și găsească un loc natural ca tradiție culturală independentă în tiparul mai larg al spiritualității nordice.

În cele din urmă, toate aceste practici variate și spațiile lor de manifestare la fel de diverse îi vizează pe cei vii și încercările lor de a comunica cu alte tipuri de ființe. Însă cei vii puteau și ei trece de una dintre aceste frontiere, pășind astfel pe tărâmul morții. În orice cultură, obiceiurile funerare pot oferi o reflectare valoroasă a atitudinii față de viață și, de asemenea, față de identitate, gen, putere, statut și multe altele. Moartea la vikingi nu era doar spectaculoasă, ci și spectaculos de variată. În trasarea contururilor mentalității vikingilor, în explorarea creării tărâmului Midgard unde sălășluia toată lumea, granițele vieții înseși constituie ultima frontieră.

8

OBICEIURILE FUNERARE

„Înmormântarea la vikingi” este astăzi unul dintre cele mai întâlnite clișee despre acești oameni: îndreptarea către eternitate pe o barcă în flăcări – strașnic mod de a părăsi lumea celor vii. Poate în mod surprinzător, cel puțin unii scandinavi medievali timpurii făceau întocmai astfel. Dar, de asemenea, făceau mult mai mult, iar unul dintre semnele distinctive ale ritualului funerar din epoca vikingilor este că aproape fiecare mormânt este unic prin detaliile sale.

Dacă analizăm registrele naționale cu monumente antice, avem aproximativ douăzeci și opt de mii de cimitire din perioada 100-1000 în Suedia și Norvegia, dintre care probabil jumătate datează din epoca vikingilor. La aceasta trebuie să le adăugăm pe cele din Danemarca, apoi Islanda, Groenlanda, Insulele Feroe și coloniile din teritoriile ocupate din restul diasporei. Împreună, însumează milioane de morminte individuale, reprezentând o provocare de tip „big data” în ceea ce privește analiza și interpretarea lor. Arheologia nu se poate încă înhăma la o asemenea sarcină.

Potențialul de cercetare al acestui corpus masiv de informații – efectiv o arhivă imensă de acțiuni, emoții și credințe umane – este denaturat și în alte moduri. Cea mai dramatică și de anvergură prejudecată în înțelegerea ritualurilor funerare din epoca vikingilor este pur și simplu faptul că nu toată lumea a avut parte de un mormânt care poate fi depistat arheologic. Prin corelarea preliminară a așezărilor identificate, a densității populației din ferme și a numărului de morminte înregistrate, unii cercetători

estimează că până la 50% din populație „lipsește” astfel din registrul funerar.

De asemenea, nu se știe dacă acești oameni aveau un statut inferior sau erau sclavi ori dacă a existat un alt factor care a determinat modul specific de a se ocupa de morți. *Saga Ynglinga* a lui Snorri face o încercare destul de confuză de a explica obiceiurile funerare ale trecutului păgân, dar de fapt autorul spune că mulți dintre cei decedați erau incinerați, *iar cenușa lor aruncată în apă.* Poate că ar trebui să îl credem pur și simplu pe cuvânt, deoarece asta cu siguranță ar explica ceea ce (nu) reiese din arheologie. Mormintele copiilor sunt și ele slab reprezentate.

Majoritatea mormintelor conțin doar un singur individ. Ocazional întâlnim doi, de obicei bărbat și femeie, iar uneori un mormânt al unui adult poate conține rămășițele unui copil (poate rezultatul unei nașteri dificile care a ucis atât mama, cât și copilul). De asemenea, uneori se întâmplă ca monumentele funerare să fie revizitate, fie pentru a depune un al doilea sau chiar al treilea cadavru în același mormânt cu ocupantul inițial, fie pentru a face ceea ce arheologii numesc un mormânt secundar: de exemplu, prin plasarea cenușii unui alt trup pe partea laterală a unei movile, fără a deranja mormântul principal. Cu excepția gropilor comune în cazul bătăliilor, execuțiilor sau epidemiilor (care nu sunt ceva obișnuit), cele mai rare dintre toate sunt cele cu mai multe îngropări simultane. Foarte puține dintre ele sunt încăperi funerare, dar majoritatea acestor morminte multiple sunt reprezentate de corăbii. Modul vikingilor de a muri nu încetează să ne surprindă.

Corpusul de texte în limba nordică veche conține foarte puține descrieri ale vieții și credințelor vikingilor care au rolul de a informa, fiind mai degrabă narațiuni din care un cercetător poate spera să afle ceva pe parcurs. Există însă și excepții, iar una dintre ele este prima carte din *Heimskringla* lui Snorri Sturluson, istoria sa monumentală a regilor Norvegiei începând dintr-un trecut preistoric vag și ajungând până în secolul al XII-lea. Saga sa introductivă discută despre soarta

dinastică a familiei Ynglinga, conducătorii din centrul Suediei și Norvegiei, de asemenea una dintre primele „noi elite” din secolul al VI-lea care și-au lăsat amprenta în literatură. Povestea lor a fost una de succes în epoca vikingilor.

O parte a acestei narațiuni include încercarea lui Snorri de a explica științific zeii precreștini, în special pe Odin, descriindu-i drept figuri umane din trecutul îndepărtat, care mai târziu au preluat aspecte divine în credința populară. Este o combinație neplăcută, deoarece Snorri încearcă să încorporeze credința păgână în sensibilitățile creștine, dar elementul de interes aici este o listă a așa-numitelor Legi ale lui Odin, în care el stabilește ceea ce se presupune că era modul adecvat de a se ocupa de morți în conformitate cu „vechile obiceiuri”. Merită citat integral:

> Odin a stabilit pe tărâmul său legile care fuseseră urmate anterior printre Aesiri. El a rânduit ca toți oamenii morți să fie arși și ca bunurile lor să fie puse pe un rug împreună cu ei. El a spus că toată lumea ar trebui să vină în Valhöll cu bogățiile pe care le avea pe rug și că fiecare va beneficia, de asemenea, de ceea ce el însuși a îngropat în pământ. Însă cenușa urma să fie aruncată în mare sau îngropată în pământ și movilele urmau să fie ridicate în amintirea marilor oameni, pietrele comemorative trebuiau înălțate pentru toți cei care aveau vreo importanță, iar acest obicei a dăinuit multă vreme după aceea.

Este foarte greu de evaluat adevărul din epoca vikingilor din amestecul medieval, dacă acesta chiar a existat. Totuși, Legile au, de fapt, o legătură strânsă cu lumea funerară, care se observă în arheologie. Interesant de remarcat: *toate lucrurile arse împreună cu morții sunt posesiunile lor*, care l-ar fi însoțit pe decedat în lumea următoare; lucrurile îngropate neînsoțite de cadavre sunt, de asemenea, folosite după moarte și pot fi selectate în acest scop de către cei vii, care fac aranjamente pentru propriile vieți de apoi; movilele funerare sunt destinate doar bărbaților speciali, de vază (este greu de știut cât de

androcentrică este de fapt menită să fie această afirmație); menhirele sunt destinate comemorării oricărei persoane de seamă; dar nu toți morții sunt tratați în același mod.

Având în vedere acestea, întreaga structură a ritualurilor mortuare ale vikingilor poate fi privită în funcție de trei niveluri generale identificate de arheologi, dar care corespund și cu ceva care trebuie să fi fost perceput ca real în trecut.

Prima decizie funerară luată după o moarte era cea mai severă: dacă trupul urma să fie incinerat sau îngropat (sau, alternativ, orice altă metodă care nu a lăsat urme în istorie). Alegerile oamenilor variau în mod clar în funcție de regiune, dar motivele sunt necunoscute. În Suedia, incinerarea era regula covârșitoare peste tot, cu excepția unor locuri speciale, cum ar fi centrele comerciale. În Norvegia și Danemarca se practica un amestec între incinerare și înhumare.

Al doilea aspect-cheie funerar ținea de forma exterioară: ce „tip" de mormânt era. Aici existau variații considerabile, dar într-un set limitat și uniform de alegeri care par să fi fost făcute independent de decizia de a incinera sau de a înhuma decedatul. Cel mai comun fel de mormânt era movila de pământ, care putea fi de nenumărate dimensiuni. De asemenea, se puteau așeza pietre în diferite modele: dreptunghiuri, cercuri, sub formă de corabie și multe altele, iar morții puși în mijlocul lor. Cadavrele puteau fi îngropate în încăperi subterane din lemn sau în interiorul corăbiilor și al altor vase. Ocazional, aceste variante puteau fi combinate: pietre în jurul unei movile sau așezate deasupra sa. Arheologii au o terminologie mai mult sau mai puțin precisă pentru acest registru de opțiuni funerare, descriindu-le ca „încăperi mortuare", „bărci funerare" și altele asemenea. Nu avem nicio idee cum le numeau oamenii din epoca vikingilor, dar formele mormintelor sunt suficient de uniforme încât trebuie să fi avut o nomenclatură care cel puțin se apropia de a noastră – sau, altfel spus, ar fi avut un mijloc de a spune, „vreau una din *alea* pentru mama mea", iar arheologii și-ar da probabil seama la ce se refereau.

Al treilea nivel al ritualurilor funerare ale vikingilor era cel mai complex; era într-adevăr aproape infinit. În interiorul

fiecărei movile, bărci, contur din pietre sau încăperi (și restul celor douăzeci și ceva de categorii familiare), ceea ce se petrecea de fapt în cursul ritualurilor era unic în aproape fiecare caz. Variațiile erau de obicei foarte mici, deși uneori enorme, dar în fiecare caz există o semnificație individuală, modul potrivit de a trimite o anumită persoană dincolo de hotar, într-o viață diferită.

Cum arăta asta? Femei îngropate purtând piei de râs sau cu piei grele de urs deasupra; săbii înfipte vertical într-un mormânt; un scut pe față sau pe talie; o monedă, doar una, care avea deja un secol vechime și era roasă bine; o serie de morminte în care fiecare cadavru strânge în mână o pietricică netedă, albă; un cal condus într-un mormânt, stând de fapt pe cadavru înainte de a fi sacrificat; la capul aceluiași mormânt, în interior, o piatră peste care a fost zdrobit trupul unui câine, sfâșiindu-l în bucățele; bărbatul și băiatul îngropați de-a curmezișul unul față de celălalt în același mormânt supradimensionat, trupurile lor formând un X macabru; rândul de vârtelnițe aranjate cu grijă de-a lungul unei teci de sabie; toiagul unei vrăjitoare așezat sub o piatră; doi cai tăiați în două și jumătățile trupurilor lor schimbate; un mormânt plin de copii uciși, săpat într-o parte a unei gropi comune; un bărbat într-un mormânt modest deasupra căruia avea să fie așezată o corabie plină de oameni zeci de ani mai târziu, astfel încât chila să-l acopere cu exactitate – un ritual repetat în cazul mai multor bărbați și corăbii de-a lungul anilor. S-ar putea umple o carte cu astfel de exemple.

Acest grad de variație se aplică atât ansamblurilor de artefacte, cât și ritualurilor sau ceremoniilor în sine. Alegerea, combinația, tipul anume, calitatea, cantitatea și poziționarea exactă a acestor obiecte sunt toți factori în cadrul ritualului mortuar din epoca vikingilor. În acest spectru de comportament, detaliile pot oferi informații despre succesiunea evenimentelor, timpul alocat și scena spațială a ritualului, care, în unele cazuri, trebuie să se fi extins considerabil dincolo de mormântul în sine. Unele dintre acestea ar fi putut fi spontane, altele planificate, iar alte părți dictate de obiceiuri sau chiar de lege.

Pe lângă variația între mormintele individuale, la o scară mai mare există și modele de expresie regională, chiar locală. La rândul lor, toate acestea denotă desigur cel puțin o oarecare variație în sensul din spatele acestor practici și, prin urmare, în credințele referitoare la modul de a se ocupa de morți.

Incinerarea morților nu era o sarcină ușoară de care rudele îndurerate să se apuce ad-hoc. Era nevoie de asistență de specialitate, nu numai în construirea rugului de bușteni așezați încrucișat și aprinderea focului într-o manieră care să permită cea mai bună circulație a aerului și mistuirea ulterioară, ci și în menținerea focului și ajustarea cadavrului alături de celelalte lucruri care urmau să fie incinerate. Este posibil ca morții să fi fost pregătiți pentru rug, chiar eviscerați (arheologii au găsit semne de tăiere pe unele fragmente de os ars), ceea ce ar fi făcut ca procesul final să fie mai puțin sângeros. Odată înălțat rugul, cadavrul gata pregătit putea fi așezat deasupra construcției de lemn, uneori plasat în interiorul acesteia sau, cel mai rar (și ineficient), ars direct pe pământ.

Nu era o experiență ambiguă. Poeme precum *Beowulf* descriu modul în care focul „consuma casa oaselor", carnea dezvelea oasele și craniile crăpau în flăcări. Dacă nu era țintuit de către „cei de la pompe funebre", un cadavru se putea chiar ridica în mijlocul rugului. Trupurile umane erau adesea însoțite de animale, uneori în număr foarte mare în mormintele mai bogate; iar cadavrele acestora se mișcau, se chirceau și explodau. Descoperirile arheologice arată că uneori se adăuga silex la o incinerare, iar experimentele au dezvăluit că acesta poate exploda brusc și produce o ploaie de scântei colorate; asta trebuie să fi fost intenționat.

Focul și fumul puteau fi observate de la mari distanțe, mai ales dacă rugurile erau construite pe teren înalt. Există descrieri ale martorilor oculari bizantini despre vikingii din est care își ardeau morții la lumina lunii pline – cu alte cuvinte, noaptea. Există relatări în saga despre trupuri așezate în încăperi mortuare iluminate, înconjurate de „lumini", iar poemul eddic cunoscut sub numele de *Trezirea lui Angantyr*

menționează „focuri mortuare” arzând în jurul movilelor. De asemenea, au fost găsite lămpi în multe morminte, printre care mai multe încăperi mortuare și bărci funerare – iluminatul era limpede parte din ritualuri, iar întrebarea evidentă este de ce. Un răspuns poate fi tocmai impactul vizual sporit al flăcărilor și al luminii focului în întuneric.

Puțini oameni de astăzi au văzut consecințele imediate ale unei incinerări. Avem tendința de a fi relativ izolați de realitățile corporale ale morții, dar vikingii le cunoșteau îndeaproape. Odată ce rugul arsese, corpul nu era în niciun caz redus la o cenușă convenabilă și frumos aranjată. Țesuturile moi și îmbrăcămintea s-ar fi mistuit, dar scheletul în sine ar fi putut rămâne în mare parte intact, deși puternic carbonizat și fracturat. În excavarea vestigiilor funerare, arheologii își pot da seama cum au fost recuperate, sortate, curățate și uneori zdrobite oasele umane. Acestea sunt de obicei păstrate separat de rămășițele animalelor așezate cu ei în flăcări, scoase și ele dintre resturi și tratate, dar uneori cenușa lor este amestecată. Rămășițele puteau fi puse într-un vas ceramic, într-un sac sau o cutie, adunate într-o grămăjoară sau pur și simplu împrăștiate. Acest lucru putea fi făcut direct pe locul rugului sau sub acesta, în pământ. Se putea apoi construi un mormânt deasupra, *in situ*. Alternativ, oasele și cenușa puteau fi mutate într-un loc separat sau în mai multe zone disparate, departe de rug. Există exemple când, în urma aceleiași incinerări pentru mai mulți indivizi, au rezultat morminte diferite, cu cenușa atent selectată și distribuită după o schemă pe care nu o înțelegem.

Toate acestea ridică o altă întrebare. Știm că o proporție considerabilă a populației nu a avut parte de un mormânt pe care arheologii să-l poată depista, dar la aceasta se adaugă totuși faptul că foarte puține dintre incinerările pe care le găsim de-abia conțin suficient material uman pentru un corp adult. Doar o mică parte, uneori *foarte* mică, din cadavrul ars era pusă în pământ. O incinerare modernă, profesională, ar reduce un bărbat adult la aproximativ șapte sau opt litri de cenușă și material osos[4] și un pic mai puțin în cazul unei femei adulte. Incinerările din epoca vikingilor rareori conțin mai

mult de un litru de rămășițe. Nimeni nu știe ce înseamnă asta. Să fi implicat înmormântarea o împărțire a cenușii: o parte pentru familie sau privitori și îndoliați, alta pentru a fi îngropată și așa mai departe? Poate că morții erau păstrați acasă, deși nu într-un mod permanent care poate fi atestat. Fapt îngrijorător pentru statistici, rămășițele unei singure persoane puteau fi îngropate în mai multe locuri funerare, formând un fel de mormânt distribuit, înregistrat în mod eronat șterge ca morminte individuale multiple. Poate că morții incinerați erau redați mediului, tărâmului Midgard însuși – da, o parte din ei în țărână și alte aspecte ale corpului lor în aer și în apă. Este puțin probabil ca toate aceste posibilități să fie elucidate, dar rămânem cu sentimentul sâcâitor că însăși definiția a ceea ce constituie un „mormânt" în epoca vikingilor este incertă.

Desigur, morții nu erau singuri pe rug, fie ei oameni sau animale. Cadavrele se aflau în centrul unor ansambluri complexe de obiecte, începând cu hainele și obiectele decorative personale purtate pe corp. La extreme, acestea puteau varia de la cămașa roasă a celui mai sărac țăran, o broșă de cupru și un cuțit pentru mâncare până la hainele și însemnele cu pietre scumpe ale unui rege. În sens larg, dincolo de corpul și acoperământul său, „bunurile funerare" puteau cuprinde aproape orice aspect al culturii materiale a vikingilor. Unele erau intacte când erau puse pe rug, în timp ce altele – din motive necunoscute – erau distruse mai întâi. Toate aceste lucruri își găseau un loc (sau, intenționat, nu o făceau) în mormântul final. Asemenea rămășițelor umane și animale, acestea erau scoase din cenușă, curățate, uneori rupte și răsucite în moduri ciudate și apoi încorporate în ritualurile în curs, din care arheologii găsesc doar rezultatul final. De asemenea, aceasta putea include depunerea de obiecte *ne*arse odată cu rămășițele rugului – o altă etapă a ritualului, la fel de obscură pentru noi. Un studiu recent al mormintelor suedeze a arătat că ouăle de păsări erau așezate ocazional intacte în cenușa incinerărilor, în scopuri necunoscute. Cel puțin unele dintre ele erau ouă de corbi, sugerând probabil o legătură cu Odin, zeul a cărui minte și gânduri erau întruchipate în aceste

păsări.

Nu se știe de ce unii oameni din epoca vikingilor au ales să-și îngroape morții mai degrabă decât să-i incinereze. Obiceiul se întâlnește într-o măsură mai mare sau mai mică în toată Scandinavia, deși cu anumite concentrări temporal-spațiale. Pentru unii, alegerea s-ar putea să fi fost emoțională, aproape instinctivă, în timp ce pentru alții a avut poate tente spirituale clare. În saga găsim descrieri ale morților îngropați care „trăiesc" în mormintele lor. Într-un episod minunat din *Saga lui Njál*, niște bărbați trec noaptea pe lângă o movilă funerară și o găsesc cumva deschisă, iar înăuntru se află ocupantul său decedat cântând bucuros și uitându-se la lună.

Poemul eddic menționat mai devreme, *Trezirea lui Angantyr*, relatează călătoria unei fiice către insula Samsø (la aceeași distanță de regiunile daneze Iutlanda, Sjælland și Funen), descrisă ca un soi straniu de loc intermediar destinat morților. Hervör este una dintre cel mai bine zugrăvite și dramatice fecioare războinice din întreaga literatură nordică veche și este înfățișată aici căutând mormântul tatălui ei pentru a recupera sabia blestemată Tyrfing, intenționând să o folosească drept instrument al răzbunării. Poemul este greu de înțeles, darămite de datat; nu face parte din corpusul eddic convențional, deși este clar compus în același stil și, prin urmare, uneori asimilat cu restul. Este de remarcat pentru informațiile sale despre atitudinile față de înmormântare și natura vieții „sub rădăcinile copacilor", așa cum spune eroina, și merită atenția noastră.

Insula apare ca un spațiu liminal neobișnuit care face cumva parte simultan din lumea noastră și dintr-o alta; ușile dintre cele două tărâmuri se deschid noaptea, înconjurate de flăcări. Hervör este îndrumată către câmpurile funerare de un păstor, care este în mod evident îngrozit:

Păstorul spuse:
„Prostesc mi se pare cel care merge acolo,
un om complet singur, prin noaptea-ntunecată;
focul e în aer, movilele s-au deschis,

pământul și mlaștina ard, să plecăm repede!”

Hervör spuse:
„Să avem grijă să nu ne speriem de un asemenea zgomot,
deși focurile ard pe toată insula!
Să nu lăsăm războinicii morți
să ne sperie iute; ia să stăm de vorbă.”

Hotărâtă în misiunea ei de a „sta de vorbă” cu decedații, Hervör trece prin negura de flăcări și fum, pe lângă morții în carne și oase care stau lângă mormintele lor, și ajunge până la movila tatălui ei, care a fost înmormântat cu garda lui de corp de *berserkeri*, războinici care luptau într-o frenezie extatică:

Hervarth, Hjorvarth, Hrani, Angantyr!
Vă trezesc pe toți sub rădăcinile copacului,
cu coif și zale, cu sabie ascuțită,
cu scut și hamuri, cu sulița-nroșită.
Voi, fii ai lui Arngrim, neam violent,
v-ați schimbat nespus sub greutatea țărânei.

Ocupanții mormântului sunt consternați. Angantyr (cel mort) răspunde cu disperare tot mai mare în timp ce încearcă să-și protejeze fiica de consecințele răzbunării ei: „Ușa spre Hel este deschisă/ mormintele zac deschise/ toată suprafața insulei arde vizibil!”. Poemul vorbește în mod repetat despre morminte „deschizându-se” – pretutindeni, flăcările le păzesc intrările – și de două ori mormântul este descris drept prag al „sălii(sălilor)”. Nimic nu are efect, nici chiar avertizarea tatălui ei cum că lama blestemată va duce la ruina casei ei. Hervör se menține pe poziție cu un vers magnific, care surprinde nu numai puterea poeziei nordice, ci și conceptele rațiunii (incinta *hugr*). Merită să vedem originalul pentru jocul său complicat de cuvinte:

Brenni þér eigi bál á nóttum,
svát ek við elda yðra fælumk;
skelfrat meyju muntún hugar,

þótt hon draug séi í durum standa.

Nu puteai aprinde foc în noapte,
ca să mă sperie flăcările tale;
incinta gândurilor fecioarei nu tremură,
deși vede o fantomă stând la ușă.

Foarte important este că Hervör îi amenință pe cei uciși, căci, dacă nu capătă sabia, vor rămâne în țărână, „morți cu fantomele, putrezi în mormântul vostru". În mod clar, se presupune că morții trec dincolo undeva, în același timp rămânând și așezați în movila funerară – o imagine contradictorie care are de fapt sens atunci când ne uităm la dovezile funerare din arheologie. *Trezirea lui Angantyr* este o sursă mult neglijată pentru înțelegerea viziunii vikingilor asupra morții și înmormântării, precum și poate unul dintre cele mai bune poeme eddice. O versiune diferită surprinde natura locului, în timp ce Hervör privește fără teamă la viitorul ei osândit, îndrăznind deja ceea ce puțini alții au îndrăznit înaintea ei:

Acum m-am plimbat între lumi,
am văzut focurile învârtindu-se.

Dacă vă plimbați astăzi prin cimitirele din epoca vikingilor, peisaje neamenințător de blânde de movile acoperite cu iarbă, care pot fi un loc frumos pentru un picnic, ați face bine să vă amintiți de insula lui Angantyr și de terorile sale nocturne ale focului funerar, de mormintele deschise la porțile tărâmului Hel. Hervör nu a tresărit traversând acest hotar, dar, pe de altă parte, povestea ei nu este una fericită.

Ritualurile de înhumare implicau cel mai adesea așezarea unui trup direct într-un mormânt dreptunghiular cu sau fără sicriu sau giulgiu. Puteau fi folosite și diferite lăzi, inclusiv remorcile pentru marfă ale căruțelor de lemn, care par să fi fost asociate cu femeile înstărite. Ocazional întâlnim mici grămezi de rămășițe de schelete umane, aparent îngropate în lăzi; acestea

ar putea fi resturile dezarticulate ale unor oameni care au murit în timpul călătoriei, aduse acasă la familie. Dacă acest lucru este adevărat, asta denotă o atenție interesantă acordată oaselor, separat de corpul ca întreg.

În majoritatea cazurilor, cadavrele sunt întinse pe spate, dar uneori se află pe o parte, cu picioarele pe jumătate ridicate. Avem sentimentul că morții se odihnesc sau dorm, senzație întărită de descoperirile de „așternuturi" sub formă de perne așezate sub cap, pături și cuverturi. Uneori erau îngropate și mănunchiuri de ierburi, poate ca deodorant mortuar.

O altă caracteristică a mormintelor este deformarea ocazională a corpului, cu membrele răsucite nefiresc, rupte sau chiar lipsă; un cap desprins și așezat lângă trunchi, un maxilar de animal sprijinit pe gât; cadavre aranjate cu fața în jos în mormânt sau acoperite cu bolovani; și multe alte exemple a ceea ce arheologii numesc „traumatisme ritualice" în lipsa unui termen mai potrivit. Aceste practici obișnuiau să fie considerate „deviante" în sensul unei abateri de la regulă, dar, după un studiu îndelungat în ultimii ani, ele sunt văzute acum ca fiind mult mai uzitate decât se credea anterior. Simpla lor varietate a ascuns amploarea prezenței lor colective. Indiferent ce însemnau astfel de acțiuni, făceau parte din inconstanța normală în comportamentul funerar.

Au existat cu siguranță preferințe regionale. Putem vedea indicii clare ale unui mod local de a face lucrurile. În unele părți ale Norvegiei și Suediei, morții erau îngropați în ceea ce cu greu poate fi numit sicriu, fiind mai degrabă o cutie enormă alungită, de până la trei sau patru metri lungime. Acestea erau probabil construite în mormânt și nu transportate acolo, dar erau totuși puțin adânci (ca un sicriu de lemn), nu o adevărată „cameră" tridimensională ca în cazul încăperilor funerare.

În Islanda, în special în nordul țării, arheologii au găsit dovezi ale unor structuri cu găuri pentru stâlpi de lemn deasupra mormintelor: fie clădiri mici, fie cel puțin aranjamente de stâlpi. Să fi fost acestea case mortuare, reședințe ale morților sau un loc unde cei vii să meargă să îi viziteze? Alături de unele morminte daneze excavate găsim găuri pentru stâlpi înclinate spre interiorul mormântului la un

unghi de patruzeci și cinci de grade, astfel încât stâlpii pe care i-ar fi susținut ar fi ieșit în afară deasupra locului de odihnă al morților. Nu există nicio modalitate de a ne da seama ce era atașat de ele, dacă într-adevăr exista ceva. Adesea lemnul a ars până la baza orificiilor. Mai multe morminte au semne ale unor stâlpi verticali ridicați deasupra lor, ca un soi de marcaj convențional. La încheierea relatării sale despre o înmormântare pe Volga, ibn Faḍlān menționează că un stâlp de mesteacăn a fost ridicat deasupra movilei mormântului și „tăiat" (gravat cu rune?) cu numele mortului și al regelui său.

În privința înhumărilor găsim aceeași gamă de cadouri funerare (sau ofrande, posesiuni mortuare sau orice ar fi fost ele) ca în cazul incinerărilor, deși din motive evidente sunt mai bine conservate. Atunci când ne uităm la vestigiile mormintelor vikingilor din muzeele de astăzi, contrastul dintre fragmentele contorsionate care s-au aflat cândva pe un rug și obiectele corodate, dar relativ intacte de la înhumări nu ar trebui să ne distragă atenția de la faptul că inventarul material al diferitelor rituri funerare era în esență foarte asemănător. Mai există și ceea ce nu se vede în incinerații, dar se presupune că a fost prezent: mâncarea și băutura, textilele, mobilierul, uneltele din lemn și recipientele de tot felul.

Cele mai mici movile funerare nu erau probabil niciodată mai mult decât niște denivelări de pământ, având sub un metru înălțime. Cea mai mare ar depăși în înălțime casele moderne cu trei etaje, cu acoperiș cu tot. Uneori apar izolat, dar mai adesea sunt grupate în jurul unei ferme sau în cimitire colective mai mari care deserveau un sat sau mai multe comunități la un loc. Există tendințe regionale în ceea ce privește scara la care erau îngropați morții, dar chiar și în cele mai mari câmpuri funerare se pot trasa „parcele familiale" acum că ADN-ul poate stabili astfel de relații. În centrele comerciale mai mari, aceste câmpuri funerare pot conține mii de morminte. Asemenea cimitire ar trebui probabil văzute mai puțin ca planuri de sit arheologic și mai degrabă în termeni de peisaje ale experienței – locuri în care să *simți* mai ușor prezența Celorlalți și poate să comunici cu ei.

Movilele puteau fi consolidate cu piatră și borduri de diferite tipuri sau cu pietre așezate în formă de cerc, dreptunghi, triunghi, stea și alte modele. Altele erau lăsate fie sub formă de pământ simplu care se acoperea repede cu iarbă, fie cu un strat subțire de pietricele, ceea ce le dădea aspectul unui tumul. Unele gorgane erau înconjurate cu pietre de toate formele și dimensiunile, având în comun doar proeminența lor intenționată. Acestea sunt cunoscute în surse ca *bautastenar*. Cel mai bun exemplu de cimitir așa cum a apărut inițial se găsește la Lindholm Høje, în nordul Iutlandei, unde un câmp funerar a fost îngropat de nisip adus de vânt și, prin urmare, a supraviețuit intact. Aproape fiecare mormânt este marcat cu pietre, adesea fără un model evident, dar în mod clar o parte integrantă a ritualului funerar.

Alte morminte nu au movile peste ele, doar pietre, urmând o gamă de modele similară cu cele pe care le-am văzut deja. De asemenea, există și alte forme, mai ales conturul corăbiilor la o scară care poate varia de la un metru sau doi până la cea mai mare găsită până acum, 360 de metri lungime, la situl regal danez Jelling. Uneori, pietrele sunt alese aparent aleatoriu, dar există și exemple în care acestea au fost atent sortate și aranjate în ordinea mărimii pentru a reproduce profilul înclinat al vasului, cu cele mai înalte pietre poziționate la proră și pupă. Corăbiile din piatră apar de unele singure, în perechi și chiar în lanțuri de trei sau patru așezate cap la cap. În interiorul navelor există una sau uneori mai multe incinerații, poziționate în puncte diferite în jurul conturului „navei”, precum și urmele vetrelor de foc și ale ospețelor. Este posibil ca acestea să nu fi avut loc în timpul funeraliilor, ci să indice o relație continuă cu locul de odihnă.

Există, de asemenea, forme ciudate triunghiulare cu laturi concave, cunoscute sub termenul suedez *treuddar*, „în trei puncte”. Sunt cu siguranță (de obicei) morminte, dar sensul lor este necunoscut. Un arheolog a speculat că forma reprezintă rădăcinile unui copac – posibil marele frasin Yggdrasill și, prin urmare, o legătură directă cu mitologia și conceptele mai largi despre cosmos.

O clasă unică de monument funerar întâlnită deja de mai

multe ori este cea a așa-numitelor pietre runice pictate. Acestea apar doar pe insula baltică Gotland și în câteva locuri conectate cu locuitorii săi și reprezintă plăci verticale de calcar local, ales pentru omniprezența sa și, de asemenea, pentru ușurința cu care se putea desface în suprafețe plane eminamente potrivite pentru sculptură. Utilizarea pietrelor runice pictate pe insula Gotland a debutat la începutul perioadei migrațiilor și s-a extins până la sfârșitul epocii vikingilor, cu o serie de forme care s-au schimbat în timp, de la cioturi dreptunghiulare joase la începutul perioadei, până la stele masive de până la patru metri înălțime în secolele al X-lea și al XI-lea. Ceea ce le-a diferențiat de pietrele runice de pe continent este lipsa generală a inscripțiilor (deși acestea au apărut spre sfârșitul perioadei), dar în primul rând faptul că suprafețele lor erau acoperite cu imagini sculptate, de unde și numele lor. În afara insulei Gotland, singurele alte astfel de pietre runice pictate cunoscute sunt una din Uppland, două din Öland și una din Grobina, Letonia. Se crede că toate îi comemorează pe locuitorii insulei Gotland care au murit acolo.

Pietrele runice pictate erau monumente comemorative pentru decedați și au fost descoperite în cimitire, unde par să fi fost ridicate fie deasupra, fie lângă movilele funerare. La fel ca pietrele runice convenționale, acestea erau, de asemenea, așezate de-a lungul drumurilor și în alte locații importante unde ar fi fost vizibile. Pietrele din Gotland au servit aproape aceluiași scop ca echivalentele lor de pe continent, dar folosind mai degrabă medii vizuale decât scrise. Pe pietrele runice suedeze, modelul și culorile erau îmbunătățiri, dar ideea lor era transmisă prin inscripții și prin amplasarea acestora (nume sau cuvinte importante poziționate astfel încât să atragă privirea și, probabil, în culori diferite). Pe pietrele runice pictate povestea era spusă de reprezentări.

Sunt greu de descifrat, deși mulți cercetători au identificat fără tăgadă scene și episoade din mitologia nordică: Odin transformându-se într-un vultur după ce a furat miedul poeziei; povestea fierarului Völund; Gunnar în groapa șerpilor; și, mai ales, epopeea lui Sigurd, ucigașul de dragoni. Nu în ultimul rând, pietrele dovedesc astfel că povestirile

consemnate doar de textele medievale datează într-adevăr din epoca vikingilor și, de asemenea, deschid o perspectivă unică asupra narațiunilor prin care vikingii dădeau sens lumii lor. Amploarea peisajului pictural din Gotland confirmă importanța narațiunilor descrise, indiferent dacă înțelegem sau nu pe deplin ce anume „înseamnă" fiecare reprezentare. Este vital să recunoaștem totuși că toate acestea erau legate de statutul morților.

În linii mari, reprezentările de pe pietrele runice pictate sunt organizate în două moduri: fie sunt amestecate fără un model perceptibil, fie sunt așezate într-o serie de chenare orizontale, aproape ca o bandă desenată. Aceste chenare pot fi citite secvențial, începând din partea de jos și urmând povestea în sus. Pietrele runice pictate erau uneori așezate în jurul hotarelor unei ferme, iar chenarul superior de pe o piatră poate coincide cu cel inferior de pe următoarea piatră din serie, urmând așezarea lor de-a lungul limitelor unei proprietăți – cu alte cuvinte, o poveste care „va urma". Deoarece pietrele sunt monumente comemorative pentru morți, pe măsură ce s-a adăugat fiecare generație de monumente, ele nu numai că au făcut legătura clară între familie și pământ, ci au și ilustrat totul în ceea ce erau de fapt capitole succesive ilustrate dintr-o saga dinastică. Ca tușă finală, pietrele de acest tip aveau un contur distinctiv în formă de gaură de cheie, care ar fi putut reprezenta o ușă (în comparație cu portalurile clădirilor de mai târziu, din lemn) și astfel poate o cale de acces spre… altundeva.

> Imaginați-vă că vă plimbați pe pământul unei familii bogate
> din Gotland, marcat de monumente pentru fiecare generație de proprietari. Acela e tatăl meu și acolo e tatăl lui, iar piatra erodată
> de lângă pârâu aparține străbunicului meu. Noi am fost mereu aici
> și când îmi va veni vremea, știu ce va spune povestea mea.
> Hai să mergem la uși. Să ne uităm dincolo de ele și să

stăm puțin de vorbă cu ei?

Ca să evităm confuziile, nu orice piatră runică pictată avea acest rol, iar cunoașterea arheologică este de asemenea limitată nu numai de exemplarele care au supraviețuit (doar rareori încă în pozițiile lor originale), ci și de capacitatea noastră limitată de a interpreta reprezentările. Erau povești în piatră, dar se pare că au avut și un alt scop, poate simultan, care ar putea explica de ce au fost alese anumite desene și, de asemenea, semnificația distribuirii aparent întâmplătoare pe unele dintre ele. Pe aproape fiecare piatră runică pictată de ambele tipuri din epoca vikingilor, cel mai mare motiv este cel al unei corăbii cu pânze, adesea înfățișată în detaliu cu echipajul său, galioanele și chiar reprezentarea de pe velă. Pe pietrele de tipul benzilor desenate, corabia acoperă jumătatea inferioară, cu chenarele povestirii aflându-se deasupra ei. Pe pietrele runice pictate înșelător aleatoriu, corabia este plasată diferit, dar întotdeauna iese în evidență. În încercarea de a înțelege semnificația vasului, merită să atragem atenția că în Gotland – insulă și centru al comerțului baltic și contactelor sale maritime – nu există niciun singur vas sau corabie funerară. Dar dacă pietrele runice pictate sunt într-un fel *bărci funerare pictate*, care servesc aceleași funcții ritualice, numai că își exprimă mesajul prin reprezentări mai degrabă decât prin obiecte? Corăbiile îngropate de pe continent par să fi fost destinate doar membrilor cu statutul cel mai înalt ai comunității, ceea ce este rezonabil să presupunem că se aplica și în cazul pietrelor runice pictate. Cultura materială și obiceiurile insulei Gotland erau diferite de cele de pe continent în aproape orice alt fel, așa că de ce nu și în această privință?

Diferențele nu se opresc aici. Dacă pietrele runice pictate cu corăbii erau bărci funerare simbolice, unele dintre monumentele funerare mai mici de pe insulă ar fi putut reprezenta în mod similar căruțele funerare, o altă categorie de ritual de îngropăciune care nu se regăsește în Gotland. O serie de exemple provine din elaboratul monument funerar al lui Ailikn, soția lui Liknatr, din Ardre. Patru pietre formează părțile laterale ale unui recipient, probabil pentru oasele sau

cenușa ei, fiecare piatră având forma unui dreptunghi cu o margine superioară ondulată, la fel ca profilul căruțelor reprezentate pe alte pietre runice pictate din Gotland, cum ar fi cea din parohia Grötlingbo. Așa cum o căruță reprezenta o urnă funerară de rang înalt pentru femeile înstărite din Scandinavia continentală, la fel reprezentarea sa echivalentă îndeplinea o funcție similară în Gotland. Paralela cu bărcile funerare pictate este exactă.

Pietrele runice pictate din Gotland reprezintă probabil cea mai mare fereastră către universul real al mentalității din epoca vikingilor (spre deosebire de intermedierea sa prin textele medievale) de oriunde din diasporă. Unii cercetători și-au dedicat întreaga carieră înțelegerii reprezentărilor lor, iar fiecare an aduce cu sine noi revelații.

Astfel de comunități insulare au alte variații care pot lămuri tradiții mai extinse. Așa cum ne putem probabil aștepta, ritualurile funerare din Gotland, Öland, Bornholm și Åland diferă toate de acelea de pe uscat. În special în insula Gotland a existat o preferință pentru câmpuri funerare mai mari, care au rămas în uz timp de secole sau chiar milenii, precum și o frecvență semnificativ mai mare a mormintelor individuale cu comportament mortuar neobișnuit, care includea o varietate de traumatisme ritualice. În insulele Åland dintre Suedia și Finlanda, cenușa morților era însoțită de un ritual unic: deasupra urnei ceramice care conținea rămășițele umane era așezată o labă de urs sau castor în miniatură. Acest ritual se întâlnește numai în Åland și în grupuri specifice de morminte de-a lungul râurilor Volga și Kliazma din Rusia – probabil mormintele călătorilor din Åland. Astfel, vikingii au dus cu ei diversele lor ritualuri funerare dincolo de Scandinavia, creând o diasporă a morților.

Mormintele pe care arheologii le numesc încăperi mortuare sunt în realitate mai degrabă niște camere mici din lemn, construite în subteran, de obicei de formă dreptunghiulară. Ele pot avea până la patru metri lungime și aproximativ doi metri lățime și nu este neobișnuit să atingă o adâncime de doi metri – suficient pentru ca un adult să stea în picioare. Erau

acoperite cu căpriori din lemn, creând astfel o încăpere etanșă al cărei plafon era cel mai adesea la același nivel cu suprafața inițială a solului sau puțin mai jos. În majoritatea cazurilor, aceasta era apoi acoperită de o movilă.

Ritualul încăperilor mortuare era cunoscut încă din secolele de dinaintea epocii vikingilor, mai ales în epoca romană a fierului și în perioada migrațiilor, dar a atins un apogeu în secolele al IX-lea și în special al X-lea. Printr-o combinație între mărimea și importanța lor, efortul necesar pentru construcție (mai ales în pământul înghețat al iernii), precum și calitatea veșmintelor și a obiectelor îngropate odată cu morții, încăperile mortuare erau locurile de odihnă pentru cei bogați sau privilegiați în vreun fel. Cum majoritatea cazurilor presupunea îngropare, încăperile mortuare tind să reprezinte și un cadru de contact cultural mult mai larg decât majoritatea celorlalte morminte, frecvent cu obiecte și accesorii vestimentare importate de la mare distanță. De obicei, se crede că acest aspect fie reflectă relațiile decedatului (sau ale celor care l-au îngropat), fie este un indiciu că acesta a fost o persoană care a călătorit mult sau, în unele cazuri, că persoana respectivă era de fapt un străin.

Aceste tipuri de morminte apar cel mai frecvent în Suedia, unde au fost găsite 111 dovezi numai la Birka; aproximativ 60 au fost descoperite în Danemarca și nordul Germaniei. Acestea din urmă se grupează în jurul așezării Hedeby și se pare că primele orașe au fost epicentre pentru răspândirea a ceea ce a devenit un ritual funerar neobișnuit, dar interregional. În Norvegia, obiceiul nu era la fel de comun și nu s-au găsit încă astfel de morminte la Kaupang (cel mai apropiat corespondent al așezărilor Birka și Hedeby). Deși s-au găsit mai multe dovezi la Vestfold, încăperile mortuare apar pentru moment ca un fenomen în primul rând estic și sudic.

La interior, încăperile erau lumi în miniatură. Morții erau așezați în sicrie sau pe spate sau pe o parte pe podea (care, în unele cazuri, era o podea de lemn sau cel puțin din scoarță de mesteacăn), uneori stăteau pe scaune sau chiar înveliți pe un pat. În jurul lor se aflau adesea diferite animale, iar în unele cazuri inclusiv unul sau doi cai poziționați pe o platformă

ridicată. De asemenea, încăperile mortuare sunt caracterizate prin abundența, varietatea și calitatea obiectelor îngropate împreună cu cei decedați. Lucrurile erau îngrămădite în poala cadavrului sau puse în mâinile sale; unele obiecte erau sprijinite într-o parte a încăperii sau de un scaun; pe pereți atârnau arme și alte piese; lăzile erau pline cu haine și lenjerii de pat, care puteau fi adunate grămadă pe podeaua încăperii; trupurile erau îmbrăcate în întregime în straie bogate și bijuterii. În mod normal, obiectele erau așezate „în fața" mortului, ca și cum acesta ar fi fost nevoit să le privească.

Majoritatea celor îngropați în șezut par să fi fost femei, cel puțin în încăperile mortuare. Din când în când s-au găsit bărbați așezați pe punțile corăbiilor îngropate. Cadavrele așezate își păstrau statutul. În mormintele de acest fel de la Birka, de exemplu, femeile decedate erau poziționate – indiferent unde le-ar fi fost amplasat mormântul – astfel încât fețele lor să privească spre zona de baștină, probabil către casa lor. Mortul din *Saga lui Njál* cânta stând în fund și există și alte episoade din saga în care defunctul stă așezat. *Saga lui Grettir*, de exemplu, descrie jefuirea unei încăperi mortuare, ceea ce este o potrivire perfectă pentru arheologie. Când hoțul sapă în movilă, mai întâi taie plafonul de lemn și apoi cade într-un spațiu urât mirositor, aterizând printre oasele de cal de la un capăt al camerei. Poticnindu-se și bâjbâind în întuneric, simte spătarul unui scaun și umărul cuiva care stă pe el – care apoi *se ridică* și… Mergeți să citiți saga!

Unele dintre încăperi sunt pur și simplu derutante. În două dintre încăperile excavate la Birka, pe scaunul central sunt așezate *două* persoane una peste alta, de fiecare dată femeia fiind așezată în poala bărbatului, legați împreună cu un lanț. Indiferent ce ar fi însemnat, ca și restul obiceiurilor, nimic nu este la voia întâmplării.

Uneori găsim lănci înfipte în podeaua încăperii sau vârâte bine în platformele pentru cai, unde trebuie să fi fost aruncate cu o forță considerabilă. Alteori, capetele lăncilor sunt înfipte în pereți, prăjinile lor fiind acum descompuse, dar inițial ajungând până în mijlocul încăperii pentru a forma un fel de structură deasupra celor morți. Într-un mormânt s-au găsit

securi înfipte în lateralele încăperilor cu atâta efort, încât tăișurile erau aproape cu totul îngropate în lemn. Într-unul sau două morminte finlandeze ce datează din epoca vikingilor există sicrie închise cu sulițe pe post de cuie. Aceste ritualuri cu arme își spun propria poveste, în mare parte pierdută, deși există indicii în sursele scrise. De exemplu, există două referiri la actul de a arunca o suliță deasupra oamenilor pentru a-i oferi lui Odin.

La Mammen, în Danemarca, una dintre cele mai bogate încăperi mortuare din întreaga epocă a vikingilor a fost realizată în c. 970 pentru un bărbat a cărui îmbrăcăminte ne-a permis să reconstituim ținuta elitei sociale. Încăperea în sine semăna cu o sală și avea chiar și un acoperiș înclinat, totul fiind ascuns sub o movilă mare. Bărbatul a fost îngropat cu o secure magnifică, decorată într-un mod care a dat numele stilului Mammen în arta vikingilor. Bărbatul era întins într-un sicriu, cu o lumânare imensă așezată aprinsă deasupra. Aceasta a continuat să ardă în întuneric până când s-a consumat tot oxigenul din încăperea închisă.

Într-unul dintre cimitirele din Hedeby, mai mulți războinici au fost îngropați în aceeași încăpere, deși unul dintre ei era separat de ceilalți printr-o despărțitură joasă pe podea – ne duce cu gândul la Angantyr și la tovarășii săi *berserkeri* din același mormânt. După ce toate animalele, armele și alte obiecte au fost plasate înăuntru și încăperea a fost sigilată, o întreagă corabie de război a fost așezată deasupra, apoi acoperită cu o movilă. Catargul său ieșea la suprafață, iar prora și pupa ar fi străpuns fiecare parte a movilei, ca niște coarne orientate în sus.

Acest capitol a început cu stereotipul „înmormântării la vikingi”, un subiect serios care apare în mod regulat în orice discuție despre acești oameni și vremea lor. Fără îndoială, bărcile funerare au fost cel mai spectaculos (și revelator) tip de comportament funerar din epoca vikingilor. Faptul că se știu atât de multe despre bărcile funerare se datorează parțial mai multor exemplare elaborate excavate, dar în special celei mai extraordinare surse scrise care a supraviețuit din epoca

vikingilor: raportul misiunii lui Aḥmad ibn Faḍlān, pe care l-am menționat deja de mai multe ori.

În 922, acesta a fost trimis de la Bagdad de către califul abbasid într-o călătorie lungă și destul de periculoasă către ținuturile protobulgarilor, a căror capitală se afla la cotul râului Volga. Însemnările lui ibn Faḍlān, care s-au păstrat în mai multe versiuni fragmentare de mâna a doua și sub forma unui manuscris mai lung, dar totuși incomplet (niciuna dintre ele nu este în vreun sens „original"), acoperă doar anumite aspecte ale călătoriei sale de-a lungul a sute de kilometri de teren ostil și ale întâlnirilor sale multiculturale. De asemenea, relatează indirect modul în care pericolele călătoriei au determinat atât de multe dezertări în rândul corpului diplomatic, încât treptat ibn Faḍlān pare să fi fost promovat de la rolul său inițial de gardă de corp educată la cel de secretar al întregii misiuni. Așadar, el a fost însărcinat cu transmiterea mesajului califului lui către conducătorul protobulgar, ceea ce îmbina misionarismul islamic cu speranța unui acord comercial. Documentul pe care îl avem este raportul său cu privire la rezultatul acestei acțiuni, dar poate și un fel de portofoliu biografic în vederea unei viitoare slujbe. Ibn Faḍlān a fost în mod clar o persoană remarcabilă, dar, din păcate, nu cunoaștem nimic despre el în afară de acest text – nici când s-a născut sau când a murit, nici măcar cum s-a încheiat marea sa călătorie (în mod limpede a ajuns înapoi acasă). Deși raportul său conține multe pasaje de interes aproape antropologic, iar ibn Faḍlān era atât curios, cât și un fin observator, astăzi faima sa se bazează pe descrierile sale despre un popor pe care l-a întâlnit în timp ce se afla la postul comercial protobulgar, localizat acum undeva lângă orașul rus Kazan. I-a numit pe acești oameni „al-Rūsiyyah", tradus ca varegi Rus' sau ruteni kieveni, și îi cunoaștem drept negustorii preponderent scandinavi care se ocupau cu comerțul fluvial eurasiatic. Cu alte cuvinte, vikingii în manifestarea lor răsăriteană.

Pe lângă descrierile generale ale aspectului, vestimentației și obiceiurilor personale ale varegilor Rus', cel mai mare dar pentru posteritate al lui ibn Faḍlān constă în observarea detaliată a ritualurilor de după moartea unei căpetenii a

varegilor Rus', culminând cu incinerarea acestuia într-o corabie. Relatarea era deja faimoasă cu mult înainte ca primele bărci funerare bine conservate să fi fost excavate. În 1883, textul lui ibn Faḍlān a fost chiar inspirația pentru o pictură dramatică a artistului polonez Henryk Siemiradzki, foarte admirată în saloanele europene. Combinată cu relatările emoționante din saga (acceptate atunci mai mult sau mai puțin la valoarea nominală), a fost unul dintre fundamentele concepției romanțate a epocii vikingilor, care a dominat la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Descoperirea corăbiilor funerare de la Gokstad și mai ales de la Oseberg a schimbat totul: era ca și cum ai fi văzut că textul arab capătă viață: încăperea de pe punte, sacrificiile de animale, chiar și pozițiile și starea lor. Când un manuscris mai detaliat decât raportul lui ibn Faḍlān a fost găsit la Mashhad, în Iran, în 1923, acesta a fost reintrodus în circuitul dintre arheologie și narativ, susținându-le pe ambele. De-a lungul deceniilor, în săpăturile arheologice au continuat să apară noi bărci funerare, acestea făcând trimitere la raport cu o exactitate aproape zguduitoare: de la veșmintele scumpe ale morților la armele și celelalte bunuri de preț depuse la bord, ofrandele de animale și prezența unei jertfe umane – în acest caz, o tânără sclavă. Rezultatul a fost că identitatea esențial scandinavă a varegilor Rus' ai lui ibn Faḍlān a ajuns să fie de necontestat și astfel rămâne astăzi pentru toți, cu excepția unor sceptici incurabili.

Arheologia *nu* înregistrează evenimentele și emoțiile ce caracterizează artefactele, însă acestea constituie nucleul scrierii lui ibn Faḍlān: narațiunea extraordinară interpretată la bordul și în jurul corabiei cu peste o săptămână înainte de incinerarea acesteia, ceremonii pentru care avem o singură dovadă a unui martor ocular. Prin urmare, relatarea aceasta este din numeroase motive unul dintre textele de bază ale întregii epoci a vikingilor. Textul este foarte lung (din fericire pentru cercetători), dar merită explorat secvențial.

Când ibn Faḍlān și-a dat seama că unul din liderii varegilor Rus' a murit, a făcut un efort să asiste la înmormântare pentru că, după cum mărturisește el, auzise că acestea erau un

adevărat spectacol. Avea dreptate, deși poate că a regretat decizia luată.

Primul lucru pe care l-a observat a fost că pregătirile pentru înmormântare erau atât de elaborate, încât necesitau zece zile întregi după moartea bărbatului. În acel timp, trupul său a fost îngropat într-un mormânt temporar, cu bunuri funerare temporare, inclusiv mâncare, băutură și un instrument muzical; există o puternică sugestie că toate acestea sunt destinate amuzamentului său în așteptarea înmormântării finale și că, astfel, mortul este cumva *conștient*. În aceeași perioadă de zece zile au loc festivități continue în tabăra varegilor Rus', care sugerează muzică, relații intime și băut în exces; aproape toată trupa este mereu beată. Se fac și veșminte funerare speciale pentru căpetenia decedată, pe care se cheltuiește nu mai puțin de o treime din averea lui (cu asocieri îngrijorătoare pentru arheolog, prin faptul că aceste lucruri sunt fabricate pentru mormânt). O altă treime din averea sa merge la prepararea cantităților adecvate de alcool, în timp ce doar treimea rămasă revine urmașilor săi.

Toate aceste acțiuni sunt conduse de o femeie de vârstă mijlocie, solidă și nervoasă, al cărei titlu (după cum a înțeles ibn Faḍlān prin interpretul său) înseamnă „Îngerul Morții". Acest lucru este interesant deoarece termenul din text este *Malak al-Mawt*, îngerul din Coran al cărui scop este să aleagă morții și să-i ducă în locurile desemnate lor – poate că nu este o coincidență că termenul este foarte apropiat de ce s-ar spune sau înțelege dacă cineva ar fi încercat să traducă „walkirie" în arabă. În jurul corabiei, care fusese proptită pe țărm cu bușteni sculptați în formă de om, oamenii se mișcă de colo-colo cântând; din păcate, interpretul lui ibn Faḍlān nu este acolo în acea zi, așa că el nu înțelege ce spuneau.

De la început, sclavii decedatului sunt adunați și întrebați care dintre ei se oferă „voluntar" să fie ucis; o fată face un pas înainte, iar cuvântul arab ne arată că era adolescentă. Această sclavă este desemnată de aici încolo ca fiind „mireasa" bărbatului mort. Este îmbrăcată în haine frumoase și bijuterii și îi sunt numiți slujitori (sunt fiicele „Îngerului"). Ea își petrece cele zece zile de dinaintea funeraliilor bând și ospătându-se,

iar în acest timp întreține relații sexuale cu mulți dintre bărbații din tabără, în special cu rudele decedatului.

În a zecea zi, nava este transportată pe rug, care este descris ca o structură de lemn asemănătoare unei cutii (ibn Faḍlān crede că arată aproape ca o clădire, deci trebuie să fi fost măreață). Pe punte este amenajat un cort sau o colibă din lemn, cu patul din interiorul său cu așternuturi din brocart bizantin aurit. Decedatul este exhumat – trupul său s-a înnegrit, dar nu miroase –, îmbrăcat în veșmintele funerare și adus pe corabie, unde este sprijinit cu perne în poziție așezată pe pat. În mai multe drumuri succesive, bunurile sale (ibn Faḍlān scrie explicit că asta reprezentau) sunt aduse la bord împreună cu o varietate de alimente, băuturi și ierburi, care sunt așezate în jurul cadavrului.

Ritualurile se intensifică apoi. Sclava merge din cort în cort pe corabie, întreținând relații sexuale cu fiecare bărbat, care apoi răcnește că a făcut ceea ce îi cerea datoria. Un câine este apoi condus la corabie și tăiat în două, iar jumătățile hoitului său sunt azvârlite la bord. Armele decedatului sunt după aceea plasate în cabină; de ce au parte de un tratament separat de celelalte bunuri ale lui? Se sacrifică apoi caii și vitele – nu sunt sacrificate curat, ci hăcuite cu săbiile. Caii sunt alergați mai întâi, astfel încât trupurile lor să strălucească de sudoare. Niște găini sunt ucise prin sucirea gâtului; bucăți din acestea sunt mai întâi aruncate cu precizie de fiecare parte a corabiei, iar în cele din urmă pe puntea acesteia.

Înainte de a păși pe vas, sclava este ridicată de bărbați pentru a privi un lucru straniu: un cadru de ușă de sine stătător construit special, așezat în aer liber. Ea descrie trei viziuni succesive despre lumea următoare și despre locuitorii ei: un „paradis” frumos și verde ca o grădină, unde familia decedată a fetei o așteaptă deja și unde își vede stăpânul mort chemând-o. Fiicele „Îngerului” îi dau apoi jos bijuteriile. Sclava urcă pe puntea corabiei pășind pe palmele ridicate ale bărbaților cu care a întreținut relații sexuale mai devreme.

Fata cântă ceva de rămas-bun pentru ceilalți sclavi și este pusă să bea rapid două pahare de alcool tare. Devine confuză, pare că încearcă să se întindă și ezită să intre în cabină. Când

este împinsă forțat („Îngerul” o apucă de cap), fata începe să țipe, dar strigătele ei sunt înecate de bărbații care așteaptă pe punte, bătând în scuturi cu toiege „pe care le aduseseră în acest scop”. (Aceste detalii circumstanțiale – distragerea atenției fetei cu ajutorul alcoolului, anticiparea bărbaților cu scuturile lor – se numără printre trăsăturile tulburătoare care disting relatarea lui ibn Faḍlān de altele și care o fac să sune atât de teribil de adevărat.)

Fata este apoi țintuită pe pat lângă cadavrul de zece zile al căpeteniei și violată de șase dintre rudele mortului. După aceasta, în timp ce patru bărbați o țin de brațe și de picioare, ceilalți doi o sugrumă cu un voal răsucit. În același timp, „Îngerul morții” o înjunghie în mod repetat între coaste, cu lovituri plasate „una lângă alta”.

Când cei vii părăsesc corabia, rugul este aprins de un bărbat gol care merge cu spatele în jurul vasului; își ține fața ascunsă și își acoperă anusul cu degetele (astfel, toate orificiile corpului său sunt fie îndreptate departe de navă, fie acoperite). Pe măsură ce focul mistuie corabia și pe ocupanții săi, alimentat de vântul care se întețește, varegii Rus’ vorbesc aprobator despre modul în care fumul se înalță către cer, ceea ce înseamnă că „Dumnezeul” lor este mulțumit. După ce s-a răcit cenușa, peste rămășițele rugului se ridică o movilă și deasupra se așază un stâlp din mesteacăn, pe care este gravat numele decedatului și al regelui său. După aceasta, varegii Rus’ pleacă.

La toate acestea trebuie adăugate „efecte audio-vizuale”, ca să folosim o sintagmă insensibilă: țipetele animalelor; mărunțaiele lor mânjind lemnul corabiei, materialele scumpe îmbibate cu sânge; panica fetei; mușteleе din bălțile lipicioase de sânge; mirosurile amestecate ale recentelor relații sexuale, ale morții apuse și ale crimelor violente. Este greu de crezut că cineva își putea păstra pe deplin calmul în mijlocul unor astfel de acte – ibn Faḍlān cu siguranță nu a reușit; într-adevăr, el este amenințat indirect de unul dintre privitori (care susține că arabii trebuie să fie proști să-și îngroape morții în loc să-i ardă). Trebuie să fi fost chinuitor pentru el. După cum am subliniat mai devreme, narațiunea îngrozitoare a lui ibn Faḍlān este o corecție esențială pentru oricine îi consideră

admirabili pe vikingi.

Ce adaugă arheologia la toate acestea sau ce anume modifică?

Ritul bărcilor funerare precedă epoca vikingilor cu câteva secole și se referă la orice tip de ambarcațiune. Oamenii puteau fi îngropați în bărci cu vâsle pentru o singură persoană, în morminte săpate astfel încât să semene cu ele sau chiar doar cu o scândură sau două provenite de la bărci, care aparent erau suficiente pentru a crea aceeași legătură cu mai puține cheltuieli (este de la sine înțeles că orice fel de barcă este un lucru foarte scump de cedat pentru un mormânt). Marile corăbii oceanice care au devenit atât de faimoase se află în capul ierarhiei, dar chiar și din acestea întâlnim câteva.

Majoritatea bărcilor funerare erau trase la țărm și așezate în șanțuri puțin adânci, suficient pentru a le menține stabile și verticale, însă lăsând părți însemnate ale vasului deasupra nivelului solului. Trupurile unuia sau ale mai multor bărbați și femei erau așezate la bord în diferite moduri – întinse în mijlocul corabiei sau odihnindu-se în pat, așezate în scaune sau sprijinite pe perne, uneori acoperite cu piei flocoase de urs. Morții sunt adesea depuși într-o încăpere, de obicei construită în mijlocul corabiei (da, întocmai cum spune ibn Faḍlān). Vasele prezintă întregul spectru de „bunuri funerare”: arme, bijuterii, unelte, articole de uz casnic, inclusiv războaie de țesut, unelte agricole și o gamă impresionantă de mobilier și materiale textile pentru casă. Corabia din Oseberg avea chiar și tapiserii atârnate de tavanul încăperii. De jur împrejur erau așezate cufere, cutii și grămezi de îmbrăcăminte. Tot în cazul vasului din Oseberg, pernele erau stivuite într-o grămadă îngrijită, cu o singură sămânță de canabis așezată în mod surprinzător între fiecare dintre ele. Mai puteau fi prezente echipamente suplimentare pentru exterior: corturi, sănii, chiar și o căruță întreagă și bărci pentru a ajunge la mal. La Oseberg, pasarela cu trepte a fost aruncată la bord. Mâncarea și băutura se găseau din belșug.

Morții erau adesea însoțiți de un număr foarte mare de animale sacrificate: de exemplu, corabia funerară din Oseberg conține până la douăzeci de cai decapitați. Înapoi la ibn

Faḍlān: gândiți-vă la larmă și sânge, la pământul înroșindu-se în jurul corabiei. S-au găsit cadavre întregi sau parțiale de animale domestice, cum ar fi bovine, oi, porci și capre. Câinii de vânătoare sunt adesea prezenți pe vase; la Kaupang, în Norvegia, există o barcă funerară cu un câine care pare să fi fost ciopârțit cu lamele, cu capul tăiat într-un castron aflat în poala unei femei așezate. Ritualurile de sânge ale sacrificiului *blót* par să fi continuat în morminte. Găsim și păsări de pradă, creaturi absurd de scumpe precum șoimii și mai multe specii de ulii. Apoi întâlnim unele cu adevărat exotice: bufnițe, vulturi și cocori, de pildă. Corabia funerară din Gokstad conținea chiar și un păun.

În cazul incinerărilor în corăbii, spre deosebire de înhumările adevărate, multe trebuie deduse din rămășițe uneori foarte fragmentare. Chiar și la înhumări, vasele s-au degradat de obicei și sunt vizibile doar ca linii de nituri de fier care marchează locul unde s-a aflat cândva lemnul. Unele incinerații par să fi fost enorme: la Myklebost, în Norvegia, a fost arsă o corabie de război uriașă care conținea cincizeci și patru de scuturi, stăpânii lor fiind apoi strânși cu grijă din cenușă și depozitați în găleți. Acesta reprezenta o adevărată „înmormântare la vikingi”.

Așa cum am văzut, pe lângă corăbiile funerare din Oseberg, Gokstad și Tune, acum se cunosc multe altele în Scandinavia, deși descoperirile norvegiene sunt de departe cele mai bine conservate. Peste mări, bărcile funerare se găsesc în Insulele Britanice, în special în comunitățile insulare din Insulele Orkney, unde sunt uneori căptușite cu pietre în proră și pupă. Pe teritoriul scoțian, descoperirea unei bărci funerare pline cu arme la Ardnamurchan extinde harta funerară a vikingilor. O aberație statistică, barca funerară din Île de Groix din largul coastei de sud a Bretaniei este la o scară destul de diferită, înconjurată de menhire și un șir de bolovani care par să fi format o cale procesională spre ea.

Sfârșitul ritualurilor are și el ceva să ne spună. Ibn Faḍlān descrie o înmormântare de zece zile la finalul căreia totul pare să depindă de un bărbat dezbrăcat, singurul care se apropie de rug, luându-și măsuri de precauție în timp ce face acest lucru.

Se pare că se așteaptă să fie ceva *activ* acolo; protejându-și toate orificiile corpului, se pare că el crede că acel ceva se poate *mișca.* În momentul în care aprinde focul funerar, totul pare în siguranță și toată lumea vine să adauge o torță aprinsă.

Corabia din Oseberg are ceva care amintește de acea precauție, deși aceasta este mai degrabă o înhumare decât o incinerare. Majoritatea obiectelor au fost depuse cu mare grijă și atenție, dar chiar la sfârșit, cele mai multe obiecte mai mari din lemn – căruța, săniile și așa mai departe – au fost practic aruncate pe puntea din față. Lucruri frumoase pur și simplu zvârlite de la nivelul solului, deteriorate în acest proces. Capătul accesibil al încăperii funerare a fost apoi sigilat cu scânduri bătute peste frontonul deschis, folosind orice bucată veche de lemn care pare să fi fost la îndemână. Scândurile erau așezate la întâmplare – orice pentru a bloca deschiderea încăperii în care zăceau morții. Cuiele au fost bătute atât de repede cu ciocanul, încât se poate vedea unde au ratat muncitorii, stricând lemnul și îndoind sau rupând capetele cuielor. De ce a fost nevoie de o asemenea grabă? Le era frică, la fel ca celui care a aprins rugul în relatarea lui ibn Faḍlān?

De asemenea, unele dintre celelalte detalii mai degrabă comportamentale găsite în relatarea lui au poate corespondent în arheologie și în textele în nordica veche. De exemplu, se pare că scandinavii s-ar putea să fi avut bocitoare profesioniste, asemănătoare celor din sursele clasice mai familiare. Poemul eddic cunoscut sub numele de *Guðrúnarhvöt* (*Tânguirea lui Gudrún*) este poate o dovadă a unui astfel de spectacol, deoarece personajul principal plânge pentru fiica ei ucisă, Svanhildr, și își încurajează fiii să-și răzbune sora. Din dovezile arheologice, unele dintre figurinele „femei” bidimensionale au gura schimonosită într-un soi de urlet, cu obrajii brăzdați de cute adânci. S-a sugerat că acestea ar putea fi simboluri ale doliului: femeile care bocesc și își zgârie fețele însângerate. *Beowulf* le menționează și pe aceste femei care bocesc la înmormântări.

Chiar și ofrandele de mâncare ne poartă mai adânc în ritualuri. Varietatea surprinzătoare de pâine de la Birka a fost deja discutată, dar cele mai mici tipuri de biscuiți provin

aproape doar din morminte și probabil au fost făcute special pentru înmormântări: un fel de pâine pentru morți. Trebuie să fi existat motive foarte specifice pentru care era adusă să se carbonizeze pe rugurile care se răceau în loc să fie arsă împreună cu cadavrele. Și mai convingătoare sunt dovezile despre modul în care pâinile erau tăiate. Câteva dintre ele păstrează crestături de cuțit pe suprafața lor, însă au multe modele stranii, care împart pâinea în multe porții inegale printr-un amestec de linii radiale și felii, toate pe aceeași pâine. Era măsurată oare în funcție de statut, rol social, legături de familie sau cu totul altceva? Era împărțită de un specialist în ritualuri, numind pe rând fiecare zeu sau spirit local? Probabil că nu vom afla niciodată.

Poveștile secvențiale de familie de pe unele dintre pietrele runice pictate din Gotland ne fac să ne întrebăm ce rol ar fi putut juca strămoșii în viețile oamenilor. Unii cred că venerarea lor forma piatra de temelie a credinței precreștine în Scandinavia și, prin urmare, că relația cu morții era de maximă importanță pentru cei vii. Una dintre funcțiile ritualului funerar ar fi fost aceea de a face un fel de prezentare oficială a celui recent decedat în colectivul strămoșilor răposați, poate în speranța sau credința că aceștia ar putea, la rândul lor, să-i ajute pe cei vii.

Simplul fapt de a fi mort nu făcea neapărat ca cineva să devină un „strămoș”, ceea ce însemna într-un fel că acesta era ridicat la un rang superior, efectiv ales ca model de comportament adecvat – nu numai pentru cei vii, ci în mod straniu poate și pentru cei morți. Strămoșii erau paznicii tradiției, toate acele „obiceiuri” pe care vikingii le prețuiau atât de mult și care erau cea mai apropiată aproximare a conceptului de religie și, de asemenea, arbitrii moralității. Aspect foarte important, din moment ce strămoșii erau legați în mod clar de individ și de familie, ei sălășluiau în gospodărie (sau aproape de ea, în movilele lor funerare). Strămoșii formau astfel o cale de comunicare între lumi mult mai personală decât ființele „superioare” precum zeii și zeițele și, prin urmare, putem înțelege ușor de ce era considerat vital să se

păstreze această relație.

Dacă ar fi să credem ce ne spune folclorul de mai târziu, răposații familiei erau de asemenea invitați la festivaluri importante printre cei vii, în special la sărbătorirea *jul* sau *Yuletide*. Li se pregăteau mâncăruri elaborate și li se punea masa noaptea, scena fiind iluminată de lumânări special făcute. Această cină era precedată de un *bastu*, o saună rurală cu lemne, într-un soi de colibă încă foarte răspândită în mediul rural nordic și astăzi, în care încăperea plină cu aburi era pregătită și apoi golită pentru ca morții să se curețe înainte de a mânca. Ca în multe alte aspecte ale vieții din epoca vikingilor, menținerea unor relații bune cu defuncții a fost poate doar un factor în plus al vieții vulnerabile într-un mediu imprevizibil.

Cum devenea cineva străbun? Poate că răspunsul stă în complexitatea mormintelor în sine. În unele cazuri, serviciile oferite răposaților întruchipau probabil procesul de fixare a celor decedați într-un fel de panteon ancestral local. Chiar și așa, nu toți străbunii erau egali, iar stratificarea socială se aplica morților la fel ca celor vii. Este semnificativ că atât de multe dintre textele poetice și cele în proză vorbesc despre eroi umani care și-au păstrat statutul după moarte (Adam din Bremen menționează același lucru).

Să fi fost mormintele locuri de îngrijit, poate pentru a petrece câteva minute acolo în contemplație sau în amintirea cuiva sau să fi fost altceva? Dovezile tind să indice varianta din urmă, legate de ceea ce se poate să fi însemnat desfășurarea activă – „slujbă”, să zicem – în primul rând.

Este posibil, chiar probabil ca ceea ce arheologii numesc vag „ritualuri” să fi fost de fapt interpretarea pe viu a povestirilor. De fapt, dovezile funerare excavate documentează probabil rămășițele unei piese de teatru la mormânt, organizată cu public și având un mesaj public sau poate mai multe, destinate în moduri diverse unor diferite segmente ale publicului. Gândiți-vă la scena de la sfârșitul piesei *Hamlet*. Cum arată scena când moare danezul? Este o tragedie de Shakespeare, așa că avem mai multe cadavre, dar, în termeni materiali, acestea sunt completate de veșminte, arme și alte

elemente de recuzită, precum și de decorul scenic în sine. Acesta este un mediu complicat dacă ni-l imaginăm ca pe un sit arheologic, fiind punctul-cheie. Oare reprezentările complexe din morminte și conținutul lor sunt într-adevăr scena de la sfârșitul unei piese de teatru? Oamenii morți, animalele ucise, toate obiectele, inclusiv corăbiile și alte vehicule, zac probabil acolo unde au ajuns după ce și-au jucat rolurile în drama funeraliilor. Revenind la *Hamlet*, scena de dinaintea căderii cortinei este destul de complexă, însă restul piesei se îndreaptă într-acolo. Dar ce se întâmplă cu toți actorii care *nu* sunt prezenți în scena finală, dar au avut roluri majore în dramă? Același lucru este valabil pentru toate decorurile diferite, orele de dialog, acțiunea, narațiunea istorică, temele mai profunde ale piesei, chiar și umorul folosit pentru a compensa temele mai sumbre. Ne putem gândi din nou la ibn Faḍlān și la acele zece zile de agitație: ce *făceau* ei cu adevărat?

Și dacă fiecare mormânt era o poveste sau o piesă de teatru, cum rămâne cu legăturile dintre un mormânt și altul? Acest lucru este probabil ceea ce se vede în povestirile aparent dinastice ale pietrelor runice pictate din Gotland. S-ar putea să fi existat ceva similar în Scandinavia continentală, deși sub formă materială mai degrabă decât vizuală. De exemplu, la cimitirul din Gausel din Rogaland, Norvegia, morminte aparent diferite la prima vedere (mormântul cu sicriu al unei femei, barca funerară a unui bărbat etc.) sunt de fapt legate între ele prin concordanțe. În acest caz, așezarea unui cap tăiat de cal cu căpăstru în fiecare mormânt. Eu am numit asta un „motiv funerar”, în timp ce un alt cercetător l-a numit „citare mortuară”, dar efectul este același: continuarea unui set de idei, repetate în morminte dispersate în timp.

Urmând ideea narațiunilor materializate încorporate în peisajul funerar, se pare că aceste povești ar fi putut fi conectate cu grupuri sociale distincte, cum sunt familiile sau clanurile. Persoanele din straturile superioare ale societății au avut poate morminte mai personalizate, o barcă funerară cu tot tacâmul, ca să spunem așa. Poate că subiectul poveștii era relatarea faptelor lor ca mijloc de încorporare a noilor răposați într-o saga mai mare, de-a dreptul ancestrală. Așadar, astfel de

spectacole se puteau referi la individ, la familia și comunitatea sa, povestiri mai ample despre identitate și istorie (spirituală) sau la marile povești ale eroilor și miturilor culturii: oricare sau toate aceste elemente combinate, modificate și reasamblate într-un act funerar unic, specific defunctului – doar pentru *această* femeie, *aici*, *acum* –, la rândul său plasat într-un mediu de putere numinoasă.

Există și alte straturi de semnificație care pot fi găsite în mormintele vikingilor. În unele dintre bărcile funerare, așezarea relativă a obiectelor se potrivește cu poziția relativă a diferitelor funcțiuni din sală: ustensilele de bucătărie la un capăt, „camera" lordului în centru, așternutul de partea opusă și așa mai departe. Să fie corăbiile și case sau săli ale morților? În această interpretare, este important ca răposații să rămână în movilă, protejându-și sau slujind comunitatea cu putere spirituală – acea dualitate cu ideea opusă a morții văzute ca o călătorie. De asemenea, nu există niciun motiv pentru care părți ale morților să nu poată călători în timp ce altele rămâneau pe loc. Poate că această noțiune coincide cu cea care se află în spatele părților „dispărute" de rămășițe umane incinerate.

Toate acestea nu se încheiau odată cu înmormântarea, asta dacă putem ști sigur când se „termina" cu adevărat. Chiar și astăzi, multe culturi și religii au cicluri foarte lungi de doliu formal și ceremonie. Se pare că vikingii procedau similar.

Primul indiciu reiese din faptul evident că mormintele erau vizitate și folosite pentru o perioadă lungă de timp după încheierea ritualurilor funerare inițiale. În marea corabie funerară de la Oseberg e limpede din inventarul excavațiilor că movila funerară care o acoperea a fost inițial finalizată doar până la jumătate din dimensiunea sa ulterioară, creând o suprafață verticală de pământ peste mijlocul corabiei, astfel încât să lase deschis un fronton al acesteia. Rămășițele din mediul înconjurător indică faptul că a rămas așa timp de săptămâni întregi, probabil chiar luni. În această perioadă, puntea din față a vasului era aparent liberă. Oamenii puteau să urce pe ea, să se deplaseze și chiar să intre în încăperea funerară pentru a fi acceptați în prezența morților. De

asemenea, ne putem imagina efectele descompunerii unui mormânt deschis. Așa stăteau lucrurile când puntea a fost brusc umplută de obiecte, iar încăperea închisă într-o grabă frenetică.

Același aranjament a fost propus pentru unele bărci funerare din Valsgärde, deși acestea erau poate adăpostite într-un fel de versiune mortuară a unei barăci, care era deschisă la un capăt, după cum aflorează în dealul cimitirului.

De asemenea, mormintele mai modeste erau deschise ocazional și obiectele fie mutate, fie luate. Este clar că acest lucru se putea petrece la scurt timp după înmormântare, deoarece cadavrele erau încă articulate și nu putreziseră. În egală măsură, este greu să ne imaginăm că o astfel de „jefuire a mormintelor" (așa cum se numea înainte) era o activitate secretă. Cum se putea să sape cineva metri în pământ, să demonteze construcții din piatră și chiar să taie componente de lemn în tăcere, la doar câțiva metri de locuințe? Nu în ultimul rând, în comunități mici ca acestea, ar fi fost imposibil să te plimbi cu sabia bunicului cuiva și să te aștepți ca nimeni să nu observe. Există mai multe explicații posibile, dintre care una este cea a unui fel de jaf aprobat, prin care lucrurile considerate prea valoroase pentru a fi încredințate cu adevărat țărânei erau depuse de formă în timpul unei înmormântări, dar recuperate după aceea, timp în care comunitatea era de acord să privească în altă parte. O altă probabilitate este ca acestea să fi fost acte agresive comise în chip de profanare în contextul vendetelor sau la o scară mai înaltă, ca parte a războiului dintre dinastii. Bărcile funerare norvegiene au fost deschise în acest fel, iar datarea recentă a cazmalelor folosite pentru a săpa gurile de acces indică faptul că a avut loc în timpul domniei lui Harald Dinte Albastru, un rege danez prădalnic care pusese ochii pe Norvegia. Poate că își elimina rivalii dintre strămunii inamicilor săi și, prin urmare, le slăbea acestora stăpânirea asupra pământului și a puterii printr-un atac asupra onoarei familiei lor.

Un factor evident în înțelegerea mormintelor vikingilor este chestiunea destinației răposaților. În ciuda stereotipurilor

Valhalla/Valhöll, cunoaștem de fapt relativ puțin despre convingerile cu privire la viața de apoi, iar informațiile care există sunt pline de contradicții. Mormintele ne oferă ceva indicii, numai că sunt greu de interpretat. De exemplu, morții îngropați, chiar și caii care îi însoțeau, purtau uneori crampoane în picioare – înseamnă asta că înmormântarea a avut loc iarna sau că morții se îndreptau către un loc friguros? Sursele scrise menționează acei „pantofi" speciali „penru Hel" care să-i ajute pe morți să se grăbească – să fie ceva asemănător? Unul dintre cadavrele de pe barca funerară de la Scar din Sanday, Orkney, era al unui bărbat ale cărui picioare fuseseră rupte și răsucite; avea asta rolul de a-l împiedica să-i urmărească pe ceilalți sau de a preveni să-i bântuie pe cei vii?

Sursele scrise sunt foarte clare cu privire la credințele referitoare la morții neodihniți – *draugar* în limba nordică veche. În termeni profund palpabili, aceștia erau cadavre reanimate, care revin la un soi de viață. În povestiri nu găsim multe motive pentru cine se întoarce în acest fel și cine nu, deși cel mai adesea era vorba de răufăcători, vrăjitoare și, în general, oameni care fuseseră răi în viață. Unii *draugar* cresc în dimensiune, dincolo de cea umană, și dobândesc forță și puteri în starea lor de strigoi; în saga, ei se opun adesea eroilor, care eliberează un district de bântuirea lor. Câțiva sunt de fapt de ajutor: de exemplu, femeile moarte care se întorc să gătească și să facă curățenie într-o fermă, de obicei spre groaza locuitorilor ei vii. În general, *modul* în care morții se întorc este ambiguu. Adesea nu par să-și sape cu unghiile drumul afară din mormânt, ci mai frecvent apar ca niște fantome, în ciuda stării lor corporale. Uneori, ei scapă de urmăritorii vii cufundându-se în pământ. S-au descoperit ocazional morminte în care cadavrul a fost țintuit cu pietre sau mutilat, iar arheologii au speculat că acesta ar fi putut fi un mijloc de a se asigura că rămâneau pe loc. De asemenea, sursele scrise menționează proceduri judiciare care puteau fi folosite pentru a interzice oficial accesul unui *draugar*, chemându-i individual pentru a fi judecați și redați morții.

Când în morminte apar mijloace de transport, mai ales corăbii, se presupune adesea că moartea era așadar un periplu

și că decedatul ar călători cu barca, căruța sau sania în lumea următoare. Acest lucru poate fi adevărat, dar s-ar putea de fapt să fie pur și simplu bunurile excepțional de scumpe ale răposaților (sau ale rudelor rămase în viață), alături de toate celelalte artefacte. În cea mai măreață corabie funerară dintre toate, cea de la Oseberg, vasul era de fapt ancorat în mormânt de o parâmă legată de un bolovan imens; se pare că intenția era să nu „călătorească" nicăieri.

Nu avem niciun motiv să ne așteptăm la coerență, deoarece vikingii înșiși cu siguranță nu se așteptau la asta. Pentru a lua doar un exemplu, deja familiar, un vareg Rus' care asista la funeraliile unei corăbii la care a fost martor și ibn Faḍlān îi spune clar acestuia că morții sunt arși (mai degrabă decât îngropați) pentru a intra imediat în „paradis" și că „Domnul" răposatului juca un rol prin trimiterea unui vânt puternic pentru a se asigura că acest lucru se întâmpla. Nu avem de ce să nu luăm acest lucru în serios; ar oferi o argumentare sensibilă cu totul logică pentru ritualul incinerării.

Ritualurile funerare includeau probabil cel puțin un fel de pregătiri intenționate pentru lumea următoare, poate chiar organizate în așa fel încât să crească probabilitatea unui viitor postum în defavoarea altora. Nici nu era nevoie ca acest lucru să implice o înmormântare, cel puțin nu a unui cadavru. Un exemplu în acest sens este fenomenul depunerii comorilor, ascunderea bogăției (de obicei argint) în pământ. Generații de experți în numismatică au privit aceste comori în principal în termeni economici: o formă foarte elementară de protecție financiară în absența activităților bancare, echivalentul dosirii banilor sub saltea. Într-o oarecare măsură, acest lucru este probabil adevărat, iar clișeul „comorii îngropate" este uneori o realitate. Însă în locuri precum Gotland, unde s-a găsit cel puțin câte un tezaur de argint în aproape fiecare fermă, aceasta nu poate fi singura explicație: pur și simplu nu este credibil că practic toți proprietarii de case și-au ascuns banii familiei în curtea din spate și apoi au murit înainte de a spune cuiva despre aceasta. Probabil că existau multe explicații concomitente pentru un asemenea comportament, dar poate are legătură cu ritualul mortuar fie în absența unui cadavru,

fie în plus față de unul îngropat în altă parte. Există, de asemenea, o alternativă care se referă la acțiunile unei persoane înainte de moartea sa. Unii indivizi ambițioși erau capabili să își ridice monumente comemorative runice în timpul vieții, ceea ce amintește de sugestia lui Snorri potrivit căreia bogăția acumulată putea fi îngropată de persoana care o agonisise pentru a se bucura de ea în viața de apoi. Cercetătorii au fost adesea prea prompți în a respinge detaliile relatării din *Saga Ynglinga*, dar totuși este genul de observație grăitoare care reflectă realitatea epocii vikingilor, probabil la fel de bine cum o face și imaginația lui Snorri.

Tărâmul divin Asgard oferea două destinații principale pentru morți: Valhöll și Sessrúmnir, aceasta din urmă fiind palatul lui Freyja în câmpurile ei din Fólkvangr. Poezia și textele ulterioare menționează limpede că ambele erau rezervate războinicilor morți – jumătate pentru Odin și jumătate pentru Freyja.

Potrivit lui Snorri, Sessrúmnir, „Camera tronului", era „mare și frumoasă" și se pare că aceasta era cu adevărat o Valhöll paralelă. În *Edda în proză*, zeița este numită chiar Valfreyja, „Freyja a celor uciși", o formulare similară cu cea folosită pentru walkirii. Asta corespunde unui pasaj din poemul eddic *Cântul lui Grímnir*, în care Odin afirmă clar că în fiecare zi Freyja *alege* jumătate dintre cei uciși și că ea o face prima, în timp ce el „are" cealaltă jumătate. Fólkvangr înseamnă „câmpul armiei", un fel de teren de paradă supranatural, unde poemele susțin că zeița decide cine va sta pe băncile palatului ei. Rolul lui Freyja ca zeitate a războiului este adesea trecut cu vederea.

Valhöll apare în surse ca un loc remarcabil, înălțându-se în mijlocul unei câmpii și strălucind în depărtare. Căpriorii săi sunt prăjinile sulițelor „și scuturi aurite îi protejau acoperișul precum șindrila", în cuvintele lui Snorri. În loc de pături sau iarbă uscată, băncile sale sunt acoperite cu zale (destul de incomode, am crede). Un lup, fiara bătăliei, atârnă deasupra pragului, iar un vultur se rotește deasupra. Există un indiciu în poemele eddice că Valhöll conține și alte palate în sine, dar

acest lucru nu este clar.

Înăuntru găsim animale. Capra, Heidrún, poate fi mulsă pentru miedul de calitate divină pe care îl produce din belșug. Din coarnele cerbului Eikthyrnir picură roua care este cea mai pură apă din lume. Este clar că Valhöll are tot dichisul vieții din marile palate din Midgard, însă la un nivel superior. Slujitorii adună lemne pentru foc, apoi trebuie să hrănească porcii. Caii pasc afară, iar câinii de vânătoare sunt pregătiți. *Einherjarii*, războinicii nemuritori decedați, beau, se distrează cu jocuri de societate și luptă. Dacă sunt uciși, revin în fiecare seară la vremea cinei: bucăți alese de carne din mistrețul Saehrímnir, fripte în fiecare zi și din nou întregi în ziua următoare.

Valhöll are 540 de uși (la fel ca palatul lui Thor), iar de pe fiecare se vor revărsa opt sute de *einherjari* pentru a lupta la Ragnarök. Au existat speculații cum că această imagine ar fi influențată de o amintire populară vagă a Colosseumului din Roma – o structură impunătoare de dimensiuni uluitoare, plină de deschideri cu boltă, în interiorul căreia războinicii luptau într-un spectacol nesfârșit. Noțiunea nu mai este pe placul cercetătorilor acum, dar ar avea o fărâmă de adevăr; șabloanele romane nu erau nimic nou în nord.

Palatele lui Odin și ale lui Freyja îi adăpostesc pe „toți bărbații care au căzut în luptă de la începuturi”, dar vor fi prea puțini „când vine lupul”, așa cum va face inevitabil Fenrir la Ragnarök. Prin urmare, regii și urmașii lor sunt bineveniți în mod deosebit, walkiriile servind vin pentru o astfel de intrare regală. Un poem, printre cele mai vechi surse pentru sala celor uciși, ne oferă un rezumat. Acesta este *Eiríksmál*, *Cuvinte pentru Eirík*, compus la ordinul reginei Gunnhild, văduva vrăjitoare a regelui Eric Secure-Însângerată din York. Ucis într-o ambuscadă într-un „anumit loc singuratic” în 954, Eric a fost unul dintre vikingii supremi, în cel mai bun și cel mai rău sens, iar faima sa nu s-a estompat din secolul al X-lea și până astăzi. În poem, Odin și slujitorii săi aud cum o oaste puternică se apropie de Valhöll, un lord cu regi în alaiul său, cel mai mare dintre oaspeții care și-a câștigat locul:

Heill nú, vel skalt hér kominn ok gakk í holl

Bun găsit, fii binevenit aici și poftește în palat!

Celălalt tărâm principal al morților era Hel (pronunțat aproape ca englezescul *heal*), cu o etimologie problematică, care poate avea sau nu legătură cu aproximativul omonim creștin al său. Situat în nord, era stăpânit de o ființă cu același nume – o femeie al cărei corp este pe jumătate cel al unei zeițe frumoase și pe jumătate albăstrui și întunecat, de culoarea unui cadavru. Ea este fiica lui Loki dintr-una din complicatele sale legături și se spune că este posomorâtă și abătută. Palatele ei sunt „înalte", foarte mari și foarte multe la număr (ceea ce denotă nevoia de spațiu și o populație în creștere). Cele mai detaliate descrieri provin din Snorri și din alte texte târzii, dar atât locul, cât și gazda sa sunt menționate și în poemele eddice și skaldice.

Drumul lung și anevoios spre Hel apare de mai multe ori în poeme ca motiv specific. Aceasta este calea pe care o apucă Odin călare pe Sleipnir, disperat să găsească o explicație pentru coșmarurile supărătoare care îl tulburau pe fiul său, Baldr. El o învie pe vrăjitoarea moartă de la porțile estice ale palatului lui Hel pentru a o întreba despre visele lui Baldr (care au propriul lor poem cu acest nume), dar se îngrozește când vede băncile dinăuntru eliberate pentru primirea băiatului său. Există chiar și un poem eddic numit *Călătoria spre Hel a Brunhildei* – povestea unei walkirii moarte, bolnave de dragoste, care călătorește într-acolo în căruța în care a fost arsă pe rug.

O întrebare centrală în descâlcirea vieții de apoi nordice este dacă Hel era într-adevăr un loc „rău". Există multe aspecte negative – înfățișarea și comportamentul stăpânei sale, conotațiile pe care nordul le avea în mintea vikingilor și drumul lung „în jos" spre acest tărâm, aflat la nouă niveluri în întuneric și negură. Nu *sună* bine. Dar, pe de altă parte, acestea pot fi interpolări creștine ale textelor de mai târziu, mai ales având în vedere asemănările de nume. S-ar putea să le fi fost greu autorilor medievali să considere Hel altceva decât opusul lui Valhöll, un concept pe care îl pricepeau. Acest lucru este subliniat de înfloriturile retorice pe care Snorri nu s-a putut abține să nu le adauge: cuțitul lui Hel se numește Foamete,

castronul ei este Foamea, ea doarme în Pat-de-bolnav, portalul palatului ei este Piedică, servitorii ei sunt trântorii și așa mai departe. Niciun alt aspect al vieții de apoi nordice sau vreo reședință divină nu este descris folosind acest tip de vocabular cu instrumente contondente.

De fapt, nu există nicio indicație mai timpurie că Hel era un loc neplăcut; într-adevăr, există foarte puține indicii că faptele din timpul vieții influențau destinația cuiva după moarte (altele decât eroismul pe câmpul de luptă). Nu în ultimul rând, Baldr, cel mai strălucitor zeu, merge în Hel după ce este ucis de fratele său Höd, și chiar Egil Skalla-Grímsson – erou din saga, viking suprem, poet războinic și adorator al lui Odin prin excelență – zice că Hel îl așteaptă „la promontoriul bătrâneții sale". În poemul anterior, se spune că bărbații pe moarte sunt cuprinși de „brațele lui Hel." Totul sugerează că mulți oameni ajungeau acolo, că se așteptau să se întâmple astfel și că nu erau în niciun fel deprimați la gândul acesta. Ar trebui să ne ferim să echivalăm „Valhalla" cu un fel de rai creștin sau Hel cu geamănul său întunecat.

Un fapt tulburător care subliniază cât de puțin se știe despre „religia" nordică este că nu avem habar unde mergeau femeile după moarte. Probabil că cele mai multe ajungeau în Hel, la fel ca majoritatea bărbaților, dar oare asta explică numeroasele morminte ale femeilor de rang înalt care sunt în toate privințele egale cu echivalentele bărbaților? Poate că și omoloagele feminine ale *einherjarilor* erau întâmpinate de Freyja, călătorind spre palatul ei în căruțele care se găsesc în mormintele lor. Un singur personaj feminin din *Saga lui Egil Skalla-Grímsson* menționează asta, dar este unicul exemplu. Pe de altă parte, poate fi dovada că Hel (locul) nu era negativ sau întunecat, ci pur și simplu o destinație diferită, care îi primea pe toți cei care soseau acolo.

De parcă vrea să sublinieze și mai mult lacunele din cunoștințele noastre, un singur vers din poemul eddic *Cântul lui Harbard* sugerează o lume întreagă, cu atitudini și presupuneri ascunse despre care nu se știe nimic. După cum spune poemul (cursivele îmi aparțin):

Odin are nobilii care cad în luptă,
iar *Thor are rasa sclavilor.*

Așadar, exista o eternitate și pentru cei înrobiți, aparent sub ocrotirea zeului furtunii.

Exista și o viață de apoi a mării, rezervată celor care muriseră acolo. Cei înecați – cu toții – erau prinși într-o plasă de către Rán, zeița mării, căsătorită cu Aegir, stăpânul oceanului. În multe privințe, palatul lor subacvatic fără nume putea fi un echivalent marin al Valhöll sau Hel, deși nu se știe dacă moartea pe uscat era de fapt necesară pentru a ajunge în acele locuri (ce s-ar întâmpla cu un mare războinic care a murit într-o bătălie pe mare, de exemplu?). Zeitățile apei erau străvechi, fiind menționate atât în poezia eddică, cât și în cea skaldică. Rán a avut nouă fiice, întruchipările valurilor, care uneori au o ușoară încărcătură erotică ce amintește de walkirii. În texte, tatăl lor, Aegir, pare destul de prietenos, ospitalier și generos, în timp ce soția sa personifica natura perfidă și imprevizibilă a mării.

Așa cum *einherjarii* luptă pentru zei la Ragnarök, și cei înecați aveau postul lor, deși unul teribil, pe care nu par să-l fi meritat. Pe măsură ce toate puterile se adună la sfârșitul vremurilor, ceva se agită pe fundul oceanului, cea mai mare corabie făcută vreodată de vikingi. Numele său este *Naglfar*, „Corabia-unghie”, astfel numită pentru că este construită din unghiile tuturor celor care au murit. Prin urmare, vasul crește în dimensiune în mod natural de-a lungul mileniilor, iar la venirea Ragnarök este deja atât de vast că depășește orice imaginație. Când cocoșii încep să cânte, anunțând bătălia care se apropie, Naglfar se desprinde de pe fundul mării și se ridică la suprafață, cu lemnul îmbibat de apă, înverzit și putred. Îi poartă la bord pe toți morții din Hel, iar căpitanul său este uriașul Hrym. Loki stă la cârmă și înecații sunt echipajul său.

În sfârșit, există și episoade din saga islandeze care prezintă mai multe vieți de apoi terestre, locuri fizice din Midgard unde locuiesc unii dintre decedați (dincolo de ideea localizată că aceștia „trăiau” în mormintele lor). Acestea sunt aproape întotdeauna munți sau dealuri cu forme ciudate, aflorimente

care ies brusc din câmpii plate și altele asemenea. Numele lor sunt de obicei o variantă a lui Helgafell, „Muntele sfânt”, și există mai multe astfel de locuri în peisajul islandez care pot fi vizitate și astăzi. Fiecare este legat în mod clar de un anumit district și, adesea, de clanurile sale conducătoare. În esență, munții sacri funcționează ca un fel de cavou al familiei, combinând conexiunile familiare cu pământul cu o destinație reală pentru viața de apoi. Acesta este poate genul de loc care se află de cealaltă parte a „ușilor” deschise de pe pietrele runice pictate din Gotland. Ne întrebăm dacă este un vestigiu al unui set de credințe mai vechi, mai personal și dacă este predispus unui control local mai abitir decât viețile de apoi mai abstracte din Asgard, Hel și palatul lui Rán. În orice caz, lumea din interiorul stâncii sfinte pare plăcută și este descrisă ca o sărbătoare cordială, cu mâncare și băutură – o scenă a vieții de după moarte.

Deși unele dintre aceste locuri sună atrăgător, nu era nimic „meritoriu” în cea mai mare parte a vieții de apoi nordice. Este greu să găsim o schemă morală în mentalitatea vikingilor sau în acțiunile zeilor lor. Oricine se poate îneca și nu toată lumea este un erou pe câmpul de bătălie – și totuși atât locuitorii din palatul lui Hel, cât și cei din cel al lui Aegir ajung să lupte de partea răului la sfârșitul vremurilor. Pentru cei vii, trebuie să fi fost ciudat să-și imagineze unde era cu adevărat un membru al familiei dispărut pe mare și ce s-ar întâmpla cu el în timp.

16. Muntele Sfânt. Situl Helgafell din peninsula Snæfellsnes, Islanda, este unul dintre numeroasele astfel de aflorimente sacre, despre care se credea că funcționau ca sălașuri ale morților în epoca vikingilor. Se presupune că eroina din *Saga poporului din Laxardal*, Gudrún Ósvifrsdóttir, este îngropată sub stâncă. (Fotografie © licență Creative Commons din Wikipedia)

Cunoștințele vikingilor despre destinația finală a sufletelor lor (în lipsa unui termen mai potrivit), despre soarta fiecărei persoane – *sfârșitul* lor, în sensul propriu al cuvântului – și despre războiul viitor de la Ragnarök le oferea o perspectivă foarte diferită de a oricărui altuia din zilele noastre.

Această diferență era una a credințelor spirituale și a ritualurilor morții, a viziunii asupra lumii și a modului în care era percepută realitatea în sine. Se extindea și mai mult, peste păturile sociale și în interiorul fiecărui individ. Dar ce s-a întâmplat când această diferență a întâlnit lumea exterioară a timpului lor?

Desigur, scandinavii aveau legături cu regiunile înconjurătoare, datând din epoca fierului și încă mai din urmă, din preistoria îndepărtată. Cunoșteau locurile de peste hotare și, într-o oarecare măsură, erau figuri familiare imediat dincolo de granițele difuze ale Nordului. Însă în deceniile de mijloc ale secolului al VIII-lea, o serie de factori s-au reunit atât pentru a-i propulsa, cât și pentru a-i atrage pe vikingi peste ocean în moduri noi și în număr tot mai mare.

Vikingii aveau să apară în anale mai întâi ca jefuitori și pirați, o amenințare care a escaladat în cele din urmă la nivelul flotelor și armatelor. Ca negustori au ajuns mai departe ca niciodată, în cele din urmă în adâncurile stepei eurasiatice. În calitate de coloniști, s-au stabilit în vestul și estul Europei, în timp ce în postura de călători au întemeiat noi așezări în Atlanticul de Nord, până la țărmurile Americii.

Este nevoie de o gândire nuanțată pentru a pătrunde în interiorul acestui „fenomen al vikingilor”, pentru a înțelege cum a început și cum s-a extins încet în lumea nordică. Nu are

rost să căutăm „declanșatoare” iluzorii și „pistoale care fumegă” acolo unde acestea nu au existat. În schimb, ar trebui să explorăm raționamentul incursiunilor, natura factorilor economici după care se ghidau și economia politică a culturii războinice care a stat la baza tuturor.

Pe scurt, este timpul să introducem cuvântul „viking” în epoca vikingilor.

4 Cantitatea medie de cenușă (fără material osos) care rămâne după incinerarea unui adult este între 3.000 și 3.500 cm^3, ceea ce reprezintă aproximativ 3 până la 3,5 litri (n.r.).

FENOMENUL VIKINGILOR

9

INCURSIUNILE

Începutul epocii vikingilor este adesea vizualizat cu ajutorul unei hărți, nu în ultimul rând în cărți precum cea de față. Folosește săgeți pentru a afișa rutele, datele și țintele „primelor incursiuni”, de obicei împărțite în perioade distincte de timp – să zicem o jumătate de secol – și, astfel, urmărește și evoluția atacurilor maritime, care pentru atât de mulți sunt definitorii în aceste trei secole. Deplasările „vikingilor” sunt prezentate cel mai adesea într-un sens destul de abstract, indicând probabil un punct de origine și, prin urmare, și „valurile” succesive de asalt.

Multe dintre aceste hărți au ca punct de plecare raidul asupra mănăstirii din insula Lindisfarne de pe coasta Northumbriei din nordul Angliei, care a fost atacată în iunie 793 – primul exemplu consemnat precis. Pe hărțile ulterioare urmează o serie progresivă de atacuri asupra altor așezări monahale, așezări vulnerabile și, în cele din urmă, asupra unor regiuni întregi accesibile de pe coastele și râurile Insulelor Britanice și nord-vestul continentului european. Mulți oameni de știință au încercat să împartă epoca vikingilor în etape, determinate de obicei de schimbări în tiparele violenței maritime. Concepția oficială prevede o perioadă inițială de incursiuni sporadice din aproximativ 789 până în 805, iar apoi o schimbare concentrată asupra țintelor din Irlanda și Scoția până în 834, înainte de apariția adevăratelor armate ale vikingilor, cu tabere de staționare pe timp de iarnă după acea dată.

Acesta este tiparul pe care tind să-l urmez și eu, deși sunt

mereu conștient că este o impunere a retrospectivei, care nu reflectă viața așa cum a fost ea trăită. În plus, știm desigur că epoca vikingilor a însemnat mult mai mult, mai ales în secolele de dinaintea începuturilor sale aparente. Vorbim despre oameni cu propria lor lume culturală bogat texturată, moștenitorii tradițiilor, practicilor și viziunilor scandinave sofisticate construite de-a lungul mileniilor. Vikingii aveau propriile lor motivații și raționamente pentru ceea ce făceau. Nu în ultimul rând, acțiunile lor de peste mări se potriveau cu tendințele și ideologiile politice, care erau în întregime încorporate în societățile de acasă din Scandinavia.

În istoria omenirii, putem ocazional discerne ceea ce teoreticienii sistemelor numesc singularități – schimbări sociale relativ mici în sine, dar cu impact pe termen lung și la scară largă. Acestea pot fi greu de înțeles, fiind adesea rezultatul adunării bruște a multor elemente separate într-un mod mai mult sau mai puțin aleatoriu. Cu toate acestea, odată puse în mișcare, ele pot fi dificil sau chiar imposibil de retras – punctul critic proverbial. Arheologia se ocupă de cultura materială, adică de obiectele care au supraviețuit din trecut până în prezent, iar dovezile îngropate rareori păstrează singularitățile în mod direct. Totuși, cu mult efort și grijă, acestea pot fi deslușite în tiparele care se formează în jurul lor, iar acest lucru este posibil în cazul începuturilor epocii vikingilor.

Însă înainte de a ne aventura într-acolo, mai trebuie să menționăm ceva, aproape un imperativ moral. Epoca „cartografică” a vikingilor, incursiunile așa cum sunt ele cartografiate, reprezintă o modalitate utilă, dar confortabil de distantă de a aborda aceste evenimente. Este nevoie de o revenire violentă la realitate – o recunoaștere corectivă și necesară a ceea ce a însemnat cu adevărat acel labirint de date și nume de locuri și săgeți etichetate.

Pentru mulți, raidurile au reprezentat cele mai amare finaluri atunci, acolo, imediat. În spatele fiecărei notații de pe hărțile noastre se afla un prezent stringent al panicii și groazei, al lamelor tăioase și al vârfurilor ascuțite, al durerii subite și al

rănilor deschise; al trupurilor pe marginea drumului și al copiilor orfani; al femeilor violate și pentru tot felul de oameni înrobiți; al liniilor întregi genealogice care sfârșesc în sânge; al țipetelor și apoi al tăcerii acolo unde ar fi trebuit să răsune zgomote pline de viață; al clădirilor în flăcări și al ruinei; al pagubelor economice; al convingerilor religioase răsturnate într-o clipită și înlocuite cu umilință și furie; al drumurilor ticsite cu refugiați în timp ce coloane de fum se înălțau în spatele lor. Prezența unei brutalități depline, nemiloase, exprimată sub toate formele ei.

Pentru a explica atacurile lor de peste mări, nu trebuie să uităm niciodată cine și ce au fost cu adevărat vikingii – vikingii *adevărați* – dincolo de complexitățile convingătoare ale viziunii lor asupra lumii și de faptul minunat că fiecare dintre ei purta în sine personificarea norocului și un spirit-ghid feminin. În poezie, englezii îi numeau *wælwulfas*, „lupi ai măcelului", și pe bună dreptate – dar vikingii au spus-o chiar ei înșiși. Iată cum descrie Egil Skalla-Grímsson, marele poet-războinic islandez din secolul al X-lea, experiențele sale dintr-un raid (într-un efort de a impresiona o femeie la un ospăț, care vă spune și ceva despre el):

Farit hefi ek blóðgum brandi
svá at mér benþiðurr fylgði,
ok gjallanda geiri;
gangr var harðr af víkingum.
Gjörðum reiðir róstu,
Rann eldr of sjōt manna,
ek lét blóðga búka
í borghliðum sœfask.

M-am dus cu lama-nsângerată
acolo unde au venit apoi potârnichile-rănii [corbii]
și cu sulița răcnind;
Vikingii au luptat cu înverșunare.
Furios am purtat bătălie,
focul a cuprins casele oamenilor,

am lăsat trupuri însângerate
dormind în pasajele orașului.

În ultimele decenii ale secolului al VIII-lea, a început să apară o singularitate compusă din fluxuri complexe, încrucișate din societatea scandinavă – și interacțiunea acesteia cu lumea mai largă. Nu a existat niciun eveniment sau factor unic favorabil care să declanșeze „epoca vikingilor”; în schimb, au fost mai multe la un loc. Pentru a înțelege care au fost toate aceste componente și cum au adus cu ele o dramă atât de extinsă și violentă, trebuie să punem întotdeauna accentul pe multicauzalitate și complexitate.

În mod esențial, la mijloc a fost un export al tendințelor și comportamentelor care aveau loc deja *în interiorul* Scandinaviei de secole întregi – traiectoria lungă de la sfârșitul perioadei migrațiilor până în ajunul epocii vikingilor. Acest pachet cultural includea de multă vreme contacte și interacțiuni internaționale. În practică, atacatorii vikingi nu au apărut niciodată din senin, niște corăbii barbare necunoscute la orizontul Mării Nordului. Victimele lor i-au întâlnit pe scandinavi de multe ori înainte, dar mai degrabă ca negustori decât ca agenți ai haosului. Surpriza a fost violența, nu contactul.

Conflictul dintre regatele mărunte ale Scandinaviei fusese endemic în cea mai mare parte a epocii târzii a fierului, însă în secolul al VIII-lea a devenit nesustenabil, în special de-a lungul coastelor norvegiene. Tensiunile au escaladat până când au necesitat o arenă mai mare pentru soluționarea lor. Nu este greu să ne dăm seama ce convenabilă era căutarea bogăției materiale dincolo de mare, spre vest, extinzând prin astfel de acțiuni forțele militare disponibile și întreținându-le cu promisiunea recompensei. Au existat, de asemenea, stimuli economici în ambițiile comerciale ale regilor maritimi norvegieni și, de asemenea, ale omologilor lor din Danemarca și Suedia baltică. Aceștia au văzut oportunități în comerțul proactiv peste mări atât spre vest, cât și spre est. Acelor factori li s-au alăturat presiunile sociale – efectele poligamiei au creat o subclasă de tineri lipsiți de drepturi de moștenire și cu

perspective minime de căsătorie. O vară sau două de violență maritimă le ofereau potențialul de a-și schimba viața în multe direcții. În cele din urmă, mai exista și însăși viziunea tradițională scandinavă asupra lumii și expresia ei militarizată într-un atac asupra culturilor creștine, cu adevărat înclinate spre distrugerea acesteia.

Însă înainte să examinăm aceste cauze în capitolele următoare, trebuie mai întâi să le înțelegem efectele.

Când abordăm evenimentele individuale ale epocii timpurii a vikingilor, mai degrabă decât la nivelul proceselor pe termen lung, este ușor să cădem într-un fel de opresiune a surselor scrise. Texte mai mult sau mai puțin din acea perioadă, cum ar fi *Cronica anglo-saxonă*, ne oferă liste utile de anale, precizând explicit ce s-a întâmplat și când (cum ar fi raidul din Lindisfarne din 793). Cu toate criticile academice care au existat cu privire la detaliile din acestea, nu este de mirare că imaginea pe care o zugrăvesc a devenit centrul atenției.

Totuși, cea mai veche dovadă reală a unei incursiuni vikinge nu este deloc de natură scrisă, ci arheologică. În mod decisiv, având în vedere că datează de dinaintea atacului de la Lindisfarne cu mai bine de patruzeci de ani, aceasta nu provine din vest și Insulele Britanice, ci din est și Marea Baltică.

Pe la mijlocul secolului al VIII-lea, în jurul anului 750, o expediție maritimă suedeză a dat de mare necaz pe insula Saaremaa din largul Estoniei sau în apropierea sa. Știm acest lucru din cauza descoperirilor întâmplătoare din 2008-2012 a două bărci pline cu războinici morți, îngropate la malul mării în actualul sat Salme. Fuseseră amplasate paralel cu apa, la vreo patruzeci de metri una de cealaltă, pe un istm, într-un punct strategic pe unde treceau corăbii. Mormintele ar fi fost un reper vizibil – era important să fie văzute și ținute minte. Înainte de excavarea descoperirii din Salme, cel mai mare număr de cadavre cunoscut anterior dintr-o barcă funerară de-a vikingilor era de patru, poate cinci oameni. Primul dintre vasele din Salme, cel mai mic dintre cele două, conținea cadavrele a șapte bărbați; în mod uimitor, pe a doua navă se

găseau nu mai puțin de treizeci și patru de trupuri. Împreună, bărcile funerare din Salme sunt unice, mai ales datorită informațiilor pe care ni le oferă despre primele incursiuni. Prin urmare, merită să le cercetăm pe îndelete.

Cel mai mic dintre cele două vase era o ambarcațiune cu vâsle de aproximativ unsprezece metri și jumătate lungime și doi metri lățime, poate un fel de barcă a unei corăbii mai mari. Echipajul său fără viață fusese așezat pe bănci: șase dintre ei în trei perechi la vâsle, iar al șaptelea, cel mai în vârstă, la un capăt, probabil cârmaciul de la pupă. Bărbații au fost îngropați cu diverse unelte și ustensile, câteva arme (deși nu sunt suficiente pentru fiecare dintre ei), cantități mari de carne și trupurile a doi șoimi fără cap.

Al doilea vas era mult mai mare: o adevărată navă oceanică de șaptesprezece metri lungime și trei metri lățime maximă. La un capăt al său, probabil prora, au fost îngropați treizeci și patru de oameni în patru straturi, așezați unul lângă altul în carenă. Deasupra lor și împrejur se aflau cel puțin patruzeci și două de săbii, multe de bună calitate, cu mânere cu bijuterii și ornamente de aur. Una dintre ele avea chiar și o lamă încrustată cu modele de aur, ceva complet nemaivăzut până la descoperirea din Salme. Bărbații purtau bijuterii constând în simple fibule pentru pelerine, ceea ce denotă un echipament practic, rezistent la uzură, destinat folosirii în larg – nimic de lux. Excepțiile erau cei câțiva care purtau mărgele și doi cu coliere din colți de urs; ar fi arătat impresionant. Mai multe piese de joc au fost găsite peste cadavre. Unele trupuri aveau pești așezați cu grijă deasupra, altele țineau în brațe păsări marine. Unii bărbați aveau cotlete de vițel, oaie și porc așezate pe piept. Puntea era plină cu bucăți de carne de vită și porc.

Întreaga grămadă de cadavre era acoperită de o „movilă funerară” de lemn, făcută din scuturi așezate peste scânduri suprapuse pentru a forma o cupolă de lemn deasupra morților. Fiecare umbon al scuturilor fusese bătut cu ciocanul, scândurile fuseseră tăiate și multe arme îndoite intenționat. Movila a fost acoperită cu o singură bucată de material textil dens, iar singurul astfel de articol suficient de mare ar fi fost probabil o velă. Aceasta a fost ținută în poziție cu ajutorul unei

borduri de pietre. Trei păsări de pradă au fost așezate peste „movila de scuturi”. Șase câini, tăiați în bucăți, au fost aruncați peste scuturile din jurul perimetrului. Două săbii au fost înfipte vertical în vârful movilei.

Bărcile funerare de la Salme au fost cu siguranță precedate de un soi de lupte. Multe cadavre, în special cele din straturile superioare ale „movilei de scuturi” și din ambarcațiunea mai mică, prezentau traumatisme de sabie, străpungere și/sau de lovire cu un corp contondent, având tăieturi pe față și pe brațe, răni de săgeți la șolduri și multe altele. În centrul movilei zăcea un bărbat cu unele dintre cele mai grave răni și, de asemenea, cu cele mai bune arme, inclusiv o sabie cu mâner cu inel – semnul unui conducător de rang *foarte* înalt. Spre deosebire de celelalte cadavre, al lui nu fusese acoperit cu piese de joc; în schimb, avea numai una, regele, care îi fusese pus în gură.

Vârstele morților variază de la sfârșitul adolescenței până la maturitate, majoritatea având cam treizeci de ani – erau bărbați în floarea vârstei. Erau și neobișnuit de înalți. Investigațiile izotopice efectuate asupra dinților sugerează (cu doar câteva excepții) că locul lor de origine era undeva în Valea Mälar din centrul Suediei, concluzie susținută de paralelele dintre armele și echipamentele din Salme și cele ale bărcilor funerare din Uppland.

Sugestia clară, susținută de rănile grave pe multe dintre cadavre, este că mormintele din Salme au rezultat în urma unei expediții maritime a suedezilor care s-a încheiat cu violență – cu alte cuvinte, o incursiune. S-a mai susținut că aceasta a fost o misiune diplomatică; șoimii erau folosiți în mod obișnuit drept daruri prestigioase și erau extraordinar de greu de ținut în viață în timpul călătoriei. Dacă așa stăteau lucrurile, diplomația trebuie să fi dat greș, ca să fim indulgenți.

Grija acordată morților, timpul și efortul și asemănarea cu ritualurile bărcilor funerare din Suedia continentală sugerează că decedații au fost îngropați de prietenii lor și, astfel, orice s-ar fi întâmplat, suedezii au răzbit în cele din urmă. De asemenea, studiile ADN indică un model extins de relații care denotă faptul că majoritatea provin din același mediu local și familial, deși foarte extins. Patru erau de fapt frați, îngropați

împreună într-un grup. Luați la un loc, pare să fie vorba de o parte a uneia din dinastiile de familie care au format principalele blocuri de putere în secolul al VIII-lea.

Nu ar trebui să ne surprindă deloc că Austmarr, „Marea de Est", așa cum era numită în limba nordică veche, a fost o arenă-cheie a jocului de putere maritim scandinav. Istoria parțial mitică a dinastiei Ynglinga a lui Snorri descrie în mod limpede operațiunile de acolo ale regatului central suedez. Danezii făcuseră probabil ceva asemănător de-a lungul coastei baltice de sud. Concluzia trebuie menționată din nou: în sensul propriu și exact al termenului, incursiunile vikingilor nu au fost inițial un fenomen al vestului, ci al estului. În plus, au reprezentat în mare măsură o activitate „domestică", ce a avut loc în „apele teritoriale" scandinave, ca să folosim un anacronism modern care totuși se potrivește. Acesta este motivul pentru care, chiar și mai târziu în această perioadă, există pietre runice care vorbesc despre paza *împotriva* vikingilor: erau prădători cu egalitate de șanse.

Yngvar, unul dintre regii Ynglinga, a murit chiar într-o astfel de expediție, după cum spune Snorri:

> Regele Yngvar a făcut pace cu danezii și apoi a început să efectueze incursiuni în jurul Mării Baltice [Austrvegr]. Într-o vară, a luat
> o armată și a mers în Eistland [Estonia] și a întreprins un raid în timpul verii în locul numit Steinn. Atunci Eistr [estonii] au venit
> cu o armată mare și s-au luptat. Armata băștinașă a fost atât de numeroasă încât Svíarii nu i-au putut face față. Regele Yngvar a murit și armata sa a fugit. Este îngropat într-o movilă, aproape de mare. Aceasta a fost în districtul Adalsýsla. Svíarii au plecat acasă după acea înfrângere. Așa grăiește Thjódólf [poetul din *Lista familiei Ynglinga*]:
>
> S-a spus
> că Yngvar a fost
> răpus de către

oamenii Sýsla
iar la „Inima Mării” [inima mării: stâncă: Steinn]
armia Eistr
l-a ucis pe conducător,
pe cel de culoare deschisă,
iar marea răsăriteană
cântă cântul
lui Gymir în cinstea [Gymir: personificarea mării]
regelui căzut.

Districtul Adalsýsla este teritoriul de pe continent chiar față în față cu Saaremaa, dar locația lui Steinn, stânca din inima mării, este incertă. Este posibil ca răspunsul să se afle în *Historia Norvegiae*, o istorie latină a Norvegiei, mai veche decât *Heimskringla* lui Snorri și care spune în mod explicit că Yngvar „a fost ucis de locuitori în timp ce purta o campanie pe o insulă din Marea Baltică numită Eysysla”. Toponimul stă la originea actualului Ösel, numele suedez pentru Saaremaa. Cu alte cuvinte, atunci când combinăm aceste surse, Yngvar pare să fi murit și să fi fost îngropat *într-o movilă la mare, pe acea insulă*. Domnia lui Yngvar este de obicei plasată la începutul secolului al VII-lea, cu o sută de ani înainte de bărcile funerare din Salme, dar totuși apar întrebări, mai ales în privința bărbatului cu piesa regelui în gură.

Dacă această concentrare inițială mai degrabă estică decât vestică este de înțeles, e la fel de clar că ideea pornirii în larg a unor expediții serioase la mare distanță și, prin urmare, dincolo de zona de confort culturală imediată a vikingilor (ca să zicem așa) ținteа spre vest, spre Insulele Britanice, și aproape simultan spre sud-vest către Francia, în Franța și Țările de Jos din zilele noastre.

În anul 789, vikingii apar ca prevestind răul în dovezile scrise din paginile *Cronicii anglo-saxone*, analele curții Regatului Wessex:

> Aici Beorhtric a luat pe fiica regelui Offa, Eadburh. Și în zilele lui au venit mai întâi trei corăbii ale oamenilor

> nordici din Hordaland: și apoi consilierul a călărit acolo și a vrut să-i oblige să vină în orașul regelui pentru că nu știa ce erau; iar ei l-au ucis. Acestea au fost primele vase ale bărbaților danezi care au poftit la pământul rasei engleze.

Analele Sf. Neots menționează locația ca „insula care se numește Portland", care se află chiar în largul coastei Dorset, lângă Weymouth. Trebuie menționat că data nu este sigură, deoarece acestea plasează evenimentul doar în perioada domniei regelui de Wessex, 786-802; așadar, întâlnirea nu a avut neapărat loc în anul scrierii analelor, care au fost întocmite retroactiv. De asemenea, nu este deloc clar dacă la Portland a avut loc o incursiune sau mai degrabă un soi de neînțelegere privind controlul vamal sau de ce corăbiile scandinavilor au ajuns atât de departe în sud fără să dea de uscat înainte. Confuzia este sporită de identificarea originii lor în Hordaland, în vestul Norvegiei, dar, în același timp, autorul spune că erau „danezi". Termenul atotcuprinzător *Dani* (și *pagani*, păgâni) pentru scandinavi se va repeta în sursele engleze din perioada aceea. În cele din urmă, înregistrarea conține o eroare flagrantă, poate un neadevăr intenționat: știm că scandinavii erau deja în contact cu englezii de cel puțin un secol, probabil mult mai mult. Posibilele motive pentru alegerea făcută de cronică vor deveni evidente ulterior.

Versiunea cronicii a celor mai vechi incursiuni trebuie completată cu dovezile din scrisorile și hrisoavele din acea perioadă, care sugerează că Portland poate că nici nu este primul dintre ele. În 792, un document al lui Offa, regele Merciei, face referire la Kent și la necesitatea serviciului militar împotriva „păgânilor sosiți pe mare" (care nu pot fi decât scandinavii) cu flotele migratoare care probabil erau active de ceva timp.

Prima incursiune vestică pentru care avem dovezi concrete a avut loc în anul următor. Este vorba, desigur, de faimosul atac asupra Lindisfarne, mănăstirea din Northumbria dedicată Sfântului Cuthbert, situată pe Insula Sfântă, care era legată de uscat printr-un drum dependent de maree. După cum spune

Cronica anglo-saxonă:

> Acest an a adus prevestiri sumbre și amenințătoare peste țara Northumbrienilor și bieții oameni s-au cutremurat; au fost vârtejuri excesive, fulgere și s-au văzut dragoni de foc zburând pe cer.
> Aceste semne au fost urmate de o mare foamete, iar la puțin timp după aceea, în același an, în ziua de 6 ianuarie, prădarea de către blestemații păgâni a distrus biserica Domnului din Lindisfarne.

Analele din Lindisfarne modifică data la 8 iunie, ceea ce are mai mult sens din punctul de vedere al vremii. Această a doua descriere a atacului, mai mult o reacție, se numără și printre cele mai citate pasaje din întreaga perioadă. Într-o scrisoare adresată regelui Northumbriei de către clericul englez Alcuin, aflat pe atunci în reședință temporară la curtea francă, aflăm următoarele:

> Niciodată nu a mai apărut o asemenea teroare în Britania ca cea pricinuită acum de o rasă păgână, și nici nu s-a crezut că s-ar putea face o asemenea incursiune dinspre mare. Iată biserica Sf. Cuthbert stropită cu sângele preoților lui Dumnezeu, jefuită de toate podoabele ei; un loc mai venerabil decât oricare altul din Britania este lăsat pradă popoarelor păgâne.

Descrierile ulterioare povestesc cum călugării au fost uciși pe loc, aruncați în mare pentru a se îneca sau înrobiți, iar tezaurul bisericii a fost furat.

Alcuin a revenit asupra raidului din Lindisfarne de mai multe ori în scrisorile și notițele sale, dar o temă apare constant: ideea de surpriză, sentimentul că acest lucru nu s-a mai întâmplat niciodată. Cercetătorii obișnuiau să insiste în mod regulat asupra acestui aspect, dar a început să fie contestat încă din anii 1980, când au fost găsite primele dovezi arheologice reale ale comerțului previkingilor din Marea Nordului, implicând legături strânse între popoare, care au

precedat incursiunile. Ne îndreptăm atenția asupra unui alt pasaj din *aceeași scrisoare* a lui Alcuin către Aethelred de Northumbria:

> Luați în considerare veșmintele, coafurile și obiceiurile luxoase ale prinților și oamenilor. Uitați-vă la coafură, cum ați dorit să imitați bărbile și părul păgânilor. Nu vă îngrozesc cei a căror coafură ați vrut să o imitați?

Cu alte cuvinte, atacatorii din Lindisfarne proveneau dintr-un popor deja destul de cunoscut pentru victimele lor, întrucât au fost văzuți cândva drept modele la modă – ceea ce, desigur, necesită o investigare atentă. Oamenii de știință au dezbătut mult timp cuvântul *navigium*, tradus convențional prin „incursiune dinspre mare", ca mai sus, drept dovadă a unui act fără precedent. Un alt autor al manuscrisului l-a modificat în *naufragium*, un „dezastru", și deși aceasta este probabil o adăugire ulterioară, sensul este poate același: Alcuin se referea la o incursiune maritimă *agresivă*, nu doar la un contact maritim de orice natură. Ceea ce i-a uimit pe Alcuin și pe contemporanii săi a fost faptul că prietenii lor scandinavi au adus săbii, nu mărfuri pentru negoț, iar acesta este aspectul care marchează adevăratul punct de cotitură comportamental al fenomenului vikingilor – cel puțin în aspectele sale fățiș violente, așa cum le-au văzut străinii. Când Alcuin s-a oferit să negocieze returnarea ostaticilor luați la Lindisfarne în scrisoarea către episcopul său, Higbald, este evident că avea cumva o cale de comunicare cu răpitorii lor, ceea ce sugerează din nou că îi cunoștea.

Vikingii s-au întors în anul următor și știau deja ce le place: casele monahale izolate, lipsite de apărare, dar foarte bogate. Probabil că erau familiarizați cu ele din călătoriile comerciale, deoarece târgurile aveau uneori loc în apropierea unor astfel de instituții. Orice scandinav care intra într-o biserică de acest fel – relativ monotonă pe dinafară, deservită de niște bărbați ce păreau incapabili, cu tunsori prostești – trebuie să fi fost uimit de aurul și argintul din interior. Motivația nu lipsește. A fost atacată o altă locație, mănăstirile surori Monkwearmouth-

Jarrow din Northumbria. În timpul incursiunii, unul dintre comandanții vikingilor a fost ucis, iar unele corăbii s-au „spart” din cauza vremii proaste care i-a înecat pe câțiva dintre cei aflați la bord. Când echipajul supraviețuitor a ajuns clătinându-se la țărm, a fost masacrat de localnici. Chiar și la acea dată timpurie, acestea nu erau în întregime chestiuni unilaterale.

În 794, *Analele din Ulster* consemnează incursiuni masive în Britania, deși în termeni generali. După eșecul de la Monkwearmouth, înscrisurile oficiale spun că atenția vikingilor s-a îndreptat asupra Scoției, iar în 795 a fost prădată abația insulară Iona, cu multe victime în rândul călugărilor (a fost atacată din nou în 802 și 806, apoi a fost în cele din urmă abandonată). Cu toate acestea, în 797, Alcuin le scria cetățenilor din Canterbury pentru a se plânge că văzuse cum „un popor păgân se obișnuiește să ne distrugă țărmurile cu pirateria”, ceea ce nu pare că reflectă doar câteva incursiuni în îndepărtata Scoție și peste Marea Irlandei. Alcuin consemnează lupte cu agresorii maritimi în Francia în 799, iar doar câțiva ani mai târziu apare o mențiune despre uluitorul efectiv de două sute de corăbii care atacă Frizia (Olanda de azi).

Irlanda a fost atacată pentru prima dată în 795, în același an cu Iona, într-un loc similar pe insula Rathlin. Raidurile au continuat pe coasta de *vest*, de asemenea asupra unor mănăstiri mai insulare, Inishmurray și Inishbofin. Holmpatrick de pe coasta de est a fost atacată în 798. La începutul anilor 800, Irlanda era atacată aproape continuu, mănăstirile de pe coastă fiind iar și iar niște ținte ușoare. În 808, *Analele Regatului Franciei* menționează cum pirații au capturat un trimis papal pentru răscumpărare; după cum arată clar consecințele raidului din Lindisfarne, a existat o anumită formă de relații diplomatice cu vikingii. Aceleași surse france pomenesc și atacurile deosebit de intense din Irlanda între 811 și 813.

În același timp, în sudul Angliei, imaginea devine și mai limpede, când hrisoave din Kent care acoperă perioada 811-822 menționează în mai multe rânduri acțiuni defensive

împotriva vikingilor, care par să se deplaseze spre vest de-a lungul coastei. Există sugestii ale unor fortificații și posibil ale unor elemente de intimidare la bordul vaselor. Un document din 811 se referă chiar la *distrugerea* taberelor, ceea ce sugerează că vikingii și-au înființat de fapt un fel de baze pe uscat; alte documente arată clar că au existat fortificații împotriva păgânilor și altele care le aparțineau. În 814, hrisoavele fac referiri similare la apărările împotriva păgânilor, sugerând raiduri repetate probabil vară de vară. Incursiunile începeau să crească în frecvență. În 822 sunt menționate atacuri la Milton, care se află la cincisprezece kilometri de țărm, în interiorul insulei. Același hrisov se referă la „dușmani păgâni", ceea ce ne face să ne întrebăm dacă ar fi putut exista și „prieteni" păgâni. Toate documentele se referă la construcția de poduri, care ar fi putut servi drept blocade pe râuri (o tactică folosită cu succes cincizeci de ani mai târziu în Francia).

Interesant este că nimic din toate acestea nu apare în *Cronica anglo-saxonă*, care menționează pentru prima dată escaladarea atacurilor vikingilor de la mijlocul secolului 830 încoace. Cu toate acestea, cronica a fost unealta de propagandă regală a dinastiei Wessex. Se pare că anumite tipuri de vești nu erau binevenite sau poate că scopul lor era acela de a mușamaliza defensiva ineficientă de la începutul secolului al IX-lea în favoarea eforturilor „eroice" ale Wessexului împotriva danezilor decenii mai târziu. În ciuda acestui fapt, în dovezile din hrisov același model se repetă în Mercia, în regiunea Midlands din Anglia. Determinat de sugestia negocierilor cu vikingii și calmul straniu din cronică, un istoric a sugerat chiar că preluarea Merciei de către Ecgberht de Wessex în 825 se poate să se fi realizat cu asistență militară scandinavă.

O întrebare evidentă se referă la locul de proveniență al scandinavilor și la modul cum ajungeau acolo. Primii atacatori au venit în principal de pe coasta de vest a Norvegiei, dar s-a presupus întotdeauna că ruta lor către Britania era direct pe la sud de insulele nordice Shetland și Orkney. De acolo, se credea că navigau fie spre est pe coasta engleză, până la mănăstirile

din Northumbria, fie spre vest și de-a lungul Mării Irlandei, în ambele cazuri întorcându-se apoi spre casă. Având în vedere noile interpretări ale documentelor de pe coasta Kent, care lipsesc cu desăvârșire din cronică, distorsionându-ne astfel percepția asupra evenimentelor, există sugestii plauzibile conform cărora incursiunile norvegiene au urmat linia coastei europene dincolo de țărmurile Danemarcei și Țărilor de Jos, înainte de a se îndrepta spre Insulele Britanice pe calea cea mai scurtă. De acolo s-au dus spre nord, înapoi spre Norvegia, fie direct de-a lungul coastei de est engleze și pe lângă Northumbria, fie în Marea Irlandei dinspre sud (ocazional chiar trecând prin vestul Irlandei), prădând astfel în drum spre casă.

Un atac izolat la gura Loarei în 819 pare foarte mult să fie un efort secundar într-una dintre aceste călătorii spre vest în jurul sud-vestului Britaniei, înainte ca vikingii să se îndrepte spre Marea Irlandei. Dorestad, marele centru comercial al Friziei, a atins apogeul în anii 830 și, din acest motiv, a fost apoi ținta unor atacuri vikinge frecvente, ceea ce are sens dacă flotele de raid călătoreau pe această rută sudică.

Combinația dintre bărcile funerare din Salme și noile descoperiri din Britania reprezintă o revizuire radicală a modului în care s-a desfășurat impactul timpuriu al vikingilor. De la Marea Baltică până la Marea Nordului, acest lucru a fost, la rândul său, legat în mod inevitabil de locul de unde proveneau acești atacatori și de motivele lor, ele fiind strâns corelate cu economia politică din Scandinavia. În plus, forțele existente și necesare, demografia și ideologia au avut fiecare un rol. Originile reale ale epocii vikingilor pot fi găsite tocmai în această constelație de factori contributivi.

10

MARITORIA

Incursiunile vikingilor au fost violente, brutale și tragice. Au fost și foarte profitabile, deși cu riscuri inerente. Ca atare, raidurile au fost profund motivate politic și au reprezentat, de asemenea, manifestarea politicilor economice, adesea în moduri pe care mulți dintre participanții lor (alții decât comandanții) poate că nu le recunoșteau la vremea aceea.

În secolele de dinainte de debutul epocii vikingilor și-a făcut apariția ceva ce s-ar putea numi cel mai bine *maritoria*, o formă de putere care combina aspirațiile regilor mărunți cu controlul teritoriului, strâns legată de o nouă formă de factori economici care afectau prețul, cererea și disponibilitatea unor mărfuri, toate strâns legate printr-o relație cu marea. Motivele incursiunilor pot fi găsite în aceste organizări statale speciale și în raționamentele pe care se fundamentează.

Ca în cea mai mare parte din istoria timpurie a Nordului, aceste evoluții își aveau rădăcinile în declinul treptat al Imperiului Roman de Apus și în schimbările care au afectat societățile scandinave pe măsură ce instituțiile imperiale din sud s-au contractat ori s-au prăbușit. Aristocrațiile în ascensiune – acele „noi elite” cu a lor cultură a marilor săli, cu onoarea lor skaldică și movilele monumentale – erau doar o componentă. Alături de ele, dar strâns legate de ambițiile lor, se aflau renașterea și reorientarea economiei postromane. Revoluționarea acestor factori economici, în aceeași măsură ca ascensiunea lorzilor războinici, a pus bazele epocii vikingilor.

În secolul al VI-lea și, cel târziu, în cel de-al VII-lea, elitele

scandinave se extindeau deja dincolo de structurile restrânse și strategiile de subzistență pentru a adopta activități mai organizate, la distanță. Astfel, o balenă din Atlanticul de Nord capturată în largul coastei norvegiene furniza pe piața locală ulei, grăsime și carne, iar pielea sa și mai ales oasele numai bune pentru sculptat erau exportate în restul Scandinaviei. Aceste legături s-au extins și mai departe, atât către imperiile europene în curs de dezvoltare, care se reconstruiau după modele pseudo-romane, cât și înspre est, cu rutele comerciale maritime ale Drumului Mătăsii prin Golful Persic până la Oceanul Indian și, în cele din urmă, chiar și în îndepărtata China. Cheia tuturor acestora era controlul asupra sistemului, exercitat prin înființarea unor centre comerciale specializate, cu scop strategic clar de putere economică, cu privirea ațintită atât asupra comerțului intern, cât și a celui extern.

Această reorientare de la rețele de redistribuire și de transferuri voluntare de bunuri și servicii către un comerț mai independent nu a avut loc izolat. Noile orizonturi mercantile ale Scandinaviei reflectau un fenomen general european nord-vestic: renașterea economiei postromane cu o platformă internațională. În Anglia și Francia, noile *emporia* de acest fel erau cunoscute sub numele de *wics*, o particulă care se păstrează astăzi în numele orașelor de pe coasta de est, cum ar fi Ipswich (Gipeswic) și Norwich (Norvic). Printre acestea se numărau Hamwic (azi Southampton) și Lundenwic (Londra, la sud-vest de orașul roman). Emporiile s-au răspândit și în alte regate mai nordice, cum ar fi Northumbria, cu situri precum Eoforwic (York).

Într-o formă de așezare cunoscută sub numele de „dezvoltare de tip scară”, mai multe dintre aceste așezări au luat inițial forma a două străzi paralele cu țărmul, una deasupra celeilalte, cu străzi transversale („treptele” scării) conectându-le din loc în loc. Artera de pe malul apei era legată direct de traficul maritim de intrare, care ajungea fie pe nisipul propriu-zis, fie, ulterior, în docuri și pe cheiuri. Nu întâmplător strada principală din Lundenwic era *strid* (acum în orașul Westminster sub numele de Strand), adică „plaja”, după cum sugerează și numele. Pe strada din spate se aflau

reședințele, atelierele și nucleul comercial al așezărilor. Curând, „scările” s-au extins prin adăugarea mai multor străzi, atât mai departe de apă, cât și pe țărm.

În cadrul Imperiului Franc exista un centru comercial similar la Quentovic, o așezare acum dispărută de pe râul Canche, lângă Étaples, în Pas-de-Calais. Activitățile sale comerciale erau îndreptate în primul rând peste Canal, către Kent. Pe lângă Quentovic, Frizia (aproximativ Olanda modernă) a apărut ca un punct de sprijin special al comerțului nord-vestic european. Frizia era importantă tocmai pentru că era și o zonă liminală, învecinată cu teritoriile francilor, saxonilor și danezilor și, prin urmare, esențială pentru toți, mai ales drept canal comercial. Avea conexiuni maritime la vest și la sud, în nord-est până la capătul Iutlandei și, de asemenea, cu teritoriile germanilor. Nodul comercial de-aici era Dorestad, situat în regiunea Utrecht, lângă o bifurcație crucială a Rinului, care permitea legături excelente. Începând cu secolul al VII-lea, a evoluat rapid în principalul târg și port din nord al Imperiului Franc. De departe cel mai mare antrepozit de acest fel, Dorestad s-a dezvoltat extraordinar de liniar, pe câțiva kilometri de-a lungul râului. Cheiurile sale largi de lemn se întindeau departe pe râu și erau atât de înghesuite, încât practic formau o extensie din lemn a târgului în sine deasupra apei.

La începutul anilor 700, același fenomen a apărut și în Scandinavia.

În Danemarca, cea mai timpurie regiune scandinavă care a consolidat autoritatea politică superioară, această evoluție s-a concentrat la Ribe, în sud-vestul Iutlandei, aproape de granița regatului. Probabil primul dintre emporiile scandinave în expansiune, se pare că a fost fondat la începutul secolului al VIII-lea, stimulat de apropierea de *wics* engleze și france și mai ales de comerțul frizian. În câțiva ani, o serie de parcele lungi și regulate au fost aranjate de-a lungul unui sistem stradal de bază, delimitate de garduri joase. Acestea conțineau zone de ateliere pentru producția de mărgele, fierărie și alte meșteșuguri. Probabil că inițial nu erau prea multe de văzut și poate că era ocupat doar sezonier, însă Ribe a fost începutul

unui experiment economic și politic care avea să aibă consecințe de amploare.

Aproximativ în jurul anului 770, un al doilea târg danez major a fost fondat la Hedeby, pe coasta opusă Iutlandei (acum Haithabu în nordul Germaniei, dar la vremea aceea în Danemarca din epoca vikingilor). Situat pe râul Schlei, Hedeby se afla mai la sud decât Ribe și era integrat în linia de apărare Danevirke care străjuia granița. O notă din *Analele Regatului Franciei*, una dintre istoriile oficiale ale curții imperiului lui Carol cel Mare, relatează că în 808 regele danez Godfred a întreprins un raid în teritoriile slave din est, unde a distrus așezarea comercială Rerik (acum Groß Strömkendorf din nordul Germaniei). Aliat la acea vreme cu francii și servind ca un fel de port liber, Rerik era în esență un fel de Ribe slav occidental. E limpede că Godfred și-a dat seama de potențialul său. În loc să cucerească un loc situat departe de baza sa, analele consemnează cum Godfred pur și simplu și-a „transferat" negustorii cu totul la Hedeby, instalându-i acolo sub patronajul său.

Același proces era în desfășurare în altă parte în nord. În Suedia, ceva similar a avut loc pe o insulă din Lacul Mälaren, care se afla la o oarecare distanță de mare, dar oferea un port adăpostit, cu apă adâncă și acces facil atât la Marea Baltică, cât și la rutele fluviale din interiorul continentului. În această așezare Birka, cele mai timpurii straturi de ocupare datează din jurul anului 750, undeva între înființarea așezărilor Ribe și Hedeby. Ceea ce a fost poate un târg local a devenit rapid unul permanent, cu case, ateliere și drumuri dispuse în semicerc, cu partea deschisă la apă, străzile coborând până la digurile de lemn cu fundație de piatră care se întindeau până în lac. Prima misiune creștină în Suedia a ajuns la Birka în 829 sub conducerea unui înalt preot (și mai târziu arhiepiscop) pe nume Anskar, iar dovezile eforturilor sale în mare parte nereușite conțin și detalii despre târg. Se pare că se afla sub administrația regală, era condus de un reprezentant, iar regele din zonă avea un complex de săli peste apă, pe o insulă învecinată. Arheologia ne spune că interiorul așezării era înghesuit, plin de structuri mici și probabil insalubre. La

periferia nordică a târgului Birka se disting o serie de case lungi mari, fiecare pe propria sa terasă artificială, înălțându-se deasupra lacului – probabil o comunitate de „vile” ale locuitorilor mai înstăriți, care nu voiau să aibă de-a face cu murdăria și mizeria așezărilor principale. La un capăt al zonei locuite a fost ridicat un fort de apărare, iar în curând întregul centru comercial avea să fie împrejmuit de un zid care îl despărțea și de numărul tot mai mare al cimitirelor din exterior.

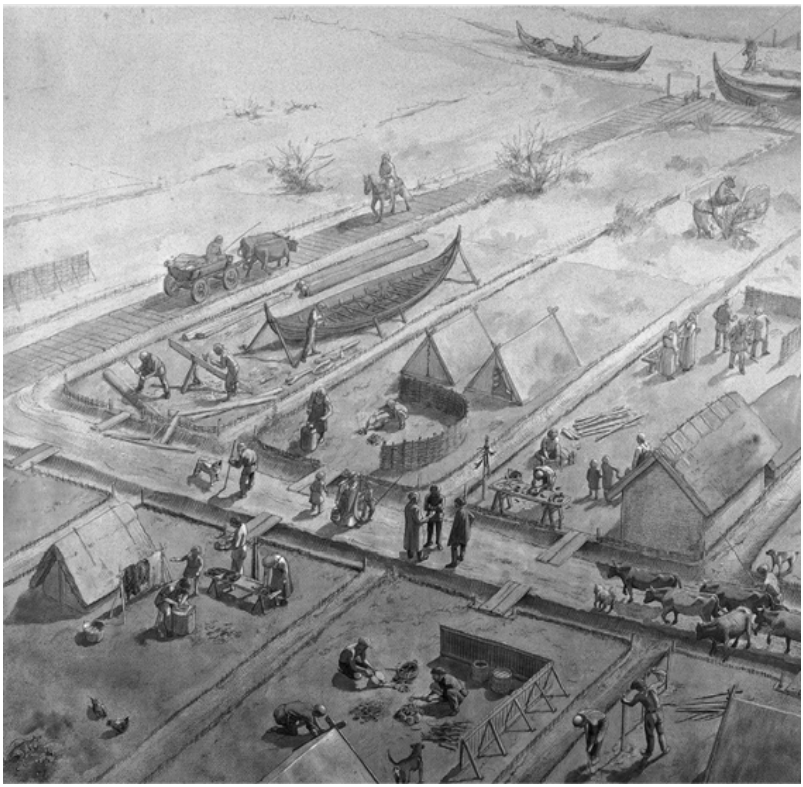

17. Primul târg. O reconstrucție a Ribei timpurii, așa cum arăta la sfârșitul secolului al VIII-lea – mici parcele delimitate prin garduri joase, cu ateliere simple și activitate meșteșugărească. Acest loc va deveni unul dintre primele orașe din Scandinavia. (Imagine © Flemming Bau)

Aceste emporii și târguri de pe coastă – situri precum

Hedeby și Birka – au fost manifestări ale istoriei economice în schimbare a Europei postromane, așa cum a fost rescrisă de către societățile în ascensiune. În noul vocabular academic, ele sunt văzute ca „noduri" în rețelele internaționale, conectând diferite regate mărunte și permițându-le acestora să facă negoț între ele. Pe parcursul epocii vikingilor, unele dintre ele aveau să devină adevărate centre urbane.

Exista o ierarhie clară a factorilor economici: la bază se află tranzacțiile zilnice efectuate în rândul locuitorilor rurali, fie între ei, fie prin vânzători ambulanți. Cel puțin încă de la începutul epocii târzii a fierului au existat rețele interconectate de așezări comerciale mai mici: de la un singur chei cu vânzări efectuate direct la marginea unei bărci, până la târguri și piețe locale. De exemplu, un studiu aprofundat al târgului Gotland a arătat că întreaga linie de coastă a locurilor de debarcare viabile era acoperită de porturi minuscule – aproximativ cincizeci de locații în total –, cele mai multe dintre ele constând doar într-o rampă de piatră, o zonă cu o potecă spre plajă și cam atât, dar suficient pentru satisfacerea nevoilor locale.

Locuri de schimb comercial regional, acestea puteau acționa și ca centre intermediare pentru o distribuție mai largă a mărfurilor de pe piețele mai mari. În același mod, toate principalele utilaje de coastă și cele fluviale nu numai că au deservit comerțul maritim primar, dar au acționat și ca elemente de legătură – căi de acces, așa cum le denumesc istoricii economici – spre rutele comerciale de pe uscat din interiorul teritoriului. Acestea, la rândul lor, au fost introduse în rețelele preexistente de schimburi locale care existau acolo probabil de milenii întregi, asigurând astfel că mărfurile de la mare distanță care soseau, să zicem, în Ribe, își puteau croi drum spre comunitățile și fermele rurale.

O funcție pe care târgurile mai mari precum Birka și Ribe au îndeplinit-o evident a fost cea de porturi comerciale pentru importul de mărfuri de peste mări. Cu toate acestea, în societățile timpurii din epoca vikingilor funcționau numeroase niveluri de schimb. Accentul pe importul controlat de mărfuri străine, atât exotice, cât și banale, poate tinde să umbrească valoarea producției interne, care desigur poate fi și ea

gestionată și însușită. Se pare că a existat și un concept de „monedă de schimb", prin care produsele și materiile prime de diferite feluri, fie ele materiale textile, piepteni sau chiar produse alimentare, erau schimbate la rate convenite întocmai ca bani, nu ca troc. În secolul al VIII-lea, odată cu ascensiunea emporiilor, aceste lucruri erau produse în mediul rural și transportate în târguri. Mai târziu, în epoca propriu-zisă a vikingilor, orașele-târg înseși aveau să preia această producție.

Arheologia principalelor târguri scoate în evidență mai ales una dintre calitățile lor, și anume că erau atent proiectate în parcele egale, adesea aranjate de-a lungul unei rețele stradale simple, cu garduri care delimitau zone clare de proprietate și control. Pe scurt, aceste locuri erau organizate, deși nu știm dacă o autoritate centrală se ocupa de asta sau era un efort colectiv, comunal. Nu este greu de văzut cum această zonificare ar putea căpăta și alte dimensiuni, sub forma unor drepturi exclusive de comerț sau chiar a unei forme de protecționism.

Având în vedere acest nivel de organizare, o întrebare mereu prezentă în studiile despre vikingi se leagă de rolurile jucate de elite în înființarea acestor centre comerciale timpurii. În timp ce impulsul economic era dat de sponsorii dintre regii mărunți și de alți conducători regionali, așezări precum Ribe erau, de asemenea, motivate de modele mai mari de comerț. Introducerea velei în tehnologia navală scandinavă pare să coincidă cu ascensiunea acestor centre comerciale și, prin urmare, a reprezentat o altă posibilă componentă a acestor dezvoltări economice.

Multe centre comerciale erau și locuri de adunare, iar funcția aceasta dublă reunea oamenii în număr tot mai mare. De exemplu, Birka a fost un centru principal. Este greu să ne dăm seama cu certitudine, dar unele dintre denumirile târgurilor regionale obișnuite sugerează, de asemenea, tente cultice, cum ar fi Disting, „adunarea *Dísir*", care avea loc la Uppsala. Poate că ființele legate de astfel de ocazii aveau un rol asemănător cu al unui sfânt ocrotitor al comerțului.

Prin asocierea cu adunările, acest punct de referință „democratic" este important. Pare limpede că forța

primordială a comerțului regional și internațional nu a reprezentat voința elitelor politice, ci intenția negustorilor și a meșteșugarilor. Aceasta era legată, la rândul său, de o percepție clară a ofertei ca răspuns la cerere, împletită cu variabilele gustului și tendințelor. În această privință, regii se asemănau mai degrabă cu niște antreprenori care investeau într-o afacere plauzibilă și erau poate într-o poziție mai bună decât alții pentru a profita de o oportunitate. În structurile de putere ale organizărilor statale scandinave din ajunul epocii vikingilor a existat o rețea de relații care guverna producția, distribuția și consumul de bunuri, nu numai de către și pentru elite, ci extinzându-se la toate nivelurile societății.

O altă întrebare corelată se referă la cine locuia de fapt în Ribe, Birka și celelalte târguri. Comerțul local era o chestiune foarte diferită de cel internațional la scară largă efectuat cu o corabie străină, și fiecare formă de tranzacție necesita o infrastructură diferită. Acest lucru se reflecta în așezările care s-au dezvoltat în jurul acestor situri pe măsură ce au evoluat, cu populații care, în linii mari, erau mai strâns integrate în activitatea comercială care a ajuns să domine toate celelalte aspecte ale locului. De asemenea, aceste emporii au fost martore la crearea a ceea ce avea să devină efectiv o veritabilă breaslă – artizani specializați în manufactură și comercianți dedicați vânzării produselor acestora.

Acele orașe în curs de dezvoltare nu erau doar viitoare centre pentru formele incipiente de politici economice bazate pe ofertă. Toate așezările de acest fel au laturile lor mai întunecate – propriile diversiuni, subversiuni și ilegalități. Consumul de alcool era o activitate suficient de populară, cu taverne necesare și specifice, chiar dacă sunt greu de identificat de către arheologi; probabil cu aceleași nevoi și reguli și pentru munca sexuală. În târguri, posibil și activitățile criminale trebuie să fi căpătat forme noi și diferite. Fără îndoială, atacatorii întorși de pe mare puteau găsi alte surse de venit pe străzile pline de viață („fain atelier ai aici, ar fi păcat să pățească ceva”). Orice creștere a schimburilor comerciale cu obiecte fizice de valoare necesită și protecție, paznici, un soi de asigurare – altfel de orășeni. Epoca vikingilor a avut cu

siguranță lumile sale interlope și umbrele sale.

Aceste noi roluri determinate de factorii economici emergenți au căpătat uneori forme endemice. În Gotland, de exemplu, bijutierii își exprimau alianțele locale prin accesorii vestimentare distinctive, descoperite doar pe insulă, dar încorporând modele și simboluri din alte tradiții și culturi. Rezultatul a fost o identitate insulară, cu însemne personale, dar care recunoștea contextul mai larg în care insularii operau mulțumiți. Același lucru se poate spune despre Ribe, Hedeby, Birka și alte asemenea așezări. Între timp, în toate aceste centre comerciale este clar că populația a avut acces regulat și timpuriu la produse nelocale, ceea ce sugerează un contact cu un *hinterland* mai larg, care conecta populațiile rurale și „urbane". Se aduceau carne și produse de la țară. Peștii erau pescuiți local, dar în unele locuri precum Birka a existat și o exploatare dezvoltată a păsărilor, cum ar fi rațele marine. Acestea se vânau primăvara în arhipelag.

De asemenea, există o mobilitate pronunțată a acestor oameni, iar studiile cu izotopi asupra mormintelor timpurii din Birka au arătat o anume tendință ca indivizii să se deplaseze în jurul vârstei de treisprezece sau paisprezece ani – poate pragul maturității. Raza geografică pare să se întindă până la o sută de kilometri în orice direcție.

Târgurile timpurii au reprezentat așadar canale pentru comerț și căi de acces pentru contactele externe. În secolul al VII-lea și în primele decenii ale celui de-al VIII-lea, aceste contacte veneau aproape în întregime *în* Scandinavia; negustorii nordici nu se aventurau încă în afară. Acest lucru s-a schimbat la mijlocul secolului al VIII-lea, iar oamenii din nord au început să practice comerțul și să exercite un control direct asupra lui. Iată unul dintre factorii-cheie care au contribuit la singularitatea epocii vikingilor: motorul economic care funcționează în paralel cu forța incursiunilor și dincolo de aceasta.

Amintindu-ne de primele dovezi ale unei astfel de activități, corăbiile din Salme și sfârșitul violent al oamenilor din interiorul lor, vom explora această lume mercantilă mai întâi

în est, prin Marea Baltică. După aceea, vom urmări cronologia raidurilor – Portland, Lindisfarne și restul – și ne vom întoarce în vest.

Marea Baltică, „Marea de Est” pentru nordici (încă este numele suedez al acesteia, Östersjön), a fost un loc pentru negoț de-a lungul preistoriei, cu mărfuri care au pătruns în și din nord cel puțin încă din epoca bronzului. Insulele de la capătul său vestic – Gotland, Öland și Bornholm – erau scandinave din punct de vedere cultural, deși cu particularitățile locale și expresiile lor identitare, la fel ca în orice altă regiune.

Revoluția economică din vest, observabilă în înființarea emporiilor organizate, a avut și un echivalent estic; tendințe similare au apărut în Marea Baltică exact în același timp. Vikingii din est și cei din vest erau toți un singur popor, abordând în același fel aproape toate călătoriile și contactele, deși cu un comportament care a variat în mod natural în funcție de condițiile și circumstanțele locale.

A existat în mod clar un comerț activ cu Finlanda din zilele noastre, probabil prin arhipelagul Åland. În epoca vikingilor, acesta era practic un avanpost cultural scandinav, deși puțin mai îndepărtat decât Gotland. Aliajul de cupru era un bun de import de importanță majoră, folosit pentru ornamentele specifice de bronz ale bijuteriilor femeilor. În Gotland, la Birka și în alte părți din Valea Mälar, apar broșe circulare finlandeze, în timp ce pe teritoriul finlandez se găsesc fibule ovale scandinave.

Începând din anul 650, pe țărmul sudic al Mării Baltice, între râurile Oder și Vistula, se constată o renaștere slavă, manifestată prin stabilirea unor structuri asemănătoare cu emporiile de la Marea Nordului. Au apărut târguri mai mari – cum ar fi Rerik, care a jucat un rol în întemeierea așezării Hedeby –, deși existau și multe alte târguri mai mici. Arheologii au găsit aproximativ cincisprezece situri comerciale de-a lungul coastei Germaniei nordice și a Poloniei, toate având o prezență scandinavă până în secolul al VIII-lea. Aceste situri slave de vest erau caracterizate prin bordeie organizate pe linii similare emporiilor scandinave, deși cu o amprentă locală.

Probabil că a existat o colonie scandinavă la Grobina în Letonia modernă, și, tocmai în acel moment, la mijlocul secolului al VIII-lea, principalele rute comerciale au căpătat o formă perceptibilă. A existat un „drum al chihlimbarului" pentru fluxul comercial al acestui bun de preț, care trecea de-a lungul râului Visla prin Truso (în Polonia modernă) și Grobina, conectat cu Scandinavia prin Gotland. Acest drum era paralel cu o rută estică din Valea Mälar, poate prin Åland, până la țărmul Estoniei. Întreaga coastă a statelor baltice de astăzi era importantă în acest context, deoarece asigura accesul spre interiorul est-european printr-o serie de râuri: Neman, Venta, Daugava și altele. Ele erau adesea apărate de fortificații aflate de-a lungul malurilor, prin urmare fiind necesare negocieri complexe (și tributuri sau taxe) pentru libera trecere, în etape succesive, din moment ce căile navigabile străbăteau teritoriile diferitelor triburi.

În zona baltică din secolul al VIII-lea, principalul risc comercial asumat al scandinavilor s-a bazat pe decizia de a se deplasa spre răsărit – estul îndepărtat – prin Golful Finlandei și pe teritoriul actualei Federații Ruse. Nu există nicio îndoială că aceasta a constat în dezvoltarea contactelor culturale și comerciale existente. Estul nu era în niciun caz *terra incognita* pentru scandinavi. Oamenii din Suedia continentală și Gotland au ajuns acolo de multe ori, dar nu există dovezi de organizare a unor călătorii ample și, cu siguranță, nici de colonizare. Aceste schimbări vor avea loc în jurul anului 750, simultan cu progresul similar al Europei de nord-vest.

Destinația acestei deplasări spre est a fost un loc cunoscut acum sub numele de Staraia (vechea) Ladoga, situat la gura râului Volhov, la vărsarea în Lacul Ladoga, cel mai mare lac cu apă dulce din Europa. Accesul din Marea Baltică și Golful Finlandei era direct, de-a lungul râului Neva, pe care avea să fie întemeiat Sankt-Petersburgul un mileniu mai târziu, de-a lungul țărmului lacului Ladoga, câțiva kilometri în amonte. Râul Volhov era principala cale de acces la bazinele fluviale aflate mai la sud, care duceau înspre și dinspre interiorul Rusiei, dar și către bazinul fluvial al Niprului, care putea fi

urmat până la Marea Neagră, prin Ucraina din zilele noastre, și până la cea mai bogată piață dintre toate: Bizanțul.

Primele urme de ocupare de la Ladoga datează din 753. Această dată precisă a fost obținută cu ajutorul inelelor copacilor primelor structuri din lemn fosilizate în solul îmbibat cu apă. Așadar, observăm aceeași primă atestare ca și în cazul celorlalte emporii de acest fel, aceeași schimbare în echilibrul societății, schimburilor comerciale și puterii. La sfârșitul secolului, tabăra era înfloritoare.

Așezată de-a lungul râului Volhov, la confluența cu un afluent mai mic, Ladoga a avut o dezvoltare puternic liniară pe ambele maluri. Inima târgului era situată pe interfluviu, un amestec de structuri pătrate din lemn tipice popoarelor slave și case lungi dreptunghiulare de tip nordic. Acest amalgam etnic a existat de la bun început, cu slavi, scandinavi, finlandezi, baltici, chiar și Sámi și alții înghesuindu-se în târg pe măsură ce acesta se extindea constant. Așezarea era înconjurată de sisteme de apărare simple, iar un fel de fortăreață pare să fi fost construită timpuriu pe coama deluroasă cu vedere spre confluența apelor.

Malurile periferice ale târgului și câmpurile din spatele așezării erau acoperite cu cimitire, aparent împărțite pe zone etnice, cu morminte tipice diferitelor tradiții ale cetățenilor Ladogăi. De-a lungul timpului, aceste repere au început să se amestece și să se contopească, fără îndoială asemeni celor care le-au produs, scandinavii fiind cel mai probabil cei care au fost fondat târgul și l-au dominat de la bun început.

Ne putem imagina că locurile precum Ladoga se asemănau cu așezările de frontieră din Vestul american, dezvoltându-se rapid, de la câteva corturi cu provizii de pe nave și produse de primă necesitate la rudimentarele orașe mici. Probabil că erau periculoase, potențial violente și, de asemenea, palpitante, dacă asta era pe gustul tău: un loc unde să-ți faci avere și apoi fie să rămâi, fie să pleci mai departe, cu condiția să supraviețuiești riscurilor. Dacă vă imaginați un *Deadwood* noroios, fluvial, cu o varietate etnică mai mare, plus săbii și o mulțime de zei, probabil că nu sunteți prea departe de adevăr. Estul era locul pentru un nou început, unde puteai să-ți croiești

o nouă viață și poate să o uiți pe precedenta. Aceste strădanii nu trebuie privite doar prin prisma succesului. Imaginați-vă toți mocofanii scandinavi plini de speranță, dornici să-și construiască un viitor pe râurile estice, întâmpinați cu brațele deschise de bișnițarii cu trăsături ascuțite din Ladoga. Ai nevoie de provizii? Hai aici. Ți-e sete? Bineînțeles, camarade. Nu ai bani? Ei bine, norocul este întotdeauna schimbător, dar din fericire dăm pe datorie și în condiții *atât de* avantajoase. Cei din Ladoga erau noii tăi amici; o bătaie pe umăr și un corn cu bere – și deodată încă trei pe masă, vai, ce generoși sunt! –, dar ochii lor nu zâmbesc niciodată. Bați palma pentru târg, iar apoi slavul acela mare se duce să blocheze ușa. Probabil că nicăieri nu era mai ușor să dispari decât aici, cu voie sau fără de voie, și probabil că existau o mulțime de morminte fără nume.

Aceste fantezii sunt distractive, dar aceasta era într-adevăr o lume care oferea reale oportunități. Piețele și bazarurile erau un melanj etnic, pline cu un amestec de limbi care probabil s-a cizelat în lingua franca a negoțului. Interacțiunile funcționau la două niveluri ale instituției. În termeni formali, schimbul comercial trebuie să fi fost limitat de jurisdicții, reglementări, reguli de conduită și legi. În mod informal, acestea aveau loc cu expectative atât legate de tradițiile locale, de regulile culturale, cât și în privința respectării riturilor și așa mai departe. Probabil că cel mai important dintre ele era asigurarea unui mediu sigur în care toate acestea să se poată desfășura – o piață complet lipsită de paznici n-ar rezista prea mult. Monedele acestor schimburi erau blănurile, argintul și sclavii – o triadă care se va repeta timp de secole întregi.

În anii 700, comerțul fluvial răsăritean nu era încă pe deplin sub controlul scandinavilor – influența lor s-a extins în secolul al IX-lea și a ajuns la apogeu în secolul al X-lea. Ladoga a fost începutul – un pas inițial –, dar aceste rute reprezentau probabil o provocare cel puțin în a doua jumătate a secolului al VIII-lea și poate până în secolul al IX-lea.

Incursiunile și comerțul au fost două componente ale aceluiași fenomen, aproape două expresii diferite: preocuparea pentru a deține puterea și consolidarea acesteia,

exprimată prin achiziționarea și redistribuirea averilor mobile. Ambițiile expansioniste ale regilor suedezi au determinat dezvoltarea unor locuri precum Ladoga, dar și evenimente precum cele din spatele bărcilor funerare din Salme și sfârșitul violent al acelei expediții maritime regale controversate.

În același timp, în vest, în special pe coasta Norvegiei, dovezile puterii erau într-adevăr foarte personale, iar aici politica s-a contopit pe deplin cu economia, rezultând ceva brusc și violent: incursiunile. Acesta este același model ca cel întrezărit în est, dar care acum este mult mai clar.

Pe la mijlocul secolului al VIII-lea, aproximativ cincisprezece mici „regate" s-au unit de-a lungul țărmurilor norvegiene – prin competiție (violentă sau de altă natură), absorbție, expansiune și alianță –, unele dintre ele întinzându-se spre interior, de-a lungul fiordurilor, până la mici zone cu terenuri agricole mănoase. În cadrul acelor structuri a apărut însă un model sociopolitic mai specializat, legat de topografia regiunii și potențialul său economic unic, și care diferă semnificativ de grupările similare din restul Scandinaviei.

Regiunea pe care Snorri Sturluson a numit-o Midlands, ce se întinde de la Rogaland, în sud, până la Nordmøre, în nord, ne-a oferit informații deosebit de valoroase. Exact în mijlocul zonei agricole a ținutului Jæren se află așezarea-cheie Avaldsnes, care împreună cu terenul adiacent situat de-a lungul strâmtorii Karmsund reprezintă un obiectiv valoros cu ajutorul căruia putem elucida aceste momente și spații esențiale. Găsim dovezi ale unui interesant sistem politic pe două niveluri. În regiunile proximale, pe terenurile fertile, se găseau peste treizeci de conace și moșii mari – în esență ferme ale lorzilor – cu economii agrare de subzistență care profitau de resursele disponibile. Acesta reprezintă mai mult sau mai puțin același model de așezare și aceeași structură politică ca în restul Scandinaviei. Însă a existat *și* o elită în zonele de coastă, pe rama exterioară, cu vreo zece conace pe insule și așezări în larg – aparent scrutând traficul maritim de-a lungul țărmului. Acestea din urmă par a fi ceva nou în Scandinavia

din epoca târzie a fierului.

O dovadă majoră care confirmă structura respectivă de putere diferențiată o constituie „curțile” locurilor de adunare, care reprezentau nivelul de bază al guvernării. Un nou proiect de datare a arătat că majoritatea locurilor de sfat din Rogaland (zona din jurul Avaldsnes) au decăzut și au fost abandonate în secolul al VIII-lea. În alte zone, cum ar fi Hålogaland mai la nord, *thing* au continuat să fie folosite până în epoca vikingilor.

În termeni practici, aceasta înseamnă că partea central-sudică a coastei de vest – țărmul dinspre Marea Britanie – a suferit o schimbare dramatică în relațiile de putere în cursul anilor 700, ceea ce coincide, desigur, cu înființarea centrelor comerciale mai la sud și la est, în Danemarca și Suedia, și cu deschiderea navigației pe râurile rusești.

Este plauzibil ca adunările din epoca timpurie a fierului să fi jucat un rol în alegerea conducătorilor, poate chiar a primilor regi, funcție care a fost pusă în mod firesc sub semnul întrebării atunci când noile elite ale perioadei postromane au început să-și modeleze propria soartă. Cu toate acestea, pe măsură ce puterea regală creștea pentru a depăși rolul guvernamental al *thing*, adunările au început să-și limiteze activitatea la proceduri legale. În Rogaland, pare să fi mers și mai departe, regii preluând și această jurisdicție – o centralizare clară a puterii în mâinile elitelor.

Este limpede că natura guvernării se schimba de-a lungul coastei norvegiene, dar într-un mod diferit și poate mai rapid decât în restul Scandinaviei. Aici, secolul al VIII-lea a fost martor la ascensiunea unui nou tip de conducător, iar sursele în limba nordică veche au păstrat chiar și denumirea lui (toți erau bărbați): *sækonungr*, regele mării. Sunt pomeniți în principiu în saga legendare, în imaginația metaforică a poemelor skaldice și, ocazional, în listele de sinonime poetice, precum și în *Saga Ynglinga* a lui Snorri, unde există această definiție interesantă: „La acea vreme [...] erau mulți regi ai mării care comandau oști mari și nu aveau pământ”. Este clar că „domnia” lor nu depindea de descendență – care se înrădăcinase în secolul al VIII-lea –, ci de puterea militară maritimă în sine.

În anii 1930 a fost întocmită o listă a tuturor numelor personale ale regilor mării din sursele scrise, separându-le pe cele cu origini în secolul al IX-lea sau mai devreme. Această lucrare este de o importanță imensă pentru a înțelege cine erau acești bărbați. După cum afirmă autorul listei, numele sunt „portrete istorice în miniatură", cu greu demne de regii din saga de mai târziu, dar foarte potrivite ca descriptori reali ai violentelor căpetenii de război. Aproape că prind viață pe pagină: Áti, „Comeseanul"; Beiti, „Crucișătorul"; Ekkill, „Cel-Care-Navighează-Singur"; Geitir, „Capra"; Gestill, „Micul Oaspete"; Jalkr, „Strigătorul"; Mysingr, „Șoarecele"; Maevil, „Pescărușul"; Rökkvi, „Cel-Care-Navighează-La-Amurg" – și încă vreo șaptesprezece. Acestea sunt nume de pirați. Ne duc cu gândul la Barbă-Neagră, Calico Jack și ceilalți, analogii care sunt de fapt destul de viabile. Elementul-cheie este că acestea sunt nume ale vikingilor în sensul propriu al cuvântului, nume adevărate.

Fiecare dintre teritoriile regilor mării era un veritabil *maritorium*, cuprinzând o întreagă comunitate orientată cultural spre ocean. În mod esențial, ele nu se bazau pe controlul pământului, cu excepția celor necesare pentru a asigura conacelor importante cele trebuincioase. Locurile precum Avaldsnes erau astfel conace ale *războinicilor* – baze ale căpeteniilor de război ale mării, cu zone limitrofe care le asigurau mâncare și băutură, precum și materii prime pentru echiparea și întreținerea navelor. Fermele din districtele din jur puteau oferi oameni pentru apărare în caz de urgență și o aprovizionare imediată cu echipaje pentru corăbii.

Cel mai mare dintre regii mării a fost Harald Păr-Frumos, omul care va încerca să unifice Norvegia în secolul al IX-lea și să înceapă procesul de formare a statului, proces care avea să se încheie două sute de ani mai târziu. Avaldsnes a fost unul dintre conacele lui. În mod semnificativ, mai devreme în cariera sa de rege al mării, Harald purta un alt nume: Lúfa, „Păr stufos", un alt epitet pirateresc pentru lideri de bande, nume ulterior cizelat în porecla sa regală. Harald era renumit pentru numeroasele sale soții și concubine. Un cercetător a sugerat chiar că aceste relații erau un mijloc de a conecta

diferitele regiuni ale sălbaticului său ținut în rețeaua de alianțe necesare pentru a-și întreține puterea maritimă. Este o ilustrare convingătoare.

Spre deosebire de vecinii lor din sud, organizările statale în plină dezvoltare de-a lungul coastei norvegiene a Mării Nordului nu aveau acces direct la piețele Friziei și nu aveau așezări comerciale de tipul Ribe. Regii mării din ținutul norvegian Midlands par să fi compensat acest lucru cu o investiție în comerțul la mare distanță cu materii prime și produse din zona arctică, printre care blănuri, puf, fildeș de morsă și mai ales pietre de ascuțit, poziționându-se ca intermediari-cheie pentru această marfă profitabilă. Comerțul pare să fi luat amploare în jurul anilor 720, cu un apogeu în ultimul deceniu al secolului al VIII-lea, ceea ce coincide cu primele incursiuni serioase în Europa de Vest.

Consolidarea puterii regilor mării presupunea securizarea pasajelor maritime de-a lungul coastei norvegiene, care protejau transportul maritim și asigurau continuitatea (și controlul) comerțului. Este posibil ca influența lor să fi mers și mai departe. În Rogaland, siturile curților *thing* par să dispară exact în momentul în care regii mării își întăreau domnia. Dacă drepturile adunărilor populare au fost transferate în mâinile regelui, aceasta a fost o însușire dramatică a autorității, exprimată în termeni care s-ar fi resimțit în rândul populației și care s-ar fi manifestat în locurile de adunare abandonate care au servit comunitățile timp de generații întregi. Saga familiilor islandeze vorbesc clar despre atitudinea ostilă a multora dintre norvegieni, care erau nemulțumiți de noua ordine regală ce își aroga din ce în ce mai multă putere în detrimentul clasei agricole. În istoria retrospectivă (și cu siguranță părtinitoare) a scriitorilor de saga medievale, acești proprietari de pământ cu mentalități independente au fost câțiva dintre factorii-cheie din spatele deciziei de a stabili o nouă colonie în Atlanticul de Nord și de a înființa republica fermierilor liberi care avea să devină Islanda.

Regii mării au fost esențiali pentru începuturile epocii vikingilor în vest, iar încercările lor de a-și extinde puterea de-a lungul întregii fâșii de coastă constituie fundalul politic al

incursiunilor. Atacatorii din Lindisfarne proveneau din această zonă. Acesta era mediul social care i-a modelat și le-a oferit motivație. Era, de asemenea, casa la care se întorceau cu corăbiile încărcate de pradă – cantități enorme de bogății transportabile care, la rândul lor, au întreținut lumea regilor mării.

În acest moment, ar trebui să luăm în considerare pe scurt câteva dintre celelalte teorii care au fost considerate explicații pentru raiduri și, prin urmare, catalizatori pentru însăși epoca vikingilor. Fiecare dintre aceste „mecanisme declanșatoare" fie ridică probleme inerente, fie reprezintă izolat o explicație insuficientă.

Una dintre cele mai persistente se referă la tehnologie, în special la proiectarea mijloacelor de transport maritim scandinave. Argumentul este că inovațiile în domeniul ambarcațiunilor – introducerea velei și crearea vaselor de mică adâncime construite din scânduri suprapuse pentru viteză și manevrabilitate – le-au permis vikingilor să navigheze în acest fel dincolo de hotare. Poate că s-ar fi lansat în raiduri mai devreme, dar nu au avut capacitatea de a face acest lucru. Urmând acea direcție de gândire, progresele în construcția de ambarcațiuni au oferit un „impuls" care i-a împins pe scandinavi în lume: aveau corăbiile, așa că urmau să le folosească. Această explicație ridică mai multe probleme. În primul rând, războiul maritim nu era nimic nou la sfârșitul secolului al VIII-lea sau chiar în anii 750. Ofrandele din mlaștinile Danemarcei indică niveluri serioase de acțiuni navale chiar și la începutul epocii fierului, iar de la țărmul danez la restul coastei europene nu este decât o aruncătură de băț. În mod similar, bărcile în stil Oseberg de la începutul epocii vikingilor erau cu siguranță ambarcațiuni minunate, dar corăbiile de război cu adevărat letale au fost dezvoltate în secolele al IX-lea și al X-lea. Nu există nicio îndoială că scandinavii erau maeștri marinari, iar vasele lor erau într-adevăr mult mai bune decât cele ale culturilor înconjurătoare din nord-vestul Europei, dar călătoriile pe mare erau ceva obișnuit de secole întregi, pirateria și întreprinderile militare

maritime nefiind câtuși de puțin invenții ale vikingilor. Navele și puterea maritimă au fost nucleul a ceea ce *făceau* vikingii adevărați, însă ele singure nu explică *de ce* și *când*.

Apoi avem un argument de mediu care susține că încălzirea climei a făcut dintr-odată atractivă și viabilă posibilitatea de noi aventurări în medii considerate anterior neospitaliere, cum ar fi Atlanticul de Nord. Ca parte a acestui efect, unii susțin că scandinavii s-au angajat în raiduri și au întemeiat așezări la întâmplare în călătoriile lor. Cu toate acestea, mult dezbătuta perioadă caldă medievală nu a început să se manifeste decât la peste un secol *după* ce au început incursiunile – poate chiar mai mult. Islanda și Groenlanda erau deja întemeiate în momentul în care temperatura a început să crească. Influența climatică a norului de praf al secolului al VI-lea este clară și am explorat influența sa asupra societății care va genera în cele din urmă fenomenul vikingilor, dar care până la mijlocul secolului al VIII-lea a fost adânc prins în acest vârtej conjunctural.

Unii cercetători nu văd emporiile europene ca parte a unei realinieri economice mai mari, ci ca un „factor de atracție", corespunzător presupusului „factor de presiune" al navelor. Argumentul este simplu: vikingii s-au lansat în raiduri pentru că a existat o expansiune rapidă asupra unor locuri care meritau jefuite – ceea ce astăzi armatele numesc un mediu cu semnale puternice. Acest lucru nu se aliniază însă pe deplin cu cronologia. Este clar că emporiile *au fost* atacate în mod repetat (Dorestad a avut mare ghinion) și că, drept canale pentru bogăția meșteșugărească a schimburilor comerciale, ele erau atât obiective tentante, cât și profitabile. Ar fi însă greșit să vedem aceste tipuri de rețele comerciale la distanță doar ca o evoluție a secolului al VIII-lea când au început cu adevărat incursiunile. Nu trebuie să uităm că scandinavii înșiși făceau comerț în astfel de locuri, dar le și dădeau foc.

Atunci când rolul emporiilor este combinat cu politica în sine a Scandinaviei, situația de la mijlocul secolului al VIII-lea începe să devină clară.

Am stabilit deja natura sângeroasă și agresivă a puterii în

cultura marilor săli din Scandinavia. Unii văd ascensiunea regilor mării de-a lungul coastei norvegiene ca fiind cristalizarea aspectelor prădalnice ale acelei societăți. Pe măsură ce stăpânirea lor asupra regiunii s-a consolidat, este posibil ca regii mării să fi devenit garanții securității generale, și, astfel, au redus treptat oportunitățile pentru incursiuni „autohtone" în Norvegia. Ideea este că perspectivele reduse de incursiuni în propriul teritoriu i-au împins pe vikingi peste hotare și astfel au inițiat clasicele atacuri asupra Insulelor Britanice.

Nu există nicio îndoială că atacatorii care au luat cu asalt țărmurile Angliei la sfârșitul anilor 700 și, la scurt timp după aceea, pe cele ale Scoției și Irlandei, proveneau din această regiune a Norvegiei. În mormintele din acea perioadă din acea zonă au fost descoperite nenumărate comori și tezaure monahale din insule, adesea distruse și folosite cu un alt scop. Oricum, aceasta nu lămurește cine erau de fapt acei „vikingi" și de ce nu se integraseră în societățile pe care le construiau noii regi ai mării. La urma urmei, pirații cuiva pot deveni cu ușurință flota altcuiva. Prin comparație, cred că putem vedea că regii mării au fost *inițiatorii* efectivi ai incursiunilor din vest și că „vikingii" au fost o parte complet integrată a fundamentului puterii lor; existau puține diferențe între ei. În orice caz, fie drept catalizatori ai agresiunii vikingilor, fie ca participanți activi la raiduri, efectele ambițiilor regilor mării erau aproape aceleași.

Putem observa ceva asemănător în imboldul suedezilor spre est și spre sud, peste Marea Baltică. Stimulii economici includeau rolul rutelor fluviale răsăritene ca surse de avere potențial enormă, rol dezvăluit la începutul secolului al VIII-lea printr-un număr tot mai mare de expediții în această regiune și prin interacțiunile cu oamenii de acolo. Din anii 750 încoace, regatele mărunte ale Scandinaviei au fost pregătite și capabile să acționeze pe baza acestor informații.

În același timp în care „regii și vikingii" căutau în mod activ oportunități dincolo de granițele Scandinaviei, oamenii *la care* se uitau trăiau un moment de vulnerabilitate fără precedent. La nivelul comunităților mici din Anglia și Francia, apărarea

civilă era dezorganizată și complet nepregătită pentru un atac rapid. La nivel statal, atât imperiul, cât și regatele engleze fie erau la limita unui război civil, fie pur și simplu nu erau capabile să reacționeze cu suficientă viteză. Totuși, contrariul era și el adevărat. În ciuda accentului obișnuit pe agresiunea vikingilor, în majoritatea timpului popoarele din sudul Scandinaviei s-au aflat sub amenințarea aproape constantă a beligeranței vecinilor lor creștini. Imperiul Franc era modelat cu vârful unei săbii de Carol cel Mare în războaiele expansioniste de la sfârșitul secolului al VIII-lea, iar Nordul a resimțit cu siguranță aceste presiuni sociale la momentul primelor incursiuni („marele om” a murit în 814, la zeci de ani după ce au început atacurile pe mare). După ani întregi de război civil, divizarea imperiului din secolul al IX-lea nu a dus la atenuarea tensiunilor de-a lungul frontierei daneze. Nu există nimic care să sugereze că organizările statale ale vikingilor care se extindeau încet s-au simțit vreodată ferite de atacurile din sud, nici chiar în noul mileniu. Eforturile militare scandinave au inclus aproape întotdeauna un element de apărare proactivă alături de ambițiile lor mai mercenare.

În totalitatea lor, aceste aspecte ne prezintă o imagine completă asupra violenței cultivate și a competiției expansioniste care se întindea din inima Danemarcei de-a lungul coastelor Norvegiei și ale Suediei. Însă Salme și Ladoga simbolizează ceva mai măreț și începem să întrezărim o componentă subestimată a fenomenului vikingilor, anume că, până la mijlocul secolului al VIII-lea, acesta începuse deja să fie proiectat peste hotare, nu înspre vest, ci înspre est, în ceea ce erau în esență ținuturi cunoscute. Incursiunile, comerțul și ocuparea teritorială, care aveau să devină caracteristici obișnuite ale aventurilor occidentale ale scandinavilor, erau deja modele de comportament împământenite în zona Mării Baltice, „Marea de Est” a lumii nordice.

Intersecția tuturor acestor factori socioeconomici care converg de la mijlocul anilor 700 până la sfârșitul secolului explică ceea ce se întâmpla. Pe fondul tendințelor pe termen lung de consolidare politică atât în Scandinavia, cât și în

rândul vecinilor săi, regatele competitive ale Nordului aveau nevoie de surse de venit și resurse mobile pentru a-și alimenta ambițiile expansioniste de acasă. Civilizațiile înconjurătoare erau fragmentate din punct de vedere politic chiar și în cadrul structurilor lor de stat mai importante și, în mare parte, nu erau în stare să organizeze defensive coordonate împotriva atacurilor rapide de tip „lovește-și-fugi”. Rezultatul a fost o combinație fatală de oportunitate și dorință, cerere și ofertă.

Același interval de timp – anii de la mijlocul secolului al VIII-lea, aproximativ anul 750 – se tot repetă în toate aceste discuții, cu patruzeci de ani *înainte* de raidul din Lindisfarne. Acesta este momentul fondării așezării Birka în Suedia, urmând exemplul târgului Ribe din Danemarca. Este momentul când Ladoga a fost înființată ca o cale de acces către râurile răsăritene. Este și momentul în care regii norvegieni ai mărilor își consolidau stăpânirea pe coastă și începeau treptat să-și extindă raza de acțiune în larg, spre vest. Iar aceasta este momentul expediției din Salme. Economia, politica și „extinderea lor prin alte mijloace”, violența maritimă: toate reprezentau o combinație puternică.

Componenta finală a incursiunilor vikingilor este în multe privințe cea mai evidentă: atacatorii înșiși. Într-o perioadă în care noțiunea de individ era la rang înalt din punct de vedere social și recunoscută – în poezie, sfaturi rituale, coduri morale și epitafuri runice –, autoritatea individuală era și ea decisivă. Acum ne îndreptăm atenția către aceștia.

11

RĂZBOINICIE

Un singur raid reușit – nu trebuia neapărat să fii departe de casă mai mult de trei săptămâni – putea schimba viața cuiva (și pune capăt multor altora, desigur). Beneficiarii săi proveneau din mai multe clase sociale, în consecință câștigurile, prioritățile lor, erau diferite. Însă era vorba mai mult decât despre oportunism, iar intrigile alambicate ale unora au declanșat lăcomii individuale. Într-o măsură mai mare sau mai mică, acțiunile erau dirijate.

Prin urmare, este important să lăsăm deoparte noțiunea de spontaneitate, parte din „firea" vikingilor care i-a împins spre incursiuni. Orice astfel de acțiune necesită o planificare riguroasă a resurselor, logisticii și forțelor. De asemenea, presupune eliberarea de la muncile domestice a membrilor echipajelor de pe corăbii și disponibilitatea altora de a le prelua îndatoririle. Existau și numeroase nevoi și constrângeri tehnologice – toate acestea chiar și când orice fel de amenințare de-abia se întrezărea la orizont.

Incursiunile vikingilor nu presupuneau doar recompense materiale din tâlhării și jafuri. Într-o cultură în care faima, dibăcia și realizările de netăgăduit erau privilegiate, acestea ofereau și oportunități materiale. După cum spune un cercetător, „actul de a procura argint era la fel de important ca argintul însuși". Mentalitatea orientată spre război și militarismul adânc înrădăcinat care au însoțit ascensiunea noilor elite s-au contopit cu noțiuni clare de fatalism prestabilit pentru a crea o stare de spirit care a condus atacurile vikingilor cu fervoare militantă – aproape o formă de război

sfânt.

Poate că aproape așa a și fost, în contextul contracarării ambițiilor misionare creștine expansive de la sfârșitul secolului al VIII-lea, care au determinat nevoia de a-și însuși și transforma în arme credințele tradiționale ale Nordului în slujba elitelor. Pe măsură ce indivizii au acceptat acest etos, au devenit un mediu eficient al expresiei sale agresive.

Aceste procese au și o latură personală. Să considerăm raidurile asupra țintelor precum Lindisfarne, așezări în care scandinavii făcuseră comerț și văzuseră astfel cu ochii lor nu numai ce averi aveau mănăstirile, ci și cât erau de lipsite de apărare. Nu este greu să ne imaginăm vreun tânăr negustor sau poate garda de corp a acelui negustor gândindu-se bine la viața sa, la cum ar putea fi îmbunătățită, apoi la cum le sugerează prietenilor săi „Ce-ar fi să o *luăm*, pur și simplu?". De ce nu, chiar așa? După o iarnă de cugetare, ideea trebuie să fi devenit mai tentantă pe zi ce trece. Poate chiar credeau că ei înșiși se gândiseră la asta, din moment ce regii locali ai mării păstrau discret această noțiune vie în mintea lor.

A fi războinic în epoca vikingilor era o chestiune de statut, dar și de fapte. Faptele erau săvârșite în vederea imortalizării lor și a unei preocupări pentru reputația din viața de apoi. Vremea războaielor putea fi atât simbolică, dar și practică, conferită prin identificarea cu atributele sale – în special armele. Mormintele care conțin cantități mari de armament ar putea aparține războinicilor cu pricina sau celor care au purtat însemnele fără „a trăi viața" sau chiar unor oameni care, din anumite motive, au căpătat această identitate numai în moarte.

Toate acestea se pot observa în inscripțiile runice, care oferă o privire asupra idealului marțial sub forma textelor comemorative pentru cei decedați. O selecție ne poate oferi o idee a acestei ideologii războinice și poate dezvălui o mare parte din modul în care era exprimată și consolidată aceasta prin astfel de monumente foarte vizuale. Iar și iar întâlnim pietre runice ridicate de supraviețuitori în amintirea camarazilor căzuți, onorându-i pe cei morți și, în același timp,

pe ei înșiși prin asociere. Adesea, cei care comandă piatra sunt menționați mai vizibil în inscripții decât cel comemorat.

Bătălia de la Fýrisvellir, care a avut loc lângă Uppsala în anii 980 între regele suedez Eric și nepotul său Stýrbjörn, pare să fi lăsat o amprentă deosebită în conștiința vremii, chiar dacă adevărul său istoric se contopește cu legenda. Iată una dintre cele trei pietre de la Hällestad din Skåne, acum parte a Suediei, dar pe atunci situată în Danemarca din epoca vikingilor:

> Áskell a ridicat această piatră în memoria lui Tóki, fiul lui Gormr,
> un domn credincios lui.
> Nu a fugit la Uppsala.
> Oameni curajoși au înălțat în memoria fratelui lor
> piatra de pe deal, inscripționată cu rune.
> Au fost cei mai apropiați de Tóki, fiul lui Gormr.

În plus, alte două pietre din același loc îi menționează pe slujitorii aceluiași Tóki. Așezarea Fýrisvellir este pomenită din nou pe una dintre cele trei pietre runice de la Högby din Östergötland, deși de data aceasta îl comemorează probabil pe un bărbat din oastea lui Eric. Piatra se mai remarcă prin faptul că înregistrează destinele violente ale unei întregi familii:

> Bunul Gulli a avut cinci fii.
> Viteazul brav Ásmundr a căzut la Fœri [Fýris];
> Assurr și-a găsit sfârșitul în estul Greciei;
> Halfdan a fost ucis la Holmr [Bornholm?];
> Kári a fost [ucis] la Oddr [probabil în nord-vestul Sjælland];
> de asemenea mort [este] și Búi.

O altă aluzie runică la Fýrisvellir apare pe una dintre cele mai cunoscute pietre, cea de la Karlevi din Öland. Combinând proza cu cel mai vechi exemplu de vers skaldic înregistrat, într-un metru demn de prinți, conform datării se pare că a fost ridicată (poate în drum spre casă) de suita unui lord danez care pierise în luptă. Piatra de la Karlevi include printre

minunatele sale *kennings* și numele unei walkirii. Este una dintre cele mai spectaculoase „monumente comemorative de război” ale epocii vikingilor:

> Această piatră este ridicată în memoria lui Sibbi cel bun, fiul lui
> Fuldarr, iar suita lui a ridicat pe [...]
> Zace ascuns,
> el, cel care a fost urmat
> de cele mai mărețe fapte
> (majoritatea oamenilor știau asta),
> un arbore de luptă al Þrúðr[5]
> în această movilă;
> Nicicând un asemenea Viðurr-al-Carului
> al domniei mărețe a lui Endill[6], călit în bătălie,
> nu va mai stăpâni neîntrecut pământului Danemarcei.

Pe lângă tovărășia de bază și sensul ambiguu al lui „frate”, inscripțiile de acest fel sunt adesea atente să-i plaseze pe cei vii într-o relație socială cu lordul lor. Situația se aplica indiferent dacă acesta era în viață (demonstrând loialitate) sau mort (onorându-i realizările și, prin urmare, păstrându-și jurământul). Ceva similar apare marcat pe o altă faimoasă piatră runică din Skåne, Sjörup:

> Saxi a ridicat această piatră în memoria lui Ásbjörn, fiul lui Tófi, partenerul său. El nu a fugit la Uppsala, ci a continuat să ucidă atâta timp cât a putut ține arma în mână.

Aici „partener” poartă sensul de camarad, rezonând cu o frază de pe piatra din Aarhus, Danemarca, dedicată probabil unui bărbat care a pierit în bătălia de la Svöldr din 999. În contextul crucial oferit de cuvintele sale de încheiere, este unul dintre cele mai concise și veritabile inscripții comemorative ale vikingilor:

> Gunúlfr și Øgotr și Aslakr și Hrólfr au ridicat această

> piatră în memoria lui Fulr, tovarășul lor de arme. Și-a găsit moartea [...] când regii se luptau.

Noțiunea de fraternități militare – frății de războinici – există de mult timp în studiile despre vikingi. Găsim indicii subtile despre astfel de lucruri în saga, cu toate avertismentele obișnuite, printre care o povestire oarecum stranie despre o întreagă comunitate din secolul al X-lea despre care se presupune că avea sediul la Jómsborg, lângă Wolin, în Polonia actuală. După cum am văzut, mai multe pietre runice menționează noțiunea de camaraderie, de frați de arme, dar este greu să definim mai bine acest aspect, oricât de convingătoare ar fi. Pe de altă parte, există dovezi arheologice clare ale unui simbolism al îndemânării masculine în luptă: o cultură a armelor și a echipamentului de război ornamentate, aproape un cult, ce avea legături cu poezia violenței și inspirația divină care stă la baza ei.

Aprofundarea subiectului a fost mult timp împiedicată de entuziasmul pentru astfel de „societăți secrete" militare arătat de naziști (și de succesorii lor moderni) ca parte a obsesiei lor generale pentru vikingi. Aceste atitudini sunt compromise din punct de vedere politic în cele mai rele feluri, fără nicio conexiune reală cu trecutul. Ele pot fi periculoase, dar nu ar trebui nici să li se permită să distragă atenția de la ceea ce s-a întâmplat de fapt în universul războiului în epoca vikingilor.

Conceptul central în organizarea grupurilor de vikingi războinici – „trupe de frați", așa cum le numește un cercetător – pare să fi fost *lið*, un termen care nu poate fi definit cu exactitate, dar considerat de obicei a se referi la o oaste de pe corabie sau la un echipaj de războinici care i-au jurat loialitate unui comandant. Acesta avea responsabilitatea să-i hrănească, să îi doteze cu echipament și să îi răsplătească pentru serviciul lor. Mărimea și natura *lið* par să fi variat de la câteva echipaje ale unui vas până la efective de una până la două sute de indivizi. Aceste grupuri au format probabil nucleul trupelor timpurii de raid și, mai târziu, cele mai mici elemente constituente ale marilor „armate" ale vikingilor, care erau mai degrabă coaliții de *lið* decât grupuri unite sub comanda unui

singur comandant. Natura distinctă și autonomă a *lið* este subliniată în *Analele bertine*, care în 861 îi descriu pe vikingii dintr-o flotă formată din *sodalitates*, „frății" care s-au desprins din forța principală pentru a ierna în diferite porturi de-a lungul râului Sena. Un *lið* poate fi astfel considerat un grup de luptă înarmat, loial unui singur comandant autonom, care funcționa sezonier sau permanent.

Constituirea unui *lið* și activitățile sale efective ar fi putut avea loc doar cu niveluri semnificative de cooperare, manifestată în diferite moduri, inclusiv prin cultura materială. Deși *lið* reprezintă una dintre cele mai elementare forme de colectiv armat – o trupă de război în sensul său propriu –, nu se poate spune cu certitudine dacă formarea sa se baza pe relații familiale sau alte relații sociale (amintiți-vă de cei patru frați din barca funerară din Salme) sau dacă includea indivizi care nu aveau deloc legături sociale sau politice preexistente în comun. Recrutarea în aceste grupuri nu ținea cont de gradele de rudenie sau de etnie: un *lið* ar fi putut număra indivizi din mai multe locații din Scandinavia și din afara hotarelor ei.

Într-un sens, incursiunile au fost o modalitate de a atenua tensiunile sociale interne care altfel puteau scăpa de sub control. Acestea puteau să apară chiar și în cadrul și între *lið*, cauzate de rețelele delicate de „prietenie" și rudenie, care implicau rețele atât de complexe de obligații reciproce, care depășeau rivalitățile politice, astfel încât puteau să îngreuneze politicile expansioniste ale elitelor atunci când concurau între ele „acasă". Cu toate acestea, războinicii care nu trebuiau să-și facă griji în privința unei lupte împotriva „prietenilor" lor puteau fi valorificați ca forță unificată pentru proiecția în exterior a puterii. De asemenea, aceasta se putea accelera, creând turbulențe în echilibrul politic din Scandinavia. Dacă un regat începea să facă acest lucru, celelalte ar fi dorit sau ar fi trebuit să îi urmeze exemplul.

Specialistul de top în codurile rigide ale prieteniei între vikingi speculează că un raționament suplimentar al incursiunilor era tocmai faptul că țintele potențiale îi excludeau pe cei aflați în cadrele protectoare ale pactului social scandinav. Prin extensie, prădarea dincolo de hotare

putea fi folosită pentru a consolida astfel de relații în țară și chiar pentru a extinde cercul de „prieteni” în acest sens. De aici concluzia tulburătoare că exportul principal al Scandinaviei din epoca vikingilor nu a constat în comerț, ci în violență – un fel de capitalism al agresiunii. Din propria perspectivă a vikingilor, din interiorul mentalității încorporate a unei societăți militarizate, violența lor era „cel mai bun” tip de violență, opțiunea preferată de distrugere. Acesta trebuie să fi fost un stimulent major pentru elite, o supapă de siguranță socială care putea fi valorificată în interesul lor.

Violența asociată cu incursiunile putea căpăta alte forme, chiar mai urâte, din motive înrădăcinate în obiceiurile sociale și legate de viața de războinic.

O idee foarte timpurie despre motivele incursiunilor s-a concentrat pe o presupusă creștere rapidă a populației în Scandinavia, dincolo de ceea ce puteau susține recoltele, în special în regiunile agricole periferice din Norvegia. De asemenea, acest lucru s-a nuanțat incomod în noțiunea unui „val de înaintare”, prin care popoarele germanice se extindeau și cotropeau cumva nestăpânit, și chiar că asta le stătea cumva „în fire”. Observăm aici un sentiment neliniștit al colonialismului inerent care este, pentru a fi indulgenți, de evitat în legătură cu vikingii, a căror cultură este deja atât de abuzată politic. Demografia este probabil cea mai puțin convingătoare dintre explicațiile oferite pentru incursiuni, mai ales deoarece nu există nicio dovadă reală a presiunii creșterii numărului populației. În orice caz, regiunea încă se recupera după declinul masiv din urma perioadei migrațiilor, de asemenea, populația urmând să crească mult mai mult *după* epoca vikingilor, fără schimbări cu adevărat dramatice în producția agricolă. Noțiunea abstractă „presiune a terenului” și argumentele legale din jurul modelelor de moștenire nu explică nici ele incursiunile. Până la un punct, a existat o tranziție la deținerea de terenuri de la distanță, dar nu a existat niciun punct critic pentru tinerii dezmoșteniți.

Cu toate acestea, *exista* o legătură importantă între deținerea de pământuri și avere, care erau interconectate cu

onoarea, statutul și esența stimei de sine. La rândul lor, toate acestea erau legate de familie și de lucrurile care o țineau unită, în special căsătoria. Îndeosebi un anume aspect al acestui fapt a fost relevant pentru raiduri.

După cum am văzut, societățile din epoca vikingilor practicau poligamia prin care bărbații aveau posibilitatea în mod legitim să se însoare cu mai multe femei, însă femeile puteau avea doar un singur partener masculin. Dacă presupunem că exista un număr egal de bărbați și femei (raportul ar trebui să fie de aproximativ 1:1 având în vedere rata normală a natalității), atunci poligamia ar lăsa o proporție semnificativă a populației masculine fără posibilități acceptate social de a forma parteneriate cu sexul opus. În ceea ce privește pragmatismul social mai degrabă decât posibilitățile fizice, acest lucru are ca rezultat un dezechilibru în numărul relativ de bărbați și femei activi sexual capabili să formeze legături. Întrucât cultura epocii vikingilor includea și instituția concubinajului, dominată tot de bărbați, *pe lângă* posibilitatea de a avea mai multe soții, acest lucru a creat disparități și mai mari. Chiar dacă luăm în considerare orientarea și preferința sexuală, precum și faptul că puteau apărea relații adultere, concluzia este inevitabilă: un număr potențial *foarte* mare de bărbați din epoca vikingilor nu putea spera să se căsătorească sau să-și găsească o parteneră acasă.

După cum am văzut, există cel puțin câteva dovezi conform cărora comunitățile din epoca vikingilor practicau și pruncuciderea. Dacă aceasta înclina în favoarea copiilor de sex masculin, introduce posibilitatea ca echilibrul dintre sexe să fi fost inegal de la bun început, rezultând o populație cu mai mulți bărbați decât femei în termeni absoluți. Dovezile de pruncucidere selectivă în defavoarea femeilor sunt șubrede, dar cu siguranță există semne ale tratamentului preferențial al copiilor în ceea ce privește alimentația. Dacă toate acestea se combinau, situația putea deveni cu adevărat gravă.

Acest lucru s-ar fi putut manifesta în două moduri, dintre care primul ar fi căutarea unei averi ce putea fi transportată pentru a putea cumpăra o mireasă și astfel „urca” în ierarhiile bărbaților care se puteau însura. Dacă ar fi existat o inflație a

avuției miresei în acest moment, n-ar fi făcut decât să exacerbeze aceste condiții. Schimbarea monedei prețului miresei, poate ca urmare a noilor tipuri de averi care pătrundeau în sistemul scandinav din străinătate în urma incursiunilor, ar fi dus și ea la o inflație masivă. Dacă bărbații își asigurau propriile mijloace de plată în acest sistem – de exemplu, prin prădare –, asta ar fi dus la o mai mare independență față de familiile lor, dar i-ar fi privat efectiv de drepturi pe copiii lor. Reversul monedei la acest proces este evident, cu implicații la fel de clare precum unul dintre cei câțiva factori din spatele escaladării raidurilor.

Al doilea rezultat posibil al dezechilibrului dintre sexe este printre cele mai neplăcute aspecte ale epocii vikingilor. L-am mai întâlnit. Dacă un bărbat nu putea găsi o femeie dispusă să se căsătorească sau să conviețuiască cu el sau dacă nu putea îndeplini așteptările economice convenite ale unui astfel de aranjament, incursiunile îi ofereau oportunități de a lua femeile cu forța în sclavie sexuală. Există dovezi din belșug că mulți bărbați au ales tocmai această cale.

Dacă „economia sociosexuală” *devenea* dezechilibrată, atunci prin anii 750 ar fi putut cauza un adevărat stres social. Ar fi afectat coeziunea familiei și sustenabilitatea structurilor politice care, în orice caz, erau în mare măsură întreținute doar prin forța armată. Acest lucru nu înseamnă că încercările bărbaților de a-și îmbunătăți perspectivele de căsătorie au fost principalul motiv al incursiunilor, însă nici nu pot fi ignorate. Nu în ultimul rând, acest lucru se întâmpla în societățile conduse de o predispoziție ideologică către (și cu un lung istoric de) prădare maritimă.

Sclavia, inclusiv în scopul traficului de carne vie, a fost unul dintre cele mai proaste aspecte practice ale raidurilor: cele mai brutale motive de profit combinate cu satisfacția misogină. Expedițiile au avut însă și alte elemente tangibile, dintre care unul important a fost procesul propriu-zis al luptei maritime, susținut de o cultură materială a armelor și înarmării.

Trebuie să aflăm cum *arăta* o incursiune.

O componentă-cheie în concepția vikingilor este

întruchipată și în realitatea atacatorilor: purtarea armelor. Precum multe alte aspecte ale vieții vikingilor, armele lor au fost și ele supuse stereotipurilor.

Utilizarea eficientă a armelor de către vikingi se baza pe mult mai mult decât forța brută, opusul clișeului barbar rudimentar care încă predomină. Bărbații se antrenau de la o vârstă fragedă, petrecând ani de zile perfecționându-și în mod constant abilitățile cu o varietate de arme, fiecare dintre acestea necesitând aptitudini diferite. Folosirea lor în combinație era un fel de dans letal, o coregrafie între mișcare, echilibru, dexteritate și forță, toate în timp ce mânuiau instrumente mortale pentru a tăia sau străpunge.

Pe lângă cuțitele personale, care erau omniprezente, însă folosite doar în ultimă instanță, arma de bază la care avea acces aproape toată lumea era securea obișnuită. Este important să facem distincția între uneltele destinate uzului casnic și armele reale. Acestea nu erau interschimbabile. Tipologia securilor este destul de vastă, dar în general ele au evoluat în arme de război specializate pe măsură ce cozile lor s-au lungit (în cele din urmă necesitând apucarea cu două mâini), iar capul securii a devenit mai greu, cu tăișul progresiv mai lung și mai ascuțit. La modul extrem, marea secure de război a danezilor putea doborî un cal cu tot cu călăreț dintr-o singură lovitură. Nu erau nici greu de forjat, nici deosebit de scumpe și, prin urmare, au fost utilizate la scară relativ mare. În saga, securile primesc uneori nume de troli, corespunzător de grosolane pentru o unealtă de ucis brutală, dar eficientă.

18. O figurină-pandantiv din argint din Klahammar, Suedia, o reprezentare unică a unui războinic înarmat cu secure și sabie. (Fotografie folosită prin amabilitatea © Max Jahrehorn, Oxider AB)

Sulițele erau, de asemenea, arme relativ ieftine, deși nu neapărat de statut inferior. În timp ce vârfurile lor erau uneori bogat ornamentate cu argint încrustat sau chiar cu lame sudate complicate, tipul de bază nu era decât o bucată de metal turtită sau ascuțită, cu margini tăioase, prevăzută cu un orificiu. Erau de lungimi diferite, cu lățimi variate ale vârfului, adaptate pentru a fi aruncate sau, mai frecvent, pentru a fi folosite cu ambele mâini ca armă în lupta de aproape. Cele mai subțiri sulițe aveau profiluri prelungi, ascuțite și prăjini de până la doi metri, potrivite pentru atacurile călare. Cele mai grele aveau capete mai groase și lame mai late, numai bune pentru a provoca răni adânci și penetrante. Cele mai mari sulițe aveau în plus o bară transversală în spatele lamei, care conferea forță înfigerii și, de asemenea, ușura scoaterea sa după o lovitură. Judecând după reprezentările de pe obiectele metalice, acest tip de suliță putea fi folosit și călare, prinsă între piciorul călărețului și flancul calului și probabil utilizată în tacticile de șoc.

Fabricarea săbiilor vikingilor necesita timp și îndemânare. Un exemplar rudimentar nu ar fi costat neapărat o avere, dar la capătul extrem, acestea erau însemnele supreme ale priceperii și prestigiului militar. Săbiile erau arme tăioase, concepute mai degrabă să taie decât să înjunghie. La începutul epocii vikingilor, tipurile cu un singur tăiș erau mai uzuale, dar lamele cu două tăișuri au devenit regulă mai târziu. Majoritatea mânerelor săbiilor se terminau cu o măciulie grea, cele mai bune fiind realizate pentru a contrabalansa cu precizie greutatea lamei. Erau folosite diferite tehnici de forjare, dintre care cea mai bună era forjarea în straturi, prin care barele separate de fier erau în mod repetat încălzite și suprapuse înainte de a fi bătute cu ciocanul. Rezultatul era o lamă flexibilă, letală, cu o rezistență ridicată la rupere, dar și un obiect extraordinar de frumos, deoarece spiralele și straturile din metal erau vizibile ca linii fine. Efectul acesta este menționat în poezie ca „șerpi" zvârcolindu-se în metal. Marginile erau din oțel călit, tăios. Fiecare parte a mânerului putea fi, de asemenea, decorată: garda, măciulia, uneori chiar și mânerul în sine, dacă era făcut din sârmă strâns înfășurată sau plăci de metal în loc de piele sau corn, opțiunile mai comune.

Tecile erau realizate din plăci de lemn strânse sau lipite între ele, adesea căptușite cu lână unsă care conținea lanolină, substanță ce lubrifia în mod natural lama din interior. Tecile erau uneori acoperite cu piele, lucrată cu modele complicate, care puteau fi și pictate pe lemn. Un capăt metalic proteja vârful ascuțit al tecii, în timp ce intrarea și alte secțiuni puteau fi întărite cu bronz. Teaca era fie atârnată de o centură, fie purtată pe o curea în diagonală peste umăr. Orice parte componentă sau întreg ansamblul putea fi decorat, iar apogeul ornamental era reprezentat de o masă răsucită de figuri, comparabilă cu armele prestigioase ale perioadelor migrațiilor și Vendel.

Aceste obiecte de rang înalt erau genul de săbii care puteau căpăta nume, săbii despre care se spuneau povești – arme cu istorii de-o viață, chiar și cu un fel de biografie materială. Egil Skalla-Grímsson o avea pe Dragvandil, nume care probabil se

referă la o lamă atât de lungă, încât ajungea până în pământ. Magnús Óláfsson cel Desculț, un rege norvegian din secolul al XI-lea, avea o sabie cu numele prozaic tradus prin „Cea care mușcă din picioare”. Saga și poeziile sunt pline de tăișuri magice: Angrvadall, „Șuvoi de chinuri”, care strălucea puternic în război, dar cu o lumină palidă pe timp de pace, cu lama inscripționată cu rune. Mai erau Gramr, „Mânie”, sabia lui Sigurd, ucigașul de dragoni; Hrunting, presupusa sabie invincibilă care l-a dezamăgit pe Beowulf în lupta sa cu mama lui Grendel; Skofnung, sabia nefiresc de ascuțită a lui Hrólfkraki, în care erau prinse sufletele a doisprezece berserkeri; Tyrfing, arma pe care Hervör a smuls-o de la tatăl ei decedat, Angantyr, o sabie forjată de pitici, cu o lamă care strălucea ca focul. Există multe altele, uneori cu un tăiș supranatural ce garanta să ucidă un om de fiecare dată când erau scoase din teacă, dar adesea cu consecințe fatale pentru mânuitorul ei. În lumea mitologică, sabia lui Heimdall se numește Cap-de-Om; *Cântul lui Svipdagr* menționează o sabie numită Creanga-vătămătoare și așa mai departe.

O caracteristică a bărcilor funerare din Salme ridică o serie de întrebări despre armele cu tăișuri: faptul surprinzător că există mai multe săbii decât bărbați. Este posibil ca acestea să fie acolo ca simboluri, daruri de onoare pentru morți, locțiitori ai unor persoane ale căror trupuri lipsesc sau din orice alt motiv care nu le leagă direct de posesiunile bărbaților din bărci. Pe de altă parte, acestea sunt poate armele pe care bărbații le-au deținut în viață și care acum îi urmează în moarte; unele dintre ele erau așezate în mâinile răposaților. Săbiile sunt de obicei considerate arme de elită, rezervate celor bogați, datorită costului lor: vikingul războinic „obișnuit” mânuia arme mai modeste, cum ar fi sulițele și securile. Dar dacă acest lucru este incorect, așa cum ar sugera o interpretare a mormintelor din Salme? O altă posibilitate este că percepția noastră conform căreia săbiile sunt elemente costisitoare e corectă și că expediția din Salme a fost așadar o întreprindere de rang *foarte* înalt, chiar regal.

Cele mai râvnite săbii erau fabricate de fierarii franci, cu lame importate în nord, unde li se atașa mânerul. Un atelier

deosebit de faimos din Renania poate fi recunoscut după numele *Ulfberht* încrustat pe lamele sale. Acesta a început să funcționeze în secolul al IX-lea. Inițial (se presupune), semnătura maestrului său fierar, *Ulfberhti*, a devenit un logo timpuriu într-un sens aproape modern, iar săbiile care îl purtau au continuat să fie produse încă două sute de ani. De asemenea, existau multe versiuni contrafăcute, de calitate inferioară și uneori chiar cu numele scris greșit – falsurile din epoca vikingilor. Au fost găsite peste o sută de săbii *Ulfberht* autentice, majoritatea în morminte scandinave, dar ajungând și în diaspora, până la Volga.

Preferința vikingilor pentru lamele france este ușor de înțeles. Renumite pentru manopera lor și în special pentru duritatea și flexibilitatea lor, acesta era un echipament de război în care aveai încredere cu viața, la propriu. În biografia lui Carol cel Mare a lui Notker Balbulus există un episod în care unele săbii scandinave produse pe plan intern sunt oferite împăratului ca tribut, apoi sunt testate pentru calitate. Carol cel Mare încearcă să îndoaie un tăiș astfel încât vârful să atingă mânerul, dar acesta se rupe și el o respinge cu dezgust. Folosește apoi sabia unui observator și îndeplinește sarcina cu ușurință „și apoi o lăsă să se îndrepte treptat la loc”. Acestea erau săbiile france pe care ibn Faḍlān le-a văzut în rândul varegilor Rus’, cele mai bune cu putință.

Un al doilea tip de armă cu tăiș a devenit din ce în ce mai comun în epoca târzie a vikingilor. Nu are un nume oficial, fiind adesea menționată drept cuțit de luptă sau cuțit de bătălie, dar era, în esență, o variantă lungă a cuțitului *seax* din perioada migrațiilor. O lamă cu un singur tăiș, cu un spate gros, care adăuga forță unei lovituri rapide, menite să înjunghie, aceasta pare să fi fost concepută ca o armă de rezervă. Până în secolul al X-lea, cuțitele de luptă aveau teci elaborate care erau purtate orizontal pe curea, putând astfel să fie trase din spatele unui scut dacă sabia se pierduse; o anume variantă atârna pieziș de un ham elaborat. Se pare că ar fi putut fi purtate și pe spate, tot pentru a fi trase rapid peste umăr.

Arcul era componenta finală a setului întreg,

„convențional” de arme ofensive. Forma comună în Scandinavia era o variantă mai scurtă a ceea ce avea să devină arcul lung medieval: o bucată dreaptă din lemn de frasin îndoită pentru a prinde coarda și capabilă să tragă o săgeată pe distanțe lungi, cu o mare putere de străpungere. În secolul al X-lea, în urma ascensiunii culturii varegilor Rus’ și a influențelor orientale, apare și importul de arcuri specializate mai scurte, de tip recurbat, împreună cu tolbe cu deschidere largă de felul celor folosite de nomazii de stepă. Realizate pentru a trage rapid de pe un cal, acestea erau arme mortale care necesitau antrenament serios și de durată pentru a fi folosite eficient.

Săgețile aveau mai multe tipuri și forme – de la capete largi concepute pentru a provoca sângerări abundente în carnea neprotejată până la tipuri înguste, ascuțite, ca un pumnal, menite să străpungă zalele. Cea mai comună formă polivalentă avea capul în formă de frunză; arheologii au descoperit ocazional tipuri foarte specializate, cum ar fi tipul „trident”, pe care se înfășura o bucată de pânză în flăcări și astfel se incinerau velele și parâmele corăbiilor (s-a găsit una în mormintele de la Salme). Existau mult mai multe forme adaptate pentru vânătoare, cu tipuri specifice pentru fiecare animal.

În ceea ce privește apărarea, scutul de bază era un obiect circular din lemn, făcut din șipci subțiri bine strânse, acoperite de obicei cu piele și având o margine care ținea totul la un loc. Printr-o gaură centrală era introdus un umbon de fier, prins cu nituri pe scut, cu un mâner transversal de lemn care se prelungea pe fața cealaltă. Acesta avea și rolul de a proteja brațul. Unele scuturi erau făcute să corespundă proprietarilor lor, fiind articole personalizate, adaptate individului. Este clar atât din arheologie, cât și din literatură că șipcile erau pictate fie într-o singură culoare (s-au găsit scuturi negre, galbene, roșii și albe), fie cu modele: un vârtej de linii curbe care radiază de la umbon pare deosebit de comun. În unele morminte ale călăreților războinici se întâlnesc două scuturi, iar în unele reprezentări de pe obiectele metalice care înfățișează călăreți există reproduceri ale unui al doilea scut atârnat de-a lungul flancului calului.

Scuturile erau atât arme ofensive, cât și defensive, folosite pentru a dezarma adversarii sau pentru a înlătura armele, adesea în combinație cu săbii sau securi. Dacă marginea era izbită cu forță în gâtul unui inamic, scutul putea ucide. Există, de asemenea, descrieri ale etapelor ulterioare, mai disperate ale luptei, după ce șipcile de lemn ale unui scut erau sparte, rămânând doar umbonul în jurul pumnului mânuitorului său – încă mortal în lupta de aproape.

Armura era în cea mai mare parte organică, din piele căptușită sau sub forma unei jachete matlasate care asigura un minim de protecție, în special împotriva loviturilor cu obiecte contondente sau a tăieturilor superficiale. Zalele era cu siguranță ceva familiar, fiind purtate peste materialele textile de către cei care și le puteau permite. Făcute din mii de inele interconectate, fiecare dintre ele fabricate separat și apoi îmbinate, o cămașă completă de zale era un lucru foarte scump. Putea ajunge până la talie sau, în epoca târzie a vikingilor, aproape până la glezne. În regiunea baltică, în special la Birka, există dovezi ale utilizării armurii din plăci, compusă din plăcuțe dreptunghiulare de fier cusute pe material, formând astfel o protecție flexibilă, articulată. Purtată peste cămașă și extremități, aceasta era o tradiție orientală, care probabil a pătruns în Scandinavia de-a lungul rutelor fluviale.

Cunoaștem relativ puține lucruri despre coifurile din epoca vikingilor. La Gjermundbu, în Norvegia, a fost găsit un singur exemplar aproximativ complet. Acesta este o calotă din fier cu o apărătoare facială ce acoperea nasul, deasupra căreia se afla o vizieră în formă de ochelari. Grumazul și probabil partea inferioară a feței erau acoperite de zale. Coifurile de acest fel apar pe pietrele runice pictate, deși este posibil ca acelea să fi fost din piele dură. Alte câteva fragmente de coif au fost găsite pe locurile fostelor așezări sau în morminte. Acestea apar într-o gamă largă de imagini, inclusiv în sculpturi tridimensionale. Două lucruri sunt clare. În primul rând, coifurile (de toate felurile, inclusiv cele mai ieftine) erau relativ comune, ceea ce nu este surprinzător având în vedere necesitatea evidentă de a proteja capul în luptă. În al doilea rând, cel puțin coifurile din

metal erau considerate atât de valoroase încât aproape niciodată nu-și însoțeau proprietarii în mormânt. Nu e nevoie să mai menționăm că *niciunul* dintre ele nu avea coarne.

Una dintre cele mai trainice componente ale mitului vikingilor se regăsește în berserkeri – războinicii frenetici care luptau dezbrăcați, mistuiți de o furie incontrolabilă, scoși din minți de ciuperci magice. Acesta este un adevăr modificat, după cum se spune.

Nu există nicio îndoială că *berserkir* erau o realitate în epoca vikingilor, dar aproape orice alt aspect al naturii lor stă sub semnul întrebării. Cuvântul în sine se referă la o cămașă (*serk*), cu un prefix care înseamnă fie „urs" (*bear-*), fie „gol" (*bare-*), oferind astfel o imagine fie a unui războinic aidoma unui urs, fie a unui bărbat fără cămașă, în sensul de lipsit de armură sau chiar dezbrăcat. Conexiunea cu ursul este poate cea mai relevantă dintre cele două, fapt întărit de echivalentul lup al berserkerilor sub forma *ulfheðnar*, adică „piei de lup".

În arheologie întâlnim celebrele reprezentări ale „dansatorilor cu arme", bărbați fie goi, fie îmbrăcați în piei de lup și mânuind săbii și sulițe. Acestea apar îndeosebi pe echipamentele de război din perioada migrațiilor și cea Vendel, dar se extind și la obiectele, tapiseriile, monedele și la o piatră runică pictată din epoca vikingilor. Există reprezentări asemănătoare cu figuri înarmate, cu capete de mistreți sau urși pe obiecte metalice cum ar fi pandantivele, pe textile și chiar pe o piatră runică ce înfățișează un războinic-animal, zugrăvit chiar cu o pereche de urechi blegi. La Hedeby au fost găsite două măști de animale destul de tulburătoare, făcute din pâslă, rulate și folosite drept calafat pe un vas scufundat. De asemenea, se poate să fi făcut parte din echipamentul unui berserker; se aseamănă cu câini sau tauri.

Ceva similar ar putea explica inscripția de pe o piatră runică de la Istaby din Blekinge, Suedia, care enumeră trei generații de bărbați din aceeași familie, toți având nume care combină termeni de luptă cu un element de lup. Poate că acest lucru denotă o formă de animal totemic care s-a transmis de-a lungul generațiilor:

Hathuwulfr [Lupul-de-Bătălie],
fiul lui Heruwulfr [Lupul-Sabie], a
gravat aceste rune în memoria lui Haeriulfr [Lupul-Oaste-de-Război].

De asemenea, există relatări din acea perioadă din afara Scandinaviei care îi descriu pe vikingi în luptă și conțin câteva detalii sugestive. O cronică bizantină a războaielor împotriva varegilor Rus' include descrieri ale războinicilor răcnind ca animalele și ale unui comandant care luptă cu un abandon frenetic atât de extrem, încât parcă era nebun de-a binelea. Veteranii imperiali nu mai văzuseră niciodată așa ceva. În mod similar, imaginile lupilor sunt uneori folosite în discuțiile despre forțele scandinave de pe câmpul de bătălie. Se poate ca aceasta să fi fost o convenție poetică sau poate să fi însemnat ceva mai mult.

Cea mai veche referință literară nordică la astfel de războinici apare în poemul skaldic de laudă *Haraldskvæði* al lui Thórbjörn Hornklofi. Acesta descrie parțial bătălia de la Hafrsfjörðr, care a avut loc în c. 872. A fost compusă probabil în jurul anului 900. Detaliile sunt mai grafice decât permit de obicei convențiile versurilor skaldice: războinicii sunt descriși ca băutori de sânge, de pildă, în mod limpede priviți diferit de alte tipuri de combatanți:

> Ele [corăbiile din flota lui Harald] erau pline cu căpetenii-țărani și scuturi late, cu sulițe Vestland și săbii france; *berserkir* răcneau, bătălia a început, *ulfheðnar* urlau și-și agitau sulițele.
> Despre furia *berserkr* aș întreba, despre băutorii mării-cadavrelor [sânge]: cum sunt acești bărbați care merg voioși la luptă?
> *Ulfheðnar* se numesc, cei care poartă scuturi sângeroase la măcel; înroșesc sulițele când se alătură luptei; acolo sunt dispuși pentru sarcina lor; acolo știu că onorabilul prinț își pune încrederea doar în oameni curajoși, care sparg scuturi.

Descrierea cel mai des citată apare mult mai târziu, în *Saga Ynglinga* a lui Snorri:

> Oamenii lui [Odin] au mers [în luptă] fără zale și erau la fel de sălbatici precum câinii sau lupii, își mușcau scuturile, erau la fel de puternici ca urșii sau taurii; omorau oameni, dar ei înșiși nu erau răniți nici de foc, nici de fier; asta se cheamă să o iei razna („berserk", în engleză – n.tr.).

Nu există vreo dovadă nici în arheologie, nici în texte ale utilizării de către berserkeri de halucinogene, substanțe psihoactive sau orice alte forme de droguri sau chimicale care afectează mintea, inclusiv consumul de muscariță (în ciuda faptului că articolul din Wikipedia despre berserkeri recomandă cititorului să caute și *Dutch courage*, „curaj olandez", adică acel curaj dat de alcool, și chiar *Going postal*, adică „a o lua razna").

Termenul *berserksgangr* (tradus în general ca „a o lua razna", ca mai sus) descrie literalmente un mod de a se mișca, „mers berserk", și nicidecum frenezia din bătălie – ceva care s-ar potrivi cu posturile straniu de formale ale „dansatorilor cu arme" și ale războinicilor îmbrăcați în piei înfățișați pe obiectele din metal. Acesta ar putea fi un ritual, un fel de reprezentație militară. Un cercetător a sugerat că adevărata rădăcină a berserkerilor era acest teatru – de fapt, o pregătire simbolică pentru război, nu un comportament real pe câmpul de luptă. Acestea nu se exclud neapărat, mai ales având în vedere natura în general teatrală a altor ritualuri vikinge depistate în arheologie. Trebuie să ne amintim de poemul lui Thórbjörn și de descrierile non-scandinave ale acțiunilor care sună cu adevărat a frenezie în luptă.

În saga, berserkerii apar mai ales ca personaje negative standard: antagoniști utili pe care eroii să îi ucidă, deși în saga regilor sunt uneori membri obișnuiți ai unei suite regale, un fel de trupe speciale din rândul vikingilor. Interesant este că motivul mușcării scutului, de obicei respins ca o fantezie

literară, apare de fapt *mai devreme* decât majoritatea textelor islandeze, sub forma „paznicului” din seturile de șah Lewis, sculpturi din fildeș care datează probabil din secolul al XII-lea. Deși sunt dificil de abordat (ceva probabil valabil și la acea vreme), cu toate problemele de interpretare, trebuie să le acordăm acestor bărbați neobișnuiți locul lor în mașinăria de război a vikingilor.

Alături de berserkeri, un alt simbol persistent al războiului din epoca vikingilor este fecioara războinică. Acestea se confundă de mai multe ori cu walkiriile și cu alte femei războinice din poemele eroice ale tradiției eddice, din cele skaldice și, cu o oarecare frecvență, din citările poetice ale *Eddei* lui Snorri. În schimb, în saga islandezilor femeile înarmate nu apar în afara unor contexte izolate de autoapărare, furie de moment sau răzbunare planificată. Cu toate acestea, fecioarele războinice apar des în saga legendare: în persoana lui Hervör, care recuperează sabia tatălui ei, Angantyr, și, de asemenea, în *Saga lui Ragnar Lothbrók*, *Saga lui Hrólf Gautreksson* și alte câteva. Primele părți din *Istoria danezilor* a lui Saxo, începută la sfârșitul secolului al XII-lea, includ și multe descrieri dramatice ale fecioarelor războinice. În câteva dintre aceste surse, acțiunea este plasată nu doar în epoca vikingilor, ci și în secolele premergătoare acesteia, în perioada migrațiilor.

În surse, femeile acestea sunt înfățișate singure sau în grupuri mici, cele din urmă uneori compuse în mod specific din femei războinice sau integrate în trupele de luptă clasică. În cazuri individuale, ele pot prelua poziții de comandă în fruntea oștilor, dirijând campanii. Ocazional, aceste femei sunt descrise ca având atribute diferite și uneori transgresive ale înfățișării (poartă haine masculine, de exemplu). Se luptă atât purtând armură, cât și fără. Pentru unele dintre aceste femei, asumarea identității respective sugerează o schimbare a numelui și chiar a genului gramatical, fiind folosite forme masculine ale cuvintelor. Povestirile adoptă o varietate de puncte de vedere etice și sociale, încadrându-le uneori pe femeile acestea drept excepții rare de la genul lor, iar în alte cazuri oferind puține semne că ele erau considerate ieșite din

comun.

19. Femeie războinică? O reconstituire a persoanei îngropate în încăperea mortuară Bj.581 de la Birka, pe baza dovezilor din excavații, cu detalii vestimentare extrapolate din alte morminte de la Birka și morminte din acea perioadă din Caucaz. (Imagine © Neil Price).

Cu toate calitățile lor literare, este totuși clar că niciuna dintre aceste surse nu poate fi considerată o consemnare istorică fidelă. Saga legendare sunt deosebit de problematice, iar specialiștii în texte au interpretat aproape universal figura fecioarei războinice ca un produs literar ulterior, dezvoltat în cadrul unor narațiuni ce reflectă preocupările sociale ale vremii. A fost îndelung dezbătută existența unor femei războinice *reale* în epoca vikingilor, spre deosebire de un simulacru al acestora izvorât dintr-un soi de ficțiune medievală.

Acest lucru s-a schimbat în 2017, când s-au făcut analize ADN ale cadavrului așezat dintr-o încăpere mortuară de la Birka, despre care am discutat în capitolul 5. Analizele au

confirmat că acest „războinic” era femeie. Am examinat mai devreme controversele care au rezultat din această afirmație și implicațiile lor pentru studiul de gen al vikingilor. În ceea ce privește comparațiile arheologice ulterioare, printre mormintele cu femei determinate doar pe considerente osteologice există vreo cincisprezece războinice cu securi și câteva cu o suliță sau un pumnal, poate câteva săgeți și, ocazional, un scut. În interpretările oficiale aplicate mormintelor masculine, puține dintre acestea ar fi fost considerate morminte de „războinici”. Doar câteva dintre ele conțin seturi complete de arme, cum este cazul mormântului de la Birka.

Natura excepțională a povestirilor în nordica veche nu dovedește că acestea se inspirau din persoane din viața reală, oricât de îndepărtate ar fi fost ele, mai ales pentru că astfel de figuri apar doar în anumite genuri de saga. Cu toate acestea, cu siguranță nu infirmă existența unor adevărate femei războinice. Într-adevăr, textele medievale sunt interesante, dar, strict vorbind, inutile pentru interpretarea dovezilor din excavații. Aceste morminte cu siguranță *nu* sunt saga medievale, legende sau licență poetică, ci o realitate observabilă empiric din epoca vikingilor.

Armele în sine nu determină sau definesc neapărat un războinic, nici genul acestuia; există întotdeauna posibilități alternative. Unii cercetători încearcă să facă distincții subtile între tipurile de combatanți, care sunt adesea denaturate în moduri stranii, deoarece se intersectează cu identitatea. De la un anumit moment, aceste dezbateri devin absurde în contextul realității epocii vikingilor (una înfățișează câțiva călugări care se uită peste zidul mănăstirii la o trupă care avansează: „Ce crezi, *sunt* războinici sau mai degrabă *miliție*?” – asta în timp ce capela arde). Trebuie însă să ne asigurăm că se aplică aceleași standarde ale datelor, dovezilor și logicii indiferent de gen, cu mintea deschisă hotărât către complexitate. Dacă oamenii de știință sunt pregătiți să susțină că un singur individ cu trup bărbătesc îngropat cu numeroase arme poate fi clasificat ca bărbat și interpretat ca războinic (și există sute de astfel de exemple rar controversate în diaspora

vikingilor care sunt acceptate), atunci poate ajunge la aceeași concluzie dacă determinarea genului este diferită.

Dacă examinăm îndeaproape datele arheologice, se pare că au existat într-adevăr femei războinice în epoca vikingilor, inclusiv cel puțin una cu rang de comandant. Nu au fost niciodată numeroase și foarte puține au fost identificate chiar și parțial, dar acest aspect se poate schimba pe măsură ce ne reexaminăm sursele și mentalitatea. Erau excepții rare – oameni neobișnuiți, desigur –, dar existau.

Este greu să știm cum arăta de fapt un raid sau o bătălie din epoca vikingilor. Există multe cărți care pretind că oferă descrieri detaliate ale tacticilor, formațiilor de pe câmpul de bătălie și așa mai departe, dar acestea sunt aproape în întregime extrase din practica ulterioară aplicată retrospectiv și adesea din interpretări ale unor surse scrise de o credibilitate discutabilă. În realitate, știm relativ puțin în afară de impresiile de zgomot, haos și violență care sunt transmise atât de viu în poezie și în numele walkiriilor.

O distincție de bază pare să fi existat între acțiunea colectivă și lupta individuală; prima categorie câștiga bătălii, în timp ce a doua sporea prestigiul.

Strategia principală pe câmpul de bătălie implica zidul de scuturi, în care o trupă forma o linie de câțiva oameni cu scuturile suprapuse. Ca unitate coerentă, zidul putea fi folosit pentru a avansa și a împinge adversarii înapoi prin pur elan, în timp ce sulițele și pumnalele puteau fi folosite pentru a înjunghia printre rânduri. Săbiile și securile puteau intra și ele în joc, iar picioarele oricui înfrunta un zid de scuturi erau deosebit de vulnerabile la loviturile murdare. Puterea acestei formații stătea în unitatea colectivă și în gradul mai mare de protecție oferit de atacul frontal. De asemenea, scuturile puteau fi ridicate pentru a respinge săgețile trase de inamici.

Formația de triunghi, cunoscută în limba nordică veche sub numele de *svínfylking* („bot de mistreț”), pare să aibă și ea origine veche. Deși este descrisă în principal retrospectiv în textele medievale, potrivit lui Tacitus, autorul roman din secolul I, era folosită și de triburile germanice din vremea sa.

Confluența unor astfel de surse independente la un mileniu distanță sugerează că vikingii au practicat această tactică, întocmai cum spun saga. „Mistrețul” însemna că războinicii cu armuri erau aranjați sub formă de triunghi, cu vârful către inamic, înaintând cu viteză și folosindu-se de inerție și greutate pentru a străpunge rândurile adversarilor.

În lupta pe mare, strategia era aproape aceeași ca pe uscat, iar uneori un șir de corăbii erau chiar legate între ele pentru a forma o platformă mobilă, plutitoare, astfel încât bătălia maritimă să se asemene cât mai mult cu cea terestră. Astfel de platforme de vase se apropiau una de cealaltă, liniile ascuțite formate de prore ciocnindu-se și interconectându-se, creând un câmp de luptă din lemn și mai mare. Bătălia avea apoi loc de la o corabie la alta, iar saga dezvăluie cum fiecare vas era „eliberat” pe rând. Victimele erau lăsate acolo unde cădeau sau erau aruncate în mare. Toate înfruntările de acest fel erau însoțite de ploi de săgeți și alte proiectile.

Există dovezi ale duelurilor individuale nu numai pe câmpul de luptă, ci și ca mijloc de soluționare formală a insultelor, ca în multe alte culturi. În astfel de cazuri, combatanții foloseau orice arme preferau. Lupta unu la unu în război era demnă de laudă, apărând în poezii și saga, cum ar fi povestea norvegianului care ar fi ținut piept de unul singur armatei engleze la Stamford Bridge în 1066 (la propriu pe acest pod). Înarmat cu o secure, se zice că a apărat podul peste râu până când a fost înjunghiat cu o suliță de dedesubt, din apă.

În cele din urmă, orice experiență de război era personală. La sfârșitul secolului al VIII-lea, o expediție precum cea din Lindisfarne putea foarte bine să fie prima experiență de acest fel pentru un viking tânăr. Dacă supraviețuia, nu ar fi uitat-o niciodată. Ar trebui să ținem cont de asta. Nimic din toate cele explicate nu era lipsit de context sau de justificare.

> Ne aflăm pe coasta de vest a Norvegiei. Al doilea sau al treilea fiu de la fermă nu avea prea multe speranțe de moștenire funciară, dar era aproape mulțumit de soarta lui. Se plimbase cu Sigrid pe dealuri –

> își țineau companie unul altuia de când erau mici și „toată lumea știa” că se vor căsători. Dar acum ea poartă deodată o broșă nouă,
> cu ornamentul acela ondulat pe care îl au peste mări, și-și petrece timpul cu băiatul din casa cea mare, acela îndesat care a împrumutat sabia tatălui lui și a plecat pe mare cu băieții vara trecută.

Confruntându-se brusc cu un viitor cu totul diferit, nu este greu de înțeles cum omul nostru începe să-și ajusteze planurile pentru sezonul următor și începe să pună întrebări în rândul proprietarilor de corăbii. Putem privi aceeași situație și din alte perspective, inclusiv cea a familiei rămase acasă.

> Ai auzit despre casa lui Hristos pe care au ars-o vikingii, râul de aur care s-a revărsat odată cu ei – ei bine, băiatul nostru a fost cel care l-a ucis pe șeful de acolo, cel cu bățul ăla amuzant. Mă bucur să-l văd pe mezinul nostru că-și vine în fire, că face ceva cu viața lui, înțelegi? Nu-și dă seama, dar bineînțeles că eu am fost cea care
> a aranjat totul, i-am făcut rost de un loc la bord; lordul m-a ascultat întotdeauna mai mult pe mine decât pe soțul meu.

Sau femeile care simt că perspectivele lor se schimbă – alegerile lor se extind – cu fiecare corabie care se întoarce, cu fiecare cadou și fiecare propunere. Unele dintre ele sunt doar niște fleacuri, oferite de neghiobii obișnuiți care nu înțeleg că fata nu e de nasul lor. Însă există și portițe, ferestre spre ceea ce ar putea fi o viață diferită, într-o casă mai mare, pe un pământ mai roditor, cu o lume întreagă de posibilități.

> Uite-l iar pe acela înalt, chipeș chiar dacă are o cicatrice, cu sabia
> cu mâner de aur (pe care nu o avea anul trecut). Aceasta este a treia corabie pe care a navigat și are încă o linie pe dinți. Ignor-o pe fata aceea înspăimântată pe care a adus-o acasă cu el – era de așteptat

și oricum poate nici măcar nu vorbește limba; și el se uită
în continuare la tine. Dar tu decizi unde ar putea duce asta.

Și apoi mai erau stăpânii corăbiilor, organizatorii – cu coifurile și inelele și mantalele lor viu colorate, cei care își trag cea mai mare parte din câștig, dar care își asumă și riscul financiar (Ólaf a pierdut un întreg echipaj sezonul trecut). Ei se bucură de jaf, dar îl văd ca pe un mijloc pentru atingerea unui scop, combustibil pentru faima lor, putere.

I-ai spus constructorului tău de bărci să înceapă o chilă nouă –
sau de ce nu două? – și ai dat sfară că ești în căutarea unui poet pentru sala ta. Anul trecut, acel rege al mării din Jæren a trecut direct pe lângă tine la adunare, dar data viitoare te va privi în ochi.

Acestea sunt speculații, desigur, dar nu sunt neîntemeiate. Deși unele dintre ele ne pot părea neplăcute, nu există nimic în mod evident mercenar sau mecanic aici, doar oameni care își trăiesc viața și speră să o îmbunătățească. Regulile lor nu erau neapărat la fel cu ale noastre, chiar deloc, și nimic din toate acestea nu ar trebui aplicat uniform în întreaga societate – de ce și-ar imagina cineva asta?

„Epoca vikingilor” nu a fost niciodată un proces, ceva cu o direcție fermă. Nu a fost un Blitzkrieg sau un asalt asupra Occidentului (sau a Răsăritului). În schimb, acestea au fost inițial evenimente izolate care aveau loc în câteva zile, o dată sau de două ori pe an, pe întinderi vaste de pământ. Puteau trece săptămâni sau luni până afla cineva că avuseseră loc. Peste treizeci de ani, asta nu va domina preocupările cotidiene ale nimănui.

Însă acesta a fost doar începutul, primele incursiuni. În aproximativ un deceniu, natura acelor expediții avea să se schimbe. Pentru unii scandinavi, va fi o călătorie la care s-au bucurat că au luat parte, un flux în care s-au strecurat pentru

profit și, da, pentru aventură. Inițial, i-a dus pe unii oameni departe de casă și i-a adus înapoi schimbați; a schimbat și viețile celor care au rămas în urmă. Înainte de vreme, definiția de „acasă” va deveni fluidă, mobilă, apoi se va închega din nou în jurul unor locuri destul de diferite peste mare. Pentru alții din nord – doar câțiva la început, dar apoi tot mai mulți –, toate acestea au fost o cale la care au visat, pe care au urmat-o și modelat-o. Acesta era începutul a ceva nou, perceptibil pentru noi și probabil doar pentru o mică parte dintre ei.

5 Þrúðr – walkirie; arborele de luptă al ei: *căpetenie* (n.tr.).

6 Viðurr – nume al lui Odin, „ucigaș” sau „războinic”; Endill – zeu al mării; Carul-corabie; *războinic al mării* (n.tr.).

12

HIDRARHIA

Raidurile asupra mănăstirilor din Northumbria par să fi fost evenimente izolate de-a lungul coastelor nordice (deși cine știe ce au ales să omită în mod discret compilatorii *Cronicii anglo-saxone*). Pentru sudul Angliei, au reprezentat un preludiu al atacurilor vikingilor, suficient de severe să necesite construirea de sisteme de apărare împotriva lor.

În Irlanda, incursiunile s-au înrăutățit cu siguranță. Au debutat cu atacurile asupra Inishmurray și Roscam în 807. Există referințe pentru victoriile asupra vikingilor din 811 și 812 în Ulster și Munster, dar și pentru înfrângerile irlandeze de la Connaught în 812. Howth, în nordul Golfului Dublin, și portul Wexford au fost ambele atacate în 821. Există referințe generale pentru raiduri la scară largă.

Este greu să aflăm dacă Francia fost afectată de incursiunile acestea sau în ce măsură. Clericul englez Alcuin, cronicarul atacurilor din Lindisfarne, menționează raidurile din Aquitania (sud-vestul Franței) din 799. Probabil că ele l-au determinat pe Carol cel Mare să întărească securitatea pe coastă în anul următor. Excepția este aluzia aceea din *Analele Regatului Franciei* la o flotă de două sute de nave daneze care a atacat Frizia în 810. Numărul este o exagerare atât de mare a forțelor mai mici menționate în toate celelalte relatări despre incursiunile din această perioadă, încât este dificil de interpretat și poate fi în mod just considerat dubios. Zece ani mai târziu, a existat o altă explozie de activitate în Francia, prin atacuri în Flandra, iarăși Aquitania și estuarul Senei.

Incursiunile din primele trei decenii ale secolului al IX-lea

par să fi avut individual un caracter și o dimensiune asemănătoare și, probabil, au avut un motor inițial similar cu cel al raidurilor precedente. Se repeta o formulă de succes – cu un profit și mai mare, dar în esență pentru aceeași combinație de motive individuale și scopuri sociopolitice ale elitelor locale –, dar încă în parametri relativ modești. O escaladare clară *poate* fi observată în incursiunile irlandeze și france, care sugerează la un loc cel puțin zeci de nave, poate chiar mai multe. Atacul asupra Friziei sugerează cu siguranță același lucru, aceasta fiind o zonă tampon imperială și deja una cu tensiuni la granița dintre franci și danezi. Indiferent dacă flota vikingilor care a devastat regiunea în 810 număra cu adevărat două sute de nave sau nu, a fost suficient de mare pentru a cere plata a cincizeci de kilograme de argint după înfrângerea frizonilor de trei ori în luptă deschisă. Când francii au răspuns trimițând întăriri, danezii plecaseră deja (colac peste pupăză, elefantul de companie al împăratului a murit brusc în același timp – unul dintre acele detalii istorice insignifiante care ne arată că trecutul a fost aievea).

Organizarea acestor expediții – și faptul că cel puțin în Irlanda atacatorii sunt descriși ca venind în „flotile", cu anumite rețineri pentru ceea ce putea însemna asta de fapt – indică, de asemenea, că amploarea atacurilor vikingilor era în creștere în anii 820. În același timp, ar trebui să ne amintim că acest lucru se petrecea la treizeci de ani după primele incursiuni din vest, înregistrate la rândul lor la șaptezeci de ani după Salme. În context, asta înseamnă de fapt o generație sau două, ceea ce infirmă orice „valuri" de atacuri care au copleșit Europa de Vest. Cu toate acestea, vikingii dezvoltau un soi de sistem, iar acesta a funcționat în mod clar în raport cu obiectivele lor. Excelau la tacticile de tip „lovește și fugi" și la ambuscade și s-au dovedit neașteptat de capabili să ia cu asalt țintele fortificate. Se ghidau după reguli foarte diferite de cele ale victimelor lor.

Ideea că scandinavii nu știau ce se afla „la vest, dincolo de mare" înainte de incursiuni este o absurditate. Probabil cunoșteau destul de bine măcar viața de-a lungul coastei de est, în special în jurul târgurilor și mănăstirilor, dar aceasta nu

înseamnă că erau complet familiarizați cu Anglia, cu oamenii și peisajele sale, cu politica și cultura ei. Probabil că o mare parte din această perioadă timpurie a fost în esență una de explorare preliminară, de cartografiere a vulnerabilităților, asigurând în același timp căi de aprovizionare și retragere relativ sigure.

Cu toate acestea, primele incursiuni aveau deja efect în Scandinavia. Tot mai mulți bărbați se poate să-și fi îmbunătățit statutul social, averea personală, perspectivele economice pe termen mai lung și probabil pe cele de căsătorie. Acești bărbați nu erau izolați de comunitățile lor de acasă, ci bineînțeles pe deplin integrați în ele. Incursiunile depășeau limitele genului. Astfel, fiecare femeie cu care atacatorii aveau vreo legătură de orice natură a jucat un rol în schimbările cauzate de fluxul de pradă străină. În Scandinavia au sosit și alți oameni – cei proaspăt înrobiți –, ale căror vieți s-au schimbat pentru totdeauna, mai ales (și cel mai rău) ale femeilor.

Rezultatele și profiturile incursiunilor nu se limitau doar la atacatori. Elitele care au finanțat expedițiile au dobândit și alte tipuri de câștiguri: cuferele lor s-au umplut, poate mai ales atunci când pretindeau un procent din pradă (deși „partea care li se cuvine” sună mai frumos, nu-i așa?). Puteau folosi aceste recompense economice pentru a-și consolida și extinde pozițiile, inclusiv prin finanțarea mai multor incursiuni care ar perpetua acest ciclu. Suitele lor s-au mărit odată cu puterea și statutul lor. Poate că acest lucru nu a fost pe deplin pozitiv, pentru că odată cu bunăstarea vin rivalitatea și gelozia, iar puterea mai multă atrage și invidia din partea celor care ar dori să o uzurpe. Probabil că aventurile din Marea Nordului nu au făcut decât să ațâțe politica sângeroasă a Scandinaviei și a regatelor sale mărunte.

Desigur, unii atacatori nu s-au mai întors deloc – poate chiar un număr destul de ridicat în cazul episoadele nefericite, așa cum a fost insuccesul de la Monkwearmouth, când majoritatea navelor au eșuat și echipajele lor au fost masacrate. Viața vikingilor era una riscantă, chiar și pentru două săptămâni. Și acest fapt avea consecințele sale, dar luând în considerare ideologiile militarizate și sistemele de onoare

din nord, probabil că aceste pericole nu erau una din preocupările principale și cu siguranță nici vreun factor de descurajare.

Incursiunile de la începutul secolului al IX-lea au fost intense, dar sporadice. Această situație s-a schimbat în 834. Nu există nicio dovadă că evenimentele din acel an, așa cum sunt înregistrate în *Cronica anglo-saxonă*, au fost rezultatul unei schimbări coordonate și intenționate în strategie. Doar în retrospectivă ele apar ca un punct de cotitură, o separare între trecut – câteva bărci de războinici, doar un *lið* sau două de camarazi de arme – și viitor.

După 834, scandinavii soseau în mod regulat în flote de sute de nave, care transportau mii de oameni. Atacurile lor aveau să aducă marile puteri vest-europene în pragul ruinei. Vor căpăta și nume în cronicile și analele acelor regiuni: Marea armată păgână sau Marea armată de tâlhari; Armatele Senei, Sommei și Loarei; Marea armată din vară și altele. Poveștile lor erau complexe, dar sunt cheia înțelegerii următoarelor două secole de activitate a vikingilor în Eurasia.

La fel ca în cazul atacurilor de pe coastă care începuseră cu decenii înainte, natura și motivațiile acestor noi acțiuni erau strâns legate de economiile politice din Scandinavia. Însă de data aceasta exista o diferență esențială, ceva care deosebea flotele și armatele de primele incursiuni: *la începutul secolului al IX-lea, nu exista niciun singur stat politic, regat sau altă entitate socială în Scandinavia suficient de mare pentru a întreprinde expediţii maritime de această anvergură.* Cu alte cuvinte, niciuna dintre aceste forțe nu poate fi înțeleasă în simpli termeni etnici sau politici. Nu erau „danezi”, „norvegieni”, nici chiar „regi ai mării”. De fapt, nu erau „oricine”. Erau altceva, iar provocarea este să aflăm ce anume.

Acum avem posibilitatea să pătrundem în interiorul acestor grupuri vikinge în creștere prin intermediul excavărilor arheologice în vestigiile taberelor lor, în mormintele lor, în rămășițele vieții lor cotidiene. Multe din acestea au implicații uluitoare. Pe lângă confirmarea că într-adevăr aveau mii de membri, se pare că aceste „armate” includeau și femei și copii

– familii – și că aveau economii întregi de producție și schimb. Nu erau în niciun caz numai forțe de luptă, deși incursiunile s-au aflat întotdeauna în centrul operațiunilor lor. Mergând la un nivel mai profund, în mintea lor, găsim noi perspective de experimente sociale îndrăznețe, rezistență politică și încercări de a crea un alt tip de viață.

Toate acestea sugerează că conglomeratele mobile ale vikingilor la scară largă din secolul al IX-lea nu au fost nici „armate", nici „bande de război", ci comunități migratoare într-o continuă evoluție. Nu se îndreptau nicăieri, ci erau o destinație în sine, justificată prin acțiune. În esență, *aceste forțe erau organizări statale de sine stătătoare*.

Pe măsură ce flotele s-au mărit, pe măsură ce forțele au crescut în dimensiune și s-au diversificat, pe măsură ce au atacat ținte mai dificile și mai ales pe măsură ce au început să lipsească din Scandinavia pentru perioade din ce în ce mai lungi, s-a produs o schimbare semnificativă. Dacă incursiunile fuseseră cândva o activitate care dura câteva săptămâni sau o vară, acum deveneau efectiv un stil de viață, cel puțin pentru unii. A fi viking în acest context era o stare de spirit, un sistem de credințe, o strategie de carieră, un act ritualic și, desigur, un mijloc de trai, deși unul violent și riscant. Însă mai presus de toate era o alegere.

> Nu că înainte nu se știa de profiturile posibile în vest, dar acum ceva s-a mișcat și s-a unit în mintea lor – nu colectiv și simultan, desigur, ci treptat, indirect și informal, prin discuțiile din porturi și, nu în ultimul rând, prin calitățile persuasive ale succesului vizibil. În timp, în scurt timp, lumea lor va fi transformată de înțelegerea practică
> a cât de bogat era de fapt potențialul de dincolo de orizonturile marine, în aproape toate direcțiile.

Trebuie să începem cu *ceea ce* s-a întâmplat și numai apoi devine evident *de ce* și *cum*.

În anul 834, Dorestad, bogatul emporiu de la bifurcația Rinului,

la aproximativ o sută de kilometri de coasta olandeză, a fost atacat și incendiat, pare-se, de o forță din Danemarca. Era o mutare uluitoare – acesta nu era o mănăstire sau o comunitate izolată, ci unul dintre cele mai importante noduri ale rețelelor comerciale din nordul Europei. Ar fi ca și cum ai ataca astăzi unul dintre marile centre financiare. Vikingii au măcelărit după bunul plac și și-au umplut corăbiile de sclavi. Regiunea înconjurătoare a fost devastată. Același lucru urma să se întâmple în fiecare vară în următorii patru ani, în fața răspunsurilor ineficiente ale francilor, care includeau negocieri de pace eșuate. Vikingii par să fi jucat atent, combinând diplomația prefăcută cu incursiunile la care nu intenționau să renunțe niciodată.

În 837, *Analele bertine* descriu resemnat un „atac surpriză obișnuit" asupra Friziei. Utrecht și Anvers au fost lovite în mod repetat, iar aceleași flote ale vikingilor au traversat Canalul pentru a ataca insula Sheppey din estuarul Tamisei. Se sugerează că scandinavii au urmat o rută similară pe coasta de sud, ca în deceniile precedente, și s-au îndreptat spre Marea Irlandei dinspre sud. Așa cum au procedat și în trecut, în timpul călătoriei și-au încercat norocul și în Francia, cu un atac de tatonare asupra Loarei în 835, în care mănăstirea de pe insula Noirmoutier a fost cotropită. Aceasta era o prevestire a evenimentelor mult mai grave ce aveau să vină.

Irlanda a fost puternic și constant atacată de la mijlocul anilor 830, timp de cincisprezece ani. Făcând incursiuni de-a lungul coastelor și în interiorul teritoriilor de-a lungul râurilor, vikingii au atacat peste cincizeci de ținte numite în sursele scrise (multe dintre ele de mai multe ori). Există și dovezi ale unor ciocniri regionale. Mănăstirile au fost din nou punctele de interes ale incursiunilor, dar târgurile și așezările deveniseră acum și ele ținte. Flotele și-au stabilit baze temporare pe râuri, structuri defensive pentru navele lor și tabere din care atacau mediul rural după bunul-plac.

Anglia pare să fi fost lăsată relativ în pace în anii 830, deși aceasta este posibil o denaturare rezultată din omisiunile intenționate ale cronicii. În 839, de exemplu, există o stranie înregistrare bisericească a viselor care tulburau somnul

regelui de Wessex, imagini cu păgâni care îi devastau teritoriul. Această viziune nocturnă l-a tulburat într-atât, încât s-a angajat să facă un pelerinaj la Roma pentru a cere mijlocirea divină. Era evident că incursiunile vikingilor îl apăsau atât de mult pe cel mai puternic monarh din sudul Angliei, încât credea că soarta regatului său atârna de un fir de păr. Asta sugerează nu doar o activitate considerabilă a vikingilor în Anglia în acel moment, dar este și la mare distanță în timp de arderea bisericii din Lindisfarne.

În orice caz, acest lucru se va schimba decisiv în 840 și 841, când putem detecta o altă transformare. Coasta de vest a Irlandei a fost atacată în repetate rânduri și au avut loc expediții în interiorul teritoriului. S-au înființat tabere la Dublin (probabil în zona Kilmainham), Annagassan și în alte locuri și s-a înrădăcinat o prezență sezonieră a vikingilor în aceste zone. Coastele de est și de sud ale Angliei au fost și ele atacate, având loc cel puțin o duzină de raiduri în decurs de doi ani, fiecare probabil cu mari variații. Vikingii erau acum o parte integrantă a vieții englezilor, iar impactul financiar al activităților lor avea o adevărată însemnătate politică. Costul uman era în creștere, în vieți pierdute atât la propriu, cât și din cauza înrobirii.

Adevăratul catalizator al intensificării bruște a activității vikingilor a fost războiul civil din Francia – Imperiul Carolingian numit după fondatorul său, Carol cel Mare. În 840, Ludovic cel Pios, succesorul său, a murit. Relațiile turbulente dintre cei trei fii ai lui Ludovic, abia ținuți în frâu în timpul anilor de declin ai împăratului, au dat în clocot la moartea acestuia. Carol cel Pleșuv, Lothar și Ludovic Germanicul au început să se lupte pentru controlul imperiului, declanșând un conflict care s-a extins în fiecare zonă a regatului, de la granița iberică la Alpi, până în sudul Danemarcei și la Rin. Aparatul de stat a fost sfâșiat de dezbinări și fracțiuni pe măsură ce mica nobilime, guvernatorii orașelor, magnații locali și chiar episcopii și-au format propriile miliții și au trecut de partea cuiva (adesea pur și simplu a lor).

Vikingii s-au revărsat în golul creat de neatenția și destabilizarea imperiului și nu aveau să mai plece în următorii

douăzeci de ani. Marile râuri ale Franciei – Sena, Somme și Loara – au funcționat ca autostrăzi acvatice spre inima imperiului. Acum nu mai era vorba de atacuri pe coastă și pagube economice periferice: vikingii au purtat război cu francii, atacând de-a lungul a sute de kilometri de râuri. Este evident că au existat multe grupuri diferite, fiecare cu propriii comandanți și obiective, uneori combinându-se în constelații mai mari. Ceea ce aveau în comun era capacitatea de a se înfige cu dibăcie în haosul politic.

Trupele mobile de vikingi au luptat cu forțele celor trei pretendenți la tronul imperiului de unele singure sau uneori în alianță. De asemenea, au prădat municipalitățile locale și au atacat milițiile sau orice apărare pestriță pe care țărănimea o putea încropi în fața conducerii centrale indiferente. În plus, vikingii s-au angajat ca mercenari în oricare dintre aceste facțiuni, pentru a lupta cu inamicii lor civili sau chiar cu alți vikingi; în multe cazuri, scandinavii și-au unit apoi forțele pentru a se întoarce împotriva foștilor lor angajatori. Nimic din toate acestea nu s-a petrecut într-un vid de cunoștințe și nici nu a fost vorba de reacții întâmplătoare: vikingii știau exact ce făceau, unde o făceau și peste cine ar fi putut da în acest proces. Dădeau dovadă de o măiestrie în misiunile de recunoaștere aprofundată – o conștientizare a valorii care trebuie acordată cunoștințelor preliminare –, care s-a arătat pe parcursul campaniilor lor din Francia și mai târziu din Anglia. Comandanții vikingi erau agenți politici activi, iscând un război civil pentru a produce o destabilizare maximă, care, la rândul său, alimenta propriile obiective gemene ale scandinavelor, acelea de averi transportabile sub formă de pradă și de forță de muncă mobilă prin luarea de sclavi.

Chiar și Dumnezeu era implicat în luptă, așa cum reiese dintr-un antifon (o piesă muzicală pentru slujbele bisericești) compus în scopul folosirii în capela imperială a lui Carol cel Pleșuv care consemnează o rugăciune cântată pentru protecție împotriva incursiunilor: *de gente fera Normannica nos libera, quae nostra vastat, Deus, regna*: „Eliberează-ne, Doamne, de oamenii sălbatici din nord care ne distrug teritoriile”.

Mormintele din vestul Norvegiei și Danemarcei din această

perioadă sunt pline de obiecte metalice și monede din Francia: roadele incursiunilor. Putem deslușI o ierarhie a obiectelor insulare, activată în noi contexte scandinave. Aproape că percepem statutul relativ al diferiților participanți la raiduri, manifestat în materialele și calitatea obiectelor furate. Bijuteriile par să fi fost deosebit de populare și erau păstrate fie intacte, fie refolosite ca pandantive și altele asemenea. Broșele-disc carolingiene sunt descoperiri obișnuite, în timp ce argintul era în mare parte topit și transformat în obiecte mai potrivite gustului nordic.

În 843, cele trei facțiuni carolingiene principale au convenit asupra păcii și a împărțirii tripartite a imperiului: Carol conducea Francia Occidentalis, de la Pirinei până la Pas-de-Calais; Lothar guverna Francia Media, o fâșie ce se întindea de la nord la sud și care includea majoritatea Țărilor de Jos, Burgundia și Provența, cu o parte din nordul Italiei; Ludovic a primit estul, Francia Orientalis, cu teritorii din vestul Germaniei de astăzi; mica provincie „celtică” a Bretaniei a rămas puternic independentă.

Răspunsul vikingilor la acest tratat a fost analizat: era îngrijorător. În același an, o flotă a iernat pentru prima dată în Francia, stabilind o bază (pe Noirmoutier, din nou) la gura Loarei, cu acces bun în larg. Acest fapt a stabilit tiparul pentru deceniile următoare, care s-a repetat în Anglia începând cu anul 851. Situate de obicei pe insule din estuare sau în alte locații marine ușor de apărat, aceste tabere serveau uneori timp de un an sau doi înainte de a fi abandonate, dar în timp unele dintre ele s-au transformat în baze mai mult sau mai puțin permanente. Trei grupuri majore și distincte de vikingi se vor aduna în astfel de enclave de pe Loara, Sena și Somme, iar ulterior se vor intitula „armate” ale acelor regiuni. În anii 850, punctele de intrare către toate cele trei rute fluviale majore din Francia se aflau practic sub controlul vikingilor.

„Raidurile”, care deveniseră de mult campanii sezoniere, evoluau acum într-o prezență continuă a vikingilor. Armatele erau încă exclusiv mobile, niciodată departe de corăbiile lor, iar operațiunile lor de pe teren, an de an, sunt de neegalat pentru această perioadă. Încă din anii 830, flotele au început să

crească și ele în dimensiune. Șaizeci și șapte de vase – un număr neobișnuit de exact – sunt menționate la Nantes în 843. Doi ani mai târziu, Parisul însuși a fost atacat de o flotă de 120 de nave care și-a croit calea în amonte pe Sena. Acest raid a fost condus de unul dintre cei mai faimoși vikingi, Ragnar Lothbrók. A fost un comandant eficace, chiar dacă feroce, iar cei care l-au urmat au primit uluitoarea cantitate de două mii cinci sute de kilograme de argint și aur în lingouri pentru a lăsa în cele din urmă orașul în pace. Aceasta era prima dintre multele astfel de plăți.

După Paris, dimensiunea flotelor de incursiune a crescut și mai mult, fără îndoială determinată de profiturile demonstrabile pe care le puteau produce astfel de expediții. În anii 850, există înregistrări ale unui raid cu 252 de nave în Frizia; 105 nave la Île de Bièce și 103 în Vilaine, ambele în Bretania.

La moartea lui Lothar în 855, imperiul a trecut din nou prin perioade turbulente, Ludovic făcând o mutare împotriva fratelui său, Carol, invadând partea de vest. Deși Carol a supraviețuit și, în timp, va ajunge să conducă drept unic împărat, slăbiciunea apărării imperiale era din nou o invitație deschisă pentru vikingi. Aceștia nu s-au lăsat așteptați. În 860, situația a fost descrisă în mod viu de Ermentarius de Noirmoutier, un călugăr nevoit să-și părăsească mănăstirea când vikingii au preluat-o ca bază pe Loara:

> Numărul corăbiilor crește: fluxul nesfârșit de vikingi se mărește continuu. Peste tot creștinii sunt victimele masacrelor, incendiilor, jafurilor: vikingii cotropesc totul în cale și nimeni nu le face față: pun mâna pe Bordeaux, Périgeux, Limoges, Angoulême și Toulouse. Angers, Tours și Orléans sunt anihilate și o flotă imensă navighează pe Sena și râul cuprinde toată regiunea. Rouen este pustiit, prădat
> și ars: Paris, Beauvais și Meaux cucerite, puternica fortăreață
> din Melun ruinată, Chartres ocupat, Évreux și Bayeux jefuite, și fiecare oraș asediat.

În 861, pe Sena, *Analele bertine* au pierdut șirul unei flote vikinge la 260 de vase. Nu exista o corabie lungă „standard”, deci este imposibil să știm câți oameni avea fiecare ambarcațiune, dar în medie oamenii de știință consideră că aproximativ treizeci este un număr rezonabil. Acum era vorba de *mii* de vikingi pe teren, care se deplasează în mai multe regiuni în grupuri diferite.

Chiar și atunci când apărarea locală a reușit să împiedice înaintarea atacatorilor, aceștia pur și simplu s-au mutat în altă parte. Abia în 862, după ce a atins un minimum de stabilitate în regatul său, Carol cel Pleșuv a reușit să organizeze o rezistență sub forma unei inovații care a avut un efect instantaneu și practic. El a ordonat construirea de poduri fortificate peste principalele cursuri de apă, controlând accesul de-a lungul lor, lăsând doar mici deschideri blocate de bariere mobile și lanțuri. Rămășițele unuia dintre ele au fost excavate la Pont de l’Arche pe Sena lângă Pîtres, dezvăluind o structură complexă, cu o fortăreață pe fiecare mal al râului, străbătută de un pod masiv apărat, care bloca și un afluent. Cheltuielile trebuie să fi fost enorme și este clar de ce calmul administrativ era o condiție prealabilă pentru un astfel de proiect.

Impactul podurilor a fost rapid. Dimensiunile flotelor menționate în anale scad rapid. În 865, pe Loara și Sena se aflau doar patruzeci și cincizeci de nave, spre deosebire de sutele de mai devreme. Succesul strategiei imperiale nu a fost apreciat în Anglia. În acel an, flotele vikingilor s-au retras colectiv din Francia și au traversat Canalul Mânecii într-o invazie masivă. În acest proces și în următoarele decenii, însemnările engleze ne oferă cele mai precise imagini pe care le avem ale vikingilor în război.

Când o mare flotă a ajuns la Thanet, în 865, și a continuat rapid spre Regatul Angliei de Est, vikingii au dat peste o scenă politică foarte diferită de cea cu care erau obișnuiți în Francia. Deși imperiul fusese divizat, cel puțin nominal era o birocrație imperială funcțională. Anglia, în schimb, era formată din mai multe regate separate, unele mai puternice decât altele; cele

mai mari erau Mercia în Midlands, Northumbria în nordul țării, Regatul Angliei de Est pe coasta de est și Wessex la sud. Acestea se aflau adesea într-o alianță incomodă, dar uneori într-o competiție expansionistă deschisă. Anglia fusese convertită la creștinism cu câteva secole în urmă, așadar structurile sale sociopolitice erau radical diferite de cele ale Scandinaviei, dar existau totuși asemănări în rețeaua de regate rivale interconectate. Vikingii au profitat de acest lucru în beneficiul lor imediat.

Pentru următorii cincisprezece ani, „Marea armată păgână" sau „Marea armată de tâlhari", conform *Cronicii anglo-saxone*, și-a croit drum prin regatele engleze. Încă de la început, în Regatul Angliei de Est se pot observa aspecte ale interacțiunilor vikingilor pe un teritoriu presupus ostil care prezintă într-o lumină nouă natura campaniilor lor. Cronica înregistrează fără comentarii că „acolo armata era dotată cu cai". În alte dovezi de-a lungul anilor, atacatorii au primit provizii de diferite feluri, inclusiv hrană, și li s-au acordat refugii sigure, unde familiile lor (menționate în mod explicit, ceea ce are implicații interesante) erau ferite. Chiar și în perioada incursiunilor intermitente anterioare, au existat semnele a ceva similar: în 838, de exemplu, vikingii au încheiat o alianță cu oamenii din Cornwall. Există și alte semnale ale unor astfel de relații. O evanghelie splendidă, *Codex Aureus*, a fost donată Bisericii lui Isus din Canterbury. Aceasta conține o inscripție care spune că a fost răscumpărată de la o armată de vikingi de către un cuplu evlavios de englezi – ceva cu siguranță imposibil de realizat fără căi de comunicare relativ sofisticate și cel puțin un anumit grad de încredere.

Este foarte clar că – deși poate acesta este doar răul cel mai mic – în niciun caz nu neapărat toți englezii s-au opus vikingilor. Ambițiile expansioniste ale Wessexului nu erau un secret, iar în unele regiuni scandinavii erau poate văzuți ca un bastion împotriva agresiunii regatului sudic. În orice caz, prezența lor era inevitabilă. Doar câțiva ani mai târziu, o subvenție ecleziastică de rente alimentare, care alocau produsele impozitului perceput în natură, conține dispoziții pentru întreruperea aprovizionării din cauza atacurilor

păgâne. Cu alte cuvinte, vikingii deveniseră deja codificați în documente legale ca posibili perturbatori, în același sens ca forța majoră din polițele de asigurare de astăzi.

Armata avea mai mulți comandanți – printre ei și posibili fii ai lui Ragnar Lothbrók, cum ar fi Ivar Fără-de-Oase, Halfdan și Ubbe – și era, la fel ca flotele din Francia, un conglomerat de unități mai mici. Acestea erau aceleași *lið* din primele incursiuni, doar că acum se înmulțiseră. Ar trebui să ne imaginăm o ierarhie a grupurilor de vikingi: unele loiale unui singur căpitan de vas, altele formând o flotilă mică sau două de afiliere independentă sau loiale unor unități și mai mari, toate în rețele de alianță și sprijin convenit sub comanda nominală a unuia sau a mai multor „jarl" (cum sunt numiți în sursele engleze). Nu exista un „rege al vikingilor", nici vreo persoană cu care englezii să poată negocia. Chiar și în Francia, când emisarii l-au căutat pe liderul unei armate vikinge, răspunsul a fost că nu aveau unul, ci luau deciziile în mod colectiv.

După ce a iernat în Regatul Angliei de Est, armata s-a îndreptat spre nord și, în 866, a cucerit emporiul Eoforwic (York) după ce a luptat de-a lungul zidurilor romane ale orașului. Timp de aproape un secol după aceea, Jorvik, așa cum a devenit cunoscut, devine *principalul* bastion al vikingilor din nord; a fost condus mai întâi de regi-marionetă și apoi direct de scandinavi.

Datorită *Cronicii anglo-saxone*, ruta vikingilor poate fi urmărită cu mare precizie, uneori lună de lună. În 867 au încercat să cucerească Mercia, iernând în Nottingham, dar au fost mituiți după ce Wessex a venit în ajutorul Merciei, așa că armata s-a întors la York pentru încă o iarnă. La sfârșitul anului 869, vikingii s-au întors în Regatul Angliei de Est, unde au petrecut un an. Edmund, regele acestui regat, a opus rezistență și a fost capturat și ucis, devenind primul martir oficial al Angliei în mâinile scandinavilor. Ulterior, la fel ca Northumbria, Regatul Angliei de Est a trecut sub controlul efectiv al vikingilor.

Vikingii erau maeștri în ceea ce un cercetător numește pe bună dreptate „diplomație de corabie lungă". Pe parcursul anilor petrecuți pe teren, vikingii s-au dovedit a fi complet în

armonie cu sistemele engleze de apărare. Știau totul despre rețelele de comunicații strategice sub formă de *herepath*, adică drumuri pentru armată, și au folosit cunoștințele în avantajul lor. Înțelegeau cum funcționau sistemele de semnalizare de la înălțime, pe care le aprindeau uneori singuri pentru a deruta milițiile locale.

Cu forțe noi, vikingii au invadat însuși Regatul Wessex în 871, unde au primit întăriri din partea unei a doua flote vikinge – „Marea armată din vară", cum o numește cronica. Regele Aethelred de Wessex și tânărul său frate, Alfred, au condus trupele engleze în opt sau nouă bătălii cu vikingii în lunile următoare, însă niciuna dintre tabere nu a dominat, după o succesiune de înfrângeri și victorii. La trei luni după un triumf al Regatului Wessex la Ashdown, Aethelred a murit, iar Alfred cel Mare a fost încoronat rege. Acesta i-a plătit pe vikingi într-o oarecare disperare, iar ei au iernat la Londra, înainte de a petrece următorii trei ani pacificând Northumbria, invadând micul regat Lindsey (în actualul Lincolnshire) și, în cele din urmă, cucerind Mercia.

Trebuie să spunem limpede: în doar nouă ani, o forță scandinavă invadatoare a distrus practic toate regatele engleze, cu excepția unuia. Până în 874, doar Wessex a rămas teritoriu independent. Și, din nou, Marea Armată nu era în niciun caz o entitate națională sau o strategie militară dirijată politic.

În acest moment, oastea vikingilor s-a împărțit. Unii s-au îndreptat spre nord cu Halfdan, care i-a dus să prade chiar și sudul Scoției. Revenind la York în 876, au făcut ceva nou: într-un singur vers surprinzător care răsună de-a lungul restului istoriei engleze, cronica scrie că „au împărțit pământul Northumbriei și l-au arat și s-au îngrijit de cele trebuincioase". Sensul este clar: *vikingii începuseră să se așeze acolo*, iar natura contactului lor cu Insulele Britanice s-a schimbat astfel pentru totdeauna.

Ramura de sud a armatei, sub comanda lui Guthrum și a altor doi comandanți, s-a întors la război. Lupta disperată de patru ani împotriva vikingilor este o piatră de temelie în istoria Angliei, generând atât mituri și legende, cât și fapte,

evenimentele fiind totuși puternic susținute de *Cronica anglo-saxonă*. Vikingii au străbătut sudul Angliei cu incursiuni în nord, în Mercia, ajungând până în vest, în Cornwall. Forțele din Wessex ale lui Alfred cel Mare au luptat sau au fugit și chiar au încercat să-i înfrunte pe scandinavi pe mare (cu puțin succes), până când în 878 au fost împinse la limită. Într-un ultim efort, Alfred cel Mare a adunat ceea ce mai rămăsese din trupele sale și le-a condus spre o victorie neașteptată la Edington. Ambele tabere s-au luptat până într-un punct mort și au căzut de acord asupra unui tratat de pace, conform căruia sudul și vestul Angliei erau sub controlul Regatului Wessex, în timp ce estul și nordul țării au fost cedate oficial vikingilor într-o recunoaștere a realității politice de facto. Această regiune a devenit cunoscută sub numele de Danelaw, adică ținutul sub codul legal al danezilor, deși nu dobândește acest nume decât mai târziu. Armatele vikingilor s-au împrăștiat în această zonă și în Mercia și au început din nou să se stabilească acolo.

În anul Tratatului de la Wedmore care a creat Danelaw, în Francia a existat o repetiție stranie a ceea ce se întâmplase în 865. Împăratul carolingian Carol cel Plesuv a murit în 877, urmat la scurt timp de fiul său, cufundând imperiul într-un alt conflict al succesiunii. Așa cum făcuseră cu zeci de ani în urmă, vikingii și-au întors atenția spre Francia. În timp ce grosul Marii Armate a rămas în Anglia, unii au ales să traverseze Canalul pentru șansa unui nou jaf. Au fost ajutați de o a treia forță de vikingi, care sosise recent la Fulham în Londra și care s-a întors rapid spre continent. Cu siguranță că nu trebuie să fi fost o alegere dificilă, deoarece este foarte probabil că oamenii făceau naveta între incursiunile din Francia și casele lor din Danelaw. Oștile erau entități clar fluide.

În următorii șase ani, un al doilea asalt al vikingilor a invadat imperiul, cu flote care s-au întins mult în amonte pe Rin și chiar au cucerit capitala francilor de la Aachen. Palatul imperial a fost ocupat și capela sa folosită în mod umilitor drept grajd pentru caii vikingilor.

Parisul a fost asediat timp de un an, din 885 până în 886 – un eveniment care ne parvine prin relatarea martorului ocular

Abbo, un călugăr care a urmărit luptele de pe zidurile mănăstirii din apropiere, St-Germain-des-Prés. Acesta povestește cum Sena din jurul zonei Île de la Cité – unde se află astăzi catedrala Notre-Dame – era sufocată de atâtea corăbii ale vikingilor, încât puteai traversa apa pe râul de lemn format de punțile lor. Flota se întindea pe kilometri întregi în aval. Abbo descrie în mod viu bătălia pentru poduri, duelurile cu arcuri din jurul turnurilor și utilizarea de către vikingi a mașinilor de asediu (poate chiar montate pe navele lor). După ce zidurile orașului au fost incendiate, spune el, cerul nopții „a căpătat culoarea cuprului". În cele din urmă, asediul a fost oprit de sosirea unei armate imperiale, dar vikingii erau atât de înspăimântători, încât nici măcar împăratul nu li s-a opus, plătindu-i în schimb să plece (spre dezgustul parizienilor care le ținuseră piept atât de mult timp).

Din nou, merită să facem o pauză și să cugetăm asupra acestui aspect. Cu mai puțin de un secol în urmă, câteva zeci de bărbați au năvălit pe o plajă și au dat foc mănăstirii de la Lindisfarne într-un atac care probabil s-a încheiat în mai puțin de o zi. La Paris, o flotă de mii de vikingi în sute de corăbii a asediat unul dintre cele mai mari orașe ale Europei timp de un an de zile și a purtat bătălii sângeroase cu cei mai buni soldați pe care îi avea imperiul. Viteza și amploarea escaladării sunt uluitoare.

În anii următori, Imperiul Franc a început să se stabilizeze din nou, cu același efect de îmbunătățire dramatică și rapidă a măsurilor defensive împotriva vikingilor. Până în 890, flotele s-au dispersat la fel de repede cum se adunaseră, întorcându-se fie în Scandinavia, fie în Danelaw.

Această concluzie francă a secolului marilor incursiuni ne oferă și un moment pentru a evalua costul lor real și pentru a încerca să înțelegem adevărata lor amploare dintr-o perspectivă diferită. Pagubele aduse economiei imperiale au fost fără precedent. Dacă e să combinăm datele din sursele scrise continentale, mita plătită vikingilor în timpul secolului al IX-lea ajungea la aproximativ cincisprezece mii de kilograme de argint, cea mai mare parte în numerar: o sumă echivalentă cu șapte milioane de bani de argint, într-o

perioadă în care producția totală estimată a monetăriilor Franciei era de aproximativ cincizeci de milioane de monede. Aceasta echivalează cu aproximativ 14% din întreaga producție monetară a Imperiului Franc – *timp de un secol* –, care s-a evaporat în plata cererilor de extorcare, ce nu produceau niciun câștig pozitiv tangibil și, în multe cazuri, nu reușeau oricum să-i liniștească pe vikingi. Pe lângă asta, scandinavilor li se dădeau cereale, animale, legume, vin, cidru, cai și alte mărfuri ca să nu atace – practic, ca să nu facă nimic – și, desigur, aceleași lucruri se pierdeau adesea atunci când aceștia atacau. Între 830 și 890, aproximativ 120 de așezări din Francia numite în surse au fost prădate și distruse, asta pe lângă devastările regionale necunoscute la număr. Desigur, mai era și costul uman incalculabil. Ermentarius de Noirmoutier nu a exagerat în alegerea metaforelor care aduc a apocalipsă tipică vikingilor.

Timp de mulți ani, tendința a fost ca pustiirile scandinavilor din anii 830 până în anii 880 să fie examinate din perspective geografice sau politice distincte – vikingii din Anglia, din Irlanda, din Francia și așa mai departe. Însă punctul-cheie este că acestea erau în mare parte aceleași forțe care se deplasau, se divizau și se regrupau. Dacă o zonă reușea să opună suficientă rezistență pentru a împiedica avansarea vikingilor, aceștia pur și simplu se mutau în altă parte. În majoritatea cazurilor, nici chiar Alfred cel Mare nu i-a învins de fapt. Vikingii doar au plecat mai departe, ceea ce poate că ar fi făcut oricum.

Ca un avertisment pentru toți arheologii, în absența surselor scrise nu am îndrăzni niciodată să postulăm amploarea invaziilor vikingilor din Anglia și Francia numai din rămășițele lor materiale – cu o singură excepție. Am întrezărit deja modul intern de funcționare a armatelor: părțile lor constitutive ale „frățiilor”, structurile lor complexe de comandă, luarea deciziilor în comun și înclinația către divizare. Cu toate acestea, în ultimele trei sau patru decenii, arheologia a început să dezvăluie aspecte nebănuite ale acestor armate din rămășițele taberelor lor.

Se pare că aceste unități au apărut mai întâi în Irlanda, la sfârșitul anilor 830, iar apoi în Francia, câțiva ani mai târziu. În sursele irlandeze (din latină), ele sunt denumite *longphuirt* (*longphort* la singular), adică aproximativ „debarcarea navei”, precum și *dúnad* și *dún*, ambele având conotații de fortificații. De asemenea, se menționează că vikingii provin din locuri specifice, de parcă acestea ar fi un fel de baze semipermanente. Pe coasta de est, întâlnim „tabere” de acest soi la Lough Neath, Strangford Lough, Carlingford Lough, Dublin, Waterford, Wexford și Cork, printre alte locații; în total, aproximativ douăzeci de astfel de situri apar menționate în surse. Majoritatea se află în locații cu acces avantajos la apă. Există sugestii că fiecare se afla la o zi de navigare distanță de cel mai apropiat vecin al său. La Woodstown, lângă Waterford, au fost excavate părți dintr-o astfel de tabără, iar o a doua a fost găsită la Annagassan. În Francia, cu excepția unei fortificații de la Camp de Péran din Bretania, toate ne sunt cunoscute în mare parte numai din documentele scrise: Île de Bièce de pe Loara, Oissel de pe Sena, Neuss de pe Rin și altele, inclusiv mănăstiri cucerite și transformate în puncte strategice.

Cele mai productive exemple arheologice au fost explorate în Anglia, primul fiind excavat la Repton în Derbyshire. Consemnat în *Cronica anglo-saxonă* drept o așezare pentru iernat a Marii Armate din 873 până în 874, Repton era și locul unui mausoleu regal mercian, situat lângă o biserică impresionantă. În anii 1970 și 1980, săpăturile din jurul acestei clădiri au depistat în mod neașteptat trei elemente-cheie ale taberei de iarnă: o incintă în forma literei D, cu latura dreaptă pe malul râului Trent, încorporând biserica însăși ca o intrare fortificată, o serie de morminte clar păgâne ale vikingilor în jurul bisericii și un osuar plin de oseminte dezarticulate, care fusese construit în mausoleul prădat.

Osuarul conține cel puțin 264 de persoane, din care aproape 20% femei. Multe prezintă traumatisme cauzate de arme. Este vorba de un singur depozit de oase, deși este mai greu să ne dăm seama dacă acestea fuseseră adunate într-un an sau doi, poate prin colectarea morților de pe câmpurile de luptă pentru a-i îngropa în sfârșit într-o tabără principală. Cu toate acestea,

datarea cu carbon radioactiv ne permite să asociem osuarul cu prezența armatei, descoperirile de monede din 872 și 873 și armele tipice vikingilor. În descoperirea de la Repton, arheologii au avut șansa de a cerceta pentru prima dată adevărații membri ai unei forțe a vikingilor. Lucrările sunt încă în desfășurare, dar datele izotopice dezvăluie că majoritatea indivizilor proveneau din toată Scandinavia, iar unii din Insulele Britanice și de pe continent, poate chiar din sud, de la Marea Mediterană. Mormintele grupate în jurul bisericii poartă toate semnături izotopice scandinave. Aceleași date dezvăluie schimbări semnificative ale regimului alimentar de-a lungul timpului, ceea ce sugerează că acești oameni s-au deplasat foarte mult. Bărbații se încadrează într-un interval de vârstă de aproximativ optsprezece până la patruzeci și cinci de ani.

Întregul osuar a fost acoperit cu o movilă de pământ, cu o bordură dublă făcută dintr-o sculptură engleză zdrobită intenționat și râșnițe de piatră de la mănăstire. Există puține îndoieli că aceasta era o ocupație tipică vikingilor sfidător de necreștină. O serie de orificii pentru stâlpi și gropi pline cu ofrande sugerează ritualuri elaborate, iar câțiva copii au fost îngropați în apropiere de movilă în ceea ce par a fi acte de jertfă.

La câțiva kilometri distanță, la Heath Wood, se află unul dintre singurele cimitire târzii cu movilă din Anglia. Săpăturile au arătat că este vorba despre un câmp funerar de incinerare scandinav, unic până acum în Marea Britanie. Rămășițele sunt relativ puține și greu de interpretat, dar includ cel puțin o femeie care pare să fi fost îngropată însoțită de arme. Săpătorii au speculat că locul ar putea avea legătură cu armata din Repton, poate o ramură a ei sau o facțiune a forței vikingilor care își îngropa morții într-un mod diferit.

Din 2011 până în 2015, o a doua tabără importantă a vikingilor a fost excavată la Torksey, în Lincolnshire, locul în care armata a iernat cu un an înainte să ajungă la Repton. Proiectul a dezvăluit o imagine complet diferită de incinta relativ mică de la Repton, care fusese până acum modelul pentru cum se credea că arăta o tabără. Torksey nu pare să fi

avut sisteme formale de apărare; în schimb, era situat pe o insulă mlăștinoasă care îi asigura protecție naturală. Vikingii se adaptau în mod clar circumstanțelor. Cel mai important este că locul era vast – vreo cincizeci și cinci de hectare, cu spațiu pentru mii de oameni; în sfârșit, sugestiile surselor scrise erau dovedite de arheologie. Interiorul taberei a fost o revelație: dovezi ale meșteșugurilor și manufacturii, ale comerțului cu cei din împrejurimi, ale pescuitului și, în mod limpede, ale prezenței femeilor. Numeroasele monede, arme și alte artefacte au oferit data precisă a sitului, sugerând că armata a petrecut acolo până la șase luni. Pe scurt, Torksey a dezvăluit nu doar o armată, ci o întreagă comunitate mobilă cu un grad de autosuficiență și propria sa economie.

O a treia tabără armată dintr-un „sit fluvial de lângă York” (abreviat ARSNY, locația fiind păstrată confidențială la cererea proprietarului) a fost deopotrivă studiată cam în același timp. Semnele materiale de acolo oglindesc descoperirile din Torksey, cu același accent pe dimensiunea fizică (de data aceasta treizeci și trei de hectare), producție și comerț, rețelele de schimb locale și prezența femeilor. Taberele „de iarnă” erau și ele în întregime funcționale și adesea ocupate și primăvara, vara și toamna. Atât la ARSNY, cât și la Torksey a apărut ceva asemănător unui orășel, cu tot ce sugerează asta cu privire la natura populației care îl construise.

Aparenta discrepanță între dimensiunile acestor situri și ale taberei de la Repton poate avea o explicație relativ simplă. S-a sugerat că siturile Repton și Heath Wood făceau poate parte din aceeași entitate, dar erau larg dispersate în peisaj. În acest model, Repton ar fi putut forma un fel de cetate fortificată sau adăpost de nave în cadrul unei tabere mai mari. Dacă Torksey și ARSNY ne-au oferit siturile și activitățile, Repton ni i-a înfățișat pe locuitorii înșiși.

Atât Repton, cât și Torksey au avut parte de o activitate continuă chiar și după ce armata a plecat, sugerând că moștenirea prezenței sale a rezonat mulți ani într-un peisaj tulbure. La Repton, aceasta a luat forma unor morminte ulterioare în interiorul și în jurul marelui osuar, un cimitir clar creștin, unde izotopii arată că cel puțin jumătate dintre cei

înmormântați erau oameni din partea locului. La Torksey, situl s-a dezvoltat într-un oraș renumit pentru industria sa ceramică.

Longphuirt irlandeze nu erau chiar la fel cu taberele de iarnă engleze, dar pot fi totuși studiate împreună cu folos. Nu în ultimul rând, Woodstown a oferit indicii ale unei economii interne similare cu Torksey, cu un tipar de tezaure de argint care reflectă o relație strânsă cu regatul irlandez Osraige în care era situat.

Zecile de ani de săpături în taberele de iarnă ne dezvăluie o perspectivă cu totul nouă a „armatelor" vikingilor. Datele-cheie provin din înregistrările izotopice, care sugerează de unde veneau inițial morții îngropați, artefactele atribuite unui gen anume, dimensiunea mare a siturilor și materialele care indică diferitele tipuri de activități care se desfășurau acolo.

În primul rând, forțele vikingilor erau în mod clar multietnice, nu doar „scandinave", o imagine care se potrivește cu natura lor conglomerată și organică. Până și „scandinavii" din armate – majoritatea membrilor lor – proveneau din toată regiunea și nu aveau un punct central de origine. Femeile făceau parte din aceste comunități, iar oștile erau într-adevăr la fel de masive pe cât sugerează sursele scrise: cel puțin câteva mii de indivizi. În mod clar, nu s-au limitat la activități militare, ci s-au îndeletnicit și cu meșteșuguri, producție și comerț. Nu există nici urmă de îndoială că aceste entități și activitățile lor depășesc cu mult orice ar putea fi numit „incursiune": forțele mobile ale vikingilor se transformaseră de mult în altceva.

Prezența femeilor este deosebit de grăitoare, iar aici există și dovezi de dincolo de tabere. O analiză detaliată a bijuteriilor feminine cu model scandinav recuperate din estul Angliei cu ajutorul detectoarelor de metale sugerează că în Danelaw exista un număr ridicat de femei care se îmbrăcau după moda străină. Nu pare că fibulele și celelalte articole proveneau toate din import, ci mai degrabă că au fost făcute după gustul scandinav, folosind în parte materiale locale. Bineînțeles, iconografia bijuteriilor nu este același lucru cu etnia și oricine

poate purta o broșă – indică asta că „moda daneză” devenise populară (sau chiar recomandată) într-o zonă aflată sub control scandinav? Acest aspect a fost studiat și prin analize ADN, care au dezvăluit o puternică influență scandinavă. Cu alte cuvinte, au existat *într-adevăr* numeroase femei străine în aceste zone. Numărul persoanelor este de-a dreptul uluitor: la o estimare prudentă, până la treizeci-cincizeci de mii de imigranți scandinavi de ambele genuri se poate să fi sosit în cele trei decenii de la înființarea Danelaw. Aceasta este o concluzie revoluționară.

Probabil că femeile s-au stabilit în cea mai mare parte în timpul migrațiilor secundare, după ce războaiele cu Regatul Wessex s-au stins, dar osuarul de la Repton și celelalte tabere confirmă că au existat și femei (poate altele) care s-au mutat odată cu armatele. Chiar și în luptă, forțele vikingilor ar fi putut fi mai amestecate decât se credea anterior. Există, desigur, dovezi timide de femei războinice, dar la asediul Parisului din anii 880, Abbo menționează în mod special că femeile daneze erau prezente pe câmpul de bătălie: nu luptau la propriu, dar erau suficient de aproape pentru a-și împinge fizic bărbații înapoi în luptă dacă aceștia dădeau semne de ezitare.

Concluzia este încă puțin nefocalizată, dar totuși în mare bine conturată: după imboldul inițial al atacurilor din anii 830 și 840, odată ce s-a stabilit un fel de cap de pod în estul și sudul Angliei, a existat un număr semnificativ de femei scandinave (și probabil copii) în armate. Ele nu îi „însoțeau” pe bărbați și nu erau „adeptele de tabără” ale vikingilor bărbați. În schimb, prezența lor era o parte integrantă a ceea ce aceste forțe par să fi fost cu adevărat: nu jefuitori în toată puterea cuvântului cu soțiile și iubitele lor după ei, ci, de fapt, migrații armate de familie. Această deplasare a oamenilor urma să ia rapid amploare.

Nu putem ocoli faptul că lupta era absolut esențială în acest demers, inclusiv pentru menținerea controlului scandinav odată ce Danelaw fusese câștigat. Aceste grupuri erau violente și periculoase și se pare că toată lumea din cadrul lor accepta asta, dar războiul și jaful nu erau singurele lor obiective.

Corăbiile lungi nu mai transportau aceleași tipuri de „jefuitori” ca în urmă cu patruzeci de ani. Acești vikingi ai secolului al IX-lea erau diferiți: bărbați și femei care au spulberat structurile politice ale Europei de Vest, dar care nu reprezentau niciunul dintre statele sau blocurile de putere scandinave.

Pare necesar să găsim un vocabular nou, o altă terminologie pentru a descrie aceste forțe – în mod ironic, poate este de folos să revenim la unul dintre cele mai vechi clișee despre ei: ideea vikingului ca pirat.

Această noțiune nu este doar inerentă în accepțiunea cea mai uzuală a cuvântului în sine, *víkingr*, dar a fost și una dintre componentele-cheie ale imaginii lor cel puțin de la începutul secolului al XVII-lea. Iată ce scrie marele istoric britanic Camden în lucrarea sa monumentală *Britannia* din 1610:

> [Danezii] erau numiți *Wiccingi* de către autorii care au scris în latină istoriile Angliei deoarece practicau pirateria: pentru că *wiccinga* în limba saxonă, după cum atestă Alfricus, înseamnă pirat care trece de la un râu la altul.

Însă pirații, aidoma vikingilor, sunt și ei supuși unor stereotipuri înșelătoare. Nu erau „tâlhari simpatici” după modelul lui Long John Silver sau Jack Sparrow, creat de scriitorii și realizatorii de film populari din vremurile ulterioare, ci de fapt ceva mult mai interesant și mai sofisticat, așa cum probabil știa și Camden însuși. Faimoasele flote de pirați din Atlantic și Caraibe (și echivalentele lor din Mările Chinei, de exemplu), care au fost studiate pe larg, pot fi considerate una dintre cele mai bune paradigme comparative pentru studiul forțelor migratoare ale vikingilor la scară largă care apar în Occident în secolul al IX-lea.

Ceea ce reiese în special este sentimentul că pirateria a ocupat și și-a modelat propria lume socială construită. A oferit un stil de viață alternativ conștient, cu un spirit egalitar improvizat, dar totuși pronunțat, profund în contradicție cu regulile aprobate de statele din patriile respectivilor pirați. A

existat o nivelare a ierarhiei, în sensul că autoritatea revenea în cele din urmă echipajului. Căpitanii erau aleși, iar prada era împărțită după priceperea sau munca fiecăruia. Toate acestea erau decizii active și conștiente, o reorganizare intenționată a relațiilor sociale maritime în scopul de a crea un trai „fără stăpân". Piraților aveau chiar și un nume pentru asta: „Noua guvernare a corabiei".

Pirateria a adus cu sine instabilitate cronică, dar și un sentiment de continuitate de la echipaj la echipaj. Nu era un sistem care ar putea rezista unui conflict intern prelungit sau sever. Ocazional, activitățile așa-numiților pirați din epoca de aur (în linii mari, perioada dintre anii 1650 și 1720) erau sponsorizate de actori statali, adesea pentru a atinge obiective care nu puteau fi asociate cu statul – dar aceștia nu au operat niciodată la nivel național. În ciuda faptului că țineau în mod evident de lumea maritimă, piraților puteau și chiar interveneau în treburile de pe uscat.

Viața de pirat era întreținută de povești și zvonuri despre propriul succes. Piraților își afirmau identitățile speciale prin utilizarea unor medii vizuale precum faimoasele steaguri. Un cercetător de top descrie reprezentările de pe ele – oase încrucișate, sânge picurând, clepsidre și altele asemenea –, formând „o triadă de simboluri care se întrepătrund: moarte, violență, timp limitat". Ei foloseau, de asemenea, combinații specifice de cultură materială și expresia ei în propriile dansuri, cântece marinărești, magie și ritualuri. Loialitatea era, mai presus de toate, față de comunitate în sine – viața flexibilă la libera alegere pe care aceasta o oferea, alimentată de percepțiile sociale oferite de călătorii și întâlniri. Piraților aveau și tendința de a-i privi pe cei marginalizați și pe membrii minorităților altfel decât o făceau statele de proveniență ale acestora.

Cei care au luptat împotriva piraților aveau și ei părerile lor despre toate acestea, bineînțeles. Pentru scopurile noastre, cea mai importantă opinie este cuprinsă într-un termen care a fost inventat pentru a descrie dificultățile în a se împotrivi și neutraliza amenințarea piraților. Se pare că termenul a fost folosit pentru prima dată în 1631 de Richard Braithwaite, care

descria un marinar tipic în limbajul alambicat al timpului său:

> Au curaj când sunt toți la un loc și își relatează aventurile cu o groază minunată. Instrumente necesare sunt ei și agenți de importanță principală în acea Hidrarhie în care trăiesc; căci zidurile Statului nu ar putea subzista fără ei; dar cel mai puțin utile sunt pentru ei înșiși și cel mai necesare pentru sprijinul celorlalți.

Cuvântul-cheie aici este „hidrarhie”, al cărui sens a fost extins în secolul al XVIII-lea pentru a deveni o etichetă generală pentru punctul de sprijin revoluționar al ideilor sociale periculos de radicale reprezentate de comunitatea maritimă atlantică. Situația pe care termenul încearcă să o surprindă este una în care nu există lideri generali cu care să poți negocia (nu a existat niciodată un monarh pirat, asta era și ideea), nicio structură de stat căreia să i te opui și, într-adevăr, nicio organizație oficială cu care să lupți. Hidra mitică, fiara cu mai multe capete din legendele grecești, a fost dificil de învins, deoarece de fiecare dată când unul dintre capete era tăiat, încă două creșteau în locul lui. În chip asemănător, scufundarea anumitor nave de pirați sau uciderea unor căpitani notorii nu afectau prea mult natura inamicului – și totuși „pirații” ca sursă colectivă de primejdie politică severă au rămas pe deplin de actualitate și operativi, la fel ca hidra presupusă a fi de nebiruit.

După părerea mea, aplicarea acestui concept la epoca vikingilor reprezintă o adevărată descoperire în înțelegerea a ceea ce se întâmpla cu „armatele” din secolul al IX-lea. Folosirea termenului „hidrarhie” pentru a descrie aceste forțe dezvăluie rapid că punctele de comparație sunt convingătoare. Avem referiri scrise la conducătorii vikingilor numiți în istorie, dar nu la regi sau nobilimea reală; într-adevăr, există descrieri explicite ale procesului colectiv de luare a deciziilor. „Armatele” erau confederații de *lið*, ca în cazul „frățiilor” din *Analele bertine*. Într-o înregistrare ulterioară pentru anul 861, aceeași sursă descrie cum în primăvară „danezii au pornit în largul mării și s-au împărțit în mai multe flotile care s-au dus

în direcții diferite, în funcție de diferitele lor alegeri". Ele erau, de asemenea, formate din rețele de relații bazate pe jurăminte și obligațiuni contractuale pe termen scurt, în beneficiul reciproc. La fel ca pirații, armatele vikingilor aveau o coeziune internă limitată și puteau prezenta fluctuații rapide în dimensiune. Acest lucru se reflectă în natura taberelor lor: spații de tranziție și eficacitate, perfecte pentru elaborarea de noi identități și moduri de viață.

În căutarea unor noi locuri de prădat, forțele vikingilor nu au format niciodată un tot coerent și, în egală măsură, nu au reprezentat o mișcare coordonată spre exterior din Scandinavia. Nu a existat niciodată o singură motivație în spatele acestui fenomen. Unii cercetători cred că factorul-cheie a fost expansiunea consistentă a comerțului baltic, care s-a răspândit pe coastele Europei. Țintele mai mari ale incursiunilor au apărut în același timp în care profitabilitatea atacului unor locuri izolate, cum ar fi mănăstirile, probabil scăzuse. Nu este greu de văzut că dezvoltarea unor grupuri mai mari de vikingi – adevărate flote și armate veritabile – ar avea sens ca răspuns la aceste tendințe. Este ușor să sugerăm acest lucru, dar mai greu să îl reprezentăm în practică, deși acesta ar fi oferit atât motivația, cât și direcția unei mișcări care va reuni în curând la scară enormă forțele mobile. Pe de altă parte, politica internă a Nordului a furnizat ample motive pentru ca oamenii să vrea să plece. Fie ca urmare a susținerii taberei greșite într-un conflict intern, fie pur și simplu pentru a căuta o alternativă, mulți s-ar fi putut alătura unuia dintre aceste noi experimente sociale. Avem toate indiciile că aceasta era o decizie schimbătoare, nu neapărat una permanentă.

Asta deveniseră vikingii din vest. Operând dincolo de granițele Scandinaviei, dar și ale structurilor sale politice, pentru o mare parte a secolului al IX-lea, o hidrarhie a vikingilor a acaparat Insulele Britanice și Imperiul Franc.

La o sută de ani de la raidul din Lindisfarne și deja de mult în epoca vikingilor, amprenta scandinavă pe harta politică a Europei nu mai putea fi ștearsă. În esență, ascensiunea marilor armate în Francia și Anglia a marcat pentru prima dată

ascensiunea vikingilor – adevărații vikingi – ca forță independentă. La fel ca în cazul falsei dihotomii de epoci ale vikingilor, „de vest” și „de est”, și aici se repetă același tipar: în timp ce expansiunea către Insulele Britanice și continent era în desfășurare, alți scandinavi (și uneori aceiași) se deplasau și ei în toate direcțiile.

Această expansiune treptată și neplanificată în întreaga lume eurasiatică nu a fost niciodată un proces unidirecțional (sau nici măcar un proces), ci mai degrabă o chestiune de cauzalitate ciclică. Oamenii se întorceau acasă și porneau din nou la drum, de nenumărate ori; alte popoare veneau *în* Nord, uneori într-un număr mai mare decât cei care plecaseră de aici. Toți acești călători au luat cu ei și au lăsat în urmă multe lucruri: nu numai obiecte – „cultura materială” atât de îndrăgită de arheologi –, dar și idei, atitudini și informații. La cele mai intime niveluri ale interacțiunii, și-au lăsat și genele, iar familiile lor au dobândit altele noi.

Acesta era începutul diasporei vikingilor, iar acum este timpul să-i urmăm într-acolo.

13

DIASPORA

Așa cum erau percepuți în mod tradițional, polii gemeni ai experienței vikinge erau incursiunile și comerțul. Ambele întruchipează actul mișcării, al expansiunii, al imboldului către lumea de dincolo de Scandinavia, care a fost întotdeauna un semn distinctiv al epocii vikingilor. Ceea ce este adesea trecut cu vederea este că acestea erau și complementare.

Raidurile în vest au stimulat inițial economiile personale și perspectivele indivizilor. În același timp, au alimentat ambițiile elitelor și le-au aprovizionat cu moneda materială cu care să-și păstreze și să-și sporească puterea. În cele din urmă, incursiunile au amplificat tendințele și comportamentele care erau de mult în dezvoltare în interiorul Scandinaviei și le-au proiectat în exterior și peste mare. Răspunsul care s-a activat apoi a fost fluxul de obiecte furate – averi transportabile la propriu –, care s-au transformat în statut, dar și confort. În timp, acel aflux de nou a inclus și idei, dintre care unele (precum creștinismul) se vor dovedi a fi neliniștitoare pentru regulile stabilite din nord.

Incursiunile au devenit altceva – și s-au metamorfozat în hidrarhiile secolului al IX-lea –, în parte pentru că situația politică din Scandinavia fusese schimbată chiar de raidurile în sine. Au existat învingători și învinși în aceste jocuri de putere, de exemplu printre regii mării, așa cum a fost și în secolele de dinaintea epocii vikingilor. Marile armate și flote ale incursiunilor au oferit o alternativă profitabilă și poate oarecum nostalgică la această realitate transformată, iar în scurt timp a furnizat ceva mai permanent: nu doar aventuri

profitabile, ci și noi așezări și o nouă viață. Atât consolidarea regatelor în expansiune din Scandinavia, cât și oportunitățile oferite de campaniile de peste mări au remodelat treptat Nordul. Vikingii au schimbat locurile prin care au trecut, adesea violent, dar ei înșiși au fost transformați în acest proces.

Însă vestul nu a fost singurul punct de interes al activității vikingilor – și estul și, în timp, sudul aveau să-i atragă pe scandinavi. În decursul secolului al IX-lea, în același timp în care flotele se deplasau pe căile navigabile din vestul Europei, rutele fluviale de pe malul baltic începeau să fie deschise. Așezări precum Ladoga, Deadwoodul nostru fluvial, aveau să se extindă și în curând să devină doar prima verigă dintr-un lanț care se întindea pe mii de kilometri spre est – nu numai până în Bizanț, ci până în stepa eurasiatică și chiar până la Drumul Mătăsii de pe uscat și de pe mare. În sud, forțele vikingilor din Francia se vor aduna la baza de pe Loara cu intenția de a ataca Iberia și, de asemenea, de a naviga în Marea Mediterană.

La fel ca operațiunile europene, drumurile către est vor duce în cele din urmă și la oportunități de așezări, da, la înființarea de colonii chiar mai mari și mai trainice decât cele din vest. Nu știm dacă toate acestea au fost un obiectiv sau un rezultat neașteptat. Este clar însă că de la mijlocul până la sfârșitul anilor 800 scandinavii au început să privească lumea înconjurătoare într-un mod diferit. Aceasta reprezenta o serie de evenimente în desfășurare, un lucru care evolua. Diaspora vikingilor începea să capete contur.

Până în secolul al XXI-lea, oamenii de știință vorbeau întotdeauna despre o „expansiune”, aproape într-un spirit imperial al scandinavilor care răspândeau o „lume a vikingilor”. Debutând acum un deceniu sub forma studiilor individuale și a proiectelor coordonate, această percepție s-a schimbat în ceva mai difuz, dar și mai realist. Conceptul de diasporă prindea acum rădăcini în studiile vikingilor, astăzi fiind recunoscut ca o modalitate mult mai utilă de a privi răspândirea geopolitică a coloniștilor scandinavi, a

atacatorilor, a comercianților și a influenței lor.

Când a fost introdusă pentru prima dată în cercetarea asupra vikingilor, noțiunea de diasporă s-a construit în mare măsură pe științele sociale și a fost puternic mediată prin materialul sursă scris. Multe concepte derivă din istoria recentă – legate de temele migrației și transnaționalismului –, dar pot fi aplicate în mod util trecutului epocii vikingilor. În acest proces, diaspora oferă și noi modalități de înțelegere a perioadei. Este de fapt un termen destul de specific și se referă atât la conceptul discutabil al unei „țări natale" a vikingilor, cât și la locurile (și modul și motivele) în care au călătorit scandinavii.

O diasporă, inclusiv cea a vikingilor, poate să implice mai multe trăsături, cel mai evident o dispersie de la un punct de plecare inițial. Acest lucru poate fi traumatizant, dar poate implica și căutarea unor perspective mai bune de diferite tipuri sau promovarea ambițiilor coloniale. De-a lungul timpului, diaspora poate stimula o memorie colectivă, chiar mituri despre noțiunea de „acasă", care pot deveni și idealizate. Aceasta nu înseamnă că deplasarea într-o diasporă avea loc doar într-o singură direcție – poate exista contact constant, migrare inversă sau cel puțin „o conversație continuă". Poate exista o conștiință puternică de grup etnic, menținută pe perioade lungi de timp și extinzându-se de-a lungul diasporei dincolo de regiunile sale constitutive. Acest lucru poate duce la tensiuni cu locuitorii inițiali din zonele așezărilor conectate cu diaspora, dar se poate manifesta în egală măsură în evoluția pozitivă a interacțiunilor noi, creative.

Într-o măsură mai mare sau mai mică, toate aceste caracteristici se regăsesc în diaspora vikingilor. Începând cu secolul al IX-lea, acest flux de oameni, lucruri și idei a implicat cu siguranță violență – o mare parte de fapt, mai ales în vest. Însă dincolo de aceste curente de agresiune exista fluxul constant al comerțului și al unei interacțiuni mai pașnice. La un anumit nivel, acest lucru era asigurat de rețelele de emporii, noduri în rețelele încă extinse de târguri și centre comerciale care operau la atât de multe niveluri. Și acest

aspect s-a extins în est odată cu comerțul fluvial.

Rutele către interiorul teritoriului est-european s-au dezvoltat la începutul epocii vikingilor sau poate chiar înainte, fie prin Golful Riga, fie în special prin Golful Finlandei. Acest lucru a fost determinat în parte de o expansiune internă în interiorul Finlandei de la țărmuri înspre interior și, în general, este limpede că popoarele vorbitoare de finlandeză au jucat un rol major în deschiderea căilor riverane. Aceștia au acționat ca intermediari baltici pentru ruta pe Volga până la Marea Caspică și au exercitat o mare influență asupra terenurilor de vânătoare din nord, care au impulsionat în parte traficul fluvial. Unul dintre experții de seamă în interacțiunile finlandeze din epoca vikingilor compară estul Mării Baltice cu zona Golfului Hudson – ambele erau lumi de apă, în inima cărora se afla comerțul cu blănuri.

În prima jumătate a secolului al IX-lea, blănurile par să fi fost pilonul de bază al negustorilor estici. În nord, mai ales în Finlanda și printre Sámi, era esențial ca vânătoarea să fie ținută sub control, inclusiv pentru a gestiona o potențială epuizare a resurselor. Materiile prime și produsele tipice din centrul Suediei au fost găsite departe de văile fluviilor finlandeze, oferindu-ne indicii cu privire la punctele de legătură la mare distanță dintre actorii comerciali.

Cea mai mare concentrație de descoperiri din epoca timpurie a vikingilor din interiorul Eurasiei se află la Staraia Ladoga, așezarea în stil de frontieră de pe râul Volhov, unde finlandezii își exercitau în mod clar influența. Fiind probabil principala cale de acces între Scandinavia și est, nu este surprinzător că emporiul Ladoga s-a extins la începutul secolului al IX-lea și a continuat până în secolul al X-lea, reflectând probabil creșterea legăturilor comerciale din ce în ce mai intense cu regiunile din sud. Dovezile privind prelucrarea metalelor, activitățile meșteșugărești în corn și os și fabricarea sticlei, precum și descoperirile de dirhami de argint atestă funcția așezării ca principal nod comercial. Locurile precum Staraia Ladoga și-au păstrat importanța de-a lungul epocii vikingilor, iar în curând aveau să devină puncte

de pornire în călătoriile spre sud. În timp ce multe dintre grupurile care operau în est făceau comerț de-a lungul râurilor Volhov, Nipru și Volga sau cu triburile care trăiau în regiunile de fiecare parte a acestor artere importante, pentru mulți scopul final a fost să ajungă la Marea Neagră și de acolo să călătorească mai departe, spre Constantinopol – inima lumii bizantine.

Existau multe moduri de a ajunge acolo, dar probabil ruta cea mai folosită era în amonte pe Volhov, trecând pe lângă Staraia Ladoga, de-a lungul Lacului Ilmen până la râul Lovat. Odată ajunși la limitele pasajului său navigabil, era necesar un portaj pe uscat spre Nipru. De aici, marea cale navigabilă curgea spre sud, spre Marea Neagră. Etapa poate cea mai importantă și primejdioasă a călătoriei era relativ aproape de destinație, pe cursul mijlociu al Niprului. Înainte de a fi îndiguit de Uniunea Sovietică în anii 1930, a existat aici un sistem de cataracte, care se întindea la șaptezeci de kilometri spre sud din zona Dnipropetrovsk. Între șapte și douăsprezece la număr, în funcție de perioada anului, cataractele erau o piedică în calea transportului maritim de-a lungul râului. În timpul epocii vikingilor, acest lucru necesita transportarea bărcilor în jurul fiecărei cataracte, ceea ce le oferea pecenegilor nomazi oportunități ample de a-i ataca și jefui pe negustorii călători.

Un remarcabil document bizantin din secolul al X-lea vorbește despre scandinavii care au întreprins această călătorie. *De Administrando Imperio* (*Despre administrarea imperiului*) era un manual secret de guvernare scris de împăratul Constantin Porfirogenetul drept ghid pentru fiul și succesorul său. Îmbinând sfaturi confidențiale despre politica externă cu o mulțime de informații despre partenerii comerciali, acesta conține și rapoarte despre străinii nordici care au venit la Constantinopol. Călătoria lor i-a purtat prin cataractele Niprului și, la un moment dat, probabil că aceștia le-au descris cărturarilor de la curte, deoarece numele fiecărui petic de apă turbulentă este redat în ceea ce reprezintă negreșit limba nordică veche încorporată în textul grec. Minunat de ilustrative pentru pericolele care pândeau orice

echipaj care din anumite motive nu debarca în amonte de cascade, printre acestea se numără Essupi (*supa*, „Băutoarea”), Gellandri (*gjallandi*, „Urlătoarea”) și Aifor (de la *eifors*, adică „Mereu-Ferocea”). Aceasta din urmă este numită și pe o piatră runică din Gotland ridicată în memoria unui bărbat pe nume Ravn, care a călătorit în est în trecut.

Acestea erau pericolele asociate cu acea parte a râului, astfel încât cel puțin unii călători nordici s-au simțit mânați să ofere jertfe zeilor pe Insula Sfântului Grigorie, care se află chiar la sud de cataracte, în semn de recunoștință pentru traversarea în siguranță. Săpăturile din partea de nord a insulei sugerează că aici ar fi putut exista o așezare în secolele al IX-lea și al X-lea, posibil ca popas pentru grupurile care începeau sau încheiau traseul de portaj. După ce străbăteau porțiunile inferioare ale Niprului și ajungeau în Marea Neagră, corăbiile puteau naviga de-a lungul țărmului de vest înspre Constantinopol.

Orașul fusese întemeiat drept capitala Imperiului Roman de Răsărit la sfârșitul secolului al IV-lea de către împăratul Constantin (de aceea îi poartă numele) și a funcționat ca sediu imperial timp de peste cinci sute de ani. A fost extins, refortificat și mărit de nenumărate ori ca urmare a schemei de lucrări publice introduse de împărații dornici să lase în urmă o moștenire permanentă a domniei lor. În secolul al VIII-lea, Constantinopolul a devenit una dintre cele mai mari metropole din lume, cu o populație de peste o jumătate de milion – probabil mai mult decât toată Scandinavia la acea vreme.

Orașul se întindea până în Bosfor, între Marea Marmara și Cornul de Aur, la poarta de intrare în Asia. Atât laturile sale de uscat, cât și cele de la mare erau protejate de un imens sistem de fortificații. La intrarea pe una dintre porțile sale monumentale, orice scandinav care vizita pentru prima dată locul ar fi dat cu ochii de vaste forumuri și piețe publice, biserici mărețe, clădiri guvernamentale imense și structuri publice cum ar fi hipodromurile, toate construite din piatră. Multe erau în folosință încă de pe vremea romanilor, iar un nordic care vizita Constantinopolul probabil că s-ar fi plimbat pe străzi cuprins de o mare uimire.

În timp, de-a lungul rutelor fluviale spre sud se va dezvolta un nou tip de societate, un conglomerat etnic care a evoluat ca o manifestare a vieții comerciale. Cunoscuți sub numele de varegi Rus', aceștia erau oamenii din al căror nume derivă „Rusia" modernă. Adevărata lor ascensiune s-a produs în secolul al X-lea, dar este clar că până și în prima jumătate a secolului al IX-lea s-a închegat o identitate suficient de distinctă încât era necesară o etichetă ca să o descrie.

Cea mai veche înregistrare a numelui provine din *Analele bertine* din 839, când o delegație bizantină la împăratul franc includea printre membrii săi un grup de oameni numiți *Rhos* în textul latin, deși cuvântul pare să fie grecesc (se presupune că așa îi numeau emisarii). Potrivit bizantinilor, acești bărbați au întâmpinat asemenea dificultăți cu triburile ostile în călătoria lor către Constantinopol, încât era mai sigur pentru ei să se întoarcă acasă prin Europa de Vest, iar împăratul Bizanțului a făcut apel la asistența francilor în numele lor. Conform analelor, francii au întreprins cercetări și au stabilit în cele din urmă că bărbații erau suedezi (și, prin urmare, i-au reținut pentru că ar fi spioni); textul consemnează chiar că regele lor se numea Hákon. Este probabil grăitor că această primă mențiune despre varegii Rus' arată nu doar că veneau suficient de frecvent la Constantinopol pentru ca bizantinii să le găsească un termen, ci și că nu erau încă suficient de puternici pentru a-și asigura propria securitate.

Varegii Rus' sunt menționați și în *Omiliile lui Photios* scrise în 860 de patriarhul bizantin cu acest nume, dar principala sursă istorică pentru activitățile lor din secolul al IX-lea este așa-numita *Cronică a vremurilor trecute*, care a fost probabil compilată la Kiev la începutul secolului al XII-lea. Aceasta descrie cum varegii Rus' au sosit pe țărmurile estice ale Mării Baltice în jurul anilor 860 și au impus rapid un sistem de tribut slavilor indigeni. Au fost alungați, dar – așa se spune – după o perioadă de lupte interne, triburile slave ar fi trimis emisari la varegii Rus', cerându-le să aducă ordinea în teritoriile lor. Se spune că trei frați – Rurik, Truvor și Sineus – au fost aleși la conducere. Rurik a ocupat o insulă la nord de actualul

Novgorod (*Holmgarðr* în limba nordică veche) și a preluat controlul asupra teritoriilor fraților săi la moartea acestora. Există în mod clar un anume grad de legitimare retrospectivă în *Cronica vremurilor trecute*, dar faptul că a existat un fel de mișcare scandinavă organizată în sistemul Volhov în secolul al IX-lea este mai mult decât susținut de arheologie.

În narațiunile arabe, varegii Rus' apar ca *al-Rūsiyyah*, dar este evident că în spatele tuturor acestor etichete consecvente între culturi trebuie să fi fost un singur termen inițial, probabil autoaplicat. S-a discutat vreme îndelungată care ar fi putut fi acesta. Atenția s-a concentrat asupra zonei Roslagen, un district de pe coasta de est a Suediei centrale, care înseamnă aproximativ „țara vâslitorilor". În timp ce puțini cred că varegii Rus' proveneau specific și numai din acea regiune, este totuși plauzibil prin faptul că denotă o legătură explicită cu Suedia (la fel ca în *Analele bertine*) și cu călătoria în barca cu vâsle. În cele din urmă, același cuvânt se află la rădăcina denumirii finlandeze moderne pentru Suedia însăși, *Ruotsi*. Poate că termenul nordic pentru călătorii de pe râurile estice a însemnat inițial aproximativ „vâslitorii", un interesant substantiv colectiv la scară mică pentru expedițiile câtorva indivizi care se bazează unul pe celălalt în timp ce călătoresc în mare parte singuri și neprotejați într-o imensă vastitate. Sensul ar fi fost clar pentru cei pe care îi întâlneau și este ușor de văzut cum s-ar fi putut păstra numele.

> *Cine sunteți? Suntem din barcă, noi suntem echipajul, eu și băieții.*
> *Poate că Vâslitorii vor veni din nou la anul, cu mai multe lucruri minunate de vânzare? Să sperăm.*

De-a lungul timpului, e limpede că sensul cuvântului s-a schimbat, de la ceea ce inițial a fost poate o descriere banală la un etnonim atotcuprinzător pentru comercianții fluviali – și, mai ales, pentru bărbații care își susțineau expedițiile cu mușchii încordați. Fascinant este modul în care ideea de varegi Rus' a devenit asociată cu o identitate specifică a călătoriilor comerciale pe apă în est. Ar trebui să avem grijă la

comparațiile anistorice, însă se poate trasa o paralelă surprinzător de strânsă cu Métis din Canada și părți din nordul Statelor Unite, o identitate care combina oameni de origini variate pe care îi unea un anume mod de viață – în acest caz, comerțul cu blănuri – și care în timp s-a schimbat. Dincolo de legăturile lor emoționale, căsătoriile și celelalte uniuni cu localnicii le-au asigurat negustorilor de blănuri protecție, cunoștințe privilegiate și acces la rețelele de rudenie, cu toate beneficiile asociate lor. Exact asta putem observa și în cazul varegilor Rus', în aproape același context și în fuziunea culturilor pe râuri. Și ei erau *călători*.

Varegii Rus' nu erau de origine scandinavă pură, asta e clar, dar au fost întotdeauna o prezență evidentă și dominantă (probabil în principal din Suedia), inclusiv în poziții de comandă. Două surse arabe îi echivalează în mod explicit cu scandinavii, arătând foarte clar că cele două popoare erau considerate interschimbabile. Cu toate acestea, termenul „varegi Rus'" putea fi folosit și cu un sens mai vag, adică ceva de genul „străinii din nord".

În secolul al IX-lea, comerțul fluvial avea atât aspecte individuale, cât și colective. Pe măsură ce fenomenul vikingilor a luat amploare, iar emporiile comerciale au format puncte statice de-a lungul rețelelor comerciale, navele și traficul fluvial au devenit conectori mobili – o formă de „cale ferată de mare viteză" între Scandinavia și Europa. Cu toate acestea, există și o altă dimensiune. O consecință evidentă a activităților vikingilor a fost afluxul imens de bogății care puteau fi transportate în Scandinavia, dar acest fapt nu însemna același lucru cu averea *utilizabilă*. Puteți oferi un dar scump constând în bijuterii furate și altele asemenea de câteva ori, dar nu puteți merge cu ușurință la cumpărături cu echivalentul a o mie de bancnote de o sută de dolari. În fundal, dar în umbra comerțului, contextul economic pentru toate acestea a fost finanțarea concurenței politice scandinave, faptul fiind confirmat atât de sursele scrise, cât și de tiparele dezvăluite în arheologie.

Logistica acestui sistem era complexă. Pe măsură ce comerțul cu blănuri a intrat în declin aproximativ după anul

860 (s-ar putea să nu fie o coincidență faptul că atunci se presupunea că Rurik a preluat controlul la Ladoga), pe râurile estice au apărut ceea ce istoricii economici numesc „bani de mare putere”. Este vorba despre o monedă (nu neapărat monedă la propriu) cu o valoare universal considerată a fi mai stabilă decât alternativele sale. În lumea de astăzi, dolarul american deține o astfel de poziție, dar în cazul comerțului fluvial din epoca vikingilor, aceasta era ocupată de argint. Pentru cea mai mare parte a secolului al IX-lea, sursa de argint o constituiau minele și monetăriile Califatului Abbasid din Orientul Mijlociu de astăzi. Este important de menționat că atâta timp cât se convenea asupra standardului, argintul nici măcar nu trebuia să fie universal disponibil, deși nu pare să fi existat o lipsă de dirhami pentru o mare parte a perioadei.

Acestea se regăsesc în principiu sub forma tezaurelor de argint îngropate, păstrate de obicei sub formă de monede, dar uneori și topite și turnate din nou. Peste un milion de dirhami au fost recuperați din Scandinavia și Marea Baltică, în special de pe insula Gotland. Este extraordinar să ne gândim că marea majoritate a tuturor dirhamilor din lume, adică aproximativ 81%, provine din Europa; doar 9% provine din punctele lor de origine din Califat. O întreagă industrie monetară s-a păstrat în moștenirile comerțului vikingilor. Multe dintre tezaurele din Gotland conțin inele de argint, uneori cu zecile. Acestea sunt atât decorate, cât și pe de-a-ntregul simple. S-au făcut multe cercetări asupra valorii economice a unor astfel de „inele monedă”, o formă portabilă de plată, care se putea atât purta, dar și cheltui.

Putem distinge în jurul acestui trafic fluvial o infrastructură comercială fără de care acesta cu greu s-ar fi menținut. Deși par străini față de stereotipurile noastre despre vikingi, acești negustori trebuie să fi avut concepte de schimburi limitate în timp pe piețele mai sezoniere, împreună cu problemele de lichiditate. Poate că foloseau un fel de cambii, emise pe piețele importante și protejate de riscul de expulzare cu excluderea ulterioară din comerț. Așa cum un gentilom din India Britanică putea emite o bancnotă în Delhi pentru a fi folosită la banca lui din Londra, poate că a existat un echivalent în limba varegilor

Rus' pentru Birka sau Bolghar, așezarea de pe Volga. Noțiunea centrală a tuturor acestora este cea de credit, care poate chiar să fi guvernat majoritatea tranzacțiilor. Nu trebuie să uităm nici de transportarea de mostre, mărfuri care trebuiau încercate înainte de a plasa comenzi mai mari.

Negoțul era făcut de agenți individuali, dar probabil cu responsabilitate colectivă pentru acțiunile lor pe piețele externe. Mecanismele de genul acesta ar fi menținut pacea în confruntările și negocierile agitate de-a lungul râurilor, poate controlate de o formă de securitate locală. Este chiar posibil ca acesta să fi fost inițial serviciul pe care îl furnizau varegii Rus' sau cel puțin unul dintre ele.

Toate rețelele comerciale, fie ele în est sau în altă parte, încorporau procese de răspuns. Ceea ce se vânduse bine pe râu anul trecut avea un efect asupra piețelor interne din Scandinavia. Fluctuațiile cererii și ofertei sunt constante eterne atât pentru vikingi, cât și pentru oricine altcineva. Într-un sens profund modern, chiar și oamenii care nu-și părăseau niciodată fermele din Uppland erau atât conștienți de evenimentele și tendințele economice ale unei lumi mai extinse, cât și implicați în acestea. Asta n-ar fi fost ceva abstract; toată lumea putea să vadă lucrurile aduse din călătoriile fluviale sau din alte periple în Europa și în vest. Chiar și sclavii puteau trage cu urechea la poveștile depănate de călători în jurul focului.

S-au spus povești și despre alte regiuni, nu numai despre belșugul întâlnit de-a lungul râurilor estice, ci și despre averile fabuloase ale lumii musulmane. În timp ce cea mai mare parte a activității vikingilor de pe continentul european s-a limitat la Franța și Țările de Jos de astăzi, unele flote ale vikingilor au fost atrase mai spre sud de perspectiva jafului, aducându-le în contact și în conflict cu oamenii din Peninsula Iberică.

În timpul epocii vikingilor, Spania și Portugalia de astăzi erau împărțite în mai multe state distincte. În nord, de-a lungul coastei Golfului Biscaya și învecinate cu Pirineii, se aflau câteva state creștine, dintre care cele mai mari erau Regatul Galiciei și Regatul Asturilor. Cu toate acestea, majoritatea

Iberiei se afla sub control musulman de la sfârșitul anilor 700, după o invazie din Africa de Nord. În urma unei lovituri de stat care a adus la putere în recent fondatul oraș Bagdad o nouă dinastie, abbasizii, un emirat separatist s-a format în sudul Spaniei, Al-Andalus, cu capitala la Córdoba. Între regatul creștin și cel islamic a existat o pace nestatornică, întreruptă de lupte la scară mică și de bătălii ocazionale.

Conform dovezilor, primele atacuri ale vikingilor asupra Spaniei au avut loc la mijlocul secolului al IX-lea. După ce a navigat în sud, în 844, de la baza sa de la Noirmoutier la gura Loarei, o mare flotă a vikingilor a întreprins incursiuni de-a lungul coastei iberice de nord, apoi s-a îndreptat spre sud, către teritoriul musulman. Scandinavii au atacat și jefuit ținte din Portugalia și din sudul Spaniei din zilele noastre, printre care Lisabona, Cadiz și Algeciras, după care s-au întors și au apucat-o pe râul Guadalquivir. Ținta lor finală se poate să fi fost Córdoba însăși, dar în calea lor se afla mai întâi orașul Sevilla. Asaltul care a urmat este documentat de Aḥmad ibn Muhammad al-Rāzī, care ne vorbește despre cele șapte zile pe care atacatorii le-au petrecut prădând orașul, ucigând bărbații și înrobind femeile și copiii. Când vestea s-a răspândit în zona rurală din jur, emirul ’Abd a-Rahmān a adunat o armată numeroasă și a mărșăluit să înfrunte forța vikingilor, care era acum instalată pe Isla Menor. Vikingii au fost ademeniți din tabăra lor de trupele de diversiune, care i-au condus în afara orașului, la Tablada, la aproximativ trei kilometri sud de Sevilla. Aici au fost prinși într-o ambuscadă și măcelăriți de grosul armatei musulmane. Supraviețuitorii forței vikingilor au fugit la corăbiile lor și au plecat, lăsând în urmă treizeci de vase și morți spânzurați de palmierii din Sevilla.

Nu a mai avut loc nicio altă incursiune majoră până în anul 859, când o a doua forță a pornit de pe Loara: o flotă pe care sursele ulterioare o plasează sub comanda lui Hástein și a unuia dintre cei mai faimoși vikingi dintre toți, Björn Braț-de-fier. Acesta a fost aproape cu siguranță o persoană reală, deși în jurul său au apărut straturi de asocieri pe măsură ce reputația lui s-a transformat în material de legende și saga. Posibil unul dintre mulții presupuși fii ai lui Ragnar Lothbrók,

și-a dobândit porecla (din nou, într-o sursă foarte târzie) pentru că reușea să scape remarcabil de teafăr din luptă.

Marea sa incursiune în sud a avut atâtea ecouri în sursele scrise ulterioare, încât acum este dificil să facem distincție între mit și realitate. Se presupune că flota avea șaizeci și două de vase, deși una dintre surse vorbește de o sută. La fel ca forța care a precedat-o în 844, flota pare să fi atacat mai întâi coasta iberică nordică, încercând și eșuând să cucerească orașul Santiago de Compostela din Galicia. Atacatorii au continuat spre sudul Spaniei, luând din nou cu asalt Sevilla, Cadiz și Algeciras, pe rând. În toamna anului 859, flota a trecut apoi fără să întâmpine rezistență prin Strâmtoarea Gibraltar. Din câte se știe, erau primii scandinavi care o traversaseră.

Potrivit surselor din secolul al XII-lea, denumirea nordică pentru Mediterana era Miðjarðarhaf, ceea ce sugerează „Marea Midgard", și chiar și calea de intrare în aceasta avea tentă mitologică. Strâmtoarea Gibraltar era numită Nörvasund, termen pe care unii cercetători îl traduc drept „Strâmtoarea lui Odin", în persoana lui Nörr, tatăl Nopții. Faptul că vikingii au ales astfel de nume probabil înseamnă că ei considerau regiunea un teritoriu necunoscut, deoarece se îndreptau „dincolo de hartă", într-un tărâm aproape legendar.

După traversarea strâmtorii, flota s-a îndreptat spre coasta Africii de Nord și către primul său succes real. Mazimma, în micul stat marocan Nekor, a fost prădat și ocupat timp de opt zile. Două dintre femeile din familia regală – le știm chiar numele, Ama al-Rahmān și Khanūla – au fost capturate, iar emirul din Córdoba a plătit o răscumpărare mare pentru întoarcerea lor. Vikingii au trecut apoi înapoi în Spania și au devastat Andaluzia și Murcia, apoi s-au îndreptat spre nord de-a lungul coastei mediteraneene. Sursele ne oferă indicii cum că s-au împărțit în flotile mai mici în acest scop, amintind de „frățiile" care au luptat în Francia.

Insulele Baleare Formentera, Ibiza, Mallorca și Minorca au fost toate atacate. Flota a continuat apoi pe teritoriul sudic al francilor, luând cu asalt mănăstiri și orașe, înainte de a ierna în regiunea mlăștinoasă Camargue din Provența de astăzi. În primăvara anului 860, vikingii au prădat de-a lungul fluviului

Ron, dar au fost împinși înapoi spre mare, moment în care au pornit spre Italia. Avem surse destul de credibile pentru un atac asupra Pisei, dar tocmai în acest moment legenda preia controlul. Textele ulterioare, originare din Normandia din secolul al XI-lea, relatează o poveste emoționantă în care vikingii au lansat un atac de succes asupra a ceea ce credeau că este Roma însăși, doar pentru a descoperi că era de fapt mica așezare toscană Luni. În afară de improbabilitatea ca oamenii care văzuseră Bizanțul să confunde un sat cu fosta capitală imperială, narațiunea include și elemente repetate în alte povești la fel de fabuloase; din păcate, este aproape sigur ficțiune. Totuși, asta nu înseamnă că Luni, dar și Fiesole (menționată într-o altă sursă) nu au fost prădate în realitate. Mai mult, după incursiunile din nordul Italiei, întreaga flotă dispare din dovezi timp de aproape un an, iar din sursele pe care le avem este clar că se îndrepta spre estul Mediteranei. Cronicile din secolul al X-lea îi localizează pe vikingi în Constantinopol și în Grecia, în timp ce o sursă arabă spune că se aflau în Alexandria, ceea ce e credibil, conturând posibilitatea extraordinară să fi ajuns în Egipt.

Există dovezi ale încercării lor de a se întoarce în Atlantic prin Strâmtoarea Gibraltar în 861. Totuși, cu această ocazie au fost interceptați de o mare flotă musulmană. Două treimi din vasele vikingilor au fost distruse, dar restul, se presupune că sub comanda lui Björn, au spart blocada și s-au luptat până au ajuns în largul mării. S-au întors în sfârșit pe Loara în 862, după un nou episod de raiduri în nordul Iberiei, cu corăbiile atât de încărcate cu pradă și sclavi, încât, conform unui alt text ulterior, marginea bordului se afla aproape sub apă. Cel puțin unii dintre supraviețuitori trebuie să fi reușit să-și păstreze prizonierii de la primele incursiuni din Africa de Nord, după cum consemnează cronicarul irlandez Duald Mac Firbis: „După aceea, nordicii au adus cu ei în Irlanda o sumedenie de mauri captivi… multă vreme au fost acești oameni cu pielea întunecată la culoare în Irlanda”.

După raidul lui Hástein și Björn, activitatea vikingilor în Iberia a rămas minimă până la mijlocul secolului al X-lea. În acest moment, noile atacuri au vizat regatele creștine din

nordul Spaniei, Galicia suportând greul agresiunii în timpul a trei atacuri majore în 951, 965 și 966. Deși este clar că vikingii nu au avut succes în toate eforturile lor, în 968 o flotă de atacatori a întemeiat o bază pe râul Ulla, lângă Santiago de Compostela, și a petrecut următorii trei ani prădând zona rurală din Galicia. Nu se știe dacă obiectivul final era stabilirea unei așezări permanente, dar modul de operare al forței vikingilor poate fi imediat recunoscut ca fiind cel utilizat de mult timp cu mare succes pe râurile Loara, Sena și Somme. La începutul anilor 970, au avut loc alte raiduri, după care a existat o pauză în ceea ce privește atacurile până în secolul al XI-lea.

S-au păstrat foarte puține dovezi ale contactului vikingilor cu popoarele din Peninsula Iberică, fie ele pașnice sau violente. Întâlnirile dintre navigatorii scandinavi și populațiile atât creștine, cât și islamice au fost aproape sigur mai frecvente decât am crede din sursele din acea perioadă, dar singura dovadă a contactului diplomatic este o pretinsă ambasadă omeiadă la curtea unui rege scandinav al cărui nume nu apare în scris. De asemenea, mai există o cutie făcută dintr-un singur corn de cerb care datează de la sfârșitul secolului al X-lea, acum aflată la Museo de la Real Colegiata de San Isidoro din León. Se prea poate ca aceasta să fi fost un dar regal scandinav. În Scandinavia sau în coloniile de peste mări nu au fost găsite dovezi pentru prada strânsă din Iberia de Hástein și Björn sau de alte flote de raid. Este posibil ca norocul schimbător al acelor grupuri de atacatori care s-au aventurat în sud să fi descurajat încercările de a stabili baze mai permanente care să atragă Iberia în rețelele de comerț și redistribuție pe distanțe lungi pe care vikingii le administrau în alte părți. Totuși, poate că prezența vikingilor pur și simplu nu a fost încă identificată în evidențele arheologice. Chiar dacă raidurile nu au avut loc la același nivel ca în Franța, este greu de crezut că nu există dovezi. Negreșit, avem nevoie de cercetări suplimentare dacă vrem să înțelegem mai bine acest colț periferic, dar totuși important al lumii vikingilor.

Aceste aventuri din sud au o frumoasă concluzie, un exemplu de ceva atât de straniu, încât cu greu pare credibil,

care însă reprezintă o demonstrație a ceea ce arheologia și știința pot realiza cu adevărat împreună. Unul dintre aspectele pe care biologii le studiază în legătură cu migrațiile umane este deplasarea animalelor odată cu oamenii. Cu alte cuvinte, chiar dacă persoanele se dovedesc greu de localizat, putem trasa prezența speciilor domestice și a paraziților care s-au mutat odată cu acestea. În unele cazuri, urmele lor într-un anume loc și timp sugerează un eveniment mai mare. Un astfel de studiu a cartografiat prezența șoarecilor de casă în diferite zone ale Europei, în special a celor cu o anumită semnătură genetică asociată cu Danemarca. În Madeira s-au descoperit oase de șoarece din această specie datând din secolele al X-lea sau al XI-lea – care la acea dată se găsea *doar* în locurile în care călătoriseră vikingii. Nu există nicio dovadă scrisă a unei prezențe a vikingilor acolo, dar scurta acostare a unei nave daneze este singura explicație care are sens, iar aceasta nu ar fi surprinzătoare din punct de vedere geografic. Pentru o cultură atât de axată pe memorie, pe moștenirea realizărilor, ce ironic este că singura urmă a „Madeirei vikingilor" este un șoricel.

Atlanticul a fost scena unei alte caracteristici importante ale diasporei timpurii: descoperirea de către scandinavi și colonizarea mai întâi a Insulelor Feroe, apoi a Islandei. De-a lungul secolelor următoare, Atlanticul de Nord s-a dovedit a fi una dintre zonele centrale ale activității nordice, nu numai pentru înființarea trainicei comunități islandeze, ci și pentru colonizarea Groenlandei și prima debarcare europeană în America de Nord. Pe scurt, în timp ce incursiunile vikingilor în Insulele Britanice și Europa continentală se desfășurau în continuare, partea de nord a Oceanului Atlantic trecea printr-un alt tip de epocă a vikingilor.

Potrivit surselor scrise, colonizarea Islandei de către nordici – așa-zisa *landnám* sau luarea pământului – a avut loc undeva în jurul anului 870. Primii care au rămas acolo se presupune că erau exilații care au refuzat să mai trăiască sub stăpânirea regelui norvegian Harald Păr-Frumos, cel mai de succes dintre regii mării de pe coasta de vest. Până de curând, acest lucru a

fost susținut în mare măsură de o formă de analiză științifică despre lumea vikingilor întâlnită numai în Islanda. Depozitele orizontale de piroclaste vulcanice rezultate din erupțiile frecvente din insulă pot fi datate cu acuratețe, ceva foarte util dacă se întâmplă ca acestea să conțină rămășițe arheologice. De mult timp, toate dovezile cunoscute ale colonizării țării sunt datate după un strat de piroclaste care a căzut în 871, plus sau minus doi ani.

Cu toate acestea, există o dezbatere de durată cu privire la posibilitatea ca Islanda să fi adăpostit comunități izolate de pustnici irlandezi înainte de sosirea coloniștilor nordici. Această sugestie se bazează pe scrierile unui cleric pe nume Dicuil de la începutul secolului al IX-lea, care a scris în a sa *Liber de Mensura Orbis Terrae* că insulele din Atlanticul de Nord erau locuite de peste o sută de ani de călugări – *papar* sau „părinți" – care călătoriseră în nord în căutarea solitudinii. *Íslendingabók* din secolul al XII-lea, *Cartea islandezilor*, ne relatează o poveste asemănătoare, deși este posibil să existe aici un element de revizionism creștin, întrucât pământul apare sfințit de fosta prezență a călugărilor. Islanda ar fi putut fi văzută de scriitorii medievali ca fiind inițial creștină, noua credință fiind ceva latent, așteptând să fie redescoperită de coloniști. Această versiune ignoră posibilele conflicte dintre călugări și străbunii păgâni ai nordicilor creștini de mai târziu și, subliniind că *părinții* pleacă înainte de sosirea coloniștilor, le oferă acestora o convenabilă *tabula rasa* unde să-și înceapă propria călătorie către Dumnezeu.

Atât afirmațiile lui Dicuil, cât și cele din *Íslendingabók* nu și-au găsit încă un sprijin confirmat în dovezile arheologice, însă după mulți ani de controverse, avem acum dovezi clare și acceptate ale cultivării cerealelor înainte de sosirea vikingilor în Insulele Feroe. Acestea sunt reprezentate de descoperirea unor boabe carbonizate de orz, conservate în turbă arsă în depozitele bătute de vânt dintr-un sit de pe insula Sandoy. Datând din secolele al IV-lea până în cel de-al VI-lea, aceste cereale par să reprezinte practicile de subzistență de bază ale unei mici comunități, ceea ce s-ar potrivi cu presupusa prezență a călugărilor irlandezi. Există acum și unele dovezi

care sugerează o prezență mai timpurie a nordicilor în Islanda. Săpăturile recente de la Stöðvarfjörður, pe coasta de est a insulei celei mai apropiate de Insulele Britanice și Scandinavia, au scos la iveală dovezi palpitante ale unei case lungi scandinave, plasată în jurul anului 800 prin datarea cu carbon radioactiv. Cu toate acestea, nu este sigur dacă structura a fost locuită permanent; ar fi putut fi ocupată sezonier de grupuri care participau la expediții de pescuit sau vânătoare de balene.

Coloniștii nordici care s-au stabilit în insulele Atlanticului de Nord și-au stabilit mai întâi fermele pe coastă. Insulele Feroe aveau un potențial de mare productivitate la vremea colonizării inițiale, iar animalele puteau ierna afară. Într-adevăr, primii coloniști au descoperit că insulele erau locuite de un număr mare de oi, poate aduse acolo de călugări. Au fost excavate ferme timpurii în locuri precum Niðri á Toft lângă Kvívík și Á Toftanesi în satul Leirvík, toate cu un aspect scandinav distinct. După perioada inițială a *landnám*, tiparul de așezare pare să fi rămas relativ static. Deși știm puține despre Insulele Feroe în comparație cu alte colonii din Atlanticul de Nord, cum ar fi Islanda, situarea lor pe ruta principală de navigație din Scandinavia și Insulele Britanice înseamnă că acestea ar fi fost vizitate frecvent. Excavațiile ne oferă dovezi clare pentru o varietate de contacte comerciale pe distanță lungă. În lumea maritimă a vikingilor, Insulele Feroe nu erau îndepărtate.

În Islanda, principala zonă de colonizare inițială a fost pe coasta de vest. Recent, s-a susținut că această parte a insulei i-a atras pe coloniști datorită marilor colonii de morse, al căror fildeș era o marfă prețioasă pentru negoț. Se consideră că perioada *landnám* inițială a durat până în 930, când a fost înființată prima adunare generală. În acest timp, tiparul de așezare a fost destul de dinamic. Studii detaliate ale regiunilor precum Mývatnssveit din nordul țării dezvăluie un proces constant de abandonare a fermelor în timp. Așezările inițiale din secolele al IX-lea și al X-lea par să fi fost aproape experimentale, deoarece coloniștii căutau cel mai bun mod de a se adapta la noul lor mediu. Aproximativ 20% dintre primele ferme au fost repede abandonate, iar alte 30% au dispărut în

următoarele sute de ani. Cu toate acestea, imaginea poate fi una înșelătoare, deoarece tiparul pare să reflecte un proces prin care distribuția populației a devenit mai concentrată în timp. Organizarea peisajului a fost și ea ajustată ca răspuns la factorii de mediu și pentru a maximiza sustenabilitatea economică a agriculturii și pășunilor, combinată cu schimbări subtile în natura autorității principale și a relației acesteia cu pământul. În alte zone ale țării, cum ar fi Skagafjörður, nu se observă aproape niciun abandon în dovezile arheologice și de proprietate funciară, iar coloniștii de acolo se pare că ar fi atins un echilibru efectiv aproape imediat după *landnám*.

Când combinăm dovezile scrise, studiile genetice și numele de persoane, reiese că oamenii au călătorit în Islanda din toate regiunile Scandinaviei, inclusiv din Gotland. A existat un număr considerabil de coloniști Sámi – poate de așteptat într-un context norvegian –, ceea ce întărește sugestia că acele comunități erau mult mai integrate decât s-a crezut tradițional. De asemenea, un număr mic de franci și sași pare să fi plecat în Islanda, dar acest lucru nu este surprinzător: lumea vikingilor era un loc cosmopolit, iar oamenii călătoreau din aceleași motive legate de economie, oportunități și afecțiune precum astăzi.

Este posibil ca nu toți coloniștii să se fi bucurat de această libertate de alegere. Spre deosebire de Anglia ocupată de vikingi, care pare să fi inclus scandinavi atât femei, cât și bărbați, în mediile mai periferice ale coloniilor din Atlanticul de Nord apare o imagine foarte diferită. Cercetările genetice dezvăluie că într-o proporție foarte mare – chiar covârșitoare – femeile aduse în Islanda erau de origine scoțiană sau irlandeză, provenind mai ales din Orkney și Hebride. Deși ne putem aștepta la o sumedenie de relații multiculturale, este totuși surprinzător faptul că primii coloniști par să fi fost compuși în mare parte din bărbați „scandinavi” (în principal norvegieni) și femei „celte”. Dacă e să vedem lucrurile în roz, aceasta înseamnă că sute sau chiar mii de femei din zona Mării Irlandei și-au găsit dintr-odată iubiți nordici cu care să înceapă o viață nouă în Atlanticul de Nord. Cu toate acestea, există cu siguranță o explicație mai realistă și înfricoșător de

constrângătoare, dacă luăm în considerare dezechilibrul menționat înainte care ar fi putut apărea în raporturile dintre femei și bărbați în Scandinavia. A existat negreșit cel puțin un element în cadrul înrobirii din timpul incursiunilor și stăpânirii nordice în aceste zone ale Britaniei. De asemenea, s-ar putea ca liderii vikingilor din regiunea hiberno-scoțiană să fi eliberat captivii locali pentru a dobândi susținători mobili.

La câteva decenii de la colonizarea sa, Islanda avea să devină un alt experiment social, o republică a căpeteniilor fermieri. Aceasta a fost doar prima dintre cele câteva „lumi noi" pe care scandinavii aveau să le întemeieze în diaspora lor de la est la vest și care se va manifesta în structurile societății și vieții politice aflate în schimbare radicală. Noua religie, creștinismul, începea să aibă un real impact în nord la mijlocul secolului al IX-lea, iar în timp avea să fuzioneze cu puterea în ascensiune a regilor pentru a crea națiunile scandinave distincte care există și astăzi.

LUMI NOI, NAȚIUNI NOI

14

EPOCA DE AUR A CRESCĂTORULUI DE OI

Lumile noi sunt create prin ambiție și efort, cu o doză de risc, uneori prin violență și adesea din greșeală. Ele pot fi modelate de cei mulți sau cei puțini (adesea în detrimentul celorlalți). Mai presus de toate, sunt create și întreținute prin economie. Acest lucru este valabil mai ales în cazul epocii târzii a vikingilor, pe măsură ce diaspora a căpătat amploare în decursul secolului al X-lea. Acea expansiune a adus cu ea schimbări mai profunde în societatea scandinavă, care s-au manifestat la nivelul cel mai elementar al comunității, în organizarea și gestionarea pământului în sine și a modului în care oamenii își duceau viața acolo.

Pe măsură ce scandinavii au călătorit din ce în ce mai departe, rețelele lor comerciale s-au dezvoltat, alimentând astfel economia epocii vikingilor. Natura ierarhică a centrelor comerciale și a emporiilor a devenit mai pronunțată. La sfârșitul anilor 800, cele mai mari dintre acestea se transformaseră în ceva ce putem numi în mod justificat orașe – primele în nord, începutul lungii traiectorii urbane a Evului Mediu.

La o privire mai atentă, puterea reală și mijloacele de producție pot căpăta forme neașteptate. Cu câțiva ani în urmă, un istoric de vază a ajuns în pragul disperării din cauza accentului pus constant pe natura de războinici maritimi a vikingilor. Acesta a subliniat că de fapt cea mai mare parte a populației scandinave a rămas acasă pe uscat și nu a făcut niciodată rău nimănui. Epoca vikingilor, susținea el, a fost de fapt „epoca de aur a crescătorului de porci”. Avea oarecum

dreptate, deși a greșit animalul: peisajul scandinav din perioada târzie a vikingilor era o lume a oilor.

Corabia a fost evident una dintre componentele principale ale fenomenului vikingilor. Dezvoltarea rapidă a tehnicilor privind utilizarea surselor de apă nu a fost nicidecum singurul „declanșator", dar expedițiile scandinavilor în lumea largă n-ar fi putut avea loc fără ele. Nu era vorba doar de o chestiune de aspect îmbunătățit, nave mai rapide, cu pescaj mai scăzut și o manevrabilitate mai bună. Aceste lucruri au adus cu sine o cerere de materii prime și resurse. Cel mai important factor a fost introducerea velei, deoarece prin însăși natura sa aceasta a fost indispensabilă pentru succesul transportului maritim al vikingilor.

Deși evident uzuale în culturile clasice ale Mediteranei, pânzele par să fi apărut pentru prima dată în nord în decursul secolului al VIII-lea, așa cum denotă descoperirea de la Salme. Fabricarea lor necesita un efort deosebit, mai ales din cauza nevoii absolute de lână și fibre precum cânepa sau inul. Corăbiile vikingilor par să fi avut pânze pătrate țesute din twill de lână, cusute din mai multe fâșii de pânză fie în linii paralele, fie pe diagonală. Pentru a le face mai puțin permeabile la fluxul de aer, pânzele erau unse cu seu, ulei de pește sau alte substanțe, în special gudron. Pentru ambarcațiunile mici este nevoie de 0,3-0,75 kilograme pe metru pătrat de pânză, în timp ce corăbiile mai mari au nevoie de pânze mai grele, de 0,95-1,05 kilograme pe metru pătrat. Oile nordice cu strat dublu de lână, obișnuite în epoca vikingilor, produc 1-2,5 kilograme de lână pe an.

Arheologii care studiază materialele textile au calculat necesarul de pânză pentru echiparea corabiei Ladby, un bun exemplu de navă de război de dimensiuni medii, găsită într-o movilă funerară pe insula Funen din Danemarca. Pe baza unei dimensiuni a pânzei de optzeci de metri pătrați (probabil o estimare rezervată), ar fi fost nevoie ca în decurs de doi ani, timp de zece ore pe zi, o persoană să lucreze continuu numai pentru a face vela principală, care cântărește aproximativ cincizeci de kilograme, și nimeni nu ar fi pornit în larg fără o

pânză de rezervă care i-ar putea salva viața. În plus, volumul acesta de lucru este o cifră ideală, așa că realitatea ar fi fost mai aproape de trei sau chiar patru ani de lucru de persoană *pentru o singură velă*. Aceasta nu era muncă individuală, desigur, dar este ușor să calculăm permutările de timp pentru echipele din ce în ce mai mari de lucrători din domeniul textilelor.

Apoi mai erau hainele pentru navigație. Din câte putem să ne dăm seama, acestea erau ansambluri cu mai multe straturi din țesătură densă, bine căptușită, izolată, capabilă să reziste la vremea din largul oceanului. Corabia Ladby avea un echipaj de treizeci și doi de oameni, judecând după pozițiile ramelor. Folosind același ritm de producție de zece ore pe zi ca pentru pânze, ar fi fost nevoie de aproximativ douăzeci și patru de ani de lucru de persoană pentru a îmbrăca întreg echipajul. În plus, mai erau covoarele, corturile, mai multă îmbrăcăminte (inclusiv un schimb de haine pentru condiții umede), plus frânghii, sfori și altele asemenea.

Cifrele încep să devină neclare în acest moment, dar am putea vorbi în mod realist de un an de lucru constant pentru aproximativ treizeci de oameni ca să echipeze complet o corabie și echipajul ei. În secolul al X-lea, nu era neobișnuit ca o flotă să aibă două sute de vase sau chiar mai multe pentru campaniile fluviale europene. În acest context, capacitatea de a strânge și de a valorifica resursele necesare a devenit o declarație de putere în toată regula. Era pur și simplu nevoie de o reorganizare a economiei funciare.

Arheologii au calculat că până la începutul secolului al XI-lea, necesarul total de pânze pentru vasele de război, de marfă și ambarcațiunile de pescuit din Norvegia și Danemarca s-ar fi ridicat la aproximativ un milion de metri pătrați. Cu alte cuvinte, producția anuală a aproximativ două milioane de oi. La aceasta se adaugă lâna trebuincioasă pentru toate acele articole de îmbrăcăminte și așternuturi călduroase și rezistente la apă, producția a trei oi fiind necesară pentru a realiza rândurile de haine de care avea nevoie o persoană pentru un sezon de pescuit. Un covor gros și greu poate să necesite producția anuală a șapte până la cincisprezece

animale. Această cerere extraordinar de mare de lână arată limpede că o parte însemnată a pământului din Scandinavia din epoca vikingilor trebuie să fi fost dedicată creșterii oilor. Această realitate este confirmată de dovezile arheologice, care indică programe masive de consolidare a fermelor în această perioadă, cu unități de așezări mai puține, dar mai mari.

Ceea ce apare în epoca vikingilor de mai târziu drept „abandonare" a fermelor, interpretată mult timp ca un fel de scădere a populației (poate din cauza migrației peste ocean), este acum văzută ca o simplă reorganizare a peisajului, probabil cu grupuri mai mari de familii care ocupau fermele. Pentru a asigura nevoile de lână ale comunității, mai ales pentru pânzele corăbiilor, produsele mai multor moșii erau cu siguranță combinate și exista un sistem social pentru a face acest lucru, cu cineva responsabil în frunte. În mare, acest număr colosal de oi s-ar fi limitat la pășunile din zonele periferice, în special bărăganuri, care s-au extins dramatic în epoca vikingilor. Aproximativ un hectar de câmp necultivat ar asigura furajul necesar pentru aproximativ unul până la două kilograme de lână pe an. Alături de producția de lână, terenul arabil fertil era dedicat cultivării plantelor fibroase, cum ar fi cânepa și inul – din nou, acestea fiind utilizate îndeosebi pentru pânze, frânghii și tachelaje.

20. Peisaje cu pajiști pentru ovine. Satul excavat Vorbasse din Iutlanda, Danemarca, așa cum probabil că arăta în secolul al X-lea. Peisajul anterior a fost reorganizat în moșii mai mari și defrișat pentru creșterea oilor. (Imagine © Flemming Bau)

Pânzele captează vântul, conferind viteză și manevrabilitate corabiei, dar desigur sunt secundare celui mai evident și fundamental element dintre toate: vasul în sine. Aceasta introduce o altă cerere de resurse-cheie, nevoia de lemn. În Scandinavia, epoca târzie a vikingilor a fost în multe privințe un peisaj ovin (ca să născocim un termen), dar și o lume de lemn.

Construcția corăbiilor, dar și a clădirilor, a elementelor de infrastructură și a celor de apărare cerea timp, expertiză și cantități imense de material lemnos din pădurile gestionate cu atenție. Fermierii de subzistență și meșteșugarii profesioniști depindeau deopotrivă de accesul regulat și sigur la materii prime și ar fi depus eforturi serioase pentru achiziționarea, prelucrarea și folosirea lor.

Pentru a ilustra amploarea materialelor necesare, avem exemplul navei de război Skuldelev 2, care a fost construită lângă Dublin sau Waterford, dar sabordată în largul așezării Roskilde din Danemarca în secolul al XI-lea. Această corabie a fost reconstruită minuțios de către constructorii navali din Roskilde, folosind tehnici tradiționale. Conform deducțiilor, ar fi avut nevoie de 2.650 de zile de lucru de persoană pentru construcția vasului și de 13.500 de ore în plus de lucru pentru a prelucra fierul necesar niturilor și altor elemente. Întregul proces ar fi avut nevoie și de peste doi kilometri de frânghie și 120 de metri pătrați de pânză, pe lângă alte elemente necesare.

Nu ar trebui să ne imaginăm că oamenii din epoca vikingilor se duceau pur și simplu în păduri nesfârșite să taie câțiva copaci. Au fost selectate și întreținute diferite specii pentru rezistența, flexibilitatea, durabilitatea și forma lor în raport cu utilizarea prevăzută. Frasinul și teiul erau folosiți pentru arcuri, pentru șipcile scuturilor și pentru mânerele armelor, în timp ce lemnul de alun de la copacii altoiți în mod regulat era tăiat pentru nuielele pereților și gardurilor. Stejarul, ulmul, mesteacănul și pinul erau folosiți pentru clădiri și corăbii, fie ca bușteni întregi, fie sub formă de scânduri tăiate radial față de trunchi. De asemenea, detaliile

interioare și șindrila pentru acoperiș erau realizate din lemn. Căruțele, săniile, pirogile și alte vehicule consumau și mai multe resurse lemnoase vitale. În plus, lemnul era necesar pentru vasele de uz casnic, cum ar fi bolurile și ceștile, dar și pentru mobilier, de exemplu paturi, războaie de țesut și bănci sau, în gospodăriile mai înstărite, scaunele *kubbstolar* asemănătoare unui tron, făcute din butuci scobiți. Pe scurt, nevoia de material lemnos satura societatea vikingilor la toate nivelurile: de la cele mai mari săli și lungi corăbii până la adăposturi și vreascuri pentru un simplu foc.

Accesul la suprafețele împădurite și dreptul de a le exploata erau așadar factori economici majori, care s-au transmis de-a lungul generațiilor. Gestionarea mediilor forestiere complexe necesita planificare și investiții pe termen lung, deoarece un stejar matur tăiat pentru o corabie ar fi putut fi plantat cu șaizeci de ani sau mai mult în urmă, având în vedere o astfel de utilizare finală. Deținerea unor astfel de resurse constituia o componentă crucială a moșiilor de familie și uneori dădea naștere unor conflicte cu privire la moșteniri. Astfel, controlul asupra materialului lemnos și al muncii forestiere era legat de statutul și rangul social, cu o potențială influență asupra relațiilor de putere din comunitate. Acest lucru se poate îndeosebi observa în coloniile de mai târziu din Atlanticul de Nord, unde defrișarea rapidă a Islandei a avut un impact major asupra vieții coloniștilor, care au devenit dependenți de importurile de lemn din Scandinavia. Tot din acest motiv a crescut și importanța drepturilor asupra bucăților de lemn care pluteau pe mare. Unele dintre „călătoriile în Vinland” înspre America de Nord au fost probabil întreprinse pentru a exploata pădurile bogate de pe coasta estică.

Când combinăm economia pastorală a milioane de oi cu cerințele enorme de păduri gestionate, în scopul de a transforma aceste materii prime în produse finite, inevitabil ne vine în minte o altă resursă: nevoia de mână de lucru la o scară cu adevărat masivă. Aceasta consta în oamenii care îngrijeau animalele, aveau grijă de pășuni și întrețineau căile de acces ale animalelor spre pășuni; cei care tundeau oile,

strângeau lâna și o pregăteau pentru lucru; oamenii care scărmănau și torceau lâna și o transformau în material; cei care gestionau pădurile, tăiau copacii și făceau munca anevoioasă de curățare, tăiere și despicare înainte ca meșterii marangozi sau dulgheri să se apuce de treabă. La fel se întâmpla în toate industriile conexe: obținerea limonitului, topirea minereului, fabricarea cuielor, a niturilor și a uneltelor. Și lista poate continua. Toți acești muncitori, la rândul lor, aveau propriile nevoi de cazare și alimentație.

Munca textilă ne oferă un exemplu viu al anvergurii efortului necesar. Am văzut deja calculele pentru fabricarea unei vele, sugerând că o persoană avea nevoie de ani de zile de tors și țesut. Evident, acestea erau activități de grup, dar chiar și așa, munca implicată este amețitoare când luăm în considerare întreaga amploare a cerințelor maritime și casnice. Nu avem cum să exagerăm importanța producției textile pentru economia vikingilor, ea fiind prezentă în fiecare aspect al vieții. Deși unele produse cum ar fi velele rezistau mulți ani, o proporție însemnată a populației din epoca vikingilor trebuie să-și fi petrecut timpul în fabricarea textilelor.

În sursele scrise este foarte clar că această muncă aparținea în primul rând sferei sociale a femeilor – dar care femei? Populația feminină liberă nu s-a mărit brusc în mod exponențial pe parcursul epocii vikingilor. Acest lucru sugerează că multe dintre acele lucrătoare din domeniul textilelor erau cel mai probabil sclave.

Asta poate explica într-un fel numeroasele colibe pentru țesut descoperite în jurul marilor săli sau la hotarele așezărilor în situri din toată Scandinavia – clădiri care se înmulțesc exact atunci când moșiile funciare cresc în dimensiune. Condițiile din interiorul lor trebuie să fi fost îngrozitoare. În excavările acestor structuri, arheologii au găsit șiruri de greutăți circulare lângă uși, acolo unde au căzut de la războaiele lăsate pe loc când clădirile au fost abandonate. Munca aceasta înghesuită și repetitivă se făcea în puțina lumină disponibilă, o rază îngustă înconjurată de întuneric aproape deplin. Anii petrecuți într-o astfel de beznă, încercând să aleagă firele și diferitele vopsele

vegetale, le-ar fi distrus vederea femeilor. Pe parcursul zilei, micile particule de lână ce pluteau în aer se acumulau treptat în jurul țesăturii, fiind trase în plămâni cu fiecare inspirație. Spre seară, aerul din interiorul colibelor era probabil închis și plin de zgomot de tuse. În întunericul iernii, totul ar fi fost și mai rău, putând lucra doar la lumina lumânării. Munca aceasta era vitală, dar experiența îngrozitoare.

Sursa acestei forțe de muncă silite, nu doar în fabricarea textilelor, a fost strâns legată de însuși fenomenul vikingilor și a reprezentat un element crucial în crearea diasporei. Dacă incursiunile și comerțul erau două componente ale aceluiași întreg, ele se reuneau în instituția sclaviei. În multe cazuri, pirateria maritimă a vikingilor a produs o marfă mai presus de altele: ființele umane, capturate și înrobite.

Acest lucru nu este greu de înțeles. Incursiunile erau organizate în parte *pentru* sclavi, care erau apoi vânduți în rețelele comerciale existente (pentru care ofereau și o justificare susținătoare) atât în Scandinavia, cât și în afara ei. Munca sclavilor a permis, la rândul său, *escaladarea* acelorași activități, deoarece totul devenise posibil tocmai datorită celor înrobiți. În spatele flotelor și echipajelor de vikingi, care aparent sunt consemnate atât de spontan în anale, se află acest sistem elaborat și ciclic care a creat altele asemenea.

După cum a spus un istoric, sclavia era chiar nucleul „vikingității”, starea și faptul de a fi viking. Raidurile erau o economie de sine stătătoare.

Aceeași economie avea alte debușeuri și conduite. Una dintre transformările-cheie sociale și economice despre care se spune adesea că definește epoca vikingilor este dezvoltarea lentă a urbanismului în Scandinavia, în paralel cu schimbările instituționale similare de pe țărmurile Mării Baltice și ale Mării Nordului. Deși a existat în mod clar o mutare în orașele de pe continent și din Anglia, aceasta a fost în mare parte o moștenire a centrelor urbane romane, care în multe cazuri erau literalmente încă în picioare, așteptând să fie ocupate din nou. De asemenea, culturile europene au păstrat cel puțin un anumit grad de relație activă cu fostele locații imperiale,

indiferent dacă aceasta era spațială, socială sau psihologică. La polul opus, Scandinavia se afla dincolo de granițele Imperiului și, prin urmare, nu avea modelele urbane preexistente (chiar dacă în declin) ale Europei romane.

Este cu siguranță semnificativ faptul că, în timp ce scandinavii din epoca vikingilor aveau termeni pentru „târg" și „loc de negoț", nu dețineau un cuvânt pentru ceea ce noi am numi oraș. Acest lucru se aplică nu numai unor astfel de locuri din patriile lor, unde necesitatea unei definiții urbane este în orice caz discutabilă, ci chiar și centrelor masive pe care vikingii le-au întâlnit în călătoriile întreprinse. În schimb, termenul *garðr* – folosit de obicei pentru unitatea de bază a așezării, ferma individuală – era utilizat împreună cu o serie de cuvinte calificative care ni se pot părea nemaipomenit de modeste. Cel mai extrem exemplu este unul pe care l-am întâlnit deja: Constantinopol, Istanbulul de astăzi, capitala Imperiului Bizantin și, în timpul epocii vikingilor, cea mai mare metropolă din lume. Era cu siguranță cea mai mare așezare pe care ar fi văzut-o vreodată un viking, dar ei au numit-o pur și simplu Miklagarðr, „Mare *garðr*" sau poate „Loc măreț", cu siguranță una dintre subestimările cele mai spectaculoase din istorie, un epitet extrem de sugestiv pentru atitudinea vikingilor față de așezările omenești și amploarea lor relativă. Alte exemple includ Novgorod, numit Holmgarðr sau „Așezarea de pe Insulă", și așa mai departe. În cele mai multe cazuri, există totuși un sens de delimitare și îngrădire care nu se găsește în locurile cărora li s-au dat alte tipuri de nume.

Societățile Angliei și Franciei carolingiene, cu care scandinavii aveau contacte intense, erau puternic urbane, la fel și califatele arabe din Orientul Mijlociu și Iberia. Din punct de vedere tehnologic și social, scandinavii din epoca vikingilor ar fi putut dezvolta cu ușurință orașe ca acestea, dar din anumite motive au ales să nu o facă. Călătoreau în orașe precum Constantinopolul și totuși, în țara lor natală, s-au descurcat secole la rând cu târgurile de pe mal cu o singură stradă. Nevoile urbane ale scandinavilor se adaptau circumstanțelor, iar lucrurile pe care le-au văzut în afară și în

care s-au implicat cu interes poate pur și simplu nu le-ar fi fost de mare folos acasă.

Acest lucru ridică întrebări interesante cu privire la modul în care scandinavii din epoca vikingilor se gândeau la aceste locuri și cum (sau dacă) vedeau diferența dintre „oraș” și „țară”. Ce își spuneau unul altuia despre experiențele lor de viață urbană? Cum credeau că arăta un „oraș” aceia care nu văzuseră niciodată unul? Dacă locuiai într-un oraș, asta conferea reputație? Și dacă da, cui și în ce mod? Așa cum persoanele dezavantajate de astăzi pot visa să scape de sărăcia rurală și să trăiască în „orașul mare” – un loc care există la fel de mult, dacă nu chiar mai mult, în imaginație la fel ca în realitate –, poate că unii oameni din epoca vikingilor au avut aspirații la fel de lezate.

Unele dintre centrele scandinave au ocupat un teren de mijloc între emporiile de coastă și așezările mai mari, care avea să dăinuie până în secolul al XI-lea. La începutul secolului al IX-lea, în Vestfold, Norvegia, a fost întemeiată o așezare la Kaupang. Zona locuită, care se întindea de-a lungul malului unui golf adăpostit la câțiva kilometri de gura râului Lågan, a fost împărțită în parcele în jurul anului 800. Săpăturile au scos la iveală puține depozite îmbibate cu apă, cu excepția unor latrine și fântâni cu lemn conservat, dar acestea au fost suficiente pentru a analiza din punct de vedere dendrocronologic perioada dintre 808 și 863, ani foarte caracteristici ai secolului al IX-lea pentru această așezare. Se întindea pe cel puțin cinci până la șase hectare și era aranjată în parcele uniforme separate de șanțuri, cu structuri mici în interior. Facilitățile de producție ale sitului se disting în dovezile recuperate din ateliere, unde s-au păstrat resturi de producție de bronz, argint, plumb și aur, precum și descoperiri excepționale de matrițe și fragmente de creuzet. Greutățile de plumb au fost în mod clar o industrie în dezvoltare la Kaupang, fiind găsite câteva sute. Acestea erau folosite în tranzacțiile cotidiene, ceea ce denotă utilizarea foarte răspândită a lingourilor ca mijloc de plată. Au fost recuperate și kilograme de plumb brut, folosit la realizarea mulajelor originale din care se produceau matrițe de lut. O astfel de piesă de plumb

dezvăluie unele practici de afaceri abile (dar familiare), fiind transformată într-o formă de broșă întâlnită de obicei ca marfă de import de înaltă calitate adusă în Scandinavia – cu alte cuvinte, localnicii fabricau și vindeau propriile lor bijuterii „de import", ceva asemănător cu ceasurile Rolex suspect de ieftine din zilele noastre. De asemenea, chihlimbarul era prelucrat adesea la fața locului și multe obiecte din acest material au apărut în săpături. Importurile din zonă includeau sticla, mărgelele de cornalină, brățările din jais și ceramica din Renania. Aceasta din urmă putea conține produse de lux precum vin sau ulei.

Însă asta era tot. Asta este ceea ce diferențiază perioada de glorie din secolul al X-lea a marilor centre protourbane ale Scandinaviei de târgurile mai mici din anii 800. Cel mai vechi emporiu scandinav, cel de la Ribe, a continuat să se extindă în secolul al IX-lea cu un număr tot mai mare de clădiri și, în cele din urmă, un șanț de apărare în jurul așezării. Locuri precum Birka și Hedeby se întind în toate direcțiile. (În afară de listele de verificare ușor ridicole de „caracteristici urbane", cândva atât de iubite de arheologii care încercau să definească orașele, propriul meu criteriu este foarte simplu: lipsit fiind chiar și de cel mai elementar simț al direcției, mă întreb doar dacă o așezare din epoca vikingilor era un loc atât de mare și complex încât m-aș fi putut pierde acolo – dacă răspunsul este da, acesta este probabil un oraș.)

În toate aceste locuri răsăreau complexe întregi de locuințe și ateliere și se construiau noi străzi de lemn. Este clar că au existat schimbări frecvente ale aspectului și formei așezărilor. Clădirile tindeau să aibă o viață scurtă, fiind dărâmate și reconstruite pe aceleași parcele. De asemenea, focul era un pericol constant, ducând la un anumit grad de reînnoire urbană neintenționată. Până în secolul al X-lea, modelul general pare să fi fost ca atelierele să fie la stradă, cu locuințele în curțile din spate – un model repetat în centrele comerciale ale vikingilor atât acasă (ca la Sigtuna), cât și în străinătate (ca în York).

La Hedeby și Birka, sistemele de apărare au fost întărite și extinse în apă ca baraje pentru a controla accesul.

Amplasamentul așezării în sine s-a înălțat încet și el, deoarece pământul se încărca pur și simplu cu deșeurile și resturile vieții urbane. Când o casă era dărâmată, se construia una nouă peste rămășițele strivite ale precedentei, totul fiind amestecat în noroi împreună cu resturile alimentare, fecalele și gunoaiele generale ale locului. Cu siguranță nu era igienic – probabil că locurile acestea duhneau de la un kilometru distanță.

Sclavia a fost cu siguranță prezentă în aceste locații – deși asta nu înseamnă că au fost „cetăți de sclavi" de genul celor de pe coasta Africii de Vest din perioada modernă timpurie. Dacă e să ne luăm după comerțul cu sclavi din perioadele ulterioare, nu era nevoie de piețe dedicate pentru sclavi, deoarece tranzacțiile puteau avea loc aproape oriunde într-o așezare – în fața caselor private, chiar și la colț de stradă. Atunci când este efectuat în mod regulat, un astfel de comerț la scară mică se putea debarasa de sute de captivi în fiecare an.

La Hedeby, de exemplu, majoritatea cătușelor și lanțurilor descoperite apar în zona portului, unde probabil că au fost aruncate când sclavii au fost transferați pe cheiuri. Unul dintre cercetătorii sitului este convins că cea mai mare parte a comerțului a avut loc de fapt pe cheiul propriu-zis – în cazul Hedeby, acele platforme late de lemn se extind în apă atât de aproape una de cealaltă încât efectiv formează o piață plutitoare. Unele dintre aceste târguri erau probabil sezoniere – după incursiunile de vară și înainte de recoltă –, deși comerțul continua probabil într-o oarecare măsură pe tot parcursul anului.

În secolul al X-lea, ambarcațiunile maritime mai mari trebuiau să acosteze chiar la limita platformelor. Rămășițele arheologice remarcabile ne permit să observăm în detaliu viața în portul Hedeby: de la săbiile care par să fi fost aruncate în apă pe măsură ce era alocat fiecare debarcader nou, până la un instantaneu al unui atac. În jurul anului 990, o mare corabie de război a ars chiar în fața cheiurilor, poate în bătălie, atât de aproape încât focul s-a extins la platformele de lemn. Deoarece vasul bloca accesul în port, jumătate din el a fost distrus, probabil folosind bețe aruncate în epavă din bărci mai mici, iar resturile s-au desprins și au eliberat calea de

navigație. Porturile ar fi necesitat reparații în fiecare primăvară pentru a remedia daunele cauzate de înghețul din iarna precedentă.

Mai avem apoi populația însăși, în moarte la fel ca în viață. Pentru a continua cu exemplul danez, se cunosc aproximativ 1.350 de morminte în Hedeby, distribuite în șapte cimitire. Majoritatea sunt situate în afara zidului, spre sud, și conțin un amestec de incinerări și înhumări, acestea din urmă fiind uneori situate între movile. Datând de la sfârșitul secolelor al IX-lea și al X-lea, aceste morminte includ în mod clar și câteva creștine. Majoritatea nu conțin niciun bun funerar, deși în zonă se găsesc și monumente spectaculos de păgâne. Un grup de bază de 350 de morminte – inclusiv încăperi funerare de rang înalt – se extinde din zona portului până în interiorul așezării. Cetatea de pe deal conține aproximativ șaizeci de incinerări sub movile, în timp ce un cimitir din nord conține înhumări datând de la mijlocul secolului al IX-lea până la mijlocul celui de-al X-lea.

Orașele Scandinaviei găzduiau adevărate bresle urbane: constructori de case, dulgheri, constructori de acoperișuri din paie, săpători de șanțuri și muncitori, oameni care goleau latrinele și, bineînțeles, o întreagă gamă de meșteșugari, fierari, bijutieri, strungari, olari și așa mai departe.

Există dovezi convingătoare că centrele comerciale mai mari au avut implicații majore și în viața femeilor. În cimitirele rurale norvegiene, de exemplu, mormintele femeilor reprezintă aproximativ 20% din totalul celor în care se pot face determinări de gen, dar în orașul Birka proporția este de până la 60% în numeroasele sale câmpuri funerare. În alte târguri precum Hedeby, procentul este mai mic, de 38%, dar totuși semnificativ mai mare decât în mediul rural. Ce înseamnă această vizibilitate „urbană” a femeilor? S-a sugerat că poate depindea de producția de materiale textile și de transferul țeserii foarte specializate, de ultimă generație, în noile centre urbane – poate că acesta a fost de fapt unul dintre principalele motive pentru crearea centrelor respective.

Aceste orașe în curs de dezvoltare nu erau doar locuri dedicate producției și vânzării mărfurilor, ci și locuri de

întâlnire pentru schimbul de informații și cunoștințe. Multe dintre ele ne-ar fi familiare chiar și nouă. O plimbare de-a lungul străzilor din Birka te-ar fi condus prin mireasma diferitelor mese de seară, poate cu o varietate de condimente și arome reprezentând bucătăria internațională. *Ai chef de o masă frizonă în seara asta? Încearcă taverna lui Radbod de lângă docuri – negustorii aceia saxoni pe care i-am întâlnit luna trecută la Hedeby au spus că e grozavă. Și ar trebui să guști din berea lui Ulf de lângă, folosește iarbă neagră!*

Același lucru este valabil și pentru limbaj: pașii te-ar fi purtat și pe lângă conversațiile poliglote ale unora: negustori din imperiile francilor și germanilor, de pe căile navigabile din răsărit, din teritoriul varegilor Rus' și din califatul arab. Adam din Bremen menționează în Birka norvegieni, slavi, prusaci și alții. În săpăturile de la Hedeby au fost găsite arme din zona Bulgariei de pe Volga și de origine maghiară. Trebuie să fi existat o lingua franca, chiar și forme de creolă și, probabil, toată lumea cunoștea multe cuvinte pentru *argint*, *blănuri* și *sclavi*. Ici și colo pe străzi, s-ar putea chiar să întâlnești câțiva *blámenn* de departe, „oameni albaștri", pe care i-am recunoaște drept oameni de culoare. Există puține dovezi de rasism în societatea vikingilor și, din câte știu, nici măcar un singur exemplu de epitet sau atitudine denigratoare bazată pe culoarea pielii. Sună idealist în secolul al XXI-lea, dar pentru vikingi chiar pare să fi contat mai mult cine te dovedeai a fi decât învelișul tău. Cu toții avem un *hamr*, o formă, dar *hugr*, mintea sau sufletul, contează mai mult.

Mentalitatea urbană din Scandinavia a fost un alt produs al epocii vikingilor, o perspectivă modificată asupra stilului de viață și a economiei, care va dăinui timp de secole întregi ca un alt dar pentru nord. Însă cum rămâne cu lumea mai largă cu care toate acestea sunt conectate? Cum s-a schimbat și s-a dezvoltat acest lucru în secolul al X-lea și în epoca vikingilor de mai târziu?

15

ARGINT, SCLAVI ȘI MĂTASE

Nu este deloc o exagerare să afirmăm că ultimii treizeci de ani de studii academice au lărgit dramatic lumea vikingilor, pe măsură ce barierele artificiale ale anilor postbelici s-au estompat încet. Două aspecte ale acestui fapt sunt esențiale. În Orient, o nouă înțelegere a creării organice a identităților sociale și politice de-a lungul râurilor, exprimată în etnia în curs de dezvoltare a varegilor Rus', a dus la recunoașterea faptului că aria lor s-a extins dincolo de Bizanț și chiar de lumea arabă, până departe în stepa asiatică, unde a intrat în legătură cu legendarul Drum al Mătăsii. În vest, contactele vikingilor cu Insulele Britanice au fost elucidate de descoperiri arheologice care au schimbat modul în care sunt percepute activitățile lor acolo, cu implicații pentru toată Europa de Vest.

În mod crucial, pentru a înțelege diaspora pe măsură ce s-a extins la sfârșitul secolelor al IX-lea și al X-lea, această dihotomie geografică trebuie ștearsă, iar „lumea vikingilor" trebuie restaurată într-un tot unitar – așa cum a fost resimțită de fapt de cei care au trăit în ea. În termeni practici, trebuie să surprindem o perioadă în care mătasea cumpărată de un scandinav întreprinzător din piețele din Persia putea ajunge să fie transformată într-o bonetă pentru o femeie care locuia în orașele din Danelaw – și, mai mult, că, deși acest lucru putea fi considerat de lux sau costisitor, nu ar fi surprins pe nimeni.

Această epocă globalizată a vikingilor se conectează, de asemenea, cu dezvoltarea noilor economii în Scandinavia, așa cum am văzut: construcția de corăbii la o scară fără precedent, susținută de transformarea urbană, toate conectate la un stat

sclavagist tot mai mare. Și asta făcea parte din diasporă. Ambițiile teritoriale scandinave au alimentat rețelele comerciale și o accelerare aproape industrială a puterii navale, dar una o facilita pe cealaltă.

În vest, mai ales trei zone poartă efectele de durată ale migrațiilor scandinave și ale contactelor politice, variind de la cele mai vechi expediții ale lor de peste mări la cele mai recente: lumile maritime din Scoția și Insulele de Nord Orkney și Shetland, Marea Irlandei și țărmurile Franciei. Prin definiție, diaspora vikingilor a implicat menținerea conștientă a legăturilor cu Scandinavia și o noțiune activă de apartenență inițială. Procesul prin care aceste legături au fost exprimate, susținute și în cele din urmă abandonate este unul care cartografiază traiectoria generală a epocii vikingilor în sine.

Coasta de vest a Scoției este unul dintre cele două țărmuri cu adevărat ferite din vestul Europei, iar în ceea ce privește legăturile culturale, este important că celălalt este țărmul vestic al Norvegiei. Nu este deloc surprinzător că aceste medii maritime au fost în contact.

Datorită apropierii lor de coasta norvegiană, „Insulele de Nord" Shetland și Orkney au fost adesea considerate a fi printre primele teritorii care au simțit impactul incursiunilor vikingilor și al expansiunii maritime. Relația lor geografică este cel mai ușor de apreciat prin întoarcerea unei hărți a Mării Nordului cu susul în jos, ca să vizualizăm traseul natural de navigație pe cele mai scurte distanțe de la „Calea Nordului" spre Insule, apoi înspre coasta Scoției și de acolo spre sud și vest, pe lângă Hebride („Insulele de Vest") și în Marea Irlandei.

Natura interacțiunii acestei regiuni cu Scandinavia este încă neclară, mai ales în ceea ce privește relațiile dintre nordicii care soseau aici și picții indigeni, descendenți ai triburilor din epoca fierului din Scoția, menționați de autorii romani. Interpretările variază de la schimburi relativ pașnice până la înrobire, supunere și genocid. La începutul secolului al IX-lea au avut loc raiduri asupra unor mănăstiri vulnerabile din Hebride, așa că vikingii au trecut cu siguranță pe acolo, dar există o adevărată carență a surselor clare privind ceea ce s-a

petrecut în Insule. Poate că însăși absența dovezilor este grăitoare. Imaginea de ansamblu, totuși, este cea a unui firicel constant (ocazional un flux) de imigranți scandinavi în Scoția și în special în Insule, evoluând în timp într-o cultură regională distinctivă a diasporei vikingilor.

În Orkney și Shetland, cele mai vechi dovezi certe pentru colonizarea nordică datează de la mijlocul anilor 800, dar este posibil să fi existat contacte mai timpurii. Sursele scrise care s-au păstrat referitoare Insule sunt toate de origine medievală și, într-adevăr, cele principale sunt încadrate în mod explicit ca istorii retrospective legitime ale *earl*-ilor din Orkney. Cea mai cuprinzătoare dintre ele, *Saga Orkneyinga*, este o lectură minunată, dar veridicitatea ei este problematică. Nici măcar nu putem fi siguri că într-adevăr *a existat* un domeniu al *earl*-ilor în Orkney până în Evul Mediu, deoarece o patină retrospectivă ar fi putut fi aplicată peste ceea ce erau, în esență, enclave de jefuitori. Pe termen lung, este clar că nordicii s-au stabilit peste tot prin Insule, construind adesea ferme mari de tip familiar, cu case lungi, cu acoperișuri înierbate și piatră, împreună cu clădirile lor auxiliare.

Prezența vikingilor în interiorul Scoției și pe țărmurile estice este mai puțin reprezentată. În mod interesant, în tradițiile folclorice de pe coasta de est s-au păstrat multe povestiri despre vikingi, mai ales despre raiduri și bătălii și altele despre taberele și mormintele „daneze”. Deși această regiune nu a făcut obiectul colonizărilor scandinave serioase pe care le întâlnim în altă parte, contactele au fost totuși frecvente și este evident că nordicii și-au adus instituțiile cu ei. La Dingwall, în Scoția continentală, investigațiile recente au identificat un potențial loc al *thing* – un loc de adunare – care constă într-o movilă și un șanț înconjurător circular. O serie de alte potențiale situri *thing* au fost identificate de-a lungul Scoției, nu numai pe teritoriul propriu-zis, ci și în Insulele de Nord și de Vest.

Spre deosebire de așezările scandinave din Anglia și Irlanda, aici nu au fost înființate centre urbane. În schimb, există urme de piețe pe țărm: relativ simple, cu structuri de bază, temporare și amplasate de-a lungul coastei, în zona

porturilor și a căilor navigabile viabile. Datând probabil din vremea contactelor nordice cu Scoția din perioada previkingilor, aceste situri înșelător de rudimentare au fost canale de comerț și troc, mai ales pentru lemn, care pare să fi fost un bun de importanță majoră. La fel ca în Insulele de Vest, coloniștii scandinavi și-ar fi poziționat intenționat noile case în imediata apropiere a așezărilor preexistente ale picților, de exemplu la Old Scatness și Jarlshof, în Shetland, și la Buckquoy și Pool, în Orkney. În cimitirul extins de la Westness de pe insula Rousay, bărbații îngropați cu obiecte nordice sunt mult mai înalți decât cei de înălțime medie din mormintele din altă parte, care aparțineau negreșit picților. Populațiile pot fi astfel clar distinse.

Natura interacțiunilor dintre nordici și popoarele locale a lăsat niște urme slabe în arheologie, în special în Orkney. Așezarea scandinavă de la Buckquoy a scos la iveală obiecte decorate în stiluri de artă ale picților, ceea ce sugerează că, cel puțin în unele cazuri, vikingii s-au stabilit în rândul populației indigene în loc să o înlocuiască sau să o elimine. La Quoygrew, în Westray, se pare că băștinașii s-au adaptat rapid la mărfurile de import cum ar fi vasele din steatit și pieptenii în stil nordic. Practicile tradiționale pastorale și agricole au supraviețuit și ele, implicând o interacțiune destul de strânsă între nou-veniți și populația existentă. Acesta este un argument împotriva noțiunii de „genocid al picților”, cel puțin în cazul Orkney.

În altă parte, imaginea a fost mai violentă, așa cum se vede la Brough of Deerness, o spectaculoasă stâncă la mare (un pilon de rocă naturală aproape de țărm, produs prin eroziunea mării și a vântului), care se înalță deasupra mării în Orkney și se unește de stânci printr-o potecă îngustă. Se credea odată că a fost o așezare monahală, dar excavările au arătat că fusese o reședință a unei căpetenii nordice, cu case lungi și ceea ce pare să fi fost o capelă privată

Începând cu secolul al X-lea, Deerness a avut în mod clar o garnizoană înarmată, făcând poate parte dintr-o rețea de posturi de strajă din larg. Este posibil ca grupul de acolo să fi avut alte sarcini, inclusiv supravegherea activă sau patrularea căilor navigabile. Conform *Saga lui Sverre* din perioada

medievală, Earl Harald citează de fapt pirateria drept una dintre sursele-cheie de venituri necesare pentru a-și menține puterea în Orkney. Pe lângă asta, recunoaște explicit că nu își poate permite să exercite prea mult control direct asupra atacatorilor, de teamă că se vor întoarce împotriva lui – o alianță neliniștită de „pescari pirați". Deerness este posibil să fi fost genul de bază din care operau acești jefuitori de pe mare, supuși unor diferite sancțiuni superioare. *Saga Orkneyinga* conține câteva descrieri fascinante despre *várvíking* și *haustvíking* – la propriu „viking de primăvară" și „viking de toamnă" –, care denotă ciclul sezonier al raidurilor în astfel de locuri.

În Hebride, în ciuda ocupației celtice anterioare, care a durat peste un mileniu, nu există aproape deloc toponime ne-nordice. Acest lucru sugerează o întrerupere totală a locuirii, fără nicio continuitate, și sprijină în mod tulburător teoria eliminării sau înlocuirii complete a populației. În insulele scoțiene în ansamblul lor, există o proporție mare de descendențe genetice feminine asemănătoare celei din Norvegia, ceea ce înseamnă că femeile scandinave s-au stabilit în cele din urmă în număr mare acolo.

De-a lungul timpului, așezările din Insulele de Nord au căpătat un caracter distinct nordic. În Golful Skaill din Orkney, de exemplu, lângă faimosul sat neolitic Skara Brae, a fost excavată o fermă importantă, cu dovezi ale unor contacte răspândite din regiuni îndepărtate precum Normandia. Unele clădiri conțineau inscripții runice și calcule scrijelite în piatră, așa cum s-au găsit și în alte situri din Orkney. A fost o locație cu un anumit statut și este limpede că locuitorii din Skaill și-au exprimat rangul social prin arhitectura impresionantă și ingineria peisagistică. Au ridicat mari movile artificiale din gunoaie și le-au consolidat cu pământ și piatră. Aceste creații ciudate au fost un efort distinct colonial, iar într-o serie de alte colonii nord-atlantice, inclusiv în Insulele Feroe, au fost identificate movile similare. Așa cum conducătorii scandinavi își arătau statutul prin construirea de săli regale și movile monumentale, tot așa și acești magnați din Orkney au făcut același lucru la o scară mai mică, creând copii asemănătoare

cenotafelor pentru a-și proiecta ambițiile. Acesta era un limbaj vizual al puterii în mod distinct nordic.

Stabilirea coloniștilor scandinavi în Insulele Scoțiene a transformat, de asemenea, economia regiunii. Producția de in a crescut, la fel ca cea de lapte (deși nu în Hebride) și investițiile agricole în general. Pescuitul s-a intensificat și s-a extins în noi zone ale oceanului și a existat o creștere a aportului de proteine din pește în întreaga societate, arătând cum resursele mării erau utilizate mai mult ca niciodată ca parte centrală a dietei zilnice. Această economie majoritar marină a fost probabil introdusă din Norvegia în timpul secolului al IX-lea, perioada primei migrații nordice majore către Insulele de Nord.

Legăturile strânse pe care comunitățile le aveau cu marea se reflectă în numărul relativ mare de bărci funerare identificate în Scoția. Deși acestea nu apar aproape deloc în altă parte în Insulele Britanice, aici avem șase bărci funerare în Hebride, trei în Insulele de Nord și una pe continent. Spre deosebire de adevăratele bărci funerare, cele scoțiene includ ambarcațiuni mici, de coastă, de până la cinci metri lungime, de tipul cunoscut sub numele de *færing*. Propulsate cu ajutorul vâslelor și al unei mici vele, vasele acestea erau principalul mijloc de transport în largul Insulelor și erau un simbol natural al statutului pentru cei care căpătaseră o astfel de barcă drept ultim loc de odihnă.

În 2011, la Ardnamurchan a fost găsită prima barcă funerară din Scoția, în apropierea celui mai vestic punct al Insulelor Britanice. Cândva în secolul al X-lea, o persoană a fost îngropată într-o barcă de cinci metri lungime, alături de o sabie îndoită și o suliță. Printre alte descoperiri se numără un corn de băut, un scut și unelte asociate cu agricultura și fierăritul: un ansamblu care s-ar fi potrivit în mormintele de pe coasta norvegiană. Ca alte bărci funerare scoțiene, *færingul de* la Ardnamurchan pare să fi fost umplut cu grijă cu pietre ca parte a ritualurilor funerare. Analiza izotopică a dinților persoanei sugerează că individul îngropat provine din Scandinavia, deși nord-estul Scoției sau estul Irlandei sunt alte posibilități.

Centura centrală a Scoției continentale, care se întinde aproximativ de la orașele moderne Glasgow la Edinburgh, a fost și ea o arenă a operațiunilor nordice, deși dovezile au supraviețuit în mare parte ca morminte și rămășițe ale jafurilor. Aici avem cele mai nordice descoperiri ale unui tip special de marcaj funerar din piatră, cunoscut sub numele de *hogbacks*, un monument exclusiv colonial, care pare să fi fost comandat de elitele nordice. De asemenea, la Loch Lomond lângă Dumbartonun există un grup de morminte elaborate din epoca vikingilor, iar la Galloway s-a descoperit un tezaur spectaculos de argint, aur și bijuterii din secolul al X-lea. Natura ecleziastică a unui număr de obiecte de tezaur indică o probabilitate ridicată că fuseseră furate dintr-o mănăstire.

Coasta de vest a Scoției făcea parte dintr-o arenă mult mai largă a activităților nordice, din moment ce avea deschidere la Marea Irlandei. Aceste ape agitate, dar puțin adânci au atras mai multe regate și mici state pe orbita lor. La vest se afla Irlanda, fragmentată în clanuri aflate în război; la nord, Scoția și Hebridele exterioare; la est, Țara Galilor și toată coasta Angliei; în centru se afla Insula Man, ocupând o poziție strategică. Într-o măsură mai mare sau mai mică, toate aceste regiuni au intrat sub influența scandinavă în cursul epocii vikingilor: Marea Irlandei a fost cea mai importantă axă a activității nordice din vest.

Linia țărmului de nord-est a fost o cale de intrare către unul dintre blocurile de putere trainice ale vikingilor din secolele al IX-lea și al X-lea: forța combinată a Regatului York și a ținutului Danelaw. Acestea erau organizările statale create de hidrarhie, „Marea Armată”, și de către celelalte forțe ale vikingilor care au luptat cu englezii până într-un punct mort, după care au trecut la colonizarea teritoriilor pe care le dobândiseră.

În practică, până la sfârșitul anilor 800, jumătatea de est a Angliei și cea mai mare parte a nordului erau sub control scandinav. Granița Danelaw cu Wessex și ținuturile englezilor din sud este bine cunoscută din tratatul dintre regele Alfred cel Mare și liderul vikingilor, Guthrum, încheiat cândva între 878 și moartea celui din urmă în 890. Într-un pasaj faimos, tratatul

înregistrează granița dintre Wessex și Regatul Angliei de Est, aflat sub stăpânire scandinavă, ca mergând „în amonte pe Tamisa, apoi în amonte pe Lea și de-a lungul Lea până la izvor, apoi în linie dreaptă până la Bedford, apoi în amonte pe Ouse până la Watling Street", deși ne imaginăm că în realitate era o zonă mai dezordonată și schimbătoare de conflict de frontieră.

În interiorul ținutului Danelaw, puterea pare să fi fost împărțită între numeroase facțiuni politice autonome ale căror baze erau distribuite între așezările regionale. În Midlands, câteva localități cunoscute sub numele de „Cele cinci burguri" au început să înflorească în centre comerciale: Derby, Nottingham, Lincoln, Stamford și Leicester erau strâns legate de mediul rural din jur în rețele de așezări dominate de scandinavi. Chiar și astăzi, unele dintre numele drumurilor de acolo se termină în *-gate*, care este și acum cuvântul scandinav pentru stradă (*gata* sau *gade)*.

Danelaw pare să fi avut propria sa economie, necesară pentru a-și menține independența față de regatele engleze de dincolo de granițele sale. Lingourile de argint se pare că erau în circulație generală, iar tezaurele sugerează că Danelaw trebuie să fi avut un standard general de greutate, deși unii aveau probabil propriile greutăți personalizate. Există, de asemenea, dovezi ale încercărilor de a introduce o monedă care o imita pe cea din Mercia și Wessex. Monedele din York foloseau în mod explicit simbolismul vikingilor, cu serii înfățișând steagul cu corb, uneori alături de o cruce creștină. Cu toate acestea, acești noi bani de argint nu par să fi găsit o utilizare la scară largă în afara zonelor limitrofe urbane, indicând probabil limitele realiste ale puterii vikingilor.

Există, de asemenea, multe dovezi pentru manipularea identității culturale prin crearea și utilizarea de noi stiluri materiale. Oamenii purtau accesorii vestimentare produse în serie, cu un amestec de influențe scandinave, engleze și europene, ceea ce sugerează formarea identităților cosmopolite. Există chiar și broșe realizate cu piese fabricate atât în Anglia, cât și în Scandinavia. Aceleași pietre funerare *hogback* găsite în Scoția sunt prezente în nordul Angliei în număr mult mai mare și, de asemenea, par să fi fost o

modalitate prin care aristocrația anglo-scandinavă își exprima afilierile multiculturale. Aceasta era diaspora în practică – se integra într-o nouă casă, dar nu o uita niciodată pe cea veche.

Este cert că mulți coloniști scandinavi au ajuns la o anumită înțelegere cu Biserica, o forță încă dominantă și profund încorporată în structurile sociale engleze, pe care vikingii nu le-au putut înlocui pe deplin (și poate nici nu și-au dorit asta). Este posibil ca ei să fi adoptat rapid creștinismul alături de credințele lor existente sau chiar în locul lor. Ca să luăm doar un exemplu, o cruce de piatră din curtea bisericii din Gosforth în Cumbria conține imagini ale Ragnarök, înfățișând ceea ce este probabil Ziua Judecății: Odin, Fenrir și alții sunt clar vizibili. În Anglia s-au găsit multe pandantive cu ciocanul lui Thor, în principiu în mormintele femeilor, așa că vechii zei erau negreșit păstrați în viață măcar de unii dintre vikingii din Danelaw. Toponimele cultice, cum ar fi Toreswe (inițial *Torsvé*) în nordul ținutului Lincolnshire, arată că zeitățile nordice erau nu numai cunoscute, ci și slăvite activ în Anglia din epoca vikingilor. Armele și alte obiecte din metal erau aduse ca ofrandă în râuri, pâraie și mlaștini într-un mod care se leagă de preocuparea ritualică scandinavă pentru zonele umede, întâlnită cu secole în urmă. Simbolul ciocanului lui Thor apare și pe mai mult de treizeci de monede bătute în regatul vikingilor din York. Pe monedele ulterioare, este reprezentat alături de o sabie care ar putea aparține Sfântului Petru, combinând astfel imagini de protecție divină pentru a acoperi pe toată lumea.

În ciuda colonizării la scară largă de către scandinavi, aceștia se aflau sub presiune constantă din partea regatelor engleze, care nu au uitat niciodată ce pierduseră în războaiele din secolul al IX-lea. Treptat, controlul exercitat de vikingi asupra estului și nordului Angliei a început să se destrame, mai ales la periferia ținutului Danelaw. Vikingii au încercat să construiască fortificații la hotare, imitând burgurile saxonilor pe care Alfred cel Mare le construise mai devreme, dar la finalul secolului al IX-lea și în secolul al X-lea, englezii au început să riposteze.

Pe măsură ce armatele din Wessex au preluat metodic

teritoriu, și-au consolidat cuceririle prin construirea mai multor burguri. Într-o inversare a situației de care profitaseră cândva în Francia, dezbinarea și lipsa de coeziune politică a vikingilor au făcut ca aceștia să nu poată organiza o defensivă decisivă și organizată. Eforturile timpurii ale lui Alfred cel Mare de a anexa porțiunile sudice ale teritoriilor scandinave au fost continuate de copiii săi, Eduard cel Bătrân și Aethelflaed, după moartea sa în 899. An de an, deceniu după deceniu, Danelaw a fost luat înapoi, iar la sfârșitul anilor 900 a încetat practic să mai existe.

La o sută de ani de la înființarea Danelaw, statul în sine a dispărut, dar impactul său demografic avea să fie permanent. Coloniștii scandinavi au rămas în mare parte asimilați populației mai largi. Există și semnale lingvistice de continuitate, cum ar fi „graiul danez" prost înțeles care apare în documentele din acea perioadă pentru a denota ceea ce era evident o lingua franca în Anglia printre oamenii de origine scandinavă.

Important este că ceea ce a rezultat în urma recuceririi nu a fost o reconstituire a fostelor regate engleze pe care vikingii le-au distrus. În schimb, Danelaw cel eliberat a fost de fapt transformat în marele Wessex. În 918, Eduard cel Bătrân moștenește tronul Merciei la moartea surorii sale Aethelflaed, iar cuceririle teritoriale ulterioare ale succesorului său, Aethelstan, vor face ca toată Anglia să treacă sub stăpânirea Regatului de Wessex în 927. Așadar, într-un sens straniu, vikingii au fost responsabili pentru crearea Angliei însăși, acesta fiind poate elementul moștenirii lor care s-a dovedit să aibă cele mai mari consecințe pentru lume în secolele următoare.

Granițele așa-numitului Regat de York din Northumbria nu au fost niciodată pe deplin definite, incluzând o limită destul de vagă cu Danelaw. Totul însă făcea parte dintr-o regiune adiacentă de dominație a vikingilor. În inima Regatului de York se afla centrul comercial fortificat Jorvík, numele său scandinav fiind o adaptare a celui englezesc anterior, Eoforwic. De la mijlocul secolului al IX-lea până la mijlocul

secolului al X-lea, conducătorii vikingilor din York au guvernat o zonă care se întindea la sud până la râul Humber și la nord până la Yorkshire Wolds, acoperind în esență nordul Angliei de la un țărm la celălalt. Zonele din nord-vestul Angliei, inclusiv comitatele actuale Lancashire și Cumbria, au oferit dovezi ale așezărilor scandinave, iar Peninsula Wirral pare să fi funcționat ca punct de intrare principal în Danelaw din Marea Irlandei.

Din punct de vedere arheologic, orașul York este unul dintre cele mai cunoscute din întreaga lume a vikingilor. Săpăturile de la Coppergate („strada fabricanților de cupe") din anii 1970 și mai târziu în multe alte locații din oraș au scos la iveală un centru dens, cu adevărat urban de clădiri din lemn, multe cu pivnițe, organizate în zone de producție și meșteșuguri. Având deschidere la râul Ouse și folosind configurația orașului roman în ruine, Jorvík a fost o capitală importantă a Nordului și a întreținut legături comerciale în toate direcțiile. Una dintre minunile arheologiei sale este că multe dintre depunerile culturale sunt pline de apă, care a conservat materiale organice precum textilele și lemnul, rămase aproape neschimbate. Îngropate la câțiva metri sub străzile moderne, pivnițe întregi au supraviețuit aproape până la înălțimea taliei; arheologii au putut pătrunde pe ușă. Îmbrăcămintea, instrumentele muzicale, mobilierul și tot felul de articole de uz casnic și obiecte exotice străine – chiar și mătăsuri chinezești – au făcut din Jorvík o referință în înțelegerea noastră a urbanismului viking.

Cel mai faimos conducător al său a fost Eric Haraldsson, cunoscut mai degrabă după porecla lui, Eric Secure-Însângerată. Unul dintre mulții fii ai lui Harald Păr-Frumos, acesta a moștenit viața regelui mării și pare să fi condus părți din Norvegia pentru o scurtă perioadă de timp, dar mai târziu a fost exilat pentru uciderea mai multor membri ai familiei sale (de unde și porecla). Apoi și-a croit soarta într-o carieră plină de violență care l-a dus din vestul Norvegiei în propriul său regat din York. Consoarta lui, regina Gunnhild, era aproape la fel de notorie. Se zvonea că era vrăjitoare și își putea schimba forma. Curtea lui Eric i-a ținut ocupați pe bârfitorii

din epoca vikingilor timp de un deceniu, iar viața lui ar putea umple de una singură o biografie. Deși a ținut piept avansării engleze spre nord, Eric a fost în cele din urmă ucis la Stainmore în 954, iar Regatul de York a murit odată cu el.

Regii de York au domnit într-o stare de tensiune constantă cu omologii lor din Dublin, dincolo de Marea Irlandei. Uneori aliate, uneori dușmane și rivale, aceste facțiuni gemene au dictat soarta întregii regiuni timp de mai bine de un secol.

Spre deosebire de Anglia, Irlanda nu a fost martora unui aflux de coloniști la scară largă. Cu toate acestea, au existat în mod clar flote cantonate de la începutul secolului al IX-lea în zona Mării Irlandei, putând opera și din baze din Marea Britanie continentală, cum ar fi Canalul Bristol sau regiunea Somerset. De exemplu, *Cronica anglo-saxonă* din 835 consemnează o *micel sciphere* – o „mare armată de nave" – în Cornwall, și nu pare probabil ca acest tip de incursiune să fi fost lansat din Marea Nordului.

Din anii 840, prezența vikingilor în Irlanda devine mai concretă. În acest moment, în sursele istorice începe să apară înființarea așa-numitelor *longphuirt* în zonele de coastă și pe cursurile râurilor. Deși subtil diferite de taberele de iarnă din Anglia, ele îndeplineau multe dintre aceleași funcții. Unele, cum ar fi cele stabilite la Dublin, Cork, Wexford, Waterford și Limerick, se vor dezvolta în principalele orașe ale Irlandei.

Potrivit *Analelor din Ulster*, *longphort* din Dublin a fost înființat în 841. Zona fusese anterior centrul colonizării băștinașilor irlandezi, așa că, deși vikingii nu au fondat efectiv orașul, prezența scandinavă a marcat cu siguranță o nouă fază în dezvoltarea sa. În secolul al IX-lea, așezarea vikingilor a luat forma unei enclave apărate în jurul „bălții negre" care dă numele Dublinului, posibil cu un port sau debarcader. În secolul al X-lea, colonizarea a continuat în zonă, dar s-a concentrat în jurul districtului Wood Quay, un alt sit apărat, înconjurat de apă pe trei laturi.

La vremea înființării *longphort*, mormintele din zonă sugerează că grupurile care operau acolo includeau nu numai scandinavi, ci și oameni din Insulele Britanice, ceea ce denotă

faptul că unele dintre victimele timpurii ale vikingilor s-ar putea să-și fi aruncat propriii morți laolaltă cu atacatorii. Cu toate acestea, cel mai mare cimitir are o conexiune directă cu *longphort*: majoritatea mormintelor din acest sit, Kilmainham, sunt ale bărbaților, adesea însoțiți de seturi complete de arme, inclusiv un număr mare de săbii cu un singur tăiș. Aceste morminte aparțin negreșit forțelor de luptă, echipate pentru operațiuni militare serioase. În concordanță cu aceasta, există un element remarcabil de traumatisme pe scheletele din Dublin, peste o treime dintre bărbații adulți prezentând semne de răni provocate de arme cu tăiș și de obiecte contondente. În depunerile din secolele al X-lea și al XI-lea de pe Strada Fishamble s-au găsit aproximativ șaptesprezece cranii împrăștiate pe sit în gropi și latrine. Câteva dintre aceste cranii sunt evident rezultatul decapitărilor, iar unele poartă urmele unor țăruși sau bețe – se pare că malurile râului erau pline de căpățâni. Astfel de trofee au făcut multă vreme parte din obiceiurile de război irlandeze și este posibil ca aceste practici să fi fost adoptate de nordicii din Dublin. Cel puțin în primul secol al existenței sale, Dublinul a fost în mod limpede un oraș dur, o bază potrivită pentru o flotă de pirați.

Acest lucru se leagă de imaginea de ansamblu. Dintre cele aproape patru sute de morminte cu o cultură materială scandinavă din Marea Britanie și Irlanda, *jumătate* conțin arme. Un alt indiciu că probabil nucleul experienței urbane a vikingilor din Irlanda nu a fost comerțul este simplul fapt că prezența nordică e izolată la zona de coastă. Poate că aceasta nu a fost dorința lor, dar expansiunea în interior era probabil limitată militar de clanurile irlandeze.

În primii ani, Dublinul pare să fi avut o economie rurală pronunțată, deși cu un plan stradal dispus de-a lungul malurilor râului Liffey și extins pe versanții din spate. Mai târziu, așezarea a fost împărțită în cartiere cu tipuri de locuințe clar diferite calitativ: o imagine familiară din orașele moderne. La apogeul său din epoca vikingilor, orașul adăpostea probabil câteva mii de oameni. Săpăturile au scos la iveală o serie de structuri domestice, de la case mici cu bănci și vetre centrale până la clădiri care probabil funcționau ca

depozite. Descoperirile din interiorul lor ne-au oferit informații detaliate despre viața de zi cu zi din orașul din epoca vikingilor. Printre acestea se numără piese de joc și table improvizate; jucării pentru copii, cum ar fi bărci și săbii din lemn în miniatură; și rămășițele activităților meșteșugărești, care atestă conexiunile comerciale pe distanță lungă ale așezării.

S-au găsit, de asemenea, cotețe pentru porci, împreună cu oase de animale care arată că așezarea era aprovizionată cu carne de vită din afara zidurilor sale – un model similar cu economia alimentară a târgurilor scandinave de acasă. Dublinul a avut parte de o bună relație cu fermele din jur în primii ani de existență, aici fiind aduse cele mai alese bucăți de carne (deși acest lucru poate reflecta și un anumit grad de constrângere a producătorilor). Totuși, la începutul secolului al X-lea, probabil din cauza relației din ce în ce mai tensionate dintre vikingii din Dublin și populația indigenă, lucrurile s-au deteriorat în mod evident, iar în oraș se vindea numai carne de o calitate inferioară.

Este greu de spus câți vikingi operau în Irlanda, deși numărul de *longphuirt* sugerează probabil câteva mii. Găsim enumerate flote care variază ca mărime de la câteva zeci de nave până la maximum trei sute, crescând în secolul al X-lea, când conflictele cu irlandezii erau la apogeu. La începutul secolului al XI-lea, se crede că flota completă a nordicilor din Dublin număra în jur de două sute de nave, iar orașul reușise să adune o armată de șase până la zece mii de oameni. În aceeași perioadă s-au înregistrat lupte frecvente, nu numai cu irlandezii, ci și cu alți vikingi, pe lângă incursiunile peste mare în Anglia. Pentru a menține efectivul, ar fi fost nevoie de un flux constant de noi recruți.

Acest nivel de violență, negreșit o trăsătură predominantă a vieții în Irlanda epocii vikingilor, ridică întrebări serioase cu privire la prezența scandinavă. Nu toate *longphuirt* au evoluat în orașe, dar este posibil să fi fost mult mai mult decât enclave militare. Unele au fost poate centre comerciale multifuncționale menite să faciliteze circulația mărfurilor. Ar

trebui să ne aducem aminte că acei vikingi care se angajau în piraterie și război maritim erau probabil aceiași indivizi care își făceau apariția în târguri și emporii pentru a vinde sau schimba ceea ce obținuseră prin forță cu puțin timp în urmă. Poate că *longphuirt* reprezintă redistribuirea centralizată a bogăției, indiferent de originea acesteia sau de legalitatea dobândirii sale. Dacă este adevărat, acest lucru poate explica într-un fel tiparul de colonizare al forțelor vikingilor din Irlanda, care par să fi fost în mare parte limitate la sălbăticia imediată a zonei *longphuirt*.

Deși este posibil ca scandinavii să se fi stabilit cel puțin într-o oarecare măsură în spațiul înconjurător mai larg, adoptând stilurile locale ale locuințelor și cultura materială într-un mod care i-ar face „invizibili" din punct de vedere arheologic, vikingii au considerat poate că era mai benefic să valorifice potențialul economic al Irlandei fără a căuta vreo formă de guvernare directă. Puterea socială irlandeză nu s-a bazat niciodată pe controlul pământului – în afară de anumite locuri simbolice cu faimă preistorică –, ci mai degrabă pe stăpânirea oamenilor. Aceasta însemna că vikingii ar fi adoptat o abordare diferită față de cea din alte regiuni prin crearea de căi pe care comerțul și bogăția puteau intra și ieși din teritoriul irlandez. Elitele scandinave cu sediul în aceste așezări de coastă puteau apoi să obțină profit din redistribuirea mărfurilor de import (inclusiv a captivilor), ceea ce le permitea, la rândul său, să domine rutele comerciale maritime.

Instabilitățile politicii irlandeze au continuat până în secolul al X-lea, cu conflicte tot mai multe între comunitățile aparent „irlandeze" și cele „scandinave", ale căror etnie se estompa. Cu toate acestea, ar trebui să fim precauți cu termenii convenabili pentru identitățile hibride, cum ar fi „hiberno-nordici" (sau „anglo-scandinavi", la drept vorbind), mai ales întrucât aceștia presupun oarecum că au existat înainte etnii „pure" care ulterior s-au amestecat. Acest lucru ignoră nuanțele universale ale personalității, loialității, trecutului și toate celelalte componente identitare. Ar trebui mai degrabă să considerăm că aceste organizări statale, efectiv mici „orașe state", construiesc comunități unice din mai multe identități.

Pentru „vikingii” din Dublin, echilibrul de putere s-a răsturnat în final în 980 după invazia eșuată a ținutului Meath în estul Midlands, care a dus în cele din urmă la un efort irlandez decisiv de a le restrânge puterea. În 1002 s-a întâmplat ceva foarte neobișnuit: irlandezii s-au unit sub un Înalt Rege, Brian Bóruma, care în următorul deceniu a construit o alianță masivă împotriva Dublinului. În practică, scandinavii erau prezenți în ambele tabere, la fel ca oamenii din toată lumea Mării Irlandei și nu numai. În 1014, forțele din Dublin au fost învinse decisiv în bătălia de la Clontarf din afara orașului, cu toate că Brian a fost ucis. În fapt, scandinavii și-au păstrat controlul asupra orașului în sine, dar după aceea puterea reală a revenit irlandezilor.

Situată între York și Dublin, în mijlocul Mării Irlandei, Insula Man a fost și ea puternic lovită de vikingi, care s-au stabilit acolo pentru prima dată la mijlocul secolului al IX-lea. Un cercetător a sugerat că Insula Man era de fapt un regat de pirați, o ipoteză cu siguranță fezabilă datorită poziției sale centrale.

Se știu puține despre procesul de colonizare în sine, dar mormintele timpurii indică cel puțin un nivel de amenințare și agresiune din partea primilor coloniști nordici. Unul dintre cele mai notabile este cel de la Balladoole, unde o barcă funerară de la începutul secolului al X-lea pare să fi fost construită în mod intenționat peste și printr-un număr de morminte creștine preexistente. Este greu de spus dacă acest lucru reflectă un act de profanare intenționată sau o încercare mai generală de a plasa mormintele într-un loc puternic ritualic, dar în ambele cazuri, mormântul de la Balladoole stabilește fizic prezența coloniștilor printr-o declarație simbolică de preluare a pământului.

Au rămas urme ale sistemelor juridice scandinave familiare și ale structurilor de adunare, printre care movila *thing* unicat Tynwald – movilă pe care corpul legislativ manx încă se reunește la ocazii formale. Ca și în Irlanda, există puține dovezi pentru casele lungi în stil scandinav care se găsesc atât de frecvent în coloniile din Atlanticul de Nord. Există doar câteva

structuri „nordice”, dintre care probabil cea mai bine conservată este o casă lungă descoperită într-un sit numit Braaid. Dealurile și promontoriile fortificate sugerează un trai nu tocmai pașnic. Din păcate, o mare parte din tiparul de bază de colonizare al Omului nordic reprezintă un loc arheologic lipsit de conținut, dar insula este relativ mică și se poate presupune că scandinavii sosiți au preluat peisajul agricol al indigenilor manx.

Unul dintre cele mai fascinante aspecte ale colonizării Insulei Man de către vikingi este dovada clară a unei fuziuni a ideilor spirituale tradiționale și a creștinismului. Mormintele timpurii ale vikingilor au un aer deosebit de „păgân”. Pe lângă cele de la Balladoole, mormintele importante le includ pe cel de la Ballateare, unde a fost sacrificată o femeie, și un mormânt al unei femei la Castelul Peel din Insula Sf. Patrick. Femeia de la Peel se remarcă prin numărul mare de obiecte funerare care o însoțesc, printre care două cuțite (unul cu mâner decorat cu sârmă de argint), un pieptene, o aripă de gâscă, o fosilă de amonit, un colier din jais și mărgele de chihlimbar și un obiect care a fost interpretat în mai multe feluri, ca proțap sau poate un toiag magic de tipul celui folosit de o vrăjitoare *völva*. Modul în care au fost îngropați toți acești oameni se conformează tiparului mai extins al ritualului funerar precreștin observat în Scandinavia. Mai târziu, în secolul al X-lea, identitățile religioase par totuși să fi început să capete forme noi. În unele locuri din Anglia, precum Gosforth, o serie de pietre cioplite din Insula Man prezintă iconografia creștină alături de imagini care par să derive din cosmologia nordică veche. Poate cel mai bun exemplu în acest sens este Crucea lui Thorwald de la Kirk Andreas, care pare să-l înfățișeze pe Odin devorat de lupul Fenrir la Ragnarök. Pe cealaltă parte a crucii este reprezentarea unei figuri (poate Hristos?) care călcă în picioare un șarpe. Acest lucru sugerează faptul că, în decurs de câteva generații, coloniștii au început să se adapteze la noile sisteme de credințe și tradiții culturale, deși poate în același timp păstrând aspecte ale propriilor viziuni tradiționale asupra lumii.

În ultimele decenii, s-au făcut eforturi tot mai mari de a

înțelege prezența vikingilor în Țara Galilor. Mai sunt multe de studiat despre această parte enigmatică a lumii vikingilor, iar, în principiu, dovezile nu sunt mai mult decât posibile influențe scandinave în toponime și unele referințe specifice la atacuri din surse istorice și literare. Până de curând, au existat puține dovezi arheologice ale prezenței vikingilor, cu excepția câtorva tezaure și a unor morminte păgâne situate în apropierea coastei.

Cu toate acestea, acum se știe că scandinavii s-au stabilit pe insula Anglesey, în largul coastei de nord-vest (al cărei nume este Onguls-ey sau „Insula lui Ongul" în nordica veche) la începutul epocii vikingilor, iar până la sfârșitul secolului al IX-lea, o elită hiberno-nordică avea sediul la Penmon, în estul insulei. Din dovezile actuale, populația nativă din Anglesey nu pare să fi fost dată la o parte sau ucisă de vikingi. Săpăturile de la Llanbedrgoch au scos la iveală urme enigmatice ale activităților nordice care sugerează natura contactelor lor cu localnicii. Poate un centru regal singular, pare să fi fost un loc multicultural (deși apărat) în care scandinavii s-au amestecat nu numai cu galezii, ci și cu alții veniți din toate colțurile Insulelor Britanice. Există o serie de morminte din secolul al X-lea, iar analiza izotopilor stabili pe dinții cadavrelor dezvăluie că oamenii și-au petrecut anii copilăriei în locuri îndepărtate precum vestul Norvegiei, Bretania și Herefordshire. Alte situri, cum ar fi Red Wharf Bay de pe coasta de nord-est a Anglesey, par să fi fost popasuri și baze de reechipare pentru navigatorii scandinavi – o resursă esențială în apele furtunoase ale regiunii.

În vestul Europei, Marea Irlandei a fost doar una dintre numeroasele lumi de apă pe care scandinavii au pus stăpânire. Marea Nordului și, mai aproape de casă, Marea Baltică sunt alte exemple evidente, însă nu au fost singurele. În diaspora care s-a dezvoltat din vremea hidrarhiilor a existat un al patrulea astfel de mediu maritim în care, aproape ironic, prezența vikingilor avea să lase cele mai durabile urme dintre toate: coasta Canalului a Franței de astăzi.

Imperiul Franc suferise două perioade prelungite de atacuri

ale vikingilor în timpul secolului al IX-lea, a doua venind în anii 880, cu o campanie decisivă care și-a lăsat amprenta de la Paris până pe cursul superior al Rinului. După ce atacatorii au fost în cele din urmă expulzați din râuri, răgazul nu a fost unul de lungă durată, deși contextul politic al evenimentelor următoare a fost net diferit.

Flotele vikingilor au început să se întoarcă în primii ani ai secolului al X-lea, mai mari, și acum impulsionate de ceea ce pare să fi fost o lipsă de ținte în restul Europei – pentru scandinavi nu existau prea multe beneficii în atacarea Angliei, Irlandei sau a Insulelor scoțiene, cu excepția cazului în care se aflau în alianță directă cu confrații lor care erau deja acolo. În Francia, noile incursiuni au fost mult mai concentrate decât înainte și au lovit estuarul Senei în mod repetat. Situația a devenit instabilă atât de rapid, încât în urma bătăliei de la Chartres din 911, regele franc, Carol cel Simplu, a fost forțat să negocieze cu vikingii, și, în acest proces, a făcut o greșeală fatală, care avea să-i modeleze națiunea până în vremurile noastre. Într-o oarecare disperare și cu o lipsă considerabilă de previziune, Carol le-a acordat scandinavilor o fâșie de teritoriu în ceea ce se numea atunci Neustria, de-a lungul coastei de nord a regatului, față în față cu Anglia. Datorită noilor săi stăpâni, va căpăta în curând un nou nume, unul pe care l-a păstrat până în zilele noastre: *Nordmannia*, „ținutul nordicilor”, provincia pe care astăzi o numim Normandia.

O cartă din 918 consemnează cum coloniștii scandinavi de acolo se aflau sub comanda unui conducător numit Hrólfr (pentru franci era Rollo, nume sub care este mai cunoscut astăzi), care pare să fi îmbinat diplomația cu utilizarea constructivă a violenței (sau amenințarea cu violență) într-o asemenea măsură încât în 924 pământurile stăpânite de el s-au mărit cu teritorii suplimentare. În schimbul acestor concesii, Rollo și descendenții săi aveau sarcina să prevină alte atacuri în interiorul teritoriului francilor de-a lungul Senei – ideea fiind în esență aceea de a-i transforma pe braconieri în paznici de vânătoare. Strategia a funcționat inițial într-o măsură limitată, dar în curând a avut efectul opus, vikingii de pe Sena pur și simplu întâmpinându-și camarazii scandinavi de peste

mări și permițându-le să se stabilească acolo în număr tot mai mare, întărindu-și astfel și mai mult controlul asupra regiunii. De asemenea, Sena era magistrala către Paris, iar vikingii au pus astfel mâna pe accesul fluvial într-acolo.

Coloniștii se pare că s-au integrat destul de rapid în rândul populației indigene, dar, ca urmare, dovezile materiale pentru ocuparea timpurie a Normandiei sunt rare. În marile râuri ale provinciei s-au găsit arme, ceea ce, ca și în Anglia, sugerează că aceste ritualuri de ofrande în apă au sosit odată cu scandinavii. A fost identificat un singur mormânt care conține o persoană crezută a fi o femeie scandinavă la Pîtres, nu departe de locația podului peste Sena al lui Carol cel Pleșuv, la Pont de l'Arche.

Ca în mai multe zone din Insulele Britanice, cea mai mare dovadă a prezenței scandinave vine sub forma toponimelor, care se concentrează în Normandia. Există, de asemenea, elemente nordice păstrate în anumite aspecte ale dreptului normand, legislatura fiind în mod clar în mâinile vikingilor – așa cum era de așteptat. Cu toate acestea, săpăturile din importantul centru Rouen au elucidat pentru prima dată dezvoltarea orașului, dezvăluind că parcelele de locuințe din secolul al X-lea erau împărțite în locuințe lungi și înguste, similare cu cele identificate în contextele epocii vikingilor în Insulele Britanice. De asemenea, dovezile distrugerilor de la catedrala de acolo, precum și de la mănăstirea de la Jumièges la aproximativ douăzeci de kilometri spre vest, pot fi atribuite unei prezențe mai agresive a vikingilor.

Rollo a murit în jurul anului 930, dar colonia a dăinuit sub conducerea fiului său, William Longsword, care l-a succedat pe tatăl său înainte de moartea acestuia. William va primi pământuri suplimentare de la franci în 933, extinzând teritoriile Normandiei până în Peninsula Cotentin și făcând din aceasta un ducat. Granițele sale sunt și astăzi cele ale Normandiei (în ortografia franceză), o amintire permanentă a moștenirii vikingilor. Regiunea are chiar și un steag cu cruce scandinavă ce amintește de culorile naționale nordice moderne.

În câteva generații, influența scandinavă directă în Normandia a început să se estompeze pe măsură ce prima, a

doua și următoarele generații de imigranți au continuat să se integreze în societatea francă. William a fost ucis în 942, dar a fost succedat câțiva ani mai târziu de fiul său, după o scurtă perioadă de conflict cu francii. Ducatul a continuat să-și sporească puterea, iar în 1066, o dispută asupra tronului englez l-a împins pe descendentul lui Rollo, William Bastardul (mai bine cunoscut în istorie drept „Cuceritorul" și William I al Angliei), să lanseze o invazie încununată de succes peste Canal. Astfel, el a modelat cursul istoriei în Insulele Britanice. Această realizare remarcabilă a asigurat nu numai că Normandia era singura colonie ce aparținea vikingilor din vestul Europei care supraviețuise epocii vikingilor înșeși, ci și că aceasta avea să prospere, extinzându-și influența în sudul Europei și în Marea Mediterană în timpul secolelor al XI-lea și al XII-lea.

Epoca vikingilor a fost, de asemenea, o perioadă de dezvoltare pentru Bretania. Situată la vest de Normandia, la marginea de nord-vest a Franței moderne, regiunea și-a afirmat întotdeauna o identitate independentă și complexă. Populația sa vorbea o limbă celtică și avea afinități strânse cu britanicii indigeni din Cornwall și Devon de peste Canal.

Bretonii menținuseră relații destul de reci cu francii cu mult înainte de primele raiduri ale vikingilor. Bretania, ca teritoriu unit recunoscut de Imperiu, pare să fi apărut când a fost făcută ducat carolingian în anii 830, dar depindea foarte mult de legăturile personale dintre conducătorii bretoni și coroană. Când împăratul Ludovic cel Pios a murit în 840 – un catalizator al războiului civil pe care vikingii îl vor exploata atât de eficient –, bretonii au profitat și ei de moment și au căutat să-și reafirme autonomia. Acest lucru i-a determinat să gestioneze o rețea complexă de alianțe diplomatice atât cu liderii carolingieni, cât și cu cei vikingi; aceștia din urmă au devenit o influență puternică și în creștere în politica regională în a doua jumătate a secolului al IX-lea. Acest lucru nu numai că ar duce la combinarea forțelor bretone și ale vikingilor pentru a lansa atacuri asupra carolingienilor, dar ar izbucni și într-un conflict între bretoni și vikingii înșiși – cel mai adesea „armata" scandinavă care s-a stabilit la gura Loarei.

Celelalte tulburări din regiune au fost alimentate de rivalitățile interne dintre elita bretonă, care au culminat cu un război civil în 874. La sfârșitul anilor 880, Bretania a devenit ținta unui atac intens, iar disensiunile dintre bretoni au permis vikingilor din Loara să ocupe temporar vestul Bretaniei. Au fost alungați de Alain de Vannes în anii 890, ceea ce a dus la o perioadă de calm relativ până la moartea acestuia în 907. Apoi atacurile vikingilor s-au intensificat iarăși, impulsionate și mai mult de cedarea Normandiei lui Rollo în jurul anului 911, care i-a împins pe scandinavii nealiați cu nimeni care operau pe Sena – mai multe dintre acele frății, *lið* – să se îndrepte spre Loara. Din 914, Bretania a trecut prin patru ani de atacuri intense, urmate de sosirea unei alte mari flote a vikingilor, care a debarcat la Nantes în 919. Forțele combinate ale vikingilor au fost copleșitoare, iar în 920 provincia a fost cotropită în întregime. În anul următor, Robert I a cedat capitala Nantes liderului viking Røgnvaldr.

Colonia scandinavă din Bretania a supraviețuit aproximativ douăzeci de ani. Deși acesta este un timp scurt în comparație cu Danelaw, orașele irlandeze sau Normandia, două decenii erau totuși o perioadă lungă de timp ca experiență trăită. Se pare că Røgnvaldr și-a petrecut o mare parte din domnie luptând și a murit la scurt timp după 925. Conflictul a izbucnit din nou în 927 și 930, iar în 931, vikingii din Bretania au adunat o armată mare cu intenția de a ataca la est, în Francia, dar o revoltă bretonă (eșuată) a pus capăt acestor planuri. În 936 a avut loc o altă rebeliune, de data aceasta condusă de Alain Barbetorte. Alain crescuse ca nobil breton în exil la curtea engleză, după ce a fugit acolo când Bretania a căzut. S-a întors la ordinul altor lideri bretoni în așteptare, însărcinați să-i alunge din regiune pe vikingi. Nantes a fost recucerit, dar rezistența scandinavă a continuat până în 939, când o mare forță a vikingilor a fost învinsă în bătălia de la Trans. Activitatea vikingilor din Bretania avea să continue până în anii 940 și mai târziu, dar scandinavii pierduseră provincia pentru totdeauna.

Având în vedere viața nemaipomenit de scurtă, dar violentă a Bretaniei în calitate de colonie a vikingilor, nu este

surprinzător că multe dintre dovezile arheologice care au supraviețuit sunt de natură militaristă. Posibilele dovezi ale incursiunilor vikingilor au fost identificate în straturile de distrugere de la mănăstirea Landévennec și există urme spectaculoase de luptă la cetatea Camp de Péran din nordul provinciei. Săpăturile din incinta circulară de acolo au scos la iveală că fortificația fusese fie ocupată, fie atacată de o forță a vikingilor. Au fost găsite numeroase arme sub rămășițele arse ale meterezului prăbușit, împreună cu o monedă cu Sf. Petru care a fost bătută în York în c. 905-925. Au fost găsite structuri și în interiorul fortificației, oferind probabil unele perspective asupra naturii unităților de cazare construite de armatele vikingilor în timpul campaniilor. Data monedei se potrivește cu rezultatele datării cu carbon radioactiv obținute din zidul care înconjoară situl (915 plus sau minus douăzeci de ani), ceea ce sugerează că tabăra a fost probabil atacată în timpul recuceririlor bretone din anii 930.

De asemenea, în regiune s-au descoperit mai multe morminte ale vikingilor, cel mai dramatic fiind unul de pe Île de Groix, o insulă stâncoasă în largul coastei de sud a Bretaniei. Aici, doi bărbați – unul mai în vârstă și un adult tânăr – au fost incinerați într-o corabie, împreună cu câini și păsări. Au fost arse odată cu ei săbii, o secure, echipament de tir cu arcul și sulițe, precum și vreo două duzini de scuturi și alte obiecte; tonul războinic este evident. Umboanele scuturilor sunt deosebit de interesante, deoarece reprezintă un tip necunoscut până acum în afara Bretaniei, fiind întâlnite doar aici și în mormintele vikingilor excavate mai recent la mănăstirea insulară din Île Lavret. Poate că acesta era un echipament fabricat „pe plan intern” de vikingii care operau pe Loara la începutul secolului al X-lea – cu alte cuvinte, similar cu activitățile observate în taberele de iarnă ale Marii Armate din Anglia. Totuși, gama de alte echipamente din mormânt denotă faptul că decedații posedau o rețea largă de conexiuni care se întindea până în Anglia, nordul Germaniei și centrul Suediei.

Deși ocupația vikingilor în Bretania a fost de scurtă durată, evoluțiile din acest mic teritoriu urmau să aibă un impact

semnificativ asupra traiectoriei pe termen lung a epocii vikingilor. Frecventele rebeliuni ale bretonilor și războaiele pe care le-au purtat împotriva vecinilor lor franci au servit iar și iar la atragerea resurselor atât de necesare departe de alte zone ale imperiului, ceea ce a contribuit la slăbirea marelui regat pe care Carol cel Mare îl clădise cu doar câteva generații înainte. Multe dintre grupurile de vikingi care operau în nordul Europei s-au călit probabil în frecventele bătălii împotriva bretonilor și francilor, iar regiunea a servit drept rampă de lansare pentru incursiunile ulterioare în sud. A fost locul în care și-au câștigat reputația unii dintre cei mai prolifici lideri ai epocii vikingilor, cum ar fi Hástein. Bretania a jucat un rol formator, de catalizator al conflictului și al schimbării.

Barca funerară din Île de Groix este un loc potrivit pentru a observa realitățile lumii vikingilor, văzută mai degrabă ca o arenă de activitate mobilă fluidă decât ca teatru de operațiuni din vest și est separate artificial. În acest caz, un singur obiect din mormânt poate ilustra conexiunile în curs de globalizare care uneau regiunile componente ale diasporei, și, în acest proces, ne poate duce înapoi în est pentru a examina evoluțiile care aveau loc acolo în paralel cu deschiderea Danelaw, a regatelor Mării Irlandei și a locurilor precum Normandia. Una dintre tecile săbiilor de la Groix avea capătul protector metalic decorat, înfățișând un șoim care plonjează. Acest simbol era cunoscut în întreaga lume a vikingilor ca însemnul varegilor Rus'. Se găsește în numeroase exemplare printre echipamentele războinicilor cantonați în Birka, târgul din Suedia, iar unele dintre capetele metalice par să fi fost fabricate acolo. Sigiliul cu șoim este întâlnit în morminte din toată Scandinavia și, mai ales, apare de-a lungul principalelor bazine fluviale din Rusia, Ucraina și Eurasia. Cineva din mormântul de la Groix avea legături cu estul, iar asta nu ar fi fost deloc neobișnuit.

Varegii Rus' apar în multe surse scrise, după cum am văzut – în analele francilor, omiliile grecești și birocrația imperială bizantină, în *Cronica vremurilor trecute* a secolului al XI-lea și chiar în lucrările istoricului islandez Snorri Sturluson. Cele mai

bogate și mai detaliate descrieri ale activităților lor se găsesc în textele arabe, multe dintre acestea fiind relatări ale martorilor oculari. De asemenea, este important să înțelegem că textele se referă în general la două sfere fundamental diferite ale activității varegilor Rus' – descrierile arabe îi leagă de Volga și de Don, în timp ce sursele bizantine și europene se referă la călătoriile lor de-a lungul Niprului.

Relatarea istorică a originilor lor, așa cum este prezentată de *Cronica vremurilor trecute* – sosirea lui Rurik și a fraților săi în Ladoga –, a fost aprig dezbătută, în special în ceea ce privește etnia lor. Timp de multe decenii, opiniile au fost în mare măsură împărțite între o tabără așa-zisă normanistă, care susținea o ascendență strict scandinavă, și altele care pledează pentru un trecut mai slav. Argumentul a fost complicat de o politizare intensă a acestor chestiuni în fosta Uniune Sovietică, unde o identitate istorică autentic „rusă" nu era nicidecum o chestiune academică.

Această politizare, care din fericire acum s-a domolit în mare măsură, a afectat și percepțiile oamenilor pe care varegii Rus' i-au întâlnit pe cursurile inferioare ale Volgăi, Niprului și ale altor rute spre Marea Neagră și Caspică. În stepă, cea mai importantă confederație de popoare a fost cea a khazarilor, care migraseră în regiunea inferioară a Volgăi în timpul secolului al VII-lea. Prezența lor a oprit expansiunea islamică spre nord timp de trei sute de ani; făcuseră ocazional chiar incursiuni în Califat. Alți jucători-cheie au fost bulgarii de pe Volga, care au reprezentat inițial unul dintre contactele comerciale principale pentru comercianții scandinavi. La sud și la vest, în jurul țărmurilor Mării Negre, se întindeau ținuturile pecenegilor și ale maghiarilor. Abia după prăbușirea URSS aceste triburi de stepă seminomade au fost recunoscute la scară largă drept un factor politic și cultural semnificativ în epoca vikingilor.

Scandinavii mobili; bizantinii, slavii și bulgarii colonizați; khazarii nomazi, pecenegii și maghiarii: toate aceste popoare erau părți mobile în vasta mașinărie a comerțului răsăritean, a diplomației și a războiului care izbucnea frecvent.

După înființarea Ladogăi, una dintre numeroasele așezări care s-au dezvoltat de-a lungul râurilor a fost Horodîșce, pe o insulă aflată la aproximativ 175 de kilometri sud de Staraia Ladoga pe râul Volhov, la nord de Lacul Ilmen. Acesta a fost probabil primul punct comercial al varegilor Rus', înregistrat ca *Holmgarðr*. Numele modern înseamnă „micul fort", iar locația era protejată de o fortificație din bușteni așezați în șanțuri. Apariția sa poate indica o deplasare logistică spre sud din partea varegilor Rus' înșiși, pentru a se adapta la creșterea rapidă a influenței lor.

Dovezile pentru rolul comercianților scandinavi în transportarea mărfurilor de-a lungul Volhovului se datorează unui colț de morsă complet, descoperit în timpul săpăturilor. Probabil că provenea din apele arctice din nordul Rusiei și poate a fost chiar obținut de la Sámi. Poate că era destinat comerțului european și era doar un dar foarte apreciat. Toate cele peste treizeci de obiecte de cult găsite în acel sit sunt de origine nordică. Există acum un acord general că elementul scandinav de la Horodîșce era atât foarte extins, cât și neobișnuit de divers din punct de vedere social. Judecând după cultura materială, ei par să fi venit în principal din centrul Suediei și din Valea Mälar – inima ținutului Svealand din epoca vikingilor. În ciuda numărului lor semnificativ, se pare că acești imigranți scandinavi au fuzionat repede cu populația slavă. Această tranziție în expresiile materiale ale identității poate reprezenta formarea unei comunități bazate pe clase, în care exprimarea etniei nu era prioritizată ca mijloc de identificare între diferite grupuri.

La aproximativ nouă sute de kilometri sud de Staraia Ladoga, în Ucraina modernă, un alt nod major al comerțului fluvial s-a dezvoltat pe Nipru, în Kievul din zilele noastre. Potrivit Cronicii vremurilor trecute, a fost fondat de un anume Oleg (Helgi), o rudă scandinavă a lui Rurik, care a extins teritoriile varegilor Rus' de-a lungul râului și avea nevoie de o bază mai sudică. Acest lucru urma să aibă efecte de lungă durată. Pe măsură ce statul în curs de dezvoltare a continuat să ia amploare, acesta va intra în contact și în conflict cu nomazii de stepă care locuiau în zona din sud, de-a lungul râului Volga.

Aceste popoare, precum și altele de pe cursurile inferioare ale râurilor Nipru și Nistru se luptau între ele pentru putere în timp ce încercau să mențină o relație amiabilă cu Imperiul Bizantin, care era și el preocupat de extinderea strategică a teritoriilor sale în regiunea Mării Negre. La sfârșitul secolului al X-lea, Rusia Kieveană devenise o forță demnă de luat în seamă.

Kievul pare să fi evoluat într-o cetate la un moment dat la sfârșitul secolului al IX-lea, extinzându-se rapid după aceea. Așezarea a început ca o serie de sate mici care au crescut încet și în cele din urmă s-au unit. Pe dealul Starokievskaia a fost înființată o cetate, iar pe malul Niprului comunitatea se întindea în actualul cartier Podil. Deși pare să fi existat o prezență minoritară a elitei scandinave în oraș, și aici pare să fi avut loc o asimilare relativ rapidă a culturii locale.

În jurul anului 900, cetatea de la Staraia Ladoga a fost distrusă și înlocuită cu un zid care împrejmuia întreaga așezare. Deadwoodul din Est devenise aproape respectabil: o fortificație zdravănă la intrarea pe Volhov. Cam în aceeași perioadă, un alt traseu fluvial s-a deschis de-a lungul râului Daugava prin Letonia zilelor noastre, străjuit de sisteme de fortărețe pe dealuri.

În cei cincizeci de ani dintre 875 și 925, comercianții europeni vestici au încetat treptat să vină în locuri precum Birka și Valea Mälar și au apărut noi contacte orientate aproape în întregime spre est. În Danemarca însă, comerțul s-a concentrat în continuare spre vest și sud. Aceste schimbări se reflectă în multe aspecte, cum ar fi moda hainelor france din secolul al IX-lea, dominată de pantalonii cu croi estic larg în anii 900.

De la începutul și până la mijlocul secolului al X-lea, așezarea de la Horodîșce s-a extins la actualul Novgorod, tradus prin „noua fortăreață”, deși pentru vikingi era încă Holmgarðr. Așezarea care se află pe cele două cele mai sudice dealuri, câte unul pe fiecare mal al Volhovului, datează din anii 950, cu primele etape de ocupare pe dealul Kremlinului datând cu aproape douăzeci de ani mai târziu. Săpăturile din vremea lui Stalin au scos la iveală depozite profund stratificate, pline

de apă, care au păstrat cele mai mici detalii ale vieții din oraș din timpul epocii vikingilor și din perioada medievală. Acestea includeau straturi suprapuse de străzi cu scânduri de lemn, așezate una peste alta pe măsură ce pământul se înălța în interiorul așezării din cauza acumulării de deșeuri și resturi cotidiene. Structurile din incintele împrejmuite s-au conservat într-o asemenea măsură încât reușim să identificăm pridvoare, curți și chiar dovezi de diferite tehnici arhitecturale. Acestea includeau diverse tipuri de îmbinări din lemn, precum și mai multe modele diferite de jgheaburi din lemn care fuseseră instalate de cetățenii din Novgorod pe acoperișurile caselor lor. De asemenea, s-au păstrat mai multe obiecte personale, printre care instrumente muzicale, măști, arme de jucărie și păpuși, care permit reconstrucția vieții cotidiene din așezare cu o claritate vie.

Secolul al X-lea a fost martor și la apariția unei alte așezări majore a varegilor Rus', la Gnezdovo, lângă Smolenskul modern, la confluența râurilor Nipru și Svineț. Acesta constituia punctul în care bărcile erau transportate pe uscat din sistemul Volhov și Lovat la o mică distanță spre sud, pentru a intra pe cursul principal al Niprului, putând astfel să călătorească până la Marea Neagră. Gnezdovo a avut o populație familiar multietnică, predominând scandinavii, și, în cele din urmă, a ajuns aproape la dimensiunea orașului Hedeby din Danemarca. Avea mai multe centre înconjurate de cimitire cu caracter diferit, iar atmosfera locului ar fi fost familiară călătorilor din nord. Gnezdovo era un loc în care să se aprovizioneze, să se reechipeze și să se odihnească înainte de a-și continua călătoria spre nord sau spre sud, însă era și o destinație de sine stătătoare – un loc comercial în care cineva își putea câștiga existența. La fel ca Ladoga timpurie, era probabil destul de dur.

De la mijlocul secolului al X-lea încoace, mulți dintre scandinavii care au făcut călătoria spre sud au ajuns în Constantinopol căutând de lucru în armatele Imperiului Bizantin. În timp, garda de corp personală a împăraților va ajunge să fie formată aproape în întregime din războinici

scandinavi. Această așa-zisă Gardă a Varegilor a fost numită după cuvântul nordic vechi pentru un jurământ, *vár* (ca în englezescul *vow*). Identificabilă după securile de luptă caracteristice (și renumită pentru cât beau membrii săi), garda a fost constituită la sfârșitul secolului al X-lea și a rămas dominată de scandinavi timp de o sută de ani, după care tot mai mulți exilați englezi au început să i se alăture în urma cuceririi normande.

Numeroase saga menționează persoane care călătoresc la Constantinopol pentru a se alătura gărzii, iar o serie de pietre runice din Suedia numesc, de asemenea, persoane care mor în străinătate în „Grecia", cel mai probabil în slujba Imperiului. Una dintre acestea, din Kyrkstigen în Uppland, este dedicată unui bărbat pe nume Ragnvaldr, aparent comandantul unei trupe din cadrul gărzii. Dintre toți scandinavii care s-au aventurat în sud pentru a lupta pentru împărat, cel mai faimos a fost Harald Sigurdsson, mai târziu regele Harald Hardråde („Sfat-hotărât") al Norvegiei. După ce mai devreme a găsit un loc de muncă în armatele din Kiev, a servit drept căpitan în Garda Varegilor timp de câțiva ani între 1030 și 1040 (și chiar s-a zvonit că ar fi avut o aventură cu împărăteasa), după care s-a întors în Norvegia pentru a lupta pentru putere.

În timp ce astăzi există puține dovezi fizice ale prezenței scandinave în Constantinopol, câteva exemple izbitoare au supraviețuit în catedrala Ayasofya sau Hagia Sofia. Construită inițial ca bazilică ortodoxă în secolul al VI-lea, Hagia Sofia a fost transformată în moschee în urma cuceririi otomane a orașului în 1453. Astăzi servește drept muzeu. În epoca vikingilor, a fost principalul loc de cult pentru familia imperială. Au fost găsite mai multe inscripții runice scrijelite în bazele unor coloane și altele asemenea, inclusiv multe gravate în balustradele galeriei superioare. Aici stătea familia imperială când participa la ceremoniile publice și ar fi fost însoțită de varegi. Ne imaginăm membrii gărzii stând de pază – plictisiți să asiste la încă o slujbă interminabilă într-o limbă pe care nu o înțelegeau – folosind o lamă ascunsă în palmă pentru a-și scrijeli pe furiș numele pentru posteritate.

Varegii Rus' au fost în serviciul militar nu numai în Bizanț,

ci și la Kiev, unde au promovat politicile expansioniste ale dinastiilor locale și s-au așezat rapid în zonă. Structurile lor militare sunt încă slab înțelese. În Khazaria, tărâmul nomazilor de stepă de lângă Marea Caspică, varegii Rus' au fost capturați în luptă și apoi încorporați în armatele khazare aproximativ sub formă de soldați sclavi, așa cum se vede în *Cronica vremurilor trecute* și în relatarea importantă a lui al-Mas'ūdī. Se pare că a existat o „Gardă a Varegilor" și acolo, poate chiar mai devreme decât omoloaga sa din Bizanț. Varegii Rus' mercenari au servit și în Georgia, printre bulgarii de pe Volga și chiar și în Polonia și Ungaria. Din Dunăre au fost recuperate numeroase arme ale vikingilor, iar două săbii au fost găsite în timpul săpăturilor în sudul îndepărtat al Turciei, de-a lungul coastei de est a Mediteranei – una la Patara, vechea capitală a regiunii Licia, și o a doua la Yumuktepe, în Muğla. Acestea sunt urme rare, desigur, dar totuși dovezi materiale ale activității Varegilor Rus' de-a lungul frontierelor imperiale și dincolo de ele.

De la începutul anilor 900 au existat și o serie de incursiuni la scară largă în regiunea Mării Caspice. În a sa *Câmpii de aur și mine de giuvaere*, al-Mas'ūdī relatează că în jurul anului 912 varegii Rus' au venit din Marea Azov, unde aveau o bază, și au devastat ținuturile din jurul Mării Caspice. Narațiunea include multe detalii interesante. Aflăm că varegii Rus' erau alcătuiți din mai multe grupuri diferite, că trăiau în ținuturile khazarilor și în jurul țărmului caspic, că aveau mulți negustori, dar niciun rege și că își ardeau morții pe ruguri enorme. În mod crucial, al-Mas'ūdī pare să fi auzit de marile raiduri asupra Iberiei lansate de la bazele Loarei. Este unul dintre scriitorii care spun în mod explicit că acești oameni – adică vikingii scandinavi – erau la fel ca varegii Rus'.

În 943, o altă incursiune estică a varegilor Rus' pare să fi fost efectuată cu intenția de a stabili hegemonia asupra Mării Caspice. În timpul acestui raid, varegii Rus' au capturat Bardha'a din Azerbaidjanul de astăzi și au petrecut câteva luni prădând orașul și zona rurală înconjurătoare. Forțele islamice au reușit să-i fugărească pe varegii Rus' din regiune numai din cauza unui focar de dizenterie în rândul flotei. Un important

cercetător al războaielor vikingilor a sugerat în mod deductiv că de fapt există puține diferențe între aceste expediții militare mari și mobile ale varegilor Rus' și organizările statale ale piraților din vest, cum ar fi Marea Armată. Cercetătorii s-au obișnuit să folosească terminologii diferite pentru a le descrie, dar în realitate s-ar putea să fi fost foarte asemănătoare. Pe măsură ce varegii Rus' evoluau politic, se poate să fi existat multe variante ale formei pe care a luat-o puterea lor, și poate că au existat hidrarhii și în Orient.

Aceste incursiuni aproape sigur au contribuit la tensiunile dintre varegii Rus' și khazari, prin ale căror teritorii aceștia dintâi erau nevoiți să treacă pentru a avea acces la Marea Caspică. În anii 960, Sviatoslav al Kievului – un bărbat cu descendență scandinavă clară – a intrat în război împotriva khazarilor și le-a distrus capitala de la Atil, deschizând calea dominației varegilor Rus' pe toată întinderea Volgăi. Expedițiile în ținuturile care se aflau între Marea Neagră și Marea Caspică aveau să continue până în secolul al XI-lea, moment în care, în timpul domniei lui Iaroslav I, Kievul a fost înconjurat de un circuit masiv de sisteme de fortificații din pământ. Zidurile sale erau străpunse de porți fortificate elaborate și monumentale, dintre care una, Poarta de Aur, încă supraviețuiește sub o formă puternic reconstruită, cu o biserică ortodoxă în vârf.

Pe măsură ce puterea varegilor Rus' a crescut, influența rutelor estice către khazari s-a diminuat, iar comerțul fluvial nord-sud a fost reorganizat și simplificat într-o întreprindere comercială, Kievul fiind unul dintre punctele sale focale majore (celălalt fiind Novgorod). În această perioadă pare să fi apărut o adevărată identitate de stat a varegilor Rus'. La sfârșitul secolului al X-lea, organizarea statală a varegilor Rus' devenea un actor principal într-o arenă politică din ce în ce mai complexă și mai fluidă a negocierilor diplomatice, trădării și războiului. În mod crucial, a fost profund integrată cu Europa, iar din secolul al X-lea, conducătorii Scandinaviei estice își trimiteau fiicele la noi soți printre prinții din Novgorod și Kiev. Traseul fluvial avea chiar și un nume specific în Scandinavia, Garðariki, „pământul așezărilor".

Mașinațiunile politice din această perioadă au lăsat în urmă și alte monumente, cum ar fi grupul unic de peste treizeci de pietre runice din centrul Suediei care înfățișează bărbați care au murit „în est cu Ingvar”. Comandantul cu acest nume este subiectul unei saga legendare deosebit de fanteziste, unde i se dă porecla „Cel care a călătorit departe”, dar există și alte surse care permit întregirea unei imagini fragmentare. Ingvar pare să fi fost un tânăr conducător din centrul Suediei, care în 1036 a condus o flotă neobișnuit de mare înspre est. Pietrele comemorează în mod limpede o adevărată expediție. Era evident ceva ieșit din comun, diferit de călătoriile obișnuite ale varegilor Rus’ la Marea Neagră. Ingvar pare să se fi îndreptat spre Marea Caspică și apoi să fi pătruns cumva dincolo de granițele cunoscute ale varegilor Rus’ și, astfel, în mintea vikingilor, într-un fel de loc semimitic. Acest lucru poate explica drama acestei saga, impactul pe care l-a avut acasă (după cum putem vedea din pietrele runice) și, nu în ultimul rând, faptul că în 1041 Ingvar a murit acolo împreună cu majoritatea oamenilor săi. Mai prozaic, expediția sa a fost interpretată ca un act politic coordonat, realizat cu scopul de a extinde sfera de influență a varegilor Rus’ în zona Georgiei de astăzi.

Expediția lui Ingvar a dăinuit în mod clar o perioadă foarte lungă în memoria Nordului, iar zvonurile despre aceasta trebuie să se fi răspândit până departe (până și Adam din Bremen o menționează, la treizeci de ani după moartea lui Ingvar). Nu există nicio piatră runică dedicată lui Ingvar însuși, dar una pentru fratele său Harald supraviețuiește la Gripsholm, pe malul sudic al lacului Mälaren, în Suedia centrală. Este un exemplu rar de inscripție runică cu un vers de poezie, iar în eleganța sa laconică este unul dintre cele mai bune epitafuri ale epocii vikingilor:

Tóla a ridicat această piatră în memoria fiului ei, Harald,
Fratele lui Ingvar.
Ei au călătorit ca bărbații departe pentru aur,
și în răsărit au oferit [hrană] vulturului.

[Ei] au murit în sud, în Serkland.

De-a lungul timpului, varegii Rus' au devenit mai beligeranți și mai agresivi în afirmarea drepturilor lor de comerț fluvial. Deși aceștia depindeau de piețele Imperiului Bizantin pentru supraviețuirea lor continuă, disputele dintre varegii Rus' și forțele imperiale au condus la conflicte frecvente. Conform surselor bizantine, aceștia au întreprins mai multe atacuri majore asupra Constantinopolului însuși. După un astfel de asalt, neputând străpunge zidurile masive ale orașului, se spune că liderul varegilor Rus' și-a pironit scutul la porți în semn de dispreț.

Deși probabil fără intenție, un monument magnific al varegilor Rus' supraviețuiește sub forma monumentalului Leu din Pireu, o statuie masivă de marmură din secolul al IV-lea î.e.n. localizată acum în fața Arsenalului din Veneția (a fost furat într-un război modern timpuriu), dar care s-a aflat cândva pe docuri în portul Atenei. Umerii și lateralele sale sunt acoperite cu mai multe inscripții runice foarte elaborate, care trebuie să fi luat timp, efort și îndemânare pentru a fi scrijelite. Într-o nouă interpretare, ele spun astfel:

> Au gravat [runele], oamenii oștirii [...], dar în acest port acei bărbați gravau rune după Haursi, fermierul [...] suedezii au aplicat asta pe leu. A căzut înainte de a putea primi plata.
>
> Tineri războinici au scrijelit runele.
>
> Åsmund a gravat aceste rune, ei, Eskil [?], Thorlev și [...]

Aproape că putem vedea – soarele Mării Egee deasupra apei, marele leul de pe chei și poate niște localnici care privesc neliniștiți în timp ce un grup de tineri varegi se cățără pe el, gravând ceva în cinstea prietenului lor mort. Acesta era un monument comemorativ pe care nimeni care venea în portul din Atena nu îl putea rata. Acest lucru este relevant deoarece inscripțiile din Pireu dovedesc și alte calități și priorități.

Faptul că un bărbat a fost onorat în mod corespunzător – concluzionând că și-a îndeplinit jurămintele și ar fi fost plătit dacă nu ar fi fost ucis – era important, la fel ca faptul că monumentul său comemorativ a fost realizat într-un reper atât de important (portul era chiar cunoscut sub numele de „Portul leului") încât putea fi vizitat în viitor. Grupul de varegi Rus' includea în mod clar și un poet, arătând din nou ponderea pusă pe însemnările adecvate. Scandinavii care au slujit în străinătate au făcut acest lucru știind că, dacă nu se mai întorceau niciodată, cineva și-ar fi adus totuși aminte de ei.

Cel puțin în secolul al X-lea, este posibil ca o parte din varegii Rus' să fi fost de fapt stat fluvial, paznicii care garantau comerțul. Amintindu-ne de oamenii din încăperile mortuare din Birka – arcașii călare cu arcurile lor recurbate și inelele speciale pentru degetul mare –, varegii Rus' apar ca elite militare care au adoptat cele mai bune echipamente și tactici ale celor cu care ar putea fi nevoiți să lupte. S-au găsit mătase și caftane ornamentate în morminte din întreaga Scandinavie, iar reprezentările pe pietrele runice pictate din Gotland cu războinici purtând pantaloni largi caracteristici modei persane și arabe denotă în mod similar că îmbrăcămintea vikingilor a fost infuzată cu un element de fler străin. Aceiași indivizi aveau, de asemenea, armuri de tip bizantin, precum și armuri din plăci, specifice nomazilor de stepă călare din Eurasia – în timp ce izotopii și analizele genomice indică faptul că erau de origine scandinavă. Într-un fel, aceasta aproape pare a fi o uniformă – nu în sensul de haine identice, ci într-un registru recunoscut de simbolism și stil, ceea ce un cercetător a numit „ținută militară turcească". La fel ca mai devreme, o imagine iese în evidență: capetele tecilor săbiilor lor înfățișează un șoim care plonjează în atac, simbolul varegilor Rus'.

Numeroase pietre runice, cum ar fi aceasta din Turinge în Södermanland, în Suedia, înregistrează în mod evocator bărbați care au murit în est:

> Ketil și Björn au ridicat această piatră în memoria lui Thorstein, tatăl lor; Ônund în memoria fratelui său și a *huskarl* [suita] în memoria lui [... și] Ketiley în memoria

soțului ei.

Acești frați erau
cei mai buni dintre oameni
din țară
și din afară în *lið*,
și-au ținut bine *huskarl*.
A căzut în luptă
în est în Garðar [Rusia],
comandantul *lið*,
cel mai bun dintre proprietarii de pământ.

Iată o alta, tot din Södermanland:

Styrlaug și Holm au ridicat pietrele de lângă drum în memoria fraților lor. Și-au găsit sfârșitul pe ruta de est, Thorkell și Strybjörn, buni membri ai suitei.

Alte pietre runice ne oferă o frântură a vieții periculoase din orașele fluviale, precum în cazul monumentului ridicat în onoarea unui anume Sigvíth, care „a căzut în Holmgarðr [Novgorod], conducătorul corabiei cu marinarii”.

Chiar și cei care ajungeau înapoi acasă erau schimbați de ceea ce văzuseră și făcuseră în „pământul așezărilor”. Deși sunt o sursă târzie, mai multe saga descriu dificultățile întâmpinate de bărbații care reveneau în Islanda după perioade lungi petrecute în est în serviciul varegilor. Se pare că dobândiseră calități în străinătate care îi deosebeau de foștii lor vecini, poate o busolă morală diferită, chiar și o moștenire a traumei câmpului de bătălie, pe care am putea-o numi sindrom de stres posttraumatic. Acești veterani ai estului au avut probleme de integrare, simțindu-se oameni schimbați într-un ținut neschimbat.

21. Însemnul varegilor Rus'. Un vârf de teacă din bronz găsit în zona urbană de la Birka, Suedia. Aspectul său combină motivul șoimului care plonjează caracteristic varegilor Rus' cu o figură umană transformându-se în pasăre – poate zeul Odin furând miedul poeziei. (Fotografie © Muzeul de Istorie din Stockholm, licență Creative Commons)

Chiar în est, mormintele găsite de-a lungul bazinelor fluviale dovedesc prezența varegilor Rus'. Săpăturile din așezări și cimitire, inclusiv în Staraia Ladoga și Gnezdovo, au scos la iveală descoperiri în stil scandinav. Cel puțin douăzeci și patru de situri de pe Volga superioară conțin materiale scandinave, adesea în mare cantitate, printre care arme, bijuterii și amulete legate de credințele nordice. Mormintele de acolo prezintă ritualuri funerare familiare din patriile vikingilor. Noi lucrări arheologice au arătat că distribuția se întindea cu mult dincolo de centrele protourbane, indicând modul în care varegii Rus' și-au extins controlul asupra bazinelor hidrografice. Pe căile navigabile în sine, mici fortificații acționau probabil ca puncte vamale.

Mai multe morminte din secolul al X-lea cu componente clare din material scandinav conțin înhumări duble, ale unui bărbat și ale unei femei împreună. Pozițiile corpului lor sunt greu de interpretat, dar sugerează o relație intimă între

oameni în timpul vieții și, în plus, una semnalată în mod intenționat. De exemplu, în mormântul Șestovița de lângă Cernihiv, în Ucraina, o încăpere mortuară conține un bărbat cu brațul stâng în jurul umerilor unei femei așezate lângă el, ambii îmbrăcați după moda estică. La Pidhirți lângă Liov, un bărbat cu arme scandinave a fost îngropat ținându-se de braț cu o femeie; într-un alt mormânt din același cimitir, un cuplu se ține de mână. În mai multe cazuri, femeile sunt substanțial mai mici decât bărbații – poate adolescente. Să fie acestea gesturi de afecțiune, de control posesiv sau chiar de posesie, de intimitate sau de constrângere sau chiar de alte relații?

Pentru scandinavii din Rusia Kieveană, viața în est, ca și în celelalte colonii ale vikingilor, venea cu noi provocări și posibilități. Trăsăturile culturale și obiceiurile sociale își pot dezvolta propria traiectorie unică atunci când fac parte dintr-un stil de viață riscant. S-a sugerat că femeile ar fi putut adopta noi roluri în rândul grupurilor mercantile din est. Ele sunt menționate de mai multe ori în descrierea lui ibn Faḍlān a varegilor Rus', cu observațiile sale directe asupra modei și bijuteriilor lor. Aceasta denotă faptul că grupurile de comercianți scandinavi care călătoreau spre sud, spre Imperiul Bizantin, precum cele care trăiau printre flotele mari de raiduri ale Europei din secolul al IX-lea, includeau familii: o observație interesantă care nu a primit atenția cuvenită. Interacțiunile au funcționat în ambele sensuri, desigur. Un celebru viking de la sfârșitul secolului al IX-lea, un bărbat pe nume Geirmund Hjørson, era fiul unui comerciant norvegian și al unei femei samoede din nordul Siberiei. Era atât de închis la ten și neobișnuit în înfățișarea lui încât și-a câștigat porecla de *heljarskinn*, „piele neagră". Nu numai că nu a suferit de nicio discriminare socială notabilă, dar a devenit unul dintre oamenii de frunte ai Islandei.

De-a lungul timpului, lumea riverană a varegilor Rus' s-a schimbat dramatic – de la originile sale ca arenă a *călătorilor* vikingi la un stat puternic ce avea să joace în cele din urmă un rol în evoluția Rusiei înseși. Schimbarea decisivă a venit la sfârșitul secolului al X-lea, când *arhontele* (comandantul de război) Vladimir al varegilor Rus' s-a căsătorit cu cineva din

familia regală bizantină, a primit botezul și a adoptat creștinismul ca religie de stat. Varegii Rus' urmau să fie atrași tot mai mult în lumea bizantină. Apariția cuvântului „vareg", folosit de ei pentru a-i desemna pe nou-sosiții din Scandinavia, sugerează că pe atunci doreau să se distanțeze în mod explicit de rădăcinile lor baltice: statul kievean își modela propriul viitor și, în acest proces, își rescria poate judicios trecutul. La sfârșitul epocii vikingilor, ținuturile Rusiei Kievene se întindeau de la Marea Neagră până la Lacul Ladoga.

Ajunși în Imperiul Bizantin și pe țărmurile de sud-est ale Mării Caspice, scandinavii s-au pomenit chiar la poarta marelui Califat Abbasid. La apogeul puterii sale, în secolul al IX-lea, o mare parte din teritoriul Tunisiei de astăzi până în Uzbekistan era condusă de la Bagdad.

Nu se știe câți scandinavi au întreprins călătoria în teritoriul Califatului, dar unii cu siguranță au făcut-o. Mai multe inscripții runice comemorează indivizi care au călătorit în Serkland – „Țara sarazinilor" –, același loc de pe pietrele Ingvar. Acesta era un termen vag pentru ceea ce reprezenta probabil o regiune la fel de vagă, cel puțin așa cum se vede prin prisma unei ferme suedeze. La fel ca în cazul ambiguităților etichetei de varegi Rus', Serkland pare să se fi referit la ceva „departe în est", deși cu conotațiile generale ale Arabiei.

Încă din anii 840, în a sa *Carte de itinerarii și regate*, geograful arab ibn Khurradādhbih scria că negustorii varegi Rus' își transportau mărfurile de pe țărmul Mării Caspice pe uscat, către Bagdad, cu ajutorul cămilelor. Aveau cu ei slavi care serveau drept interpreți atunci când voiau să comunice cu arabii, dar există și semne că unii scandinavi vorbeau araba. Scrierea a devenit parte a culturii lor vizuale, apărând (de obicei incorect) pe greutățile comercianților – un indiciu despre cum „ar trebui" să arate cântarele „adecvate". La Bagdad, continuă ibn Khurradādhbih, varegii Rus' se prefăceau că erau creștini pentru a plăti taxe mai mici ca monoteiști – chiar și în inima Orientului Mijlociu, aveau cunoștințe locale utile care le permiteau să înșele sistemul.

Astfel se sugerează că, la începutul secolului al IX-lea, varegii Rus' erau deja destul de bine cunoscuți în jurul regiunii Mării Caspice și a celei de la nord de Caucaz.

Ca și în cazul întâlnirii scandinave cu Bizanțul, impactul unui loc precum Bagdadul trebuie să fi fost foarte puternic. Fusese înființat de abbasizi la începutul anilor 760 și, prin urmare, era o așezare relativ tânără. Vizitatorii traversau mai întâi suburbii extinse, irigate prin canale care aduceau aici apa prețioasă din Tigru. În orașul însuși se pătrundea prin patru porți monumentale, care străpungeau un zid dublu de apărare. În interior, principalele zone comerciale și rezidențiale ale orașului formau două inele concentrice în interiorul fortificațiilor. În centrul lor, înconjurat de grădini extraordinare, se aflau palatul Califatului, clădirile administrative și moscheea principală. La apogeul său, în secolul al IX-lea, Bagdadul și zonele sale limitrofe susțineau o populație de până la nouă sute de mii de oameni, făcându-l unul dintre cele mai mari orașe din lume la acea vreme, chiar mai mare decât Constantinopolul.

Contactele scandinave cu Califatul au lăsat puține urme materiale, dar cele care s-au păstrat pot avea implicații dramatice. Inscripția de pe o piatră runică destul de nedescriptivă din Stora Rytterne din Västmanland, Suedia, menționează un nume de loc foarte neobișnuit:

Gudleif a plasat toiagul și aceste pietre
în memoria lui Slagvi,
fiul său, care și-a găsit sfârșitul în est, în Karusm.

Ultimul cuvânt a fost interpretat ca o aproximare în limba nordică veche a lui Khwārazm, o zonă de oază la sud de Marea Aral în Uzbekistanul actual – un drum lung de parcurs pentru un tânăr de la o fermă din Mälar. Însăși modestia pietrei este grăitoare prin faptul că aceasta nu era o consemnare a unei călătorii extraordinare; era ceva obișnuit. Mai mult decât atât, însuși faptul existenței sale nu mărturisește numai o aventură tinerească cu un final tragic, ci, de asemenea, arată că altcineva s-a întors pentru a povesti familiei. Ca multe astfel de

monumente comemorative, piatra a fost ridicată în absența unui trup. Povestea sa a ajuns înapoi acasă în Suedia când bărbatul nu a mai făcut-o.

22. Călătorie la Marea Aral. Piatra runică Vs 1 din secolul al XI-lea din Stora Rytterne, Västmanland, Suedia, ridicată de un tată pentru a-l comemora pe fiul său Slagvi, care a murit în oaza Khwārazm în actualul Uzbekistan. (Fotografie © Berig, licență Creative Commons din Wikipedia)

Unii cercetători văd dovezi ale unei misiuni islamice eșuate în Scandinavia în numărul mare de obiecte arabe importate găsite acolo, adesea inscripționate cu mesaje religioase. Acestea includ o cădelniță și o serie de vase de bronz excavate în Suedia și insulele Åland, toate purtând inscripții religioase islamice. Este posibil ca acestea să fi fost destinate inițial unei anumite funcții liturgice – poate pentru a purifica apa folosită la spălat înainte de rugăciune. Nu în ultimul rând, fiecare monedă arabă purta un îndemn către Dumnezeu. Deși greu de dovedit, un astfel de efort ar corespunde altora similare de a converti popoarele stepei la Islam.

E limpede că unii călători din Orientul Mijlociu au vizitat Scandinavia. În corabia funerară de la Oseberg se află o femeie aparent de origine persană, căreia trebuie să ne amintim că i s-

a oferit cel mai extravagant mormânt descoperit vreodată în Scandinavia. Alți vizitatori arabi au avut de asemenea parte de o primire favorabilă, așa cum se vede în afecțiunea afișată în Danemarca față de chipeșul diplomat andaluz al-Ghazāl, „Gazela". Trebuie să fi existat și excepții, desigur, dar toleranța pare să fi fost o virtute a vikingilor.

Esența comerțului cu Califatul era argintul. S-a estimat că până la 125 de milioane de dirhami, reprezentând aproximativ 340 de tone de metal, s-au perindat prin nordul și estul Europei în secolul al X-lea. Nu este surprinzător că mulți alți intermediari dintre Arabia și Marea Baltică doreau un procent din comerț. Varegii Rus' făceau troc cu toată lumea, în târgurile unde negustorii de peste tot se adunau să cumpere și să vândă. Într-un astfel de loc, Ibn Faḍlān a consemnat în 922 rugăciunea pragmatică a unuia dintre acești călători dintre varegii Rus', care aducea ofrande la stâlpii de lemn din târgul bulgar de pe malul Volgăi:

> Cer să mă binecuvântați cu un negustor bogat, cu mulți dinari și dirhami, care să cumpere de la mine orice vreau și să nu se tocmească la niciun preț pe care îl stabilesc.

Dirhamii erau aduși în Scandinavia în pachete direct de la monetării, fără a fi separați, așa cum se poate observa din seriile de monede din același poanson. Insula Gotland a fost principalul nod baltic pe rutele spre est. În timpul secolului al X-lea, în sudul Danemarcei, Hedeby a format un alt canal european vital pentru comerțul cu dirhami. Pe lângă asigurarea dărilor și taxelor de frontieră, orașul făcea legătura între Scandinavia, continent și Marea Baltică, toate fiind zone în care era redistribuit argintul din est. S-a găsit argint arab chiar și în lingourile din Danelaw, aduse probabil de imigranții scandinavi din sud în Anglia. A existat o pauză în fluxul de argint în ultimii treizeci sau patruzeci de ani ai secolului al IX-lea, înainte ca acesta să fie reluat sub formă de dirhami samanizi. Din jurul anilor 890 până în 930, fluxul de argint către Scandinavia a fost continuu și masiv. Cele mai multe

dintre exemplele din Gotland și Estonia sunt monede întregi, care devin din ce în ce mai fragmentate pe măsură ce călătoresc, la rândul lor, prin Suedia continentală până în Danemarca, Polonia și Republica Cehă de astăzi. Ruta comercială s-a deplasat în sens invers acelor de ceasornic în jurul Mării Baltice, cu Suedia (și probabil Birka) ca punct-cheie de intrare după tranzitul prin Gotland.

Aceste locații pot marca, de asemenea, zonele intermediare ale comerțului cu sclavi, pentru care fluxul de argint ne oferă un indicator detectabil. A lăsat și alte semne, de exemplu programul masiv de construcție a sistemelor de apărare pe dealuri în statul piast polonez, care se leagă de afluxul primilor dirhami acolo în 940. Se pare că polonezii construiau fortificații împotriva incursiunilor de luare de sclavi ale varegilor Rus' menționate în sursele arabe.

Vânzarea captivilor putea aduce în schimb o varietate de bunuri, în special pe rutele răsăritene – printre care animale, textile și îmbrăcăminte, chiar și sare și mirodenii. Cu toate acestea, sclavii erau întotdeauna o marfă riscantă, predispusă la probleme de sănătate, cu riscul de a muri pe drum. Din acest motiv, sclavia era cel mai adesea o componentă a unui comerț mai diversificat. Acest aspect al economiei vikingilor și mentalitatea din spatele ei pot fi trasate în toată diaspora lor, dar mai ales în est.

Existau desigur și alte mărfuri, în special mătase. S-a sugerat chiar că însuși cuvântul *Serkland* s-ar referi la această țesătură, desemnând locul de unde proveneau *serkr*, cămășile (de mătase). În Scandinavia se cunosc aproximativ douăzeci și trei de situri în care s-a descoperit mătase, toate datând din secolele al IX-lea și al X-lea. Numărul de descoperiri individuale este uluitor, impresionant în sine, dar mai ales datorită implicațiilor cu privire la câte se aflau inițial acolo. Doar la Birka există șaizeci și unu de morminte care conțin mătăsuri, majoritatea din Orientul Apropiat și Bizanț, dar și altele care călătoriseră tocmai din China dinastiei Tang. Mătasea este prezentă în aproximativ 30% dintre mormintele de la Birka în care s-au găsit textile. În magnifica corabie funerară de la Oseberg există peste o sută de fragmente de

mătase, aproximativ cincisprezece țesături diferite de varii calități. Unele piese au fost refolosite, arătând valoarea mare chiar și a resturilor mici. Până și încăperea funerară de pe punte era căptușită cu mătase. La Valsgärde, în Uppland, Suedia, majoritatea bărcilor funerare din epoca vikingilor conțin detalii de îmbrăcăminte din mătase folosite pentru manșete și gulere sau pentru fețe pe jachete. Amestecul de stiluri sugerează că sensul motivelor nu s-a transferat odată cu materialul.

Mătasea Tang poate să fi ajuns în nord prin Golful Persic. Ca întotdeauna, dovezile sunt foarte rare, dar s-a sugerat că cea mai bună explicație a sculpturilor în stâncă găsite la Jebel Jassassiyeh în nordul Qatarului este că acestea înfățișează corăbii cu vâsle de-ale vikingilor. Nu avem nicio certitudine, dar navele nu ar fi deloc la nelalocul lor, având în vedere ceea ce știm despre conexiunile varegilor Rus' cu rutele comerciale care se extind mai departe în est, până la Oceanul Indian și dincolo de el.

Două obiecte înfrățite ilustrează întinderea diasporei, legând estul și vestul în cel mai uman fel cu putință.

Cu câteva decenii în urmă, în coloniile din epoca vikingilor din Anglia, arheologii care excavau depozite bine conservate și îmbibate de apă au făcut două descoperiri remarcabile. În centrul urban al orașului York și, de asemenea, în Lincoln (unul dintre cele cinci burguri ale ținutului Danelaw), straturile de ocupație din secolul al X-lea au scos la iveală fragmente de mătase care inițial făceau parte din bonete delicate purtate de femei peste păr. Cusute în mod repetat și bine îngrijite, acestea trebuie să fi fost într-adevăr lucruri de preț. Materialul pare să-și fi avut originea în Persia sau probabil în China. În mod aproape incredibil, analiza unui defect neobișnuit din țesătură a demonstrat că *bucățile proveneau din același balot de mătase*. Improbabilitatea absolută de a face două descoperiri independente care sunt astfel conectate este incredibilă, dar asta mai sugerează și că negoțul putea să fi fost de fapt relativ restrâns. Poate că un singur negustor întreprinzător, cu noroc și judecată, a adus

înapoi un balot de mătase suficient de mare pentru a-i ajunge mult timp dacă îl vindea în cantități modeste.

Mărfuri care călătoresc de la Drumul Mătăsii până în nordul Angliei: ar fi greu să găsim o imagine mai potrivită a realizărilor scandinave de-a lungul a doar două secole și a rolului indivizilor în acestea. Actele finale ale epocii s-au concentrat însă spre interior. O nouă credință și noi modele de guvernare se vor combina pentru a transforma permanent Nordul însuși și, în acest proces, epoca vikingilor se va încheia.

16

ÎNCERCĂRI DE MONARHIE

Puterile gemene ale Bisericii și ale Statului și gradul de separare recomandat între ele erau două dintre elementele de bază ale conceptului de națiune vest-european de cel puțin o mie cinci sute de ani. Ele au fost fundamentale în ascensiunea națiunilor nordice și în consolidarea conducătorilor lor ca monarhi în fruntea regatelor unificate. Ca întotdeauna, în spatele acestor forțe de schimbare socială și politică au stat și alți factori cu origini mai atavice în economia profitului și în puterea de a-l folosi. Ciclul de incursiune, sclavie și comerț a hrănit diaspora și a fost parțial responsabil pentru aceasta, dar a permis și transformările din Scandinavia însăși. Epoca vikingilor de mai târziu a avut parte de o *direcție* mult mai bună de cauză și efect decât în secolul al IX-lea și începutul secolului al X-lea – o înțelegere mai profundă a cerințelor guvernamentale pe care noile expediții de peste mări le-ar putea oferi. Această trezire politică a valorificat și a activat noul potențial economic al Nordului și a orientat Scandinavia pe calea monarhiilor nordice în arena Europei alfabetizate și creștine.

Nu a existat un proces liniar de misiune și convertire în trecerea la o nouă credință și nici nu putem vorbi neapărat de înlocuirea unei religii cu alta, nici chiar la sfârșitul epocii vikingilor. Unii oameni credeau într-un singur Dumnezeu, în Fiul Său veșnic viu, în Duhul Sfânt și în comunitatea sfinților, iar asta era ceva cunoscut de scandinavi cel puțin din secolul al VII-lea și probabil de mult mai devreme. I-au întâlnit pe

evlavioșii creștini în străinătate în călătoriile lor ca negustori și au văzut preoți în așezările pe care le-au vizitat. Creștinii apăreau ocazional și acasă la ei – străinii nu erau nimic nou în Scandinavia epocii târzii a fierului, iar credințele unor astfel de vizitatori cuprindeau un întreg spectru de zei diferiți, printre care și cel pe care l-au numit Hristos Alb. De fapt, această conversație se desfășura în Europa cel puțin încă din zilele Imperiului Roman târziu, când creștinismul, iudaismul și o serie de alternative își ofereau propriile propuneri concurente asupra Celeilalte (Celorlalte) Lumi unei populații care în practică prefera de obicei să facă un amestec.

Chiar și în primele incursiuni, mănăstirile au fost alese ca ținte tocmai pentru că vikingii știau ce erau sau cel puțin aveau o idee despre ce conțineau. Trebuie să fi fost clar că mănăstirile și capelele aveau de-a face cu religia și cultul unei zeități, iar noțiunea de clădiri ritualice în care te aflai în prezența divinului era pe deplin inteligibilă.

Se pare că a existat o încercare modestă de a aduce creștinismul în Scandinavia chiar înainte de raiduri, la începutul secolului al VIII-lea. Proximitatea danezilor de credincioșii de pe continentul european a asigurat că aceștia au fost primii destinatari ai Cuvântului. Alcuin, același cleric englez care a scris cu atâta indignare despre atacul asupra Lindisfarne din 793, a compilat și note biografice despre evangheliștii din trecut, inclusiv Willibrord din Northumbria, care trecuse granița daneză în jurul anului 710. Willibrord nu pare să fi convins pe mulți, dar i s-a permis totuși să plece cu vreo treizeci de tineri care aveau probabil să fie instruiți în Evanghelie. Timp de un secol după Willibrord, nu există dovezi ale activității misionare în nord, iar până atunci incursiunile nu numai că erau în desfășurare, ci începuseră să ia amploare.

Acest lucru este important întrucât e limpede că printre captivii luați în timpul expedițiilor de prădare ale vikingilor s-au aflat și călugări și frați mireni. Nu știm ce s-a întâmplat cu acești oameni, dar este posibil – chiar probabil – că ideile exprimate cu nervozitate de noii robi au fost pentru unii oameni din Scandinavia un prim contact cu credința creștină. În anii 820, arhiepiscopul Ebbo de Reims a fost trimis în

Danemarca nu numai la ordinul împăratului franc, ci și al Papei însuși. În timpul anului petrecut acolo, a reușit să boteze câțiva convertiți. Un început modest, este adevărat, dar era mult mai mult decât fusese în stare să facă oricare dintre predecesorii săi.

Mesajul creștin ar putea fi comunicat și prin obiecte, fie la modul activ, fie întâmplător. O așezare de rang înalt de pe insula Helgö din Lacul Mälaren, Suedia, a fost locuită până în epoca timpurie a vikingilor, iar printre descoperirile din săpăturile de acolo se numără o linguriță coptă și un cap de pateriță irlandeză. Acesta din urmă este deosebit de izbitor, deoarece trebuie să fi fost proprietatea personală a unui episcop, nicidecum un articol care să fie schimbat sau comercializat de bunăvoie. Nu se știe cum au ajuns aceste obiecte în Helgö, dar este posibil să fi venit ca pradă cu atacatorii care se întorceau din vest. În egală măsură, s-ar putea ca scandinavii să fi fost conștienți de natura sacră a acestor obiecte, luându-le astfel cu ei. Helgö înseamnă de fapt „Insula Sfântă”, iar alte artefacte rituale din diferite credințe și-au găsit și ele drumul acolo. Cel mai spectaculos era o statuie din bronz a lui Buddha din secolul al VI-lea, realizată în Valea Swat, la granița cu Afganistanul, și probabil adusă în Scandinavia de-a lungul versiunilor timpurii ale rutelor comerciale estice. Buddha fusese adaptat la gustul religios nordic, fiind prevăzut cu inele de piele în jurul brațului și gâtului, la fel ca figurile de lemn, din acea perioadă, găsite în mlaștinile daneze, presupuse a reprezenta zeități.

Puterile creștine din Europa continentală au folosit orice metodă disponibilă pentru a face convertiri. La trei ani după ce Ebbo din Reims s-a întors din Danemarca, un exilat politic pe nume Harald Klak s-a prezentat la curtea francilor. Acesta susținea că fusese înlăturat forțat de la putere în urma unui conflict civil din Danemarca și cerea asistență din partea împăratului. Răspunsul imperial a fost, aparent, acela de a oferi ajutor în schimbul botezului, iar Harald și adepții săi au fost primiți în mod corespunzător în credință. Întorcându-se în Danemarca, grupul său a fost însoțit de misionarul Anskar, care a fondat un fel de mănăstire în regiunea de la nord de

râul Elba. Acest om avea să joace un rol important în povestea convertirii.

Principala sursă pentru misiunea lui Anskar este o biografie a contemporanului său, Rimbert. Aceasta relatează cum, în 829, Anskar a fost invitat să viziteze Birka drept oaspete al regelui Björn, care pare să fi fost la putere acolo. A petrecut optsprezece luni în târg și în împrejurimi și a botezat mulți oameni, printre care și pe reprezentantul regal. S-a întors în Imperiul Franc în 831 și a fost numit arhiepiscop de Hamburg, care a fost comasat cu scaunul din Bremen în urma unui atac al vikingilor asupra orașului în 845. Anskar și-a menținut interesul pentru evanghelizarea Nordului și s-a întors de două ori în Suedia înainte de moartea sa în 865. Celelalte misiuni în regiune au fost conduse de succesorul său de mai târziu, Gautbert.

La Uppåkra, în sudul Suediei, casa de cult care dăinuise multă vreme a ieșit din uz la începutul secolului al IX-lea, probabil ca rezultat al unei misiuni creștine țintite. Printre descoperirile de aici se numără mai multe obiecte cu tematică simbolică creștină, iar aceasta ar putea fi dovada unei încercări de a influența activ gândirea religioasă a localnicilor.

Probabil că nu întâmplător toate misiunile inițiale par să fi fost organizate prin conducătorii scandinavi. Elitele epocii vikingilor dețineau atât puterea seculară, cât și puterea ritualică și, prin urmare, puteau să influențeze viziunea poporului lor despre astfel de lucruri. Biserica a avut grijă să acționeze mai întâi asupra lor, încercând să accelereze convertirea Nordului de sus în jos (cum se întâmplase chiar în Imperiul Roman în secolul al IV-lea). Patronajul unui rege scandinav botezat avea să ducă la mii de convertiți de rând, după cum și-au dat seama repede misionarii.

Este posibil ca succesele lui Anskar la Birka să fi lăsat urme într-un număr de morminte din apropierea fortăreței de pe deal, despre care s-a argumentat că reflectă practici creștine. Mormintele includ atât adulți, cât și copii, ceva neobișnuit pentru sit. În unele morminte s-au găsit pandantive cu cruce, împreună cu un tip de ulcior din Renania decorat cu cruce, pe

care unii cercetători îl interpretează ca fiind un vas liturgic. Însă acestea au fost realizări modeste și este clar că, în ciuda eforturilor lui Anskar la Birka, aceasta nu a devenit niciodată o așezare creștină, ci a rămas fermă în aderarea sa la vechile credințe.

Putem găsi perspective fascinante asupra naturii și realității misiunilor timpurii în surse precum *Istoria saxonilor* a lui Widukind, scrisă în jurul anului 968, care descrie convertirea unui rege danez de mai târziu. Din modul ambiguu în care trasează contextul botezului regal, este clar că, deși danezii sunt în multe sensuri creștini, păstrează mulțumiți și multe dintre credințele lor anterioare. Sarcina misiunilor nu era convertirea ca atare, ci demonstrarea practică a puterii lui Hristos prin acțiune.

Găsim o imagine remarcabilă a modului în care aceasta funcționa în practică într-un document cunoscut sub numele de *Heliand* (*Mântuitorul*). Scris în limba saxonă veche în prima jumătate a secolului al IX-lea, este o parafrază a Evangheliei pentru un public germanic, adaptat la sensibilitățile lor și prezentat aproape ca o saga nordică, deși cu eroi biblici. Astfel, citim despre nașterea lui Isus în Galileeland, despre călătoria lui ulterioară la Ierusalimburg și despre modul în care Dumnezeu trăiește într-un palat al cerului (în mod clar Valhöll). Rugăciunea Domnului este în „rune secrete”, Petru stăpânește peste porțile Hel (cu un *l*) și așa mai departe. Ispitirea lui Hristos de către Satana are loc într-o sălbăticie nordică plină de forțe vagi, „ființe puternice” care par să sălășluiască printre copaci. Ne întrebăm ce sugerează asta cu privire la credințele tradiționale nordice care le erau cunoscute clericilor creștini. În același mod, ucenicii lui Isus sunt „însoțitori războinici”, încadrați în limbajul suitei unui lord războinic, iar cina cea de taină este „ospățul final din sala de mied”. Chiar și Dumnezeu este numit prin epitete odinice drept „Căpetenia-victoriei” și „Atoateconducătorul”. Acesta este genul de mesaj care a fost purtat în Scandinavia de primii misionari – o doctrină îmbinată cu poveștile ancestrale din nord, după un tipar întâlnit în multe alte istorii de convertire.

S-a sugerat uneori că adoptarea creștinismului de către

scandinavi a fost în mare parte ceva de fațadă – vorbe goale pentru însemnele exterioare ale credinței combinate cu mersul regulat la biserică, dar în realitate doar un strat subțire peste vechile obiceiuri, care persistau dincolo de ele. În toată dezbaterea referitoare la viețile de apoi și la diferitele destinații oferite de obiceiurile tradiționale și de noua religie, ne întrebăm dacă oamenii din epoca vikingilor ar fi putut, într-adevăr, *decide* unde doreau să meargă după moarte. Dacă da, ce credeau despre o credință în care soarta sufletului nemuritor al unei persoane depindea de trăirea unui anumit tip de viață? Nu putem supraestima cât de străin li s-ar fi putut părea acest concept, deși este o piatră de temelie a multor credințe de astăzi.

Contextul religios al surselor este crucial aici și afectează și cultura materială. Multe din ce cunoaștem despre lumea gândirii precreștine a vikingilor ne parvine tocmai prin scrierile creștinilor. Chiar și povestea care încadrează această carte – crearea Frasinului și a Ulmului – este relevantă pentru acest filtru retrospectiv: cât de mare este coincidența că „primul cuplu" din cosmologia nordică are nume care încep cu A și E? Deși sensul lui Askr/Frasin este fără echivoc, Embla este mai puțin sigur. „Ulm" este cel mai frecvent acceptată traducere, dar substantivul propriu-zis pentru un ulm (*almr*) este masculin, iar etimologia e complicată. „Viță" este o altă posibilitate, deși aceasta necesită o derivare din greacă, iar de acolo dezbaterea savantă începe să șerpuiască în desișurile moștenirii lingvistice indo-europene postulate. Acest tip de confuzie nerezolvată – ambiguitățile, contradicțiile și posibilitățile – sunt toate tipice pentru palimpsestul spiritual al epocii vikingilor, așa cum îl observăm vag în retrovizor, de la mai bine de un mileniu distanță în viitor.

Influența exercitată de creștinism în nord era strâns legată de politica regională. De-a lungul epocii vikingilor, numărul de mici organizări statele în Scandinavia a scăzut constant, deoarece actorii de frunte din jocurile de putere ale regiunii au absorbit teritoriile vecinilor și rivalilor lor. La celălalt capăt al ecuației, alte mici state s-au pomenit sub stăpânirea acestor

regi în ascensiune. Ca parte a aceluiași proces, dimensiunea relativă a micilor state din epoca vikingilor a crescut. În timp ce traiectoria generală către o eventuală unificare a regatelor nordice pare relativ clară, ceea ce s-a întâmplat pe parcurs nu a fost deloc liniar și direct, iar progresul nu este ușor de urmărit în istorie. Ca să luăm un singur exemplu, se presupune că regele Harald Păr-Frumos a pus stăpânire pe Norvegia în anii 870, dar este evident că puterea practică s-a păstrat la nivel local până în secolul al X-lea.

Atribuirea unei date unificării politice a Danemarcei și Suediei este mai dificilă. În Danemarca, conducerea centralizată pare să fi fost atinsă până la mijlocul secolului al X-lea, deși nu se știe sigur de către cine. Regii danezi precum Godfred au fost în mod evident capabili să inițieze lucrări publice la scară largă la începutul anilor 800, iar consolidarea regatului în acest timp nu poate fi exclusă. Cu toate acestea, revoltele politice extinse și războiul civil consemnate ca având loc în Danemarca la mijlocul secolului al IX-lea denotă faptul că mai erau multe lupte de purtat în ceea ce privește puterea și teritoriul. Suedia va rămâne fragmentată până în Evul Mediu, în ciuda eforturilor regilor succesivi de a-și afirma puterea asupra elitelor regionale puternic independente. Această situație se reflectă probabil în faptul că nu pare să fi avut loc un progres real în convertirea creștină până în secolul al X-lea – în majoritatea regiunilor, catalizatorul răspândirii noii religii a fost botezul regilor înșiși.

Creștinismul era atractiv pentru conducătorii scandinavi, deși nu neapărat pentru cei pe care aceștia îi conduceau, iar asta din mai multe motive. Unul era colectarea mai eficientă a dărilor, posibilă prin împărțirea ordonată a teritoriului în urma înființării parohiilor și eparhiilor. Administrarea acestor entități era un dar regal și oferea un altfel de stimulent cu care regii să-și motiveze suita, care în cele din urmă susținea puterea monarhului. Impactul asupra populației a fost mai profund, deoarece Biserica avea să vină să le restructureze viața, începând cu ritmul zilei în sine. Dangătul de clopot era un deranj auditiv care nu putea fi ignorat și era în mod clar detestat (la Hedeby a fost găsit un clopot în port, unde trebuie

să fi fost aruncat; un obiect atât de scump ar fi fost altminteri recuperat). Calendarul ritual creștin era strict reglementat, guvernând ce aveau oamenii voie să mănânce și modul în care lucrau și se comportau; chiar și intimitățile vieții lor erau supuse controlului bisericesc. Acesta a fost un instrument puternic al puterii, după cum regii și-au dat repede seama. De asemenea, la cel mai înalt nivel, poziția și drepturile regelui au primit aprobare divină, într-un mod subtil diferit față de descendența pe care mai înainte o pretindeau de la Odin și de la ceilalți zei nordici.

Biserica a câștigat influență politică prin sfătuirea coroanei și, în timp, a devenit indispensabilă pentru administrarea regatului. Bisericile și mănăstirile se asigurau că prezența puterii creștine era larg distribuită, iar aceste instituții erau uneori populate de bărbați care, în practică, erau membri ai elitelor laice și rudele lor.

Deși această relație dintre o Biserică viitoare și un stat în plină dezvoltare ar putea părea sigură, în realitate era mai vulnerabilă, mai ales din cauza respingerii din partea unei populații rurale care avea poate idei destul de diferite despre natura puterii, de unde provenea aceasta și cum ar trebui să fie mânuită și împărțită. Schimbările în echilibrul forțelor regionale, războiul civil și asasinatele politice aveau toate potențialul de a perturba sau chiar de a opri răspândirea creștinismului, până când au ajuns la putere (sau au fost asistați) conducători mai prietenoși cu obiectivele Bisericii.

Consolidarea regatului danez în secolul al X-lea arată cum a funcționat asta în practică. Locația geografică însemna că Danemarca a fost martoră la primele eforturi susținute din Scandinavia ale unor misiuni religioase organizate, prin apropierea de episcopiile germane, oferind acces ușor peste graniță. Cu toate acestea, ele par să fi avut un succes relativ mic în decursul secolului al IX-lea (înființarea unei biserici de către Anskar la Hedeby în 850 se pare că nu a durat – amintiți-vă de acel clopot). Schimbarea-cheie pare să fi avut loc un secol mai târziu, odată cu un nou rege, care avea idei foarte clare despre unde dorea să ajungă Danemarca. În jurul anului 960, Harald Dinte Albastru a moștenit puterea de la longevivul său

tată, Gorm cel Bătrân, și pare să fi fost botezat doar cinci ani mai târziu. Domnia lui Harald lui a fost caracterizată de răspândirea creștinismului în regatul său, precum și de o sedimentare importantă a autorității regale, exprimată printr-un program extraordinar de inginerie monumentală.

Nucleul puterii lui Harald se afla la Jelling, în mijlocul peninsulei Iutlanda. De fapt o capitală, a fost fondată pe un teren care era deja bine colonizat și unde existaseră sate în toată valea Jelling încă din vremurile previkingilor. Excavările importante de acolo ne-au revoluționat înțelegerea despre ce a făcut Harald în acest loc. Astăzi, cele mai vizibile monumente de la Jelling sunt două movile masive. Construcția celei nordice este datată dendrocronologic în anii 958-959, iar omoloaga sa sudică a fost plasată în anii 970. Movila de nord, ridicată peste un monument funerar datând din epoca bronzului, ar fi putut fi mormântul original al tatălui lui Harald, dar investigațiile arheologice au dezvăluit că acesta fusese golit în epoca vikingilor – probabil pentru a scoate rămășițele lui Gorm și să le așeze în interiorul bisericii pe care Harald a construit-o mai târziu între movile. Movila sudică nu a conținut niciodată un mormânt, motivul multor speculații. Oare a fost inițial construită în avans pentru Harald însuși, dar a fost abandonată ca monument păgân după ce regele s-a convertit? Sau era pur și simplu parte din simetria sitului?

Jelling a fost locul adunării naționale a danezilor și nu se afla la mai mult de patru zile de călătorie de orice loc din regat. Primul mare proiect al lui Harald a fost un centru administrativ și nu o reședință regală, semnalând acceptarea creștinismului, dar în termeni locali. Monumentalitatea sa evidenția, de asemenea, o relație destul de agitată cu puterile imperiale ale Europei, modelată după însemnele lor de putere, dar cu o aluzie clară la tradițiile „autentic daneze”. Legătura cu trecutul era oferită de o piatră runică ridicată de răposatul rege:

Regele Gorm a făcut acest monument în memoria lui
Thyre, soția sa, podoaba Danemarcei

Harald a ales să se inspire din aceasta într-un mediu similar, cu ceea ce a devenit simbolul suprem al sitului: faimoasa piatră runică de la Jelling. Ridicată între cele două movile, în cinstea părinților săi (și a lui), inscripția spune astfel:

> Regele Harald a poruncit ca acest monument să fie făcut în memoria lui Gorm, tatăl său, și în memoria lui Thyre, mama lui; acel Harald care a dobândit pentru sine toată Danemarca și Norvegia și i-a creștinat pe danezi.

Cel mai grăitor aspect este aspectul unic al pietrei: runele sunt așezate în linii orizontale, spre deosebire de orice altă piatră obișnuită, dar întocmai ca un text latin. Motivele împletite funcționează chiar ca inițialele iluminate întâlnite în manuscrise. Harald nu doar își proclama suveranitatea și convertirea țării, ci o făcea pe o carte de piatră.

Rămâne supus dezbaterii dacă Harald „a dobândit" cu adevărat toată Danemarca sau a extins sau doar moștenit teritoriile după moartea tatălui său, și, în acest sens, piatra Jelling ar trebui probabil privită mai degrabă ca o unealtă de propagandă politică decât ca o dovadă realistă a propriilor realizări. Harald era un expert în autopromovare.

Noul centru model de putere al regelui a închis movilele într-o incintă masivă cu palisade, de aproximativ douăsprezece hectare și jumătate. Resturile lemnoase datate folosind inelele din copacii conservați ne oferă perioada 958-985 pentru incintă; datele ulterioare indică probabil materialul lemnos folosit pentru reparații. Au fost tăiați peste o mie de copaci, fiecare cu o vechime de cel puțin un secol (și astfel produsul unei gestionări atente), pentru a face palisadele. Harald dispunea în mod clar de resurse imense.

În jurul interiorului zidurilor incintei și aliniate paralel cu ele se aflau case lungi de tip nou, care a început să fie utilizat în toată Danemarca la acel moment. Se pare că gustul regal era influent – fie prin imitare și modă, fie la comandă. Săpăturile au arătat că cele două movile au fost construite peste cea mai lungă corabie de piatră descoperită vreodată în Scandinavia. Avea aproximativ 360 de metri lungime și aproximativ 70 de

metri lățime la mijlocul vasului. Poate că acesta era „monumentul” pentru soția lui Gorm, menționat pe piatra pe care o comandase în memoria ei. Movila nordică era amplasată exact acolo unde ar fi fost „catargul” corabiei de piatră, fix în centrul incintei fortificate.

Lăsând la o parte administrația, nu este complet clar ce destinație a avut de fapt complexul de la Jelling. Data sa coincide cu refortificarea Danevirke, meterezul din pământ și lemn situat de-a lungul graniței sudice a Danemarcei. În această perioadă, a fost conectat de zidurile din Hedeby, integrând astfel târgul într-un sistem de frontieră corelat. Cel puțin în primele sale forme, Hedeby pare să fi fost un fel de insulă culturală distinctă la sud de Danevirke și poate chiar o zonă de liber schimb neutră din punct de vedere politic. Mai târziu, a devenit un element-cheie în sistemul defensiv din care făcea parte Danevirke. Ruta terestră pe care o controla în partea de sud a peninsulei Iutlanda era determinantă, din cauza pericolelor naturale extreme ale traversării maritime prin strâmtoarea Skagerrak din Marea Baltică. Regatul danez se confrunta cu tot mai multe amenințări din partea Imperiului Otonian de la sud, iar construcția fortificației de la Jelling poate fi văzută parțial ca o demonstrație de forță în beneficiul acestui public german.

Ținând cont de ambițiile lui Harald și de atenția pe care o acorda evident însemnelor puterii în altă parte din Scandinavia, movila sudică neocupată de la Jelling a fost probabil începutul unei încercări de a-și modela propria capitală regală după tiparul „adecvat” al unor așezări mult mai vechi, precum Gamla Uppsala și Lejre. Aproximativ douăzeci și două de hectare de iarbă au fost scoase pentru a construi movila sudică de la Jelling, semnificând distrugerea intenționată a terenurilor arabile – o demonstrație și un angajament semnificative. Chiar și plasarea unei forme de navă adiacente unei movile poate fi comparată cu locuri precum Anundshög în Västmanland, Suedia, un alt sit de pe teritoriul tradițional al dinastiei Ynglinga. În cazul în care combinația dintre clădirile marilor săli și movilele ancestrale era la modă, Harald se poate să fi decis să se alăture clubului

regal la o scară monumentală fără egal în Scandinavia – un model de egocentrism arhitectural dictatorial care ne este cunoscut din timpuri mai recente.

Proiectele energice ale regelui Harald nu s-au oprit la Jelling. Spre sfârșitul domniei, și-a extins programul de construcții monumentale cu o extravaganță care a dus indirect la revolta care l-a răsturnat în cele din urmă. În timp ce lucrările de construcție erau încă în desfășurare la Jelling, regele a ordonat, de asemenea, să fie construit un pod imens la aproximativ zece kilometri spre sud-vest, la Ravning Enge. La fel ca nava de piatră, este cea mai mare construcție de acest fel întâlnită vreodată în Scandinavia: 760 de metri lungime și 5 metri lățime, suficient de lată pentru ca două căruțe să treacă una pe lângă cealaltă. Făcut dintr-o pasarelă de lemn înălțată pe piloni scufundați în pământul mlăștinos, stâlpii podului erau atât de mari încât constituiau în esență trunchiuri de copaci cărora li se dăduse o formă. Cel mai straniu lucru cu privire la acest pod este că are un traseu inutil de lung peste valea mlăștinoasă. Să fi fost o nerozie intenționată sau pur și simplu o declarație de putere?

Cele mai spectaculoase vestigii ale domniei (sau megalomaniei) lui Harald sunt celebrele cetăți de tip Trelleborg, dintre care se cunosc cinci până acum. Acestea includ Trelleborg însuși și Borgring pe Sjælland, Nonnebakken pe Funen și Aggersborg și Fyrkat în nordul Iutlandei. O a șasea fortificație cu o relație incertă cu celelalte a lăsat urme la Borgeby din Skåne, sudul Suediei, care făcea atunci parte din Danemarca. Toate erau exact circulare, cu metereze masive, cu bușteni verticali de ambele părți și acoperite de alei cu palisade. În interior, fiecare avea un plan cruciform format din străzi intersectate care duceau la porți situate în punctele cardinale. Curțile erau așezate cu precizie în cele patru cadrane din interior, pline cu case lungi de ultimă generație de același tip ca la Jelling. Majoritatea meterezelor cetăților sunt încă în picioare și au dimensiuni aproape identice, aproximativ 120 de metri în diametru, excepția fiind Aggersborg, care este mult mai mare, 240 de metri. Toate domină peisajul și au servit drept simboluri extrem de vizibile

ale puterii.

Toate par să fi fost construite în același timp, la începutul anilor 980. Situația politică din Danemarca s-a deteriorat spre sfârșitul domniei lui Harald, cu tensiuni la granița germană și tulburări civile. Este posibil ca cetățile să fi fost puncte strategice pentru o invazie planificată a așezării Schleswig sau locuri de apărare concepute pentru a proteja teritoriul lui Harald de amenințările externe. Se poate chiar să fi avut scopul de a suprima însăși populația daneză, ceea ce ar explica de ce toate cetățile erau situate în zone relativ dens populate, cu acces bun la căile terestre și navigabile.

Nu este clar pe cine găzduiau exact cetățile – erau centre administrative, dar și militare, iar printre exponenții populației lor se numărau cu siguranță și femeile (una dintre ele, la Fyrkat, a fost îngropată cu toate însemnele unei vrăjitoare păgâne, ceea ce dezvăluie adevărul pretenției lui Harald cum că îi convertise pe danezi). Un studiu cu izotopi pe unsprezece indivizi dintr-o groapă comună din cimitirul de la Trelleborg a dezvăluit că unii decedați nu erau localnici, ci proveneau de pe coastele slavonă și de nord a Germaniei și poate chiar din sudul Norvegiei – toate aflate sub control danez în timpul domniei lui Harald. Este posibil ca, la fel ca în cazul armatelor medievale, regele Harald să se fi bazat pe mercenari pentru a-și susține domnia.

De asemenea, se pare că își viza rivalii și, probabil, cetățenii separatiști prin mijloacele lor de exprimare ritualică și identitară. După cum am văzut, deschiderea și jefuirea corăbiilor funerare presupus regale de la Vestfold în Norvegia a fost datată tocmai din timpul domniei sale. Pare că Harald a dorit să-i neutralizeze pe străbunii oamenilor pe care a încercat să-i aducă sub stăpânirea sa – o confirmare a rolului pe care îl jucau aceste morminte monumentale în peisajul psihologic.

La sfârșitul domniei, Harald a fost ajutat în ambițiile sale de o schimbare decisivă a echilibrului regional. În 983, atenția imperială ottoniană s-a mutat spre sud, și astfel a eliminat ceea ce fusese timp de secole întregi un factor critic în limitarea puterii regale daneze. Curtea imperială germană a fost atât un

model, cât și un inamic. Acest lucru explică probabil unele dintre progresele de la Jelling, care are aerul unui monument „imperial” pentru Dumnezeu și pentru Harald însuși, construit în emularea modelului european – în special german – al regalității creștine.

În cele două decenii ale domniei lui Harald, regatul danez a fost transformat într-un stat centralizat, nominal creștin, dar nu fără opoziție și reacții adverse. Poate ca urmare a schimbărilor ample și radicale pe care Harald le-a introdus și din cauza costurilor teribile cu forța de muncă pe care le-ar fi antrenat, anii 980 au adus tulburări politice tot mai numeroase în Danemarca. Propriul fiu al lui Harald, Svein Barbă-despicată, a condus o rebeliune deschisă în jurul anului 987. La un moment dat în timpul războiului civil care a rezultat, Harald a fost ucis și multe dintre monumentele sale au fost atacate și demolate. Cetățile Trelleborg și palisada Jelling au fost incendiate. Locul puterii din Danemarca s-a mutat apoi spre est, de la Jelling la Sjælland, unde a avut loc o renaștere păgână la sfârșitul secolului al X-lea, în opoziție cu avansarea creștinismului (cultul lui Odin pare să fi prosperat în mod deosebit în acest moment, ceea ce indică, de asemenea, că nu dispăruse niciodată cu adevărat).

Procesul de creștinare în alte zone din Scandinavia este mai greu de pus cap la cap. Potrivit surselor ulterioare pentru Norvegia, în special saga regilor, primul conducător care a încercat în mod activ să răspândească creștinismul a fost Hákon cel Bun, care a domnit în anii 940 și 950, dar noua religie nu pare să se fi înrădăcinat adânc până în anii 990, odată cu apariția regilor care nu se temeau să folosească forța pentru a converti aristocrația. În Kuli, lângă Trondheim, există o piatră runică de la sfârșitul secolului al X-lea sau începutul secolului al XI-lea care combină un text comemorativ convențional cu afirmația evocatoare că „de douăsprezece ierni era creștinismul în Norvegia”. În rest, avem puține dovezi arheologice care să amplifice narațiunea literară a procesului de convertire.

În unele părți cu mentalitate independentă din lumea

vikingilor, cum ar fi Gotland, credința a avut nevoie de secole întregi pentru a-și găsi un punct de sprijin. Pe această insulă baltică, mulți decedați erau încă îngropați după un ritual păgân complet la sfârșitul secolului al XII-lea, în timp ce creștinii din fermele învecinate aveau propriile ritualuri. Chiar și fraza de început a *Legilor Guta*, datată c. 1220, afirmă ca primă prevedere legală „că vom refuza păgânismul și vom accepta creștinismul", ceea ce înseamnă că acest lucru era departe de a reprezenta o regulă chiar și atunci. Uneori ambele religii sunt reprezentate pe aceleași monumente funerare, fie ca acoperire împotriva riscurilor pentru răposat, fie ilustrând o adevărată fuziune a credințelor.

Putem observa tipare similare în coloniile scandinave ale diasporei. Misionarii ottonieni au fost trimiși la varegii Rus' în 946 la cererea Olgăi (Helga) din Kiev, care conducea ca regentă după moartea soțului ei, deși botezul Olgăi la curtea regală bizantină cândva în anii 940 sau 950 sugerează legături atât cu Biserica catolică, cât și cu cea ortodoxă răsăriteană. Nepotul ei, Vladimir (Valdemar), a consolidat domnia Kievului, și, în acest proces, a explorat potențialele beneficii ale mai multor credințe diferite, dar în cele din urmă a fost botezat creștin ca parte a căsătoriei cu o prințesă bizantină în jurul anului 988. În anii 990, a ordonat ridicarea unei biserici și a unui palat masiv la Kiev și a importat constructori și meșteri bizantini în acest scop. Procedând astfel, a creat un nou punct focal al puterii regale creștine de unde să comande. Până în secolul al XII-lea, influența creștinismului se răspândise dinspre principalele artere fluviale ale regatului varegilor Rus' în mediul rural. Curând însă au început să apară noi centre de putere. Pe lângă exprimarea autonomiei lor politice, unele așezări au început să-și afirme propria independență religioasă. În Novgorod, de pildă, puterea diecezei și a arhiepiscopilor care o controlau a crescut dramatic de-a lungul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea, contribuind la fragmentarea ulterioară a statului Rusiei Kievene.

În Suedia, unde consolidarea țării nu avea să aibă loc decât mult mai târziu, se pare că au existat unele încercări ale

regilor regionali de a introduce modele creștine de regalitate. Cu toate acestea, în ciuda succesului intermitent al primilor misionari în propovăduirea la nivel local, dovezile pentru continuitatea ritualurilor de sacrificiu la Götavi (și mai ales descrierea plină de viață a lui Adam din Bremen a ritualurilor de la Uppsala) arată cum credințele precreștine au rămas populare până în secolul al XI-lea.

23. Casa unui nou zeu. O biserică din lemn reconstruită la Muzeul Moesgård, Danemarca, bazată pe un exemplu din secolul al XI-lea excavat la Randers. (Fotografie © Sten Porse, licență Creative Commons din Wikipedia)

Acest lucru nu este greu de înțeles. Instrumentul de bază al convertirii era ritualul botezului, folosit de biserici ca mijloc de a aduce nominal un individ sau un grup în sânul creștin. Cu toate acestea, nu era obligatorie și o schimbare autentică a credinței din partea celor botezați. Chiar și botezurile forțate, precum cele poruncite de regii din secolul al X-lea din Norvegia, erau considerate valide de către Biserică. Ca atare, deși botezul a fost evident un ritual important, nu poate fi considerat un indiciu al convertirii religioase în sensul actual. Preoții par să fi fost mai preocupați de recoltarea sufletelor

decât de schimbările pe termen lung asupra indivizilor.

Abia în secolul al XI-lea creștinismul a început cu adevărat să transforme viața cotidiană din Scandinavia. Timp de multe decenii, se pare că oamenii au urmat atât obiceiurile vechi, cât și pe cele noi în aceleași comunități, aparent fără tensiuni majore. Primele biserici, simple construcții de lemn cu o singură încăpere, erau foarte mici și destinate doar familiilor elitelor care le comandaseră. Închinarea formală într-o clădire consacrată acestui scop era rezervată pentru bogați și este clar că această atitudine a fost cel puțin inițial împărtășită atât de Biserică, cât și de Stat.

Manifestările tuturor acestor aspecte în viața de zi cu zi au lăsat urme remarcabile. La sfârșitul secolului al X-lea, la Trendgården, în Iutlanda, un fierar întreprinzător își servea clienții turnând cruci creștine și ciocane ale lui Thor în aceeași matriță de steatit. Astfel putea produce simultan două cruci, dar numai un ciocan ne oferă o perspectivă asupra tiparelor de cerere și ofertă și, de asemenea, ne arată dualitatea deschisă a practicilor religioase în anii în care creștinismul începea să se facă simțit în societatea daneză. Mai sunt de interes o serie de așa-zise cruci-ciocan ale lui Thor, obiecte destul de ambigue, aparent fabricate intenționat așa încât să poată fi interpretate în orice direcție. Astfel de articole ar fi putut fi purtate pentru a semnala apartenența la mai multe sisteme de credințe, ceea ce putea fi avantajos în funcție de context.

În timp ce înhumările fără obiecte nu indică neapărat ritualuri de înmormântare creștine (acele prescrieri aveau să vină secole mai târziu), spre sfârșitul epocii vikingilor au început în mod clar să înlocuiască incinerările și înhumările cu obiecte, deși cu o perioadă extinsă de practici funerare tranzitorii. La Birka putem observa o perspectivă izbitoare asupra negocierilor ideologice și a tranziției, într-o încăpere funerară elaborată datând de la mijlocul secolului al X-lea. Conținea o femeie însoțită de o serie de obiecte (inclusiv un sceptru de fier) care o identificau drept posibilă vrăjitoare. În jurul gâtului ei era însă un crucifix din argint sub formă de pandantiv, care pare să fi fost pus pe un colier de mărgele împreună cu amulete clar necreștine. Prezența crucifixului nu

înseamnă că femeia n-ar fi putut fi o practicantă a magiei *seithr*. Având în vedere că religia creștină era probabil considerată exotică la acea vreme în Suedia, poate includerea crucii în ansamblul femeii era menită să valorifice puterile arcane ale noii religii, sporindu-i capacitatea de a-și practica arta magică.

În alte cazuri, creștinii proaspăt convertiți se poate să-și fi îngropat părinții cu ritualuri adecvate noii credințe, dar incluzând și elemente din vechea religie pe care știau că cei dragi ar fi preferat-o. Într-o societate care nu pare deosebit de prejudiciată față de ideile spirituale inovatoare, sunt posibile multe combinații și nu există niciun motiv pentru care toți membrii unei familii ar trebui să împărtășească aceleași convingeri (într-adevăr, există multe relatări în saga despre gospodării multiconfesionale). Câteva tendințe regionale susțin și ele același lucru, dar sunt dificil de interpretat. De exemplu, în provinciile suedeze Götaland se pare că mormintele creștine apar la mijlocul secolului al X-lea – mult mai devreme decât în altă parte. Poate că acolo era activă o misiune necunoscută.

În secolul al XI-lea, a avut loc o creștere bruscă a numărului de pietre runice, majoritatea purtând inscripții creștine. În total, cunoaștem aproximativ 3.500 de inscripții runice în Scandinavia, dintre care circa 2.400 sunt din Suedia, 450 din Danemarca și aproximativ 140 din Norvegia. Practica pare să fi fost deosebit de intensivă în centrul Suediei: o mie trei sute de pietre au fost ridicate numai în Uppland. Această concentrare geografică asupra uneia dintre zonele care s-au convertit *cel mai târziu* poate fi explicată fie ca reflectând un impuls de succes al entuziasmului misionar, fie poate dimpotrivă, prin faptul că erau atât de mulți păgâni, încât creștinii se simțeau obligați să-și proclame credința cât mai vizibil cu putință.

O caracteristică a distribuției pietrelor și a conținutului lor ne oferă un indiciu. 2 până la 3% dintre pietre au inscripții non-lexicale, fie folosind rune reale care nu formează cuvinte inteligibile, fie alcătuite din semne angulare care seamănă cu runele, dar sunt imaginare, ca și cum cineva s-ar fi străduit din greu să imite impactul vizual al unei scrieri pe care de fapt nu o pricepea. Interesant este că aceste pietre ilizibile *nu* sunt

lucruri de proastă calitate; decorul și designul lor sunt la fel de elaborate ca cele ale pietrelor runice „obișnuite”. În mod semnificativ, aceste ciudate inscripții non-lexicale se găsesc la periferia zonelor în care sunt mai uzuale pietrele runice „obișnuite”. Aceasta sugerează faptul că oamenii creștini se adunau în comunități aparent cu o oarecare bogăție și influență, cel puțin suficiente pentru a-i face pe cei din jur să-și dorească să imite însemnele lor. Ne arată cel puțin că pietrele runice aveau o funcție vizuală în sine, parțial independentă de conținutul inscripțiilor lor.

Acum cenușii și deteriorate, pietrele runice au fost inițial viu colorate – liniile lor erau trasate cu negru (derivat în mare parte din cenușă), cu chenare în roșu și alb pe bază de oxid de plumb. Majoritatea sunt niște pietre verticale care au fost ridicate într-un anumit loc, dar în unele cazuri inscripțiile au fost gravate pe fețele bolovanilor. Pietrele prezintă de obicei modele de cruci și rugăciuni pentru protecția sufletului persoanei moarte.

Unele dintre pietre reprezintă poate încercări de sfințire a pământului înainte de a fi posibilă construirea unei biserici. Poate că prezența unei pietre runice în sine semnala o formă de mormânt creștin în cimitirele în care încă mai aveau loc funeralii tradiționale în stil vechi. Nu este neobișnuit să găsim pietre runice refolosite în construcția primelor biserici medievale. Nu există nicio îndoială că oamenii știau ce erau aceste monumente comemorative. Era ca și când strămoșii erau aduși în sânul unei comunități creștine stabilite care își putea în sfârșit permite un lăcaș de cult și o adevărată curte la biserică.

Unele reprezentări de pe pietrele runice sugerează o cunoaștere aprofundată a poveștilor biblice, cum ar fi reprezentările Golgotei pe piatra Timmele din Västergötland și cele patru animale din Daniel 7:3-7 și Apocalipsă înfățișate pe piatra Måsta din Uppland. Astfel de motive nu sunt superficiale sau întâmplătoare. Există, de asemenea, pietre runice care confirmă că scandinavii făceau pelerinaje la Ierusalim în secolul al XI-lea, fapt înregistrat și de saga islandeze. Acesta ar fi fost un demers cu adevărat enorm și nu reprezintă

nicidecum acțiunile unor oameni cu o înțelegere limitată a credinței lor. O piatră remarcabilă din Stäket în Uppland, Suedia, acum pierdută, ne oferă un context:

> Ingirún, fiica lui Hard, a pus să se graveze aceste rune pentru ea însăși. Ea vrea să călătorească în est și în afară, la Ierusalim.
> Fót a gravat runele.

Nu numai că această femeie își declară limpede intențiile („vrea" este sinonim cu „voință" în aceste inscripții), dar decizia ei de a ridica o piatră runică înainte de a pleca este, de asemenea, un fel de mărturie a pericolelor călătoriei: s-ar putea să nu se mai întoarcă sau poate să nu vrea să o facă. Se pare că Ingirún avea legături pe ruta de est, oameni care ar fi putut să-i ușureze parcursul. Să sperăm că a ajuns în siguranță acolo.

Există, de asemenea, indicii că nu toată lumea era mulțumită de răspândirea noii credințe. Mai multe texte de pe pietrele runice încorporează invocații ale lui Thor și există chiar un exemplu în care motivul central obișnuit al crucii a fost înlocuit cu un ciocan mare – fără îndoială, un răspuns deliberat la obiceiul creștin.

Poziția socială a femeii s-a modificat și ea odată cu convertirea. Mai mulți cercetători susțin că religia creștină a adus un accent asupra individului, ce contrasta cu regulile patriarhale ale societății tradiționale din epoca vikingilor. Este interesant că toate pandantivele în formă de cruce descoperite la Birka provin din morminte de femei. Se poate ca perspectivele creștine asupra vieții de apoi, care oferă speranța unei existențe fericite și permanente în cer, și capacitatea de a-și influența destinul prin acțiunile întreprinse în viață să le fi atras și pe femei, din moment ce condițiile de intrare în Valhöll și Sessrúmnir par să fi favorizat bărbații. Dovezile pentru sporirea egalității de gen ca urmare a unei schimbări în credința religioasă ar putea explica numărul de pietre runice ridicate de femei sau înregistrarea sponsorizării lor a podurilor ca simbol al călătoriei sufletului către Dumnezeu.

Pe de altă parte, Biserica n-a fost nicidecum egalitară și a înfrânat voința femeilor în multe feluri. Spiritualitatea tradițională a Nordului oferea femeilor o putere considerabilă și un control asupra accesului în alte lumi, dar toate acestea au fost eliminate de creștinism. Statutul lor în gospodărie a fost, de asemenea, retrogradat. În esență, asta făcea parte din strategia Bisericii de a obține acces la unitatea familială – prin uzurparea dominației feminine în acea sferă – și astfel la rețelele de rudenie, care erau esențiale pentru exercitarea reală a puterii în viața scandinavă. În acest fel, noua credință și-a putut crea un spațiu între populația generală și elite, făcând astfel din Biserică singura cale de acces către divin.

Impactul procesului de convertire a mers însă dincolo de o reformare a relațiilor politice și sociale. În unele regiuni, chiar și economiile de subzistență erau remodelate de cerințele pe care Biserica le impunea comunităților. De exemplu, introducerea unui calendar religios strict, cu un număr mare de zile sfinte și perioade de abstinență de la anumite alimente a avut un impact semnificativ asupra practicilor de pescuit. Există dovezi clare de oase de pește din pescuitul fluvial al speciilor de apă dulce pe tot parcursul epocii vikingilor, precum și privind exploatarea apelor marine din împrejurimi, dar numai în secolul al XI-lea încep să apară peste tot în evidența arheologică adevărate cantități de pești de apă sărată. În special în Marea Nordului, se pune un nou accent pe pescuitul de adâncime, fapt care coincide nu numai cu cererea creștină, dar este legat și de expansiunea urbană și poate de potențialul comercial. Același proces a creat o nouă piață pentru schimbul internațional de produse din pește uscat.

De asemenea, dezvoltarea regatelor unificate, influența Bisericii și motoarele economice care le țineau la un loc au oferit impulsul pentru o altă evoluție a epocii târzii a vikingilor: înființarea unor adevărate centre urbane. Erau deosebit de diferite de târgurile „protourbane” precum Hedeby și Birka, care se extinseseră dincolo de limitele lor inițiale pentru a deveni noduri esențiale ale comerțului. În schimb, aceste noi orașe au fost înființate intenționat pentru a exprima

puterea creștină a regilor, în slujba utilă atât a lui Dumnezeu, cât și a lui Mamona.

Câteva dintre ele au implicat o schimbare a spațiului într-o regiune mică, nou întemeiatul oraș asumând treptat funcțiile unui târg mai vechi, care a fost încet abandonat. De exemplu, la începutul secolului al XI-lea, Roskilde a fost înființat în Danemarca drept succesor al lui Lejre din apropiere. Același lucru s-a întâmplat în Suedia centrală în anii 980, când Birka a fost eclipsat de Sigtuna. În ambele cazuri, bisericile au fost construite la scurt timp după întemeierea noilor centre, uneori urmate îndeaproape de o monetărie. Începând aproximativ din 995, Sigtuna de pildă producea monede pentru fondatorul său, regele Ólof Skötkonung (destul de directă, porecla lui înseamnă „regele dărilor"). În Norvegia, au fost fondate noi orașe regale în ceea ce avea să devină Oslo și mai ales la Nidaros (modernul Trondheim) pe coasta de vest.

Comerțul nu pare să fi jucat un rol major în primii ani ai orașelor Sigtuna sau Roskilde: acestea și altele au fost înființate în primul rând ca centre administrative regale, nu ca târguri. Trecerea de la Birka la Sigtuna nu a fost un transfer direct de oameni și funcții, ci un proces discontinuu, deoarece acest nou oraș nu era un emporiu, ci centrul simbolic al unui nou tip de putere. Nu este o coincidență că înființarea Sigtuna a fost aproape exact contemporană cu proiectele grandioase ale lui Harald Dinte Albastru în Danemarca. În moduri diferite, ambele acțiuni reflectă ambițiile tinerilor conducători creștini adepți ai unor noi modele de regalitate.

Procesul de formare a statului poate să fi fost o colaborare între monarhi, nobilimea loială, Biserică și noile centre urbane. Orașele erau punctele focale pentru înmormântările și slujbele creștine, precum și amplasamentele principale pentru biserici, sanctuare și locuri de pelerinaj. Biserica încuraja asocierea centrelor urbane cu cultul sfinților, iar primii eroi regali ai convertirii au fost canonizați rapid pentru a servi ca simboluri naționale și puncte de plecare pentru unificarea religioasă. Aceste orașe târzii pot fi văzute ca „porturi ale credinței": puncte sigure de intrare pentru ideile și practicile creștine sub patronajul și protecția regală, susținute de o

autoritate care sublinia direcția oficială în credință.

Noile orașe aveau populații eclectice. Oamenii din Sigtuna contrastează puternic cu cei din comunitățile rurale prin faptul că provin dintr-o zonă geografică vastă din nordul, centrul și estul Europei și din Insulele Britanice. În mod esențial, acesta este un rezultat al mobilității – oameni care se deplasează în viața cotidiană –, nu o chestiune de migrație permanentă. Aproximativ jumătate din cetățenii Sigtuna nu erau din partea locului, tendința fiind ca femeile să călătorească mai mult decât bărbații. Pietrele runice din oraș menționează ceea ce par a fi bresle din Frizia (actualele Țări de Jos), alăturându-se diasporei baltice și finlandeze care se extindea de secole în sudul Scandinaviei.

Acest nou urbanism nu însemna că toată puterea fusese smulsă de la țară și pusă în mâinile regelui și ale Bisericii. Căpeteniile locale au păstrat loialitatea comunităților lor, iar tensiunile dintre aceste diferite niveluri ale societății sunt evidente mult în Evul Mediu.

Poate din cauza vechilor legături cu populația rurală, centrele comerciale anterioare cum ar fi Birka și Hedeby au avut perioade lungi de declin. Cel puțin un soi de activitate a continuat acolo după ce funcțiile lor mercantile primare au trecut mai departe. La Hedeby, ultima monedă a fost bătută în 1086, iar produsele orașului au continuat să-și facă apariția de-a lungul rutelor comerciale cunoscute. Ierarhia târgurilor era încă vie, cu diferența că aceste emporii, odinioară mărețe, fuseseră depășite de orașele regale.

Pe măsură ce societatea scandinavă s-a schimbat din cauza tuturor acestor influențe externe, noii conducători au avut parte atât de oportunități, cât și de provocări. La sfârșitul secolului al X-lea și începutul secolului al XI-lea, nu este o exagerare să spunem că noii regi vikingi au început să întrețină ambiții imperiale, cel puțin în lumea lor din Marea Nordului.

Harald Dinte Albastru a fost printre primii dintre aceștia, consolidându-și stăpânirea nu numai asupra Danemarcei moderne, ci și a unor părți din sudul Suediei și Norvegiei. Dar,

după cum am văzut, exercitarea opresivă a autorității care trebuie să fi însoțit proiectele sale enorme de construcție și probabil viziunea sa aprigă asupra convertirii s-a încheiat cu detronarea și moartea sa. Cu toate acestea, bărbatul care l-a dat jos de la putere va avea parte de mai mult noroc: fiul său, Svein Barbă-despicată.

Scandinavia de la sfârșitul secolului al X-lea a fost sfâșiată de o nouă serie de conflicte civile, o situație aparent neschimbată în nord. Într-un fel, acestea erau versiuni la scară largă ale rivalităților dintre regate, care făcuseră întotdeauna parte din scena politică a epocii târzii a fierului, dar de data aceasta s-au desfășurat ca războaie între ceea ce deveneau rapid state naționale. Manifestarea pretențiilor lui Harald Dinte Albastru, proprietățile coroanei Danemarcei în Norvegia se aflau în custodia conducătorilor din Lade, un teritoriu semiindependent din nordul țării. Cu toate acestea, în jurul anului 975 liderul lor, Hákon Sigurdsson, a rupt legăturile cu Danemarca, și din acest motiv nu a venit în ajutorul lui Harald Dinte Albastru în timpul rebeliunii.

Pe când Svein Barbă-despicată își consolida domnia în Danemarca, atacurile vikingilor asupra Angliei au început din nou începând cu anii 980. Spre deosebire însă de cele de la sfârșitul secolelor al VIII-lea și al IX-lea, atacurile din această perioadă erau conduse de flote mari, bine organizate, aflate sub comanda regală scandinavă, jucători noi și puternici din regiunea Mării Nordului.

În 991, *Cronica anglo-saxonă* consemnează sosirea unui lider al vikingilor pe nume Ólaf Tryggvason. Un descendent al lui Harald Păr-Frumos care își petrecuse tinerețea în exil în Rusia Kieveană, acesta a condus o flotă de nouăzeci și trei de nave într-o serie de incursiuni împotriva sudului și estului Angliei. Campania lui Ólaf a culminat cu bătălia de la Maldon din Essex, imortalizată într-un poem în engleza veche, în care a distrus o mare armată de miliții locale, plătindu-i-se ulterior patru mii cinci sute de kilograme de argint și aur ca să plece. Aceasta a fost prima dintre multele *danegeld*, „plată pentru danezi", făcute grupurilor de vikingi în anii următori. Extorcarea va lua amploare iute în timp, așa cum atestă

numărul mare de tezaure de monede engleze din secolul al XI-lea găsite în Scandinavia.

Aceste raiduri au lăsat dovezi violente în arheologie. La Weymouth și Oxford, ambele în sudul Angliei, două gropi comune pline cu victime executate par să reprezinte represalii împotriva scandinavilor. În mormântul de la Weymouth, trupurile decapitate a cincizeci de bărbați au fost aruncate într-o veche carieră. Mormântul a fost datat în perioada 970-1025, analiza izotopică indicând faptul că majoritatea bărbaților provin din regiuni foarte variate, precum zonele arctică, subarctică și sudul Scandinaviei, nordul Islandei, Rusia și coastele baltice. Aceasta este o răspândire geografică foarte asemănătoare cu cea a unora dintre marile armate din vremurile hidrarhiei, cu un secol mai devreme. Într-un alt sit de pe amplasamentul actualului Colegiu St. John din Oxford, treizeci și șapte de bărbați au fost uciși cu brutalitate și apoi aruncați într-un șanț. Datarea cu carbon radioactiv ne arată că au fost uciși cândva în jurul anului 1000, și, având în vedere originea lor „diasporică de vikingi", se pare că erau atacatori ale căror spirite norocoase *hamingjur* îi abandonaseră.

Pentru lorzii războinici ambițioși și de succes, dar fără coroană, bărbați ca Ólaf Tryggvason, plățile însemnate ale englezilor asediați puteau oferi mijloacele necesare pentru a încerca să pună mâna pe un tron scandinav. În 995, Ólaf a procedat exact astfel, revenind în Norvegia și impunându-se ca rege după moartea conducătorului din Lade, Hákon Sigurdsson. În timpul domniei lui Ólaf s-au bătut primele monede în Norvegia. Bazate în mare parte pe serii engleze din acea perioadă (cunoscute vikingilor din toate motivele nepotrivite, pentru că fuseseră mituiți cu atât de multe dintre ele), monedele lui Ólaf înfățișau o iconografie creștină și o inscripție care îl proclama rege al norvegienilor.

Domnia lui Ólaf s-a dovedit a fi de scurtă durată. A fost consumat de aceeași politică internă sângeroasă care îl adusese la putere. Surse precum *Cronica anglo-saxonă* ne permit să urmărim destul de bine deplasările vikingilor din secolul al IX-lea pe o perioadă de câteva luni, cu o claritate care ne oferă o orientare de bază cu privire la forțele și

comandanții implicați. O sută de ani mai târziu, faptul că evenimentele apar acum ca „istorie” recognoscibilă este o unitate de măsură a schimbării, chiar dacă în mare este de genul mai sec al listelor de regi și bătălii. De asemenea, materialul din saga medievale completează cu detalii, cu o credibilitate variabilă.

Războiul care l-a detronat pe Ólaf a fost complex și aprig, dar o privire atentă asupra complexității sale dezvăluie modul de funcționare intern al acestor regate din epoca târzie a vikingilor.

Ólaf își făcuse mulți dușmani. Preluând tronul norvegian la moartea lui Jarl Hákon, Ólaf l-a înstrăinat pe succesorul natural, Eric, fiul lui Hákon. Fugind în Suedia înainte să fie prins de asasinii lui Ólaf, Eric s-a aflat la adăpost în Sigtuna, alături de regele dărilor, Ólof. În același timp, Svein Barbă-despicată nu a uitat de teritoriile din Norvegia care au aparținut cândva tatălui *său*, Harald Dinte Albastru. Acești trei bărbați – un moștenitor norvegian strămutat, un suedez ambițios însetat după pământ și un danez care poartă ranchiună – au format o alianță împotriva regelui Ólaf al Norvegiei.

Criza a venit la sfârșitul verii anului 999 sau poate în anul următor (sursele sunt neclare). La Svöldr, în sudul Mării Baltice, Ólaf a fost prins într-o ambuscadă pe mare de o flotă combinată, compusă din danezi, exilați norvegieni și aliații lor suedezi. Era comandată de Eric de pe vasul său amiral, *Berbecul de Fier*. Bătălia navală rezultată a fost una dintre cele mai mari din epoca vikingilor și a dăinuit mult timp în memoria saga. În fața acestor șanse potrivnice, cu excepția a unsprezece dintre cele șaptezeci, toate corăbiile au fugit, lăsându-l pe Ólaf depășit numeric de flota adversă, cu mai mult de zece vase la unu. Regele Ólaf Tryggvason a avut o ultimă confruntare pe puntea navei sale amiral, *Șarpele Lung*, dar, văzând că bătălia era pierdută, a sărit în mare îmbrăcat în armură. După moartea lui Ólaf, Norvegia a fost împărțită între Svein Barbă-despicată și regele suedez, Ólof, dar o mare parte din ea era deținută în feudă de Eric Hákonsson și de fratele său (numit în mod confuz tot Svein).

Svein Barbă-despicată și-a îndreptat apoi atenția către Anglia, unde a efectuat o serie de mari incursiuni care au escaladat după 1004. Alți vikingi, precum faimosul războinic Thorkell cel Înalt, și-au condus propriile atacuri între 1009 și 1012. Unii cercetători consideră această perioadă ca fiind practic o a doua epocă a vikingilor: o nouă perioadă de raiduri catastrofale, dar care se desfășoară într-un context politic total diferit de atacurile din urmă cu un secol. Incursiunile s-au înrăutățit constant; în 1013, Svein Barbă-despicată a lansat o invazie completă a Angliei.

O caracteristică a primelor incursiuni la scară largă din secolul al IX-lea este că țintele politice erau fie imperii sfâșiate de război civil și, prin urmare, împărțite în facțiuni (cum ar fi Francia), fie regiuni care conțineau multe regate mici (cum ar fi Anglia). În ambele cazuri, efectul a fost același – un avantaj pentru vikingi, dar și o formă stranie de protecție, în sensul că dacă un stat, o provincie sau o vale a unui râu cădea în mâinile scandinavilor, reprezenta o pierdere regională, mai degrabă decât națională. Invazia lui Svein a unei Anglii unite era ea însăși un rezultat pe termen lung al atacurilor anterioare ale vikingilor, dar a însemnat și că succesul în război va avea consecințe dramatice.

Forțele daneze au avansat rapid, cucerind ținte strategice și împrăștiind în general haos într-o țară deja slăbită de ani de atacuri masive. Regatul Angliei de Est, locul debarcării, a căzut rapid, urmat de Northumbria și Lindsey, în nord. Vechile teritorii Danelaw, pline de oameni de origine scandinavă, i-au jurat credință lui Svein. Armata vikingilor s-a împărțit în două divizii – conduse de Svein și de fiul său Knút – pentru un asalt din două direcții asupra sudului. Winchester a căzut, dar londonezii au rezistat; într-o întoarcere ironică la confuzia vechilor campanii france, ei au fost asistați de Thorkell cel Înalt, ai cărui vikingi se angajaseră la englezi ca mercenari. Nu a fost suficient. Svein și-a asmuțit întreaga armată asupra Londrei (se presupune că celebrele versuri „podul Londrei s-a prăbușit” reprezintă o amintire a atacului vikingilor asupra legăturii strategice de peste Tamisa). Orașul s-a predat. După ani de incursiuni, o consecință a fost că poporul își pierduse

încrederea în liderii lor, în special în regele Aethelred, iar ca urmare, monarhia engleză s-a prăbușit. Familia regală a fugit în străinătate.

După ce a pus mâna pe Danemarca prin forță într-o revoltă fatală împotriva tatălui său la sfârșitul anilor 980 și și-a redobândit moștenirea norvegiană pierdută la Svöldr în 999, Svein a devenit paisprezece ani mai târziu primul rege al vikingilor din Anglia.

Concluzia bizară este că a murit la doar cinci săptămâni după aceea, în februarie 1014, aparent din cauze naturale. În mod previzibil, au rezultat decenii de lupte dinastice care aveau să acapareze tronurile Angliei, Danemarcei, Norvegiei și Suediei.

La început, englezii s-au mobilizat și Aethelred s-a întors pe tron, fugărindu-l pe Knút, fiul lui Svein, înapoi în Danemarca, care se afla sub conducerea temporară a fratelui lui Knút, Harald. În 1015, familia era pregătită să meargă din nou spre vest și împreună au condus o altă invazie a Angliei, cu întreaga flotă daneză. Aethelred a murit atunci și a fost succedat de fiul său, Edmund Braț-de-fier, care a rezistat acerb luni întregi împotriva vikingilor. Cu toate acestea, în octombrie 1016, Knút a câștigat o bătălie decisivă, iar Edmund Braț-de-fier a murit la scurt timp după aceea, posibil din cauza rănilor căpătate în luptă. Cu Knút pe tron, Anglia era din nou în mâinile danezilor.

În 1018 sau 1019, Harald a murit în Danemarca, iar Knút, pentru a-și asigura regatul, a călătorit acasă în acel an. Pentru a plăti costurile flotei sale, acesta a perceput un tribut masiv de la englezi, care și-a lăsat amprenta și asupra pietrelor runice suedeze. Pe o inscripție comemorativă de la Orkesta din Uppland, putem citi despre un bărbat pe nume Ulf care „a căpătat *geld* (*aur*) în Anglia” de la trei lideri – Tosti, Thorketil și, în cele din urmă, însuși Knút.

După ce a acceptat coroana daneză, Knút a dobândit controlul asupra a ceea ce era, în realitate, un imperiu al Mării Nordului, pe care l-a condus ca un adevărat monarh creștin în stil european. Norvegia a fost reabsorbită în teritoriile daneze în 1029. Ambițiile lui Knút sunt comemorate într-una dintre cele mai extraordinare imagini ale epocii vikingilor: o *liber*

memorialis[7] donată de rege și soția lui noii catedrale Winchester (de fapt, catedrala națională), în 1031, ca o demonstrație a sprijinului laic pentru Biserică. Pe prima pagină a *Liber Vitae* apare primul portret după model viu al unui rege viking. Knút este înfățișat în picioare lângă altarul bisericii, cu o coroană pusă pe cap de către un înger care arată cu degetul în sus, către Dumnezeul din cer. Regele domnește cu binecuvântarea directă a divinului. Mâna dreaptă a lui Knút apucă o cruce uriașă de altar pe care a dăruit-o călugărilor. Foița de aur de pe ea strălucește și astăzi. Este evidentă generozitatea sa regală, un protector model al Bisericii și al artelor. Însă cealaltă mână strânge ferm mânerul sabiei sale în teacă: merge înarmat în catedrală – *realpolitik* (politică de circumstanță) care îi susține pretenția. Pentru a spori și mai mult scena, de cealaltă parte a altarului se află soția lui Knút, Emma, văduva regelui Aethelred, împotriva căruia Knút luptase prima dată pentru regat; căsătorindu-se cu soția răposatului său dușman, vikingul își legitimează „englezitatea".

Knút a rămas pe tronul englez până la moartea sa în 1035, dar imperiul său începuse deja să slăbească în timpul vieții sale și nu a rezistat. Teritoriul cel mai întins controlat vreodată până în acel moment de un singur conducător scandinav a fost din nou împărțit. Knút a dat Norvegia și Danemarca la doi dintre fiii săi în timpul vieții sale, dar aceștia fie au murit, fie au fost îndepărtați de la putere în câțiva ani de la moartea lui. Un al treilea fiu, Hardaknút, a moștenit Anglia și a încheiat un tratat incomod cu noul rege al Norvegiei, Magnús Ólafsson, care stipula că teritoriile lor combinate vor fi cedate oricăruia dintre ei care ar trăi mai mult (nicidecum o rețetă pentru pace).

În 1042, Hardaknút a murit în urma unui accident vascular cerebral în timp ce bea, și, în consecință, Magnús a revendicat Danemarca. Nobilimea engleză a profitat de ocazie și și-a luat înapoi tronul, instalându-l rege pe Eduard Mărturisitorul, fiul reginei Emma din prima ei căsătorie cu regele Aethelred. Eduard a domnit peste douăzeci de ani, dar după moartea sa în 1066, revendicările asupra tronului englez – ale Norvegiei, prin

descendenții lui Magnús; ale Normandiei, printr-o legătură oarecum sinuoasă cu regalitatea engleză; și ale nobililor saxoni înșiși – vor pregăti scena pentru invaziile duble ale lui Harald Hardråde și Wilhelm Cuceritorul. La două sute șaptezeci de ani de la Lindisfarne, la peste trei sute de la Salme, istoria vest-europeană avea să oscileze între un fost comandant norvegian al Gărzii Varegilor și un viking din a cincea generație, descendent din armata lui Rollo de pe Sena.

Epoca vikingilor, chiar și în sensul său artificial de construct istoric, nu a fost niciodată o secvență narativă directă.

În arena politicii scandinave, sfârșitul ei a început cu adevărat odată cu moartea lui Svein și s-a încheiat cu moartea fiului acestuia, Knút. Chiar și acești bărbați erau destul de cunoscuți, chiar dacă nu tocmai ca egali, regalității europene de pe continent. Același lucru se poate spune despre Scandinavia însăși. La un anumit nivel, fusese transformată de nerecunoscut față de masa de stătulețe care își croiseră drum spre ieșirea din anii de criză ai secolului al VI-lea. La mijlocul secolului al XI-lea, Norvegia, Suedia și Danemarca erau realități politice, doar părți din Svealand și centrul de la Uppsala rezistând cel puțin unei adoptări oficiale a creștinismului.

Însă la un alt nivel, unul mai profund, Nordul funcționa încă după vechile moduri de a gândi și de a fi. Descendenții diasporei încă prosperau în alte țări și nu toți se aflau sub stăpânirea regilor scandinavi – o epocă a vikingilor diferită, mai veche era încă în viață. Unii oameni nu uitaseră încă de *fylgjur*, femeile-spirit din interiorul fiecărei persoane, iar ultimul capitol din saga vikingilor se referă la un loc în care sălășluiesc și astăzi.

7 Registru medieval cu numele celor care făceau parte dintr-un fel de frăție spirituală a unei biserici sau mănăstiri, asemănător cu un pomelnic (n.tr.).

17

ȚINUTURILE DE FOC ȘI VIȚĂ-DE-VIE

În timp ce în Scandinavia se construiau noi națiuni, îmbinând ideea unui singur regat cu o putere care, în fond, deriva din Dumnezeul creștin, în Atlanticul de Nord se deschideau lumi complet noi.

De la colonizarea sa în secolul al IX-lea, Islanda a tot crescut, oferind șansa unui experiment social îndrăzneț, care a fost în multe privințe direct opusul a ceea ce se întâmpla în patriile vikingilor. Asemenea hidrarhiilor războinice de dinaintea lor, și islandezii își modelau o ordine socială proprie, ceva nou și diferit. Peisajul sălbatic și aprins al insulei, presărat cu vulcani, câmpuri întinse de lavă neagră și ghețari, se potrivea culturii care avea să apară acolo.

De asemenea, Islanda a fost o zonă de pregătire pentru explorare și colonizare și mai departe spre vest, dincolo de ocean. Nordicii călătoreau din motive familiare, în căutare de pământ, de resurse și de averi, dar și pentru a dobândi o reputație demnă de laudă și de a fi amintită. Navigând de-a lungul mărilor agitate, mai întâi au găsit în Groenlanda coaste neexplorate de stânci înghețate și iarbă proaspătă. După ce văile și fiordurile acesteia s-au acoperit de ferme, unii s-au îndreptat din nou spre vest. Au trecut pe lângă un țărm cu piatră spartă și kilometri miraculoși de plaje albe, poposind în sfârșit într-un loc pe care l-au numit Vinland, „Ținutul viței-de-vie”. Deși nu au știut-o niciodată, nordicii ajunseseră pe continentul Americii de Nord.

Precum în cazul majorității teritoriilor nedescoperite, Atlanticul de Nord era o arenă în care oamenii se puteau

remodela sau cel puțin puteau încerca să o facă. Aici, vikingii au trăit tensiuni cu viețile pe care le lăsaseră în urmă, cu cine își doreau alții ca ei să fie. Au dat și peste neașteptat, când s-au întâlnit cu băștinașii din locuri pe care le-au crezut inițial a fi pustii.

Dintre toate teritoriile diasporei, Islanda cu precădere a tăiat peste curentele sociale și politice care se învârteau în jurul Scandinaviei. Nu a fost niciodată o combinație ușoară – o insulă de coloniști pionieri, înființată fără conducători într-o epocă a monarhilor, o republică de fermieri independenți într-o perioadă a statelor naționale în plină ascensiune. Aceste tensiuni erau deja evidente când țara a fost colonizată pentru prima dată la sfârșitul secolului al IX-lea, pe fundalul puterii în creștere a regilor mării. Populația fondatoare a Islandei era un amestec complex, așa cum am văzut – bărbați din Norvegia și din așezările din Insulele Scoțiene, câteva femei scandinave, dar multe altele din regiunea Mării Irlandei. În decurs de un secol de la *landnám*, luarea pământului, din ce în ce mai mulți coloniști s-au stabilit de-a lungul râurilor și fiordurilor.

Aceste districte au devenit lumi în miniatură, familiile lor crescând și coborând în importanță și lăsându-și amprenta în saga. Golful în jurul căruia se va dezvolta mai târziu Reykjavík a fost ocupat de timpuriu. S-au găsit rămășițele mai multor case lungi pe lângă apă, dar în curând întreaga coastă de vest era acoperită de așezări. Peninsula Snæfellsnes, ușor la nord, este deosebit de bogată în istorie, folclor și legende; Laxárdalr, în golful Breiðafjörður din apropiere, a găzduit unele dintre cele mai de vază familii; și tot așa mai departe în lungul și-n latul țării, fiecare vale a fost revendicată și modelată.

Prosperitatea în creștere a Islandei în secolul al X-lea a atras nu numai invidia regilor norvegieni, ci și din ce în ce mai mult atenția Bisericii. Când intră în amestec economia agricolă marginală și climatul, devine limpede că islandezii s-au confruntat cu o serie de provocări.

Resursele au reprezentat întotdeauna o problemă în Atlanticul de Nord. Investigarea florei post-*landnám* dezvăluie defrișarea și despădurirea terenului la scară masivă. Este

important să înțelegem că peisajul dramatic și sterp care-i atrage astăzi pe turiști nu a fost deloc ceea ce au găsit vikingii acolo: este creația lor. La sosirea nordicilor, Islanda era foarte împădurită, dar copacii au fost tăiați rapid pentru a furniza materiale de construcție – o întreagă societate trebuia să construiască locuri pentru a trăi și a lucra –, iar tufișurile au fost epuizate fiind folosite drept combustibil. La o generație de la prima debarcare, natura locului se schimbase irevocabil. Pe lângă faptul că a provocat accelerarea eroziunii solului, acest lucru a dus și la o cerere constantă de material lemnos, care a crescut brusc începând cu secolul al X-lea. După dispariția copacilor, lemnul care plutea pe mare a ajuns o resursă vitală, iar drepturile de a-l aduna au fost strict împărțite și controlate. Lemnul acesta avea multe utilități domestice, dar era foarte greu de prelucrat, atât din cauza durității sale, cât și pentru că era impregnat cu prea mult nisip și pământ.

Cele mai vechi structuri de pe insulă au fost construite din lemn local, dar ulterior acesta a trebuit să fie adus din import. Unii dintre cei mai bogați coloniști și-au adus chiar și casele cu ei, ca structuri portabile: acestea puteau fi demontate în doar două sau trei zile de către o echipă de muncitori. În formă prefabricată, au fost transportate în Islanda din Norvegia, iar mai târziu și mai departe, în Groenlanda. Acest lucru explică parțial de ce dimensiunea de bază a structurilor este în general constantă în coloniile din Atlanticul de Nord.

O combinație între necesitate și aspectul practic al izolației și hidroizolației a făcut ca iarba să devină principalul material utilizat în construcția locuințelor și a altor structuri. O casă lungă tipică din Atlanticul de Nord, unitatea de locuire de bază a regiunii colonizate de nordici, avea nevoie de 1.000-1.500 de metri pătrați de teren ierbos pentru zidurile sale. Chiar și astăzi, în special în Groenlanda sunt încă vizibile întinderile mari de teren ierbos tăiat în vecinătatea fermelor din epoca vikingilor; este limpede că gestionarea și extragerea resurselor acestora au fost activități atent supravegheate. O fermă putea fi formată dintr-o clădire principală și mai multe anexe – ateliere și șoproane, poate o fierărie, poate niște camere pentru robi. În epoca târzie a vikingilor și mai ales în Evul Mediu, aceste spații

auxiliare au fost încorporate în ferma principală pentru mai multă căldură, rezultând astfel structuri modulare complexe de clădiri unite.

Turba era o altă resursă importantă peste tot în Atlanticul de Nord, folosită în mod obișnuit drept combustibil de uz casnic, în prelucrarea metalelor și ca material de construcție. Ca și în cazul ierbii, extragerea de turbă la scară largă poate fi identificată și astăzi în jurul așezărilor din epoca vikingilor și se pare că existau anumite zone speciale rezervate acestui scop.

Islanda nu s-a adaptat niciodată la o economie monetară în epoca vikingilor și există foarte puține tezaure de argint. Alte mărfuri au jucat un rol principal în sistemele sale de schimb. Cea mai importantă a fost probabil *vaðmál* – pânza destul de densă și grea din twill de lână, cunoscută și sub numele de *tabby*, folosită universal în lumea vikingilor ca material textil de bază pentru uzul casnic. Prin urmare, aceasta nu era doar un produs viabil și ușor de comercializat pentru piața internă, ci și un articol valoros pentru schimbul ulterior. Insula nu a fost niciodată izolată și a desfășurat un comerț activ cu celelalte colonii din Atlanticul de Nord și cu Scandinavia. Saga sunt pline de traversări în Norvegia în special, în ciuda tensiunilor politice cu puterile regale de acolo, iar contactul a fost întotdeauna menținut.

Gândindu-ne la diasporă ca la o condiție mintală în aceeași măsură ca una fizică, este interesant că *Landnámabók* (*Cartea așezărilor*) enumeră originile scandinave a doar aproximativ 10% dintre primii coloniști din Islanda. La fel ca în multe narațiuni frontaliere, noile vieți orientate spre viitor pe care oamenii și le creau pentru ei înșiși erau adesea considerate mai importante decât ceea ce lăsaseră în urmă în „țara veche".

Crearea coloniilor nord-atlantice a precipitat și instituirea unui nou tip de sistem juridic. Acesta s-a bazat pe utilizarea tradițională a siturilor *thing*, care erau de multă vreme o caracteristică a vieții în Scandinavia continentală. Spre deosebire de situația din Norvegia, unde regii își exercitau autoritatea asupra adunărilor, în Islanda guvernarea a fost pusă aproape în întregime în mâinile parlamentelor, unde se

crea și înnoia legislația și unde se audiau pricinile legale. Unul dintre primele a fost pe Þingnes, o peninsulă bătută de vânt din apropiere de Reykjavík, dar existau adunări regionale în toată țara. În jurul anului 930, a fost înființat un parlament național, *Alþingi*, în locația cunoscută acum sub numele de Þingvellir – o vale spectaculoasă formată de mișcările divergente ale plăcilor continentale eurasiatice și nord-americane. Legea Alþingi era susținută de treizeci și șase de *goðar* sau căpetenii, care au devenit principalii actori ai politicii islandeze. În 960, sistemul a avut parte de o nouă evoluție când insula a fost împărțită în patru sferturi, fiecare dintre acestea alcătuit din trei adunări regionale, care, la rândul lor, erau conduse de trei *goðar*.

În ciuda aspirațiilor islandezilor de a concepe un nou sistem de guvernare, minunata lor lume nouă era departe de a fi o utopie pașnică. Evenimentele de bază ale multor relatări din saga descriu disputele lungi și sângeroase care au apărut între familiile și facțiunile politice rivale de-a lungul văilor, certurile între vecini care au escaladat în jafuri și crime. Pe măsură ce puterea *goðar a* crescut în perioada medievală, la fel au făcut și mizele acestor dispute, propulsând astfel vendetele. Conflictele civile rezultate au dus în cele din urmă la sfârșitul republicii islandeze, când spirala continuă a violenței s-a încheiat în final, în momentul în care Norvegia a preluat controlul direct în secolul al XIII-lea.

Proscrișii constituiau o altă amenințare serioasă la adresa stabilității sociale, în special din cauza raidurilor lor. Ne sunt cunoscute o serie din ascunzătorile acestora, iar în jurul unora s-a strâns un bogat folclor. Desigur, poveștile respective sunt o parte fundamentală a istoriei islandeze – sub forma celebrelor saga întâlnite în această carte. Indivizii care populează povestirile sunt adevărate personaje din epoca vikingilor, deși filtrate prin proza medievală a scriitorilor de saga, cu credibilitatea variabilă a unei presupuse istorii orale pe care se sprijină întregul edificiu. Pentru un islandez modern, citirea saga în nordica veche are aproximativ același nivel de dificultate ca proza shakespeariană pentru un vorbitor de engleză. Mulți islandezi din zilele noastre își trasează

descendența din protagoniștii saga și primii coloniști, iar corpusul de povestiri este, în toate sensurile, o comoară națională.

O avem pe Aud Minte-Ascuțită, naufragiată ca văduvă în Caithness, pe malul de nord al Scoției, care și-a comandat propria corabie și a navigat drept căpitan mai întâi în Orkney și apoi în Insulele Feroe și Islanda; ea a devenit unul dintre marii proprietari de pământ ai țării și unul dintre primii săi creștini. Îl avem pe Flosi Thordarson, care și-a ars dușmanii în marea lor sală după o campanie reticentă de răzbunare, dar apoi a auzit pe cineva recitând poezii printre flăcări. „Era Skarphedin viu sau mort când a rostit acel vers?", întreabă unul dintre oamenii lui, iar Flosi îi răspunde: „Nu voi încerca să ghicesc". Mai există Gudrún Ósvífrsdóttir, văduvă de patru ori după un ciclu încâlcit de dragoste, răzbunare și vendetă – la sfârșitul unei lungi vieți, ea privește în urmă la răposații ei soți, rostind cel mai faimos vers din saga: „M-am purtat cel mai urât cu cel pe care l-am iubit cel mai mult"; oamenii încă dezbat la cine se referea. Sau mai este Thorodd Negustorul-de-Tribut, care s-a înecat împreună cu oamenii săi într-o expediție de pescuit, iar trupurile lor nu au fost găsite niciodată; în fiecare noapte a ospățului funerar, el și tovarășii lui pășesc înăuntru să se așeze lângă vatră, apa curgând șiroaie din hainele lor, „până când focul începea să ardă mocnit, apoi plecau". Și Gunnhild, regina-vrăjitoare din Jorvík, care s-a cocoțat odată transformată în pasăre la o fereastră și a ciripit toată noaptea, încercând să tulbure concentrarea unui poet. Și mai este antieroul proscris Grettir Ásmundarson, care s-a luptat cu teribilul strigoi Glam și a spus mereu că singurul lucru care l-a speriat vreodată a fost vederea mortului viu privind în sus la lună.

Unii dintre acești oameni au fost cu siguranță reali, alții poate că nu. Puțini dintre ei au făcut *exact* lucrurile care le-au fost atribuite în texte – dar, într-un fel, asta nu contează cu adevărat. Vă rog, citiți saga.

Experiența epocii vikingilor din spatele vieții literare a textelor medievale poate fi dezvăluită în mod viu de arheologie. Situl Hofstaðir din nordul Islandei ne oferă o

privelișteutilă asupra coloniei. Este un loc neobișnuit și extraordinar, cu puternice tente ritualice. Săpăturile de acolo au dezvăluit un nivel remarcabil de conservare: de exemplu, în depozitele din bază se pot vedea urmele mobilierului și ale obiectelor de uz casnic și chiar zgârieturile arcuite făcute de fiecare dată când se deschidea o ușă prost montată. Hofstaðir a fost colonizat la scurt timp după 940, odată cu construirea unei săli, a unei fierării și a unei clădiri cu podeaua coborâtă. Între anii 980 și 1030, sala a fost mult extinsă. Clădirea principală a fost mărită, a fost ridicată una mai mică în apropiere, a fost construită o fierărie mai mare și a fost săpată o nouă latrină.

Din această a doua etapă încoace, există indicii ale unei populații mult mai mari în acest complex, dar și o sugestie că acesta era ceva sezonier și că sala fusese construită special pentru adunări mari de oameni cu anumite ocazii. Acest lucru este susținut de dimensiunea vetrei, care nu era suficientă pentru încălzirea structurii, și, de asemenea, de urmele tipice de măcelărie de pe oasele de animale, ceea ce sugerează faptul că aici carnea era adusă deja pregătită pentru ospătare. Studiile de mediu asupra oaselor animalelor arată că porcii de la fața locului erau hrăniți cu păstrăv, o dietă care face carnea excepțional de grasă. Aceasta este o practică neobișnuită, fără alte paralele regionale, și indică faptul că porcii erau crescuți intenționat pentru a fi folosiți la ospețele de rang înalt. Hofstaðir este, de asemenea, singurul loc care păstrează dovezi ale consumului de purcel de lapte, o altă delicatesă.

Acesta era locul unde se sacrificau taurii, echipe de două persoane ucigându-i în spectacole sângeroase, așa cum am văzut mai devreme. Craniile par să fi fost apoi fixate împrejurul pereților sălii. Până la treizeci și cinci de cranii au fost recuperate din săpături, oferind dovezi pentru mulți ani de astfel de ritualuri – datarea cu carbon radioactiv sugerează că sacrificiile s-ar întinde pe parcursul unui secol. De asemenea, se pare că aveau loc în a doua jumătate a lunii iunie; acestea erau ritualuri de vară, în perioada când soarele strălucea permanent. Majoritatea taurilor de jertfă nu proveneau din zona Mývatn, ci erau aduși la Hofstaðir din afara districtului – o altă practică scumpă. Uciderea vitelor

pare să se fi încheiat în același timp cu adoptarea creștinismului, sugerând o legătură evidentă între introducerea noii credințe și declinul unor astfel de evenimente păgâne publice (chiar dacă riturile necreștine au continuat mult timp în spatele ușilor închise).

Multe alte descoperiri stau martore ale statutului unic al așezării Hofstaðir, deși unele sunt greu de interpretat; de exemplu, situl are concentrații mari de oase de pisică, care nu se găsesc nicăieri altundeva. Așezarea a fost desființată și abandonată în anii 1070, când clădirile au fost demontate și fiecare structură a fost închisă ritualic prin îngroparea de cranii de animale.

Islanda s-a convertit oficial la creștinism în jurul anului 1000, deși în fundal avem o poveste complexă. Noua credință se infiltra în insulă de zeci de ani, sosind acolo activ sau pasiv cu fiecare corabie nouă, sub formă de zvon sau convingere. Progresul convertirii în Scandinavia, mai ales în Norvegia, s-a făcut simțit și în Islanda. Coloniștii au privit spre viitor și și-au dezbătut așadar opțiunile. *Cartea islandezilor* consemnează că decizia de a accepta religia creștină a fost luată de proclamatorul legii din adunarea Alþingi, ca răspuns la neliniștile în creștere rezultate din frecușurile între adepții noilor credințe și tradiționaliștii încăpățânați. După ce a meditat acoperit de o mantie într-o stare asemănătoare cu o transă șamanică, proclamatorul s-a pronunțat de partea convertirii, dar cu câteva rezerve interesante: islandezii s-ar numi de atunci creștini, dar puteau totuși să practice vechile ritualuri în privat, să mănânce carne de cal și să-și abandoneze copiii nedoriți (ceea ce demonstrează mai ales faptul că într-adevăr făceau aceste lucruri). La fel ca în Scandinavia continentală, creștinismul timpuriu pare să fi fost o chestiune relativ privată, multe ferme deținând propriile biserici – o situație care avea să continue până în Evul Mediu.

În a doua jumătate a secolului al X-lea, islandezii s-au aventurat și mai departe spre vest, ajungând să colonizeze Groenlanda în anii 980. Motivele pentru aceasta rămân supuse dezbaterii, dar este posibil ca zonele din Islanda disponibile

pentru colonizare să fi fost blocate în mod constant de căpeteniile instaurate. Povestea prezenței nordice în Groenlanda și, mai târziu, în Lumea Nouă s-a păstrat în două povești islandeze – *Saga lui Eric cel Roșu* și *Saga groenlandezilor*. Ele diferă substanțial în detalii, dar oferă o imagine generală similară a expansiunii înspre vest.

Groenlanda a fost descoperită întâmplător de niște călători deviați de la traseu de o furtună. La întoarcerea lor în Islanda, le-au spus altora despre ceea ce văzuseră, iar vestea despre un mare pământ la vest a început să circule. Acest lucru a coincis cu o dramă locală în vestul țării, când a fost pronunțată o sentință de proscriere – exil dincolo de lege – împotriva unui bărbat numit Eric cel Roșu, ca urmare a unei serii de crime într-o dispută între vecini. Un om dificil, violent, dar întreprinzător, cu opțiuni limitate, Eric a decis să-și încerce norocul pe aceste noi meleaguri și a navigat acolo cu un mic grup de susținători. Un an mai târziu s-a întors în Islanda, încărcat cu povestiri despre locul minunat pe care hotărâse să-l numească Groenlanda – ales, conform saga, pentru că oamenii ar fi vrut să meargă acolo dacă avea un nume frumos.

Persuasiunea lui Eric a găsit un public dornic. Trebuie să fi fost tentant să pornești către o țară nepopulată (cum fusese Islanda cu doar un secol în urmă), în căutarea unor noi pământuri pentru colonizare. Pe lângă pășuni, disponibilitatea vânatului, printre care reni, foci și morse, a fost și ea un factor de atracție pentru noii coloniști. Această primă prezență nordică, ce avea să devină așa-numita Așezare estică (Eystribygð), s-a stabilit în jurul vârfului sudic al Groenlandei. Arheologii au înregistrat acolo aproximativ cinci sute de ferme, răspândite spre nord de-a lungul coastei și extinzându-se la o comunitate mai mică, cunoscută uneori sub numele de Așezarea de mijloc.

Centrul său social și politic a fost la Brattahlíð, locul complexului fermei lui Eric în zona pe care a numit-o în mod caracteristic Eiríksfjord (astăzi este cunoscută sub numele său inuit, Qassiarsuk, iar fiordul este Tunulliarfik). Au fost găsite rămășițele casei lui Eric: era o structură impunătoare cu podea din piatră, înconjurată de clădiri auxiliare, inclusiv șoproane

pentru animale. În apropiere se afla o bisericuță înierbată, creată (conform saga) pentru soția sa, Thjodhild. Eric nu i-a împărtășit niciodată credința și a rămas fidel vechilor tradiții până la moarte, iar diferențele lor spirituale au provocat tensiuni între ei. O locație necunoscută din apropierea Brattahlid a fost locul primului *thing* din Groenlanda. Acest district își va păstra importanța timp de secole întregi, cu un accent creștin ulterior în jurul episcopiei de la Garðar, fondată în secolul al XII-lea pe următorul fiord după Brattahlíð.

Un alt sit important din Așezarea estică era la Herjolfsnes. Era situat departe de centrul principal, dar plasat inteligent pentru a forma primul loc natural de debarcare a corăbiilor care soseau din Islanda. Fondat de Herjólf Bárdarson, care a venit cu primele vase împreună cu Eric, Herjolfsnes a prosperat efectiv ca port de tranzit – primind primele știri din est și făcând un comerț activ prin echiparea călătorilor cu lucrurile de care nu știau că aveau nevoie.

Mai la nord, în sus pe coastă, a fost fondată curând o a doua colonie nordică, cunoscută sub numele de Așezarea vestică (Vestribygð). Aici au fost identificate aproximativ o sută de ferme. În ambele locații, nordicii și-au amplasat așezările în zonele mai temperate de-a lungul coastei, unde fiordurile și văile permiteau dezvoltarea unui sistem de agricultură pastorală. La fel ca în alte părți din Atlanticul de Nord, și-au respectat rădăcinile culturale când și-au construit și gestionat casele. Fermele cu iarbă și piatră încă vizibile sub forma ruinelor erau în multe privințe similare cu cele întâlnite în Islanda și Insulele Feroe, la fel ca utilizarea continuă a metodelor de agricultură pe lângă gospodărie și în afara ei, prin care zonele cele mai apropiate de locuințe erau cultivate, în timp ce terenurile mai îndepărtate erau folosit pentru pășunat. O componentă importantă a economiei era vânătoarea anuală de morse, care avea loc departe spre nord, în apele actualului Golf Disko. Această călătorie periculoasă în zonele de vânătoare din nord (Norðrsetur) dura multe săptămâni, dar furniza materiile prime pentru uzul personal al coloniștilor și pentru întreținerea comerțului cu Islanda și Scandinavia.

Mediul aspru le-a cerut coloniștilor și în alte moduri să își adapteze modul de viață pentru a supraviețui și există unele dovezi că au încercat să facă acest lucru. În Așezarea vestică, la aproximativ optzeci de kilometri de actuala capitală groenlandeză Nuuk, săpăturile efectuate de arheologii danezi într-un sit pe care l-au numit *Gården Under Sandet* („Ferma de sub nisip") sau GUS au scos la iveală opt etape de ocupare suprapuse, dezvăluind structuri compuse care combină locuințe, grajduri de animale și anexe în clădiri conglomerate, care maximizau retenția căldurii. La GUS există o sensibilitate constantă față de mediu, deoarece clădirile de diferite tipuri și-au schimbat utilizarea pentru a se potrivi sezonului și climei. Atât în Islanda, cât și în Groenlanda, capacitatea de a hrăni animalele în timpul iernii era de o importanță fundamentală. Nesurprinzător, predomină plantele furajere în dovezile de mediu, iar în cele de faună există o proporție mare de capre, utile ca animale rezistente ce puteau fi hrănite cu fibre lemnoase precum crenguțele. Conservarea hranei era o parte la fel de importantă a ciclului anual, în special pentru lunile de iarnă, iar coloniștii și-au folosit ingeniozitatea și în acest sens, ca în toate celelalte provocări ale noului lor cămin. De exemplu, există dovezi bune pentru utilizarea cenușii de alge marine ca sursă de sare, care era vitală pentru procesul de conservare.

Acum avem posibilitatea să utilizăm analize științifice din ce în ce mai sofisticate pentru a examina impactul asupra mediului al coloniștilor nordici din coloniile nord-atlantice. În Groenlanda, coloniștii și-au lăsat propria „amprentă" în peisaj, vizibilă în dovezile arheologice. Se estimează că până la 5% din flora Groenlandei este de origine nordică, sosită odată cu coloniștii și distribuită pe pășunile din jurul așezărilor.

Nordicii din Groenlanda au manifestat cu siguranță o identitate scandinavă, dar la fel ca în Insulele Feroe și Islanda, există unele adaptări incontestabil locale la mediul imediat. Nivelul de alfabetizare pare interesant de ridicat, de pildă, deoarece inscripțiile runice apar comparativ mai frecvent acolo decât în altă parte a lumii vikingilor și, în plus, sunt aplicate pe o gamă mult mai mare de obiecte decât de obicei.

Un număr de elemente poartă mărci de proprietate, inclusiv o cazma de la Vatnahverfi inscripționată cu „Gunnar deține” și o vârtelniță din aceeași zonă cu cuvintele „făcută de Sigrid”. Deși destul de banale în sine, aceste inscripții demonstrează un nivel ridicat de fluență runică de zi cu zi; în mod limpede, comunicarea rapidă și precisă era la mare căutare. De asemenea, inscripțiile din Groenlanda nordică târzie dezvăluie existența unui cult dezvoltat al Fecioarei Maria, al cărui nume poate fi găsit înscris pe obiecte cotidiene cum ar fi vârtelnițele – poate dovezi pentru tipul de religie frontalieră care poate prinde rădăcini cu mare convingere.

Spre deosebire de numeroasele inscripții runice păstrate la nivelurile medievale ale orașelor norvegiene precum Bergen și Stavanger, în Groenlanda nu există aproape niciuna care se referă direct la comerț. Cu toate acestea, o abundență de răbojuri pare să indice că groenlandezii petreceau mult timp numărând lucruri, probabil bunuri de diferite soiuri. Este greu să nu observăm aici o nevoie obsesivă, oamenii asigurându-se în mod repetat că aveau suficient pentru a se descurca.

Viața în Groenlanda, la fel ca în celelalte colonii nordice din Atlantic, era dură și uneori scurtă. Marjele de subzistență erau uneori foarte mici, asta e clar; de exemplu, pe situl GUS, terenul din jur a fost defrișat progresiv pe măsură ce împrejurimile fermei au fost supraexploatate. O dovadă deosebit de traumatizantă a realităților vieții de la fermă supraviețuiește în straturile subțiri de sol care s-a depus în interiorul clădirilor de acolo și în datele de mediu pe care le conține. O analiză atentă a dezvăluit că locuitorii GUS aproape sigur au murit de foame în casele lor. Înregistrările arată o creștere scurtă, dar foarte însemnată a prezenței muștelor de carne – o specie de aer liber care a intrat în interior pentru o scurtă perioadă de timp. Nu au fost găsite cadavre la GUS, așa că se pare că cineva le-a îndepărtat la o dată ulterioară. După cum punctează analistul de mediu al sitului, trei ani răi succesivi în Groenlanda ar fi fost suficienți pentru a da gata chiar și cea mai bine pregătită fermă.

Asprimea absolută a vieții de la periferia Atlanticului de Nord

– riscul și vulnerabilitatea – este o explicație mult mai bună pentru extraordinarele călătorii oceanice de descoperire decât orice simț presupus înnăscut al aventurii nordice. Insulele Feroe, Islanda și Groenlanda au fost toate descoperite accidental atunci când navele au fost deviate de la cursul lor de vremea neprielnică. Nimeni nu pornea pur și simplu spre un orizont îndepărtat. De asemenea, este important să ne amintim că mulți dintre acești călători vikingi nu au mai fost văzuți niciodată. Nu au fost scrise saga pentru ei și pur și simplu dispar din istorie în apele Atlanticului. Ne dăm seama că acest lucru era văzut ca un pericol natural al vieții maritime din notațiile șocant de laconice (pentru o minte modernă) din saga ale unor astfel de dispariții de corăbii. Din *Saga groenlandezilor*:

> În vara în care Eric cel Roșu a pornit să colonizeze Groenlanda, douăzeci și cinci de nave au navigat de la Breidafjord și Borgarfjord [în Islanda], dar numai paisprezece au ajuns acolo.

Curiozitatea, dar și un anume grad de nevoie au jucat un rol în probabil cel mai faimos incident din crearea diasporei vikingilor: prima întâlnire europeană cu America de Nord. Sursele noastre scrise în această privință sunt într-adevăr puține – doar cele două saga deja menționate, care conțin o mulțime de detalii, dar și multe contradicții. Deși ambele relatează o poveste similară, ele diferă în mai multe privințe. De exemplu, în timp ce *Saga Groenlandezilor* îi atribuie lui Bjarni Herjólfsson (fiul magnatului local de la Herjolfsnes) prima observare a Americii de Nord în 986, când corabia sa a fost împinsă de furtună în timp ce încerca să ajungă în Groenlanda, *Saga lui Eric cel Roșu* (poate că nu este surprinzător, având în vedere familia sa) îi atribuie lui Leif Eiríksson descoperirea pe când acesta se întorcea din Norvegia. Potrivit ambelor saga, reperările inițiale au indus încercări ulterioare de a explora ținuturile nou descoperite.

Într-un fel, călătoriile în Vinland au fost evenimente marginale care au implicat doar câteva nave și câteva sute de

indivizi și nu există nicio indicație specială că ar fi fost importante pentru nordici ca ceva mai mult decât o poveste epică (nu numai saga ne arată că povestea *era* faimoasă, ci și faptul că aceste călătorii au fost clar ținute minte timp de secole întregi). Cu toate acestea, ele au marcat și altceva: momentul unic din istoria omenirii când populațiile care începuseră să se extindă din Africa cu sute de mii de ani în urmă s-au unit în cele din urmă de la est și vest, încheind întregul ciclu de colonizare și întâlnire de pe glob. Este o poveste care merită examinată în detaliu.

În saga, regiunea Americii de Nord colonizată de nordici este numită Vinland, „Ținutul viței-de-vie", datorită descoperirii strugurilor sălbatici de către coloniști. Modul de a ajunge acolo este prezentat în texte: navigai inițial spre nord, în sus de-a lungul coastei de vest a Groenlandei, mult dincolo de Așezarea vestică, apoi te întorceai spre vest și navigai în larg timp de două zile. Potrivit saga, odată ce au atins coasta îndepărtată, exploratorii nordici s-au întors spre sud, traversând mai întâi o zonă cu pietre plate (denumită Helluland, probabil Insula Baffin) și una de pădure deasă (Markland, probabil Labrador). Avem o descriere de plaje nesfârșite cu nisip nespus de luminos care se potrivește și ea cu acest parcurs. Vinland, punctul central al activității nordice în saga, este întâlnită la sud de Helluland și Markland, dar nu este clar exact unde. Aici, cele două texte diferă cel mai mult, atât privind natura călătoriilor, cât și direcția lor.

În imaginația populară de astăzi, călătoriile în Vinland sunt asociate în primul rând cu Leif Eiríksson – Leif „norocosul" –, dar în ambele saga este limpede că principalii exploratori nordici au fost cuplul căsătorit Thorfinn Karlsefni și Gudríd Thorbjarnardóttir.

În *Saga lui Eric cel Roșu*, Leif descoperă Vinland, dar nu debarcă acolo. Are loc o singură călătorie de colonizare, condusă de Thorfinn cu trei nave și 140 (sau 160) de bărbați, diverse rude și susținători ai lui Eric cel Roșu, inclusiv fratele și sora lui Leif. Două așezări separate sunt înființate în Vinland: una la „Straumfjörðr", unde grupul iernează, iar o a doua la „Hop", care pare să fi fost mai trainică. Aici întâlnesc popoare

indigene pe care textele le numesc *skraelingar* – un termen peiorativ care înseamnă aproximativ „sălbatici”. După o primă întâlnire prudentă, localnicii se întorc în număr mare și încep să facă negoț, deși le este frică de taurul nordic, un animal pe care nu l-au mai văzut niciodată. Acest lucru pare să strice relațiile, iar după o perioadă de absență, indigenii se întorc și atacă tabăra nordică. Exploratorii sunt salvați de sora lui Leif, Freydís, care apucă sabia unui bărbat căzut și își dezgolește sânul, ceea ce, conform saga, îi surprinde atât de mult pe atacatori încât se retrag. Urmează o serie complicată de episoade, care sugerează uciderea mai multor indigeni și moartea fratelui lui Leif, certuri între nordici și o călătorie destul de lungă înapoi în Groenlanda. Visul legat de Vinland este abandonat. Regiunea e descrisă în mod ambiguu în *Saga lui Eric*, iar geografia nu are nicio noimă. Limita de nord este un promontoriu pe care saga îl numește Kjalarnes, dar același text menționează și că o parte din nordici doreau *să caute* Vinland la vest de acel punct.

Prin comparație, *Saga groenlandezilor* este mai detaliată în multe privințe și descrie mai multe călătorii separate în Lumea Nouă. Evenimentele sale par să fi fost comprimate destul de ciudat în călătoria unică din cealaltă saga. De asemenea, cronologia este mutată puțin mai târziu, în sensul că Bjarni așteaptă câțiva ani înainte de a raporta că zărise un nou pământ, și abia după c. 1000 Leif Eiríksson aude și pornește într-acolo. În acest text, el este cel care debarcă primul. Adăugându-se dificultăților de interpretare, doar *o singură* așezare este menționată în *Saga groenlandezilor*. Acest loc este construit de Leif și este numit în consecință Leifsbuðir („Casele lui Leif); el împrumută locul călătorilor care îl urmează, dar el nu se întoarce în Vinland.

Când Leif ajunge acasă în Groenlanda, fratele său Thorvald lansează o nouă expediție. Ajung și ei la Leifsbuðir și de fapt rămân acolo trei ierni, petrecându-și verile explorând coasta. Conform acestei versiuni, este clar că nordicii au adunat cunoștințe considerabile despre regiune și, de asemenea, că s-au aventurat departe de baza lor, ceea ce are implicații pentru datele arheologice, după cum vom vedea. Această misiune se

sfârșește dezastruos atunci când nordicii se confruntă în mod neașteptat (cum Leif nu a făcut niciodată) cu cei pe care și această saga i-a numit *skraelingar*; spre deosebire de relatarea din *Saga lui Eric*, contactul este violent de la bun început. Thorvald și oamenii lui îi ucid pe câțiva dintre ei, după care sunt atacați în număr mare și se retrag în luptă către corăbii. Thorvald este ucis de o săgeată în acest proces, așa cum se întâmplă în „călătoria combinată" din Saga lui Eric.

Corăbiile ajung în cele din urmă înapoi în Groenlanda, iar aventura lor este urmată de călătoria care este punctul focal al *Saga groenlandezilor*: călătoria lui Thorfinn Karlsefni și Gudríd în Vinland, însoțiți de șaizeci de bărbați și cinci femei. Duc cu ei mărfuri de schimb și animale, intenționând să rămână acolo, iar inițial întâlnirile lor cu indigenii sunt pașnice. Fac troc pentru lapte și pânză (culoarea roșie pare deosebit de populară), dar în curând apare o neînțelegere când unul dintre localnici încearcă să apuce o armă nordică și este ucis. Aici relatarea pare să conveargă cu cea din *Saga lui Eric cel Roșu*, deoarece nordicii sunt atacați în forță, dar reușesc să scape prin luptă și să se întoarcă în Groenlanda. Saga include o concluzie finală, o călătorie suplimentară (patru în total) condusă împreună și cu sora lui Leif, Freydís. Aceasta are legături clare cu narațiunea din *Saga lui Eric*, însă aici se termină cu o neînțelegere mortală între coloniști (pe câțiva dintre ei Freydís îi ucide personal cu o secure – în mod clar este fiica tatălui ei).

În ambele saga, celălalt frate al lui Leif, Thorstein, întreprinde o călătorie eșuată pentru a găsi Vinland, petrecând luni de zile pierdut pe mare înainte de a fi purtat înapoi în Groenlanda, unde a murit de boală. El este căsătorit cu Gudríd Thorbjarnardóttir la acea vreme, iar ea îl cunoaște pe viitorul ei soț, Thorfinn, în timpul văduviei.

În ambele saga, indigenii sunt descriși în detaliu: se deplasează în mici flotile de bărci din piele, învârt niște obiecte care produc zgomote, mânuiesc arcuri și săgeți, dorm în „saci" de piele. Detaliile tragice ale primelor întâlniri coloniale ne sunt familiare din vremurile ulterioare și sunt convingătoare din acest motiv: comerț inițial, cu sisteme de valori foarte

diferite (nordicilor nu le vine să creadă că localnicii sunt dispuși să schimbe blănuri frumoase pentru nimic mai mult decât niște lapte), dar care în curând devine violent și mortal, adesea în legătură cu presupuse „furturi” de arme. Unii oameni sunt chiar răpiți și urmează să fie duși acasă și învățați căile „civilizației” – dacă schimbați numele, acestea ar putea fi episoade din jurnalele lui Cook. Având în vedere geografia din saga și datele arheologice, consensul științific de astăzi este că oamenii Primelor Națiuni întâlniți de nordici au fost probabil strămoșii Beothuk, înregistrați la începutul timpurilor moderne ca trăind în Newfoundland. Istoria lor ulterioară a fost una de pagube și pierderi coloniale; Beothuk au fost declarați dispăruți în 1829, deși este posibil ca unii indivizi să fi supraviețuit până mai târziu în secolul al XIX-lea.

De-a lungul secolelor, expedițiile nordice în Vinland s-au estompat și apoi au dispărut cu totul din memorie. Abia în anii 1960, după ani de căutări, în urma săpăturilor a fost identificat un sit nordic la L’Anse aux Meadows, în golful Épaves, la capătul nordic al Newfoundland. S-au găsit vestigiile a opt clădiri, grupate în trei complexe. Printre ele se numără atât locuințe, cât și ateliere, dintre care unul era o fierărie în care se prelucra limonitul. De asemenea, există dovezi ale activității de prelucrare a lemnului și reparațiilor de nave în ceva asemănător cu un adăpost de bărci. Arhitectura așezării este clasic nordică în stilul Atlanticului de Nord, întâlnit din Insulele Feroe până în Groenlanda.

Descoperirile sunt destul de rare, dar includ un ac cu inel pentru prinderea mantiei, de tip confirmat ca fiind nordic. Mai există o vârtelniță și un ac fragmentat de os – dovezi ale muncii textile (poate a femeilor?) –, precum și o mărgică de sticlă. Au fost excavate bucăți de lemn care au fost în mod clar modelate cu unelte din fier, unelte pe care indigenii nu le aveau.

Clădirile de la L’Anse aux Meadows au fost arse, fie de către oamenii Primelor Națiuni după plecarea nordicilor, fie poate chiar de aceștia din urmă, ca un act de finalitate ritualică. Situl este în general datat în jurul anului 1000, dar o parte din materialele găsite par a fi de mai devreme, ceea ce sugerează

că așezarea ar fi putut fi înființată înainte de explorările nordice înregistrate în saga (deși cronologia este vagă).

Situl de la L'Anse aux Meadows ar fi putut adăposti în jur de o sută de persoane, dar nu pare să fi fost ocupat permanent. În loc să caute să înființeze o colonie, poate că principala motivație pentru întemeierea așezării a fost dorința de a asigura stocuri valoroase de material lemnos. Spre deosebire de povestea din saga, nu s-a găsit încă nicio dovadă a existenței vitelor, hambarelor sau șoproanelor, care erau esențiale pentru supraviețuirea pe termen lung a oricărei noi colonii. Nu au fost descoperite nici morminte, ceea ce indică, de asemenea, o așezare relativ de scurtă durată. Acestea fiind spuse, noile cercetări de mediu de la fața locului sugerează că ocupația nordică, intermitentă sau nu, ar fi durat până la un secol.

Mai mulți cercetători cred că L'Anse aux Meadows a fost de fapt în esență un popas folosit pentru aprovizionarea și repararea bărcilor între expedițiile mai lungi în interiorul teritoriului. Referințele clare la strugurii sălbatici – și, într-adevăr, numele în sine – sugerează faptul că Vinland nu era situat în Newfoundland, întrucât cea mai nordică latitudine la care cresc strugurii sălbatici se află mult mai la sud, în jurul New Brunswick. Identificarea nucilor și a lemnului de nuc alb la L'Anse aux Meadows susține această sugestie, deoarece acești copaci au limitele de creștere nordice tot în regiunea New Brunswick. Dacă nordicii *au călătorit* mai departe în sud, atunci ar fi putut pătrunde relativ adânc pe râul Sf. Lawrence în provincia Quebec de astăzi sau s-ar fi îndreptat spre sud de-a lungul coastei Maine. Având în vedere distanța față de casele lor din Groenlanda și Islanda și neclaritatea cunoștințelor lor geografice, poate că Vinland a fost numele dat de nordici întregii regiuni.

L'Anse aux Meadows este astăzi un loc extraordinar tocmai pentru că rămășițele sale sunt atât de modeste – contururile clădirilor înierbate ca niște denivelări pe gazonul din jurul golfului, o casă lungă reconstruită, un muzeu excelent –, în același timp, mintea ni se cutremură de ceea ce reprezintă. Și persoanele cu pricina nici măcar nu aveau idee. Nordicii nu știau unde se aflau, iar oamenii Primelor Națiuni pe care i-au

întâlnit habar n-aveau pe cine întâlniseră sau de unde veniseră. Prima dată când am văzut aurora boreală a fost pe cerul de deasupra Sf. Anthony, cea mai apropiată așezare modernă, iar întreg situl rămâne mult timp în memoria oricărui vizitator.

Au apărut speranțe trecătoare de a găsi un alt sit atunci când un studiu prin satelit părea că a localizat un fel de avanpost nordic la Point Rosee, situat la polul opus, la capătul vestic al Newfoundland. Cu toate acestea, câteva luni mai târziu, săpăturile care au urmat au confirmat că „vestigiile culturale" erau toate de origine naturală. Cercetătorii și-au testat la propriu ipotezele inițiale, au constatat că sunt eronate și au recunoscut-o; așa se întâmplă uneori cu știința. Deocamdată, amploarea potențială a oricăror călătorii de explorare în sud trebuie să rămână o chestiune de speculație.

Este clar că nordicii s-au întors în Vinland în mod repetat și, de asemenea, că au mai avut contacte cu localnicii cât s-au aflat acolo. Excavarea unui mormânt în Așezarea vestică a Groenlandei a scos la iveală un bărbat care a murit în urma unei răni provocate de o săgeată; vârful era încă în corpul său și fusese fabricat de Primele Națiuni. Probabil că fusese străpuns acolo, dar a ajuns acasă înainte de a muri din cauza rănii sale. Într-un alt mormânt din Groenlanda s-au găsit urmele unei robe făcute din pielea unui bivol nord-american, o specie originară din regiunea de câmpie. Aceasta ar fi putut ajunge pe coasta de est doar prin comerț intern, înainte de a merge în cele din urmă acasă cu un nordic groenlandez, căruia poate îi plăcuse suficient de mult încât să fie îngropat în ea.

La nord de L'Anse aux Meadows, situația este însă foarte diferită. În ultimii ani, au apărut mai multe dovezi ale contactului nordic cu popoarele din Canada arctică și din extremitatea nord-vestică a Groenlandei – paleoeschimoșii din Dorset și, mai târziu, inuiții din Thule. Contactele comerciale sunt sugerate de o serie de descoperiri identificate în siturile asociate cu popoarele băștinașe. Acestea includ pietre de ascuțit și artefacte din steatit din Insula Baffin și din nordul Labradorului, precum și bucăți mici de metal care au fost găsite pe coasta Golfului Hudson și a Strâmtorii Hudson. Se

pare că cel puțin o corabie nordică a naufragiat în zona arctică pe țărmul canadian, deoarece în siturile inuite au fost găsite materiale care includ unelte de fier și cuiele caracteristice folosite pentru a ține laolaltă scândurile carenei. Unele dintre aceste cuie ne spun o poveste tragică, deoarece poartă semne de încălzire – probabil încercările disperate ale echipajului de a le repara, încercări care au eșuat deoarece oamenii nu au putut face un foc suficient de fierbinte.

Au fost identificate posibile indicii ale unei prezențe nordice trecătoare și la Nanook pe Insula Baffin. Aici, excavările unei structuri care nu are paralele clare în arhitectura indigenă sau nordică au scos la iveală un mic creuzet folosit pentru topirea cuprului, precum și frânghii și pietre de ascuțit utilizate pentru tăișurile instrumentelor metalice. Ar putea acesta să reprezinte al doilea loc de ocupare nordică cunoscut în America de Nord? Dacă da, atunci probabil coloniștii din Groenlanda și-au extins sfera de influență nordică chiar mai mult decât s-ar fi crezut anterior, America de Nord devenind ultima frontieră arheologică cu adevărat neexplorată a lumii vikingilor. În biblioteca unui specialist, „America vikingilor” ocupă aproape un metru de raft, în ciuda faptului că, până în prezent, există doar L’Anse aux Meadows și o mână de indicii mai la nord, de-a lungul țărmului canadian. Dincolo de acestea, nu există nimic altceva, iar călătoriile în Vinland se estompează încet aici.

Dacă țărmul american a fost un soi de terminus viking, a fost totuși un capăt al unui efort regional în Atlanticul de Nord care, într-un fel, a durat mai mult decât coloniile nordice din alte părți. I-am urmat pe vikingi de la originile lor îndepărtate în turbulențele secolului al VI-lea, prin consolidarea lor politică în secolele al VIII-lea și al IX-lea, până la diaspora lor cu incursiuni și schimburi comerciale prin Eurasia și marea de vest. Cum s-a sfârșit lumea lor?

18

MULTELE SFÂRȘITURI ALE EPOCII VIKINGILOR

Unii consideră că epoca vikingilor a început în 8 iunie 793, cu atacul asupra Lindisfarne. Alții cred că a luat sfârșit odată cu bătălia de la Stamford Bridge din Yorkshire în 25 septembrie 1066, când regele Harald Hardråde al Norvegiei a fost ucis de o săgeată în gât în timp ce conducea atacul împotriva englezilor.

Ca întotdeauna, n-a fost chiar atât de simplu.

Chiar și în statele naționale unificate ale vechilor patrii, cu regii lor creștini binecuvântați de Dumnezeu, calea nu era netedă. Norvegia și Danemarca au rămas relativ stabile ca entități politice, dar în Evul Mediu au fost sfâșiate de războaie civile care nu au fost chiar atât de diferite de cele din epoca vikingilor. Principala diferență a fost reprezentată de luptele între facțiuni pentru țări singulare și tronurile lor, mai degrabă decât conflictele dinastice pentru fâșii de pământ și stătulețe. Incursiunile de peste mări au continuat, dar mai degrabă ca politică internațională decât ambiție piraterească; într-un fel, aceasta din urmă a murit odată cu Svein Barbă-despicată, care s-a bucurat atât de puțin de cucerirea sa de succes a Angliei în 1014. Acestea fiind spuse, probabil că la capătul celălalt nu era prea diferit.

Într-un mod straniu, regii scandinavi medievali au continuat și ei incursiunile vikingilor într-un nou context: cel al cruciadelor. Aceste războaie sfinte de la sfârșitul secolului al XI-lea au fost purtate aproape de casă, printre triburile baltice care încă se opuneau creștinismului, și, desigur, departe, în Țara Sfântă însăși. La doar o generație după Stamford Bridge,

regele norvegian Sigurd își conducea flota de-a lungul coastei Franciei și apoi în Marea Mediterană, prădând pe parcursul călătoriei, întocmai ca strămoșii săi vikingi. Ajuns în cele din urmă în Palestina, a jucat un rol esențial ajutându-l pe regele Ierusalimului să captureze orașul Sidon. Sigurd a pornit apoi spre casă, oprindu-se la Constantinopol, unde a fost primit de împăratul Alexios, căruia i-a oferit corăbiile sale. I s-a asigurat transportul pe uscat înapoi în Scandinavia, dar, în adevărata tradiție a varegilor Rus', mulți dintre oamenii săi au decis să rămână mercenari ai Imperiului Bizantin.

În teritoriile sale de peste mări, coroana norvegiană a menținut controlul provizoriu asupra Hebridelor până în anii 1260, dar a preluat guvernarea de facto a Islandei în același timp, punând capăt secolelor sale de stat independent. Insulele Orkney și Shetland au rămas ferm scandinave – insule ale pescarilor pirați care se mândreau cu autonomia lor –, asta până la anexarea lor de către Scoția în secolul al XV-lea.

Spre deosebire de Norvegia și Danemarca, suedezii au avut nevoie de secole întregi pentru a se uni în cele din urmă, fie ca țară, fie (până la un punct) drept creștini. Ólof, regele dărilor, avea mica lui bază de putere la Sigtuna, dar asta era departe de întregul tărâm. Vrăjmășiile tribale ale popoarelor Svear și Götar erau profunde și încă divizau țara de la câmpiile centrale până la ținuturile lacurilor. Puterea Bisericii cuprindea sudul, care avea să rămână sub stăpânirea tronului danez până în secolul al XVII-lea. În Valea Mälar totuși era vorba de o altă chestiune – vechile credințe au conviețuit cu cele noi până în anii 1100 și probabil mult mai mult în spatele ușilor închise. Adam din Bremen descria alarmant de grafic templul din Uppsala și festivitățile sale păgâne atât de obscene, încât nu le putea reda în scris cu doar douăzeci și nouă de ani înainte de căderea Ierusalimului în prima cruciadă.

Soarta – într-un sens foarte nordic – diasporei vikingilor a fost din nou diferită. După cum era de așteptat, motoarele sociale, politice, economice și ideologice care au condus transformarea scandinavă din secolele al VIII-lea până în al XI-lea s-au oprit în moduri diferite, în momente și ritmuri diferite, în regiuni

diferite. Există mai multe modalități de a accesa acest lucru.

Unul este prin perspectiva „arheologică” a vikingității, conexiunile dificile dintre schimbările sociale și cultura materială. Eroarea logică de a face o ecuație simplă de acest fel – identificarea unui colier „de-al vikingilor”, să zicem – a fost dată în vileag cu mult timp în urmă, când tipurile de mărgele care au fost întotdeauna ferm asociate cu așezările din epoca vikingilor au început să apară în săpăturile daneze datate cu cincizeci de ani înainte de „debutul” tradițional al perioadei; a început epoca vikingilor mai devreme decât ne-am gândit? Acest fapt a dus la dezbaterea științifică privind criza perioadei migrațiilor și consecințele sale pe termen lung, schimbările fundamentale de la mijlocul secolului al VIII-lea și la o înțelegere mai subtilă a istoriei decât cea care se baza pe arderea unei mănăstiri la Lindisfarne.

Același lucru este valabil și pentru traiectoriile culturii materiale la sfârșitul epocii vikingilor și după aceasta, cu tot ceea ce implică. În Suedia centrală, de exemplu, pietrele runice de tipul clasic din epoca târzie a vikingilor au continuat să existe o bună parte din anii 1100. În Gotland, bijuteriile de exact același fel pe care le purtau oamenii din epoca vikingilor erau evident încă la modă în anii 1200. În Scoția și în Insule, tranziția către o economie medievală ar trebui de fapt plasată la sfârșitul secolului al XIII-lea, în principal pe motivul schimbărilor din industria pescuitului și al unei reorientări serioase către capturile de adâncime. În Dublin și în celelalte „orașe state” irlandeze, tiparele decorative obișnuite în secolul al XI-lea, în special fiarele răsucite și împletiturile așa-numitelor stiluri de artă Ringerike și Urnes, erau utilizate în mod activ o sută de ani mai târziu. Apoi mai sunt toate identitățile „hibride”. De pildă, când au început vikingii de pe Sena să devină „normanzi”? Judecând după modul în care își semnalau identitatea, acest lucru s-a întâmplat la aproximativ un deceniu de la prima cedare de pământ lui Rollo în 911. Pe de altă parte, în teritoriile Rusiei Kievene există o continuitate materială a elementelor recunoscute ca fiind scandinave cel puțin până în anii 1200.

Cheia este contopirea iluzorie dintre identitate și lucruri.

Da, desigur, obiectele pot fi folosite pentru a semnala statut, afiliere, preferință și multe altele, dar pot fi și ambigue, ironice, chiar folosite pentru a-și bate joc de ceea ce par că afirmă. Există doar un sens limitat în a vorbi despre o sabie „de-a vikingilor” și una „medievală” și trebuie să ne orientăm către procese sociale mai mari.

Singură între fostele colonii ale vikingilor, Normandia și-a păstrat granițele intacte și există chiar și acum un puternic sentiment de contrast cu restul Franței – o identificare cu originile scandinave ale provinciei, care poate căpăta uneori o încărcătură politică. Ducatul a continuat să existe până în perioada medievală propriu-zisă, în mod firesc ajutat de faptul că propriul conducător ocupa și tronul Angliei. În Insulele Britanice, Yorkshire și nordul aveau să păstreze un caracter scandinav timp de secole întregi, o independență aprigă, o moștenire de pe vremea când Eric Secure-Însângerată a rezistat în fața englezilor din sud. Nu întâmplător nordul s-a alăturat în mare măsură invaziei lui Harald Hardråde în 1066. Într-o formă mai diluată, același lucru a fost valabil și pentru fostele teritorii Danelaw. Moștenirea culturală și lingvistică a coloniștilor Marii Armate nu a dispărut niciodată în întregime, ci a fuzionat cu noțiunea în ascensiune de Anglia (un concept parțial creat prin opunerea sa față de vikingi) pentru a forma noi așezări, noi legături comerciale și noi vieți. În Irlanda, enclavele nordice de coastă au devenit principalele baze urbane ale Evului Mediu, pe măsură ce economia și politica țării s-au integrat treptat. Cu toate acestea, dihotomia oraș-țară va persista și în timpurile moderne.

În toate aceste zone, vikingii dăinuie astăzi în primul rând ca magnet turistic, ca atracție a traseelor de patrimoniu și a „experiențelor”. Scandinavii epocii vikingilor erau puternic preocupați de memorie; asta i-ar bucura.

Lumea varegilor Rus’ a urmat un traseu diferit, separat de Scandinavia, dar totuși pe deplin integrat în politica europeană. Estul nu a fost niciodată separat. Ascensiunea continuă a Kievului a făcut din prinții săi puteri demne de luat în seamă. Omologul lor din nord și, ocazional, rival a fost în timp chiar înnobilat cu propriul său titlu aristocratic, conferit

orașului însuși: Suveranul Novgorod cel Mare. Blănurile sale au ținut de cald monarhilor englezi din Dinastia Tudorilor și în Epoca Elisabetană. Rădăcinile printre vikingi ale *călătorilor* fluviali care înființaseră comerțul nu s-au pierdut niciodată pe deplin, iar această legătură a fost activată ocazional în alianțe și altele asemenea. Era o istorie complicată de familie: chiar și în anii sovietici 1950, Partidul Comunist a simțit că este necesar să nege că originile Rusiei se aflau mai degrabă în ambiția scandinavă decât în întreprinderea slavă.

„Cultura nordică" a dăinuit cel mai mult în Atlanticul de Nord, într-o asemenea măsură încât cărțile despre vikingi au continuat să facă multă vreme referire la așezările islandeze și la cultura materială care erau medievale din datări. (Am făcut la fel aici, puțin, pentru contactele nordice cu zona arctică canadiană.)

Acestea nu erau societăți statice. Codurile sociale au intrat din ce în ce mai mult sub mantia Bisericii, deși au fost în mod necesar adaptate la sensibilitățile unice ale regiunii. Politica Islandei a devenit din ce în ce mai strâns legată de cea a Norvegiei. Epoca scriitorilor de saga – Snorri Sturluson, mai ales – a fost și o perioadă de manevre intense pentru putere printre familiile de elită ale țării. Arheologii își pot da seama cum arhitectura rurală și viața de pe uscat s-au schimbat odată cu noile condiții sociale din Islanda și cu necesitățile impuse de un climat mai rece, dar, în același timp, au existat continuități reale ale epocii vikingilor. Nu întâmplător lumea din saga medievală și trecutul ancestral al vikingilor pot părea atât de asemănătoare pe hârtie. Și în prezent, Islanda este probabil regiunea din diasporă care își păstrează cel mai conștient și aprobator legătura cu trecutul.

În Groenlanda, ocupația nordică nu a durat, dar sfârșitul a fost lung și încă reprezintă un puzzle enigmatic pentru cercetători. Reorientarea comerțului cu fildeș spre India și Africa în secolul al XIII-lea a afectat cererea de colți de morsă – un articol valoros de export al coloniei – și, în general, comercianții europeni au ales să facă afaceri cu locuri mai accesibile apropiate de casă. Aceasta a fost o lovitură

economică majoră pentru un loc în care viața era mereu aproape la limită în cele mai bune cazuri. Navele din Islanda și Norvegia s-au împuținat de la an la an. Cu toate acestea, coloniștii s-au agățat de fermele lor până în anii 1300, numărul lor scăzând încet. O mare parte din acea perioadă au ținut încă pasul cu moda și cu tendințele politice europene; navele comerciale anuale reprezentau o sursă bogată de informații și bârfe. Groenlanda era izolată, dar chiar și așa, nu era complet un loc uitat de lume. Mai multe inscripții runice înregistrează expediții de vânătoare și explorare departe în nordul înghețat al țării și în Canada arctică, până la insula Ellesmere. Cu toate acestea, în Evul Mediu, deteriorarea constantă a climatului a însemnat că subzistența agricolă viabilă devenise nesigură tocmai în momentul în care nordicii trebuiau să depindă de ea mai mult ca niciodată. Există, de asemenea, sugestii nedovedite de conflict cu grupurile Thule care se mută în Groenlanda din nord. De-a lungul timpului, oamenii au plecat sau au murit, iar fermele au ajuns dărăpănate.

Destinul regiunii Vinland nordice a fost legat de cel al patriilor exploratorilor săi, dar există o scurtă concluzie. În 1121, un episcop din Groenlanda „a plecat să caute Vinland” și astfel a dispărut din istorie. În 1347, o navă scuturată de furtuni a sosit în Islanda, deviată de la traseul său în timp ce se îndrepta spre Groenlanda – echipajul său adunase lemn de-a lungul coastei Labradorului, „Markland” al nordicilor. Amintirea vestului îndepărtat era evident vie în Atlanticul de Nord dacă până în secolul al XIV-lea se putea remarca fără prea mult interes că oamenii tăiau copaci acolo. După aceea însă nu mai există înregistrări, asta până când cercetătorii norvegieni au descoperit L’Anse aux Meadows peste o jumătate de mileniu mai târziu

Ultimul mesaj din colonia Groenlanda este unul straniu. La biserica Hvalsey, lângă Qaqortoq din zilele noastre, pe 16 septembrie 1408 Sigrid Björnsdóttir s-a căsătorit cu Thorstein Ólafsson, căpitanul unei corăbii care sosise din Islanda. Știm asta deoarece legitimitatea căsătoriei lor a fost pusă la îndoială când cuplul s-a întors la Thorstein acasă. Este clar că nimeni din Islanda nu pare să fi crezut că exista încă un cler

funcțional în Groenlanda. Această notă sceptică este ultima referire la ocupația nordică care a debutat în epoca vikingilor și include și alte detalii aduse de acea ultimă corabie – un proces fatal al vrăjitoarelor, complicat de gelozia sexuală și micropolitica aprigă a unei mici comunități în care dușmăniile puteau scăpa de sub control. Avanpostul de la vest era într-un declin terminal, iar abandonarea sa definitivă nu poate să fi fost departe.

Biserica Hvalsey este surprinzător de bine conservată astăzi, înconjurată de pietrele care s-au rostogolit de la fermelor coloniștilor. Marea se întinde în fața sa. La exact șase sute de ani de la nuntă, în septembrie 2008, am vizitat locul cu un grup de cercetători ai vikingilor pentru a marca această aniversare îndepărtată. Într-un ecou curios și emoționant, am fost însoțiți de un descendent al cuplului. Norii erau joși și cenușii, fiordul presărat cu aisberguri, și, pe drum, o balenă s-a ivit aproape de barcă. Era un loc amenințător și singuratic, cu biserica ruinată fără acoperiș și căscată spre un cer întunecat.

24. Sfârșitul sfârșiturilor. Pe malurile fiordului de la Hvalsey lângă Qaqortoq din zilele noastre, în sudul Groenlandei se află ruinele bisericii unde Sigrid Björnsdóttir s-a căsătorit cu Thorstein Ólafsson pe 16 septembrie 1408. Raportul nunții lor este ultima referință pe care o avem a

ocupației nordice a Groenlandei care a debutat în epoca vikingilor. (Fotografie realizată la aniversarea a 600 de ani de la căsătoria lor © Neil Price)

În părțile a doua și a treia ale acestei cărți, de la fenomenul vikingilor până la noi țări și națiuni, scandinavii medievali timpurii au apărut mai mult așa cum sunt percepuți în mod convențional: drept călători în căutarea profitului, a prăzii, a faimei sau a unei noi case. Lumea lor era vastă.

O persoană născută în Uppland în Suedia ar fi putut să se plimbe pe străzile din orașul rotund al Bagdadului, centrul lumii islamice. Un aspect și mai important, ar fi putut apoi să meargă acasă și să le spună tuturor despre asta și să le arate țesătura minunat de fină și plină de culori strălucitoare pe care o cumpărase. Mai izbitor este și faptul că familia și prietenii lor ar fi putut compara în mod nefavorabil mătasea cu lucrurile mai frumoase pe care vărul Eric le comercializase în golful mării sudice cu un an înainte, după ce acestea au parcurs un drum lung prin multe mâini, venind de undeva din est, unde (așa se spune) oamenii aveau ochi de formă diferită.

O persoană născută în Danemarca ar fi putut să navigheze cu vikingii prin apele Franciei și să lupte pe Sena, sub zidurile în flăcări ale Parisului, apoi să se îndrepte spre Marea Midgard dintr-o bază de pe Loara. Ar fi putut să treacă pe lângă stânca cea mare de la intrarea ei și să jefuiască pe tot parcursul drumului până la – poate – Alexandria și înapoi. Gândiți-vă la poveștile, la istoriile înșirate în tavernele Europei, la moscheea orbitoare din Córdoba și la zeii de piatră cu capete de animale din delta Nilului.

O persoană din epoca târzie a vikingilor îi poate reprezenta pe toți, aici, la final, cineva pe care l-am întâlnit deja. La scurt timp după anul 1000, Gudríd Thorbjarnardóttir a călătorit de-a lungul coastei Helluland și Markland înainte de a debarca în Vinland împreună cu soțul ei, Thorfinn Karlsefni, și echipajul lor. Poate că nu au fost primii vizitatori nordici și probabil că au urmat calea bătătorită de alții înaintea lor. Gudríd era însărcinată, iar în timp ce se afla în Vinland a născut primul

copil european adus pe lume în America de Nord (și cât de potrivit pentru istoria viitoare că a fost numit Snorri). Parcursese deja un drum lung, din familia norvegiană din Islanda prin Groenlanda și de la un set de credințe la unul nou. A întâlnit oameni ai Primelor Națiuni, iar mai târziu – făcând un pelerinaj la Roma – aproape sigur îl va întâlni pe Papă; a mâncat struguri sălbatici în Vinland și avea să guste vinuri mediteraneene sub soarele italian. Când a ajuns la bătrânețe drept călugăriță creștină în Islanda, Gudríd era probabil cea mai umblată femeie de pe planetă.

Acestea sunt toate figuri familiare ale „lumii vikingilor" sau, mai corect, ale diasporei, actualizate în detaliile arheologice, dar totuși oamenii pe care îi cunoaștem. Dar nu trebuie să uităm de prima parte a cărții, în care am văzut cine sunt ei cu adevărat. Călătorul acela din Bagdad era recunoscător că *hamingja* sa era atât de puternică, încât spiritul norocului său l-a adus teafăr acasă. Atacatorul din Andaluzia a adus jertfe de sânge zeilor fulgerului și războiului și a avut încredere că *valkyrjur* vor fi mereu acolo, veghind și așteptând. Până și Gudríd cunoștea cântecele potrivite pentru a invoca ființe de pe altă lume la chemarea unei vrăjitoare *völva*, înainte de a se îndepărta de ele pentru o viziune a lui Hristos Alb. Urmașii ei vor fi episcopi. Poate că până și ea era mulțumită că *hugr* al ei și-a găsit cu adevărat casa în cele din urmă.

Mentalitatea vikingilor este departe de noi astăzi, dar uneori e aproape tangibilă. Când ne plimbăm noaptea printr-o pădure sau privim cum răsare luna peste un câmp negru de lavă *hraun* sau vedem o zvâcnire în apele deranjant de liniștite ale unui lac, îi putem întrezări modul de funcționare pentru o clipă sau două.

Dincolo de stereotipuri, epoca vikingilor (și nu doar în Scandinavia) a fost o perioadă de violență înfiorătoare și de structuri la fel de teribile de opresiune patriarhală, instituționalizată. Bărbații și femeile, împreună cu oamenii care au adoptat un spectru remarcabil de larg de identități de gen diferite au trăit în aceste rețele și prin ele – construindu-le, perpetuându-le și susținându-le, dar și distrugându-le, rezistându-le și subminându-le, recreându-le.

Aceeași epocă a vikingilor a fost și o perioadă de inovare socială, un timp viu și multicultural, cu o toleranță considerabilă față de ideile radicale și credințele străine. A fost o perioadă artistică înfloritoare, cu o acceptare explicită a faptului că întâlnirile culturale și călătoriile lărgeau perspectiva cuiva. Dacă oamenii de astăzi rămân cu ceva în urma unei întâlniri cu epoca vikingilor, asta ar trebui să fie. Nu ar trebui niciodată să ignorăm sau să suprimăm realitățile brutale din spatele clișeelor – masacrele incursiunilor, sclavia, misoginia –, dar vikingii au fost cu mult mai mult de atât. Și-au schimbat lumea, dar s-au lăsat schimbați la rândul lor. Într-adevăr, au îmbrățișat acele conexiuni cu alte popoare, locuri și culturi.

Valorile lor cele mai respectate nu au fost doar cele forjate în război, ci și – afirmate direct în poezie – o profunzime a înțelepciunii, generozității și cugetării. Mai presus de toate, o subtilitate, un anumit joc al minții, combinate cu un refuz puternic de a se da bătuți.

Există moduri mai nepotrivite de a fi ținut minte.

EPILOG: JOCURILE

Aceasta este o viziune a viitorului, pentru că Ragnarök încă n-a avut loc.

Mai întâi, corpurile cerești se vor stinge. Sól, femeia-soare strălucitoare, este înghițită cu totul, lampa zilei stinsă pentru totdeauna. Luna este prinsă în final de lupul care urlă, Mánagarm, „câinele lunii", care e pe urmele sale de eoni întregi. Máni este înfulecat, lumina sa muribundă împroșcând lumea precum sângele, în timp ce aceasta se întunecă. Frigul pune stăpânire pe Midgard; gerul îngheață pământul într-o iarnă fără de sfârșit. Munții dârdâie, piticii gem și se tânguiesc în sălile lor. Copacii se desprind de pe pământ, iar Yggdrasill însuși se cutremură și geme.

Cocoșii încep să cânte: în Asgard, în Hel, în pădurea îndepărtată de la marginea lucrurilor. Cornul lui Heimdall răsună în întreaga lume, avertizând de oroarea care se apropie.

Fiecare fiară, fiecare cătușă, fiecare lanț se slăbește și se frânge. Toate forțele întunericului încep să se agite și se deplasează în beznă către Asgard și bătălia finală.

Pe fundul mării, Naglfar se eliberează și se ridică la suprafață într-o coroană sugrumătoare de buruieni și putrefacție, cu apa șiroind de pe punte. Cei înecați stau la rame, rândurile morților strânse în carena sa, iar Loki este la cârmă.

Bifröst, podul curcubeu care dăinuie de la creație încoace, se va nărui în cele din urmă, când se va prăbuși sub fiii lui Muspell în momentul în care aceștia călăresc

la Ragnarök. Cioburile colorate cad și se sting în urma lor, în timp ce uriașii de gheață traversează râurile învolburate ale lumii celeilalte pentru a ajunge pe câmpul de bătălie. Rândurile giganților de foc strălucesc puternic și se întind pe o sută de leghe în toate direcțiile.
Odin călărește să-i întâmpine de la ușile lui Valhöll, cu coiful său din aur și sulița pregătită de atac. Cele opt picioare ale lui Sleipnir aleargă mâncând pământul. În spatele stăpânului zeilor, einherjarii se revarsă de pe fiecare poartă, războiul lor mult așteptat a venit în sfârșit.
Câmpia se pierde sub nenumăratele milioane de ființe care luptă pe ea: zei, giganți, monștri, spirite de toate felurile și oameni atât vii, cât și morți. Larma asurzitoare, un urlet vast care răsună prin tărâmuri, înecă orice sunet.
Oceanul fierbe și se agită în timp ce Șarpele Midgard se răsucește pe pământ. Veninul său îl stropește pe Thor chiar atunci când acesta îl ucide, iar ciocanul său cade în timp ce el face nouă pași mari în Hel. Loki și Heimdall – farsorul și paznicul podului – se ucid unul pe celălalt. Týr se luptă cu câinele iadului, Garm, și amândoi sunt sfâșiați. Freyr este forțat să lupte fără sabia lui și este ucis de Surt, a cărui lamă strălucește mai puternic decât soarele. Fălcile marelui lup, Fenrir, se deschid larg și zgârie pământul și cerul, iar Odin este înghițit de viu. Dar fiara nu trăiește mult, capul îi e sfâșiat de fiul Tatălui Tuturor. Lumile sunt pline de sânge, dar totul se întâmplă așa cum trebuie – așa cum a fost prezis.
Când Ragnarök se încheie, totul a pierit. Zeii și dușmanii lor zac laolaltă, uciși împreună într-o furie reciprocă. În jurul câmpiilor Vígríthr, câmpul este întesat până în zare cu toate trupurile rasei umane și ale populației invizibile cu care aceasta și-a împărțit lumea. Nu există lumină pentru că cerul este negru și gol, corpurile cerești s-au stins. O negură rece și întunecată acoperă tărâmurile, iar țesătura creației se scurge în vid. Sfârșitul tuturor lucrurilor, moartea după viața de apoi, o absență

veșnică.

Însă acesta nu este de fapt Sfârșitul.

> Un pământ nou, verde și proaspăt, cu cascade curgătoare se înalță din ocean. Un soare nou, fiica celui vechi, aduce lumină în ceruri. Cumva, fiii lui Odin și Thor au supraviețuit, aceștia din urmă moștenind ciocanul tatălui lor. Baldr se întoarce din Hel, la fel ca Höd, fratele care l-a ucis din greșeală. Se adună în ruinele fostului Asgard, pe câmpul Ithavölr. Primul lucru pe care îl văd? Un set de piese de joc din aur „pe care în vremurile de demult le stăpâniseră", licărind în câmpie. O nouă sală minunată apare pe un deal, cu câmpuri de porumb care se seamănă singur răsărind la poale, pentru „trupele de războinici vrednici" care vor locui acolo (în cuvintele *Profeției Clarvăzătoarei*). Se pare că oamenii vor popula din nou acest loc.
>
> Iar acum îi vedem: un bărbat și o femeie care s-au ascuns de Ragnarök în adâncurile codrilor. Femeia este Líf, „Viață", bărbatul este Lífthrasir, „Iubitor de viață". Ies dintre copaci, în lumina soarelui.
>
> Totul este gata să o ia de la capăt, cu un nou prim cuplu; sunt părinții oamenilor noi – copiii noi – care vor veni.

Ar fi greu de conceput un cataclism mai mare, apocalipsa cu *A* mare, motiv pentru care povestea Ragnarök continuă să rezoneze în imaginația populară astăzi. Aceasta este o înmormântare a vikingilor a întregului cosmos.

Renașterea lumii după bătălia finală poate fi o adăugire creștină, o viziune a „raiului vikingilor" construită după modelul biblic pentru a înlocui multiplele tărâmuri ale morții în credințele tradiționale, una venind după alta la fel cum noua credință a înlocuit ceea ce a fost înainte. O sursă ulterioară conține o referire ambiguă la sosirea unui „Puternic", care poate se referă la Hristosul înviat, sporind simțul unei versiuni medievale rescrise (oarecum stângace) a poveștii originale. Pe de altă parte, după cum am văzut, dacă

Fimbulwinter a fost într-adevăr o amintire a norului de praf din secolul al VI-lea, atunci și acesta a trecut în cele din urmă, iar viața a reînceput.

Într-o interpretare alternativă, Ragnarök reflectă preocupările islandeze față de asprimea omniprezentă a mediului lor. În această perspectivă ecocritică, întreaga mitologie nordică – cea mai mare parte a ajuns la noi prin textele islandeze – este văzută în mod justificat ca afișând „o preocupare intensă față de ideea unei apocalipse năvalnice și de neoprit", întruchipând angoasele unei vieți care, uneori, era aproape la limita subzistenței viabile.

În cele din urmă, natura exactă a Ragnarök este încă una dintre ambiguitățile care înconjoară lumea gândirii nordicilor. Indiferent dacă scandinavii epocii vikingilor au crezut sau nu că Ragnarök era într-adevăr sfârșitul tuturor lucrurilor, până în Evul Mediu, când poveștile au fost înghețate în forma care a ajuns la noi, nu există nicio îndoială cu privire la perpetuarea lor în mentalitatea medievală. Și astfel vor începe din nou tărâmurile, cu un joc pe tablă în iarbă.

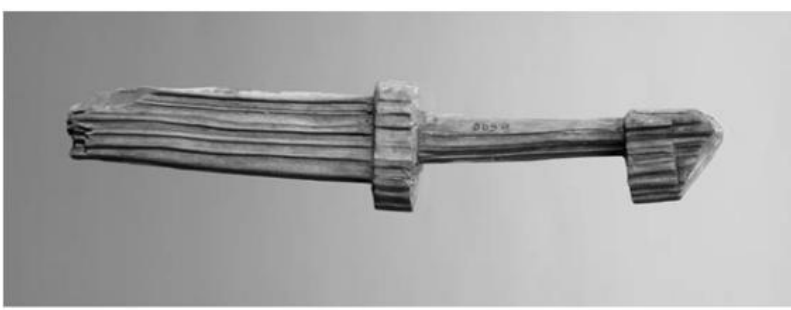

25. Joaca de-a vikingii. O sabie de jucărie din lemn din secolul al IX-lea, Staraia Ladoga, Rusia. (Fotografie © Muzeul Ermitaj, Sankt-Petersburg)

Această carte a început cu o metaforă, o încercare de a realiza o interpretare nouă a vikingilor, în termenii lor, încercând să-i vedem așa cum se vedeau ei înșiși – de aici și titlul pe care l-am ales. Aici, la sfârșit, care are legătură și cu

ultimul capitol al acelei cosmologii, putem relua aceeași exprimare, dar aplicând un sens mai literal. Nu ar trebui să uităm că toți Copiii Frasinului și ai Ulmului au fost și ei cândva doar copii: zece generații de mici oameni care au crescut în ceea ce numim epoca vikingilor: o altă schimbare de perspectivă, departe de jefuitorii sălbatici stereotipici. Ei nu mai există, desigur, dar încă îi putem deslușI în lucrurile pe care le-au folosit, în mormintele lor, îngropați prea devreme cu micile lor comori, în locurile în care au trăit, iar în textele de mai târziu, în poeme și în saga.

Îi putem vedea în jocurile lor, amuzându-se. Galopând pe un cal de lemn pe o podea de pământ în Dublin. Lovind zdravăn o minge făcută din cârpe de-a lungul străzilor din lemn din Novgorod. Având grijă de un frate mai mic, agitându-se într-un scaun cu obstacol precum cel de la Lund. Luptându-se cu săbii din lemn în miniatură lucrate cu grijă, făcute ca să imite versiunile mai mari cu tăișuri ascuțite pe care nu aveau voie să le atingă. Îi putem vedea în ploaia și negura din Insulele Feroe, dând drumul bărcilor lor de jucărie pe torenții de primăvară și așteptând mareea.

26. Un copil al Frasinului și Ulmului. Reconstrucție facială de Oscar Nilsson, pe baza rămășițelor scheletice excavate ale unei fetițe de șase ani, îngropată la Birka, Suedia. (Fotografie © Muzeul de Istorie din Stockholm, licență Common Creative)

REFERINȚE

Literatura academică și populară despre vikingi este cu adevărat vastă și, inevitabil, putem oferi aici doar o mică selecție. Sursele specifice relevante sunt citate individual pe capitole în cele ce urmează, dar cititorul poate că este interesat și de lucrări generale, oricare dintre acestea putând servi drept incursiuni pentru un studiu mai amplu.

1. CONTEXT GENERAL

Probabil cea mai bună descriere academică a perioadei scrisă vreodată datează de acum o jumătate de secol și, inevitabil, este depășită în anumite privințe, dar totuși îi răsplătește pe cei care o parcurg cu atenție. *The Viking Achievement* de Peter Foote și David M. Wilson (Sidgwick & Jackson, Londra, 1970) nu va fi poate niciodată întrecută în acest sens.

Cartea sursă academică standard este încă *The Viking World* (Routledge, Londra & New York, 2008), editată de Stefan Brink și de mine, care conține aproape cincizeci de capitole scrise de specialiștii de top în domeniu și acoperă majoritatea aspectelor perioadei. Pentru cele mai recente sinteze autorizate ale epocii vikingilor, vezi Else Roesdahl, *The Vikings* (ed. a 3-a, Penguin, Londra, 2016); Jörn Staecker și Matthias Toplak (ed.), *Die Wikinger* (Propyläen, Berlin, 2019); și Jeanette Varberg, *Viking* (Gyldendal, Copenhaga, 2019). Pentru un studiu excelent al

lumii materiale a vikingilor, vezi Steve Ashby și Alison Leonard, *Pocket Museum: Vikings* (Thames & Hudson, Londra & New York, 2018).

În plus, oricare dintre următoarele surse (inclusiv unele clasice mai vechi) oferă prezentări generale utile până la data publicării lor:

Gunnar Andersson (ed.), *We Call Them Vikings* (Muzeul de Istorie din Stockholm, Stockholm, 2016).

Pierre Bauduin, *Histoire des Vikings* (Tallandier, Paris, 2019).

James Graham-Campbell, *The Viking World* (ed. a 2-a, Frances Lincoln, Londra, 1989).

James Graham-Campbell, Colleen Batey, Helen Clarke, R.I. Page și Neil Price, *Cultural Atlas of the Viking World* (Andromeda, Oxford, 1994).

Richard Hall, *The World of the Vikings* (Thames & Hudson, Londra & New York, 2007).

Dick Harrison și Kristina Svensson, *Vikingaliv* (Natur & Kultur, Stockholm, 2007).

Lotte Hedeager, *Iron Age Myth and Materiality: An Archaeology of Scandinavia AD 400-1000* (Routledge, Londra & New York, 2011).

Michaela Helmbrecht (ed.), *Wikinger!* (Koehler, Hamburg, 2016).

Judith Jesch, *The Viking Diaspora* (Routledge, Londra & New York, 2015).

Gwyn Jones, *A History of the Vikings* (Oxford University Press, Oxford, 1984).

Alexander Koch (ed.), *Die Wikinger* (Minerva, München, 2008).

Anna Lihammer, *Vikingatidens härskare* (Historiska Media, Lund, 2012).

F. Donald Logan, *The Vikings in History* (ed. a 3-a, Routledge, Londra & New York, 2005).

Julian D. Richards, *The Vikings: A Very Short Introduction* (Oxford University Press, Oxford, 2005).

Else Roesdahl și David M. Wilson (ed.), *From Viking to Crusader: Scandinavia and Europe 800-1200* (Nordic Council,

Copenhaga, 1992).

Birgit Sawyer și Peter Sawyer, *Die Welt der Wikinger* (Siedler, Berlin, 2002).

Peter Sawyer, *The Age of the Vikings* (ed. a 2-a, Arnold, Londra, 1971).

Peter Sawyer, *Kings and Vikings* (Methuen, Londra & New York, 1982).

Peter Sawyer (ed.), *The Oxford Illustrated History of the Vikings* (Oxford University Press, Oxford, 1997).

Gareth Williams, Peter Pentz și Matthias Wemhoff (ed.), *Viking: Life and Legend* (British Museum, Londra, 2014).

Anders Winroth, *The Age of the Vikings* (Princeton University Press, Princeton, 2014).

Deși lucrările ulterioare i-au luat locul, o mențiune onorabilă i se cuvine lui David M. Wilson cu a sa *The Vikings and Their Origins* (Thames & Hudson, Londra & New York, 1970), deoarece este singura lucrare în limba engleză anterioară celei de față care încearcă să-i plaseze cu adevărat pe vikingi în contextul lor pe termen mai lung.

Pentru cititorii interesați să urmeze direcții de cercetare cu ajutorul unor specialiști, sunt esențiale două lucrări enciclopedice monumentale. Prima este *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid*, o lucrare trilingvă în limbile scandinave care a apărut în douăzeci și două de volume între 1956 și 1978, constând în mii de scurte articole ale unor cercetători de vază. Vorbitorii de germană pot consulta o lucrare similară, *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, din care există mai multe ediții: primele patru volume din 1911 până în 1919; noua serie masivă din 1968 până în 2008, cu peste o sută de volume suplimentare de specialitate, care încă apar la momentul publicării acestei cărți și care conțin împreună peste cincizeci de mii de pagini de text; și succesorul său online, *Germanische Altertumskunde Online*, disponibil prin abonament de la De Gruyter, care include tot ce s-a publicat anterior, cu actualizări constante. De asemenea, recomand cu căldură *Handbook of Pre-Modern Nordic Memory Studies*, în două volume, editat de Jürg Glauser,

Pernille Hermann și Stephen A. Mitchell (De Gruyter, Berlin, 2018).

SURSE PRIMARE

Aici facem referire la traduceri exacte în limba engleză, în care cititorul interesat va găsi un ghid complet al edițiilor critice ale lucrărilor originale.

Există o serie de traduceri bune ale *Eddei poetice*, dar preferata mea este cea a lui Carolyne Larrington (Oxford University Press, Oxford, 1996). Vezi și *The Elder Edda: A Book of Viking Lore* de Andy Orchard (Penguin, Londra, 2011). O ediție științifică excelentă, cu text în limba nordică veche și traducere paralelă în engleză, aparține regretatei Ursula Dronke, *The Poetic Edda* (3 vol., Oxford University Press, Oxford, 1969-2011). Dacă această carte nu vă stârnește alt răspuns decât acesta, citiți *Edda poetică*! Cu excepția cazului în care se menționează altfel, traducerile poemelor eddice din această carte sunt din ediția lui Larrington.

Lucrările lui Snorri Sturluson sunt de o importanță capitală. Cele mai bune traduceri în limba engleză pentru *Edda în proză* îi aparțin lui Anthony Faulkes (Everyman, Londra, 1984) și lui Jesse Byock (Penguin, Londra, 2005). *Heimskringla*, istoriile adunate de Snorri despre regii Norvegiei, a fost tradusă de Alison Finlay și Anthony Faulkes (3 vol., Viking Society for Northern Research, Londra, 2011-2015).

Saga completă a islandezilor (inclusiv 49 de povestiri) a fost tradusă în cinci volume coordonate de redactorul Viðar Hreinsson pentru Leifur Eiríksson Publishing (Reykjavík, 1997). Selecții din acestea, ca o colecție redusă și ca saga individuale, au fost publicate separat ulterior de editura Penguin, Londra. Traducerile unor saga individuale sunt menționate pe capitole mai jos.

Corpusul de poezie skaldică se publică în mod constant în

ediții noi definitorii, inclusiv traduceri, editate de Margaret Clunies Ross, *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages* (8 vol., Brepols, Leiden, 2008-).

Un alt tip de lucrare medievală timpurie, *The History of the Danes de Saxo Grammaticus*, a fost tradusă de Hilda Ellis Davidson și Peter Fisher (ed. a 2-a, Brewer, Cambridge, 1996).

Landnámabók a fost tradusă de Hermann Pálsson și Paul Edwards (University of Manitoba Press, Winnipeg, 2006); *Íslendingabók* a fost tradusă de Siân Grønlie (Viking Society for Northern Research, Londra, 2006).

Un număr redus de cărți oferă o idee generală a surselor scrise în nordica veche. *Chronicles of the Vikings: Records, Memorials and Myths* (British Museum Press, Londra, 1995), a regretatului Ray Page, reprezintă o colecție minunat de eclectică. Page a fost unul dintre cei mai buni prozatori stiliști pe care studiile despre vikingi i-au avut vreodată, iar comentariul său despre interpretarea dificilă a surselor scrise îmbină atât intuiția, cât și spiritul. Sursele primare textuale de toate tipurile sunt adunate în mod util de Angus A. Somerville și R. Andrew McDonald (ed.) în *The Viking Age: A Reader* (ed. a 3-a, University of Toronto Press, Toronto, 2020). *The Longman Anthology of Old English, Old Icelandic, and Anglo-Norman Literatures* încearcă să cuprindă și mai mult și plasează, de asemenea, materialul nordic în contextul său cultural (ed. Richard North, Joe Allard și Patricia Gillies, Longman, Harlow, 2011). Pentru mostre elegante de vers, vezi R.G. Poole, *Viking Poems on War and Peace* (University of Toronto Press, Toronto, 1991) și Judith Jesch, *Viking Poetry of Love and War* (British Museum Press, Londra, 2013).

Inscripțiile runice sunt desemnate în această carte conform convenției scandinave. În Suedia, fiecare inscripție este notată cu litera provinciei în care apare (cea mai uzuală fiind U pentru Uppland), urmată de un număr de ordine, deoarece fiecare text a fost înregistrat pe rând. Numerele inscripțiilor daneze și norvegiene au prefixul DR și, respectiv, NIyR. Textele runice suedeze, de departe majoritare, sunt acoperite în mare parte de *Sveriges Runinskrifter*, publicat în cincisprezece volume (unele cu mai multe părți) din 1900 până în 1981.

Actualizări despre noile descoperiri pot fi găsite online prin *runverket* al Consiliului Național al Patrimoniului Suedez. Cel mai facil punct de acces la întregul corpus este baza de date online scandinavă Runic-Text de la Universitatea Uppsala. Atunci când în această carte sunt menționate inscripții runice, mai jos apar referințe la numerele lor de identificare, care pot fi apoi consultate în lucrările menționate mai sus.

O introducere generală poate fi găsită în Martin Findell, *Runes* (British Museum Press, Londra, 2014). Pentru o prezentare generală a inscripțiilor scandinave, vezi Sven B.F. Jansson, *Runes in Sweden* (Gidlunds, Stockholm, 1987); Terje Spurkland, *Norwegian Runes and Runic Inscriptions* (Boydell, Woodbridge, 2005); și Lisbeth M. Imer, *Danmarks Runesten* (Muzeul Național al Danemarcei, Copenhaga, 2016). Aceste lucrări conțin sute de inscripții traduse și recomand să le răsfoiți pe oricare dintre ele pentru a simți aroma brută a vieții din epoca vikingilor.

Cele mai multe dintre sursele primare engleze și continentale despre vikingi au fost traduse și toate citatele din aceste texte provin din următoarele ediții:

The Anglo-Saxon Chronicle (*Cronica anglo-saxonă*), ed. și trad. Michael Swanton (ed. a 2-a, Phoenix, Londra, 2000).

Carolingian Chronicles (*Cronicile carolingiene*) [*Analele Regatului Franciei & Istoriile lui Nithard*], trad. Bernard Walter Scholtz (University of Michigan Press, Ann Arbor, 1972).

The Annals of St-Bertin (*Analele bertine*), trad. Janet L. Nelson (Manchester University Press, Manchester, 1991).

The Annals of Fulda (*Analele fuldice*), trad. Timothy Reuter (Manchester University Press, Manchester, 1992).

Ottonian Germany: The Chronicon of Thietmar of Merseburg (*Germania ottoniană: Cronica lui Thietmar de Merseburg*), trad. David A. Warner (Manchester University Press, Manchester, 2001).

Adam din Bremen, *History of the Archbishops of Hamburg-Bremen* (*Istoria arhiepiscopilor de Hamburg-Bremen*), trad. Francis J. Tschan (Columbia University Press, New York, 1959).

The Annals of Ulster (*Analele din Ulster*) (până în 1131 e.n.), ed. S. Mac Airt și G. Mac Niocaill (Dublin Institute for Advanced

Studies, Dublin, 1983).

The War of the Gaedhil with the Gaill or The Invasions of Ireland by the Danes and Other Norsemen (*Războiul lui Gaedhil cu Gaill sau Invaziile Irlandei de către danezi și alți nordici*), trad. J.H. Todd (Longmans, Green, Reader, and Dyer, Londra, 1867).

Principalele surse arabe, bizantine și ruse sunt, de asemenea, disponibile în ediții excelente:

Aḥmad ibn Faḍlān, „Mission to the Volga" , ed. și trad. James E. Montgomery, în Tim Mackintosh-Smith și James E. Montgomery (ed.), *Two Arabic Travel Books* (NYU Press, New York, 2015), 165-298.

Ibn Faḍlān and the Land of Darkness: Arab Travellers in the Far North, trad. Paul Lunde și Caroline Stone (Penguin, Londra, 2012); include și ibn Hayyān, Ibrāhīm ibn Ya'qūb, Miskawayh și alții.

Þórir Hraundal, *The Rus in Arabic Sources: Cultural Contacts and Identity* (Universitatea din Oslo, Oslo, 2013).

Constantine VII Porfirogenetul, *De administrando imperio*, ed. și trad. Gyula Moravcsik și Romily Jenkins (Dumbarton Oaks, Washington, DC, 1967).

John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, trad. John Wortley (Cambridge University Press, Cambridge, 2010).

The Russian Primary Chronicle (*Cronica vremurilor trecute*), trad. și ed. Samuel Hazzard Cross și Olgerd P. Sherbowitz-Wetzor (Medieval Academy of America, Cambridge, MA, 1953).

Un text roman mult mai vechi este menționat de mai multe ori în aceste pagini ca o sursă vitală pentru moștenirea europeană a Nordului. Studiul lui Cornelius Tacitus despre Germania este adesea publicat împreună cu cartea sa despre Britania, *Agricola*:

Tacitus, *Agricola, Germania*, trad. A.R. Birley (Oxford University Press, Oxford, 1999).

2. NOTE DE CAPITOL

Nici nu mai trebuie să spun că, întocmai oricărui profesor universitar, cunoștințele mele depind într-o măsură foarte mare de munca altora. Numele fiecărui cercetător a fost omis din textul principal pentru a înlesni lectura, dar este important ca ideile discutate aici să fie atribuite corect dacă nu îmi aparțin. Următoarele note îi menționează pe acești colegi specialiști în vikingi și oferă referințe acestor surse secundare și căi de intrare pentru cititorii care doresc să pătrundă mai adânc în lumea vikingilor.

PROLOG: CIOTURILE

Am ales să încep această carte cu o scurtă repovestire a istorisirii creației nordice, dar au făcut-o și alții înaintea mea și, fără îndoială, au făcut-o mai bine. În capitolul 1 pot fi găsite referințe la lucrări academice pe această temă, dar aceleași povestiri au fost, de asemenea, returnate într-o formă mai literară, pentru a fi apreciate ca atare, mai degrabă decât ca studii academice. Cele mai bune exemple pot fi găsite în *The Norse Myths: Gods of the Vikings* (Deutsch, Londra, 1980) și *Norse Myths: Tales of Odin, Thor and Loki* (Walker Books, Londra, 2017) de Kevin Crossley-Holland; *Ragnarok: The End of the Gods* de A.S. Byatt (Canongate, Edinburgh, 2011); și *Norse Mythology (Mitologie nordică)* a lui Neil Gaiman (Bloomsbury, Londra, 2017; Arthur, București, 2018). Descrierea mea a zeilor de pe țărm este fidelă textelor în nordica veche, dar are ecouri conștiente ale mitului originar al indigenilor Haida în versiunea minunată a lui Bill Reid și Robert Bringhurst, *The Raven Steals the Light* (Douglas & McIntyre, Vancouver, 1988), când Corbul îi găsește pe Primii Oameni zvârcolindu-se într-o scoică pe nisipurile din Rose Spit și îi eliberează să se joace în

„minunata și strălucitoarea sa lume nouă”.

Există o vastă literatură despre istoriografia lungă și dificilă a vikingilor referitoare la apropriere și denaturare. Vezi Else Roesdahl și Preben Meulengracht Sørensen (ed.), *The Waking of Angantyr: The Scandinavian Past in European Culture* (Aarhus University Press, Aarhus, 1996); Andrew Wawn, *The Vikings and the Victorians: Inventing the Old North in Nineteenth-Century Britain* (Brewer, Cambridge, 2000); Catharina Raudvere, Anders Andrén și Kristina Jennbert (ed.), *Myter om det nordiska – mellan romantik och politik* (Nordic Academic Press, Lund, 2001); Stefan Arvidsson, *Draksjukan: mytiska fantasier hos Tolkien, Wagner och de Vries* (Nordic Academic Press, Lund, 2007); Heather O'Donoghue, *From Asgard to Valhalla: The Remarkable History of the Norse Myths* (I.B. Tauris, Londra, 2010); și Jón Karl Helgason, *Echoes of Valhalla: The Afterlife of the Eddas and Sagas* (Reaktion, Londra, 2017), toate cu referințe pentru o lectură ulterioară. Este important de remarcat – nu în ultimul rând pentru tinerii cercetători în ale trecutului – că vikingii sunt departe de a fi singurii care au făcut asta. Pentru a da doar un exemplu, lecturile din lumea antică au fost, de asemenea, atrase în aceleași narațiuni deprimante de prejudecată și ură; vezi Mary Beard, *Women and Power: A Manifesto* (Profil, Londra, 2017), și Donna Zuckerberg, *Not All Dead White Men: Classics and Misogyny in the Digital Age* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2018). Pentru o privire de ansamblu recentă asupra punctului în care ne aflăm, vedeți eseul excelent al lui Sarah Croix, *The Vikings, Victims of Their Own Success? A Selective View on Viking Research and Its Dissemination* (*Danish Journal of Archaeology*, 2015, vol. 4:1, pp. 82-96).

Vizitatorul norvegian la curtea regelui Alfred cel Mare se numea Ohthere (probabil Óttar în propria sa limbă); un text complet și o discuție a relatării sale pot fi găsite în Janet Batly și Anton Englert (ed.), *Ohthere's Voyages* (Muzeul navelor vikinge, Roskilde, 2007).

INTRODUCERE: STRĂMOȘII ȘI MOȘTENITORII

Piatra runică ce menționează vigilența împotriva vikingilor este U 617 de la Bro din Uppland. Pentru un rezumat al lecturilor alternative despre *víkingr*, vezi Frands Herschend, *Wikinger* (*Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 2006, 34, pp. 55-59).

Cercetătorul exasperat de la Cambridge care a ajuns la disperare din cauza terminologiei dezlânate a vikingilor era Ray Page, comentariul său provenind dintr-o revizuire și mai exasperată din *Saga-Book of the Viking* (*Society for Northern Research*, 1985, 21, pp. 308-311). Regretatul Eric Christiansen este istoricul care, din păcate, s-a oprit asupra termenului „nordici" în cartea sa interesantă, dar excentrică, *The Norsemen in the Viking Age* (Blackwell, Oxford, 2002, pp. 1-9). Scepticismul cu privire la impactul vikingilor și chiar existența lor în afara imaginarului saga a ieșit în prim-plan în *Decolonising the Viking Age* de Fredrik Svanberg (Lund University, Lund, 2003) și în eseul provocator al lui Richard Hodges din 2004, *Goodbye to the Vikings?* (*History Today*, 54, p. 9). Câteva dintre comentariile mele de aici fac trimitere la articolul meu, „My Vikings and Real Vikings: Drama, documentary and historical consultancy" în Tom Birkett și Roderick Dale (ed.), *The Vikings Reimagined: Reception, Recovery, Engagement* (De Gruyter, Berlin, 2020, pp. 28-43).

Revenind la metode și surse, considerarea perioadelor de timp drept puncte de observație rezonează cu *Satin Island* a lui Tom McCarthy (Knopf, Londra, 2015), o meditație tulburătoare asupra imposibilității scrierii istoriei. Cititorii interesați de o privire de ansamblu asupra abordărilor arheologice pot apela la Martin Carver, *Archaeological Investigation* (Routledge, Londra & New York, 2009). Pentru sursele scrise, principalele texte engleze și continentale sunt enumerate mai sus; altele sunt citate pe capitol, după caz. Există mai multe ghiduri deosebite pentru lumea saga și a poeziei nordice vechi, care includ discuții ample despre gen, probleme critice și interpretare. Recomand Jónas Kristjánsson, *Eddas and Sagas:*

Iceland's Medieval Literature (Hið íslenzka bókmenntafélag, Reykjavík, 1988); Heather O'Donoghue, *Old Norse-Icelandic Literature: A Short Introduction* (Blackwell, Oxford, 2004); Rory McTurk (ed.), *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture* (Blackwell, Oxford, 2007); Margaret Clunies Ross, *The Cambridge Introduction to the Old Norse-Icelandic Saga* (Cambridge University Press, Cambridge, 2010); și Carolyne Larrington, Judy Quinn și Brittany Schorn (ed.), *A Handbook to Eddic Poetry: Myths and Legends of Early Scandinavia* (Cambridge University Press, Cambridge, 2016).

Ideea că *Codex Regius* ar fi fost opera unui colecționar amator vine din conversația cu Terry Gunnell. Comentariile concise ale lui J.R.R. Tolkien despre textele medievale timpurii pot fi găsite în *The Monsters and the Critics, and Other Essays* (Allen & Unwin, Londra, 1983). Pentru câteva cuvinte despre contextul social al saga, m-am bazat pe remarcile perspicace ale traducătorului Ben Waggoner în introducerea sa la *The Sagas of Ragnar Lodbrok*" (Troth, New Haven, 2009). Cugetările utile asupra experienței interactive de lecturare a textelor în limba norvegiană includ M.I. Steblin-Kamenskij, *The Saga Mind* (Odense University Press, Odense, 1973) și Vésteinn Ólason, *Dialogues with the Viking Age* (Heimskringla, Reykjavík, 1998). Parcurgerea lui Egil Skalla-Grímsson printr-o prismă creștină îi aparține lui Torfi Tulinius, *The Enigma of Egill* (Cornell University Press, Ithaca, 2015).

CAPITOLUL 1: CASA FORMELOR LOR

Dincolo de *Edda poetică*, oricine dorește să se apropie de lumea mitologiei nordice, acest zăcământ al mentalității vikinge, trebuie să se îndrepte mai întâi spre trei cărți de referință fundamentale care pot fi consultate pentru detalii: Rudolf Simek, *Dictionary of Northern Mythology* (Brewer, Cambridge, 1993); Andy Orchard, *Dictionary of Norse Myth and*

Legend (Cassell, Londra, 1997); și John Lindow, *Norse Mythology: A Guide to the Gods, Heroes, Rituals, and Beliefs* (Oxford University Press, Oxford, 2001).

Studii detaliate despre concepția nordică a lumilor au fost publicate de Anders Andrén, *Tracing Old Norse Cosmology* (Nordic Academic Press, Lund, 2014) și Christopher Abram, *Evergreen Ash: Ecology and Catastrophe in Old Norse Myth and Literature* (University of Virginia Press, Charlottesville, 2019). Printre lucrările excelente în limbile scandinave se numără *I begyndelsen var skriget: vikingetidens myter om skabelsen de Henning Kure* (Gyldendal, Copenhaga, 2010) și colecția lui Anders Andrén *et al.* (ed.), *Ordning mot kaos – studier av nordisk förkristen kosmologi* (Nordic Academic Press, Lund, 2004). Speculațiile cu privire la motivațiile lui Snorri de a consemna cunoștințele precreștine vin de la Gísli Sigurðsson, „Snorri Sturluson and the best of both worlds", în Guðrún Sveinbjarnardóttir și Helgi Þorláksson (ed.), *Snorri Sturluson and Reykholt* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 2018, pp. 291-371); pentru ideile sale privind viziunea nordică asupra corpurilor cerești, vezi *Skyscape* și referințele aferente în *Handbook of Pre-Modern Nordic Memory Studies* (pp. 555-561) menționate mai sus. Gísli este profesor-cercetător la Institutul Árni Magnússon pentru Studii Islandeze din Reykjavík, iar această carte a fost îmbunătățită în multe privințe datorită nenumăratelor conversații purtate cu el de-a lungul anilor. Citatul despre corpurile cerești din *Profeția Clarvăzătoarei* este din traducerea lui Jesse Byock din *Edda Poetică* la care ne-am referit mai sus.

O prezentare generală bine documentată a mitologiei și cosmologiei nordice poate fi găsită în cartea lui Carolyne Larrington, *The Norse Myths* (Thames & Hudson, Londra, 2017). Acesta este unul dintre cele mai intens studiate aspecte ale culturii vikingilor, iar literatura de specialitate în acest sens este vastă. Printre cele mai relevante opere încă actuale se numără două cărți clasice atemporale publicate în același an: H.R. Ellis Davidson, *Gods and Myths of Northern Europe* (Penguin, Londra, 1964) și E.O.G. Turville-Petre, *Myth and Religion of the North* (Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1964).

Colecții bune ale celor mai recente cugetări pot fi găsite în Margaret Clunies Ross, *Prolonged Echoes: Old Norse Myths in Medieval Northern Society* (2 vol., Odense University Press, Odense, 1994 & 1998); Merrill Kaplan și Timothy R. Tangherlini (ed.), *News from Other Worlds* (North Pinehurst Press, Berkeley, 2012); Timothy R. Tangherlini (ed.), *Nordic Mythologies: Interpretations, Intersections, and Institutions* (North Pinehurst Press, Berkeley, 2014); și Pernille Hermann, Stephen A. Mitchell, Jens Peter Schjødt și Amber Rose (ed.), *Old Norse Mythology: Comparative Perspectives* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2017).

Zeii sunt discutați în mod colectiv în câteva dintre lucrările de mai sus, dar vezi și Jean Renaud, *Les dieux des Vikings* (Ouest-France, Rennes, 1996). Pentru Odin, vezi H.R. Ellis Davidson, *The Battle God of the Vikings* (York University, York, 1972); Kris Kershaw, *The One-Eyed God* (Institute for the Study of Man, Washington, DC, 2000); și Annette Lassen, *Odin på kristent pergament* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 2011). Pentru Thor, vezi Richard Perkins, *Thor the Wind-Raiser and the Eyrarland Image* (Viking Society for Northern Research, Londra, 2001); Maths Bertell, *Tor och den nordiska åskan* (Stockholm University, Stockholm, 2003); Lasse Christian Arboe Sonne, *Thor-kult i vikingetiden* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 2013); și Declan Taggart, *How Thor Lost His Thunder: The Changing Faces of an Old Norse God* (Routledge, Londra, 2018). Pentru Baldr, vezi John Lindow, *Murder and Vengeance Among the Gods: Baldr in Scandinavian Mythology* (Academia Scientarum Fennica, Helsinki, 1997). Pentru Loki, vezi Folke Ström, *Loki, ein mythologisches Problem* (Göteborg University, Göteborg, 1956); Georges Dumézil, *Loki* (Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1959); Anna Birgitta Rooth, *Loki in Scandinavian Mythology* (Gleerup, Lund, 1961); și Yvonne S. Bonnetain, *Der nordgermanische Gott Loki aus literaturwissenschaftlicher Perspektive* (Kümmerle, Göppingen, 2006). Pentru Freyja și alte zeițe, vezi BrittMari Näsström, *Freyja – The Great Goddess of the North* (Lund University, Lund, 1995) și *Nordiska gudinnor: nytolkningar av den förkristna mytologin* (Bonnier, Stockholm, 2009) și Ingunn

Ásdísardóttir, *Frigg og Freyja: Kvenleg goðmögn í heiðnum sið* (Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík, 2007).

Posibilii precursori ai religiei nordice în alte tradiții au fost discutați în detaliu. Ipoteza indo-europeană a fost dezvoltată pentru prima dată pe larg de Georges Dumézil, *Mythes et dieux des Germains* (Leroux, Paris, 1939) și, mai recent, a fost explorată de Anders Kaliff în mai multe lucrări importante, printre care *Fire, Water, Heaven and Earth: Ritual Practice and Cosmology in Ancient Scandinavia: An Indo-European Perspective* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2007) și *Källan på botten av tidens brunn. Indoeuropeiska rötter till fornnordisk religion* (Carlssons, Stockholm, 2018). Anders Hultgård a investigat posibilele paralele vedice într-un număr mare de publicații, toate menționate în cartea sa magistrală *Midgård brinner: Ragnarök i religionshistorisk belysning* (Kungliga Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2017). Pentru observații mai generale privind religia comparată, inclusiv aceste tradiții, vezi Neil MacGregor, *Living with the Gods: On Beliefs and Peoples* (Penguin, Londra, 2018).

Observația că „panteonul" nordic este un fel de iluzie provine din Terry Gunnell, *Pantheon? What pantheon? Concepts of a family of gods in pre-Christian Scandinavian religions* (*Scripta Islandica*, 2015, 66, pp. 55-76). Ritualurile practicate de zeii înșiși sunt discutate de Kimberley C. Patton, *Religion of the Gods: Ritual, Paradox, and Reflexivity* (Oxford University Press, Oxford, Oxford, 2009, cap. 7). Pentru relația dintre zei și uriași, vezi două lucrări de Gro Steinsland, „Giants as recipients of cult in the Viking Age?", în Gro Steinsland (ed.), *Words and Objects: Towards a Dialogue Between Archaeology and History of Religion* (Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Oslo, 1986, pp. 212-222) și *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi* (Solum Forlag, Oslo, 1991); de asemenea, Tommy Kuusela, *Hallen var lyst i helig frid. Krig och fred mellan gudar och jättar i en fornnordisk hallmiljö* (Stockholm University, Stockholm, 2017).

Cugetările asupra destinului urmează îndeaproape lucrările lui Karen Bek-Pedersen, cel mai mare specialist în acest domeniu. Referințele pot fi găsite în cartea ei, *The Norns in Old*

Norse Mythology (Dunedin, Edinburgh, 2011), care este și cel mai bun studiu asupra acestor ființe.

Walkiriile sunt deosebit de fascinante și, în consecință, au atras o vastă literatură. Le-am discutat în cartea mea *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia* (Oxbow, Oxford, 2019, pp. 274-288), unde cititorii pot găsi și o listă adnotată a numelor lor. Pentru lecturi aprofundate, vezi Folke Ström, *Diser, nornor, valkyrjor* (Royal Swedish Academy of Sciences, Stockholm, 1954); Judy Quinn, „Hildr prepares a bed for most Helmet-Damagers: Snorri's treatment of a traditional poetic motif in his Edda", în Pernille Hermann, Jens Peter Schjødt și Rasmus Tranum Kristensen (ed.), *Reflections on Old Norse Myths* (Brepols, Turnhout, 2007, pp. 95-118); Luke John Murphy, *Herjans dísir: valkyrjur, Supernatural Femininities, and Elite Warrior Culture in the Late Pre-Christian Iron Age* (teză de masterat despre religia nordică veche, nepublicată, Háskóli Íslands, Reykjavík, 2013); Régis Boyer, *Les Valkyries* (Les Belles Lettres, Paris, 2014); și Karen M. Self, *The Valkyrie's gender: Old Norse shield maidens and Valkyries as a third gender* (*Feminist Formations*, 2014, 26:1, pp. 143-172). Pasajul despre aspectul lor letal hipnotizant provine din traducerea lui Jesse Byock a *Saga Völsunga* (University of California Press, Berkeley, 1990). Poemul *Web of Spears* (*Pânză de sulițe*) s-a păstrat în *Saga lui Njál* și a fost discutat pe larg de Russell Poole în *„Viking Poems on War and Peace* (University of Toronto Press, Toronto, 1991).

Pentru toată „populația invizibilă" – spirite, *dísir* și altele – și credințele vikingilor legate de suflet, vezi însemnările specifice din cele trei dicționare mitologice menționate mai sus.

Pentru elfi și pitici, în special, vezi două lucrări ale lui Terry Gunnell, *Hof, halls, goðar and dwarves: An examination of the ritual space in the pagan Icelandic hall* (*Cosmos 17*, 2001, pp. 3-36) și „How elvish were the álfar?", în John McKinnell, David Ashurts și Donata Kick (ed.), *The Fantastic in Old Norse/ Icelandic Literature* (Saga Internation Conference, Durham și York, 2006, pp. 321-328); de asemenea, Rudolf Simek, „On elves", în Stefan Brink și Lisa Collinson (ed.), *Theorizing Old*

Norse Myth (Brepols, Turnhout, 2017, pp. 195-223). Rudy a scris și despre *dísir*: „Goddesses, mothers, dísir: Iconography and interpretation of the female deity in Scandinavia in the first millennium", în Rudolf Simek și Wilhelm Heizmann (ed.), *Mythological Women* (Fassbaender, Viena, 2002, pp. 93-123). Oricine este interesat de troli are la dispoziție două cărți excelente din care să aleagă: *Trolls: An Unnatural History* (Reaktion, Londra, 2014) de John Lindow și *Trolle: Ihre Geschichte von der nordischen Mythologie bis zum Internet* (Böhlau, Köln, 2018) de Rudolf Simek. „Trolii" din Bornholm sunt descriși în daneză de René Laursen și Margrethe Watt în *Guldhullet* (*Skalk*, 2011/4, pp. 3-9) și de Flemming Kaul în *Folkeminderne og arkæologien 2* (*Skalk*, 2018/5, pp. 20-27).

„Lista de vrăji" face parte din *Cântecul celui Înalt* din *Edda Poetică* și poate fi găsită în edițiile menționate mai sus.

CAPITOLUL 2: EPOCA VÂNTURILOR, EPOCA LUPILOR

Problemele politice ale declinului Imperiului de Apus și ale migrațiilor au fost explorate din puncte de vedere fundamental diferite de Guy Halsall în lucrarea sa *Barbarian Migrations and the Roman West, 376-568* (Cambridge University Press, Cambridge, 2007) și de Peter Heather în *The Fall of the Roman Empire* (Oxford University Press, Oxford, 2007) și *Empires and Barbarians: Migration, Development and the Birth of Europe* (Pan Macmillan, Londra, 2009). Vezi și Julia Smith, *Europe After Rome: A New Cultural History 500-1000* (Oxford University Press, Oxford, 2005) și Chris Wickham, *The Inheritance of Rome: A History of Europe from 400 to 1000* (Allen Lane, Londra, 2009). Pentru un excelent exercițiu comparativ, vezi Giusto Traina, *428 AD: An Ordinary Year at the End of the Roman Empire* (Princeton University Press, Princeton, 2009). Pentru relațiile romane cu Scandinavia, vezi Kent Andersson, *I*

skuggan av Rom: romersk kulturpåverken i Norden (Atlantis, Stockholm, 2013) și Sergio Gonzalez Sanchez și Alexandra Guglielmi (ed.), *Romans and Barbarians Beyond the Frontiers: Archaeology, Ideology and Identities in the North* (Oxbow, Oxford, 2017).

Există o serie de prezentări generale bune ale preistoriei scandinave târzii, incluzând perspective de peisaj. Pentru Danemarca, vezi Jørgen Jensen, *Danmarks Oldtid* (4 vol., Gyldendal, Copenhaga, 2006); pentru Norvegia, vezi Bergljot Solberg, *Jernalderen i Norge* (Cappelen, Oslo, 2000); pentru Suedia, vezi Stig Welinder, *Sveriges Historia 13000 fKr-600 eKr* (Norstedts, Stockholm, 2009). Pentru (pre)istoria agrară, vezi Janken Myrdal și Mats Morell (ed.), *The Agrarian History of Sweden: 4000 BC to AD 2000* (Nordic Academic Press, Lund, 2011); Per Ethelberg *et al.*, *Det sønderjyske landbrugs historie: jernalder, vikingetid og middelalder* (ed. a 2-a, Museum Sønderjylland, Haderslev, 2012); și Frode Iversen și Håkan Petersson (ed.), *The Agrarian Life of the North 2000 BC – AD 1000* (Portal, Oslo, 2017). Toate acestea sunt plasate în mod util în cea mai mare dintre imaginile de ansamblu de Barry Cunliffe în *Europe Between the Oceans, 9000 BC-AD 1000* (Yale University Press, New Haven, 2008).

Sacrificările daneze din mlaștină sunt rezumate în Jørgen Ilkjær, *Illerup Ådal – et arkæologisk tryllespejl* (Jysk Arkæologisk Selskab, Moesgård, 2000) și Lars Jørgensen, Birger Storgaard și Lone Gebauer Thomsen (ed.), *The Spoils of Victory: The North in the Shadow of the Roman Empire* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2003). Masca Hellvi a fost publicată de Neil Price și Per Widerström în „Bronsmasken från Hellvi", în Paul Wallin și Helene Martinsson-Wallin (ed.), *Arkeologi på Gotland 2* (Uppsala University, Uppsala, 2017, pp. 199-208).

Pentru structurile sociale și așezările rurale din epoca romană a fierului și din perioada migrațiilor, vezi Peder Mortensen și Birgit Rasmussen (ed.), *Fra stamme til stat i Danmark* (2 vol., Jysk Arkæologisk Selskab, Moesgård, 1988 & 1991); Charlotte Fabech și Jytte Ringtved (ed.), *Samfundsorganisation og regional variation: Norden i romersk jernalder og folkevandringstid* (Jysk Arkæologisk Selskab,

Moesgård, 1991); Lotte Hedeager, *Iron Age Societies* (Blackwell, Oxford, 1992); Ulf Näsman, „Från Attila till Karl den store: Skandinavien i Europa", în Michael Olausson (ed.), *Hem till Jarlabanke: jord, makt och evigt liv i östra Mälardalen under järnålder och medeltid* (*Historiska Media*, Lund, 2008, pp. 19-47); și Frands Herschend, *The Early Iron Age in South Scandinavia* (Uppsala University, Uppsala, 2009). Pentru contextul european, vezi Hubert Fehr și Philipp von Rummel, *Die Völkerwanderung* (Theiss, Stuttgart, 2011). O excelentă trecere în revistă a culturii materiale din perioada migrațiilor se regăsește în Wolfgang Pülhorn (ed.), *Germanen, Hunnen und Awaren: Schätzte der Völkerwanderungszeit* (Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, 1987).

Masacrul de la Sandbyborg este relatat de Clara Alfsdotter, Ludvig Papmehl-Dufay și Helena Victor, *A moment frozen in time: Evidence of a late fifth-century massacre at Sandbyborg* (*Antiquity*, 2018, 92, pp. 421-436). Lotte Hedeager ia în considerare posibila și controversata influență a hunilor în *Scandinavia and the Huns: An interdisciplinary approach to the Migration Era* (*Norwegian Archaeological Review*, 2007, 40:1, pp. 42-58) și în cartea sa *Iron Age Myth and Materiality: An Archaeology of Scandinavia AD 400-1000* (Routledge, Londra & New York, 2011).

Comentariul disprețuitor cu privire la „cea mai recentă teorie a Marelui Dezastru" a fost făcut de istoricul Chris Wickham în cartea sa *Framing the Early Middle Ages* (Oxford University Press, Oxford, 2005, p. 549), deși, ca să fim corecți, a scris asta înainte ca întreaga gamă de indicatori de mediu să devină cu adevărat limpede. Mulți cercetători se concentrează în prezent asupra crizei din secolul al VI-lea și, în special, asupra „norului de praf"; le mulțumesc în special lui Ulf Büntgen, Matthew Collins, Svante Fischer, Ingar Gundersen, Hans Göthberg, Frode Iversen, Arild Klokkervoll, Fredrik Charpentier Ljungqvist, Daniel Löwenborg, Ester Oras, Felix Riede, Dagfinn Skre, Sara Westling, Mats Widgren și Torun Zachrisson. Printre lucrările timpurii deosebit de importante se numără Joel D. Gunn (ed.), *The Years Without Summer: Tracing AD 536 and Its Aftermath* (BAR, Oxford, 2000) și Antti

Arjava, *The mystery cloud of AD 536 in the Mediterranean sources* (*Dumbarton Oaks Papers*, 2005, 59, pp. 73-96). O privire de ansamblu asupra cercetărilor de până în 2015 se regăsește în Neil Price și Bo Gräslund, „Excavating the Fimbulwinter? Archaeology, geomythology and the climate event(s) of AD 536", în Felix Riede (ed.), *Past Vulnerability: Volcanic Eruptions and Human Vulnerability in Traditional Societies Past and Present* (Aarhus University Press, Aarhus, 2015, pp. 109-132). Vezi, de asemenea, Arne Anderson Stamnes, „Effect of temperature change on Iron Age cereal production and settlement patterns in mid-Norway" și Frode Iversen, „Estate division: Social cohesion in the aftermath of AD 536-7", ambele în Frode Iversen și Håkan Petersson (ed.), *The Agrarian Life of the North, 2000 BC-AD 1000* (Portal, Oslo, 2017, pp. 27-76). Analizele științifice ale cauzei norului de praf apar într-un ritm atât de constant, încât nu are sens să le citățm pe toate aici, dar vezi M. Sigl *et al.*, *Timing and climate forcing of volcanic eruptions for the past 2.500 years* (*Nature*, 2015, 523, pp. 543-549); Ulf Büntgen *et al.*, *Cooling and societal change during the Late Antique Little Ice Age from 536 to 660 AD* (*Nature Geoscience*, 2016, 9, pp. 231-236); Matthew Toohey *et al.*, *Climatic and societal impacts of a volcanic double event at the dawn of the Middle Ages* (*Climatic Change*, 2016, 136, pp. 401-412); și Robert A. Dull *et al.*, *Radiocarbon and geologic evidence reveal Ilopango volcano as source of the colossal 'mystery' eruption of 539/40 CE* (*Quaternary Science Reviews*, 2019, p. 222). Ciuma lui Iustinian este tratată de Lester K. Little (ed.), *Plague and the End of Antiquity: The Pandemic of 541-750* (Cambridge University Press, Cambridge, 2007).

„Distrugerea lunii" provine din traducerea lui Jesse Byock a *Profeției Clarvăzătoarei*, așa cum apare în *Edda* lui Snorri (cap. 12). Traducerile din *Kalevala* (engleză, în original) îi aparțin lui J.M. Bosley (Oxford University Press, Oxford, 1989), iar versurile din versiunea anterioară sunt traduse de Francis Peabody Magoun, *The Old Kalevala and Certain Antecedents* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 1969).

Sámi au atras o literatură vastă. Pentru o istorie generală, vezi Lars Ivar Hansen și Bjørnar Olsen, *Samenes historia fram*

til 1750 (Cappelen, Oslo, 2004); pentru dimensiunile sale mai extinse, vezi Carl-Gösta Ojala, *Sámi Prehistories: The Politics of Archaeology and Identity in Northernmost Europe* (Uppsala University, Uppsala, 2009). Pentru o lucrare crucială privind identitatea și ritualurile Sámi, vezi Birgitta Fossum, *Förfädernas land: en arkeologisk studie av rituella lämningar i Sápmi, 300 fKr-1600 eKr* (Umeå University, Umeå, 2006). Lucrarea clasică despre interacțiunea dintre Sámi și nordici este cea a lui Inger Zachrisson (ed.), *Möten i gränsland: samer och germaner i Mellanskandinavien* (Statens Historiska Museum, Stockholm, 1997); vezi, de asemenea, Neil Price, „Drum-Time and Viking Age: Sámi-Norse identities in early medieval Scandinavia", în Martin Appelt, Joel Berglund și Hans Christian Gulløv (ed.), *Identities and Cultural Contacts in the Arctic* (Muzeul Național al Danemarcei, Copenhaga, 2000, pp. 12-27). Religia lor este, de asemenea, tratată pe larg, în contextul comparativ al credințelor nordice, de Thomas A. DuBois în *Nordic Religions in the Viking Age* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1999) și în propria mea lucrare, *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia* (ed. a 2-a, Oxbow, Oxford, 2019, cap. 4). Toate aceste lucrări conțin referințe detaliate.

Unul dintre primii care au cartografiat ascensiunea „noului Nord" după criza din secolele al V-lea și al VI-lea a fost Peter Bratt, în *Makt uttryckt i jord och sten: Stora högar och maktstrukturer i Mälaradalen under järnåldern* (Stockholm University, Stockholm, 2008), iar figurinele din movilele monument din Valea Mälar se regăsesc în această lucrare. Annelie Nitenberg zugrăvește o imagine similară pentru vestul Suediei în *Härskare i liv och död: social exklusivitet och maktstrategi i Vänerbygd under yngre järnålder* (Göteborg University, Göteborg, 2019). Pentru studii mai ample, vezi Svante Norr, *To Rede and to Rown: Expressions of Early Scandinavian Kingship in Written Sources* (Uppsala University, Uppsala, 1998) și John Ljungkvist, *En hiar atti rikR: om elit, struktur och ekonomi kring Uppsala och Mälaren under yngre järnålder* (Uppsala University, Uppsala, 2006). Istoricul care a descris noile elite ca fiind „oportuniști violenți" a fost Guy

Halsall, citându-l pe unul dintre studenții săi în cartea lui *Warfare and Society in the Barbarian West, 450-900* (Routledge, Londra, 2003, p. xiii). Această lucrare este, de asemenea, o sursă excelentă pentru istoria și ideologia acestor războinici. Nicholas Howe ne oferă un context englez și european pentru acest proces în *Migration and Mythmaking in Anglo-Saxon England* (Yale University Press, New Haven, 1989); la fel, Martin Carver (ed.), *The Age of Sutton Hoo* (Boydell, Woodbridge, 1992); și Martin Carver, *Formative Britain: An Archaeology of Britain, Fifth to Eleventh Century AD* (Routledge, Londra, 2019).

Pentru sursele primare despre noile elite, trebuie să începem inevitabil cu *Beowulf*. O bună traducere în limba engleză este cea a lui Michael Alexander (ed. rev., Penguin, Londra, 2003); Seamus Heaney a realizat o traducere fluentă și poetică în *Beowulf: A New Translation* (Faber & Faber, Londra, 1999). Cea mai recentă cercetare asupra poemului, în special în ceea ce privește istoricitatea sa ca sursă pentru perioada târzie a migrațiilor, se găsește în Bo Gräslund, *Beowulfkvädet: den nordiska bakgrunden* (Uppsala University, Uppsala, 2018). Alte texte despre familiile regale din Nord sunt tratate în lucrările de mai sus și sunt pomenite în capitolul 10, care urmează, dar o sursă-cheie este *Saga Ynglinga*, prima carte din *Heimskringla* a lui Snorri.

Pentru imaginea marțială, vezi Paul Treherne, *The warrior's beauty: The masculin body and self-identity in Bronze-Age Europe* (*European Journal of Archaeology*, 1995, 3:1, pp. 105-144). Situl Valsgärde și publicațiile ce-l vizează sunt rezumate în Svante Norr (ed.), *Valsgärde Studies: The Place and Its People, Past and Present* (Uppsala University, Uppsala, 2008) și Kent Andersson, *Krigarna från Valsgärde* (Atlantis, Stockholm, 2017). În rest, perioada Vendel este slab reprezentată de sinteze pentru Scandinavia și nimic nu înlocuiește încă două publicații apărute cu ceva timp în urmă: Ann Sandwall (ed.), *Vendeltid* (Statens Historiska Museum, Stockholm, 1980) și Jan Peder Lamm și Hans-Åke Nordström (ed.), *Vendel Period* (Statens Historiska Museum, Stockholm, 1983). O scurtă prezentare generală se găsește în Charlotte

Hedenstierna-Jonson, John Ljungkvist și Neil Price, *The Vikings Begin* (Uppsala University, Uppsala, 2018). Acoperămintele din scoarță de mesteacăn de pe unele dintre bărcile funerare din Valsgärde, probabil de origine Sámi, sunt discutate de Karolina Pallin în teza sa de licență în istoria artei, *Vendeltida båtkapell: textilt näverhantverk i Valsgärdes båtgravar* (Uppsala University, Uppsala, 2016).

Cultura și arhitectura marilor săli sunt discutate de Frands Herschend, *Livet i hallen* (Uppsala University, Uppsala, 1997) și Johan Callmer și Erik Rosengren (ed.), *„…gick Grendel att söka det höga huset…" Arkeologiska källor till aristokratiska miljöer i Skandinavien under yngre järnålder* (Hallands County Museum, Halmstad, 1997). Un studiu util al trăsăturilor mai puțin tangibile ale marilor săli poate fi găsit în A.C. Antoniades, *Epic Space: Towards the Roots of Western Architecture* (Wiley, Londra, 1992). Pentru ideologiile militante ale sălilor, vezi Michael J. Enright, *Lady with a Mead Cup: Ritual, Prophecy and Lordship in the European Warband from La Tène to the Viking Age* (Four Courts, Dublin, 1996) și Stephen S. Evans, *Lords of Battle* (Boydell, Woodbridge, 1997).

Centrele regale care au stat la baza acestor organizări statale tinere au fost publicate de Tom Christensen, *Lejre bag myten* (Jysk Arkæologisk Selskab, Moesgård, 2015); Bjørn Myhre, *Før Viken ble Norge* (Vestfold Fylkeskommune, Tønsberg, 2015); Olof Sundqvist și Per Vikstrand (ed.), *Gamla Uppsala i ny belysning* (Gävle College, Gävle, 2013); și Kristina Ekero Eriksson, *Gamla Uppsala: människor och makter i högarnas skugga* (Norstedts, Stockholm, 2018). Pentru echivalentul din Götar, vezi Martin Rundkvist, *Mead-Halls of the Eastern Geats: Elite Settlements and Political Geography AD 375-1000 in Östergötland, Sweden* (Royal Academy of Letters, Stockholm, 2011), iar pentru sud, vezi Fredrik Svanberg, *Vikingatiden i Skåne* (Historiska Media, Lund, 2000). Pentru sala imensă de la Borg, vezi Gerd Stamsø Munch, Olav Sverre Johansen și Else Roesdahl (ed.), *Borg in Lofoten: A Chieftain's Farm in North Norway* (Tapir, Trondheim, 2003). „Sala strălucitoare" de la Kaupang este discutată de Dagfinn Skre în volumul 1 al *Proiectului de excavare de la Kaupang* (4 vol.,

University of Oslo/Aarhus University Press, *Norske Oldfunn*, 2007-2016, pp. 22-25), în timp ce cea mai recentă lucrare despre Tissø a fost publicată de Sandie Holst, Lars Jørgensen și Egon Wamers, *Odin, Thor und Freyja: Skandinavische Kultplätze des 1. Jahrtausends n. Chr. und das Frankenreich* (Schnell & Steiner, Regensburg, 2017).

Citatul din *Beowulf* include versurile 2633-2642, redate aici în traducerea poetică a lui Seamus Heaney.

Efectele coifurilor în lumina focului sunt discutate de Neil Price și Paul Mortimer, *An eye for Odin? Divine role-playing in the age of Sutton Hoo* (*European Journal of Archaeology*, 2014, 17:3, pp. 517-538). Figurinele din foiță de aur, așa-numitele *guldgubber*, sunt descrise cel mai bine în numeroasele lucrări publicate ale lui Margrethe Watt; cu titlu de introducere în limba engleză, ele sunt abordate în contextul celui mai mare sit unde au fost descoperite, în Bornholm: Christian Adamsen *et al.* (ed.), *Sorte Muld: Wealth, Power and Religion at an Iron Age Central Settlement on Bornholm* (Bornholms Museum, Rønne, 2009). Un nou studiu important a apărut la momentul tipăririi acestui volum, Alexandra Pesch și Michaela Helmbrecht (ed.), *Gold Foil Figures in Focus* (Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology, Schleswig, 2019). Îmbrăcămintea figurinelor a fost discutată de Ulla Mannering în *Iconic Costumes: Scandinavian Late Iron Age Costume Iconography* (Oxbow, Oxford, 2017), o carte care reproduce, de asemenea, sute de figurine.

Comerțul internațional și interacțiunea baltică sunt menționate în capitolele 10 și 14 care urmează, dar vezi și Søren Sindbæk și Athena Trakadas (ed.), *The World in the Viking Age* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2014). Pentru noua înțelegere a „regiunilor agricole periferice” și a importanței lor în comerț, vezi Steve Ashby, Ashley Coutu și Søren Sindbæk, *Urban networks and Arctic outlands: Craft specialists and reindeer antler in Viking towns* (*European Journal of Archaeology*, 2015, 18, pp. 679-704). Mai multe lucrări importante în acest sens au fost publicate de Andreas Hennius, *Viking Age tar production and outland exploitation* (*Antiquity*, 2018, 92, pp. 1349-1361); Andreas Hennius *et al.*, *Whalebone*

gaming pieces: Aspects of marine mammal exploitation in Vendel and Viking Age Scandinavia (*European Journal of Archaeology*, 2018, 21, pp. 612-631); și Andreas Hennius, *Towards a refined chronology of prehistoric pitfall hunting in Sweden* (*European Journal of Archaeology*, 2020, în curs de publicare); teza sa de doctorat în curs de finalizare este gata să remodeleze în mod fundamental viziunea noastră asupra acestor economii. Pentru această secțiune, am beneficiat, de asemenea, de eseul atemporal al lui John Moreland, „Concepts of the early medieval economy" („Concepte ale economiei medievale timpurii"), care datează inițial din 2000, dar care a fost publicat în lucrarea sa *Archaeology, Theory and the Middle Ages* (Duckworth, Londra, 2010, pp. 75-115).

CAPITOLUL 3: REȚEAUA SOCIALĂ

Jón Viðar Sigurðsson explorează structura socială scandinavă în *Det norrøne samfunnet* (Pax, Oslo, 2008); pentru viața de familie, în special, vezi Birgit Sawyer, *Kvinnor och familj i det fornoch medeltida Skandinavien* (Viktoria, Skara, 1992) și Liv Helga Dommasnes, „Women, kinship, and the basis of power in the Norwegian Viking Age", în Ross Samson (ed.), *Social Approaches to Viking Studies* (Cruithne Press, Glasgow, 1991, pp. 65-73). Mai multe informații despre relațiile de rudenie pot fi găsite în Tara Carter, *Iceland's Networked Society* (Brill, Leiden, 2015). Comentariul referitor la proprietatea care îi deține pe stăpâni îi aparține lui Eric Christiansen și apare în *The Norsemen in the Viking Age* (Blackwell, Oxford, 2002).

Cu privire la căsătorie, poligamie și concubinaj, vezi Auður G. Magnúsdóttir, *Frillor och fruar: politik och samlevnad på Island 1120-1400* (University of Gothenburg, Göteborg, 2001) și „Women and Sexual Politics", în Stefan Brink și Neil Price (ed.), *The Viking World* (Routledge, Londra, 2008, pp. 40-48). Vezi, de asemenea, Ben Raffield, Neil Price și Mark Collard, *Polygyny,*

concubinage and the social lives of women in Viking-Age Scandinavia (*Viking and Medieval Scandinavia*, 2018, 13, pp. 165-209). Þórir Hraundal discută scriitorii arabi care descriu poligamia în *The Rus in Arabic Sources: Cultural Contacts and Identity* (University of Oslo, Oslo, 2013). Relatarea lui Adam din Bremen este menționată mai sus; pasajul relevant despre viciile regelui danez se află în cartea 4, capitolul 21, și în cartea 3, capitolul 11. Saga și textele poetice menționate aici sunt trecute în revistă mai detaliat în lucrarea lui Raffield *et al.* citată mai sus. Îi sunt recunoscător lui Steinunn Kristjánsdóttir pentru discuțiile sale despre poligamie din perspectivă islandeză. Pietrele runice care menționează soții multiple sunt Sö 297 din Uppinge în Södermanland și U 1039 din Bräcksta în Uppland.

Mecanismele complexe ale *vinátta* (prietenie) sunt explorate de Jón Viðar Sigurðsson în *Viking Friendship: The Social Bond in Iceland and Norway, c. 900-1300* (Cornell University Press, Ithaca, 2017).

Citatul din *Cântecul celui Înalt* care recomandă să îți lași câinele să fie hrănit de un vecin provine din strofa 83, adaptat din traducerea lui Dronke. Un superb studiu ilustrat al gospodăriei din epoca vikingilor și al multor altor aspecte ale vieții cotidiene poate fi găsit în Kurt Schietzel, *Spurensuche Haithabu* (ed. a 4-a, Wachholtz, Neumünster, 2018). Pentru un eșantion reprezentativ de studii privind așezările rurale, vezi Sten Tesch, *Houses, Farmsteads, and Long-Term Change* (Uppsala University, Uppsala, 1993); Hans Göthberg, Ola Kyhlberg și Ann Vinberg (ed.), *Hus och gård i det förurbana samhället* (2 vol., Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1995); și Karin Rosberg, *Vikingatidens byggande i Mälardalen* (Uppsala University, Uppsala, 2009).

Cultura alimentară a vikingilor este discutată de Sven Isaksson, *Food and Rank in Early Medieval Time* (Stockholm University, Stockholm, 2000); Per Widerström, *Järnålderns mat- en annan smakpalett* (*Gotländsk Arkiv*, 2019, 91, pp. 106-113); pentru epoca târzie a vikingilor în Occident, vezi, de asemenea, Ditlev Mahler (ed.), Gruel, *Bread, Ale and Fish: Changes in the Material Culture Related to Food Production in the North*

Atlantic 800-1300 AD (Nationalmuseet, Copenhaga, 2018). Teza despre pâinea vikingilor îi aparține lui Liselotte Bergström, *Gräddat: brödkultur under järnåldern i östra Mälardalen* (Stockholm University, Stockholm, 2007). O altă teză dedicată strict proțapului și frigăruilor: Susanne Bøgh-Andersen, *Vendeloch vikingatida stekspett* (Lund University, Lund, 1999). Kent Anderson discută paharele din epoca vikingilor în *Glas från romare till vikingar* (Balderson, Uppsala, 2010).

Pentru divertismentul vikingilor, vezi Mark Hall, *Board games in boat burials: Play in the performance of Migration and Viking Age mortuary practice* (*European Journal of Archaeology*, 2016, 19, pp. 439-455); John Birdsagel, „Music and musical instruments", în Phillip Pulsiano (ed.), *Medieval Scandinavia: An Encyclopedia* (Garland, New York, 1993, pp. 420-423); și Leszek Gardeła, *What the Vikings did for fun? Sports and pastimes in medieval northern Europe* (*World Archaeology*, 2012, 44, pp. 234-247). Fotografia scaunului pentru copii din Lund a fost publicată în Else Roesdahl și David M. Wilson (ed.), *From Viking to Crusader: Scandinavia and Europe 800-1200* (Nordic Council, Copenhaga, 1992, p. 376). Perna specială din mormântul de la Mammen este descrisă de Charlotte Rimstad, *En komfortabel, evig søvn* (*Skalk*, 2019/5, pp. 12-15).

Steven P. Ashby discută pieptenii în *A Viking Way of Life* (Amberley, Stroud, 2014). Observația despre scandinavii bine îngrijiți provine de la John de Wallingford; vezi Richard Vaughan, *The chronicle attributed to John of Wallingford* (*Camden Miscellany*, 1958, 21, pp. 1-74.

O reconstituire a ofițerului scandinav elegant din Bizanț – de fapt Sviatoslav de Kiev – poate fi găsită în Ian Heath, *The Vikings* (Osprey, Oxford, 1985: planșa G) după descrierea lui Leon Diaconul. Relatarea lui Aḥmad ibn Faḍlān este menționată în secțiunea generală de mai sus.

Principala lucrare despre modificările dentare din epoca vikingilor este cea a lui Caroline Ahlström Arcini, osteologul care a identificat prima dată această practică. Ideile ei sunt adunate în cartea sa, *The Viking Age: A Time of Many Faces* (Oxbow, Oxford, 2018). Scrierile lui Ibrāhīm ibn Ya'qūb sunt, de asemenea, menționate mai sus, în secțiunea generală.

Majoritatea lucrărilor generale și a cataloagelor expozițiilor enumerate mai sus se axează pe imagini, adesea în culori, având ca scop ilustrarea într-un mod diferit a epocii vikingilor în această carte. Mai ales două lucrări au fost concepute pentru a face tocmai acest lucru și reușesc cu brio: *Viking Artefacts* de James Graham-Campbell (British Museum Press, Londra, 1980) și *Pocket Museum: Vikings* de Steve Ashby și Alison Leonard (Thames & Hudson, Londra, 2018). Aceasta din urmă include multe imagini ale unor figurine tridimensionale cu diverse coafuri, printre care se numără și cele menționate în text.

Interpretările despre figurinele de la Hårby și Revninge au fost publicate doar preliminar de Mogens Bo Henriksen și Peter Vang Petersen, *Valkyriefund* (*Skalk*, 2013/2, pp. 3-10) și Claus Feveile, *Revninge-figurens gåder* (*Skalk*, 2015/1, pp. 3-8). Pentru îmbrăcămintea din epoca vikingilor, vezi Inga Hägg, *Kvinnodräkten i Birka* (Uppsala University, Uppsala, 1974) și *Textilien und Tracht in Haithabu und Schleswig* (Wachholtz, Kiel, 2015); după cum am menționat mai sus, putem găsi imagini color bune în Kurt Schietzel, *Spurensuche Haithabu* (ed. a 4-a, Wachholtz, Neumünster, 2018). Îi rămân dator creatoarei de costume Linda Muir pentru observațiile privind potențialele calități senzuale ale veșmintelor vikingilor, rod al mai multor discuții plăcute.

Literatura de specialitate privind bijuteriile și meșteșugurile (inclusiv în metal) este foarte vastă, iar aici putem prezenta doar o selecție. Lucrarea de referință cu privire la fibulele ovale este Ingmar Jansson, *Ovala spännbucklor* (Uppsala University, Uppsala, 1985), în timp ce echivalentul său pentru mărgele este Johan Callmer, *Trade Beads and Bead Trade in Scandinavia ca. 800-1000 AD* (Lund University, Lund, 1977). Studii importante despre prelucrarea metalelor, cu accentul regional aferent, dar cu referințe mai detaliate, pot fi găsite în lucrările lui Gustaf Trotzig, *Craftsmanship and Function* (Statens Historiska Museum, Stockholm, 1991) și Unn Pedersen, *I smeltedigelen: finsmedene i vikingtidsbyen Kaupang* (University of Oslo, Oslo, 2010). Figurinele pandantiv sunt discutate de Michaela Helmbrecht în *Wirkmächtige Kommunikationsmedien: Menschenbilder der*

Vendelund Wikingerzeit und ihre Kontexte (Lund University, Lund, 2011). Cultura materială unică a locuitorilor din Gotland este adunată la un loc de Lena Thunmark-Nylén, *Die Wikingerzeit Gotlands* (4 vol., Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Stockholm, 1995-2006), cu trimitere la propria sa lucrare despre bijuterii și la cea a lui Anders Carlsson.

Sursele pentru practicile agrare și istorie au fost menționate mai sus. Echipamentul complet al unui fierar a fost publicat de Greta Arwidsson și Gösta Berg, *The Mästermyr Find: A Viking Age Tool Chest from Gotland* (Kongelige Danske Videnskabernes Selskab, Stockholm, 1983). Meșteșugul textil a fost menționat mai sus, dar vezi și Marianne Vedeler, *Silk for the Vikings* (Oxbow, Oxford, 2014). În cartea sa *Viking Women: The Narrative Voice in Woven Tapestries* (Cambria Press, Amherst, 2008), Lena Norman explorează noțiunea de țesut textil pictural ca domeniu al puterii feminine.

În ceea ce privește tradițiile artistice, cea mai recentă sinteză, excelentă și bine ilustrată, este cartea *Viking Art* a lui James Graham-Campbell (Thames & Hudson, Londra & New York, 2013). Fiind unul dintre cei mai importanți arheologi din lume în domeniul istoriei artei din epoca vikingilor, James a abordat și estetica și aspectul economic ale acesteia în multe alte lucrări generale (enumerate în introducerea acestei secțiuni) și în studii regionale specializate, în special în cele despre Scoția; acestea sunt menționate în secțiunile corespunzătoare care urmează. Vezi, de asemenea, David M. Wilson, *Vikingatidens konst* (Signum, Lund, 1995).

CAPITOLUL 4: ÎN CĂUTAREA LIBERTĂȚII

Johan Ling tratează posibilele precedente scandinave din epoca bronzului privind sclavia în *Elevated Rock Art: Towards a Maritime Understanding of Bronze Age Rock Art in Northern*

Bohuslän, Sweden (University of Gothenburg, Göteborg, 2008).

Cartea lui Foote și Wilson, *The Viking Achievement* (1970), menționată mai sus, a fost prima lucrare majoră de sinteză care a discutat despre sclavia în Scandinavia timpurie. Aceasta este încă valabilă, iar eu m-am inspirat din ea în mai multe locuri aici (cei doi sunt și autorii parafrazei despre sclavii care nu dețin și nu lasă nimic moștenire). Mai recent, sclavia în epoca vikingilor a fost discutată de Ruth Karras în *Slavery and Society in Medieval Scandinavia* (Yale University Press, New Haven, 1988); în colecția în limba suedeză editată de Thomas Lindkvist și Janken Myrdal, *Trälar: ofria i agrarsamhället från vikingatid till medeltid* (Nordic Museum, Stockholm, 2003); și în cartea lui Stefan Brink, *Vikingarnas slavar: den nordiska träldomen under yngre järnålder och äldsta medeltid* (Atlantis, Stockholm, 2012). Contextul mai larg din Vest ne este oferit de David Wyatt, *Slaves and Warriors in Medieval Britain and Ireland, 800-1200* (Brill, Leiden, 2009). Un nou domeniu de cercetare privind sclavia în epoca vikingilor a fost deschis de Ben Raffield, *The slave markets of the Viking world* (*Slavery and Abolition*, 2019, 40, pp. 682-705).

Pentru numele celor înrobiți din *Cântul lui Ríg*, am folosit traducerile din *Edda poetică* de Carolyne Larrington (1996) și Ursula Dronke (1997), cu unele modificări minore ale mele. Pietrele runice care păstrează vocile celor înrobiți sunt U 11 din Hovgården, Uppland, în Suedia, și DR 58 din Hørning, Danemarca. Cătușele vikinge au fost studiate de Ny Björn Gustafsson, *För folk och fä: Vikingatida fjättrar och deras användning* (Fornvännen, 2009, 104, 89-96). Piatra Weston este ilustrată în Else Roesdahl *et al.* (ed.), *The Vikings in England* (Anglo-Danish Viking Project, Londra, 1981, p. 61). *Mormântul mistuit al sclavilor* de la Tranders este publicat de Lise Harvig, J. Kveinborg și Niels Lynnerup, *Death in flames: Human remains from a domestic house fire from Early Iron Age, Denmark* (*International Journal of Osteoarchaeology*, 2015, 25, pp. 701-710).

Mormântul de la Ballateare a fost publicat de Gerhard Bersu și David M. Wilson, *Three Viking Graves on the Isle of Man* (The Society for Medieval Archeology, King's Lynn, 1966, pp. 35-62).

Cercetările cu privire la regimul alimentar al celor înrobiți au fost realizate de Elise Naumann, Maja Krzewińska, Anders Götherström și Gunilla Eriksson, *Slaves as burial gifts in Viking Age Norway? Evidence from stable isotope and Ancient DNA analyses* (*Journal of Archaeological Science*, 2013, 41, pp. 533-540). Studiul care leagă sclavia de modificările dentare îi aparține lui Anna Kjellström, *Spatial and temporal trends in new cases of men with modified teeth from Sweden (AD 750-1100)* (*European Journal of Archaeology*, 2014, 17:1, pp. 45-59).

CAPITOLUL 5: DEPĂȘIREA HOTARELOR

Studiile privind genul în epoca vikingilor au început abia recent să se extindă serios dincolo de discuțiile binare, cele mai multe dintre ele punând accentul pe studiile despre femei. Printre lucrările importante se numără Judith Jesch, *Women in the Viking Age* (Boydell, Woodbridge, 1991); Jenny Jochens, *Women in Old Norse Society* (Cornell University Press, Ithaca, 1995); Eva-Marie Göransson, *Bilder av kvinnor och kvinnlighet: Genus och kroppspråk under övergången till kristendomen* (Stockholm University, Stockholm, 1999); Nancy Coleman și Nanna Løkka (ed.), *Kvinner i vikingtid* (Scandinavian Academic Press, Oslo, 2014); și Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Valkyrie: The Women of the Viking World* (Bloomsbury, Londra, 2020). Printre lucrările axate în principal pe literatura nordică veche se numără: Jenny Jochens, *Old Norse Images of Women*" (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1996); Rudolf Simek și Wilhelm Heizmann (ed.), *Mythological Women* (Fassbaender, Viena, 2002); Sarah Anderson și Karen Swenson (ed.), *Cold Counsel: Women in Old Norse Literature and Mythology* (Routledge, Londra & New York, 2002); și Jóhanna Katrín Friðriksdóttir, *Women in Old Norse Literature: Bodies, Words and Power* (Palgrave Macmillan, New York, 2013). Cele

mai multe dintre aceste lucrări preiau și temele mai specifice care urmează.

Printre studiile mai generale se numără Tove Hjørungdal, *Det skjulte kjønn: patriarkal tradisjon og feministisk visjon i arkeologien belyst med fokus på en jernalderskontekst* (Lund University, Lund, 1991); Elisabeth Arwill-Nordbladh, *Genuskonstruktioner i nordisk vikingatid* (University of Gothenburg, Göteborg, 1998); și Henric Bagerius, *I genusstrukturens spänningsfält: Om kön, genus och sexualitet i saga och samhälle* (*Arkiv för Nordisk Filologi*, 2001, pp. 21-63); vezi, de asemenea, Katherine Hauptmann, „Slaget om vikingatiden-en ojämn kamp mot forna stereotyper", în Katherine Hauptmann și Kerstin Näversköld (ed.), *Genusförbart: inspiration, erfarenheter och metoder för mångfald i museiarbete* (*Nordic Academic Press*, Lund, 2014, pp. 61-71).

Piatra runică de la Fläckebo din Västmanland este Vs 24. Modelul unui „singur gen" provine din influenta lucrare a lui Carol Clover, *Regardless of sex: Men, women, and power in early Northern Europe* (*Speculum*, 1993, 68:2, pp. 1-28). Cea mai bună lucrare cu privire la trăsăturile comune, cu studiul funerar menționat în text, îi aparține lui Marianne Moen: *Challenging Gender: A Reconsideration of Gender in the Viking Age Using the Mortuary Landscape* (University of Oslo, Oslo, 2019), pornind de la cartea sa precedentă, *The Gendered Landscape: A Discussion on Gender, Status and Power in the Norwegian Viking Age Landscape* (BAR, Oxford, 2011), temă explorată și în lucrarea sa *Gender and archaeology: Where are we are now?* (*Archaeologies*, 2019, 15/2, pp. 206-226). Printre studiile excelente mai ample care adoptă o abordare integrată și fructuoasă a genului se numără Michèle Hayeur Smith, *Draupnir's Sweat and Mardöll's Tears: An Archaeology of Jewellery, Gender and Identity in Viking Age Iceland* (BAR, Oxford, 2004) și Marianne Hem Eriksen, *Architecture, Society, and Ritual in Viking Age Scandinavia* (Cambridge University Press, Cambridge, 2019).

În ceea ce privește copilăria în epoca vikingilor, vezi Else Mundal, *Forholdet mellom børn og foreldre i det norrøne*

kjeldmaterialet (*Collegium Medievale*, 1988, 1, pp. 9-26); M. Lindqvist, *Barn på vikingatiden* (*Gotländsk Arkiv*, 2004, 76, pp. 74-77); Chris Callow, *First steps towards an archaeology of children in Iceland* (*Archaeologia Islandica*, 2006, 5, pp. 55-96); Lotte Mejsholm, *Gränsland: konstruktion av tidig barndom och begravningsritual vid tiden för kristnandet i Skandinavien* (Uppsala University, Uppsala, 2009); Marianne Hem Eriksen, *Don't all mothers love their children? Deposited infants as animate objects in the Scandinavian Iron Age* (*World Archaeology*, 2017, 49:3, pp. 338-356); Dawn M. Hadley, „Children and migration", în Sally Crawford, Dawn M. Hadley și Gillian Shepherd (ed.), *The Oxford Handbook of the Archaeology of Childhood* (Oxford University Press, Oxford, 2018, pp. 404-428); și Ben Raffield, *Playing Vikings: Militarism, hegemonic masculinities and childhood enculturation in Viking-Age Scandinavia* (*Current Anthropology*, 2019, 60, pp. 813-835).

Malnutriția diferențiată în copilărie este analizată de Anna Kjellström, „People in transition: Life in the Mälaren Valley from an osteological perspective", în Val Turner, Olwyn Owen și Doreen Waugh (ed.), *Shetland and the Viking World* (Shetland Heritage Publications, Lerwick, 2016, pp. 197-202); există și alte interpretări posibile ale datelor privind *cribra orbitalia* – de exemplu, că afecțiunea a fost cauzată de o presiune infecțioasă ridicată –, dar aceasta ar trebui să prezinte mai degrabă o distribuție uniformă în populație, decât una distorsionată în funcție de gen; îi sunt recunoscător autoarei și lui Marianne Hem Eriksen pentru discuțiile de aici. În ceea ce privește infanticidul, vezi cele de mai sus, precum și lucrările lui Nancy Wicker, „Selective female infanticide as partial explanation for the dearth of women in Viking Age Scandinavia", în Guy Halsall (ed.), *Violence and Society in the Early Medieval West* (Boydell, Woodbridge, 1998, pp. 205-221) și *Christianization, female infanticide, and the abundance of female burials at Viking Age Birka in Sweden* (*Journal of the History of Sexuality*, 21/2012, pp. 245-262).

Studiul care compară mormintele de bărbați și de femei din Scoția și Norvegia a fost realizat de Frida Espolin Norstein, *Migration and the Creation of Identity in the Viking Diaspora: A*

Comparative Study of Viking Age Funerary Rites from Northern Scotland and Møre og Romsdal (teză de masterat în arheologie, nepublicată, University of Oslo, Oslo, 2014).

În legătură cu sexualitatea în epoca vikingilor, vezi Jenny Jochens, *The illicit love visit: An archaeology of Old Norse sexuality* (*Journal of the History of Sexuality*, 1991, 1, pp. 357-392); Neil Price, „Anstößige Körper? Sexualität in der Eisenzeit Nordeuropas", în Vincent van Vilsteren și Rainer-Maria Weiss (ed.), *100.000 jahre sex: über Liebe, Fruchtbarkeit und Wollust* (Helms Museum, Hamburg, 2004, pp. 54-63) și *Sexualität* (*Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 2004, 28, pp. 244-257). Versurile din *Cuvintele de harță ale lui Loki* și din *Cântecul celui Înalt* sunt din traducerea Ursulei Dronke.

Sara Pons-Sanz tratează mult-discutata misiune califală în teritoriul vikingilor în *Whom did al-Ghazāl meet? An exchange of embassies between the Arabs from al-Andalus and the Vikings* (*Saga-Book of the Viking Society for Northern Research*, 2004, 28, pp. 5-28), cu referințe extinse. Magia sexuală, figurina Rällinge, falusul de la Danevirke și mormintele persoanelor cu trup masculin și cu accesorii specific feminine sunt toate discutate de Neil Price în *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia* (Oxbow, Oxford, 2019, pp. 172-183). Runele de la Maeshowe sunt discutate și traduse de Michael Barnes, *The Runic Inscriptions of Maeshowe, Orkney* (Uppsala University, Uppsala, 1994); inscripțiile citate sunt numerotate Farrer VIII, XXIII și, respectiv, IX. Piatra runică Onslunda este U 1043.

Infracțiunile de natură sexuală și măsurile legale sunt discutate de Ben Raffield, Neil Price și Mark Collard, *Polygyny, concubinage and the social lives of women in Viking-Age Scandinavia* (*Viking and Medieval Scandinavia*, 2018, 13, pp. 165-209); vezi și Fredrik Charpentier Ljungqvist, *Rape in the Icelandic sagas: An insight in the perceptions about sexual assaults on women in the Old Norse world* (*Journal of Family History*, 2015, 40, pp. 431-447). Legile Grágás sunt traduse în două volume sub titlul *Laws of Early Iceland* de Andrew Dennis, Peter Foote și Richard Perkins (University of Manitoba

Press, Winnipeg, 1980 & 2000).

Cercetătorul danez care a scris *The Idea of the Good in Late Iron Age Society* este Frands Herschend (Uppsala University, Uppsala, 1998). Femeia travestită provine din capitolul 35 din *Saga poporului din Laxardal*, iar imaginile de pe pietrele picturale (numerele I și IV din Lärbro Tängelgårda) sunt discutate de Eva-Marie Göransson, pomenită anterior.

Homofobia și complexul *nid* sunt discutate de Preben Meulengracht Sørensen, *The Unmanly Man: Concepts of Sexual Defamation in Early Northern Society* (Odense University Press, Odense, 1983), care este încă principala lucrare în acest sens și din care citez aici. Pentru insultele nordice, vezi Bo Almqvist, *Norrön niddiktning* (2 vol., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1965 & 1974). Inscripția runică homofobă care menționează o a doua inscripție din Biserica Crucii a fost tradusă de James Knirk (cu un mic amendament), reprodusă în *Nið and the sacred* de Preben Meulengracht Sørensen în *Artikler*, colecția editată de Norrønt Forum în onoarea sa (Norrønt Forum, Aarhus, 2000, pp. 78-88).

Printre analizele magiei de care face uz în mod interesant teoria queer se numără lucrările cercetătorului norvegian menționat în text, Brit Solli: „Odin — the queer? Om det skeive i norrøn mytologi", în Ingrid Fuglestvedt, Terje Gansum și Arnfrid Opedal (ed.), *Et hus med mange rom: vennebok til Bjørn Myhre på 60årsdagen* (*Stavanger Archaeological Museum*, Stavanger, 1999, pp. 393-427) și Seid: *Myter, Sjamanisme og Kjønn i Vikingenes Tid* (Pax, Oslo, 2002); vezi și Neil Price, *The Viking Way*, ca mai sus, care include un studiu al *Poveștii lui Völsi*. O lucrare importantă, deși controversată, care imaginează o epocă queer a fierului îi aparține lui Ing-Marie Back Danielsson, *Masking Moments: The Transitions of Bodies and Beings in Late Iron Age Scandinavia* (Stockholm University, Stockholm, 2007).

Mormântul Vivallen este discutat în cartea mea, *The Viking Way* (pp. 222 și următoarele). Referințele la dezbaterea privind așa-numitele femei războinice din epoca vikingilor pot fi găsite în cele ce urmează pentru capitolul 11; vezi, de asemenea, lucrarea din 2019 *Gender and archaeology* de Marianne Moen,

menționată anterior. Toate aceste lucrări includ referințe detaliate cu privire la complexitatea atribuirii unui gen mormintelor.

În ceea ce privește (diz)abilitățile în epoca vikingilor, vezi Lois Bragg, *From the mute god to the lesser god: Disability in medieval Celtic and Old Norse literature* (*Disability and Society*, 1997, 12, pp. 165-177) și *Oedipus Borealis: The Aberrant Body in Old Icelandic Myth and Saga* (Fairleigh Dickinson University Press, Madison, 2004); Annette Lassen, *Øjet og blindheden i norrøn litteratur og mytologi* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 2003); Elisabeth Arwill-Nordbladh, „Ability and disability: On bodily variations and bodily possibilities in Viking Age myth and image", în Ing-Marie Back Danielsson și Susanne Thedéen (ed.), *To Tender Gender: The Pasts and Futures of Gender Research in Archaeology* (Stockholm University, Stockholm, 2012, pp. 33-60); și Christopher Crocker, *Disability and dreams in the medieval Icelandic sagas* (*Saga-Book of the Viking Society for Northern Research*, 2019, XLIII, pp. 37-58). Studiile privind (diz)abilitățile reprezintă o caracteristică relativ nouă a cercetării asupra vikingilor și aș dori să recunosc importanta muncă de pionierat realizată pentru culturile contemporane engleză și germanică de Christina Lee și colegii săi.

CAPITOLUL 6: EXERCITAREA PUTERII

Pentru discuții ample despre adunări, lege și justiție, vezi Olwyn Owen (ed.), *Things in the Viking World* (Shetland Amenity Trust, Lerwick, 2012) și mai ales Alexandra Sanmark, *Viking Law and Order: Places and Rituals of Assembly in the Medieval North* (Edinburgh University Press, Edinburgh, 2017). Două lucrări importante ale lui Marie Ødegaard sunt *Thing sites, cult, churches, games and markets in Viking and medieval south-east Norway, AD c. 800-1600* (*World Archaeology*, 2018,

50, pp. 150-164) și *Tinginstitusjonens alder i Skandinavia belyst ved arkeologi og stedsnavnsgransking-samsvar eller ikke?* (*Viking*, 2018, pp. 89-116). Frode Iversen discută despre siturile curților norvegiene în „Emerging kingship in the 8th century? New datations of three courtyard sites in Rogaland", în Dagfinn Skre (ed.), *Avaldsnes – A Sea-Kings' Manor in First Millennium Western Scandinavia* (De Gruyter, Berlin, 2018, pp. 721-746). Literatura despre vendete poate fi găsită în cele ce urmează în legătură cu capitolul 17 și cu sociopolitica Islandei.

Drepturile de moștenire sunt discutate în multe dintre lucrările generale enumerate mai sus, dar o serie de studii de specialitate abordează relațiile dintre pământ și familie și modul în care acestea se manifestau în peisaj – de exemplu, prin depoziții ritualice și alte activități de-a lungul hotarelor. Lucrarea lui Torun Zachrisson, *Gård, gräns, gravfält* (Stockholm University, Stockholm, 1998) este excelentă, iar evoluțiile ulterioare și provocările la adresa sistemului bazat pe alodiu sunt abordate de Johan Runer, *Från hav till land, eller Kristus och odalen* (Stockholm University, Stockholm, 2006). Dimensiunile succesorale ale inscripțiilor runice sunt discutate în detaliu de regretata Birgit Sawyer, *The Viking-Age Rune-Stones: Custom and Commemoration in Early Medieval Scandinavia* (Oxford University Press, Oxford, 2000: cap. 3-4), unde textul Hillersjö de pe U 29 și arborele său genealogic complex sunt discutate la pp. 49-50; inscripția este prezentată aici în traducerea elegantă a lui Sawyer. Celelalte trei inscripții de moștenire citate provin de pe pietrele runice Sö 302, Bergaholm, Södermanland; respectiv, G 111, Ardre, Gotland; și G 112, Ardre, Gotland.

O lucrare clasică privind toponimele și peisajele puterii îi aparține lui Stefan Brink, *Political and social structures in early Scandinavia: Aspects of space and territoriality-the settlement district* (*Tor*, 1997, 29, pp. 389-438). Un studiu recent și important al numelor „huse" a fost realizat de Lisbeth Eilersgaard Christensen, Thorsten Lemm și Anne Pedersen (ed.), *Husebyer-Status Quo, Open Questions and Perspectives* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2016). Numele teoforice sunt abordate de Per Vikstrand, *Gudarnas platser: förkristna sakrala*

ortnamn i Mälarlandskapen (Kungliga Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2001) și în volumul editat de Sæbjørg Nordeide și Stefan Brink, *Sacred Sites and Holy Spaces: Exploring the Sacralization of Landscape Through Time* (Brepols, Turnhout, 2013), acesta din urmă conținând referiri la numeroasele lucrări ale lui Brink pe această temă.

Lucrările importante despre rune și alfabetizare runică sunt enumerate în secțiunea generală de mai sus, la care se poate adăuga volumul deja citat al lui Birgit Sawyer. Marele runolog ale cărui observații concise sunt citate în textul principal este Sven B.F. Jansson, ale cărui lucrări au revoluționat studiul runelor. Pentru cunoștințele runice din *Cântul lui Sigrdrifa* am citat traducerea lui Carolyne Larrington. Pentru utilizarea magică a runelor, vezi John McKinnell și Rudolf Simek, *Runes, Magic and Religion: A Sourcebook* (Fassbaender, Viena, 2004) și Mindy MacLeod și Bernard Mees, *Runic Amulets and Magic Objects* (Boydell, Woodbridge, 2006). Cartea Sofiei Pereswetoff-Morath, *Viking-Age Runic Plates* (Kungliga Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2019) este lucrarea de bază privind aceste obiecte. Făuritorul de rune cu propria biografie este Öpir: Marit Åhlén, *Runristaren Öpir, en monografi* (Uppsala University, Uppsala, 1997). Piatra runică din Gotland care menționează „anghilele-șarpe" este G 203 din Hogrän. Numele persoanelor de pe pietrele runice au fost adunate de Lena Peterson în *Nordiskt runnamnslexikon* (Institutet för språk och folkminnen, Uppsala, 2007). Piatra de la Rök din Östergötland este desemnată Ög 136.

Deținerea cailor în epoca vikingilor este discutată de Anneli Sundkvist, *Hästarnas land* (Uppsala University, Uppsala, 2001). Conceptul de distanță-timp este elaborat pentru epoca târzie a fierului de Martin Carver, „Pre-Viking traffic in the North Sea", în Seán McGrail (ed.), *Maritime Celts, Frisians and Saxons* (Council for British Archaeology, York, 1990, pp. 117-125). Încercările lui *Sea Stallion* au fost publicate de Anne-Christine Larsen *et al.* (ed.), *The Sea Stallion from Glendalough* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2008). O varietate de metode de transport din epoca vikingilor au fost trecute în revistă de Kurt Schietzel, *Spurensuche Haithabu* (Wachholz, Neumünster, 2018,

pp. 534-537). O prezentare generală utilă a ambarcațiunilor maritime ne este oferită de Ole Crumlin-Pedersen, *Archaeology and the Sea in Scandinavia and Britain* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2010) și Gareth Williams, *The Viking Ship* (British Museum Press, Londra, 2014); aceste lucrări conțin și detalii despre giruete, galioane și reprezentări ale corăbiilor în alte medii. O serie de tipuri de vase au fost analizate de Ole Crumlin-Pedersen și Olaf Olsen (ed.), *The Skuldelev Ships I* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2002); Ole Crumlin-Pedersen, *Viking-Age Ships and Shipbuilding in Hedeby/Haithabu and Schleswig* (Viking Ship Museum, Roskilde, 1996); și Ole Crumlin-Pedersen și Hanus Jensen, *Udspændte både fra vikingetid og jernalder* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2018).

Pentru corăbiile funerare din Oseberg, Gokstad, Ladby și Hedeby și mormintele ulterioare de la Valsgärde, vezi Nicolay Nicolaysen, *Langskibet fra Gokstad ved Sandefjord* (Cammermeyer, Kristiania, 1882); A.W. Brøgger, Hjalmar Falk și Haakon Shetelig (ed.), *Osebergfundet* (4 vol., Universitetets Oldsaksamling, Oslo, 1917-1928); Arne Emil Christensen, Anne Stine Ingstad și Bjørn Myhre, *Osebergdronningens grav* (Schibsted, Oslo, 1992); Michael Müller-Wille, *Das Bootkammergrab von Haithabu* (Wachholtz, Neumünster, 1976); Anne C. Sørensen, *Ladby: A Danish Ship-Grave from the Viking Age* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2001); și Svante Norr (ed.), *Valsgärde Studies: The Place and Its People, Past and Present* (Uppsala University, Uppsala, 2008). Aspectele intangibile ale corăbiilor sunt discutate de Ole Crumlin-Pedersen și Birgitte Munch Tyhe (ed.), *The Ship as Symbol in Prehistoric and Medieval Scandinavia* (Nationalmuseet, Copenhaga, 1995). Comentariul privind introducerea velei ca instrument al puterii îi aparține lui Ole Kastholm de la Muzeul Roskilde.

CAPITOLUL 7: ÎNTÂLNIREA CU CEILALȚI

Practicarea „religiei” nordice a atras o literatură vastă. Pe lângă lucrările citate mai sus la capitolul 1, o bună incursiune este reprezentată de Thomas A. Dubois, *Nordic Religions in the Viking Age* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1999), iar pentru cititorii care cunosc limba norvegiană, lucrarea lui Gro Steinsland, *Norrøn religion: myter, riter, samfunn* (Pax, Oslo, 2005). Două lucrări majore în mai multe volume sunt, de asemenea, relevante aici: Anders Andrén, Catharina Raudvere și Kristina Jennbert (ed.), *Vägar till Midgård* (16 vol., Nordic Academic Press, Lund, 2001-2014) și John McKinnell, Margaret Clunies Ross și John Lindow (ed.), *The Pre-Christian Religions of the North* (7 vol., Brepols, Turnhout, 2018-).

Principalul specialist în religiolecte este Maths Bertell, care a introdus termenul în discursul din epoca vikingilor; vezi lucrarea sa recentă, *Into a hall, out to an island: The Iron Age hall culture religiolect as a case study of religious change and diversity*. Îi mulțumesc pentru permisiunea de a discuta conceptul aici. Principala lucrare despre ideologiile religioase ale puterii este cea a lui Olof Sundqvist, *Freyr's Offspring: Rulers and Religion in Ancient Svea Society* (Uppsala University Press, Uppsala, 2002). În ceea ce privește siturile și structurile de cult, lucrarea clasică, depășită, dar încă esențială, este a lui Olaf Olsen, *Hørg, hov og kirke* (Gad, Copenhaga, 1966). Pentru publicații mai recente, care îi includ și pe specialiștii în ritualuri înșiși, vezi Olof Sundqvist, *Kultledare i fornskandinavisk religion* (Uppsala University, Uppsala, 2007); Gunnar Andersson și Eva Skyllberg (ed.), *Gestalter och gestaltningar-om tid, rum och händelser på Lunda* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2008); Olof Sundqvist, *An Arena for Higher Powers: Ceremonial Buildings and Religious Strategies for Rulership in Late Iron Age Scandinavia* (Brill, Leiden, 2016); Anders Kaliff și Julia Mattes, *Tempel och kulthus i det forna Skandinavien* (Carlssons, Stockholm, 2017); și Sandie Holst, Lars Jørgensen și Egon Wamers, *Odin, Thor und Freyja: Skandinavische Kultplätze des 1. Jahrtausends n. Chr. und das Frankenreich* (Schnell & Steiner, Regensburg, 2017). „Templul” din Uppåkra a fost descris de Lars Larsson în *Continuity for*

Centuries: A Ceremonial Building and Its Context at Uppåkra, Southern Sweden (Lund University, Lund, 2004). Traducerea din Adam din Bremen despre templul din Uppsala este preluată din ediția lui Francis Tschan, modificată de Olof Sundqvist.

Siturile de la Lilla Ullevi și Götavi sunt discutate de Neil Price, „Belief and ritual", în Gareth Williams, Peter Pentz și Matthias Wemhoff (ed.), *Vikings: Life and Legend* (British Museum, Londra, 2014, pp. 162-195). Sacrificiile *blót* sunt analizate de Britt-Mari Näsström, *Blot: tro och offer i det förkristna Norden* (Norstedts, Stockholm, 2002). Pentru ritualurile de la Hofstaðir, vezi Gavin Lucas și Tom McGovern, *Bloody slaughter: Ritual decapitation and display at the Viking settlement of Hofstaðir, Iceland* (*European Journal of Archaeology*, 2007, 10:1, pp. 7-30. Cu privire la practica mai extinsă a ritualurilor, vezi Torsten Capelle și Christian Fischer (ed.), *Ragnarok-Odins verden* (Silkeborg Museum, Silkeborg, 2005) și Anders Andrén și Peter Carelli (ed.), *Odens öga-mellan människor och makter i det förkristna Norden* (Fälth & Hässler, Värnemo, 2006).

Utilizarea figurinelor și a amuletelor este exclusiv discutată de Bo Jensen, *Viking Age Amulets in Scandinavia and Western Europe* (BAR, Oxford, 2010); Michaela Helmbrecht, *Wirkmächtige Kommunikationsmedien. Menschenbilder der Vendelund Wikingerzeit und ihre Kontexte* (Lund University, Lund, 2011); și Leszek Gardeła, *Scandinavian Amulets in Viking Age Poland* (University of Rzeszów, Institute of Archaeology, Rzeszów, 2014).

Pentru ofrandele pe apă, vezi Julie Lund, *Åsted og vadested: deponeringer, genstandsbiografier og spatilig strukturering som kilde til vikingetidens kognitive landskaber* (University of Oslo, Oslo, 2009); Anne Monikander, *Våld och vatten: våtmarkskult vid Skedemosse under järnåldern* (Stockholm University, Stockholm, 2010); Ben Raffield, *"A river of knives and swords": Ritual deposits weapons in English watercourses and wetlands during the Viking Age* (*European Journal of Archaeology*, 2014, 17:4, pp. 634-655); și Torun Zachrisson, *Events at water: On the nook at Lutbron and the pre-Christian death victims in Lake*

Bokaren, Uppland (*Saga och Sed,* 2014, pp. 69-91). Pentru copacul de la Frösö, vezi Ola Magnell și Elisabeth Iregren, *Veitstu hvé blóta skal? The Old Norse blót in the light of osteological remains from Frösö church, Jämtland, Sweden* (*Current Swedish Archaeology*, 2010, 18, pp. 223-250).

Cu o oarecare jenă, trebuie să spun că lucrarea de bază despre vrăjitorie în epoca vikingilor încă rămâne propria mea carte, *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia* (ed. a 2-a, Oxbow, Oxford, 2019). Conține toate vrăjile, referințele din saga și corelațiile arheologice cu reconstituiri ale posibilelor morminte ale vrăjitorilor și, în general, oferă o imagine de ansamblu de patru sute de pagini a locului pe care îl ocupa magia în universul mental nordic. Cartea oferă și referințe detaliate pentru lecturi suplimentare. Printre lucrările esențiale se numără Lotte Hedeager, *Skygger af en anden virkelighed* (Samleren, Copenhaga, 1997); Dag Strömbäck, *Sejd* (ed. a 2-a., Academia Regală „Gustav Adolf", Uppsala, 2000); Catharina Raudvere, *Kunskap och insikt i norrön tradition-mytologi, ritualer och trolldomsanklagelser* (Nordic Academic Press, Lund, 2003); François-Xavier Dillmann, *Les magiciens dans l'Islande ancienne* (Kungliga Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2006); Eldar Heide, *Gand, seid og åndevind* (University of Bergen, Bergen, 2006); Clive Tolley, *Shamanism in Norse Myth and Magic* (2 vol., Academia Scientarum Fennica, Helsinki, 2009); Stephen A. Mitchell, *Witchcraft and Magic in the Nordic Middle Ages* (University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2011); și Leszek Gardeła, *(Magic) Staffs in the Viking Age* (Fassbaender, Viena, 2016).

Lumea socială a magiei cotidiene, nu în ultimul rând într-un moment în care aceasta se afla în declin în fața noilor idei și tehnologii, este surprinsă în mod convingător de Hannah Kent în romanul său despre credințele populare irlandeze rurale, *The Good People* (Picador, Londra, 2017); mă inspir din unele dintre frazele sale răsunătoare când vorbesc despre puterea care ar putea izvorî din faptul de a fi marginalizat. Traducerea din *Saga Völsunga* despre tensiunile magiei este realizată de Jesse Byock.

CAPITOLUL 8: OBICEIURILE FUNERARE

Primul studiu serios despre obiceiurile funerare din epoca vikingilor rămâne încă unul dintre cele mai bune, deși este straniu de neglijat în zilele noastre; depășind cu mult cadrul literar al titlului său, vezi Hilda Ellis, *The Road to Hel: A Study of the Conception of the Dead in Old Norse Literature* (Cambridge University Press, Cambridge, 1943).

Traducerea din capitolul 8 din *Saga Ynglinga* a lui Snorri Sturluson este preluată din ediția lui Alison Finlay și Anthony Faulkes a *Heimskringla* (Viking Society for Northern Research, Londra, 2011).

Obiceiurile funerare din epoca vikingilor constituie unul dintre domeniile mele principale de cercetare, și, fără ca asta să fie o surpriză, această secțiune se bazează în mare măsură pe munca mea, dar și a altora. Pe lângă altele enumerate mai încolo în această secțiune, publicațiile mele includ aici „Dying and the dead: Viking Age mortuary behaviour", în Stefan Brink și Neil Price (ed.), *The Viking World* (Routledge, Londra & New York, 2008, pp. 257-273); *Nine paces from Hel: Time and motion in Old Norse ritual performance* (*World Archaeology*, 2014, 46:2, pp. 178-191); și „Death ritual and mortuary behaviour", în Anders Andrén, Jens-Peter Schjødt, și John Lindow (ed.), *Pre-Christian Religions of the North: Histories and Structures* (Brepols, Turnhout, 2020). Aceste lucrări includ referiri la săpăturile majore din cimitirele de la Birka și Kaupang, din Öland și Gotland, și nu numai.

Proprietățile complexe ale rugului de incinerare sunt explorate de Mogens B. Henriksen, *Bålets betydning. Ligbrænding i Danmarks oldtid belyst ved arkæologiske fund og ligbrændingseksperimenter* (2 vol., Copenhagen University, Copenhaga, 2016). Pentru textul bizantin care descrie funeraliile nocturne, vezi Alice-Mary Talbot și Denis F. Sullivan (trad.), *The History of Leo the Deacon: Byzantine Military Expansion in the Tenth Century* (Dumbarton Oaks, Washington, DC, 2005); Leon discută despre varegii Rus' în cărțile a opta și a noua din *Istoria* sa. Studiul ouălor de păsări din mormintele

din epoca vikingilor a fost realizat de Anna Jelicic, *En hårdkokt historia: en studie av äggskalfynd från vikingatida gravkontext med särskilt focus på Uppland och Gotland* (teză de masterat în arheologie, Uppsala University, Uppsala, 2017).

Arheologia funerară este sintetizată admirabil de Sarah Tarlow și Liv Nilsson Stutz (ed.) în *The Oxford Handbook of the Archaeology of Death and Burial* (Oxford University Press, Oxford, 2013). Ambiguitățile fascinante ale mormintelor medievale timpurii au fost explorate de mulți cercetători, dar vezi îndeosebi autorii ediției tematice a revistei *Current Swedish Archaeology* (2016, 24), cu referire specială la lucrările lui Alison Klevnäs, precum și colecția lui Duncan Sayer și Howard Williams (ed.), *Mortuary Practices and Social Identities in the Middle Ages* (University of Exeter Press, Exeter, 2009); pentru comparații utile în limba engleză, vezi Howard Williams, *Death and Memory in Early Medieval Britain* (Cambridge University Press, Cambridge, 2006).

Citatele lungi din *Trezirea lui Angantyr*, care se păstrează în *Saga lui Hervör și Heidrek*, sunt prezentate aici în traducerea lui Todd Krause și Jonathan Slocum, cu micile mele modificări. Fragmentul despre focurile care se învârt în cerc este din traducerea Patriciei Terry.

Căruțele funerare sunt discutate de Inga Hägg, *Om vikingatidens vagnkorgsgravar* (*Saga och Sed*, 2009, pp. 91-99). Mormintele „deviante” sunt discutate pe larg în numeroasele lucrări ale lui Leszek Gardeła, rezumate în „The dangerous dead? Rethinking Viking-Age deviant burials”, în Leszek Słupecki și Rudolf Simek (ed.), *Conversions: Looking for Ideological Change in the Early Middle Ages* (Fassbaender, Viena, 2013, pp. 96-136); vezi și Andrew Reynolds, *Anglo-Saxon Deviant Burial Customs* (Oxford University Press, Oxford, 2009). Pentru aspecte legate de mormintele islandeze, vezi Þóra Pétursdóttir, *Icelandic Viking Age graves: Lack in material-lack of interpretation?* (*Archaeologia Islandica*, 2009, 7, pp. 22-40) și referințele pentru capitolul 17 care urmează. Cimitirul Lindholm a fost analizat de Thorkild Ramskou, *Lindholm Høje gravpladsen* (Lynge, Copenhaga, 1976). O excelentă trecere în revistă a obiceiurilor regionale îi aparține lui Fredrik

Svanberg, *Death Rituals in South-East Scandinavia AD 800-1000* (Lund University, Lund, 2003).

Principalul catalog al pietrelor picturale din Gotland este cel al lui Sune Lindqvist, *Gotlands Bildsteine* (2 vol., Wahlström & Widstrand, Stockholm, 1941-1942); cea mai recentă sinteză este a Mariei Herlin Karnell (ed.), *Gotlands bildstenar* (Gotland Museum, Visby, 2012). Pentru pietrele ce conțin povestiri, ideea de bărci funerare pictate și simbolismul ușilor, vezi și Anders Andrén, *Doors to other worlds: Scandinavian death rituals in Gotlandic perspective* (*Journal of European Archaeology*, 1993, 1, pp. 33-56); pietrele-căruțe sunt discutate de Þórgunnur Snædal, „Ailikn's wagon and Óðinn's warriors: The pictures on the Gotlandic Ardre monuments", în John Sheehan și Donnchadh Ó Corráin (ed.), *The Viking Age: Ireland and the West* (Four Courts, Dublin, 2010, pp. 441-449).

Ritualul încăperilor funerare a fost pe larg discutat; vezi Silke Eisenschmidt, „Kammergräber der Wikingerzeit in Altdänemark" (University of Kiel, Kiel, 1994); Nils Ringstedt, *The Birka Chamber-Graves* (Stockholm University, Stockholm, 1997); Frans-Arne Stylegar, *Kammergraver fra vikingtiden i Vestfold* (*Fornvännen*, 2005, 100, pp. 161-177); și Neil Price, „Wooden worlds: Individual and collective in the chamber graves of Birka", în Charlotte Hedenstierna-Jonson (ed.), *Birka nu* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2012, pp. 81-94). Pentru utilizarea scaunelor, vezi Heather Robbins, *Seated Burial at Birka: A Select Study* (teză de masterat în arheologie, Uppsala University, Uppsala, 2004).

Mormintele finlandeze cu sulițe pe post de cuie sunt discutate, alături de alte ritualuri funerare din regiune, de Anna Wessman în *Death, Destruction and Commemoration: Tracing Ritual Activities in Finnish Late Iron Age Cemeteries (AD 550-1150)* (Finnish Antiquarian Society, Helsinki, 2010). Mormântul de la Mammen a fost publicat de Mette Iversen, *Mammen: grav, kunst og samfund i vikingetid* (Jysk Arkæologisk Selskab, Aarhus, 1991). Pentru mormintele de la Hedeby, vezi Ute Arents și Silke Eisenschmidt, *Die Gräber von Haithabu* (2 vol., Wachholtz, Neumünster, 2010); barca funerară a fost descrisă de Michael Müller-Wille, *Das Bootkammergrab von*

Haithabu (Wachholtz, Neumünster, 1976).

Referințele la relatarea esențială a lui Aḥmad ibn Faḍlān sunt prezentate în secțiunea introductivă de mai sus. Descrierea sa a bărcii funerare a varegilor Rus' a fost discutată de arheologi și de alții în numeroase ocazii, inclusiv în propriile mele lucrări enumerate la începutul secțiunii pentru acest capitol. Pentru un ghid al literaturii arheologice pe această temă, vezi Neil Price, „Vikings on the Volga? Ibn Faḍlan and the rituals of the Rūssiyah", în Jonathan Shepard și Luke Treadwell (ed.), *Muslims on the Volga in the Viking Age: Diplomacy and Islam in the World of Ibn Faḍlan* (I.B. Tauris, Londra, 2020). Îi sunt recunoscător lui James Montgomery pentru numeroasele discuții purtate de-a lungul anilor despre această sursă centrală. Conceptul decedatului ostil din movilă, făcând poate trimitere la cel care aprinde precaut rugul, este tratat de Jan Bill în *Protecting against the dead? On the possible use of apotropaic magic in the Oseberg burial* (*Cambridge Archaeological Journal*, 2016, 26, pp. 141-155).

Referințele pentru cele mai importante bărci funerare scandinave sunt prezentate mai sus, pentru capitolul 6. Pentru un eșantion de bărci funerare scoțiene, vezi Olwyn Owen și Magnar Dalland, *Scar: A Viking Boat Burial on Sanday, Orkney* (Historic Scotland, Edinburgh, 1999) și Oliver Harris *et al.*, *Assembling places and persons: A tenth-century Viking boat burial from Swordle Bay on the Ardnamurchan Peninsula, western Scotland* (*Antiquity*, 2017, 91, pp. 191-206). *Mormântul de la Groix* a fost publicat ca parte a lucrării lui Michael Müller-Wille din 1976 privind corabia de la Hedeby, la care se face referire mai sus, și, de asemenea, în cartea mea, *The Vikings in Brittany* (Viking Society for Northern Research, Londra, 1989).

Interpretarea anumitor figurine „feminine" ca fiind bocitoare a fost propusă de Frog și Eila Stepanova. Pentru conceptele din epoca vikingilor despre strămoși, vezi Andreas Nordberg, *Fornnordisk religionsforksning mellan teori och empiri: kulten av anfäder, solen och vegetationsandar i idéhistorisk belysning* (Kungl Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2013) și Triin Laidoner, *Ancestors, Their Worship and the Elite in the Viking Age and Early Medieval Scandinavia* (teză

de doctorat în studii scandinave, University of Aberdeen, Aberdeen, 2015).

Pentru teatrul ritualic, vezi lucrarea fundamentală a lui Terry Gunnell, *The Origins of Drama in Scandinavia* (Brewer, Woodbridge, 1995). Pentru interpretarea poveștilor funerare, vezi lucrările mele „Bodylore and the archaeology of embedded religion: Dramatic license in the funerals of the Vikings", în David Whitley și Kelley Hays-Gilpin (ed.), *Belief in the Past: Theoretical Approaches to the Archaeology of Religion* (Left Coast Press, Walnut Creek, 2008, pp. 143-165); *Passing into poetry: Viking-Age mortuary drama and the origins of Norse mythology* (*Medieval Archaeology*, 2010, 54, pp. 123-156); și „Mythic acts: Material narratives of the dead in Viking Age Scandinavia", în Catharina Raudvere și Jens Peder Schjødt (ed.), *More than Mythology: Narratives, Ritual Practices and Regional Distribution in Pre-Christian Scandinavian Religions* (Nordic Academic Press, Lund, 2012, pp. 13-46). Pentru conceptul de „citare mortuară", termen inventat de Howard Williams, vezi *Mortuary Citations: Death and Memory in the Viking World* (thematic edition of *European Journal of Archaeology*, 2016, 19:3).

Corabia funerară ca metaforă pentru marea sală este discutată de Frands Herschend, *Livet i hallen* (Uppsala University, Uppsala, 1997). Movila funerară „neterminată" de la Oseberg a fost descoperită în arhive de Terje Gansum și publicată în cartea sa *Hauger som konstruksjoner-arkeologiske forventninger gjennom 200 år* (University of Gothenburg, Göteborg, 2004). Cu privire la „jefuirea mormintelor", vezi Jan Bill și Aoife Daly, *The plundering of the ship graves from Oseberg and Gokstad: An example of power politics?* (*Antiquity*, 2012, 86, pp. 808-824) și Alison Klevnäs, *Abandon ship! Digging out the dead from Vendel boat-graves* (*Norwegian Archaeological Review*, 2015, 48, pp. 1-20) și lucrarea sa în volumul *Mortuary Citations* menționat mai sus. O relație activă cu trecutul într-un context funerar este explorată de Eva Thäte în *Monuments and Minds: Monument Re-use in Scandinavia in the Second Half of the First Millennium AD* (Lund University, Lund, 2007) și Ann-Mari Hållans Stenholm, *Fornminnen: det*

förflutnas roll i det förkristna och kristna Mälardalen (Nordic Academic Press, Lund, 2012).

Ritualurile împotriva morților care revin sunt discutate în lucrările de mai sus despre mormintele deviante . Pentru episoade literare notabile, vezi în special *Saga poporului din Eyri* (care include curtea ușilor, interzicând accesul morților) și *Saga lui Grettir*.

Pentru o discuție despre tezaurele de argint ca formă de asigurare bancară pentru viața de apoi, vezi Jacek Gruszczyński, *Viking Silver, Hoards and Containers* (Routledge, Londra & New York, 2019). Einherjarii din Valhöll sunt discutați de Andreas Nordberg, *Krigarna i Odins sal: dödsföreställningar och krigarkult i fornnordisk religion* (Stockholm University, Stockholm, 2003). Pentru credințele despre viața de după moarte în general, vezi Hilda Ellis, *The Road to Hel*, la care se face referire la începutul acestei secțiuni. Poemul care o menționează pe Valfreyja este din capitolul 78 al *Saga lui Njál*. Versul despre viața de apoi a sclavilor este din strofa 24 din *Cântul lui Harbard*.

CAPITOLUL 9: INCURSIUNILE

Referirea la *wælwulfas* provine din poemul în engleza veche cunoscut sub numele de *The Battle of Maldon*, ed. și trad. Bill Griffiths (Anglo-Saxon Books, Pinner, 1991). *Poemul de bătălie al lui Egil* provine din capitolul 48 din saga sa cu același nume. Textul în limba nordică veche este citat aici după ediția lui Bjarni Einarsson (Viking Society for Northern Research, Londra, 2003); traducerea îi aparține lui Christine Fell (Dent, Londra, 1975), cu modificările mele minore.

Bărcile funerare de la Salme nu sunt încă publicate în întregime, dar o prezentare generală poate fi găsită în Jüri Peets, *Salme ship burials* (*Current World Archaeology*, 2013, 58, pp. 18-24); cele mai recente rapoarte tehnice sunt ale lui Jüri

Peets *et al.*, *Research results of the Salme ship burials in 2011-2012* (*Archaeological Fieldwork in Estonia*, 2012/2013, pp. 1-18) și Marge Konsa, *Two Vendel era ship burials at Salme on the island of Saaremaa* (*Estonian Cultural Heritage. Preservation and Conservation*, 2013, 1, pp. 152-154). Studiile izotopice care sugerează că bărbații îngropați proveneau din centrul Suediei sunt publicate de T. Douglas Price *et al.*, *Isotopic provenancing of the Salme ship burials in Pre-Viking Age Estonia* (*Antiquity*, 2016, 90, pp. 1022-1037). Studiile ADN ale bărbaților din Salme, cu relațiile de rudenie ale acestora, pot fi găsite în Ashot Margaryan *et al.*, *Population genomics of the Viking world* (*Nature*, 2020, în curs de revizuire).

Există și o interpretare ușor diferită a corăbiilor de la Salme, cea a lui Marika Mägi din cartea sa *In Austrvegr: The Role of the Eastern Baltic in Viking Age Communication Across the Baltic Sea* (Brill, Leiden, 2018, pp. 232-241). Ea consideră că ritualurile colective ale primei corăbii amintesc anume de mormintele colective similare găsite în alte locuri de pe insulă și susține că acest lucru ar putea sugera că mormintele din Salme au fost făcute de localnici mai degrabă decât de scandinavi. Nu sunt de acord, deoarece nu numai ritualul funerar al corabiei în sine, ci și detaliile ritualurilor (cum ar fi săgețile trase în corabie) au paralele precise la Ultuna din Suedia, același sit care are paralele exacte cu hamul pentru sabie de la Salme; prin urmare, acesta nu este neapărat un ritual din Saaremaa, ci se potrivește perfect cu locul de origine al bărbaților din Salme. Fragmentul și versurile citate despre moartea lui Yngvar sunt din *Saga Ynglinga*, capitolul 32, prima parte din *Heimskringla* lui Snorri.

Istorii narative de bază ale primelor raiduri din Insulele Britanice și din Francia pot fi găsite în oricare dintre lucrările generale din prima secțiune de mai sus, care enumeră și traduceri ale primelor dovezi regionale scrise de victimele lor. Pentru atacul de la Lindisfarne, textele-cheie ale lui Alcuin pot fi găsite în Colin Chase (ed.), *Two Alcuin Letter-Books* (Centre for Medieval Studies, Toronto, 1975). Implicațiile importante ale obsesiei sale pentru tunsorile vikingilor au fost punctate pentru prima dată de John Hines în 1984 în teza sa despre

contactele anterioare de dincolo de Marea Nordului, *The Scandinavian Character of Anglian England in the Pre-Viking Period* (BAR, Oxford). Lucrări recente privind familiaritatea scandinavă înainte de Lindisfarne pot fi găsite în Aina Margrethe Heen-Pettersen, *The earliest wave of Viking activity? The Norwegian evidence revisited* (*European Journal of Archaeology*, 2019, 22, pp. 523-541).

Cercetările istorice care depășesc paginile bine răsfoite ale *Cronicii*, revoluționând astfel înțelegerea noastră despre primele raiduri, provin în primul rând din studiile inovatoare ale lui Clare Downham, pe care mă bazez aici. Lucrarea ei importantă despre revizionism a fost publicată sub titlul *The earliest Viking activity in England* (*English Historical Review*, 2017, 132, pp. 1-12). Ea este și istoricul care sugerează că este posibil ca preluarea de către Wessex a Merciei să fi avut parte de susținerea vikingilor. Ideea la fel de importantă a „rutei sudice" pentru primii atacatori din Marea Irlandei a fost propusă de David Griffiths, *Rethinking the early Viking Age in the West* (Antiquity, 2019, 93, pp. 468-477).

CAPITOLUL 10: MARITORIA

Vânătoarea de balene din Atlanticul de Nord a fost discutată de Andreas Hennius *et al.*, *Whalebone gaming pieces: Aspects of marine mammal exploitation in Vendel and Viking Age Scandinavia* (*European Journal of Archaeology*, 2018, 21, pp. 612-631).

Revoluția în înțelegerea emporiilor comerciale de pe coastele nord-vestice ale Europei a început în mare parte în 1982, odată cu lucrarea lui Richard Hodges, *Dark Age Economics: The Origins of Towns and Trade AD 600-1000* (Duckworth, Londra; actualizată în 2012 și subintitulată *A New Audit*). Același autor a colaborat cu David Whitehouse în 1983 la *Mohammed, Charlemagne and the Origins of Europe*

(Duckworth, Londra), inspirația pentru ambele cărți provenind din lucrările lui Henri Pirenne. Pentru o sinteză ulterioară, cu referiri la săpăturile din emporiile engleze și france, vezi Michael McCormick, *Origins of the European Economy: Communications and Commerce AD 300-900* (Cambridge University Press, Cambridge, 2001); Tim Pestell și Katharina Ulmschneider (ed.), *Markets in Early Medieval Europe: Trading and 'Productive' Sites, 650-850* (Windgather Press, Oxford, 2003); și Chris Wickham, *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400-800* (Oxford University Press, Oxford, 2005). Pentru discuțiile privind natura piețelor și a protourbanismului de la începutul epocii vikingilor, sunt recunoscător grupului de cercetare URBS de la Uppsala University, în special lui Anton Bonnier, Joakim Kjellberg și Filmo Verhagen.

Arheologul olandez care lucrează asupra Friziei este Nelleke IJssennagger, cu cartea ei, *Central Because Liminal: Frisia in a Viking Age North Sea World* (University of Groningen, Groningen, 2017); aceasta include și referiri la săpăturile vaste de la Dorestad.

Emporiul Ribe este rezumat de Claus Feveile în *Viking Ribe: Trade, Power and Faith* (Sydvestjyske Museer, Ribe, 2013); pentru Hedeby, vezi Kurt Schietzel, *Spurensuche Haithabu* (Wachholz, Neumünster, 2018); o prezentare generală a orașului Birka poate fi găsită în Bente Magnus și Ingrid Gustin, *Birka och Hovgården* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2009) și în Jim Hansson *et al.*, *Birkas skepp: vikingatid på Östersjön* (Medströms, Stockholm, 2018).

Søren Sindbæk este principalul specialist în noduri și rețele comerciale, având mai multe publicații importante. Printre acestea se numără *Ruter og rutinisering: Vikingetidens fjernhandel i Nordeuropa* (Multivers, Copenhaga, 2005); *The small world of the Vikings: Networks in early medieval communication and exchange* (*Norwegian Archaeological Review*, 2007, 40, pp. 59-74); „Close ties and long range relations: The emporia network in early Viking-Age exchange”, în John Sheehan și Donnchadh Ó Corráin (ed.), *The Viking Age: Ireland and the West* (Four Courts, Dublin, 2010, pp. 430-440);

„Silver economies and social ties: Long-term interaction, long-term investments-and why the Viking Age happened", în James Graham-Campbell și Søren Sindbæk (ed.), *Silver Economies, Monetisation and Society in Scandinavia, AD 800-1100* (Aarhus University Press, Aarhus, 2011, pp. 41-66); „Northern emporia and maritime networks: Modelling past communication using archaeological network analysis", în J. Preiser-Kapeller și F. Daim (ed.), *Harbours and Maritime Networks as Complex Adaptive Systems* (Römisch-Germanischen Zentralmuseum, Mainz, 2015, pp. 105-118); și *Crafting networks in Viking towns* (Medieval and Modern Matters, 2016, 4, pp. 119-132). Pentru o perspectivă specific occidentală, vezi Zanette T. Glørstad și Kjetil Loftsgarden (ed.), *Viking-Age Transformations: Trade, Craft and Resources in Western Scandinavia* (Routledge, Londra & New York, 2017).

Porturile din Gotland au fost studiate de Dan Carlsson, *Vikingahamnar: ett hotat kulturarv* (Arkeodok, Visby, 1998). Cultura specială din Gotland din epoca vikingilor este rezumată în Gun Westholm (ed.), *Gotland Vikingaön* (Gotland Museum, Visby, 2004); vezi și Ny Björn Gustafsson, *Casting Identities in Central Seclusion: Aspects of Non-Ferrous Metalworking and Society on Gotland in the Early Medieval Period* (Stockholm University, Stockholm, 2013).

Pentru observațiile privind vânătoarea de păsări din Birka, doresc să îi mulțumesc lui Per Ericson de la Muzeul de istorie naturală (Naturhistoriska riksmuseet) din Stockholm. Studiile privind mobilitatea în rândul populației din Birka se regăsesc în Charlotte Hedenstierna-Jonson, „Foreigner and local: Identities and cultural expression among the urban people of Birka", în Val Turner, Olwyn Owen și Doreen Waugh (ed.), *Shetland and the Viking World* (Shetland Heritage Publications, Lerwick, 2016, pp. 189-196) și T. Douglas Price *et al.*, *Isotopes and human burials at Viking Age Birka and the Mälaren region, east central Sweden* (*Journal of Anthropological Archaeology*, 2018, 49, pp. 19-38).

Printre colecțiile utile privind interacțiunile baltice din epoca vikingilor se numără Birgitta Hårdh și Bozena Werbart (ed.), *Contacts Across the Baltic Sea During the Late Iron Age*

(Lund University, Lund, 1992); Ingmar Jansson (ed.), *Archaeology East and West of the Baltic* (Stockholm University, Stockholm, 1995); și Johan Callmer, Ingrid Gustin și Mats Roslund (ed.), *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond* (Brill, Leiden, 2017); vezi și două cărți de Marika Mägi, *In Austrvegr: The Role of the Eastern Baltic in Viking Age Communication Across the Baltic Sea* (Brill, Leiden, 2018) și *The Viking Eastern Baltic* (Arc Humanities Press, Amsterdam, 2019). De asemenea, două colecții importante rezumă țărmul estic: Joonas Ahola și Frog cu Clive Tolley (ed.), *Fibula, Fabula, Fact: The Viking Age in Finland* (Finnish Literature Society, Helsinki, 2014) și Joonas Ahola, Frog și Jenni Lucenius (ed.), *The Viking Age in Åland* (Finnish Academy of Science and Letters, Helsinki, 2014).

Despre Ladoga s-a fost publicat pe larg în limba rusă, dar sinteze utile pot fi găsite în Simon Franklin și Jonathan Shepard, *The Emergence of Rus 750-1200* (Longman, Londra, 1996, pp. 3-49); Wladyslaw Duczko, *Viking Rus* (Brill, Leiden, 2004, pp. 60-95); și Fedir Androshchuk, *Vikings in the East* (Uppsala University, Uppsala, 2013, pp. 16-20). Observațiile asupra structurilor economice ale unor așezări de acest tip se bazează pe lucrările lui Anders Ögren, care vrea să revoluționeze domeniul economiei vikingilor; îi mulțumesc pentru permisiunea de a discuta ideile sale aici și pentru mulți ani de conversații plăcute.

Două texte-cheie timpurii, care au marcat o adevărată schimbare de paradigmă în arheologia Norvegiei din epoca vikingilor (și, la fel ca toate aceste texte, foarte controversate la vremea respectivă), aparțin regretatului Bjørn Myhre: „The beginning of the Viking Age-some current archaeological problems", în Anthony Faulkes și Richard Perkins (ed.), *Viking Revaluations* (Viking Society, Londra, 1993, pp. 182-204) și „The archaeology of the early Viking Age in Norway", în Howard Clarke *et al.* (ed.), *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age* (Four Courts, Dublin, 1998, pp. 3-36). Am participat la ambele conferințe din care derivă aceste cărți și mă bucur că Bjørn a trăit să vadă reabilitarea ideilor sale două decenii mai târziu.

Lucrările în regiunea Midlands a lui Snorri și în special la Avaldsnes au continuat timp de mulți ani sub conducerea lui Dagfinn Skre; m-am bazat în mare măsură pe munca sa pentru acest capitol, cu mulțumiri și recunoștință pentru mulți ani de discuții. Observațiile sale detaliate asupra puterii regilor mării au apărut în numeroase publicații care au culminat cu cele două volume monumentale editate de el, *Avaldsnes – A Sea-Kings' Manor in First-Millennium Western Scandinavia* și *Rulership in 1st to 14th Century Scandinavia* (De Gruyter, Berlin, 2018 și 2020), care conține referințe extinse la lucrările sale anterioare; include și lucrarea importantă a lui Frode Iversen cu privire la locurile de adunare. Alături de eseurile lui Dagfinn și ale altora din acea colecție, pentru referințe specifice legate de comerțul cu pietre de ascuțit, vezi și Irene Baug, Dagfinn Skre, Tom Heldal și Øystein Jansen, *The beginning of the Viking Age in the West* (*Journal of Maritime Archaeology*, 2018, 14, pp. 43-80). Colecția esențială de nume de regi ai mării poate fi găsită în Björn Sigfússon, *Names of sea-kings (heiti sækonunga)* (*Modern Philology*, 1934, 32:2, pp. 125-142).

Printre încercările anterioare de a descâlci meniul determinismului prezentat adesea pentru a explica raidurile se numără două lucrări importante ale lui James Barrett: *What caused the Viking Age?* (*Antiquity*, 2008, 82, pp. 671-685) și „Rounding up the usual suspects: Causation and the Viking Age diaspora", în Atholl Anderson *et al.* (ed.), *The Global Origins and Development of Seafaring* (McDonald Institute, Cambridge, 2010, pp. 289-302).

CAPITOLUL 11: RĂZBOInicie

Comentariul privind beneficiile ideologice ale raidurilor îi aparține lui Steve Ashby în *What really caused the Viking Age? The social content of raiding and exploration* (*Archaeological*

Dialogues, 2015, 22:1, pp. 89-106).

Ideologiile militare și manifestările lor materiale sunt discutate de Mattias Jakobsson, *Krigarideologi och vikingatida svärdstypologi* (Stockholm University, Stockholm, 1992); Anne Nørgård Jørgensen, *Waffen und Gräber. Typologische und chronologische Studien zu skandinavischen Waffengräbern 520/30 bis 900 n.Chr.* (Royal Society of Northern Antiquaries, Copenhaga, 1999); Charlotte Hedenstierna-Jonson, *The Birka Warrior: The Material Culture of a Martial Society* (Stockholm University, Stockholm, 2006); Lena Holmquist Olausson și Michael Olausson (ed.), *The Martial Society: Aspects of Warriors, Fortifications and Social Change in Scandinavia* (Stockholm University, Stockholm, 2009); și Anne Pedersen, *Dead Warriors in Living Memory: A Study of Weapon and Equestrian Burials in Viking-Age Denmark, AD 800-1000* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2014).

Cele trei pietre runice de la Hällestad din Skåne sunt DR 295-297. Piatra runică din Högby este Ög 81, iar piatra din Karlevi este Öl 1. Piatra runică de la Sjörup este DR 279, iar cea de la Aarhus este DR 66. Cartea lui Judith Jesch, *Ships and Men in the Late Viking Age: The Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse* (Boydell & Brewer, Woodbridge, 2001) conține, de asemenea, multe aspecte interesante în acest context.

Pentru *lið* și organizarea socială a vikingilor atacatori, vezi Ben Raffield, Claire Greenlow, Neil Price și Mark Collard, *Ingroup identification, identity fusion and the formation of Viking warbands* (*World Archaeology*, 2015, 48:1, pp. 35-50) și importantul articol al lui Ben Raffield, *Bands of brothers: A re-appraisal of the Viking Great Army and its implications for the Scandinavian colonization of England* (*Early Medieval Europe*, 2016, 24, pp. 308-337). Observațiile lui Jón Viðar Sigurðsson cu privire la „prietenia” la vikingi au fost menționate pentru capitolul 3, mai sus, la fel ca datele de referință privind practica poligamiei. Pentru impactul social pe care această practică ar fi putut să-l aibă în contextul violenței maritime, vezi Ben Raffield, Neil Price și Mark Collard, *Male-biased operational sex ratios and the Viking phenomenon: An evolutionary anthropological perspective on late Iron Age*

Scandinavian raiding (*Evolution and Human Behavior*, 2017, 38:3, pp. 315-324).

Cea mai bună prezentare generală a culturii materiale militare îi aparține lui Gareth Williams, *Weapons of the Viking Warrior* (Osprey, Oxford, 2019). Descrierea lui Notker a împăratului franc care îndoaie săbiile provine din cartea 2, capitolul 18, în traducerea lui David Ganz a *Two Lives of Charlemagne* de Einhard și Notker Balbulus (Penguin, Londra, 2008).

Numeroasele surse despre berserkeri sunt rezumate în Neil Price, „The Lewis «berserkers»: Identification and analogy in the shield-biting warriors", în David Caldwell și Mark Hall (ed.), *The Lewis Chessmen: New Perspectives* (National Museums Scotland, Edinburgh, 2014, pp. 29-44). Vezi și studiul cuprinzător al lui Roderick Dale, *Berserkir: A Re-examination of the Phenomenon in Literature and Life* (teza sa de doctorat, nepublicată, University of Nottingham, Nottingham, 2014), care conține observațiile sale despre ceea ce el numește în mod splendid „mers țanțoș berserker". Piatra runică cu berserker cu urechile plecate este Vg 56 din Källby, în Västergötland, Suedia. Piatra runică din Istaby este DR 359. Relatarea bizantină îi aparține lui John Skylitzes, menționat în secțiunea generală de mai sus. O traducere alternativă a *Haraldskvæði* din noul corpus de poezie skaldică, la care s-a făcut referire mai sus, consideră că versul „băutor de sânge" se referă la un corb.

Încăperea funerară Birka Bj.581 este discutată de Charlotte Hedenstierna-Jonson *et al.*, *A first female Viking warrior confirmed by genomics* (*American Journal of Physical Anthropology*, 2017, 164:4, pp. 853-860) și de Neil Price *et al.*, *Viking warrior women? Reassessing Birka chamber grave Bj.581* (*Antiquity*, 2019, 93, pp. 181-198) – ambele articole cu materiale suplimentare online. Cel de-al doilea articol dezbate controversele, iar ambele includ referințe extinse. La acestea se adaugă Agneta Ney, *Drottningar och sköldmör. Gränsöverskridande kvinnor i medeltida myt och verklighet ca 400-1400* (Gidlunds, Södertälje, 2004); Lydia Klos, „Wanderer zwischen den Welten: Die Kriegerinnen der Eisenzeit", în Edith

Marold și Ulrich Müller (ed.), *Beretning fra femogtyvende tværfaglige vikingesymposium* (Aarhus University, Aarhus, 2006, pp. 25-43); Leszek Gardeła, *Warrior-women in Viking-Age Scandinavia: A preliminary archaeological study* (*Analecta Archaeologica Ressoviensia*, 2013, 8, pp. 273-340); și Luke John Murphy, *Herjans dísir: valkyrjur, Supernatural Femininities, and Elite Warrior Culture in the Late Pre-Christian Iron Age* (teză de masterat despre religia nordică veche, nepublicată, Háskóli Íslands , Reykjavík, 2013).

Cea mai cuprinzătoare sinteză a războiului din această perioadă este cea realizată de Kim Hjardar și Vegard Vike, *Vikings at War* (Oxbow, Oxford, 2016), iar cartea lui Gareth Williams menționată mai sus este și ea un ghid excelent. Cu privire la arme, vezi și Fedir Androshchuk, *Viking Swords* (The Swedish History Museum, Stockholm, 2014).

CAPITOLUL 12: HIDRARHIA

Faza timpurie a raidurilor din Vest este descrisă de Clare Downham, *Viking Kings of Britain and Ireland: The Dynasty of Ívarr to AD 1014* (Dunedin, Edinburgh, 2007) și David Griffiths, *Vikings of the Irish Sea* (History Press, Stroud, 2010). Acestea tratează și perioada de după 834, dar, pentru continentul din secolul al IX-lea, vezi și Jean Renaud, *Les Vikings en France* (Ouest-France, Rennes, 2000); Élisabeth Ridel (ed.), *Les Vikings en France: une synthèse inédite* (Dossiers d'Archéologie, Dijon, 2002); Anne-Marie Flambard Héricher (ed.), *La progression des Vikings, des raids à la colonisation* (Université de Rouen Normandie, Rouen, 2003); Pierre Bauduin, *Le monde franc et les Vikings* (Albin Michel, Paris, 2009); și Élisabeth Ridel (ed.), *Les Vikings dans l'Empire franc* (Orep, Bayeux, 2014). Asediul Parisului este discutat de Nirmal Dass (ed. & trad.), *Viking Attacks on Paris: The Bella parisiacae urbis of Abbo of Saint-Germain-des-Prés* (Peeters, Paris, 2007). Pentru viața lui Ragnar

Lothbrók, vezi Elizabeth Ashman Rowe, *Vikings in the West: The Legend of Ragnarr Loðbrók and His Sons* (Fassbaender, Viena, 2012).

Prada francă ce apare în mormintele scandinave a fost studiată de Maria Panum Baastrup, *Kommunikation, kulturmøde og kulturel identitet: tingenes rejse i Skandinaviens vikingtid* (Copenhagen University, Copenhaga, 2012) și Hanne Lovise Aannestad, *Transformasjoner: Omforming og bruk av importerte gjenstander i vikingtid* (University of Oslo, Oslo, 2015).

Activitățile vikingilor în Britania reprezintă probabil cel mai intens studiat aspect al întregii diaspore. Pe lângă lucrările anterioare ale lui Downham și Griffiths, pentru o privire de ansamblu, vezi Alfred P. Smyth, *Scandinavian Kings in the British Isles 850-880* (Oxford University Press, Oxford, 1977); Henry Loyn, *The Vikings in Britain* (Batsford, Londra, 1977); Else Roesdahl *et al.* (ed.), *The Vikings in England* (Anglo-Danish Viking Project, Londra, 1981); Dawn Hadley, *The Vikings in England: Settlement, Society and Culture* (Manchester University Press, Manchester, 2006); Julian D. Richards, *Viking Age England* (ed. a 2-a, History Press, Stroud, 2007); și Thomas Williams, *Viking Britain* (Collins, Londra, 2017). De asemenea, o serie de lucrări importante pot fi găsite în John Hines, Alan Lane și Mark Redknap (ed.), *Land, Sea and Home* (Maney, Leeds, 2004). Studiile regionale includ Sue Margeson, *The Vikings in Norfolk* (Norfolk Museums, Norwich, 1997); B.J.N. Edwards, *Vikings in North West England* (Lancaster University, Lancaster, 1998); Paul Cavill, Stephen E. Harding și Judith Jesch, *Wirral and Its Viking Heritage* (English Place-Name Society, Nottingham, 2000); Heather O'Donoghue și Pragya Vohra (ed.), *The Vikings in Cleveland* (University of Nottingham, Nottingham, 2014); Derek Gore, *The Vikings in the West Country* (Mint Press, Exeter, 2015); Stephen E. Harding, David Griffiths și Elisabeth Royles (ed.), *In Search of Vikings: Interdisciplinary Approaches to the Scandinavian Heritage of North-West England* (CRC Press, Boca Raton, 2015); Ryan Lavelle și Simon Roffey (ed.), *Danes in Wessex: The Scandinavian Impact on Southern England, c. 800-1100* (Oxbow, Oxford, 2016); și

Rebecca Gregory, *Viking Nottinghamshire* (Five Leaves, Nottingham, 2017). Materialele despre York și Danelaw pot fi găsite în cele ce urmează la capitolul 15.

Noțiunea de „diplomație de corabie lungă" a fost inventată de Gareth Williams. Manipularea de către vikingi a sistemelor defensive englezești este discutată de John Baker și Stuart Brookes, *Beyond the Burghal Hidage: Anglo-Saxon Civil Defence in the Viking Age* (Brill, Leiden, 2013).

Pentru asaltul vikingilor de la sfârșitul secolului al IX-lea asupra Țărilor de Jos și a Rinului, vezi Rudolf Simek și Ulrike Engel (ed.), *Vikings on the Rhine* (Fassbaender, Viena, 2004) și Annemarieke Willemsen, *Wikinger am Rhein 800-1000* (Theiss, Stuttgart, 2004).

Tabăra Woodstown din Irlanda a fost publicată de Ian Russell și Maurice F. Hurley (ed.), *Woodstown: A Viking-Age Settlement in Co. Waterford* (Four Courts, Dublin, 2014). Camp de Péran din Bretania este descrisă de Jean-Pierre Nicolardot, *Le Camp de Péran et les Vikings en Bretagne*, în sinteza lui Ridel din 2002 la care se face referire mai sus (pp. 60-69). Tabăra Repton a fost publicată de Martin Biddle și Birthe Kjølbye-Biddle, *Repton and the Vikings* (*Antiquity*, 1992, 66, pp. 36-51) și „Repton and the «great heathen army», 873-4", în James Graham-Campbell *et al.* (ed.), *Vikings and the Danelaw* (Oxbow, Oxford, 2001, pp. 45-96) și de Catrine L. Jarman *et al.*, *The Viking Great Army in England: New dates from the Repton charnel* (*Antiquity*, 2018, 92, pp. 183-199). Date despre mormintele de la Heath Wood au fost publicate de Julian Richards *et al.*, *Excavations at the Viking barrow cemetery at Heath Wood, Ingleby* (*Antiquaries Journal*, 2004, 84, pp. 23-116). Pentru tabăra de la Torksey, vezi Dawn Hadley și Julian Richards, *The winter camp of the Viking Great Army, AD 872-3, Torksey, Lincolnshire* (*Antiquaries Journal*, 2016, 96, pp. 23-67) și *In search of the Viking Great Army: Beyond the winter camps* (*Medieval Settlement Research*, 2018, 33, pp. 1-17), unde s-a speculat asupra relațiilor dintre diferitele tabere. Date despre situl ARSNY a fost publicat de Gareth Williams (ed.), *A Riverine Site Near York: A Possible Viking Camp?* (British Museum Press, Londra, 2020).

Analiza revoluționară a bijuteriilor feminine din Danelaw a fost realizată de Jane Kershaw și poate fi găsită în cartea sa *Viking Identities: Scandinavian Jewellery in England* (Oxford University Press, Oxford, 2013), în timp ce omologul său genetic este publicat de Jane Kershaw și Ellen Røyrvik, *The 'People of the British Isles' project and Viking settlement in England* (*Antiquity*, 2016, 90, pp. 1670-1680). Prezența inițială a vikingilor, inclusiv cea a femeilor, este, de asemenea, tratată pe larg de Shane McLeod în *The Beginning of Scandinavian Settlement in England: The Viking 'Great Army' and Early Settlers, c. 865-900* (Brepols, Turnhout, 2014).

Am explorat noțiunea de viking ca pirat în două lucrări: Neil Price, „Ship-men and slaughter-wolves: Pirate polities in the Viking Age", în Leos Müller și Stefan Amirell (ed.), *Persistent Piracy: Maritime Violence and State-Formation in Global Historical Perspective* (Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2014, pp. 51-68) și „Pirates of the North Sea? The Viking ship as political space", în Lene Melheim, Håkan Glørstad și Zanette Tsigaridas Glørstad (ed.), *Comparative Perspectives on Past Colonization, Maritime Interaction and Cultural Integration* (Equinox, Sheffield, 2016, pp. 149-176). Aceste lucrări au introdus noțiunea de hidrarhie în studiile despre vikingi și, întâmplător, includ și referințele la Camden. Alți cercetători care analizează pirateria nordică sunt Benjamin Hudson, *Viking Pirates and Christian Princes: Dynasty, Religion, and Empire in the North Atlantic* (Universitatea Oxford, Oxford, 2005) și Christian Cooijmans, *Of Monarchs and Hydrarchs: A Conceptual Development Model for Viking Activity Across the Frankish Realm (c. 750-940 CE)* (teză de doctorat, nepublicată, University of Edinburgh, Edinburgh, 2018).

Cel mai important cercetător al comunităților de pirați este Marcus Rediker, pe a cărui lucrare mă bazez în mod substanțial aici (tot el a făcut remarca despre triada de simboluri). Publicațiile sale sunt menționate în propriile mele lucrări de mai sus, dar următoarele sunt de o relevanță deosebită: *Between the Devil and the Deep Blue Sea: Merchant Seamen, Pirates and the Anglo-American Maritime World, 1700-1750* (Cambridge University Press, Cambridge, 1987) și

Outlaws of the Atlantic: Sailors, Pirates, and Motley Crews in the Age of Sail (Beacon Press, Boston, 2014). Vezi și Peter Linebaugh și Marcus Rediker, *The Many-Headed Hydra: The Hidden History of the Revolutionary Atlantic* (Verso, Londra, 2000), principala lucrare despre hidrarhiile piraterești, care include citatul atribuit lui Braithwaite. Îi mulțumesc lui Marcus pentru corespondența purtată pe aceste teme.

CAPITOLUL 13: DIASPORA

Ideea unei diaspore a vikingilor, spre deosebire de tradiționala „expansiune", are multe rădăcini, dar, mai presus de toate, se regăsește în lucrările a doi cercetători. Principalele publicații sunt cele ale lui Lesley Abrams, *Diaspora and identity in the Viking Age* (*Early Medieval Europe*, 2012, 20, pp. 17-38) și trei ale lui Judith Jesch: *The Viking Diaspora* (Routledge, Londra & New York, 2015); „The concept of „homeland" in the Viking diaspora", în Val Turner, Olwyn Owen și Doreen Waugh (ed.), *Shetland and the Viking World* (Shetland Heritage Publications, Lerwick, 2016, pp. 141-146); și „Diaspora", în Jörg Glauser, Pernille Hermann și Stephen A. Mitchell (ed.), *Handbook of Pre-Modern Nordic Memory Studies* (De Gruyter, Berlin, 2018, pp. 583-593). Jesch este deosebit de precaută în utilizarea termenului, mai mult decât mulți dintre cei care l-au preluat ulterior și l-au folosit mai liber. În proiectele sale de cercetare pe această temă, la Universitatea din Nottingham, ea s-a axat pe definițiile derivate din științele sociale, de exemplu lucrarea lui Robin Cohen, *Global Diasporas: An Introduction* (ed. a 2-a, Routledge, Londra & New York, 2008). Aceasta din urmă este sursa observației despre o conversație continuă, iar lista de caracteristici ale diasporei din textul meu derivă atât de la Cohen, cât și de la Jesch. Pentru o privire de ansamblu recentă asupra diasporei vikinge într-un context global, vezi David Abulafia, *The Boundless Sea: A Human History of the Oceans*

(Allen Lane, Londra, 2019, cap. 18-21).

Cea mai recentă trecere în revistă a comerțului din estul Mării Baltice a fost menționată mai sus, dar este relevantă și aici: Johan Callmer, Ingrid Gustin și Mats Roslund (ed.), *Identity Formation and Diversity in the Early Medieval Baltic and Beyond* (Brill, Leiden, 2017); două lucrări-cheie din această lucrare fac referire la comerțul cu blănuri cu finlandezii (Mats Roslund, care a făcut și analogia cu Golful Hudson) și la rolul Ladoga în fluxul de argint (Søren Sindbæk). Alte interacțiuni baltice sunt discutate în cartea lui Mats Roslund, *Guests in the House: Cultural Transmission Between Slavs and Scandinavians 900-1300* (Brill, Leiden, 2007). Legătura cu râurile din est este reluată de Line Bjerg, John Lind și Søren Sindbæk (ed.), *From Goths to Varangians: Communication and Cultural Exchange Between the Baltic and the Black Sea* (Aarhus University Press, Aarhus, 2013).

Pentru legăturile cu Constantinopolul, vezi Fedir Androshchuk, Jonathan Shepard și Monica White (ed.), *Byzantium and the Viking World* (Uppsala University, Uppsala, 2016). O veche lucrare care încă merită atenție este H.R. Ellis Davidson, *The Viking Road to Byzantium* (Allen and Unwin, Londra, 1976). Varegii Rus' sunt, de asemenea, discutați în capitolul 15, dar, pentru surse generale, vezi Simon Franklin și Jonathan Shepard, *The Emergence of Rus 750-1200* (Longman, Londra, 1996, pp. 3-49); Wladyslaw Duczko, *Viking Rus* (Brill, Leiden, 2004); și Fedir Androshchuk, *Vikings in the East* (Uppsala University, Uppsala, 2013). Delegația de la curtea francă și interpretarea lui Hákon sunt discutate de Ildar Garipzanov, *The Annals of St. Bertin (839) and Chacanus of the Rhos* (*Ruthenica*, 2006, 5, pp. 7-11). Analogiile Métis pentru varegii Rus' au fost discutate pe larg de Charlotta Hillerdal, *People in Between: Ethnicity and Material Identity – A New Approach to Deconstructed Concepts* (Uppsala University, Uppsala, 2009).

Tezaurele din Gotland sunt discutate de Jacek Gruszczyński, *Viking Silver, Hoards and Containers* (Routledge, Londra & New York, 2019). Pentru comerțul fluvial, vezi articolele lui James Graham-Campbell și Gareth Williams (ed.), *Silver Economy in*

the Viking Age (Left Coast Press, Walnut Creek, 2007) și James Graham-Campbell, Søren Sindbæk și Gareth Williams (ed.), *Silver Economies, Monetisation and Society in Scandinavia, AD 800-1100* (Aarhus University Press, Aarhus, 2011). Forțele pieței sunt explorate de Ingrid Gustin, *Mellan gåva och marknad* (Lund University, Lund, 2004), iar eu am beneficiat din nou foarte mult de discuțiile cu Anders Ögren.

Pentru vikingii din Iberia, vezi Eduardo Morales Romero, *Historia de los Vikingos en España* (Miraguano Ediciones, Madrid, 2004); Christopher Bo Bramsen (ed.), *Vikingerne på den Iberiske Halvø* (Embassy of Denmark, Madrid, 2004); Neil Price, „The Vikings in Spain, North Africa and the Mediterranean", în Stefan Brink și Neil Price (ed.), *The Viking World* (Routledge, Londra & New York, 2008, pp. 462-469); și mai ales Ann Christys, *Vikings in the South: Voyages to Iberia and the Mediterranean* (Bloomsbury, Londra, 2015). Traducerile numelor nordice pentru localitățile mediteraneene au fost realizate de Elena Melnikova. Lucrarea despre șoarecii din Madeira îi aparține lui Jeremy Searle *et al.*, *Of mice and (Viking?) men: Phylogeography of British and Irish house mice* (*Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 2009, 276, pp. 201-207).

Extrase din principalele surse privind colonizarea Atlanticului de Nord au fost colectate de Gwyn Jones, *The Norse Atlantic Saga* (ed. a 2-a, Oxford University Press, Oxford, 1986). Pentru cercetări arheologice, inclusiv pentru siturile menționate în text, vezi William Fitzhugh și Elisabeth Ward (ed.), *Vikings: The North Atlantic Saga* (Smithsonian, Washington, DC, 2000); James Barrett (ed.), *Contact, Continuity, and Collapse: The Norse Colonization of the North Atlantic* (Brepols, Turnhout, 2003); și Andras Mortensen și Símun V. Arge (ed.), *Viking and Norse in the North Atlantic* (Faroese Academy of Sciences, Tórshavn, 2005). Săpăturile de la Stöðvarfjörður, efectuate de Bjarni Einarsson, sunt încă în curs de desfășurare și încă nepublicate, deși au fost relatate pe larg în mass-media. Pentru alte perspective asupra primei ocupații, vezi Margrét Hermanns-Auðardóttir, *Islands tidiga bosättning* (Umeå universitet, Umeå, 1989), și Bjarni F. Einarsson, *The*

Settlement of Iceland: A Critical Approach (Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík, 1995). Originile controversate ale populației fondatoare a Islandei au generat o literatură vastă, care se dezvoltă continuu pe măsură ce se realizează mai multe studii genetice. Dezbaterea a început în mare parte cu J.T. Williams, *Origin and population structure of the Icelanders* (*Human Biology*, 1993, 65, pp. 167-191) și a continuat prin munca extensivă a lui Agnar Helgason și a echipei sale de-a lungul mai multor publicații; toate acestea sunt menționate pe de-a-ntregul în cel mai recent studiu: Maja Krzewińska *et al.*, *Mitochondrial DNA variation in the Viking Age population of Norway* (*Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 2015, 370, pp. 20130384).

CAPITOLUL 14: EPOCA DE AUR A CRESCĂTORULUI DE OI

Istoricul care a făcut remarca despre crescătorii de porci este Eric Christiansen, *The Norsemen in the Viking Age* (Blackwell, Oxford, 2002, p. 6).

Pentru implicațiile velei privind resursele, vezi Lise Bender Jørgensen, „The introduction of sail to Scandinavia: Raw materials, labour, and land", în Ragnhild Berge *et al.* (ed.), *N-TAG TEN: Proceedings of the 10th Nordic TAG conference at Stiklestad, Norway 2009* (BAR, Oxford, 2012, pp. 173-181). Pentru lucrările realizate de atunci, vezi Morten Ravn *et al.* (ed.), *Vikingetidens sejl* (Institutul Saxo, Copenhagen University, Copenhaga, 2016) și Morten Ravn, *Viking-Age War Fleets* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2016); cifrele pentru pânza și lâna pentru velă citate aici provin de la Eva Andersson Strand. Aș vrea să îi mulțumesc și lui Frans-Arne Stylegar pentru că mi-a împărtășit ideile sale în acest sens. Vasul Ladby folosit în aceste exemple a fost publicat de Anne C. Sørensen, *Ladby: A Danish Ship-Grave from the Viking Age* (Viking Ship Museum,

Roskilde, 2001).

Extinderea proprietăților funciare se poate observa în întreaga Scandinavie, dar poate cel mai limpede în Danemarca, în așezări precum Vorbasse și Trabjerg; vezi Steen Hvass, *Vorbasse: The Viking-Age Settlement at Vorbasse, central Jutland* (*Acta Archaeologica*, 1980, 50, pp. 137-172) și Lise Bender Jørgensen și Palle Eriksen, *Trabjerg: en vestjysk landsby fra vikingetiden* (Jysk Arkælogisk Selskab, Aarhus, 1995). Studii regionale utile care plasează acest aspect într-un context mai larg pot fi găsite în Steffen Stummann Hansen și Klavs Randsborg (ed.), *Vikings in the West* (Munksgaard, Copenhaga, 2000) și Palle Eriksen *et al.*, *Vikinger i vest: vikingetiden i Vestjylland* (Jysk Arkæologisk Selskab, Aarhus, 2011).

Nava Skuldelev 2 a fost publicată în Ole Crumlin-Pedersen și Olaf Olsen (ed.), *The Skuldelev Ships I* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2002, pp. 141-194). Descrierea vieții în colibele pentru țesut este îndatorată reimaginării feministe a poveștii *Iliadei* de către Pat Barker, *The Silence of the Girls* (Hamish Hamilton, Londra, 2018). Referințele pentru triada raiduri-sclavi-comerț pot fi găsite mai sus pentru capitolul 4, iar informații privind impactul poligamiei în capitolul 11. Un exemplu limpede de așezare cu o „mare casă" și multe colibe care probabil îi adăposteau pe cei înrobiți este Sanda din Uppland, Suedia; vezi Torun Zachrisson, „De osynliggjorda: om trälar i arkeologisk forskning", în Thomas Lindkvist și Janken Myrdal (ed.), *Trälar: ofria i agrarsamhället från vikingatid till medeltid* (Nordic Museum, Stockholm, 2003 pp. 88-102). Istoricul care vede sclavia în centrul „vikingității" este Peter Heather, așa cum s-a exprimat într-o remarcă destul de profundă în timpul discuțiilor din cadrul conferinței.

Referințele pentru Hedeby și Birka se regăsesc la capitolul 10, mai sus. O prezentare generală a Kaupang poate fi găsită în Dagfinn Skre și Frans-Arne Stylegar, *Kaupang vikingbyen* (University of Oslo, Oslo, 2004), în timp ce noile săpături de acolo au fost publicate de Dagfinn Skre (ed.), *Kaupang Excavation Project* (4 vol., University of Oslo/Aarhus University Press, Norske Oldfunn 22-25, 2007-2016). Ultimul studiu general privind urbanismul vikingilor a fost realizat de Helen

Clarke și Björn Ambrosiani, *Towns in the Viking Age* (ed. a 2-a, Leicester University Press, Leicester, 1995), dar referiri la dezbaterile actuale pot fi găsite în Lena Holmquist, Sven Kalmring și Charlotte Hedenstierna-Jonson (ed.), *New Aspects on Viking-Age Urbanism c. AD 750-1100* (Stockholm University, Stockholm, 2016). Lucrarea menționată la Hedeby este cea a lui Sven Kalmring, „The harbour of Hedeby", în Svavar Sigmundsson (ed.), *Viking Settlements and Viking Society* (Háskóli Íslands , Reykjavík, 2011, pp. 245-260). Sugestia referitoare la importanța muncii textile de înaltă calitate ca funcție a femeii în cadrul vieții urbane îi aparține lui Ingvild Øye, ale cărei numeroase publicații în acest domeniu ne oferă o imagine de ansamblu remarcabilă a unei profesii de gen în epoca vikingilor.

CAPITOLUL 15: ARGINT, SCLAVI ȘI MĂTASE

Două lucrări recente tratează noțiunea unei epoci globalizate a vikingilor de după Războiul Rece. Vezi Søren Sindbæk și Athena Trakadas (ed.), *The World in the Viking Age* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2014) și Neil Price, *Distant Vikings: A manifesto* (*Acta Archaeologica*, 2018, 89, pp. 113-132).

Observația cu privire la coastele ferite ale Scoției și vestului Norvegiei îi aparține lui Arne Kruse. Literatura despre picți este vastă, dar, pentru o prezentare generală, vezi Martin Carver, *Surviving in Symbols: A Visit to the Pictish Nation* (Historic Scotland, Edinburgh, 1999) și Gordon Noble și Nicholas Evans, *The King in the North: The Pictish Realms of Fortriu and Ce* (Birlinn, Edinburgh, 2019).

Saga Orkneyinga a fost tradusă de Hermann Pálsson și Paul Edwards (Penguin, Londra, 1978). Pentru lucrări generale despre vikingii din Scoția și din insule, vezi Barbara E. Crawford, *Scandinavian Scotland* (Leicester University Press, Leicester, 1987); Anna Ritchie, *Viking Scotland* (Batsford,

Londra, 1993); James Graham-Campbell și Colleeen E. Batey, *Vikings in Scotland: An Archaeological Survey* (Edinburgh University Press, Edinburgh, 1998); și Olwyn Owen, *The Sea Road: A Viking Voyage Through Scotland* (Canongate, Edinburgh, 1999).

Pentru Orkney, în special, vezi Barbara E. Crawford, *The Northern Earldoms: Orkney and Caithness from AD 870 to 1470* (John Donald, Edinburgh, 2013); pentru excavații, vezi Christopher D. Morris, *The Birsay Bay Project* (2 vol., University of Durham, Durham, 1989 & 1996); James Barrett (ed.), *Being an Islander: Production and Identity at Quoygrew, Orkney, AD 900-1600* (Oxbow, Oxford, 2012); și David Griffiths, Jane Harrison și Michael Athanson, *Beside the Ocean: Coastal Landscapes at the Bay of Skaill, Marwick, and Birsay Bay, Orkney* (Oxbow, Oxford, 2018). Excavațiile de la Deerness, realizate de James Barrett, sunt în prezent pregătite pentru a fi publicate, la fel ca lucrarea lui Jane Harrison despre movilele artificiale de la Skaill. Pentru Shetland, vezi Val Turner, Olwyn Owen și Doreen Waugh (ed.), *Shetland and the Viking World* (Shetland Heritage Publications, Lerwick, 2016) și situri individuale în J.R.C. Hamilton, *Excavations at Jarlshof, Shetland* (HMSO, Edinburgh, 1956); Barbara E. Crawford și Beverley Ballin Smith, *The Biggings, Papa Stour, Shetland: The History and Archaeology of a Royal Norwegian Farm* (Society of Antiquaries of Scotland, Edinburgh, 1999); și Stephen Dockrill *et al.*, *Excavations at Old Scatness, Shetland I: The Pictish Village and Viking Settlement* (Shetland Amenity Trust, Lerwick, 2010). Pentru Hebride, vezi Niall Sharples, *A Norse Farmstead in the Outer Hebrides* (Oxbow, Oxford, 2005) și Alan Macniven, *The Vikings in Islay* (John Donald, Edinburgh, 2015). Caithness este acoperit de mai multe lucrări generale, dar vezi Colleen E. Batey, Judith Jesch și Christopher D. Morris (ed.), *The Viking Age in Caithness, Orkney and the North Atlantic* (Edinburgh University Press, Edinburgh, 1993) și Christopher D. Morris, Colleen E. Batey și James Rackham, Freswick Links, *Caithness: Excavation and Survey of a Norse Settlement* (Historic Scotland, Edinburgh, 1995).

Bărcile funerare scoțiene au fost menționate mai sus la

capitolul 8. Un exemplu rar de mormânt al unui copil este raportat de Colleen Batey și Caroline Paterson, „A Viking burial at Balnakeil, Sutherland", în Andrew Reynolds și Leslie Webster (ed.), *Early Medieval Art and Archaeology in the Northern World* (Brill, Leiden, 2013, pp. 631-659). Economia metalelor este prezentată de James Graham-Campbell, *The Viking-Age Gold and Silver of Scotland* (National Museums of Scotland, Edinburgh, 1995).

Politica continentului scoțian în epoca vikingilor este discutată de Alex Woolf, *From Pictland to Alba, 789-1070* (Edinburgh University Press, Edinburgh, Edinburgh, 2007). Pentru excavații la un important sit monastic de pe coasta estică, sit care a fost atacat de vikingi, vezi Martin Carver, Justin Garner-Lahire și Cecily Spall, *Portmahomack on Tarbat Ness: Changing Ideologies in North-East Scotland, Sixth to Sixteenth Century AD* (Society of Antiquaries of Scotland, Edinburgh, 2016).

Sfera culturală a Mării Irlandei a fost menționată mai sus, dar vezi, în special, Alfred P. Smyth, *Scandinavian York and Dublin* (Irish Academic Press, Dublin, 1987); Clare Downham, *Viking Kings of Britain and Ireland: The Dynasty of Ívarr to A.D. 1014* (Dunedin, Edinburgh, 2007); și David Griffiths, *Vikings of the Irish Sea* (History Press, Stroud, 2010).

Toate cele de mai sus conțin referiri ample la orașe și organizări statale individuale. Dincolo de acestea, pentru York și Danelaw, vezi Richard Hall, *Viking Age York* (Batsford, Londra, 1994); Dawn Hadley, *The Northern Danelaw: Its Social Structure, c. 800-1100* (Leicester University Press, Leicester, 2000); James Graham-Campbell *et al.* (ed.), *Vikings and the Danelaw* (Oxbow, Oxford, 2001); Dawn Hadley și Letty Ten Harkel (ed.), *Everyday Life in Viking-Age Towns: Social Approaches to Towns in England and Ireland, c. 800-1100* (Oxbow, Oxford, 2013); și Matthew Townend, *Viking Age Yorkshire* (Blackthorn, Pickering, 2014). Publicația finală a săpăturilor importante despre vikingi din York, inclusiv referințe privind lunga serie de rapoarte, îi aparține lui Richard Hall, *Anglo-Scandinavian Occupation at 16-22 Coppergate: Defining a Townscape* (*Yorkshire Archaeological*

Journal, York, 2014).

Pentru economia Angliei scandinave, vezi James Graham-Campbell, *The Cuerdale Hoard* (British Museum Press, Londra, 2011); Mark Blackburn, *Viking Coinage and Currency in the British Isles* (Spink, Londra, 2011); și Jane Kershaw și Gareth Williams (ed.), *Silver, Butter, Cloth: Monetary and Social Economies in the Viking Age* (Oxford University Press, Oxford, 2019). Expresia socială în Danelaw a fost menționată mai sus, dar vezi Jane Kershaw, *Viking Identities: Scandinavian Jewellery in England* (Oxford University Press, Oxford, 2013) și Steven P. Ashby, *A Viking Way of Life* (Amberley, Stroud, 2014). Marcajele funerare *hogback* au fost catalogate de James Lang, *The hogback: A Viking colonial monument* (*Anglo-Saxon Studies in Archaeology and History*, 1984, 3, pp. 83-176); vezi, de asemenea, Richard N. Bailey, *Viking Age Sculpture* (Collins, Londra, 1980) și publicațiile în curs ale Corpusului de sculptură în piatră anglo-saxonă de la Academia britanică din Londra.

Cele mai recente lucrări despre epoca vikingilor din Irlanda pot fi regăsite în mai multe colecții: Howard B. Clarke, Máire Ní Mí Mhaonaigh și Raghnall Ó Floinn (ed.), *Ireland and Scandinavia in the Early Viking Age* (Four Courts, Dublin, 1998); Anne-Christine Larsen, *The Vikings in Ireland* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2001); John Sheehan și Donnchadh Ó Corráin (ed.), *The Vikings in Ireland* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2001); John Sheehan și Donnchadh Ó Corráin (ed.), *The Viking Age: Ireland and the West* (Four Courts, Dublin, 2010); Emer Purcell *et al.* (ed.), *Clerics, Kings and Vikings* (Four Courts, Dublin, 2015); și Howard B. Clarke și Ruth Johnson (ed.), *The Vikings in Ireland and Beyond* (Four Courts, Dublin, 2015).

Pentru orașele-stat irlandeze și Dublin în special, vezi Ruth Johnson, *Viking Age Dublin* (Town House, Dublin, 2004); Patrick F. Wallace, *Viking Dublin: The Wood Quay Excavations* (Irish Academic Press, Dublin, 2016); Howard B. Clarke, Sheila Dooley și Ruth Johnson, *Dublin and the Viking World* (O'Brien Press, Dublin, 2018); și seria în curs de publicare *Medieval Dublin Excavations*, publicată de Academia regală irlandeză din Dublin (care include o colecție importantă privind dovezile

funerare ale prezenței vikingilor, realizată de Stephen Harrison și Raghnall Ó Floinn). Clare Downham a scris cu multă atenție despre „hiberno-nordici" și „anglo-danezi": *Anachronistic ethnicities and Viking-Age England* (*Medieval Scandinavia*, 2009, 19, pp. 139-169). Tenaya Jorgensen și colegii săi de la Trinity College din Dublin muncesc chiar acum la o lucrare incitantă privind forțele militare din Irlanda din epoca vikingilor, care va spori semnificativ cunoștințele noastre în acest domeniu.

Pentru materialul în limba manx, vezi Christine Fell *et al.* (ed.), *The Viking Age in the Isle of Man* (Viking Society for Northern Research, Londra, 1983) și David M. Wilson, *The Vikings in the Isle of Man* (Aarhus University Press, Aarhus, 2008). Pentru viața ritualică de pe insulă, vezi Gerhard Bersu și David M. Wilson, *Three Viking Graves on the Isle of Man* (Societatea pentru arheologie medievală, King's Lynn, 1966) și Leszek Gardeła și Carolyne Larrington (ed.), *Viking Myths and Rituals on the Isle of Man* (University of Nottingham, Nottingham, 2014). Arheologul care vede Insula Man ca pe un „regat al piraților" este James Barrett, iar eu sunt de acord.

Pentru Vestul celtic, vezi Henry Loyn, *The Vikings in Wales* (Viking Society for Northern Research, Londra, 1976) și Mark Redknap, *Vikings in Wales* (Muzeele și galeriile naționale ale Țării Galilor, Cardiff, 2000).

Pentru Normandia, vezi David Bates, *Normandy Before 1066* (Longman, Londra, 1982); Jean Renaud, *Les Vikings et la Normandie* (Ouest-France, Rennes, 1989); Lucien Musset, *Nordica et Normannica* (Société des études nordiques, Paris, 1997); și Katherine Cross, *Heirs of the Vikings: History and Identity in Normandy and England, c. 950-1015* (York Medieval Press, York, 2018). Alte studii recente se găsesc în lucrările de sinteză la care s-a făcut referire mai sus pentru capitolul 12. O lucrare importantă în acest context este Simon Coupland, *From poachers to gamekeepers: Scandinavian warlords and Carolingian kings* (*Early Medieval Europe*, 1998, 7, pp. 85-114).

Principalele surse pentru Bretania în limba engleză sunt propriile mele publicații: Neil Price, *The Vikings in Brittany* (Viking Society for Northern Research, Londra, 1989); „The

Viking conquest of Brittany", în Stefan Brink și Neil Price (ed.), *The Viking World* (Routledge, Londra & New York, 2008, pp. 458-461); și „Viking Brittany: Revisiting the colony that failed", în Andrew Reynolds și Leslie Webster (ed.), *Early Medieval Art and Archaeology in the Northern World* (Brill, Leiden, 2013, pp. 731-742). Vezi și Jean-Christophe Cassard, „Le siècle des Vikings en Bretagne" (Gisserot, Quintin, 1996).

Simbolul varegilor Rus' al șoimului care plonjează are propria sa carte, de Björn Ambrosiani (ed.), *Birka Studies 5. Eastern Connections: The Falcon Motif* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2001). În mod potrivit, în formă stilizată, acesta continuă să servească drept stemă a Ucrainei.

Nu este surprinzător faptul că majoritatea lucrărilor despre vikingii din Est au fost publicate în rusă sau ucraineană. Referințe din această literatură cu adevărat vastă pot fi găsite în lucrările citate aici, dar, pentru a facilita accesul, aceste note se limitează la materialul în limba engleză. Pentru o privire de ansamblu, vezi Simon Franklin și Jonathan Shepard, *The Emergence of Rus 750-1200* (Longman, Londra, 1996, pp. 3-49); Pär Hansson (ed.), *The Rural Viking in Russia and Sweden* (Örebro bildningsförvaltning, Örebro, 1997); Wladyslaw Duczko, *Viking Rus* (Brill, Leiden, 2004); Ulf Fransson *et al.* (ed.), *Cultural Interaction Between East and West* (Stockholm University, Stockholm, 2007); Fedir Androshchuk, *Vikings in the East* (Uppsala University, Uppsala, 2013); și Pierre Bauduin și Alexander E. Musin (ed.), *Vers l'Orient et vers l'Occident: regards croisés sur les dynamiques et les transferts culturels des Vikings à la Rous ancienne* (Université de Caen Normandie, Caen, 2014). Pentru contactele cu popoarele orientale, vezi Jakub Morawiec, *Vikings Among the Slavs* (Fassbaender, Viena, 2009); Tsvetelin Stepanov, *The Bulghars and the Steppe Empire in the Early Middle Ages* (Brill, Leiden, 2010); și Boris Zhivkov, *Khazaria in the Ninth and Tenth Centuries* (Brill, Leiden, 2015). Pentru Novgorod, vezi Mark Brisbane (ed.), *The Archaeology of Novgorod, Russia* (Societatea pentru arheologie medievală, Lincoln, 1992) și seria sa editată *The Archaeology of Medieval Novgorod* (4 vol., Oxbow, Oxford, 2006-2019).

Pentru Bizanț și Garda Varegă, vezi H.R. Ellis Davidson, *The*

Viking Road to Byzantium (Allen and Unwin, Londra, 1976); Sigfús Blöndal, *The Varangians of Byzantium* (Cambridge University Press, Cambridge, 1978); Raffaele D'Amato, *The Varangian Guard 988-1453* (Osprey, Oxford, 2010); și Fedir Androshchchuk, Jonathan Shepard și Monica White (ed.), *Byzantium and the Viking World* (Uppsala University, Uppsala, 2016); această din urmă operă conține numeroase lucrări de interes. Piatra runică în care se menționează un paznic este U 112 din Kyrkstigen în Uppland, Suedia.

În teza sa de masterat în studii medievale, Csete Katona a realizat un studiu important al activităților varegilor Rus' ca mercenari, care s-a dovedit foarte util aici: *Co-operation Between the Viking Rus' and the Turkic Nomads of the Steppe in the Ninth-Eleventh Centuries* (Universitatea Central Europeană, Budapesta, 2018). Cele două săbii vikinge din sudul Turciei sunt descoperiri recente și nu au fost încă publicate integral. Comentariile despre al-Mas'ūdī sunt ale lui Þórir Hraundal, *The Rus in Arabic Sources: Cultural Contacts and Identity* (University of Oslo, Oslo, 2013). Cercetătorul care îi aseamănă pe varegii Rus' cu armatele din Vest este Gareth Williams.

Cele mai recente lucrări despre Kiev sunt rezumate în două cărți ale lui Christian Raffensperger: *Reimagining Europe: Kievan Rus' in the Medieval World* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 2012) și *The Kingdom of Rus'* (University of Amsterdam Press, Amsterdam, 2017). Pentru expediția lui Ingvar, vezi două cărți de Mats G. Larsson, *Runstenar och utlandsfärder* (Lund University, Lund, 1990) și *Ett ödesdigert vikingatåg: Ingvar den vittfarnes resa 1036-1041* (Atlantic, Stockholm, 1990). Saga sa a fost tradusă în *Vikings in Russia* de Hermann Pálsson și Paul Edwards (Edinburgh University Press, Edinburgh, Edinburgh, 1989). Piatra runică care îl comemorează pe fratele lui Ingvar este Sö 179. Noua interpretare a inscripției de la Pireu, realizată de Thorgunn Snædal, se regăsește în Fedir Androshchuk, Jonathan Shepard și Monica White (ed.), *Byzantium and the Viking World* (Uppsala University, Uppsala, 2016).

Pentru mai multe informații despre varegii Rus' ca elite militare, vezi Charlotte Hedenstierna-Jonson, *The Birka*

Warrior: The Material Culture of a Martial Society (Stockholm University, Stockholm, 2006). Cultura lor materială este, de asemenea, analizată de David Nicolle în *Armies of Medieval Russia 750-1250* (Osprey, Oxford, 1999). Cercetătorul care se referă la „ținuta militară turcească" este Þórir Hraundal. Pietrele runice care îi menționează pe varegii Rus' sunt Sö 338, Sö 34 și Sö 171, toate din Södermanland, în Suedia. Observațiile despre sindromul de stres posttraumatic al varegilor provin din lucrarea încă nepublicată a lui Rue Taylor, căreia îi mulțumesc pentru permisiunea de a o discuta aici.

Pentru mormintele scandinave din Est, vezi Kirill Mikhajlov, *Chamber-graves as interregional phenomenon of the Viking Age: From Denmark to Rus'*, în Mariana Rębkowskiego (ed.), *Ekskluzywne Życie-Dostojny Pochówek w Kręgu Kultury Elitarnej Wieków Średnich* (Wolin, 2011, pp. 205-223) și mai ales Fedir Androshchchuk și Vladimir Zotsenko, *Скандинавские древности Южной Руси – Scandinavian Antiquities of Southern Rus'* (Collège de France, Paris, 2012, cu rezumate în limba engleză). Lucrările despre femeile varege Rus' ca negustoare îi aparțin lui Anne Stalsberg, „Women as actors in North European Viking Age trade", în Ross Samson (ed.), *Social Approaches to Viking Studies* (Cruithne Press, Glasgow, 1991, pp. 75-88) și „Visible women made invisible: Interpreting Varangian women in Old Russia", în Bettina Arnold și Nancy L. Wicker (ed.), *Gender and the Archaeology of Death* (Alta Mira, Walnut Creek, 2001, pp. 65-80). Povestea lui Geirmund Hjørson este spusă de descendentul său modern (la propriu), Bergsveinn Birgisson, în *Den svarte vikingen* (Spartacus, Oslo, 2014).

În ceea ce privește vikingii din Arabia și Califatul Abbasid, majoritatea discuțiilor s-au limitat la texte. Cel mai bun studiu modern a fost menționat de mai multe ori aici: lucrarea lui Þórir Hraundal, *The Rus in Arabic Sources: Cultural Contacts and Identity* (University of Oslo, Oslo, 2013); multe dintre observațiile din cartea mea sunt inspirate din lucrarea sa. Un set anterior de traduceri în norvegiană conține, de asemenea, multe lucruri interesante: Harris Birkeland, *Nordens historie i middelalderen etter arabiske kilder* (Dybwad, Oslo, 1954), la fel

ca Stig Wikander, *Araber, Vikingar, Väringar* (Svenska humanistiska förbundet, Lund, 1978). Vezi, de asemenea, mai multe lucrări în Søren Sindbæk și Athena Trakadas (ed.), *The World in the Viking Age* (Viking Ship Museum, Roskilde, 2014). Piatra runică cu inscripția Khwārazm este Vs 1. Noțiunea unei misiuni islamice în Scandinavia a fost propusă de Egil Mikkelsen, „The Vikings and Islam", în Stefan Brink și Neil Price (ed.), *The Viking World* (Routledge, Londra & New York, 2008, pp. 543-549).

Rugăciunea negustorului din ibn Faḍlān este redată aici în traducerea lui James Montgomery. Comerțul cu argint generează o literatură cu documente al căror număr este în continuă creștere, în special în legătură cu tezaurele din Gotland. Lucrările importante, cu referințe, au fost pomenite mai sus, dar pentru Orient, în special, vezi și Thomas S. Noonan, *The Islamic World, Russia and the Vikings, 750-900: The Numismatic Evidence* (Routledge, Londra & New York, 1998); lucrările lui Christoph Kilger din cel de-al doilea volum al rapoartelor de excavare de la Kaupang, Dagfinn Skre (ed.), *Means of Exchange* (Aarhus University Press, Aarhus, 2007); și Fedir Androshchuk, *Images of Power: Byzantium and Nordic Coinage c. 995-1035* (Laurus, Kiev, 2016). Numeroasele lucrări ale lui Gert Rispling sunt și ele esențiale pentru înțelegerea noastră a comerțului cu dirhami.

Legătura dintre argint și sclavi este explorată de proiectul *Dirhami pentru sclavi* al Universității Oxford, prin lucrările lui Jacek Gruszczyński, Marek Jankowiak, Jonathan Shepard și Luke Treadwell. Aș dori, de asemenea, să recunosc contribuțiile importante pe care le-a adus Viacheslav Kuleshov.

Charlotte Hedenstierna-Jonson este una dintre puținele care au explorat călătoriile vikingilor chiar mai departe spre Est; vezi lucrarea sa importantă, *With Asia as neighbour: Archaeological evidence of contacts between Scandinavia and Central Asia in the Viking Age and the Tang Dynasty* (*Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities*, 81, în curs de publicare). Comerțul cu mătase este discutat de Marianne Vedeler, *Silk for the Vikings* (Oxbow, Oxford, 2014). Posibilele corăbii ale vikingilor de pe sculpturile în stâncă din Qatar sunt discutate

de Guy Isitt, *Vikings in the Persian Gulf* (Jurnalul Societății Regale Asiatice , 2007, 17:4, pp. 389-406). Acest lucru ar trebui pus în contextul mai larg al comerțului și schimburilor culturale dintre Est și Vest. Cele mai bune lucrări recente și bine documentate care tratează subiectul îi aparțin lui Peter Frankopan, *The Silk Roads: A New History of the World* (Bloomsbury, Londra, 2015); și Susan Whitfield (ed.), *Silk Roads: Peoples, Cultures, Landscapes* (Thames and Hudson, Londra și New York, 2019).

Fragmentele de mătase legate între ele din 5-7 Coppergate din York și Saltergate din Lincoln sunt discutate de Richard Hall, *The Viking Dig* (Bodley Head, Londra, 1984, p. 88).

CAPITOLUL 16: ÎNCERCĂRI DE MONARHIE

Pentru o privire de ansamblu asupra convertirii Scandinaviei, vezi Bertil Nilsson (ed.), *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid* (Lunne, Uppsala, 1992); Anne-Sofie Gräslund, *Ideologi och mentalitet: Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont* (Uppsala University, Uppsala, 2001); Martin Carver (ed.), *The Cross Goes North: Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300-1300* (Boydell, Woodbridge, 2003); Alexandra Sanmark, *Power and Conversion: A Comparative Study of Christianization in Scandinavia* (Uppsala University, Uppsala, 2004); Jón Viðar Sigurðsson, *Kristninga i Norden 750-1200* (ed. a 3-a, Det norske samlaget, Oslo, 2012); Anders Winroth, *The Conversion of Scandinavia* (Yale University Press, New Haven, 2012); și Sten Tesch (ed.), *Skiftet: vikingatida sed och kristen tro* (Artos, Skellefteå, 2017). Pentru abordarea combinată a religiei europene, vezi Keith Hopkins, *A World Full of Gods: Pagans, Jews and Christians in the Roman Empire* (Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1999).

Printre sursele despre misiuni se numără *Vita Ansgarii* a lui

Rimbert, care nu a mai fost tradusă în limba engleză de mulți ani. Vezi Charles H. Robinson, *Anskar: The Apostle of the North 801-865* (Societatea pentru propovăduirea evangheliei în străinătate , Londra, 1921). Pentru alte lucrări esențiale, vezi și Widukind de Corvey, *Deeds of the Saxons*, trad. Bernard S. Bachrach și David S. Bachrach (Catholic University of America Press, Washington, DC, 2014) și *The Heliand: The Saxon Gospel*, trad. G. Ronald Murphy (Oxford University Press, Oxford, 1992). Pentru o privire de ansamblu a dezbaterii privind numele Askr și Embla, vezi Lennart Elmevik, *Embla: Ett bidrag till diskussionen om den nordiska urmoderns namn* (*Saga och Sed*, 2012, pp. 47-54).

Istoria politică a Danemarcei este abordată în două lucrări generale, acum destul de vechi, dar încă solide, fiecare având o abordare ușor diferită: Klavs Randsborg, *The Viking Age in Denmark* (Duckworth, Londra, 1980) și Else Roesdahl, *Viking Age Denmark* (British Museum Press, Londra, 1982). Studii mai recente pot fi găsite în volumul 4 din Jørgen Jensen, *Danmarks Oldtid* (Gyldendal, Copenhaga, 2006) și în secțiunile relevante ale lucrărilor generale menționate mai sus despre epoca vikingilor.

„Cartea de piatră" de la Jelling este discutată de Else Roesdahl, „Jellingstenen – en bog af sten", în Ole Høiris *et al.* (ed.), *Menneskelivets mangfoldighed* (Aarhus University Press, Aarhus, 1999, pp. 235-244). Marile fortărețe circulare ale lui Harald au fost publicate de Poul Nørlund, *Trelleborg* (Nordiske Fortidsminder, Copenhaga, 1948); Olaf Olsen, Holger Schmidt și Else Roesdahl, *Fyrkat, en jysk vikingeborg* (2 vol., Lynge, Copenhaga, 1977); Andres Dobat, *Kongens borge* (Jysk Arkæologisk Selskab, Moesgård, 2013); Else Roesdahl *et al.* (ed.), *Aggersborg: The Viking-Age Settlement and Fortress* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2014); și Helen Goodchild, Nanna Holm și Søren Sindbæk, *Borgring: The discovery of a Viking Age ring fortress* (*Antiquity*, 2017, 91, pp. 1027-1042). Casele lungi distinctive sunt discutate de Holger Schmidt în *Building Customs in Viking Age Denmark* (Kristensen, Copenhaga, 1994).

Analiza care a scos la iveală mercenarii lui Harald îi aparține lui T. Douglas Price *et al.*, *Who was in Harald*

Bluetooth's army? Strontium isotope investigation of the cemetery at the Viking Age fortress at Trelleborg, Denmark (*Antiquity*, 2011, 85, pp. 476-489). Danevirke și împrejurimile sale au fost cercetate cel mai recent de Matthias Maluck și Christian Weltecke (ed.), *The Archaeological Border Landscape of Hedeby and the Danevirke* (Departamentul Arheologic de Stat din Schleswig-Holstein, Schleswig, 2016). Clopotul din portul Hedeby a fost discutat de Björn Magnusson-Staaf, *For whom the bell tolls* (*Current Swedish Archaeology*, 1996, 4, pp. 141-155). Presupusa jefuire de către Harald a mormintelor regale norvegiene a fost analizată de Jan Bill și Aiofe Daly în *The plundering of the ship graves from Oseberg and Gokstad: An example of power politics?* (*Antiquity*, 2012, 86, pp. 808-824). Istoriile ulterioare despre Gotland și Rusia Kievenă sunt toate menționate mai sus.

Matrița de la Trendgården, crucifixele timpurii și pandantivele cu ciocan și cruce pot fi găsite în *Pocket Museum: Vikings* de Steve Ashby și Alison Leonard (Thames & Hudson, Londra, 2018). Mormântul Birka Bj.660 este discutat în Neil Price, *The Viking Way: Magic and Mind in Late Iron Age Scandinavia* (Oxbow, Oxford, 2019, pp. 85-88). Practicile de înmormântare creștină, inclusiv dovezile timpurii din Götaland, sunt discutate de Jhonny Thérus, *Den yngre järnålderns gravskick i Uppland* (Uppsala University, Uppsala, 2019); vezi și Gunnar Andersson, *Gravspråk som religiös strategi* (Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2005).

Am făcut referire la pietrele runice pentru capitolul 3, mai sus, dar, în contextul convertirii și al genului, vezi și Anne-Sofie Gräslund, *Runstensstudier* (Uppsala University, Uppsala, 1994); Lars Wilson, *Runstenar och kyrkor* (Uppsala University, Uppsala, 1994); Linn Lager, *Den synliga tron: runstenskors som en spegling av kristnandet i Sverige* (Uppsala University, Uppsala, 2002); și Cecilia Ljung, *Under runristad hall: tidigkristna gravmonument i 1000-talets Sverige* (Stockholm University, Stockholm, 2016). Pietrele runice non-lexicale și implicațiile lor sunt discutate de Marco Bianchi, *Runor som resurs: vikingatida skriftkultur i Uppland och Södermanland* (Uppsala University, Uppsala, 2010). Cunoștințele creștine

dezvăluite de pietrele runice provin din lucrările lui Henrik Williams. Piatra Timmele este Vg 186; piatra Måsta este U 860; declarația lui Ingirún despre Ierusalim se află pe U 605; iar piatra cu ciocanul lui Thor este Sö 111 din Stenkvista, în Södermanland.

Impactul calendarului ritual creștin este discutat de Alexandra Sanmark în cartea sa menționată mai sus. Pentru schimbările din industria pescuitului, vezi James Barrett și David Orton (ed.), *Cod and Herring: The Archaeology and History of Medieval Sea Fishing* (Oxbow, Oxford, 2016).

Noul urbanism de la sfârșitul epocii vikingilor a generat o cantitate însemnată de literatură. Așa cum am menționat deja, o prezentare generală până la mijlocul anilor 1990 poate fi găsită în Helen Clarke și Björn Ambrosiani, *Towns in the Viking Age* (ed. a 2-a, Leicester University Press, Leicester, 1995), actualizată cu lucrările din Lena Holmquist, Sven Kalmring și Charlotte Hedenstierna-Jonson (ed.), *New Aspects on Viking-Age Urbanism c. AD 750-1100* (Stockholm University, Stockholm, 2016). Acest din urmă volum include cea mai recentă lucrare despre Sigtuna a lui Sten Tesch, care a condus săpături acolo timp de mulți ani. Lucrările în curs de desfășurare în oraș sunt prezentate în seria *Situne Dei* a Muzeului Sigtuna, care a publicat, de asemenea, rapoarte din numeroasele săpături efectuate în această așezare. Vezi și Jonas Ros, *Sigtuna: staden, kyrkorna och den kyrkliga organisationen* (Uppsala University, Uppsala, 2001) și *Stad och gård: Sigtuna under sen vikingatid och tidig medeltid* (Uppsala University, Uppsala, 2009). În Danemarca, Aros (Aarhus în epoca vikingilor) este discutat în Annette Damm (ed.), *Viking Aros* (Moesgård Museum, Aarhus, 2005) și Hans Skov și Jeanette Varberg (ed.), *Aros and the World of the Vikings* (Moesgård Museum, Aarhus, 2011). Numeroasele săpături din orașele Trondheim, Bergen și Oslo pot fi explorate prin intermediul rapoartelor publicate de Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU). Ideea orașelor ca „porturi ale credinței” provine din lucrarea lui Sæbjørg Walaker Nordeide. Datele demografice din Sigtuna sunt discutate de Maja Krzewińska *et al.*, *Genomic and strontium isotope variation*

reveal immigration patterns in a Viking Age town (*Current Biology*, 2018, 28:17, pp. 2730-2738).

Pentru istoria politică ulterioară a epocii vikingilor, vezi Niels Lund, *Fra vikingeriger til stater: træk af Skandinaviens politiske udvikling 700-1200* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 1993); Andres Dobat, *The state and the strangers: The role of external forces in a process of state formation in Viking-Age South Scandinavia (c. 900-1050)* (*Viking and Medieval Scandinavia*, 2009, 5, pp. 65-104); Sverre Bagge, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom: State Formation in Norway c. 900-1350* (Museum Tusculanum, Copenhaga, 2010); și Jón Viðar Sigurðsson și Anne Irene Riisøy, *Norsk historie 800-1536* (Det norske samlaget, Oslo, 2011). O excelentă corecție privind perspectiva regilor și bătăliile se regăsește în studiul lui Anna Lihammer, *Bortom riksbildningen: människor, landskap och makt i sydöstra Skandinavien* (Lund University, Lund, 2007). Svein Barbă-despicată are propria sa biografie, întocmită de Poul Skaaning, *Sven Tveskæg* (Hovedland, Copenhaga, 2008); iar Knút are mai multe, dintre care cea mai bună este a lui Timothy Bolton, *Cnut the Great* (Yale University Press, New Haven, 2017). Impactul social al raidurilor ulterioare este discutat foarte atent și elocvent de Thomas Williams în *Viking London* (Collins, Londra, 2019). O privire de ansamblu oarecum controversată ne este oferită și de Angelo Forte, Richard Oram și Frederik Pedersen, *Viking Empires* (Cambridge University Press, Cambridge, 2005). Piatra runică de la Orkesta este U 344. Ultimul din dinastie este discutat de Ian Howard în *Harthacnut: King of England* (History Press, Stroud, 2008).

CAPITOLUL 17: ȚinutuRILE DE FOC ȘI VIȚĂ-DE-VIE

Pentru Islanda, pe lângă lucrările generale despre Atlanticul de Nord la care s-a făcut referire pentru capitolul 13

mai sus, un bun punct de plecare este cartea lui Jesse Byock *Viking Age Iceland* (Penguin, Londra, 2001), care face legătura cu *Medieval Iceland: Society, Sagas, and Power* a aceluiași autor (University of California Press, Berkeley, 1988). Așezările timpurii (și diaspora în general) au fost discutate de Orri Vésteinsson, Helgi Þorláksson și Árni Einarsson, *Reykjavík 871±2* (Muzeul orașului Reykjavík , Reykjavík, 2006), în timp ce sondajul arheologic clasic al fermelor islandeze a fost realizat de Mårten Stenberger *et al.*, *Forntida gårdar i Island* (Munksgaard, Copenhaga, 1943). Printre lucrările recente se numără Davide Zori și Jesse Byock (ed.), *Viking Archaeology in Iceland* (Brepols, Turnhout, 2014), alături de rapoartele arheologice periodice publicate de Institutul de Arheologie din Reykjavík și revistele *Archaeologica Islandica* și *Árbók Hins Íslenzka Fornleifafélag*.

A fost întreprins un program de lucru masiv privind interacțiunea umană cu mediul în Islanda timpurie, o mare parte în cadrul Organizației Bioculturale a Atlanticului de Nord (NABO; www.nabohome.org) și în Jurnalul online al Atlanticului de Nord . În ceea ce privește structurile juridice islandeze și natura vendetelor, vezi Jesse Byock, *Feud in the Icelandic Saga* (University of California Press, Berkeley, 1982) și William Ian Miller, *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law, and Society in Saga Iceland* (University of Chicago Press, Chicago, 1990). Mormintele islandeze sunt analizate de Kristján Eldjárn, *Kuml og haugfé úr heiðnum sið á Íslandi*" (ed. a 3-a, Muzeul Național al Islandei, Reykjavík, 2016), completate de lucrarea lui Adolf Friðriksson.

Aud Ketilsdóttir, cunoscută sub numele de Aud Minte-Ascuțită, apare în multe surse, inclusiv în *Cartea așezărilor*, *Saga lui Njál*, *Saga poporului din Laxardal* și altele. Flosi este liderul Arzătorilor în *Saga lui Njál*; cel care rostea versurile, viu sau mort, era fiul lui Njál, Skarphédinn. Gudrún Ósvífrsdóttir este eroina complicată din *Saga poporului* din Laxardal. Thorodd apare în *Saga poporului din Eyri*, o poveste bogată în bântuiri de tot soiul. Freydís Eiríksdóttir apare în cele două saga din Vinland. Grettir are propria sa saga cu acest nume. Gunnhild Gormsdóttir, cunoscută și sub numele de

Mama Regilor, are un rol important în *Saga lui Egil Skalla-Grímsson* (poetul pe care a încercat să-l distragă) și în alte saga.

Hofstaðir a fost publicată sub forma unei cărți cu același nume, editată de Gavin Lucas (Institutul de Arheologie, Reykjavík, 2009). Pentru convertirea Islandei, vezi Jón Hnefill Aðalsteinsson, *Under the Cloak* (Uppsala University, Uppsala, 1978) și Steinunn Kristjánsdóttir, *The Awakening of Christianity in Iceland* (University of Gothenburg, Göteborg, 2004).

Există multe lucrări despre Groenlanda în volumele despre Atlanticul de Nord la care am făcut trimitere mai sus. Pentru sinteze, vezi Kirsten A. Seaver, *The Frozen Echo: Greenland and the Exploration of North America ca. AD 1000-1500* (Stanford University Press, Stanford, 1996) și *The Last Vikings* (I.B. Tauris, Londra, 2010); vei și Jette Arneborg, Georg Nyegaard și Orri Vésteinsson (ed.), *Norse Greenland* (Eagle Hill, Steuben, 2012). Seria daneză *Meddelelser om Grønland*, publicată între 1879-1979 de către Comisia pentru studii științifice în Groenlanda, conține cea mai mare parte a lucrărilor de arheologie timpurii, continuate de atunci de către cercetătorii de la Nationalmuseet și centrul SILA al acestuia. Vezi în special Jette Arneborg și H.C. Gulløv (ed.), *Man, Culture and Environment in Ancient Greenland* (Nationalmuseet, Copenhaga, 1998).

Lucrările de mediu de la situl GUS au generat numeroase lucrări, dar, pentru o prezentare generală, vezi Paul C. Buckland și Eva Panagiotakopulu, „Archaeology and the paleoecology of the Norse Atlantic islands: A review", în Andras Mortensen și Símun V. Arge (ed.), *Viking and Norse in the North Atlantic* (Academia feroeză de științe, Tórshavn, 2005, pp. 167-181). Pentru ecologie generală, vezi Kevin J. Edwards, Egill Erlendsson și J. Edward Schofield, „Is there a Norse «footprint» in North Atlantic pollen records?", în Svavar Sigmundsson (ed.), *Viking Settlements and Viking Society* (Universitatea din Islanda, Reykjavík, 2011, pp. 65-82), care conține trimiteri ample la lucrările importante ale aceleiași echipe în Groenlanda și în alte zone din regiune. Pentru rune, vezi Lisbeth M. Imer, *Peasants and Prayers: The Inscriptions of Norse Greenland* (Nationalmuseet, Copenhaga, 2017).

Saga groenlandezilor și *Saga lui Eric cel Roșu* au fost traduse împreună sub numele de *The Vinland Sagas: The Norse Discovery of America* de Magnús Magnússon și Hermann Pálsson (Penguin, Londra, 1965). Primele săpături de la L'Anse aux Meadows au fost publicate de Anne Stine și Helge Ingstad în *The Norse Discovery of America* (2 vol., Norwegian University Press, Oslo, 1985), în timp ce datele ulterioare sunt rezumate, cu o bibliografie foarte cuprinzătoare, de Birgitta Linderoth Wallace, *Westward Vikings: The Saga of L'Anse aux Meadows* (Parks Canada, St. John's, 2006). Noua lucrare de mediu din sit îi aparține lui Paul M. Ledger, Linus Girdland-Flink și Véronique Forbes, *New horizons at L'Anse aux Meadows* (Publicațiile Academiei naționale de științe, 2019, 116, pp. 15341-15343). Raportul care a urmat cu privire la căutarea ocupației nordice la Point Rosee este nepublicat, dar a fost depus la guvernul provincial din Newfoundland și Labrador de Sarah Parcak și Gregory Mumford la 8 noiembrie 2017.

Pentru o prezentare generală, vezi Erik Wahlgren, *The Vikings and America* (Thames & Hudson, Londra & New York, 1986); Birthe Clausen (ed.), *Viking Voyages to North America* (Viking Ship Museum, Roskilde, 1993); și Shannon Lewis-Simpson (ed.), *Vinland Revisited: The Norse World at the Turn of the First Millenium* (Historic Sites Association of Newfoundland and Labrador, St. John's, 2003). O lucrare care abordează în mod expres interacțiunile nordice cu popoarele primelor națiuni îi aparține lui Kevin E. McAleese, *Full Circle, First Contact: Vikings and Skraelings in Newfoundland and Labrador* (Muzeul Newfoundland, St. John's, 2000); vezi și Ingeborg Marshall, *A History and Ethnography of the Beothuk* (McGill-Queen's University Press, Montreal, 1998). Mai multe lucrări despre activitățile nordice în zona Mării Arctice pot fi găsite în William Fitzhugh și Elisabeth Ward (ed.), *Vikings: The North Atlantic Saga* (Smithsonian, Washington, DC, 2000).

CAPITOLUL 18: MULTELE SFÂRȘITURI ALE EPOCII VIKINGILOR

Se face referire la istoria politică ulterioară a Scandinaviei pentru capitolul 16, mai sus, iar direcțiile regionale pe termen mai lung ale diasporei vikinge (nu în ultimul rând coloniile nord-atlantice) pot fi găsite în studiile acelor zone din secțiunile respective ale cărții.

Cititorii interesați de viața dramatică a lui Gudríd Thorbjarnardóttir se pot îndrepta către biografia sa viu zugrăvită de Nancy Marie Brown, *The Far Traveler: Voyages of a Viking Woman* (Harcourt, Orlando, 2007).

EPILOG: JOCURILE

Povestea despre Ragnarök și consecințele sale este relatată în mai multe poeme eddice, în special în *Profeția Clarvăzătoarei* și în *Cântecul lui Vafthrudnir*, dar și în *Edda în proză* a lui Snorri; toate aceste trimiteri pot fi găsite mai sus. Cele mai bune două lucrări moderne îi aparțin lui Terry Gunnell și Annette Lassen, *The Nordic Apocalypse: Approaches to Voluspá and Nordic Days of Judgement* (Brepols, Turnhout, 2013) și Anders Hultgård, *Midgård brinner: Ragnarök i religionshistorisk belysning* (Kungliga Gustav Adolfs Akademien, Uppsala, 2017). Problemele legate de continuarea pastorală a momentului Ragnarök și dimensiunile sale ecocritice sunt explorate în mod imaginativ de Christopher Abram în *Evergreen Ash* (vezi referințele capitolului 1 de mai sus).

MULȚUMIRI

Această carte a fost pregătită în cadrul proiectului meu de cercetare *The Viking Phenomenon* (*Fenomenul vikingilor*), care se desfășoară în perioada 2016-2025 la Universitatea Uppsala. Mulțumesc cu recunoștință Consiliului Suedez de Cercetare pentru finanțarea generoasă și colegilor mei din echipa de bază: Charlotte Hedenstierna-Jonson, John Ljungkvist și Ben Raffield. De asemenea, doresc să-i mulțumesc în mod deosebit lui Ben pentru asistența acordată în cercetarea cu privire la capitolele de încheiere pe când se apropiau termenele de predare. Din grupul mai extins, doresc să le mulțumesc lui Andreas Hennius, Karin Ojala, Sofia Prata, Gareth Williams și Anders Ögren.

Am avut în minte titlul acestui volum timp de mulți ani, parțial ca un antidot la fluxul nesfârșit de cărți intitulate *Vikingii* sau ceva asemănător (unele dintre ele scrise de mine, așa că nimeni nu ar trebui să ia asta personal) și parțial stimulat de o altă lucrare. *Copiii lui Aataentsic*, scrisă de Bruce Trigger în 1976, reprezintă încă istoria fundamentală a poporului huron din Pădurile de Est. Am fost întotdeauna impresionat nu numai de ambiția și amploarea sa, ci și de titlul minunat de ostil pentru cititor, atât de dedicat unei viziuni emice a subiecților săi.

Copiii Frasinului și ai Ulmului este în mare măsură propria mea sinteză a epocii vikingilor, dar este și produsul a peste trei decenii de interacțiune cu lumea mai largă a studiilor asupra vikingilor. Conform politicii editoriale, textul principal este lipsit de referințe directe, dar sper ca notele bibliografice să reflecte datoria enormă pe care o am față de munca altora și să susțină apariția sa aici în formă succintă. Doresc să adresez

mulțumiri comunității largi de cercetare a vikingilor pentru zeci de ani de inspirație, informații, conversații și companie: delegaților Congresului Vikingilor; inițiativei Viking Worlds; membrilor Centrului pentru studii ale Epocii vikinge (ViS) de la Oslo, un loc care e ca o a doua casă pentru mine; comunităților extinse de arheologie și folclor ale Islandei (celălalt loc care e ca o a doua casă); muzeelor naționale sau echivalentelor acestora din țările nordice; și tuturor nodurilor de excelență academică privind vikingii din universitățile lumii. De asemenea, doresc să îmi exprim recunoștința față de grupul Kyngervi, care se concentrează pe acei „Ceilalți" din epoca vikingilor, și față de Rețeaua de studii nordice queer și de gen din care s-a născut. O onoare deosebită ar trebui acordată tuturor cercetătorilor și doctoranzilor pe care se bazează viitorul studiilor despre vikingi; sper să-și găsească locurile de muncă și carierele pe care le merită din plin și să-i ajutăm cu toții în acest sens.

Profesorilor, colegilor și studenților mei din trecut și din prezent de la universitățile UCL, York, Wits, Oslo, Stockholm, Aberdeen și Uppsala: niciun aspect din cariera mea nu ar fi fost la fel fără voi. Vă mulțumesc pentru tot.

Totuși, unele mulțumiri trebuie adresate personal. În diverse moduri, de-a lungul multor ani, următoarele persoane au făcut o diferență deosebit de pozitivă în viața mea profesională: Hanne Lovise Aanestad, Lesley Abrams, Adolf Friðriksson, Aiden Allen, Magnus Alkarp, Anders Andrén, Fedir Androshchuk, Martin Appelt, Jette Arneborg, Steve Ashby, Graeme Barker, James Barrett, Colleen Batey, Anna Bergman, Maths Bertell, Jan Bill, Geoff Blundell, Stefan Brink, Jesse and Gayle Byock, Sophie Bønding, Claus von Carnap-Bornheim, Martin Carver, Tom Christensen, Mark Collard, Kevin Crossley-Holland, Keith Dobney, Clare Downham, Kevin Edwards, Gunnel Ekroth, Phil Emery, Ericka Engelstad†, Marianne Hem Eriksen, Charlotte Fabech, Bill Fitzhugh, Peter Foote†, Terje Gansum, Leszek Gardeła, Helen Geake, Gísli Sigurðsson, James Graham-Campbell, David Griffiths, Jacek Gruszczyński, Anne-Sofie și Bo Gräslund, Terry Gunnell, Guðmundur Ólafsson, Guðrún Sveinbjarnardóttir, Dawn Hadley, Richard Hall†,

Helena Hamerow, Joe Harris, Stephen Harrison, Michèle Hayeur-Smith, Lotte Hedeager, Heimir Páulsson, Knut Helskog, Pernille Hermann, Frands Herschend, Hildur Gestsdóttir, John Hines, Tom Horne, Anders Hultgård, Eva Hyenstrand, Lisbeth Imer, Ingunn Ásdísardóttir, Frode Iversen, Marek Jankowiak, Cat Jarman, Jenny Jochens, Jóhanna Katrín Fríðriksdóttir, Wayne Johnson, Jón Viðar Sigurðsson, Lars Jørgensen†, Anders Kaliff, Hirofumi Kato, Jane Kershaw, Simon Keynes, Anna Kjellström, Alison Klevnäs, Rick Knecht, Rune Knude, Kristian Kristiansen, Anna Westman Kuhmunen, Magnus Källström, Carolyne Larrington, Shannon Lewis-Simpson, David Lewis-Williams, John Lindow, Irene García Losquiño, Julie Lund, Niels Lynnerup, John McKinnell, Lene Melheim, Karen Milek, Steve Mitchell, Mjöll Snæsdóttir, Marianne Moen, James Montgomery, Paul Mortimer (și toți membrii Wulfheodenas), Leos Müller, Michael Müller-Wille, Agneta Ney, Gordon Noble, Svante Norr, Evgeny Nosov†, Michel Notelid, Ulf Näsman, Heather O'Donoghue, Adrian Olivier, Bjørnar Olsen, Orri Vésteinsson, Maria Panum Baastrup, Anne Pedersen, Unn Pedersen, Peter Pentz, Aleks Pluskowski, Russell Poole, Catharina Raudvere, Andrew Reynolds, Julian Richards, Mike Richards, Howell Roberts, Else Roesdahl, Steve Roskams, Håkan Rydving, Alexandra Sanmark, Birgit și Peter Sawyer††, Duncan Sayer, Jens Peter Schjødt, Sarah Semple, John Sheehan, Jonathan Shepard, Rudy Simek, Paul Sinclair, Søren Sindbæk, Dagfinn Skre, Ben Smith, Kevin Smith, Brit Solli, Matthew Spriggs, Gro Steinsland, Steinunn Kristjánsdóttir, Frans-Arne Stylegar, Olof Sundqvist, Pat Sutherland, Žarko Tancosić, Þóra Pétursdóttir, Þórir Jónsson Hraundal, Kalle Thorsberg, Iain Torrance, Luke Treadwell, Torfi Tulinius, Helle Vandkilde, Andrew Wawn, Pat Wallace, Jenny Wallensten, Anna Wessman, Susan Whitfield, Dave Whitley, Nancy Wicker, Per Widerström, Jonas Wikborg, Willem Willems†, Henrik Williams, Michael Wood, Inger Zachrisson și Torun Zachrisson. Vă mulțumesc din suflet tuturor și îmi cer iertare oricui ar fi trebuit să fie pe această listă, însă nu este (treizeci de ani este mult!).

Desigur, toate erorile care rămân în această carte îmi

aparțin.

Vikingii reprezintă un subiect mediatic popular de durată, iar eu am fost mai norocos decât alții cu colaboratorii și angajatorii mei din acel domeniu; conversațiile, ideile și perspectivele lor au alimentat foarte mult această carte. Pe lângă unele dintre cadrele universitare menționate mai sus, vreau să le mulțumesc lui Ágúst Guðmundsson, Mark Caswell, Mike Fillipov, Peter Findlay, Sam Hanson, Michael Hirst și distribuției serialului *Vikingii*, Bettany Hughes, Lars Knudsen, Craig Lathrop, Linda Muir, Heather Pringle, Dan Snow, Rebecca Snow, Kenton Vaughan și Michael Wood. Mulțumiri speciale lui Robert Eggers.

Majoritatea hărților au fost produse de Ben Raffield și Daniel Löwenborg – mulțumirile mele amândurora. Harta 2 a fost realizată de Ingvild T. Bøckman și Frode Iversen, Muzeul de Istorie Culturală, Universitatea din Oslo; a fost publicată inițial în capitolul lui Frode Iversen „Între trib și regat — Popor, pământ și lege în Scandza 500–1350 e.n. ”, în Dagfinn Skre (ed.), *Rulership in 1st to 14th century Scandinavia* (*Ergänzungsbände zum Reallexikon Alterkundes derkundes Germanis*, vol. 114, De Gruyter, Berlin, 2019, pp. 245-304), și sunt foarte recunoscător pentru permisiunea lor de a o reproduce aici.

Sunt recunoscător tuturor deținătorilor de drepturi de autor care și-au oferit cu generozitate acordul de a reproduce imagini și care au ajutat la obținerea surselor acestora. Mulțumiri speciale lui Caroline Ahlström Arcini, James Barrett, Tom Christensen, Julie Lind, Lindsay Kerr, Ole Kastholm, Viacheslav Kuleshov, Chris Lowe, Max Marcus, Peter Pentz, Anneli Sundkvist și Per Widerström. Cei care mă cunosc pe mine sau munca mea sunt conștienți de afecțiunea mea de lungă durată pentru reconstrucție și doresc să-i mulțumesc aici lui Ragnar Børsheim și echipei de la Arkikon; Flemming Bau; Anders Kvåle Rue; Franziska Lorenz și Jochen Stuhrman; Tancredi Valeri; și mai ales lui Þórhallur Þráinsson, colaboratorul meu artistic de mulți ani.

Șefa mea de catedră de la Universitatea din Uppsala, Susanne Carlsson, a fost minunată, permițându-mi să-mi

rearanjez programul obișnuit de lucru, iar colegii mei au fost foarte amabili. Doresc să-i mulțumesc în mod special lui Anneli Ekblom, care, fără să-i cer, mi-a salvat o săptămână întreagă de timp pentru un raport urgent într-un moment critic; înseamnă foarte mult pentru mine.

Dincolo de biroul meu și de casă (încă nu sunt chiar același lucru), această carte a fost scrisă și revizuită în numeroase locuri. Mulțumirile mele sincere Institutului Suedez American din Minneapolis; Muzeului Nordic din Seattle; Universității din Islanda, Reykjavík; numeroaselor facilități ale UCLA; Muzeului Birka, Björkö ; și unei serii de hoteluri americane, canadiene, hawaiiene, japoneze, nordice și spaniole. De mult prea multe ori, biroul meu a fost o măsuță din avion în timpul unui zbor pe distanță lungă al Scandinavian Airlines și doresc să-mi exprim aprecierea călduroasă față de personalul de la bord, care s-a arătat mereu nespus de binevoitor cu un arheolog stresat.

Aceste mulțumiri nu ar fi complete fără porția mea de coșmar, ficțiunea pe care o citeam în rafale mici – de obicei cam pe la 1:00 dimineața – pentru a mă relaxa înainte de culcare, menținând totuși latura de paranoia stresată pe care pare să o dobândesc cumva pentru a scrie. În acest context, nu va surprinde pe nimeni că sunt de multă vreme un fan al lui James Ellroy. Cvartetul său L.A. și-a făcut efectul la începutul anilor 2000, când îmi scriam teza de doctorat; de data aceasta, pentru ultima lună de lucru la prima versiune, am început să recitesc *Perfidia* și am ajuns la linia de sosire cu *This Storm*, de-abia ieșită de sub tipar. Doamne, ce bucurie!

Am avut norocul să lucrez cu doi editori remarcabili. La Basic în New York, prima casă a acestei cărți, Lara Heimert a îmbunătățit enorm textul și, de asemenea, a reprezentat o mână de fier atunci când a fost necesar (și din păcate a fost necesar). Echipa ei – Jessica Breen, Allison Finkel, Kait Howard, Amber Hoover, Roger Labrie, Katie Lambright, Olivia Loperfido, Abigail Mohr, Melissa Raymond, Megan Schindele și Michelle Welsh-Horst – au, de asemenea, sincera mea recunoștință. La Penguin în Londra, Stuart Proffitt a lecturat atent manuscrisul final, un lucru cu-adevărat valoros, fiind

asistat cu pricepere de Alice Skinner; le mulțumesc și lui Isabel Blake, Ania Gordon și Julie Woon. Patrick Walsh, agentul meu imperturbabil, a crezut în *Copii* și le-a netezit calea de la prima noastră întâlnire întâmplătoare. Ca întotdeauna, îi rămân dator lui Tom Holland pentru că ne-a prezentat.

Pentru sprijinul familial și moral, le mulțumesc lui Ingrid și Jörgen Qvisröm, Louise și Richard Dennerståhl și Nathalie și Anders Le Bouteillec-Ögren – și, bineînțeles, răposaților mei părinți, Jean și Geoffrey Price. Fie că era seara târziu la masa din bucătăria din Uppsala sau pe veranda noastră din Gotland cu vedere la mare, sau pentru ceea ce a părut fiecare weekend, au fost prea multe momente când laptopul meu părea mereu pornit. Timp de câteva luni mi-am neglijat familia pentru această carte, și, oricare ar fi meritele ei (sau nu), chiar nu există nicio scuză pentru asta. Linda, Lucy și Miranda nu numai că au parte de toată dragostea mea, dar sunt și pur și simplu cele mai cumsecade ființe umane pe care le cunosc.

Neil Price

Uppsala, 15 decembrie 2019

INDEX

* Numerele paginilor se referă la versiunea prin sau PDF a cărții.

Numărul scris cu caractere îngroșate indică numărul imaginii color.

Numerele urmate de *fig* indică o ilustrație pe pagina respectivă.

Aachen, 290-291
Abbo (călugăr), 290-291, 294-295
'Abd-a-Rahmān, 308-309
Adam din Bremen, 92-93, 175-183, 211-212, 329-330, 356, 380, 410-411, 427-428, 441-442, 453
adulter, 82, 133-134
Aegir, 179
Aesir (pod), *vezi* Bifröst
Aesir, 29-34
Aethelflaed, 337-339
Aethelred, rege de Wessex, 233-234, 287-288, 388-390
Aethelstan, 338-339
Africa de Nord, 56, 308-311, 401-402, 412-413, 470-471
agricultură: ~ în epoca fierului scandinavă, 56-59; animale, 113-115; arhitectura în perioada de consolidare politică și ~, 79-80; cerințe legate de ~ pentru echiparea navelor și ~, 320-321; consolidarea fermelor, 321; creșterea oilor și ~, 320-322; criza climatică vulcanică și ~, 61-65; declinul cultivării pământului la sfârșitul perioadei migrațiilor, 59-61; economia comercială și ~, 86-88; fierării, 113-115; gestionarea pădurilor, 321-325; lecturi suplimentare despre ~, 442-445; porci și ~, 340-342; rotația culturilor și ~, 59-60; unelte pentru ~, 113-115
Alain Barbetorte, 348-349
Alain de Vannes, 347-348

albine, 97-99
alcool, 99-100, 205-207
Alcuin, 231-235, 278, 368
Alexandria, 310-311
alfabetizare, 156-158, 400-401, 449-451
álfar (elfi), 47-48
Álfheim (palatul lui Freyr), 35
Alfred cel Mare, rege de Wessex, 5, 72-73, 231-233, 236, 336-337
al-Ghazāl, 134-135
alimente, 97-101, 114-116, 208-210, 398-400, 441-443
al-Jayyānī, Yahyā b. Hakam, 134-135
al-Mas'ūdī, 353-355, 477-478
America de Nord: alte lecturi despre ~, 484-485; contactul cu Canada arctică și ~, 407-411; explorarea vikingilor în ~, 310-312, 392-393, 401-405; locuitori din ~, 392-393, 403-405; merit pentru descoperirea ~, 400-403; sfârșitul contactului vikingilor cu ~, 412-414; strugurii și numele Vinland („Țara Viței-de-Vie"), 401-403, 405-408
Analele bertine, 260-261, 282-283, 285-286, 297-298, 304-305
Analele din Lindisfarne, 232-233
Analele din Ulster, 235, 339-340
Analele fuldice, 427-428
Analele Regatului Franciei, 278, 427-428
Analele Sf. Neots, 231-232
Anglesey, 344-346
Anglia, 22-23; Danelaw în ~, 289-291, 294-296, 335-339; ambițiile imperiale ale monarhilor scandinavi și ~, 385-391, 474-476; ~ ca alcătuită din regate individuale, 286-287; centre urbane și ~, 326-327; aliațele vikingilor în ~, 286-288; asaltul vikingilor asupra ~ după Francia, 286-292; raidurile vikingilor și ~, 253-255, 293-295, 465-468
Angrboda, 40
animale, deplasarea, 311-312
animale, jertfe, 165-166, 386-387
animale, ofrande, 205-206
Anskar, misiunea lui ~ 369-371, 479-480
argint, **7**, 9-10, 364-365, 394-395, 458-460, 476-480
arheologie: progrese în ~, 11-12; ~ ca abordare a studiilor asupra vikingilor, 9-12; probleme privind cultura materială și epoca vikingilor și ~, 10-12; ~ a peisajelor, 11-12; peisaje și ~, 11-12
arme: ~ ilustrate, **2**; antrenament pentru folosirea ~, 263-266; arcuri și săgeți, 267-268; armuri, **2**, 267-269; coifuri, 267-270; cuțite de luptă, 266-268; cuțite, 263-266; lănci, 265-267; săbii, 264*fig*, 265-267; scuturi, 267-269, 274-275; securi, 262-263, 264*fig*; sigiliul cu șoim pe ~, 348-350, 361-363*fig*; sulițe, 265-266
armură, **2**, 267-268
arta erotică, 136-139

artă, 113-116, 136-137, 203-204, 381
Asgard (*Ásgarðr*), 31-36, 41-42; *vezi* și zei; mitologie
așezarea din Dublin, 339-341, 410-413, 475-476
așezarea Kaupang, 326-328
Atena, port, 357
Athena, 440-441, 472-473, 478-479
Aud Minte-Ascuțită, 134-135, 395-396, 484
Audumbla, 29-30
Austri, 30-31

Baldr, 38-40, 42, 217-219
balene, 58-59, 80-81, 238, 413-414, 486
basma, 108
bărbați: bijuterii, 110, 112, 443-444; cosmetice și ~, 103-105; igienă și ~, 101-103; îmbrăcăminte și ~, 111-112, 442-444; modificări dentare și ~, 103-107, 103*fig*, 442-445; oportunități inegale de căsătorie/sex pentru ~, 261-263; roluri interzise pentru ~, 129-132; roluri politice ale ~, 129-130; tatuaje și ~, 103-104 vrăjitorie și ~, 143-145
bărci funerare: ~ pictate, **9**; alcoolul și ~, 205-206; aprinderea rugului, 204-206, 208-210; cadrul de ușă, 206-207; comportamentul sexual și ~, 205-207; dovezi arheologice și ~, 165-168, 204-209; femeie sclavă îngropată ~, 205-207; îmbrăcăminte pentru, 205-207; lecturi suplimentare despre ~, 449-451, 456-458; morminte temporare, 205-207; posesiunile decedatului, 206-207, 215; relatarea lui Ibn Faḍlān, 203-208, 456-458; rolul „Îngerului Morții”, 205-207; sacrificarea de animale și ~, 206-209; situl de la Gokstad, 165-166, 204-206; situl de la Myklebost, 208-209; situl de la Oseberg, 165-166, 204-207, 215; situl de la Salme, 228-230, 265-267, 459-460; situl de la Tune, 208-209; situri de ~, 208-209; vizitarea siturilor și ~, 214-215
Bătălia de la Clontarf, 343
Bătălia de la Fýrisvellir, 257
Bătălia de la Stamford Bridge, 21, 275-276
băutură, 99-101
beor, 99-100
Beothuk, 405
Beowulf, 10-11, 76-77, 80-84, 94-95, 191-192, 209-210, 265-266, 438
bere, 98-99
Bergelmir, 30-31
berserkeri, 265-266, 268-271, 464-465
Bestla, 29-31
Bifröst, 31-33, 38-39
bijuterii: ~ de argint, **7**; diaspora vikingilor și ~, 337-338; fabricarea ~, 326-328; femeile și ~, **6**, 108-110 lecturi suplimentare despre ~, 443-445; oamenii și ~, 110-112
Bilskírnir (palatul lui Thor), 38-39

Birka (târg), 240-242, 326-328, 348-349, 461-462, 472-474
biserica Hvalsey, 413-414, 414*fig*
Bjarni Herjólfsson, 470-472
Björn Braț-de-fier, v, 309-310
Björn, rege, 369-370
blót, 179-180, 208-209, 453-454
Bölthorn, 29-30
bonetă, 108
Bornholm, 73-74
botez, 380
Bragi, 40
Braithwaite, Richard, 296-297
Brattahlíð, 398-399
Breidablikk (palatul lui Baldr), 38-39
Bretania, 285-286, 291-292, 345-346, 347-350, 467, 476-477
Brian Bóruma, 343
broșe, 146-147
bucătărie, 96-99
bulgari, 350-351, 353-354
Búri, 29-31
Burr, 30-31

cai, 112, 144-146, 206-207; drumuri și ~, 163-164 sacrificii în mlaștini și ~, 181-182;
Calea puterilor. *Vezi* Bifröst
Califatul abbasid, 22-23, 306-309, 326-327, 361-364, 477-478
Califatul Córdoba, 14
Camden (istoric), 295-297
canabis, 208-209
carne, 98-99, 441-442
Carol cel Mare, 217-218, 254-255, 266-267, 278, 349-350
Carol cel Pleșuv, 283-289, 346-347
Carol cel Simplu, 345-346
Carte de itinerarii și regate, 361-362
Cartea așezărilor (*Landnámabók*), 48-49, 62-63, 426-427, 484
Cartea islandezilor (*Íslendingabók*), 313, 397-398
case lungi, 57-58
Catedrala Ayasofya, 353-354
Catedrala Hagia Sophia, 353-354
căciuli, 112
Călătoria Brunhildei în Hel, 217-218
căsătoria: ~ ca alianțe familiale, 90; ~ ca ideal social, 133-134; adulter, 90, 133-134; diferențe sociale și obiceiuri ale ~, 90; divorțuri și ~, 90, 137-138; ierarhii în poligamie, 92-94; lecturi suplimentare despre ~, 441-443; oportunități inegale pentru bărbați în ~, 228-229, 261-263; poligamie, 89,

90-93, 227-228, 441-442, 532-533; zestre și ~, 90, 262-263
câini, 112, 206-209
Câmpii de aur și mine de giuvaere, 355
Cântecul Celui Înalt, 134-135, 158, 181-182, 434-435
Cântul lui Grímnir: despre alegerea războinicilor de către Freyja, 219-220; despre băutură în Valhöll, 99-100; despre geografia lumii mitologice, 32-33
Cântul lui Harbard, 134-135, 218-219
Cântul lui Sigrdrifa, 159
Cântul lui Svipdagr, 265-266
centre comerciale: apariția ~ în Scandinavia, 239-244, 241*fig*; bresle și ~, 329-330; ca locuri de adunare, 243-245; ca puncte de legătură pentru regatele scandinave, 242-243; contactul cu străinătatea și ~, 244-245; crearea breslelor și ~, 243-244; crearea de profesii ilicite în ~, 243-245; diversitate și ~, 329-333; după apariția centrelor urbane, 385-387; femeile în ~, 329-330; importanța ~ în comerțul pe distanțe lungi, 242-244; lecturi suplimentare despre ~, 441-442, 460-466; Marea Baltică, 245-247; practici funerare și ~, 328-329; salubritatea și ~, 327-329; sclavia și ~, 327-329; urbanizarea și ~, 325-330; *wics* europene, 239
centre urbane, 325-327, 482
centrul comercial Eoforwic, 287-288
centrul comercial Hedeby, **14**, 238-243, 327-330, 364-365, 374-375, 449-451, 472-473
centrul comercial Ladoga, **10-11**, 247-249, 302-304, 350-354, 462-463
centrul comercial Rerik, 240-241
ceramică, 96-98
cetăți de tip Trelleborg, vii*fig*, **16-17**, 375-377
chihlimbar, 326-328
ciorapi, 109
ciuma lui Iustinian, 64-65
cizme, 109
cocoși, 112
Codex Aureus, 286-287
Codex Regius, 16-17
coduri juridice: ~ privind îmbrăcămintea, 140; homosexualitatea și ~, 142; Islanda și ~, 395-396; legea normandă ~, 346-347; scrierea runică și ~, 155-156-156-157; violența domestică și ~, 137-138; violul și activitatea sexuală a femeilor și ~, 137-139, 447-449. *Vezi* și divorț
coifuri, 267-269
coliere, 111
coloniile vikingilor: Bretania, 347-351; ca legături cu o lume mai extinsă, 299-300; centre urbane și ~, 325-333, 481-482; Danelaw, 289-291, 294-296, 335-338; descoperiri în Atlanticul de Nord, 401-403; dimensiunea lor în Irlanda, 342-343; Europa de Est, 348-354; Groenlanda, 397-402, 412-413, 414*fig*; Insula Man, 343-346; Normandia, 345-348; reabsorbția

coloniștilor din ~, 337-339
comerț: ~ cu mătase, 364-366, 477-479; ~ de dirhami de argint, 364-365; comerțul cu blănuri, 302-303, 306-308, 469-470; de-a lungul Mării Baltice, 245-247, 441-442, 461-463, 469-470; epoca vikingilor și ~, 86-88; expansiunea în epoca târzie a fierului în Scandinavia, 239, 441-442; Imperiul Roman și ~, 56, 84-85; Islanda și ~, 394-395; în era consolidării politice, 84-88; lecturi suplimentare despre ~, 460-463; regii mării și ~, 250-252; varegii Rus' și ~, 306-307; *wics* europene, 239-241
comerțul cu sclavi: ~ ca scop al celei mai mari părți a sclaviei, 119-121; agresiunea sexuală asupra femeilor sclave în ~, 120-122, 262-263; argintul ca înlocuitor pentru ~, 364-365, 477-480; lecturi suplimentare despre ~, 444-446, 477-480; raiduri în scopul ~, 119-122, 262-263; varegii Rus' și ~, 364-365
comportament sexual: ~ al zeilor Vanir, 35-36; ~ al zeilor, 132-134; adulter, 132-134; bărci funerare și ~, 205-209; căsătoria heterosexuală ca normă socială de ~, 132-134; lectură suplimentară despre ~, 447-448; libertatea sexuală a femeilor și ~, 133-135; oportunități sexuale inegale pentru bărbați și ~, 261-263; *Povestea lui Völsi*, 144-146; termeni pentru ~, 133-136; vrăji/vrăjitorie de dragoste și ~, 134-136; vrăjitorie și ~, 143-146. *Vezi* și homosexualitate; travesti
concubinaj: ~ ca formă de alianță familială, 92-94; ~ ca legătură socială, 89; acceptarea mai multor concubine și ~, 93-95; consimțământul femeilor la ~, 93-96; lecturi suplimentare despre ~, 442-443; sclavie și ~, 94-95; termenul *frilla* și ~, 94-95
consolidarea politică (după perioada migrațiilor): ~ norvegiană, 248-252; arhitectura marilor săli și ~, 79-81; comerțul în era de ~, 84-88; dinastiile familiale în epoca târzie a fierului în Scandinavia, 75-78, 88; expansiunea militaristă, 86-88; lecturi suplimentare despre ~, 436-438; obiceiurile funerare și ~, 78-80; poporul Sámi și ~, 75-76; producția de fier și ~, 86-88; puterea și ~, 150; raidurile și ~, 248-255
Constantinopol, **11-12**, 303-305, 309-310, 325-327, 356-358, 409-411, 469-471
copaci, în poezia nordică veche, 80-82
copii: ~ ca parte a grupurilor invadatoare, 281-282; decedați lipsă și ~, 187-188; infanticid, 131-133; îmbrăcăminte, 112-115; jucării ale ~, 419, 421*fig*, 421; lecturi suplimentare despre ~, 446-448; malnutriția și genul, 131-133; practici funerare și ~, 130-132; reprezentați, 421*fig*; sacrificiu al ~, 292-293; viața domestică a ~, 90
corăbii: ~ ca expresie a puterii vikingilor, 150-151; ~ pictate, **1**; agricultură necesară pentru ~, 320-322; apa ca mijloc de transport și ~, 163-165; bărci funerare, 165-169, 449-451; bărci scobite din bușteni, 164-166; descoperiri de ~, 166-169; detalii decorative ale ~, 168-169; evoluția ~, 166-169; figurine, 168-169; formații tactice și ~, 274-276; introducerea velelor în ~, 166-169, 243-244, 320; lecturi suplimentare despre ~, 449-451; necesar de lemn pentru ~, 321-325; pietre runice pictate și ~, 200; resurse necesare pentru ~, 168-170; tipuri de *knarr*, 214, 221*fig*;

gropi comune în ~, 166-168; tipuri de *snekkja*, 165-166; *vaettir* și ~, 48-49
corpuri cerești, 30-32
cosmetică, 103-105
cosmologie. *Vezi* mitologie
crampoane, 164-165
creștinism: ~ ca instrument al conducătorilor unificatori, 370-373; ~ în Norvegia, 377-379; ~ în Suedia, 179, 379-380; ~ la varegii Rus', 379-380; asocierea acestuia cu monarhia, 372-373; biserici și ~, 379*fig*, 398-399; botezul ca metodă de convertire și ~, 379-380; botezurile regale și ~, 369-371, 372-374; cărțile și ~, 162-163; centrele urbane și ~, 384-386; convertirea englezilor la ~, 179; cruciadele și ~, 409-411; crucile cu ciocanul lui Thor și ~, 380, 482; Danelaw și ~, 337-338; dovezi ale acestuia în așezări, 343-344; dumbrăvile pentru sacrificiu și ~, 181-182; Groenlanda și ~, 398-399; influența acestuia asupra reprezentărilor lui Hel, 31-33; Islanda și ~, 397-398; împletirea acestuia cu ideile culturale locale, 370-372; încercările de creștinare a Scandinaviei înainte de raiduri și ~, 367-368; pelerinajele la Ierusalim și ~, 382-384; pescuitul și ~, 383-385, 482; pietrele runice și ~, 381-384; poligamia și ~, 92-94; poporul Sámi și ~, 74-76; practicile funerare și, 380-381; practicile religioase ale vikingilor și ~, 172-175; raidurile și ~, 368-370; raidurile vikingilor și ~, 256-257; religia sincretică și ~, 182-184; reprezentări ale nornelor și ~, 43-45; saga în nordica veche și ~, 14-16; sclavia și ~, 119-121; siturile din Insula Man și ~, 343-346; statutul femeii și apariția ~, 382-384; textele în nordica veche și ~, 16-18. *Vezi* și religie
criza demografică din perioada târzie a migrațiilor: apariția în artă, 60-61; ciuma lui Iustinian și ~, 64-65; comerțul internațional destabilizat și ~, 61-63; conflictul cu Imperiul de Vest destabilizat și ~, 60-62; criza climatică vulcanică și ~, 61-65, 436-438; declinul așezărilor, 59-61; diferențe locale în ~, 67-68; estimări ale declinului demografic și ~, 64-65; hunii și ~, 14-15, 60-63, 435-437; interpretări ale ~, 60-63; lecturi suplimentare despre ~, 434-437; reflectarea în mitologie a ~, 64-68; sustenabilitatea creșterii anterioare și ~, 60-62
Cronica anglo-saxonă, 14, 228-229, 231-233, 235-236, 280-282, 179-180, 386-387, 427-428
Cronica vremurilor trecute, 305-307, 350-352, 428-429
cruciade, 409-411
crucile creștine și ciocanul lui Thor, 380, 482
cultura marii săli: ~ în Beowulf, 83-84; bărcile funerare ca metaforă pentru ~, 457-459; foițe de aur ștanțate și ~, 83-85; fuziunea sitului religios cu ~, 175-177; lecturi suplimentare despre ~, 439-441; reconstituiri arheologice ale ~, 79-84; *Saga lui Egil Skalla-Grímsson* și ~, 82-84
cuțite, 262-263, 266-268
Cuvintele de harță ale lui Loki, 42, 132-134

Danelaw, 289-291, 294-296, 335-339, 468-470, 474-476; soarta ~, 411-412;

comerțul cu argint și ~, 364-365
Danemarca: armele romane și ~, 58-61; construcțiile lui Harald în ~, 373-378; dovezi ale creștinismului în ~, 373-376, 481-482; geografia ~, 57-58, 72-74; lecturi suplimentare despre ~, 481-482; misiuni creștine în ~, 372-375; misiuni în ~, 369-371; organizările statale timpurii din epoca vikingilor în ~, 73-74; presiunea Imperiului Ottonian și ~, 374-375, 377-378; războiul civil și ~, 377-378, 409; siturile Jelling, **17-18**, 373-378, 481; târgul Hedeby în ~, 240-243; târgul Ribe în ~, 239-242, 241*fig*; unificarea ~, 371-374
Danevirke, 374-375
De Administrando Imperio, 303-305
Deerness, Brough of, **14-15**, 333-335
deficiență de vedere, 150
Denamearc, 73-74
diaspora vikingilor: ~ ca model, 301-303; ~ prin Europa de Est până la Constantinopol, 302-306; amestecul cultural și ~, 337-338; așezările din Danelaw, 289-291, 294-296, 335-339; ca produs secundar al raidurilor, 300; comerțul cu blănuri și ~, 302-303; Constantinopol și ~, 352-354; dovezi ale ~ în Insulele Orkney și Shetland, 331-335; dovezi ale ~ în Scoția, 331-334; efectele ~ asupra culturii scandinave, 325-320; globalizare și ~, 330-331; Groenlanda, 311-313; harta ~, vi; Insula Man, 343-346; Insulele Feroe, 311-315; Islanda, 311-313; lecturi suplimentare despre ~, 469-472; Peninsula Iberică, 308-312; scopurile ~, 410-413; Țara Galilor, 344; varegii Rus' și ~, 305-310, 349-352. *Vezi* și varegii Rus'
dicuil, 313
dinamica puterii: ~ a Danelaw, 336-337; ~ în Irlanda, 342-343; agricultura resurselor și ~, 321-324; alfabetizarea și ~, 156-158; corăbii și ~, 451; deținerea de pământuri și ~, 152-157; maritoria și ~, 238-239; mobilitatea și ~, 151; regalitate sacră, 174-175; rolul adunărilor *thing* și ~, 151-155; scrierea runică și, 150-151
dinastia Tang, 364-365, 477-479
diplomație de corabie lungă, 287-288, 445-446
dísir, 48-50; *fylgja* și ~, 51-52
divinație, 181-182
divorțuri, 134-135; motive pentru ~, 91-92, 137-138. *Vezi* și coduri juridice
Dorestad, 236-238, 240-241, 282-283
dovezi arheologice: ~ ale comerțului pe distanțe lungi în epoca târzie a fierului în Scandinavia, 84-85; ~ ale vikingilor în Peninsula Iberică, 310-312; ~ din siturile cultice, 173-179, 178*fig*, 179-184; ~ în Hebride, 334-336; ~ în Scoția, 334-336; America de Nord și ~, 405-407; artă erotică și ~, 135-138, 139*fig*; ateliere de textile și ~, 324-325; bijuterii și ~, 108-109; Bretania și ~, 348-350; corăbii funerare, 164-166, 204-211; descoperiri de nave și ~, 165-169; diaspora scandinavă și ~, 302-304; excavări de mari săli, 82-83; femei războinice și ~, 269-273; figurinele Hårby și Revninge, 103-107, 106*fig*, 443-445; foițe de aur ștanțate și ~, 83-84; igienă și

îmbrăcăminte și ~, 90; ilustrare și ~, 113-116; incinerații și ~, 191-193; Insula Man și ~, 343-344; latrine și ~, 99-101; lecturi suplimentare despre ~, 461-463; literatură despre ~, 429-431; monede france din perioada războiului civil și ~, 284-285; morminte și ~, 187-188; moștenirea pământurilor și ~, 154-156; obiceiuri funerare, 57-59, 76-80, 127-129, 131-132, 191-193, 455-456; originile Vanirilor și ~, 35; piepteni și ~, 101-102; poligamie și ~, 93-94; religie sincretică și ~, 182-184; sclavie și ~, 122-123, 123*fig*, 124-128; scriere runică și, 159-162; situri funerare din Dublin, 340-342; situri *thing*, 151-153; siturile Jelling, 373-374; studii asupra vikingilor și ~, 9-11; târguri și ~, 242-244, 245-247; travestire și ~, 140; unelte și ~, 113-115; varegii Rus' și, 349-350, 361-363*fig*, 360, 477-478; vrăjitorie și ~, 185-186
draugar (morți neodihniți), 214-215, 458-459
Drumul Mătăsii, 477-479; legătura lumii vikingilor cu ~, 331, 364-366
dueluri, 274-276

Ebbo de Reims, 368
Ecgberht de Wessex, 235-236
economie ~ Danelaw, 337-338; ~ Islandei, 394-395; ~ postromană pe distanțe lungi, 239, 441-442; ~ taberelor vikingilor, 293-294; argintul și ~, 306-309; comerțul în era consolidării politice și ~, 84-87-88; efectele intensificării raidurilor asupra ~, 279-280-281; prețul miresei și ~, 261-262; sclavii și rețelele comerciale în ~, 323-326, 441-442
Edda în proză, 16-17, 64-66, 216-217, 425-426
Edda poetică, 16-18, 425-426; viața de apoi în ~, 28-30
Edmund Braț-de-fier, 258-260
Edmund, rege al Angliei de Est, 287-289
Eduard cel Bătrân, 337-339
Eduard Mărturisitorul, 389-391
Egil Skalla-Grímsson, 18-19, 50-51, 217-219, 226-229
einherjar, 217-218
Eir, 40-41
Eiríksmál, 217-218
elan, 57-59, 86-88, 98-99
Emma, regina (soția lui Knút), 389-391
epoca germanică a fierului, 55*fig*, 78-79
epoca scandinavă a fierului agricultură și vânătoare, 57-59; case lungi, 57-58; căderea Imperiului Roman și ~, 54-56, 55*fig*, 87-88; comerțul și ~, 58-60; componente geografice ale așezării, 57-58; criza climatică și ~, 54-55, 62-65, 87-88; cronologia ~, 55*fig*; epoca preromană a fierului, 54-56, 55*fig*; expansiunea în epoca romană a fierului și ~, 58-60; geografia scandinavă și ~, 69-73; harta Europei în 565 d.Hr., iii*fig.*; Imperiul Bizantin și ~, 54-55; lecturi suplimentare despre ~, 433-436; mercenari scandinavi în Imperiul Roman în timpul ~, 58-60; organizări statale timpurii emergente ale ~ în perioada migrațiilor, 71-75; perioada

migrațiilor a ~, 54-60, 55*fig*; refacerea după criza climatică de la sfârșitul perioadei migrațiilor și ~, 69; stratificarea socială și ~, 57-59; triburile germanice și ~, 54, 55*fig*. *Vezi* și criza demografică din perioada târzie a migrațiilor; consolidare politică
epoca glaciară, 69-70
epoca romană a fierului, 55*fig*, 58-60
epoca vikingilor amploarea ~, 415-416; dificultăți în definirea ~, 6-7; împărțirea pe etape, 225-227; întâlniri anterioare cu lumea din afara Scandinaviei, 227-229; negarea ~, 7-9; presiunea economică a epocii târzii a fierului și, 227-229; războiul civil franc și urmările sale, 283-287; resurse necesare pentru ~, 317; sfârșitul ~, 22-23.
Eric al Norvegiei, 386-389
Eric cel Roșu, **20**, 397-399
Eric Haraldsson, 217-218, 339-340
Eric Secure-Însângerată de York, 217-218, 339-340
Ermentarius de Noirmoutier, 284-287, 290-292
erupția vulcanică Ilopango, 62-64
Europa, i*fig*, 22-23, 239
excavarea de la Balladoole, 343-344
excavarea taberei de la ARSNY, 292-294, 468-470
excavarea taberei de la Woodstown, 291-294, 467-468
excavările de la Borg, 82-83
excavările din tabăra de la Torksey, 292-294, 468-470

fântâna lui Mímir, 32-33
fântâna lui Urd, 32-33
farfurii, 96-98
fecioare războinice, 46-48, 192-194, 271-279, 448-450
femei ~ ca parte a grupurilor de raiduri, 281-282, 448-450, 464-466; ~ ca războinici, 271-275, 272*fig*; ~ celtice în așezările din Atlanticul de Nord, 315; abilitatea de a prelua roluri de bărbați și ~, 129-130; bijuterii, **6**, 107-110, 444-445; centre urbane și ~, 329-330; coduri legale privind sexul și ~, 137-139; concubinaj și ~, 93-95; convertire la creștinism și ~, 382-384; cosmetice și ~, 103-105; divorț și ~, 90, 134-135; economie spirituală și ~, 129-130; igienă și ~, 101-102; îmbrăcăminte și ~, **5**, 107-109, 443-445; înmormântarea ~ în ținuta de războinic de rang înalt, 146-148; legăturile de prietenie și ~, 94-95; libertate sexuală și ~, 133-135; nașterea copiilor și ~, 129-130; poligamia și ~, 89-94; practicile funerare din epoca târzie de fier în Scandinavia și ~, 78-79; pregătirea hranei și ~, 113-114, 129-130; prezența ~ în taberele vikingilor, 293-294, 468-470; reprezentări cu animale și ~, 145-146; roluri interzise pentru ~, 129-132, 441-442; textile și ~, 113-115, 129-130; varegii Rus' și ~, 360-362; vârsta ~ la căsătorie, 90; viața de apoi și ~, 217-219; viața sclavelor, 120-122; violență cauzată de vendetă, 129-130; vrăjitorie și ~, 143-145.
fertilitate, 36-37

figurina de la Hårby, 103-110
figurina de la Revninge, 105-108, 106*fig*, 443-445
Fimbulwinter, 65-68
Flateyjarbók, 144-145
Flosi Thordarson, 395-397, 482-483
foamete, 400-401
foci, 57-59, 98-99, 398-399
foițe de aur, ștanțate, 83-84
fornaldarsögur, caracteristici ale ~, 14-15
Forseti, 40-41
Francia Media, 284-285
Francia Occidentalis, 284-285
Francia Orientalis, 284-285
Francia Orientalis, 284-285
Francia atacuri asupra ~ după moartea lui Carol cel Pleșuv, 290-292; atelierele pentru fabricarea săbiilor din ~, 266-267; centre comerciale din ~, 239-241; centre urbane și ~, 326-327; controlul vikingilor asupra căilor navigabile și ~, 283-287; înregistrări scrise referitoare la vikingi și ~, 14; raiduri în ~, 22-23, 235, 254-255, 278-279, 283-287; răspunsul vikingilor la războiul civil din ~, 284-287; războiul civil din ~, 282-285; rolul de apărare al podurilor și ~, 285-287; varegii Rus' și ~, 305-306.
frânghie, 113-114
frasin, 28-30. *Vezi* și Yggdrasill
frății (*lið*), 258-262, 463-466
Freydís (sora lui Leif Eiríksson), 403-404, 482-483
Freyja, 36-37, 41, 133-135, 216-217
Freyr, 36, 38-39
Frigg, 36-37, 40-41, 133-135
Frisia, 306-307, 239-241, 278-286
Frösö, situl din dumbrava de sacrificiu ~, 181-183
Fulla, 40-41
fylgja, 51-53
Fyn, 73-74, 192-194, 320, 375-376

găini, 206-207
galdr, 185-186
galion, 168-169
Gamla Uppsala, **3**, 76-79, 82-83, 165-166
gandr, 184-186
Garda Varegă, 352-354, 477-478
Gautbert (misionar), 369-370
Gefjon, 40-41, 133-135
Geirmund Hjørson, 360-362
gen ~ corpurilor cerești, 30-32; figurinele de la Hårby și Revninge, 103-108, 106*fig*, 443-445; lecturi suplimentare despre ~, 445-447; lucrări științifice

despre ~, 148-149; malnutriția și infanticidul în copilărie și ~, 132-134; practici funerare și ~, 131-134, 145-150; războinicia și ~, 271-275, 272*fig*; roluri interzise pentru fiecare ~, 130-132; statutul și rolurile fiecărui ~, 131-133; vrăjitorie și ~, 143-145, 185-186.
geografie, 21, 57-58, 69-70
Ginnungagap, 29-31
Gjallarhorn, 32-33
Gladsheimr (o reședință a lui Odin), 38-39
Glitnir (palatul lui Forseti), 40-41
globalizare, diaspora vikingilor și ~, 331-333
Gná, 40-41
Gnezdovo, 352-354
goðar, 395-396
Godfred, rege, 240-242
Gokstad, situl bărcii funerare din ~, 164-166, 204-206, 449-452
Gorm cel Bătrân, 372-374
Gosforth în Cumbria, 337-338
gospodării: ateliere, 112-114; bunuri din ~, 95-98; clădiri din gospodărie și ~, 95-97; dimensiuni ale ~, 90; fierării, 112-114; fumul și ~, 100-102; ilustrații ale ~, **4**; rolul lor central în viața socială și domestică, 89-90, 95-96.
Götaland, 72-73
Götavi, siturile cultice de la ~, 177-179, 453-454
Gotland, 74-75, 364-365, 377-378, 444-445, 461-462, 470-472
Gotland, pietrele runice pictate de la ~, **8**, 196-202, 456-458
grâu, 57-58
Grecia, 309-310
Grettir Ásmundarson, 395-397
greutăți de plumb, 427-428
Grithr, 40-41
Groenlanda, viii*fig*, **20**, 311-312, 398-402, 412-414, 482-484
grupuri tribale din Scandinavia, ii*fig*
Gudríd Thorbjarnardóttir, 401-405, 415-416, 485
Gudrún Ósvífrsdóttir, 395-397, 482-483
Guðrúnarhvöt, 209-211
Gullinkambi (cocoș), 38-39
Gungnir (sulița lui Odin), 38
Gunnhild, regina, 217-218, 339-340, 395-397, 482-483
GUS, sit, 399-402, 485
Guthrum, 290-291, 336-337

Hákon cel Bun, 377-378
Hákon Sigurdsson, 385-386
Halfdan, 286-288
hamingja, 51-52, 415-416

hamr (manifestare fizică), 49-51
handicap, 148-150, 448-450
Harald (fiul lui Svein Barbă-despicată), 258-260
Harald (fratele lui Ingvar), 356-357
Harald Dinte Albastru, vii*fig*, 373-378, 384-388, 481
Harald Klak, 368-370
Harald Păr-Frumos, 249-251, 313, 339-340, 371-373
Harald Sfat-hotărât (Harald Sigurdsson), 353-355, 389-391, 409
Haraldskvæði, 270
Hardaknút, 389-391
Hástein, xiii, 308-310
Heath Wood, situl cimitirului ~, 292-294, 467-468
Heimdall, calitățile lui ~, 38-39
Heimskringla, 169-170, 188-190
Hel (loc), 31-33, 217-219
Hel (paznica morților), 38-39, 217-218
Helgö, 368
Heliand, 370-371
Herjólf Bárdarson, 398-399
Herjolfsnes, 398-399
hidrarhii: ~ ca structură politică a armatei vikingilor, 293-300, 336-337, 468-470; ca termen, 296-298; pirații și ~, 296-298, 468-470; varegii Rus' și ~, 355.
Himinbjörg (palatul lui Heimdall), 38-39
Historia Norvegiae, 231-232
hnefatafl, 85-87, 100-101
Höd, 38-39
Hofstaðir, sit, 396-399, 482-483
Högom, 76-77
Holmgarðr, 305-306, 326-327, 350-356
homosexualitate: codul juridic și ~, 141-142; lecturi suplimentare despre ~, 447-449; terminologie/insulte cu privire la ~, 141-142; triburi germanice și ~, 141-142.
hörgr, 174-176
Hristosul alb (Isus), 14-15, 367-368, 415-416
Hrólfr (Rollo), 346-349
Hrym, 219-220
hugr, 50-52
huldufólk (oamenii ascunși): *álfar* (elfi), 47-49; cunoștințele vikingilor despre ~, 46-48; *dísir* și ~, 47-49; lecturi suplimentare despre ~, 433-435; *svartálfar* (elfi negri/pitici), 47-49
huni, 14-15, 60-63, 435-437
Hvergelmir, 32-33

Ibn Faḍlān, Ahmad, 101-102, 109, 120-122, 203-209, 360-362, 364-365,

427-429
Ibn Khurradādhbih, 361-362
Ibn Muhammad al-Rāzī, Ahmad, 308-309
identități non-binare, 146-148
identități transsexuale, 146-148
Idun, 36-37, 40-41, 133-135
ierburi, 97-99
Île de Groix, situl funerar, 348-351
Imperiul Bizantin contactul varegilor Rus' cu ~, 22-23, 360-362, 477-478; diaspora vikingilor și ~, 304-306, 352-354; documente scrise referitoare la vikingi și ~, 14; Garda Varegilor și ~, 352-354, 475-477; lecturi din ~, 427-429
Imperiul Ottonian, 14, 374-378, 427-428
Imperiul Roman ~ ca model politic pentru epoca vikingilor, 75-76; arme ale ~ în Danemarca, 58-60; comerțul și ~, 56, 84-85; declinul ~, 54-55, 55*fig*, 56, 87-88; declinul ~ de Vest, 21, 55-56; mercenarii scandinavi și ~, 58-60
in, 57-59, 334-336
incinerare, 57-59, 188-194, 215, 455-456. *Vezi* și barcă funerară
industria fabricării gudronului, 85-87, 124-126, 169-170
inele de braț, 109-110
inele, 109-110
infanticid, 132-134, 261-262, 446-448
Ingvar, 356-357
Insula Man, 343, 475-476
Insulele Åland, 74-75
Insulele baltice, 73-75
Insulele Feroe, 311-315
Insulele Hebride, 331-335, 409-411
Insulele Orkney, **14-15**, 331-335, 409-411, 472-475
insulele scoțiene, 22-23
Insulele Shetland, **14-15**, 331-335, 409-411
Irlanda, 22-23; așezarea din Dublin, 339-342; identitatea etnică a așezărilor din ~, 343; intensificarea raidurilor asupra ~, 278-279, 281-284; lecturi suplimentare despre ~, 473-475; mărimea așezărilor din ~, 340-342; sclavii din raidurile mediteraneene și ~, 310-312; taberele sezoniere din ~, 282-284; violența și ~, 340-342
Islam, **12**, 306-310, 362-364, 477-478
Islanda agricultura și ~, 315, 394-395; așezările din ~, viii*fig*, 311-315, 339-340, 392; ca bază pentru explorare ulterioară, 392; caracterul politic al ~, 393; comerțul cu Norvegia și ~, 394-395; creștinismul și ~, 393-395, 397-399; economia și ~, 394-395; guvernul din ~, 395-396; lecturi suplimentare despre ~, 470-473, 482-484; locuințele din ~, 393-395; monarhia norvegiană și ~, 393; resursele naturale și ~, 393-395; situl Hofstaðir, 396-399; soarta ~, 412-414; *Thingvellir* în ~, **18-19**; turba și ~, 394-395; viețile literare ale ~, 395-398. *Vezi* și Groenlanda

Íslendingabók (*Cartea islandezilor*), 313, 397-399
Istoria danezilor, 271-279
Istoria saxonilor, 370-371
Italia, 309-311
Ivar Fără-de-Oase (*Ívarr hinn beinlausi*), 148-150, 286-288
îmbrăcăminte, **5**, 105-109, 111-114, 205-207, 337-338, 443-445. *Vezi* și gen; travesti

încălțăminte, 108-109
încăperi mortuare animale și ~, 202-203; arme și ~, 202-204; contextul cultural al ~, 201-203; lecturi suplimentare despre ~, 456-458; mărimea ~, 200-203; obiecte în ~, 201-203; poziționarea trupului și ~, 202-203; situl funerar Mammen, 203-204
înregistrări scrise ~ ale altor culturi din preperioada vikingilor, 12-15; ~ din postperioada vikingilor, 16-18; abordare, 18-20; conservare și ~, 16-18; erudiție și ~, 17-19; prejudecăți și scopuri ale ~, 16-18

Jarl Hákon, 386-388
Járnviðr (Pădurea de Fier), 31-33
Jaroslav I, 355-356
jocuri, 85-87, 100-101, 443-445
Jorvík. *Vezi* York, Regatul Jötunheim, 31-33
jucării, 100-101
jul (Yuletide), 210-212
Jylland, 58-60, 73-74, 192-194, 196-198, 239-241, 322*fig*, 372-376, 380

Kalevala (finlandeză), 64-66
Kalevala veche (finlandeză), 65-67
Kent, documente de pe coasta ~, 235-236
Khazari, 350-352, 355-356
Kiev, **15**, 351-353, 355-356, 412-413, 477-478
Knút (fiul lui Svein Barbă-despicată), vii*fig*, 387-390, 482-483
Körmt, 40

L'Anse aux Meadows, sit, viii*fig*, 405-407, 485
lănci, 265-266
Landnámabók (*Cartea așezărilor*), 48-49, 394-395, 425-427
latrine, 99-101
Legile *Grágás*, 140
Legile *Gulathing*, 142
Legile *Guta*, 377-378
Leif Eiríksson, 401-404
Lejre (Danemarca), excavări, 82-83
Lejre, sit de cult, 176-178
lemn, 321-324, 393-395, 471-473

Leul din Pireu (în Atena), 335-336
Lexiconul numelor runice nordice, 159-162
Liber de Mensura Orbis Terrae, 313
Liber Vitae, 389-390
Lilla Ullevi, sit de cult, 176-178, 178*fig*, 453-454
limba nordică veche și transliterarea sa, ix-x
Lista lui Ríg, 90; sclavia în ~, 119-121
Ljóðatal, 50-51
Loara, râul, 283-287
Lofn, 40-41
Loki, 36-41, 132-134, 219-220
Lothar, 282-286
Ludovic cel Pios, 282-284, 347-349
Ludovic Germanicul, 282-286
lumea arabă, 477-478; varegii Rus' și ~, 349-351, 360-363; vizitatori în Scandinavia din ~, 362-364
lumea cealaltă. *Vezi huldufólk* (oamenii ascunși); mitologie; religie; vrăjitorie
lumea naturală, cosmologia nordică și ~, 32-34
lumea supranaturală, credința vikingilor în ~, 27-28; *svartálfar* (elfi negri/pitici), 47-49
lună, 30-32
lupi, 9-10, 22-23, 31-33

Mac Fuirbis, Duald, 309-312
maghiari, 350-352
magie, 143-145, 159-162, 176-178, 454-456. *Vezi* și vrăjitorie
Magnús Ólafsson, 389-391
Mammen, sit funerar, 101-102, 203-204
maniere la masă, 96-98
mantii, 112-114
Marea Irlandei, 335-336
maritoria, 238-239
mătase, 364-366, 477-479
Midgard (*Miðgarðr*) corpuri cerești și ~, 30-32; crearea lui ~ din Ymir, 30-31; granițe ale ~, 30-32; limitele geografice ale ~, 21; relația cu alte lumi și ~, 30-32
mied, 99-101
mitologie finlandeză, 64-66
mitologie greacă, 41-42
mitologie ~ în pietrele runice pictate, 197-199; ~ scrierii runice, 159-162; comparații cu ~ greacă, 41-42; darurile poetice și ~, 80-83; deficiențe de vedere și ~, 148-150; *Edda în proză* și ~, 16-17; *Edda poetică* drept sursă a ~, 16-18; efectul crizei climatice de la sfârșitul perioadei de migrație asupra ~, 61-65; geografia lumilor de dincolo și ~, 30-33; *huldufólk*

(oamenii ascunși) și ~, 47-51; lecturi despre ~, 428-434; lumea naturală și ~, 32-34; nornele și ~, 43-48; noțiunea cvadruplă de suflet/sine și ~, 49-53; Ragnarök și ~, 22-23, 30-32, 38-43, 64-68, 217-220, 417-419; religiile indo-europene și ~, 41-42; rolurile zeilor în ~, 40-41; semnificația numărului nouă și ~, 179-180; Snorri Sturluson despre ~, 188-190; *thurs* și ~, 48-49; troli și ~, 48-50; *vaettir* și ~, 48-49; walkirii și ~, 43-47. *Vezi* și Asgard; zei
Mjölnir (ciocanul lui Thor), 37*fig*, 38-39
modificări dentare, 101-104, 103*fig*, 443--446
monarhie ambițiile imperiale ale conducătorilor și ~, 385-391; asocierea creștinismului cu ~, 372-373; centre urbane și ~, 384-386; consolidarea țărilor scandinave și ~, 371-373; construcții monumentale asociate cu ~, 372-376; Harald Dinte Albastru, 373-378
morsă, 57-59, 313-315, 398-399
morții arheologia și provocările catalogării, 187-188; crampoanele de pe picioarele ~, 214-215; *draugar* (morți neodihniți), 214-215, 458-460; *einherjar* (morți războinici nemuritori), 217-218; Hel și ~, 31-33; lecturi suplimentare despre ~, 454-458; pietre runice și ~, 159-162; posesiuni ale ~, 188-191, 456-458; practicile de înmormântare ale noilor elite după căderea Romei și ~, 76-78; practicile funerare din epoca fierului și ~, 57-59; reședințe ale acestora în Helgafells, 219-220, 221*fig*; rolul lor la Ragnarök, 217-220; Valhöll și Sessrúmnir ca locuri de odihnă ale războinicilor, 36-37, 216-218; viața de apoi în cazul celor înecați și ~, 219-220. *Vezi* și practici funerare; ritualuri funerare
Muspellsheim, 30-32
Muzeul navelor vikingilor din Roskilde, 166
muzică, 9-10
Myklebost, sit de bărci funerare, 208-209

Näcken, 180-182
Naglfar (navă), 219-220
Nágrind (Poarta cadavrelor), 32-33
naziști, 2-4, 4*fig*, 258-261
nid (*níð*), 141-144, 447-449
Nidaros, 384-385
Niflhel (Întunecatul Hel), reprezentări geografice ale ~, 32-33
Njörd ca lider al Vanirilor, 36; comportamentul sexual al zeilor și ~, 133-135; Skadi și ~, 40-41
Nóatún (reședința lui Njörd), 36
Nordri, 30-31
Norðveg, 71-72-73
Normandia, 348-352, 411-412, 475-477
nornele ca întruchipare a destinului, 43-45; legături cu walkiriile, 46-48; scrierea runică și ~, 158-159
norul de praf, 63-65
Norvegia creștinismul în ~, 377-379; efectele regionale ale crizei climatice

de la sfârșitul perioadei de migrație în ~, 64-66; geografia ~, 57-58, 70-71; Islanda și ~, 409-411; primele organizări statale din epoca vikingilor în ~, 71-73, 248-252; raidurile și regii mării din ~, 248-254; războaie civile în ~, 409; saga islandeze și ~, 14-15; unificarea ~, 371-373
Novgorod, 305-306, 326-327, 352-356, 379-380, 476-478
nume proprii, x

obiceiuri funerare ~ din epoca târzie a fierului în Scandinavia, 76-78; ~ în epoca timpurie a fierului în Scandinavia, 57-59; bărci funerare, **9**, 164-166, 200; căruțe funerare, 200-202, 455-456; celebrarea războinicilor și ~, 256-257; containere pentru cadavre și ~, 195-197; copii și ~, 131-134; dezvoltări urbane și ~, 328-330; gen și ~, 131-134, 145-150; infanticid și ~, 132-134; încăperi funerare, 200-204; lecturi suplimentare despre ~, 454-458; modele și monumente rupestre și ~, 196-199; movile funerare și ~, 195-198; obiecte în cadrul siturilor și ~, 196-197; poziționarea trupului și ~, 195-197; reflectarea creștinismului în ~, 380-381; Sámi și ~ monumentale, 78-80; sclavie și ~, 124-127; situl funerar Salme, 228-231; stâlp/structură de lemn și ~, 196-197; strămoși și ~, 210-212; vrăjitorie și ~, 380-381
obiecte pentru acoperirea capului, 108-109, 112-114
Ód (soțul Freyjei), 36-37
Odin ca stăpân al Valhöll, 216-217; ca zeu al războiului, 41; calitățile lui ~, 36-39; călătoriile lui ~ în Hel, 217-218; lecturi suplimentare despre ~, 431-433; nașterea lui ~, 30-31; reprezentări ale lui ~, 44*fig*; scrierea runică și ~, 158-159, 162164; Skadi și ~, 40-41; vrăjitoria și ~, 143-145; Yggdrasill și ~, 28-30; zilele săptămânii și ~, 38-39
Offa al Merciei, rege, 231-233
oi, 320-321, 322*fig*, 471-473
Ólaf Tryggvason, 386-389
Öland, 74-75
Oleg (Helgi, întemeietor al Kievului), 351-352
Olga (Helga) de Kiev, 377-378
Olof Skötkonung, rege, 384-389, 409-411
Omiliile lui Photios, 305-306
orașe, 325-330
Orientul Mijlociu, 326-327, 361-364, 363*fig*. *Vezi* și Islam
Örmt, 31-33
orz, 57-58
Oseberg, situl bărcilor funerare, **9**, 164-166, 204-206, 207-209, 213, 449-452
Oslo, 384-385
Óttarr (*Ohthere*), 71-73, 428-430
ovăz, 57-59

Pădurea de Fier. *Vezi* Járnviðr
pâine, 97-99, 441-442

Pânza sulițelor, 46-48
păsări acvatice, 98-99
păsări, 57-59, 179-181, 192-194, 208-209, 461-462
patine de gheață, 164-165
paturi, 101-102
pecenegi, 350-352
peisaje, arheologie și ~, 11-12
Peninsula Iberică, 308-312, 326-327, 470-472
perioada caldă medievală, 252-254
perioada merovingiană, 55*fig*, 78-79
perioada migrațiilor, 55-56, 434-437. *Vezi* și criza demografică din perioada târzie a migrațiilor; epoca de fier scandinavă
perioada Vendel, 55*fig*, 78-79, 438-439
pescuit, 57-59, 70, 74-75, 334-336, 383-385, 482
pește, 57-59, 98-99
piepteni, 101-102, 443-445
pietre runice pictate, **8**, 199-200
pietre runice, 159-164, 161*fig*, 380-383, 463-465, 482
piraterie comparație între armatele vikingilor și ~, 279-284, 468-470; Insula Man și ~, 343; intensificarea ~ în secolele al VIII-lea și al IX-lea, 7-9; organizările statale ale piraților și ~, 22-23; termenul hidrarhie și ~, 296-298, 468-470; viking, ca termen și ~, 6-7
pisici, 112-114, 397-399
ploaie acidă, 63-65
podul Aesir. *Vezi* Bifröst
podul Gjallabrú, 32-33
Poemul lui Helgi Hiovardsson, 92-93
poezie (nordica veche) abordarea ~, 18-20; cultura marii săli și ~, 79-81; *Edda în proză*, 16-17; *Edda poetică*, 16-18; era ~, 15-17; erudiție și ~, 17-19; mitologia, 80-82; rolul ~ în societatea vikingilor, 15-16; saga drept sursă de ~, 16-17; tehnici ale ~, 79-82; traduceri ale ~, 425-427
poligamie, 89-94, 227-229, 441-443, 472-473
poporul Sámi ~ ca parte a lumii multietnice a vikingilor, 18-20, 74-75; ~ în Islanda, 315; consolidarea politică din epoca vikingilor și ~, 75-76; credințele spirituale ale ~, 74-76; lecturi suplimentare despre ~, 436-438; obiceiuri funerare și ~, 145-146; tobe și ~, 74-76; zona locuită de ~, 74-76
porci, 340-342
Portugalia, 308-309
Povestea lui Völsi, 144-146
prețul miresei, 90, 93-95, 261-262
prietenie (*vinátta*), 94-96, 259-262, 441-442
Primul poem al lui Helgi Hundingsbane, 120-122
proclamatorul legii, 156-157
producție de fier, 86-88
produse lactate, 98-99

Profeția Clarvăzătoarei, 35, 31-32, 64-66
proprietate, 90, 152-156. *Vezi* și pământ; sclavie
puncte cardinale, 30-31

Ragnar Lothbrók, 284-288, 309-310, 485
Ragnarök: corpuri cerești și ~, 30-32; criza climatică vulcanică drept model al ~, 64-67; Heimdall și ~, 38-39; lecturi suplimentare despre ~, 485; Loki la ~, 38-39; mitul ~, 22-23, 417-419; rolul morților la ~, 217-220; rolul uriașilor și ~, 42-43; Vídar și ~, 40-41
Ragnvaldr, 352-354
Raidul asupra mănăstirii din Lindisfarne, 225, 228-229, 231-234
raiduri: după 834, 280-284; ~ în Anglia, 286-292; ~ în Cronica anglo-saxonă 14, 228-229, 231-235; ~ în întreaga Mediterană, 309-311; ~ pe teritoriul Spaniei, 308-310; ambițiile imperiale ale monarhilor și ~, 386-387; argumente privind presiunea exercitată de deținerea de terenuri, 260-263; așezări în Anglia, 290-291; bărcile funerare de la Salme și ~, 228-231; berserkeri, 268-279; consolidarea politică norvegiană și ~, 248-255; contactul cu creștinismul și ~, 368; efecte asupra economiei politice în Scandinavia și ~, 300-302; escaladarea ~ în secolul al IX-lea, 278-279; escaladarea ~, 220-222, 225, 235-236; expansiunea zonelor atacate și ~, 252-254; fluiditatea forțelor responsabile de ~, 290-293; Francia și ~, 235; frății (*lið*), 258-262; Frisia și ~, 235; grupuri de jefuitori ca organizări statale, 280-282; hărți ale ~, iii*fig*, iv*fig*; Irlanda și ~, 235; Italia și ~, 309-311; lecturi suplimentare despre ~, 459-467; Lindisfarne, 225, 228-229, 231-234; mănăstirile ca ținte ale ~, 233-235; monedă și ~, 306-309; motivații personale pentru ~, 275-278; natura colectivă a conducerii, 286-288; nordul Africii și ~, 309-311; nume date armatelor de cotropitori, 280-281; oportunități inegale de căsătorie/sexuale pentru bărbați și, 261-263; originile din Est ale ~, 230-232, 245-246; perioada caldă medievală și ~, 252-254; plățile pentru danezi și ~, 386-387; pregătirea necesară pentru ~, 256; progrese tehnologice și ~, 252-254; războiul civil franc și ~, 282-287; religia ca motiv al ~, 256-257; resurse necesare pentru corăbii, 320-325; sistemele de apărare engleze și ~, 287-289; surse ale ~ timpurii, 235-236; taberele terestre ale vikingilor, 235-236, 291-294; tactici și ~, 274-276; violența vikingilor, 225-229. *Vezi* și războinicie
raidurile din Aquitania, 278-279
raidurile din Paris, 284-286, 290-291
Rán, 219-220
râul Nipru, 302-305, 351-352
râul Nistru, 351-352
Ravning Enge, 375-376
războaie de țesut, 43-44
războinicie angajamentul colectiv vs. lupta individuală și ~, 274-276; armele și ~, 262-269

berserkerii, 253-254, 268-279; femeile și ~, 271-275, 272*fig*, 448-450, 464-466; frățiile (*lið*) și ~, 258-262, 463-466; lecturi suplimentare despre ~, 438-439, 463-467; practicile funerare și ~, 256-257; săbii care au nume, 265-266; statutul ~, 256-260
Războiul lui Gaedhil cu Gaill (*The War of the Gaedhil with the Gaill*), 427-428
Războiul troian, 15-16
răzbunare, 14-15
Regatul Mercia, 235-236, 286-289, 337-339
Regatul Northumbria, 286-288
Regatul Osraige, 293-294
Regatul Wessex, 235-236, 286-287, 336-339
regii mării (*sækonungr*), 22-23, 248-255
religie ~ ca întâlnire cu lumea spirituală, 171-173; ~ ca serie de religiolecte, 172-174; amestecul ~ în diaspora și ~, 337-338; contopirea dintre marea sală și sit religios și ~, 175-177; divinația și ~, 181-182; dumbrăvi pentru sacrificii, 181-183; figurine de lemn și ~, 180-182; ființe naturale/spirituale și ~, 174-176; Groenlanda și ~, 400-401; *hörgr* și ~, 174-176; îmbinarea creștinismului cu ~ locală, 370-372; jertfa de sânge (*blót*) și ~, 176-183, 453-454; lecturi suplimentare despre ~, 431-436, 452-454; magie erotică și ~, 176-178; motiv pentru raiduri și ~, 256-257; obiecte plasate în situri cultice și ~, 179-181; perspectiva creștină și ~, 172-175; regalitate sacră și ~, 174-175; sacrificarea de animale și ~, 165-166, 177-183, 396-399; sacrificii umane și ~, 20-21, 180-183; sacrificiile din mlaștină și ~, 180-182, 434-436; sărbătoare rituală și ~, 179-181; semnificația numărului nouă și ~, 179-180; situl cultic de la Uppåkra și ~, 174-178; situri de practicare a ~, 173-177; situri *thing* și ~, 152-153; situri vé și ~, 176-178; strămoșii și ~, 210-212; terminologia practicii religioase și ~, 173-175. *Vezi* și creștinism; mitologie
reni, 74-76, 98-99, 398-399
Repton, situl taberei de la ~, 291-294, 467-468
resurse marine, 57-59
Rimbert, 369-370
Rindr, 38-39
ritualuri funerare ~ ca pregătire pentru viața de apoi, 213-217; animale în ~, 190-193; averi îngropate cu răposații în ~, 215-217; bocitori profesioniști și ~, 209-211; comunități insulare și ~, 200; incinerare, 57-59, 188-194; legile lui Odin și ~, 188-191; mâncare destinată ~, 209-211; monumente de piatră și ~, 196-199; morminte secundare, 188; morminte, 188-190; obiecte și ~, 190-194; pietre runice pictate, 197-200; strămoșii și ~, 210-212; *Trezirea lui Angantyr* și ~, 192-196; variații ale ~ în cadrul mormintelor, 190-192; vizitarea mormintelor și ~, 213-214. *Vezi* și practici funerare; morți; bărci funerare
Røgnvaldr, 347-349
Rollo (*Hrólfr*), 346-349
Roskilde, 384-385

Roslagen, 305-306
Rurik, 305-306, 349-351
rute, 162-165

săbii cu inel, 77-78
săbii, 264*fig*, 265-267
sacrificare de animale, 165-166, 206-209, 396-399
sacrificii umane, 20-21, 180-183
Saga Confederaților, 90
saga de familie, 14-15
Saga Ektors, 15-16
Saga Episcopilor, 15-16
Saga groenlandezilor, 398-403, 485
Saga în limba nordică veche: abordare, 18-20; alegorii creștine și ~, 18-19; culegeri de ~, 425-427; erudiție și ~, 17-19, 429-431; forme contemporane și ~, 15-16; lecturi despre ~, 429-431; saga de familie, 14-15; saga legendare/*fornaldarsögur*, 14-16; varietatea ~, 14-15
saga islandeze, 14-15
Saga islandezilor, 132-134, 425-427
saga legendare, caracteristici ale ~, 14-16
Saga lui Egil Skalla-Grímsson, 82-84, 90
Saga lui Eric cel Roșu, 398-399, 403-404, 485
Saga lui Gísli, 90
Saga lui Grettir, 132-134, 202-203
Saga lui Gunnlaugr Limbă-de-Șarpe, 90
Saga lui Harald Sigurdsson, 92-93
Saga lui Hrólf Gautreksson, 271-279
Saga lui Hrólf Kraki, 100-101
Saga lui Magnús cel Desculț, 169-170
Saga lui Njál, 90, 93-95, 137-139, 192-194, 202-203
Saga lui Ragnar Lothbrók, 271-279
Saga lui Sverre, 334-335
Saga Orkneyinga, 332-333
Saga poporului din Eyri, 132-134
Saga poporului din Laxardal, 93-95, 140
Saga poporului din Ljósavatn, 132-134
Saga poporului din Vatnsdal, 93-95
Saga regelui Harald Păr-Frumos, 92-93
Saga Sturlunga, 15-16
Saga Völsunga, 46-48, 184-186
Saga Ynglinga, 188, 249-250, 270-271, 438-439
Sága, 40-41
salubritate, 327-329
schiuri, 164-165
sclavie ~ femeilor din așezările din Atlanticul de Nord, 315; ~ voluntară sau

temporară, 118-120; agresiunea sexuală asupra bărbaților înrobiți, 120-121; agresiunea sexuală asupra femeilor înrobite și ~, 120-122; arhivele arheologice și ~, 124-128; comunicarea în sfera politică și ~, 150-151; concubinajul și ~, 94-95; conservarea ~, 159-162; dezvoltări urbane și ~, 327-330; dovezi ale diasporei vikingilor în ~, 331-336; drepturile persoanelor înrobite, 121-123; forța de muncă necesară pentru rețelele comerciale din epoca vikingilor și ~, 323-326; funcționarea ~, 158-159; insulele Orkney și Shetland și ~, 9-10, 409-411; lecturi suplimentare despre ~, 427-428, 449-451; lecturi suplimentare despre ~, 444-446; lecturi suplimentare despre ~, 473-475; legea și ~, 156-157, 449-451; *Lista lui Rígși* ~, 119-121; mitologia ~, 159-162; parte a preculturii ~ vikingilor, 117-118; pietrele runice și ~, 159-164, 161*fig*; practicile funerare și ~, 126-128; raiduri pentru luarea de sclavi și ~, 119-121; relatări despre oamenii înrobiți, 121-123; reprezentări în cultura materială ale ~, 122-124, 123*fig*.
Scoția, 290-291;
scriere runică: colecții de inscripții, 425-427; soarta diasporei vikingilor în ~, 410-412; terminologia ~, 118; uciderea sau abandonarea sclavilor și ~, 120-123; utilizările ~, 159-161; viața de apoi și ~, 218-219
scuturi, 267-269, 274-275
securi, 262-263, 264*fig*
seithr, 184-186, 380-381. *Vezi* și vrăjitorie
Sena, râul, 283-287, 346-349, 411-412
Serkland, 356-357, 361-362, 364-365. *Vezi* și lumea arabă; Orientul Mijlociu
Sessrúmnir (reședința Freyjei), 36-38, 216-218
Siemiradzki, Henryk, 204-206
Síf (soția lui Thor), 38-39; Loki și ~, 38-39
Sigrid Björnsdóttir, 413-414
Sigtuna, 384-388, 409-411, 482-483
Sigurd, rege al Norvegiei, 409-411
sine: *fylgja*, 50-52; *hamingja*, 51-52; *hamr*, 49-51; *hugr*, 50-52; noțiunea cvadruplă a ~, 48-52;
situl bărcilor funerare de la Salme, 228-231, 265-267, 458-461
situl funerar Ardnamurchan, 335-336
siturile Jelling, **17-18**, 372-376, 481
Sjælland, 73-74, 82-83, 192-194, 375-378
Sjöfn, 40-41
Skadi, 40-41
skald, 15-16, 425-427. *Vezi* și poezie (nordica veche)
Skiringssal, excavări de la ~, 82-83
Skuld (nornă), 43-44
Sleipnir (armăsarul lui Odin), 38-39; Loki și ~; scrierea runică și ~, 158-159
Snorri Sturluson, 16-17; despre geografia lumii mitologice, 321; despre Hel, 217-218; despre norne, 43-45; despre palatul lui Thor, 38-39; despre regii mărilor, 22-23; despre Ull, 38-39; *Edda în proză* și ~, 16-17, 216-217;

femeile războinice și ~, 271-279; Heimskringla, 169-170, 188-190; lumea politică și ~, 28-30; raționalizarea mitologiei precreștine, 188-190; referințe astronomice și ~, 32-34; reprezentarea Ragnarök și ~, 64-66; traduceri din ~, 425-426; varegii Rus' și ~, 349-351; *Ynglingasaga* de ~, 216-217, 230-232
Snotra, 40-41
soare, 30-32; ~ în piatra runică memorială, 68*fig*; efectul crizei climatice asupra rolului mitologic al ~, 63-65
soartă, 43-45
Sökkvabekk (palatul lui Sága), 40-41
Somme, râul, 283-287
spádísir, 47-49. *Vezi* și *dísir*
Spania, 308-309; Califatul abbasid și ~, 308-309; raiduri asupra ~, 308-312
Staraia (vechea) Ladoga. *Vezi* Centrul comercial Ladoga
Stöðvarfjörður, excavări, 313-315
strămoși, 210-212
Strâmtoarea Gibraltar, 309-310
struguri, 401-403, 405-407
studii despre vikingi, însușirea ~ în scop de propagandă, 8-10, 18-20, 258-261, 331, 428-430, 472-475
Sudri, 30-31
Suedia: Birka (centru comercial) în ~, 240-243; creștinismul și ~, 179, 379-380; geografia ~, 57-58, 71; legătura cu varegii Rus', 305-307; misiuni în ~, 369-370; primele organizări statale din epoca vikingilor în ~, 72-74; unificarea ~, 371-373, 409-411
suflet: fylgja, 50-52; hamingja, 51-52; hamr, 49-51; hugr, 50-52; noțiunea cvadruplă a ~, 48-52;
sulițe, 265-266
Svealand, 72-73
Svein Ástríðarsson, 176-177
Svein Barbă-despicată, 377-378, 385-387, 409, 482-483
Sviatoslav al Kievului, 355-356
Syn, 40-41

taberele vikingilor așezările din Danelaw și ~, 290-292, 294-296; ca legături cu lumea mai largă, 301-302; ca sprijin pentru raiduri, 235-236; după plecarea forțelor, 293-294; săpăturile în ~, 291-294; termeni pentru ~, 291-293
Tacitus, 83, 141-142, 274-276, 427-429
Tapiseria de la Bayeux, 164-166
tapiserie, 113-115
Țara Galilor, 344-346, 475-476
târgul Ribe, 239-241, 241*fig*, 460-462
tatuaje, 101-102
teci, 265-267

terenuri deținerea ~, 152-156, 441-442; numirea ~, 155-157, 449-451; țesere, 111, 113-115
textile: constrângeri arheologice și ~, 10-12; lecturi suplimentare despre ~, 444-445; mătasea și ~, 364-366, 477-479; munca domestică și ~, 113-115; necesarul de sclavi pentru ~, 323-326
Thietmar din Merseburg, 176-178
thing (adunări), 151-155, 248-251, 332-334; Groenlanda și ~, 398-399; Islanda și ~, **18-19**, 395-396; lecturi suplimentare despre ~, 448-451
Thjodhild (soția lui Eric cel Roșu), **20**, 398-399
Thor, viața de apoi a sclavilor și ~, 218-219; calitățile lui ~, 38-39, 41; creștinismul și ~, 98-100, 176-177, 382-383; lecturi suplimentare despre ~, 431-433; securile de piatră și ~, 180-181; travesti și ~, 141; zilele săptămânii și ~, 38-39. *Vezi* și Mjölnir (ciocanul lui Thor); pandantive cu ciocanul lui Thor
Thorfinn Karlsefni, 403-404, 415-416
Thorkell cel Înalt, 258-260
Thorodd Negustorul-de-Tribut, 395-397, 482-483
Thorstein (fratele lui Leif Eiríksson), 404-405
Thorstein Ólafsson, 413-414
Thorvald (fratele lui Leif Eiríksson), 404
Thrymheim (palatul lui Skadi), 40-41
thurs, 48-49
timp, 9-10
Tolkien, J.R.R.R., 17-18, 47-48, 429-431
toponime teoforice, 155-157
tors, 113-115
traduceri, x
transliterare, ix-x
transport de gheață, 164-165
travesti, 140-141, 145-146, 447-448
Tratatul de la Wedmore, 290-291
Trezirea lui Angantyr, 191-195
triburi germanice, 21, 141-142, 274-276
tricotat, 108-109
troli, 48-50
turbă, 394-395
Týr, calitățile lui ~, 38-39

Ubbe, 286-288
ulfheðnar, 268-270. *Vezi* și berserkeri
Ull, cultul lui ~, 38-39
Ulla, râul, 310-312
unelte, 112-114
univers, crearea ~ în mitologie, 29-30
Uppåkra, situl cultic ~, 174-178

Urd (nornă), 43-44
uriași, 42-43, 432-434
urs, 57-59, 85-87
ustensile, 96-98
Utgard (*Útgarðr*), 31-33; mutare spre nord a ~, 31-33; troli și ~, 48-49

vaettir, 48-49
Valaskjálf (reședință a lui Odin), 38-39
Valhöll (Valhalla): ca reședință a lui Odin, 38-39; ca una dintre mai multe reședințe, 32-34; calitățile ~, 216-218
Váli, 38-39
Valsgärde, 77-79, 364-365, 438-441
vânat mic, 57-59
vânătoare, 57-59
Vänern, 72-73
Vanir, 35-36
Vár, 40-41
varegii Rus', 305-309; al-Mas'ūdī despre ~, 355; așezările ~, 350-354; Atena și ~, 335-336; comerțul cu argint și ~, 364-365; Constantinopol și ~, 352-354, 356-357; creștinismul și ~, 377-380; dovezi arheologice legate de ~, 349-350, 361-363*fig*, 361-360, 477-478; femeile ~, 360-362; identitatea etnică a ~, 349-351, 355-356; Imperiul Bizantin și ~, 360-362; Ingvar și ~, 355-357; întoarcerea în Scandinavia a ~, 358-360; înțelegerea academică a ~, 331; khazarii și ~, 353-355; Kiev și ~, 355-356; lecturi suplimentare despre ~, 475-477; lumea arabă și ~, 361-364; monumente pentru ~ care au călătorit departe, 356-358; raidul asupra Bardha'a și ~, 355; rolul ~, 358-362, 477-478; sigiliul cu șoim al ~, 349-350, 363*fig*, 475-477; soarta ~, 412-413; surse despre ~, 427-429
Vättern, 72-73
Vendel, Suedia, 78-79
Verdandi (nornă), 43-44
Vestri, 30-31
viața casnică animale și ~, 112-114, 399-400; bijuterii și ~, 106-110; copiii și ~, 100-101; decorațiuni personale și ~, 90, 101-105; expunerea obiectelor de artă și ~, 113-116; fumul și ~, 100-102; igiena și ~, 90, 101-102, 443-445; ilustrarea în ~, 113-116; îmbrăcămintea și ~, 90, 105-109, 111-114, 443-445; jocurile și ~, 85-87, 100-101, 442-445; latrine și ~, 99-101; lecturi suplimentare despre ~, 441-442; legături de rudenie și ~, 90-92, 441-442; materiale textile și ~, 113-115; mâncarea și băutura și ~, 97-101, 113-114; obiceiuri la ora mesei și ~, 95-98; obiceiuri legate de dormit și ~, 101-102; rolul central al fermei/gospodăriei în ~, 89-90, 95-96; spațiile comune și ~, 95-98; stratificare socială și ~, 90; unelte și ~, 112-114. *Vezi* și concubinaj; gospodării; căsătorie
viața de apoi. *Vezi* morți
Vídar, 40-41

viking, sub formă de categorie cărți ilustrate despre ~, 443-445; grupuri tribale din Scandinavia, ii*fig*; importanța reprezentării și ~, 113-116; referințe generale, 424-426; terminologie a ~, 6-7, 429-431
viking, termen, 6-7, 429-431
vin, 98-101
Vinland. *Vezi* America de Nord
viol, 20, 120-122, 137-139, 219-220. *Vezi* și bărci funerare; comerț cu sclavi; sclavie
violență domestică, 137-138
violență ~ culturii scandinave medievale, 20-21; ~ sexuală în codurile juridice, 137-138;
reprezentarea incursiunilor, 124-125; saga de familie și ~, 14-15; walkirii și ~, 45-48. *Vezi* și sacrificii umane; raiduri; viol; comerț cu sclavi; sclavie
vise, 43-44, 47-52
vite, 206-207, 397-399
Vladimir (Valdemar) al Kievului, 377-378
Volkhov, râul, 350-353
völva, 185-186, 343-344, 415-416
Vör, 40-41
vrăjitori/vrăjitoare, 134-135, 185*fig*; practici funerare și ~, 380-381
vrăjitorie conotații sexuale ale ~, 143-145, 185-186; dovezi literare ale ~, 184-186; drept componentă a spiritualității, 184-186; *galdr*, 184-186; *gandr*, 184-186; gen și ~, 143-145, 185-186; lecturi suplimentare despre ~, 448-450, 454-456; Odin și ~, 143-145; *Povestea lui Völsi*, 144-146; *seithr*, 184-186, 380-381; șamanism și ~, 185-186; termeni pentru ~, 184-186; viziune efeminizantă a ~, 143-145
vulcani, 62-65

walkirii: ca agente ale destinului, 43-45; calități ale ~, 43-45; femeile ca războinice și ~, 271-279; interpretări ale vikingilor pentru ~, 45-48; lecturi suplimentare despre ~, 433-435; legături cu nornele, 46-48; nume individuale, 45-47; reimaginări culturale ale ~, 43-47; reprezentarea ~, 44*fig*
William Cuceritorul (William Bastardul), 346-348, 389-391
William Longsword, 346-348
Willibrord de Northumbria, 367-368

Ýdalir (reședința lui Ull), 38-39
Yggdrasill: ca centru al lumilor mitologice, 28-33; Calea Lactee și ~, 32-34; nornele și ~, 43-44; surse de apă și ~, 32-33
Ymir, 29-30; copiii lui ~, 29-30; crearea Midgard și ~, 30-31; uciderea lui ~, 30-31, 42-43
Ynglingasaga, 216-217, 230-232, 454-456
Yngvar, rege, 230-232
York, Regatul York, 286-288, 335-336, 338-339, 365-366, 411-412, 473-475,

477-479

zei: Aesir, 36-41; comportamentul sexual al ~, 132-134; familia Vanir a ~, 35-36; lecturi despre ~, 431-433; rolul sorții în viața ~, 42-44; rolurile ~ nordici, 40-41; templele ~ din Asgard, 42-43; toponimele teoforice și ~, 155-157. *Vezi* și Asgard; mitologie
zestre, 90-91, 93-95, 261-262
zilele săptămânii, 38-39

1. Imaginea vikingilor. Corabie de război de la sfârșitul epocii vikingilor, reconstruită digital, pe baza exemplelor excavate, întruchipând stereotipul, însă reflectând realitatea. (Reconstrucție © Arkikon, Bergen)

2. Îmbrăcați pentru a impresiona. Reconstituire modernă a armurilor și a vestimentației din bărcile-funerare de la Valsgärde și Vendel, Uppland,

Suedia, care prezintă aspectul noilor războinici care au urcat la putere după criza din perioada migrației. (Fotografie © Lindsey Kerr/ Wulfheodenas Living History group)

3. Ținutul puterii. Fotografie din dronă a centrului regal al puterii din epoca Vendel și cea a vikingilor, Gamla Uppsala, Suedia, sediul dinastiei Ynglinga. Movilele funerare monumentale sunt vizibile de-a lungul coamei dealului, în timp ce marile săli erau situate pe terase, unde se află acum biserica medievală. (Fotografie © Daniel Löwenborg)

4. Casă și cămin. Fermă aparținând unei familii de condiție medie din epoca vikingilor, într-o toamnă ploioasă, pe baza descoperirilor din excavații. (Imagine © Arkikon, Bergen)

5. Femeie înstărită. Rochia unei femei înstărite din epoca vikingilor, îngropată într-o barcă în Gamla Uppsala, Suedia. (Reconstituire © Þórhallur Þráinsson/Muzeul Gamla, Uppsala)

6. Set de bijuterii, de obicei atribuite femeilor; două broșe ovale cu colier

între ele și alte două elemente de fixare a hainelor. (Fotografie © Lennart Larsen/Muzeul Național al Danemarcei)

7. Cercei, brățări, coliere și broșe din argint, provenind din diferite tezaure din epoca vikingilor din Gotland. (Fotografie © Katarina Nimmervoll/ Muzeul de Istorie din Stockholm, licență Creative Commons)

8. Povestiri în piatră. Piatră pictată din epoca vikingilor din Lärbro, Gotland, cu imagini organizate în benzi secvențiale. Să fie scene din mitologie, povestiri eroice sau omagii aduse morților? (Fotografie © Neil Price)

9. Teatru funerar. Corabia funerară din Oseberg, c. 834 e.n., așa cum ar fi putut arăta în timpul ritualurilor, nava fiind îngropată doar pe jumătate pentru a lăsa o scenă deschisă pentru interacțiunea cu morții. (Reconstituire © Anders Kvåle Rue)

10. Așezare veche pe Volkhov. Vedere aeriană a localității Staraia Ladoga, poarta de intrare înspre râurile rusești. Așezarea, datând din epoca vikingilor, se afla la confluența dintre râul principal și un afluent mai mic, acum străjuit de cetatea medievală și de satul modern. (Fotografie © Lev Karavanov, licență Creative Commons din Wikipedia)

11. Miklagard. Orașul Constantinopol, capitala Imperiului Bizantin și cea mai mare metropolă din lume, ilustrat aici așa cum ar fi arătat la sfârșitul epocii vikingilor. „Marele oraș” a fost obiectivul principal din Răsărit pentru călătorii scandinavi. (Imagine © Byzantium 1200 Project și Tayfun Odner)

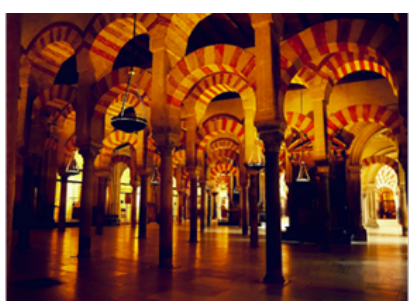

12. Aventura iberică. Interiorul Mezquitei, Marea Moschee din Córdoba, Spania, una dintre cele mai bine păstrate clădiri din epoca vikingilor din lume. A fost centrul puterii atacat de Björn și de războinicii săi în anii 860 e.n. (Fotografie © Ronny Siegel, licență Creative Commons din Wikipedia)

13. Oraș de câmpie. Hedeby, Iutlanda, vedere aeriană. Marele arc al bastionului său poate fi încă observat, ascuns între copaci, împrejmuind așezarea urbană; clădirile și animalele domestice ne dezvăluie scara. În prezent, câmp deschis; în secolul al X-lea, acesta reprezenta principalul centru de negoț din Nord, cu legături comerciale în toată Europa și dincolo de ea. (Fotografie: © Departamentul Arheologic de Stat, Schleswig-Holstein)

14. Pescarii pirați. Brough of Deerness, Orkney, excavat în 2008. Așezarea nordică a fost fondată pe această stâncă, de unde vikingii puteau supraveghea pământul și marea. (Fotografie © Vicki Herring, James Barrett/ McDonald Institute, Universitatea Cambridge)

15. Ascensiunea Varegilor Rus'. Poarta de Aur din Kiev, o reconstrucție

sovietică *in situ* a porții fortificate din secolul al XI-lea, ce păstrează o secțiune transversală prin zidul orașului, acum cu elemente din lemn pentru a-i reda aspectul original. (Fotografie © George Chernilevsky, licență Creative Commons din Wikipedia)

16. Monarh militar. Fortăreața circulară de la Trelleborg, Danemarca, una dintre cele cel puțin cinci astfel de fortificații construite de regele Harald Dinte Albastru la sfârșitul secolului al X-lea. (Fotografie © Thue C. Leibrandt, licență Creative Commons din Wikipedia)

17. Capitala unui rege. Reconstituirea centrului regal de la Jelling, Iutlanda, cu marile movile funerare construite pentru părinții regelui Harald și complexul de săli monumentale. (Imagine © Franziska Lorenz și Jochen Stuhrmann)

18. Câmpiile Parlamentului. Thingvellir, Islanda, locul unde se întrunea Adunarea națională, într-o zonă de fisură vulcanică naturală. Legiuitorul stătea lângă un stâlp alb, vocea sa răsunând pe marele perete de lavă, în timp ce delegații erau găzduiți în colibe, de-a lungul râului. (Fotografie © Bob T, licență Creative Commons din Wikipedia)

19. Hristos vine în Groenlanda. Capela construită pentru Thjodhild, soția lui Erik cel Roșu, în Brattahlid, reședința lor. Această replică se află lângă cea originală, pe locul fermei, cu Eiriksfjord (numit acum Tunulliarfik) în fundal. (Fotografie © Claire Rowland, licență Creative Commons din Wikipedia)

20. Probabil Leifsbuðir. Situl izolat L'Anse aux Meadows din vârful

Peninsulei Newfoundland, singura așezare nordică cunoscută până în prezent în America de Nord. În curbura golfului au fost ridicate case, ateliere de reparat bărci și alte acareturi. (Fotografie © Michel Rathwell, licență Creative Commons din Wikipedia)